4th INTERNATIONAL
FRIENDSHIP BRIDGE
SOCIAL SCIENCES CONGRESS

February 14–18, 2026 • DUBAI

Editor

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY

ISBN: 978-625-6997-99-8

4th INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS

February 14-18, 2026 DUBAI

www.ubsder.org

PROCEEDINGS BOOK

EDITOR IN CHIEF

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY

ISBN: 978-625-6997-99-8

by

ACADEMIC SHARING PLATFORM PUBLISHING HOUSE®

All rights of this book Academic Sharing Platform Publishing House
Authors are responsible both ethically and jurisdically
APP Publications – 2025©

Issued: 16.03.2026

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

4th INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS

DATE and PLACE

February 14-18, 2026 DUBAI

ORGANIZATION

UBS-Institute of International Scientific Research and Strategy Development Association, Akademik Paylaşım Platformu Eğitim Ltd.Şti.,Ankara,Türkiye

CONGRESS CHAIRS

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY

EDITOR IN CHIEF

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY

CONGRESS ORGANIZERS

Uluslararası Bilimsel Araştırma ve Strateji Geliştirme Derneği, Türkiye

PARTICIPANT COUNTRIES (8):

India, Philippines, Pakistan, Azerbaijan, Nigeria, USA, Türkiye, Laos

NUMBER OF ACCEPTED PAPERS (69):

(Türkiye-28, Other Countries-41)

PRESENTATION

Oral presentation

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

ISBN: 978-625-6997-99-8

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Hacı Halil USLUCAN
University Duisburg-Essen, Germany

Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
Çukurova University, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet İLKİM
İnönü University, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Zeki DUMAN
Van Yüzüncü Yıl University, Türkiye

Prof. Dr. Hakan AYDOĞAN
Samarkand State University, Uzbekistan

Prof. Dr. Surena ZANJANI
Samarkand State University, Uzbekistan

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA
Baku Eurasian University, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. M. Can YARDIMCI
Afyon Kocatepe University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Günel HUMMETOVA
Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Sahila IBRAHIMOVA
Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Madrakhimova Zukhra Mamasodikovna
Central Asian Medical University, Uzbekistan

Assoc. Prof. Önder ŞANLI
Adıyaman University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurlan BAIGABYLOV
L. N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-Ur-Rehman
National Defence University (NDU), Pakistan

Assist. Prof. Dr. Aslı KAYA
İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Turgay KARALİNÇ
İstanbul Gelişim University, Türkiye

Asist. Prof. Dr. Martyna KAWIŃSKA
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Poland

Dr. Rey Ty
Payap University, Thailand

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION
www.ubsder.org

SCIENTIFIC BOARD MEMBERS

Prof. Dr. Afşin ŞAHİN – Hacı Bayram Veli University, Türkiye
Prof. Dr. Ganiev Abduqahhor Gadaevich – Shakhrisabz State Pedagogical Institute, Uzbekistan
Prof. Dr. Hilal YILDIRIM KESER – Bursa Teknik University, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Öztürk – Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Science, Türkiye
Prof. Dr. Almaz Ülvi BİNNATOVA – Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan
Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA – L.N. Gumilev Eurasian National University – Erzincan Binali Yıldırım University, Kazakhstan / Türkiye
Prof. Dr. Sinem SOMUNOĞLU İKİNCİ – Bursa Uludağ University, Türkiye
Prof. Dr. Anderi JEAN – Gas Petroleum University of Romania, Romania
Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA – Azerbaijan State Pedagogy University, Azerbaijan
Prof. Dr. Basim ALHADİDİ – Albalqa Applied University, Jordan
Prof. Dr. Ashraf M. A. AHMAD – Princess Sumaya University for Technology, Jordan
Prof. Dr. Raymond KOSALA – The Joseph Wibowo Center for Advanced Learning, Jakarta, Indonesia
Prof. Dr. Wen-Lin YANG – Dean, National University of Taiwan, Taiwan
Assoc. Prof. Dr. Canan CEYLAN – Istanbul Nisantasi University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sibel AKOVA – Yalova University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahri ÖZSUNGUR – Mersin University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Canan TERCAN – Istanbul Aydin University, Türkiye
Dr. Nicholas IMBEAH, PhD – Takoradi Technical University, Ghana
Dr. Subhashish DEY – Gudlavalleru Engineering College, Civil Engineering Department, India

INTERNATIONAL BLACK SEA RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION
www.ubsder.org

UBSDER

Çankaya - Ankara

06-139-180

Konu: Kongre Düzenleme Kurulu 25.10.2025

Sayı:2025/120

İLGİLİ KURUMA

İçişleri Bakanlığı tarafından tahsis edilen 06-139-180 tescil kodu ile Tüzel kişiliğe sahip olan Uluslararası Bilimsel Araştırma ve Strateji Geliştirme Derneği, 5253 sayılı kanuna uygun olarak "Bilimsel Araştırmalar ve Akademik Çalışmalar" alanında ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyetlerini yürütmektedir.

Kurumumuzun Yönetim Kurulu tarafından, 05.10.2024 tarihinde saat 14:00'da "Bilimsel Çalışmalarda Strateji Geliştirme" görüşmeleri ile "Bilimsel Kongreler Düzenlenmesi" gündemleri ile toplanmış ve alınan 9 nolu karara istinaden aşağıda detayları yazılı olan bilimsel etkinliğin düzenlenmesine ve etkinliğe ilişkin akademisyenlerin resmi olarak görevlendirilmesine oy birliği ile karar verilmiştir.

Bilgi ve gereğini arz ederim.

Dr. Nadire KANTARCIOĞLU

UBSDER Başkanı

Etkinlik Adı : **4th INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS**

Etkinlik Tarihi: **14–18 ŞUBAT 2026 DUBAI**

INTERNATIONAL RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION
www.ubsder.org

KONGRE BAŞKANI

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY
Bursa Technical University, Türkiye

Düzenleme Kurulu Üyeleri

Prof. Dr. Hacı Halil USLUCAN
University Duisburg-Essen, Germany

Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
Çukurova University, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet İLKİM
İnönü University, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Zeki DUMAN
Van Yüzüncü Yıl University, Türkiye

Prof. Dr. Hakan AYDOĞAN
Samarkand State University, Uzbekistan

Prof. Dr. Surena ZANJANI
Samarkand State University, Uzbekistan

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA
Baku Eurasian University, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. M. Can YARDIMCI
Afyon Kocatepe University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Günel HUMMETOVA
Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Sahila IBRAHIMOVA
Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Madrakhimova Zukhra Mamasodikovna
Central Asian Medical University, Uzbekistan

Assoc. Prof. Önder ŞANLI
Adıyaman University, Türkiye

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION
UBS
www.ubsder.org

Assoc. Prof. Dr. Nurlan BAIGABYLOV
L. N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-Ur-Rehman
National Defence University (NDU), Pakistan

Assist. Prof. Dr. Aslı KAYA
İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Turgay KARALİNÇ
İstanbul Gelişim University, Türkiye

Asist. Prof. Dr. Martyna KAWIŃSKA
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Poland

Dr. Rey Ty
Payap University, Thailand

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION

UBS

www.ubsder.org

Uluslararası Bilimsel Araştırma ve Strateji Geliştirme Derneği

4th INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS

February *14-18, 2026* DUBAI

Sayı:2026/040

İlgili Makama:

Uluslararası Bilimsel Araştırma ve Strateji Geliştirme Derneği (UBSDER) tarafından organize edilen "**4th INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS**" Şubat 14-18, 2026 tarihinde 8 farklı ülkeden (Türkiye'den 28, yurt dışından 41 bildiri sunuldu) olmak üzere toplam 69 adet sunum yapılarak, çevrimiçi olarak düzenlenmiştir.

Kongremiz, 16 Ocak 2020'de Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışından en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." Değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize Arz Ederim

10.03.2025

Dr. Nadire KANTARCIOĞLU

UBSDER Başkanı

Kongremize katılan ülkeler:

India, Philippines, Pakistan, Azerbaijan, Nigeria, USA, Türkiye, Laos

INSTITUTE CONTACT INFORMATION:
TURGUT ÖZAL MAH. AKKENT 6 TWINS TRADE CENTER ANKARA
TEL: 0 312 566 00 20 FAKS: 0 312 566 0021
Web : www.ubsder.org.tr ubsder@ubsder.org.tr

4th INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS

February 14-18, 2026 DUBAI

www.ubsder.org

Face to Face Congress Program

www.ubsder.org

PARTICIPANT COUNTRIES (8):
India, Philippines, Pakistan, Azerbaijan, Nigeria, USA, Türkiye, Laos

Türkiye: 28 **Other Countries: 41**

Opening Ceremony Program

🗓️ **Date:** February 15, 2026

⏰ **Time:** 10:30

📍 **Venue:**

CITYMAX BUSINESS BAY HOTEL – DUBAI

Program Flow

National Anthem

Opening Speeches

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY
Bursa Technical University, Türkiye

Plaque Presentation

Coffee Break

Dubai Local Time: 10:50-11:00

Dubai Local Lunch Break: 13:00

Scientific Program

🔹 **Session I**

11:00 – 13:00

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION
UBS
www.ubsder.org

4th INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS
February 14-18, 2026 DUBAI

FACE TO FACE

15.02.2026	
DUBAI	DUBAI TIME: 10:30-13:00

CHAIR: Prof. Dr. Halil ÖZŞAVLI

Author(s)	Affiliation	Title
Prof. Dr. Halil ÖZŞAVLI	Kilis 7 Aralık University, Faculty of Humanities and Social Sciences	ISRAEL'S KURDISH CARD IN THE MIDDLE EAST: HISTORICAL BACKGROUND AND REGIONAL EFFECT
Berna TÜTÜNCÜ	Independent Researcher	A FOCUS GROUP INTERVIEW TO EXAMINE UNDERGRADUATE STUDENTS' VIEWS ON THE CAUSES OF YOUTH UNEMPLOYMENT
Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY Havva BATTAL	Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi & Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	DISASTERS AS A SOCIOLOGICAL PHENOMENON: A CASE STUDY ON THE ROOFTOP COLLAPSE AT THE HALIME HATUN KYK GIRLS' DORMITORY IN BURSA
Özge ÖZGÜR	Bursa Technical University, Graduate Education Institute, Master's Student	THE SOCIO-POLITICAL EFFECTS OF WHITE-COLLAR MIGRATION
Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY	Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	DEVELOPMENTAL RISKS IN THE DIGITAL AGE: AN EXAMINATION OF THE CONCEPT OF VIRTUAL AUTISM
Asst. Prof. Dr Ömer Faruk ŞARKBAY Asst. Prof. Dr.Aslı KAYA	Istanbul Gelisim University, Health Sciences Faculty, Health Managemet	QUALITATIVE ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEIVED ETHICAL LEADERSHIP AND PSYCHOLOGICAL SAFETY: AN EXAMINATION WITHIN THE CONTEXT OF ORGANIZATIONAL SILENCE
Asst Prof. Dr. Murat BAŞAL	Istanbul Gelisim University, Vocational School, Marketing	FROM ALGORITHMIC PERSONALIZATION TO RELATIONAL VALUE CREATION: EXAMINING THE ROLE OF GENERATIVE AI IN CONTEMPORARY MARKETING ECOSYSTEMS

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH STRATEGY ACADEMIC SOCIETY
www.ubsder.org

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN / IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ✓ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ✓ Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ✓ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ✓ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ✓ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ✓ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ✓ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ✓ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ✓ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ✓ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ✓ **Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir**
- ✓ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ✓ To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- ✓ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ✓ The Zoom application can be used without registration.
- ✓ The application works on tablets, phones and PCs.
- ✓ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ✓ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ✓ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ✓ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ✓ **Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.**
- ✓ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number,

exp. Hall-1, Hakan ÖZTÜRK

Meeting ID: **460 363 6838**

Passcode: **121314**

Opening Ceremony

Online

Date: **February 18, 2026**

Time: 18:30

Meeting Link:
https://us06web.zoom.us/j/4603636838?pwd=Gx9rIRf5cUTPsZZ4pilDYkYWaaEAc6.1&omn=88671711042

Meeting ID: 460 363 6838
Password: 121314

Speeches:

Prof. Dr. H.Ahmet DEVECİ
Gaziantep University, Türkiye

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION
UBS
www.ubsder.org

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- *To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.*
- *The Zoom application is free and no need to create an account.*
- *The Zoom application can be used without registration.*
- *The application works on tablets, phones and PCs.*
- *Speakers must be connected to the session 10 minutes before the presentation time.*
- *Online presentations; Presentation time is 10 minutes. There is 5 minutes of question and answer time.*
- *All congress participants can connect live and listen to all sessions.*
- *During the session, your camera should be turned on at least %70 of session period*
- *Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.*

TECHNICAL INFORMATION

- *Make sure your computer has a microphone and is working.*
- *You should be able to use screen sharing feature in Zoom.*
- *Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.*
- *Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.*

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION
UBSDER
www.ubsder.org

4th INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS February 14-18, 2026 DUBAI ONLINE	
18.02.2026	SESSION-1 / HALL-8
 DUBAI	 TÜRKİYE TIME: 19:00

CHAIR: Ananda Majumdar

Author(s)	Affiliation	Title
Ananda Majumdar	Harvard University	THE MULTIFACETED ROLE OF MAGIC IN MEDIEVAL SOCIETY: UNRAVELLING MYTHS AND MISCONCEPTIONS
Ammalin PHOTHILADTH Jorkky PHONETHEP Soulichanh LUANGSOMBATH	Planning and International Cooperation Office, Champasak University, Laos. & Naxaythong Upper Secondary School	EXPLORING THE BARRIERS TO EFFECTIVE ENGLISH COMMUNICATION IN THE HOSPITALITY SECTOR: A CASE STUDY OF STUDENTS AT CHAMPASAK UNIVERSITY
Silavanh SIDAVONG Medtachit CHANTHAVONG Mina VONGMIXAY Vilaysak SITTHIXAY Soulichanh LUANGSOMABTH	Department of English, Faculty of Education, Champasack University, Laos & Naxaythong Upper Secondary School, Vientiane Capital, Laos	IMPACT OF AI-ENHANCED LEARNING ENVIRONMENTS ON STUDENT ENGAGEMENT AND MOTIVATION IN ENGLISH LANGUAGE ACQUISITION
Ayodele Elizabeth AGOI Moses Adeolu AGOI Success Eniola OGBOYE Samuel Olayiwola AJAGA Oluwanifemi Opeyemi AGOI	Osun State College of Technology, Esa-oke. & Lagos State University of Education, Lagos Nigeria. & Obafemi Awolowo University, Osun Nigeria.	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND PUBLIC FINANCIAL MANAGEMENT: IMPLICATIONS FOR TRANSPARENCY, ACCOUNTABILITY, AND DEMOCRATIC GOVERNANCE
Nabeel Samer Nabeel JABER Asst. Prof. Dr. Metin TOPTAŞ	Istanbul Gedik University, Social Sciences Institute & Istanbul Gedik University, FEASS, Department of International Trade and Finance	SOCIAL MEDIA ADVERTISING AND FASHION CONSUMERS' PURCHASE DECISION MAKING PROCESS
Oudomxok SIRIPHOKHA Soulichanh LUANGSOMBATH	Planning and International Cooperation Office, Champasak University, Laos. & Department of Academic, Naxaythong Upper Secondary School	LEGAL RIGHTS AND PROCEDURES: AN ANALYSIS OF CITIZEN PETITIONS TO THE ADMINISTRATIVE COURT

www.ubsder.org

18.02.2026	SESSION-1 / HALL-9
DUBAI	TÜRKİYE TIME: 19:00

CHAIR: Lecturer Murat GÖKMEN
CHAIR VICE: Emil Raul oğlu AĞAYEV

Author(s)	Affiliation	Title
Lecturer Murat GÖKMEN Seda GÖKMEN	Foreign Language Support Department, Office of The Dean of Research, Düzce University & Düzce University, Faculty of Business Administration, Department of Total Quality Management	REVILLING RECONSRUCTIVISM BELIRMATS IN ANIMAL FARM
Assoc. Prof. Dr.Ulduz Fərhad QƏHRƏMANOVA	Azerbaijan State Pedagogical University, Department of Literature	TRAGEDY AND ITS PARTS IN ARISTOTLE'S LITERARY-THEORETICAL VIEWS
Emil Raul oğlu AĞAYEV	Azerbaijan State Pedagogical University	NEW PERSPECTIVES ON CARPET ART IN CONTEMPORARY AZERBAIJANI ART HISTORY
Emil Raul oğlu AĞAYEV	Azerbaijan State Pedagogical University	THE SYSTEM OF CHARACTERS İN THE NOVEL "DƏLİ KÜR" İN MARAL RAHMANZADEH'S GRAPHİC ART
Res. Asst. Yağmur Sevim PARİM SAĞLAM	İstanbul Yeni Yüzyıl University, Faculty of Fine Arts Yıldız Technical University, Faculty of Art and Design	THE ETHICAL-POLITICAL TRANSFORMATION OF THE AUDIENCE IN POSTDRAMATIC THEATRE THROUGH SPEAK BITTERNESS
Res. Asst. Yağmur Sevim PARİM SAĞLAM & Prof. Dr. Emine Ceylan ÜNAL AKBULUT	İstanbul Yeni Yüzyıl University, Faculty of Fine Arts Yıldız Technical University, Faculty of Art and Design & Yıldız Technical University, Faculty of Art and Design	POSSIBLE POSITIVE EFFECTS OF INTERMODAL ART PSYCHOTHERAPY FOR CHILDREN DIAGNOSED WITH ATTENTION DEFICIT AND HYPERACTIVITY
Svetlana BALAKİŞİYEVA	Azerbaijan, Mingachevir State University, Faculty of Education	A STUDY OF NATURAL SCIENCE TERMS IN THE AZERBAIJAN LANGUAGE ACROSS HISTORICAL PERIODS

www.ubsder.org

18.02.2026	SESSION-1 / HALL-10
DUBAI	TÜRKİYE TIME: 19:00

CHAIR: Dr. İmge KUZGUN

Author(s)	Affiliation	Title
Res. Asst. Gümrah Can BAŞDAĞ	Kilis 7 Aralık University, Faculty of Applied Sciences	THE EFFECTIVENESS OF FISCAL POLICIES ON INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY: CURRENT PRACTICES AND POLICY DILEMMAS
Res. Asst. Gümrah Can BAŞDAĞ	Kilis 7 Aralık University, Faculty of Applied Sciences	THE IMPACT OF GOLD AND SILVER PRICES ON INFLATION AND INDIRECT TAX REVENUES: AN ARDL BOUND TESTING APPROACH FOR TURKEY
Dr. İmge KUZGUN	İzmir Konak Meslek Yüksekokulu	AN EXAMINATION OF THE CRIME OF ENDANGERING TRAFFIC SAFETY WITHIN THE SCOPE OF MICRO-MOBILITY VEHICLES IN URBAN TRANSPORTATION: THE PROBLEM OF THE APPLICABILITY OF TURKISH CRIMINAL LAW NORMS TO NEW FORMS OF TRANSPORTATION
Dr. İmge KUZGUN	İzmir Konak Meslek Yüksekokulu	ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL PENALTIES APPLICABLE TO THE ILLEGAL TRANSFER OF CULTURAL PROPERTY ABROAD: AN ASSESSMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF LAW NO. 2863 ON THE PROTECTION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE, CUSTOMS LAW NO. 4458, AND THE 1970 UNESCO CONVENTION
Lecturer Dr. Taner CINDIK	Trabzon University, Şalpazarı Vocational School, Department Of Law, Court Office Services Program	THE ROLE AND APPLICABILITY OF THE PRINCIPLE OF GOOD ADMINISTRATION IN ADMINISTRATIVE PROCESSES
Expert Yunus ERGÜN Prof. Dr. Cemile BAHTİYAR KARADENİZ	Independent Researcher & Ordu University, Vocational School of Social Sciences, Department of Restaurant and Catering Services, Ordu, Türkiye.	GLOBAL MIGRATION CORRIDORS AND NEW BORDER MECHANISMS: THE FUTURE OF TÜRKİYE'S ROLE AS A TRANSIT COUNTRY
Expert Yunus ERGÜN Prof. Dr. Cemile BAHTİYAR KARADENİZ	Independent Researcher & Ordu University, Vocational School of Social Sciences, Department of Restaurant and Catering Services, Ordu, Türkiye.	GLOBAL MIGRATION AND DIGITAL NOMADISM: DIGITALIZATION AND SPATIAL INDEPENDENCE

18.02.2026	SESSION-1 / HALL-11
DUBAI	TÜRKİYE TIME: 19:00

CHAIR: Assoc. Prof. Dr. Mustafa AKMAN

Author(s)	Affiliation	Title
Esra ÖZDEMİR Azize Zehra YILDIRIM	Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences	THE EFFECTS OF INTERCULTURAL INTERACTİON ON THE PROCESS OF SOCİAL COHESİON
Azize Zehra YILDIRIM Esra ÖZDEMİR	Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences	REPRESENTATION OF THE SELF IN THE DIGITAL PUBLIC SPHERE: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF STORY, LIKE, AND VISIBILITY CULTURE
Assoc. Prof. Dr. Mustafa AKMAN	Hakkari University, Faculty of Theology	ANALYSIS OF THE ARTICLES ON THEOLOGICAL LITERATURE MENTIONED IN THE DIA - PART I
Assoc. Prof. Dr. Mustafa AKMAN	Hakkari University, Faculty of Theology	ANALYSIS OF THE ARTICLES ON THEOLOGICAL LITERATURE MENTIONED IN THE DIA - II
Dr. Yusuf ÇAKIR	Independent Researcher	IBN MĀLIK'S EVIDENCE THROUGH POETRY: THE EXAMPLE OF TAWÂBU‘
Dr. Yusuf ÇAKIR	Independent Researcher	IBNU'N-NĀZIM'S EVIDENCE THROUGH POETRY: THE EXAMPLE OF AL- MANSÛBĀT
Lecturer Mesut TOPRAK	Gümüşhane University, Kelkit Aydın Doğan Vocational School	THE TEACHING AND FUNCTIONAL USE OF CONJUNCTIONS IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE
Lecturer Mesut TOPRAK	Gümüşhane University, Kelkit Aydın Doğan Vocational School	HISTORICAL ORIGINS OF TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS: THE EXAMPLE OF DIVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK
Hakan GÜLÇAY Nilay KÖSE Isaac CHINGA	Medicana Education Group, MBA Schools Denizli Campus	EVALUATION OF MUN (MODEL UNITED NATIONS) PROGRAMMES WITHIN THE FRAMEWORK OF SIMULATION-BASED LEARNING PRACTICES THROUGH THE DIMENSIONS OF INTERACTIVE COMMUNICATION
Asst. Prof. Dr. Nail HOŞCAN	Bolu Abant Izzet Baysal University, Mudurnu Vocational School	TOURISM IN THE BOLU DESTINATION TOWARDS THE GULF COOPERATION COUNCIL COUNTRIES AS A SOURCE MARKET: AN EVALUATION ON THE BASIS OF TARGET MARKET COMPATIBILITY

www.ubsder.org

Opening Ceremony

Online

Date: **February 18, 2026**

Time: *12:00*

Meeting Link:
https://us06web.zoom.us/j/4603636838?pwd=Gx9rIRf5cUTPsZZ4pilDYkYWaaEAc6.1&omn=88671711042

Meeting ID: **460 363 6838**
Password: **121314**

Speeches:

Dr. Nadire KANTARCIOĞLU
UBSDER President

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION
UBS
www.ubsder.org

18.02.2026	SESSION-1 / HALL-1
DUBAI	TÜRKİYE TIME: 12:00

CHAIR: Sanjay Kumar

Author(s)	Affiliation	Title
Rahul Sharma Ankit Verma	University of Delhi Economics India & Jawaharlal Nehru University Public Policy India	FISCAL DECENTRALIZATION AND REGIONAL INEQUALITY IN INDIA
Priya Nair Suman Das Rakesh Gupta	University of Calicut Sociology India & Jadavpur University Economics India & Banaras Hindu University Political Science India	SOCIAL MOBILITY AND INCOME INEQUALITY IN CONTEMPORARY INDIA
Neha Patel Arjun Mehta	Gujarat University Public Administration India	PUBLIC EXPENDITURE AND POVERTY REDUCTION IN URBAN INDIA
Sanjay Kumar Pooja Singh Amit Roy Kiran Malhotra Deepak Mishra	Patna University Sociology India & University of Hyderabad Economics India & Aligarh Muslim University Political Science India & Panjab University Public Policy India & Ranchi University Economics India	WELFARE POLICIES AND INCLUSIVE GROWTH IN INDIA
Kavita Rao Nilesh Joshi	Savitribai Phule Pune University Economics India	INFLATION DYNAMICS AND HOUSEHOLD WELFARE IN INDIA
Ayesha Khan Bilal Ahmed	University of Karachi Economics Pakistan & Lahore University of Management Sciences Public Policy Pakistan	TAX POLICIES AND INCOME DISTRIBUTION IN PAKISTAN
Muhammad Ali Sana Noor Farhan Iqbal	Quaid-i-Azam University Economics Pakistan & University of the Punjab Sociology Pakistan	SOCIAL PROTECTION PROGRAMS AND POVERTY ALLEVIATION IN PAKISTAN

18.02.2026	SESSION-1 / HALL-2
DUBAI	TÜRKİYE TIME: 12:00

CHAIR: Farooq Ahmad

Author(s)	Affiliation	Title
Hina Raza Usman Tariq	International Islamic University Islamabad Public Administration Pakistan & Bahria University Economics Pakistan	FISCAL SUSTAINABILITY AND SOCIAL SPENDING IN PAKISTAN
Imran Shah Nadia Saeed Kamran Yousaf Rabia Malik Zain Hussain	University of Sindh Economics Pakistan; Government College University Lahore Sociology Pakistan & University of Sargodha Public Policy Pakistan & Islamia University of Bahawalpur Economics Pakistan & University of Balochistan Development Studies Pakistan	PUBLIC FINANCE REFORMS AND INCOME INEQUALITY IN PAKISTAN
Farooq Ahmad Maryam Qureshi	COMSATS University Islamabad Economics Pakistan	GENDER, TAXATION, AND SOCIAL EQUITY IN PAKISTAN
Maria Santos Juan Dela Cruz	University of the Philippines Diliman Economics Philippines & Ateneo de Manila University Public Policy Philippines	FISCAL POLICY AND INCOME INEQUALITY IN THE PHILIPPINES
Ana Reyes Carlo Mendoza Paolo Lim	Polytechnic University of the Philippines & Public Administration Philippines	SOCIAL SPENDING AND POVERTY REDUCTION IN THE PHILIPPINES
Liza Fernandez Mark Villanueva	Mindanao State University Development Studies Philippines	REGIONAL DISPARITIES AND PUBLIC INVESTMENT IN THE PHILIPPINES
Jose Ramirez Katrina Ong Leo Bautista Nina Cruz	University of San Carlos Economics Philippines & Silliman University Sociology Philippines & West Visayas State University Public Policy Philippines	INCLUSIVE GROWTH POLICIES IN THE PHILIPPINES

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION
www.ubsder.org

4th INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS February 14-18, 2026 DUBAI ONLINE	
18.02.2026	SESSION-1 / HALL-3
DUBAI	TÜRKİYE TIME: 12:00

CHAIR: Kevin Morales

Author(s)	Affiliation	Title
Grace Tan Roberto Aquino	Far Eastern University Economics Philippines & Pamantasan ng Lungsod ng Maynila Public Administration Philippines	TAX REFORMS AND SOCIAL WELFARE IN THE PHILIPPINES
Rohan Iyer Sameer Kulkarni	University of Mysore Economics India & Goa University Development Studies India	TOURISM REVENUES AND REGIONAL DEVELOPMENT IN INDIA
Pankaj Tiwari Meena Choudhary Alok Pandey	University of Allahabad Economics India & University of Kota Sociology India & Dr. Harisingh Gour University Public Policy India	GOVERNMENT TRANSFERS AND RURAL INCOME INEQUALITY IN INDIA
Shalini Bose Vikram Sen	Presidency University Economics India	PUBLIC INVESTMENT AND HUMAN CAPITAL FORMATION IN INDIA
Arif Mehmood Saira Aslam	University of Education Lahore Sociology Pakistan	EDUCATION EXPENDITURE AND INCOME EQUALITY IN PAKISTAN
Salman Akhtar Amina Sheikh Hassan Rauf	University of Malakand Development Studies Pakistan & Shaheed Benazir Bhutto University Economics Pakistan & University of Swabi Public Administration Pakistan	FISCAL GOVERNANCE AND REGIONAL DEVELOPMENT IN PAKISTAN
Daniel Cruz Melissa Yap	Batangas State University Economics Philippines & Nueva Ecija University of Science and Technology Public Policy Philippines	LOCAL GOVERNMENT FINANCE AND SOCIAL SERVICES IN THE PHILIPPINES
Kevin Morales Sophia Navarro Adrian Pineda	University of Southern Mindanao Development Studies Philippines & Cebu Normal University Economics Philippines & Mariano Marcos State University Public Administration Philippines	DECENTRALIZATION AND INCOME DISTRIBUTION IN THE PHILIPPINES

4th INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS
February 14-18, 2026 DUBAI
ONLINE

18.02.2026	SESSION-1 / HALL-4
DUBAI	TÜRKİYE TIME: 12:00

CHAIR: Patricia Gomez

Author(s)	Affiliation	Title
Nikhil Arora Suresh Bansal	Kurukshetra University Economics India & Maharshi Dayanand University Sociology India	TAX COMPLIANCE AND INFORMAL ECONOMY IN INDIA
Adeel Hussain Farzana Khalid Danish Mahmood Iqra Noor Ali Raza	University of Central Punjab Economics Pakistan & University of Okara Development Studies Pakistan & Minhaj University Lahore Public Policy Pakistan & University of Haripur Sociology Pakistan & University of Layyah Economics Pakistan	PUBLIC REVENUE STRUCTURES AND SOCIAL EQUITY IN PAKISTAN
Patricia Gomez Ronald Espinoza	University of Eastern Philippines Economics Philippines & Ifugao State University Development Studies Philippines	RURAL DEVELOPMENT POLICIES AND INCOME DISTRIBUTION IN THE PHILIPPINES
Karthik Menon Deepa Iyer	Cochin University of Science and Technology Economics India	SOCIAL WELFARE PROGRAMS AND REGIONAL INEQUALITY IN INDIA
Hamza Siddiqui Noor Fatima	University of Faisalabad Economics Pakistan & Lahore College for Women University Public Policy Pakistan	FISCAL POLICY AND WOMEN'S ECONOMIC PARTICIPATION IN PAKISTAN
Isabel Torres Miguel Santiago	University of Rizal System Economics Philippines & Tarlac State University Public Administration Philippines	PUBLIC SECTOR EFFICIENCY AND INCOME EQUALITY IN THE PHILIPPINES
Pradeep Malhotra Anjana Kulshreshtha Rohit Saxena	Himachal Pradesh University Economics India & Uttarakhand Open University Development Studies India	FISCAL CAPACITY AND REGIONAL INEQUALITY IN INDIA
Arjun Singh Mohit Khanna Ritu Agarwal	University of Lucknow Economics India	THE ROLE OF FISCAL INCENTIVES IN REDUCING REGIONAL INCOME INEQUALITY IN INDIA
Rajesh Kumar Anita Sharma	Delhi School of Economics, University of Delhi, Department of Economics, Delhi, India & Jawaharlal Nehru University, Centre for the Study of Regional Development, New Delhi, India	FISCAL DECENTRALIZATION AND LOCAL DEVELOPMENT IN INDIA
Manoj Gupta Sneha Reddy	Banaras Hindu University, Department of Economics, Varanasi, India & University of Hyderabad, Department of Development Studies, Hyderabad, India	PUBLIC EXPENDITURE AND POVERTY ALLEVIATION IN RURAL INDIA

CONTENT

CONFERENCE ID	I
ORGANIZING COMMITTEE	II
SCIENTIFIC BOARD MEMBERS	III
PROGRAM	V
CONTENT	VI

	AUTHOR(S)	TITLE	PAGE NUMBER
1)	Rahul Sharma Ankit Verma	FISCAL DECENTRALIZATION AND REGIONAL INEQUALITY IN INDIA	1
2)	Priya Nair Suman Das Rakesh Gupta	SOCIAL MOBILITY AND INCOME INEQUALITY IN CONTEMPORARY INDIA	2
3)	Neha Patel Arjun Mehta	PUBLIC EXPENDITURE AND POVERTY REDUCTION IN URBAN INDIA	3
4)	Sanjay Kumar Pooja Singh Amit Roy Kiran Malhotra Deepak Mishra	WELFARE POLICIES AND INCLUSIVE GROWTH IN INDIA	4
5)	Kavita Rao Nilesh Joshi	INFLATION DYNAMICS AND HOUSEHOLD WELFARE IN INDIA	5
6)	Ayesha Khan Bilal Ahmed	TAX POLICIES AND INCOME DISTRIBUTION IN PAKISTAN	6
7)	Muhammad Ali Sana Noor Farhan Iqbal	SOCIAL PROTECTION PROGRAMS AND POVERTY ALLEVIATION IN PAKISTAN	7
8)	Prof. Dr. Halil ÖZŞAVLI	ISRAEL'S KURDISH CARD IN THE MIDDLE EAST: HISTORICAL BACKGROUND AND REGIONAL EFFECT	8-9
9)	Berna TÜTÜNCÜ	A FOCUS GROUP INTERVIEW TO EXAMINE UNDERGRADUATE STUDENTS' VIEWS ON THE CAUSES OF YOUTH UNEMPLOYMENT	10
10)	Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY Havva BATTAL	DISASTERS AS A SOCIOLOGICAL PHENOMENON: A CASE STUDY ON THE ROOFTOP COLLAPSE AT THE HALIME HATUN KYK GIRLS' DORMITORY IN BURSA	11-22

ISBN: 978-625-6997-99-8

11)	Özge ÖZGÜR	THE SOCIO-POLITICAL EFFECTS OF WHITE-COLLAR MIGRATION	23-24
12)	Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY	DEVELOPMENTAL RISKS IN THE DIGITAL AGE: AN EXAMINATION OF THE CONCEPT OF VIRTUAL AUTISM	25-30
13)	Asst. Prof. Dr Ömer Faruk ŞARKBAY Asst. Prof. Dr.Aslı KAYA	QUALITATIVE ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEIVED ETHICAL LEADERSHIP AND PSYCHOLOGICAL SAFETY: AN EXAMINATION WITHIN THE CONTEXT OF ORGANIZATIONAL SILENCE	31-32
14)	Asst Prof. Dr. Murat BAŞAL	FROM ALGORITHMIC PERSONALIZATION TO RELATIONAL VALUE CREATION: EXAMINING THE ROLE OF GENERATIVE AI IN CONTEMPORARY MARKETING ECOSYSTEMS	33-34
15)	Hina Raza Usman Tariq	FISCAL SUSTAINABILITY AND SOCIAL SPENDING IN PAKISTAN	35
16)	Imran Shah Nadia Saeed Kamran Yousaf Rabia Malik Zain Hussain	PUBLIC FINANCE REFORMS AND INCOME INEQUALITY IN PAKISTAN	36
17)	Farooq Ahmad Maryam Qureshi	GENDER, TAXATION, AND SOCIAL EQUITY IN PAKISTAN	37
18)	Maria Santos Juan Dela Cruz	FISCAL POLICY AND INCOME INEQUALITY IN THE PHILIPPINES	38
19)	Ana Reyes Carlo Mendoza Paolo Lim	SOCIAL SPENDING AND POVERTY REDUCTION IN THE PHILIPPINES	39
20)	Liza Fernandez Mark Villanueva	REGIONAL DISPARITIES AND PUBLIC INVESTMENT IN THE PHILIPPINES	40
21)	Jose Ramirez Katrina Ong Leo Bautista Nina Cruz	INCLUSIVE GROWTH POLICIES IN THE PHILIPPINES	41
22)	Ananda Majumdar	THE MULTIFACETED ROLE OF MAGIC IN MEDIEVAL SOCIETY: UNRAVELLING MYTHS AND MISCONCEPTIONS	42
23)	Ammalin PHOTHILADTH Jorkky PHONETHEP Soulichanh LUANGSOMBATH	EXPLORING THE BARRIERS TO EFFECTIVE ENGLISH COMMUNICATION IN THE HOSPITALITY SECTOR: A CASE STUDY OF STUDENTS AT CHAMPASAK UNIVERSITY	43-51

ISBN: 978-625-6997-99-8

24)	Silavanh SIDAVONG Medtachit CHANTHAVONG Mina VONGMIXAY Vilaysak SITTHIXAY Soulichanh LUANGSOMABTH	IMPACT OF AI-ENHANCED LEARNING ENVIRONMENTS ON STUDENT ENGAGEMENT AND MOTIVATION IN ENGLISH LANGUAGE ACQUISITION	52-59
25)	Ayodele Elizabeth AGOI Moses Adeolu AGOI Success Eniola OGBOYE Samuel Olayiwola AJAGA Oluwanifemi Opeyemi AGOI	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND PUBLIC FINANCIAL MANAGEMENT: IMPLICATIONS FOR TRANSPARENCY, ACCOUNTABILITY, AND DEMOCRATIC GOVERNANCE	60-70
26)	Nabeel Samer Nabeel JABER Asst. Prof. Dr. Metin TOPTAŞ	SOCIAL MEDIA ADVERTISING AND FASHION CONSUMERS' PURCHASE DECISION MAKING PROCESS	71-79
27)	Oudomxok SIRIPHOKHA Soulichanh LUANGSOMBATH	LEGAL RIGHTS AND PROCEDURES: AN ANALYSIS OF CITIZEN PETITIONS TO THE ADMINISTRATIVE COURT	80-85
28)	Grace Tan Roberto Aquino	TAX REFORMS AND SOCIAL WELFARE IN THE PHILIPPINES	86
29)	Rohan Iyer Sameer Kulkarni	TOURISM REVENUES AND REGIONAL DEVELOPMENT IN INDIA	87
30)	Pankaj Tiwari Meena Choudhary Alok Pandey	GOVERNMENT TRANSFERS AND RURAL INCOME INEQUALITY IN INDIA	88
31)	Shalini Bose Vikram Sen	PUBLIC INVESTMENT AND HUMAN CAPITAL FORMATION IN INDIA	89
32)	Arif Mehmood Saira Aslam	EDUCATION EXPENDITURE AND INCOME EQUALITY IN PAKISTAN	90
33)	Salman Akhtar Amina Sheikh Hassan Rauf	FISCAL GOVERNANCE AND REGIONAL DEVELOPMENT IN PAKISTAN	91
34)	Daniel Cruz Melissa Yap	LOCAL GOVERNMENT FINANCE AND SOCIAL SERVICES IN THE PHILIPPINES	92
35)	Kevin Morales Sophia Navarro Adrian Pineda	DECENTRALIZATION AND INCOME DISTRIBUTION IN THE PHILIPPINES	93
36)	Assoc. Prof. Dr.Ulduz Fərhad QƏHRƏMANOVA	TRAGEDY AND ITS PARTS IN ARISTOTLE'S LITERARY-THEORETICAL VIEWS	94-96

ISBN: 978-625-6997-99-8

37)	Emil Raul oğlu AĞAYEV	NEW PERSPECTIVES ON CARPET ART IN CONTEMPORARY AZERBAIJANI ART HISTORY	97-101
38)	Emil Raul oğlu AĞAYEV	THE SYSTEM OF CHARACTERS İN THE NOVEL "DƏLİ KÜR" İN MARAL RAHMANZADEH'S GRAPHİC ART	102-104
39)	Res. Asst. Yağmur Sevim PARİM SAĞLAM	THE ETHICAL-POLITICAL TRANSFORMATION OF THE AUDIENCE IN POSTDRAMATIC THEATRE THROUGH SPEAK BITTERNESS	105-107
40)	Res. Asst. Yağmur Sevim PARİM SAĞLAM Prof. Dr. Emine Ceylan ÜNAL AKBULUT	POSSIBLE POSITIVE EFFECTS OF INTERMODAL ART PSYCHOTHERAPY FOR CHILDREN DIAGNOSED WITH ATTENTION DEFICIT AND HYPERACTIVITY	108-109
41)	Svetlana BALAKİŞİYEVA	A STUDY OF NATURAL SCIENCE TERMS IN THE AZERBAIJAN LANGUAGE ACROSS HISTORICAL PERIODS	110-111
42)	Nikhil Arora Suresh Bansal	TAX COMPLIANCE AND INFORMAL ECONOMY IN INDIA	112
43)	Adeel Hussain Farzana Khalid Danish Mahmood Iqra Noor Ali Raza	PUBLIC REVENUE STRUCTURES AND SOCIAL EQUITY IN PAKISTAN	113
44)	Patricia Gomez Ronald Espinoza	RURAL DEVELOPMENT POLICIES AND INCOME DISTRIBUTION IN THE PHILIPPINES	114
45)	Karthik Menon Deepa Iyer	SOCIAL WELFARE PROGRAMS AND REGIONAL INEQUALITY IN INDIA	115
46)	Hamza Siddiqui Noor Fatima	FISCAL POLICY AND WOMEN'S ECONOMIC PARTICIPATION IN PAKISTAN	116
47)	Isabel Torres Miguel Santiago	PUBLIC SECTOR EFFICIENCY AND INCOME EQUALITY IN THE PHILIPPINES	117
48)	Pradeep Malhotra Anjana Kulshreshtha Rohit Saxena	FISCAL CAPACITY AND REGIONAL INEQUALITY IN INDIA	118
49)	Arjun Singh Mohit Khanna Ritu Agarwal	THE ROLE OF FISCAL INCENTIVES IN REDUCING REGIONAL INCOME INEQUALITY IN INDIA	119

ISBN: 978-625-6997-99-8

50)	Rajesh Kumar Anita Sharma	FISCAL DECENTRALIZATION AND LOCAL DEVELOPMENT IN INDIA	120
51)	Manoj Gupta Sneha Reddy	PUBLIC EXPENDITURE AND POVERTY ALLEVIATION IN RURAL INDIA	121
52)	Res. Asst. Gümrah Can BAŞDAĞ	THE EFFECTIVENESS OF FISCAL POLICIES ON INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY: CURRENT PRACTICES AND POLICY DILEMMAS	122-136
53)	Res. Asst. Gümrah Can BAŞDAĞ	THE IMPACT OF GOLD AND SILVER PRİCES ON INFLATION AND INDIRECT TAX REVENUES: AN ARDL BOUND TESTING APPROACH FOR TURKEY	137-138
54)	Dr. İmge KUZGUN	AN EXAMINATION OF THE CRIME OF ENDANGERING TRAFFIC SAFETY WITHIN THE SCOPE OF MICRO-MOBILITY VEHICLES IN URBAN TRANSPORTATION: THE PROBLEM OF THE APPLICABILITY OF TURKISH CRIMINAL LAW NORMS TO NEW FORMS OF TRANSPORTATION	139-141
55)	Dr. İmge KUZGUN	ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL PENALTIES APPLICABLE TO THE ILLEGAL TRANSFER OF CULTURAL PROPERTY ABROAD: AN ASSESSMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF LAW NO. 2863 ON THE PROTECTION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE, CUSTOMS LAW NO. 4458, AND THE 1970 UNESCO CONVENTION	142-145
56)	Lecturer Dr. Taner CINDIK	THE ROLE AND APPLICABILITY OF THE PRINCIPLE OF GOOD ADMINISTRATION IN ADMINISTRATIVE PROCESSES	146-157
57)	Expert Yunus ERGÜN Prof. Dr. Cemile BAHTİYAR KARADENİZ	GLOBAL MIGRATION CORRIDORS AND NEW BORDER MECHANISMS: THE FUTURE OF TÜRKİYE'S ROLE AS A TRANSIT COUNTRY	158-171
58)	Expert Yunus ERGÜN Prof. Dr. Cemile BAHTİYAR KARADENİZ	GLOBAL MIGRATION AND DIGITAL NOMADISM: DIGITALIZATION AND SPATIAL INDEPENDENCE	172-184
59)	Esra ÖZDEMİR Azize Zehra YILDIRIM	THE EFFECTS OF INTERCULTURAL INTERACTİON ON THE PROCESS OF SOCİAL COHESİON	185-186

ISBN: 978-625-6997-99-8

60)	Azize Zehra YILDIRIM Esra ÖZDEMİR	REPRESENTATION OF THE SELF IN THE DIGITAL PUBLIC SPHERE: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF STORY, LIKE, AND VISIBILITY CULTURE	187-188
61)	Assoc. Prof. Dr. Mustafa AKMAN	ANALYSIS OF THE ARTICLES ON THEOLOGICAL LITERATURE MENTIONED IN THE DIA - PART I	189-214
62)	Assoc. Prof. Dr. Mustafa AKMAN	ANALYSIS OF THE ARTICLES ON THEOLOGICAL LITERATURE MENTIONED IN THE DIA – II	215-233
63)	Dr. Yusuf ÇAKIR	IBN MĀLIK'S EVIDENCE THROUGH POETRY: THE EXAMPLE OF TAWÂBU'	234-251
64)	Dr. Yusuf ÇAKIR	IBNU'N-NĀZIM'S EVIDENCE THROUGH POETRY: THE EXAMPLE OF AL-MANSÛBĀT	252-262
65)	Lecturer Mesut TOPRAK	THE TEACHING AND FUNCTIONAL USE OF CONJUNCTIONS IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE	263-264
66)	Lecturer Mesut TOPRAK	HISTORICAL ORIGINS OF TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS: THE EXAMPLE OF DIVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK	265-270
67)	Hakan GÜLÇAY Nilay KÖSE Isaac CHINGA	EVALUATION OF MUN (MODEL UNITED NATIONS) PROGRAMMES WITHIN THE FRAMEWORK OF SIMULATION-BASED LEARNING PRACTICES THROUGH THE DIMENSIONS OF INTERACTIVE COMMUNICATION	271
68)	Asst. Prof. Dr. Nail HOŞCAN	TOURISM IN THE BOLU DESTINATION TOWARDS THE GULF COOPERATION COUNCIL COUNTRIES AS A SOURCE MARKET: AN EVALUATION ON THE BASIS OF TARGET MARKET COMPATIBILITY	272-290
69)	Lecturer Murat GÖKMEN Seda GÖKMEN	REVILLING RECONSRUCTIVISM BELIRMATS IN ANIMAL FARM	291-310

ISBN: 978-625-6997-99-8

FISCAL DECENTRALIZATION AND REGIONAL INEQUALITY IN INDIA

Rahul Sharma
University of Delhi, Department of Economics, Delhi, India

Ankit Verma
Jawaharlal Nehru University, School of Public Policy, New Delhi, India

Abstract

Fiscal decentralization has become a central element of governance reforms in many developing countries, including India. The process aims to transfer fiscal authority and expenditure responsibilities from central to subnational governments in order to improve efficiency, accountability, and regional development. However, the implications of fiscal decentralization for regional inequality remain widely debated. This study investigates the relationship between fiscal decentralization and regional income disparities across Indian states.

Using panel data covering multiple Indian states over the last two decades, the study evaluates how fiscal transfers, local revenue generation, and expenditure autonomy influence regional economic outcomes. The analysis reveals that while decentralization has enhanced administrative efficiency and enabled local governments to tailor policies according to regional needs, its impact on inequality is mixed. States with stronger institutional capacity and better fiscal management have benefited significantly from decentralization, experiencing higher economic growth and improved public service delivery. Conversely, economically weaker states often struggle to generate adequate local revenues, which can exacerbate regional disparities.

The findings highlight the importance of balanced fiscal frameworks that combine decentralization with effective equalization mechanisms. The study suggests that central government transfers, targeted development programs, and institutional capacity building are essential to ensure that decentralization promotes inclusive regional growth rather than widening disparities. Overall, fiscal decentralization can contribute to balanced development if accompanied by coordinated national policies and strong governance structures.

Keywords: Fiscal decentralization, regional inequality, public finance, India, economic development

ISBN: 978-625-6997-99-8

SOCIAL MOBILITY AND INCOME INEQUALITY IN CONTEMPORARY INDIA

Priya Nair
University of Calicut, Department of Sociology, Kerala, India

Suman Das
Jadavpur University, Department of Economics, Kolkata, India

Rakesh Gupta
Banaras Hindu University, Department of Political Science, Varanasi, India

Abstract

Income inequality has emerged as one of the most critical socio-economic challenges in contemporary India. Despite rapid economic growth over the past few decades, the distribution of income and opportunities remains uneven across social groups, regions, and occupations. Social mobility, defined as the ability of individuals or families to move across socio-economic strata, plays a crucial role in shaping perceptions of fairness and equality within society. This study explores the relationship between social mobility and income inequality in modern India.

The research employs a mixed-method approach combining quantitative data analysis with qualitative insights from previous sociological and economic studies. It examines intergenerational mobility patterns, educational attainment, labor market opportunities, and the role of social structures such as caste and class. Findings suggest that although economic liberalization has created new opportunities, structural barriers continue to limit upward mobility for disadvantaged groups.

Furthermore, disparities in access to quality education, urban employment opportunities, and social capital contribute significantly to persistent inequality. Government welfare schemes and affirmative action policies have partially addressed these issues, yet significant gaps remain. The study emphasizes the need for comprehensive policy interventions aimed at expanding educational access, strengthening labor market inclusion, and reducing structural discrimination.

Ultimately, improving social mobility is essential for reducing income inequality and fostering sustainable socio-economic development in India. Policies that promote inclusive growth and equal opportunities can help create a more equitable and dynamic society.

Keywords: Social mobility, income inequality, social stratification, India, economic development

ISBN: 978-625-6997-99-8

PUBLIC EXPENDITURE AND POVERTY REDUCTION IN URBAN INDIA

Neha Patel
Gujarat University, Department of Public Administration, Ahmedabad, India

Arjun Mehta
Gujarat University, Department of Public Administration, Ahmedabad, India

Abstract

Urban poverty continues to be a pressing issue in many developing countries, including India. Rapid urbanization has led to significant economic growth, but it has also produced new forms of inequality and social vulnerability. Public expenditure plays a critical role in addressing urban poverty by funding social programs, infrastructure development, and public services. This study examines the effectiveness of government spending in reducing poverty levels in urban areas of India.

The research analyzes public expenditure patterns in sectors such as housing, education, healthcare, and urban infrastructure. Using secondary data from national economic reports and policy documents, the study assesses how these expenditures influence poverty indicators, including employment, income stability, and access to basic services.

The findings suggest that targeted public spending in social infrastructure significantly contributes to poverty reduction. Investments in urban housing programs, public transportation, and health services improve living conditions and economic opportunities for low-income populations. However, inefficiencies in policy implementation, governance challenges, and uneven allocation of resources limit the effectiveness of some programs.

The study concludes that a well-designed public expenditure strategy focusing on inclusive urban development is essential for sustainable poverty reduction. Strengthening governance mechanisms, improving policy coordination, and ensuring equitable distribution of resources can enhance the impact of public spending on urban poverty alleviation.

Keywords: Public expenditure, urban poverty, social policy, India, urban development

ISBN: 978-625-6997-99-8

WELFARE POLICIES AND INCLUSIVE GROWTH IN INDIA

Sanjay Kumar
Patna University, Department of Sociology, Patna, India

Pooja Singh
University of Hyderabad, Department of Economics, Hyderabad, India

Amit Roy
Aligarh Muslim University, Department of Political Science, Aligarh, India

Kiran Malhotra
Panjab University, Department of Public Policy, Chandigarh, India

Deepak Mishra
Ranchi University, Department of Economics, Ranchi, India

Abstract

Inclusive growth has become a major policy objective in India as the country seeks to balance rapid economic expansion with social equity. Welfare policies play a vital role in addressing poverty, inequality, and social exclusion by providing support to vulnerable populations. This study evaluates the effectiveness of welfare programs in promoting inclusive growth in India.

The research reviews major social welfare initiatives, including food security programs, employment guarantee schemes, and social protection policies. Using policy analysis and available socio-economic data, the study examines how these programs influence poverty reduction, income distribution, and social inclusion.

Results indicate that welfare policies have contributed significantly to improving living standards among marginalized populations. Programs such as rural employment guarantees and subsidized food distribution have enhanced economic security and reduced extreme poverty. However, challenges remain in terms of program targeting, administrative efficiency, and fiscal sustainability.

The study suggests that strengthening institutional capacity and improving policy integration are essential for maximizing the impact of welfare initiatives. By aligning welfare policies with broader economic development strategies, governments can foster inclusive growth and ensure that economic progress benefits all segments of society.

Keywords: Welfare policies, inclusive growth, social protection, India, public policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

INFLATION DYNAMICS AND HOUSEHOLD WELFARE IN INDIA

Kavita Rao
Savitribai Phule Pune University, Department of Economics, Pune, India

Nilesh Joshi
Savitribai Phule Pune University, Department of Economics, Pune, India

Abstract

Inflation is one of the most significant macroeconomic challenges affecting household welfare, particularly in developing economies. In India, fluctuations in inflation rates have substantial implications for purchasing power, savings behavior, and living standards. This study examines the dynamics of inflation and its impact on household welfare in India.

The analysis focuses on key inflation indicators, including consumer price inflation, food price volatility, and energy costs. By examining economic data and previous research findings, the study evaluates how different income groups experience inflationary pressures. Low-income households are found to be particularly vulnerable, as they spend a larger proportion of their income on essential goods such as food and housing.

The study also explores the role of monetary policy and government interventions in controlling inflation and mitigating its impact on households. Policy tools such as interest rate adjustments, subsidy programs, and price stabilization measures are evaluated in terms of their effectiveness in maintaining economic stability.

The results highlight the need for coordinated macroeconomic policies that balance price stability with economic growth objectives. Strengthening social protection mechanisms and improving economic resilience can help households better cope with inflationary shocks.

Keywords: Inflation, household welfare, price stability, India, macroeconomic policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

TAX POLICIES AND INCOME DISTRIBUTION IN PAKISTAN

Ayesha Khan
University of Karachi, Department of Economics, Karachi, Pakistan

Bilal Ahmed
Lahore University of Management Sciences, School of Public Policy, Lahore, Pakistan

Abstract

Tax policy plays a fundamental role in shaping income distribution and promoting social equity within a country. In Pakistan, the structure and effectiveness of the taxation system have long been subjects of economic and political debate. This study investigates how tax policies influence income distribution and economic inequality in Pakistan.

The research examines the composition of Pakistan's tax system, including direct taxes, indirect taxes, and fiscal reforms implemented over recent decades. Using economic data and policy analysis, the study assesses the redistributive effects of taxation and evaluates whether the current tax structure effectively addresses inequality.

Findings suggest that Pakistan's tax system relies heavily on indirect taxes, which tend to disproportionately affect lower-income groups. Limited tax compliance and a narrow tax base further reduce the system's capacity to redistribute income effectively. As a result, income inequality persists despite various fiscal reforms.

The study recommends policy measures aimed at strengthening progressive taxation, expanding the tax base, and improving administrative efficiency. Implementing fair and transparent tax policies can contribute significantly to reducing income inequality and promoting sustainable economic development in Pakistan.

Keywords: Tax policy, income distribution, fiscal policy, Pakistan, economic inequality

ISBN: 978-625-6997-99-8

SOCIAL PROTECTION PROGRAMS AND POVERTY ALLEVIATION IN PAKISTAN

Muhammad Ali
Quaid-i-Azam University, Department of Economics, Islamabad, Pakistan

Sana Noor
University of the Punjab, Department of Sociology, Lahore, Pakistan

Farhan Iqbal
University of the Punjab, Department of Sociology, Lahore, Pakistan

Abstract

Poverty remains a significant socio-economic challenge in Pakistan despite various policy initiatives and development programs. Social protection programs have been introduced to address poverty, reduce vulnerability, and improve living conditions for disadvantaged populations. This study examines the effectiveness of social protection programs in alleviating poverty in Pakistan.

The research reviews major government initiatives, including cash transfer programs, social safety nets, and employment support schemes. By analyzing policy documents and available socio-economic indicators, the study evaluates the impact of these programs on poverty reduction and social welfare.

The findings indicate that social protection programs have played an important role in providing financial support to vulnerable households and improving access to essential services. Programs such as conditional cash transfers and targeted subsidies have contributed to reducing extreme poverty levels in several regions.

However, challenges related to administrative capacity, program targeting, and financial sustainability remain significant obstacles. The study emphasizes the importance of improving governance mechanisms, strengthening monitoring systems, and ensuring adequate funding for social protection initiatives.

Overall, effective social protection programs can significantly contribute to poverty alleviation and social stability in Pakistan, particularly when integrated with broader economic development strategies.

Keywords: Social protection, poverty alleviation, welfare programs, Pakistan, economic policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

ORTADOĞU'DA İSRAİL'İN KÜRT KARTI TARİHSEL ARKA PLAN VE BÖLGESEL ETKİLER

ISRAEL'S KURDISH CARD IN THE MIDDLE EAST: HISTORICAL BACKGROUND AND REGIONAL EFFECTS

Prof. Dr. Halil ÖZŞAVLI
Kilis 7 Aralık University, Faculty of Humanities and Social Sciences
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7760-0106

Özet

İsrail ile Kürtler arasındaki ilişkiler, ideolojik veya kalıcı bir ittifaktan ziyade, Ortadoğu'da değişen siyasal ve askerî koşullar çerçevesinde gelişen tarihsel temaslar ve karşılıklı çıkar hesapları doğrultusunda şekillenmiştir. İsrail açısından Kürtler, belirli dönemlerde bölgesel rakip devletler üzerinde baskı kurmaya elverişli bir unsur olarak değerlendirilmiş; bu ilişki süreklilik arz eden bir müttefiklikten çok, konjonktürel ve dolaylı temaslar biçiminde tezahür etmiştir.

İsrail'in 1948'de kuruluşunun ardından bölgesel yalnızlığını aşmak amacıyla Arap olmayan aktörlerle ilişki geliştirmeye yöneldiği bilinmektedir. İngiliz arşiv belgeleri, bu dönemde İsrail'in Ortadoğu'daki etnik ve mezhepsel farklılıkları yakından takip ettiğini ve özellikle merkezi otoritelerle sorun yaşayan gruplara yönelik dikkatini artırdığını göstermektedir. Bu bağlamda Kürtler, Irak, Suriye, İran ve Türkiye gibi devletlerin sınırları içerisinde yaşayan, tarihsel olarak merkezî yönetimlerle sorunlar yaşamış ve zaman zaman silahlı hareketler etrafında örgütlenmiş bir topluluk olarak İsrail'in ilgisini çekmiştir.

1950'li ve 1960'lı yıllara ait İngiliz diplomatik yazışmaları ve istihbarat raporları, İsrail'in Kürt hareketlerine yönelik ilgisinin dolaylı kanallar üzerinden geliştiğine işaret etmektedir. Bu belgelerde İsrail'in, özellikle Irak Kürtleri ile temas kurma girişimlerinin İran üzerinden yürütüldüğü; askerî, lojistik ve istihbarî desteğin büyük ölçüde örtülü biçimde sağlandığına dair bilgiler yer almaktadır. Kürt hareketlerinin desteklenmesi, doğrudan bir bağımsızlık projesinden ziyade, Irak başta olmak üzere İsrail'in hasım olarak gördüğü bölge devletlerinin askerî ve siyasal kapasitesini zayıflatmaya yönelik bir araç olarak değerlendirilmiştir.

1982 yılında Oded Yinon tarafından kaleme alınan ve daha sonra "Yinon Planı" olarak anılan metin, İsrail stratejik düşüncesinde etnik ve mezhepsel parçalanmanın nasıl algılandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu metinde Lübnan'da Maruniler ve Ermeniler, Mısır'da Kıptiler ve Irak, Suriye, İran ile Türkiye'de Kürtler, İsrail'in bölgesel güvenliği açısından işlevsel olabilecek unsurlar arasında sayılmaktadır. İngiliz arşiv belgeleri, Yinon Planı'ndan önce de benzer yaklaşımların İsrail stratejik çevrelerinde mevcut olduğunu ve Kürt meselesinin uzun vadeli bir güvenlik başlığı olarak ele alındığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, başta İngiliz Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) belgeleri olmak üzere diplomatik yazışmalar, istihbarat raporları ve saha gözlemlerine dayalı kaynaklar kullanılarak İsrail ile Kürtler arasındaki ilk dolaylı temasları tarihsel bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ayrıca, İsrail'in 1948'den itibaren bölgedeki sorun yaşadığı devletlere karşı Kürt hareketlerini nasıl bir baskı unsuru olarak değerlendirdiği ve bu politikanın arşiv belgelerine nasıl yansıdığı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Kürt, İttifak, Ortadoğu, Türkiye, Suriye, Irak

ISBN: 978-625-6997-99-8

Abstract

Relations between Israel and the Kurds were shaped not by an ideological or permanent alliance but by historically contingent contacts and calculations of mutual interest within the changing political and military conditions of the Middle East. From the Israeli perspective, the Kurds were regarded as a factor that could be activated at specific moments to exert pressure on regional rival states. Accordingly, this relationship manifested itself less as a sustained partnership than as a series of conjunctural and indirect engagements.

Following its establishment in 1948, Israel sought to overcome its regional isolation by developing relations with non-Arab actors. British archival documents indicate that during this period Israel closely monitored ethnic and sectarian cleavages in the Middle East and paid particular attention to groups experiencing long-standing tensions with central authorities. In this context, the Kurds—living within the borders of Iraq, Syria, Iran, and Turkey, and historically characterized by contentious relations with central governments and periodic armed mobilization—emerged as a subject of strategic interest for Israel.

British diplomatic correspondence and intelligence reports from the 1950s and 1960s suggest that Israeli engagement with Kurdish movements developed largely through indirect channels. These documents indicate that Israel's contacts with Iraqi Kurdish groups were primarily conducted via Iran, and that military, logistical, and intelligence assistance was provided in a largely covert manner. Support for Kurdish movements was not aimed at the immediate realization of Kurdish statehood; rather, it functioned as a means to weaken the military and political capacity of regional states—particularly Iraq—perceived by Israel as hostile.

The text authored by Oded Yinon in 1982, later referred to as the "Yinon Plan," is significant insofar as it illustrates how ethnic and sectarian fragmentation was conceptualized within Israeli strategic thinking. In this document, Maronites and Armenians in Lebanon, Copts in Egypt, and Kurds in Iraq, Syria, Iran, and Turkey are identified as potentially functional actors in the pursuit of Israel's regional security objectives. British archival records suggest that similar strategic assumptions predated the Yinon Plan and that the Kurdish question had already been treated as a long-term security issue within Israeli strategic circles.

Drawing primarily on British Foreign Office records, as well as diplomatic correspondence, intelligence reports, and field observations, this study aims to examine the early indirect contacts between Israel and the Kurds within a historical framework. It further seeks to demonstrate how, from 1948 onward, Israel assessed Kurdish movements as instruments of pressure against regional states with which it was in conflict, and how this policy was reflected in archival documentation.

Keywords: Israel, Kurds, Alliance, Middle East, Turkey, Syria, Iraq

ISBN: 978-625-6997-99-8

A FOCUS GROUP INTERVIEW TO EXAMINE UNDERGRADUATE STUDENTS' VIEWS ON THE CAUSES OF YOUTH UNEMPLOYMENT

Berna TÜTÜNCÜ
Bursa Technical University, Graduate School, M.A. Graduate in Sociology
Independent Researcher
ORCID ID: https://orcid.org/ 0009-0008-1465-7616

Abstract

Youth unemployment is a global problem and is widespread in our country as well. A literature review on the causes of youth unemployment reveals a focus on cyclical, structural, and demographic explanations. But do the views of young people, who are the primary stakeholders, support these explanations? In this context, the aim of this study is to examine the views of undergraduate students regarding the causes of youth unemployment through focus group interviews. The sample of this qualitative study consisted of 16 university students who applied to the Job Club Unit of the Bursa Provincial Directorate of Labor and Employment Agency, and focus group interviews were used as the data collection method. Focus group interviews were conducted with two separate groups of eight students each, from the Faculty of Science and Literature, the Faculty of Economics and Administrative Sciences, and the Faculty of Engineering at Bursa Uludağ University. In selecting students, care was taken to ensure they were studying in different departments, did not know each other, and volunteered for the focus group interview. In the study, a total of two sessions were conducted for each group, with each session lasting between 45 and 60 minutes. The sessions focused on the causes of youth unemployment, and care was taken to ensure that each student could freely share their opinions. Overall, the students' views were found to be in agreement. While these shared statements supported the cyclical, structural, and demographic explanations used to explain youth unemployment, the students also expressed views outside of these three explanations. Almost all of the students participating in the study believed that the primary reason for youth unemployment was that young people lacked sufficient experience. Students stated that candidates with at least three years of experience are preferred over young job seekers, which leads to an increase in youth unemployment. As an example, they cited the difficulty students face in finding internships, and the high expectations employers place on students seeking internships. The lack of sufficient professional knowledge and experience among young people is cited as a structural explanation for youth unemployment. Another reason given is the lack or limited employment opportunities in the public or private sector for their field of study. The absence of sufficient labor supply despite adequate demand is explained by cyclical unemployment. Some participants cited nepotism, prejudice, hopelessness, and the attitudes and behaviors of young people as reasons for youth unemployment.

Keywords: undergraduate student, youth unemployment, employment

ISBN: 978-625-6997-99-8

FELAKETİN TOPLUMSAL ANATOMİSİ: BURSA KYK YURDU LODOS OLAYININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

DISASTERS AS A SOCIOLOGICAL PHENOMENON: A CASE STUDY ON THE ROOFTOP COLLAPSE AT THE HALIME HATUN KYK GIRLS' DORMITORY IN BURSA

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY
Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3210-5942

Havva BATTAL
Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-3349-5950

Özet

Afetler, yalnızca fiziksel yıkımlara yol açan doğa olayları değil; aynı zamanda toplumsal yapıların, kurumların ve bireysel rutinlerin kesintiye uğradığı, sosyal düzenin yeniden müzakere edildiği kritik süreçlerdir. Bu çalışma, Bursa'da meydana gelen şiddetli lodos felaketi neticesinde Halime Hatun KYK Kız Yurdu'nda yaşanan çatı uçması olayını, afet sosyolojisi perspektifinden ele almaktadır. Araştırmanın temel problemi, üniversite eğitimi için ailelerinden uzakta yaşayan öğrenciler için "güvenli liman" ve "ikincil yuva" olarak kodlanan KYK yurtlarının, bir afet anında bu güven duygusunu nasıl yitirdiği ve bu mekânsal kırılmanın öğrencilerin dünyasında ne tür sosyolojik izler bıraktığıdır. Bir barınma alanı olmanın ötesinde, kolektif yaşamın sürdürüldüğü bu mekânlarda yaşanan yapısal hasarlar; öğrencilerin mekânsal aidiyet, ontolojik güven ve devlet-birey ilişkisi bağlamındaki algılarını dönüştürmektedir. Özellikle ani gelişen kriz anlarında kriz yönetimi stratejilerinin eksikliği veya etkinliği, öğrencilerin adaptasyon süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Çalışmada nitel araştırma deseni benimsenmiş ve derinlemesine bilgi elde etmek amacıyla mülakat yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evrenini Bursa Halime Hatun KYK Kız Yurdu'nda ikamet eden öğrenciler oluştururken, örneklem grubuna kartopu örnekleme tekniği ile ulaşılan 10 kadın öğrenci dahil edilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat formları aracılığıyla toplanan veriler; hazırlık, güven tesisi, sondaj ve analiz aşamalarından geçirilerek Neuman'ın (2014) betimleyici ve duygu odaklı analiz yaklaşımıyla yorumlanmıştır. Araştırma, sadece fiziksel bir hasarı değil, aynı zamanda öğrencilerin güven algısındaki sarsılmaları, kriz anındaki toplumsal etkileşim biçimlerini ve toplumsal cinsiyet bağlamında barınma güvenliğine yönelik bakış açılarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın sınırlılığı, örneklem sayısının azlığı ve tek bir yurt üzerinden yürütülmesi olsa da, elde edilen bulgular "olağan dışı" anlarda toplumsal dayanıklılığın ve mekânsal güvenin inşasına dair mikro düzeyde önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet Sosyolojisi, kız yurdu, barınma, güvenlik.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Abstract

Disasters are not merely natural events that cause physical destruction; they are also critical processes that disrupt social structures, institutions, and individual routines, forcing a renegotiation of the social order. This study examines the incident of rooftop collapse at the Halime Hatun KYK Girls' Dormitory in Bursa, which occurred due to a severe storm, through the lens of disaster sociology. The core problem of the research is how KYK dormitories—coded as "safe havens" and "secondary homes" for students living away from their families for university education—lose this sense of security during a disaster, and what kind of sociological traces this spatial rupture leaves in the students' world. Beyond being mere housing, structural damage in these spaces of collective living transforms students' perceptions regarding spatial belonging, ontological security, and the state-individual relationship. Particularly in sudden crises, the lack or effectiveness of crisis management strategies directly affects the students' adaptation processes. A qualitative research design was adopted for this study, utilizing the interview method to obtain in-depth information. While the research population consists of students residing at the Halime Hatun KYK Girls' Dormitory in Bursa, the sample group includes 10 female students reached via snowball sampling. Data collected through semi-structured interview forms were processed through preparation, trust-building, probing, and analysis stages, and were interpreted using Neuman's (2014) descriptive and emotion-focused analysis approach. The research aims to reveal not only a physical damage but also the shaking of students' sense of security, their forms of social interaction during the crisis, and their perspectives on housing safety within a gender context. Although the study's limitations include the small sample size and its focus on a single dormitory, the findings provide significant micro-level data on the construction of social resilience and spatial security in "extraordinary" moments.

Keywords: Disaster Sociology, girls' dormitory, accommodation, security.

GİRİŞ

Kavramsal Çerçeve

Afetler aniden gelişen ve toplumsal düzenin akışını etkileyen durumlardır. Afetler maddi ve manevi yönden toplumları kötü yönde etkilerler. (Quarantelli, 2000). Afetlere karşı toplumun baş etme direnci zayıftır. Afetleri sonuçlarına göre değerlendirmek daha sağlıklı görülmektedir(AFAD,2019). Türkiye'de afet yönetimiyle ilgili çalışmalar Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından yürütülmektedir. AFAD afetlerin 31 çeşit olduğunu VE 28 çeşidinin meterolojik ve doğa olaylarıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. AFAD verilerine göre Türkiye'de en çok görülen afetler meteorolojik kökenli afetlerdir(Gökalp Yılmaz, 2021). Afetlerin oluşum süreci doğa, teknoloji ve insan kaynaklı olmak üzere sınıflara ayrılmaktadır(Kadıoğlu,2008).Afetlerin modern öncesi dönemde Tanrı'nın insanları cezalandırmasının sonucu ortaya çıktığı idda edilmektedir. Modernite ve sekülerleşmeyle beraber afetler doğa olayı olarak görülmüştür. Bu durum sonucunda afetlerin önlenebileceği veya etkilerinin azaltılabileceği öngörülmüştür(Alkın,2021). Afet konusunda dünya genelinde sosyolojik ilk çalışmaların 1900'lü yılların başında yapıldığı kabul edilse de sosyal bilimciler 1940'ların sonu ve 1950'lerin başına kadar, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki afetleri sistematik olarak incelenmeye başlamamıştır(Peek vd., 2021). Afetlerin tanımı, oluşum süreçleri ve toplumsal etkileri hakkında görüş bildiren pek çok sosyolog bulunmaktadır. Charles Fritz afetlerin tanımını, oluşum süreçlerini, sosyal boyutlu sonuçlarını inceleyen sosyologlardan

ISBN: 978-625-6997-99-8

biridir. Fritz afeti toplumu etkileyen, risk ve kriz kavramlarını da içeren bir olay olarak tanımlamıştır. Fritz'e göre afetlerin oluşma nedenleri fiziksel kaynaklı afetler ve insan kaynaklı afetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fiziksel kaynaklı afetler grubunda deprem, sel, heyelan, çığ, kasırga, fırtına, kuraklık ve kıtlık gibi doğa olayları yer almaktadır. Yangın, iklim krizi, terör saldırıları ve nükleer kazalar gibi olaylar ise insan kaynaklı afetler grubuna girmektedir. Fritz'e göre afetlerin toplumda sosyal boyutlu sonuçları vardır (Fritz, 1961). İnsanların olduğu yerde sosyal nedenler vardır. Sosyal nedenler sosyal etkileri de beraberinde getirmektedir. Afet sonrası sosyal etkiler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle afetler sosyal oluşumlar üzerinde etkilidir. Afetler bireyi ve toplumsal hayatı etkilediği için sosyolojik etkileri mevcuttur (Odabaş, 2018). Günlük hayatın günlük rutinini bozan afetler fiziksel, ekonomik ve sosyal alanlarda yıkım yaratmaktadırlar. Afetler toplumsal değişimlere neden oldukları için sosyolojinin ilgi alanına girmiştir (İlter, 2019).

Doğal afetlerden sonra toplumsal değişim ve dönüşümün sağlıklı ilerlemesi, toplumun afetlerde direnç gösterdiği noktaların bilinmesi, afetlere hazırlık süreci, afet sonrası kriz yönetiminin doğru yapılması amaçları esas alınmasıyla birlikte afet sosyolojisi disiplini ortaya çıkmıştır (Kolay Çepni & Varlıklar Demirkazık, 2023).Afet sosyolojisinin oluşum süreci, 20. yüzyıla dayanmaktadır (Yerlikaya&Şaşmaz,2022). Afet sosyolojisi afet esnasında ve sonrasında toplumsal yapıda ortaya çıkan sosyal ve psikolojik durumlar, toplumdaki dezavantajlı grupların zarar görebilirlikleri, afetlerin toplumsal kurumlar üzerindeki etkileri, afetlerde resmi ve sivil kurumlarla birlikte medyanın rolü, karar alma mekanizmalarının afet yönetimindeki görev ve sorumlulukları, bununla ilişkili olarak kamu politikaları sayılabilir (Can, 2020).

Afetlerin zararlarını ve sosyolojik etkilerini en aza indirebilmek için ilk olarak toplumların afet dirençlerinin arttırılması gerekmektedir. Afet sosyolojisi çalışmalarında önemli yer tutan ve 2005 yılında yaşanan Katrina kasırgası, çevresinde yaşayan kişilere büyük kayıplar yaratmıştır (Peek vd., 2021). Türkiye'de afet sosyolojisi kapsamında başlıca ele alınan konular; afet toplum ilişkisi, afet sonrasında gözlemlenen toplumsal travma ve değişim, devlet ve sivil toplumun afete müdahale yöntemi üzerine eleştiri, afet sonrası dayanışma süreci , afet etkilerinin sosyolojik çözümlenmesi, afetlerin ekonomik ve psikolojik etkileri, afetin dezavantajlı gruplar üzerinde yarattığı etki, afet sonrası iç göç ve afete dair sosyal politika öneri süreci ve afetzede olma deneyimi alt başlıklarından oluşmaktadır (Kolay Çepni &Varlıklar Demirkazık, 2023).

Afetlerde Risk ve Savunmasızlık

Afetlerde risk süreci afet sonucunda toplumda oluşan zarar ve kayıpların etkisine göre derecelendirilmektedir. Afet sonucunda yaşanan zarar Afet sonucunda yaşanan zarar birey, toplum ve ilgili toplum kültürü üzerindeki etkisine göre değişiklik göstermektedir (AFAD, 2013).

Afetlerde Savunmasızlık, afetlere karşı gösterilen direncin az olduğunu ifade etmektedir. Afetlerde savunmasızlık süreci kişinin, toplumun ve devletin afetler karşısındaki dirençsiz yönünü gözler önüne sermektedir. Kadınlar ve kız çocukları afetlerde savunmasızlık oranının yüksek olduğu gruplar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla kadınlar ve kız çocuklarının afet sonucunda ölme olasılığı erkeklere göre daha fazladır (Kadıoğlu, 2011). Afetler sonucunda fiziksel can kayıpları, ekonomik kayıp, sosyal ve psikolojik yıkımlar oluşmaktadır. Afet sonrası insanların hayatını kaybetmesi ve geride kalan yakınlarının ruh sağlıklarının bozulması durumu afetlerin yol açtığı psikolojik yıkımlara örnek gösterilmektedir**.** Afet sonrasında oluşan ruh sağlığı bozuklukları sadece afete doğrudan maruz kalan kişileri değil, afet sürecinde destek olan yardım ekiplerini, afetzedelerin yakınlarını ve olaylara medya yoluyla şahit olanları da etkilemektedir (Akyılmaz&Karka, 2011). Bu durum sonucunda afetlerin toplumsal yönde ruh sağlığını olumsuz biçimde etkilediği sonucuna ulaşabilme ihtimali artmaktadır(Kadıoğlu, 2011).

ISBN: 978-625-6997-99-8

Örneğin Katrina Kasırgası'ndan etkilenen kadınlar üzerinde yapılan bir araştırmada, kasırganın travma sonrası stres bozukluğu semptomlarını arttırdığı sonucu bulunmuştur (Hirth vd., 2013). Afet sonrası yönetim süreçlerinin sağlıklı ilerleyebilmesi için zayıf halka grubunda yer alan kadınların yeniden düzen kurma ve yeni hayatına adapte olma süreçlerinde sosyal hizmet uygulamalarının arttırılması ve ruh sağlıklarının desteklenmesi sürece olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Kadınlar genel olarak toplumsal hayatta adaletsizliklerle ve olumsuz duygularla tek başına mücadele ettikleri için afet durumlarında yalnız kalma, yas süreciyle ilgili sorun ve sosyal destekten mahrum bırakılma gibi risklerle mücadele etme olasılıkları mevcuttur. Bu nedenle kadınlar geçici barınma yerlerinde kalmak kadınları kısa sürede olsa güvende hissetmelerine katkı sağlayabilir (Kolay Çepni &Yavuz, 2025).

Afet ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyetteki farklılıkların kültürel anlamda toplumdan beklenen rol ve davranışlara dönüşmesi aşamasından meydana gelmektedir (Slattery, 2010). Toplumsal cinsiyet bireyin toplumsal hayata uyum ve sosyalleşme süreci kapsamında toplumdan öğrendiği kalıp yargıları ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin birbirinden ayrılma süreçlerinde ilk olarak Özellikle ataerkil ve geleneksel yapıya sahip toplumlarda kadın ve erkek rolleri arasında keskin çizgiler bulunmakta ve ve kadınların ikincil konumlarını, erkeklerin ise üstünlüklerini arttıran eşitsizlikler bulunmaktadır (Pincha, 2009). Toplumsal cinsiyet rollerine göre kadınlar genel olarak ev içi rollerde, üreme, çocuk bakımı, temizlik vb. rolleri kendisine görev edinirken erkekler ev içi geçim sağlama, ekonomik yönetim, ev dışı kamusal alanlarda görev, araçsal işlerde görev alma gibi sorumlulukları kendisine görev olarak yüklemektedir (İmamoğlu, 1991). Toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında doğal afetlerin bireylerin yaşam standartları üzerinde farklı etkilere sebep olmaktadır. Bu farklılıklar özellikle gelişmemiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kendini göstermekte olup, temelde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden kaynaklanmaktadır (Ünür, 2021).

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle kadınların sosyoekonomik bağımlılığının artması, afet sonucunda kadınları risk grubunda bulunmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kadınların afet sonrası yaşanan süreçlerde mağdur, riskli gruplar arasında bulunma olasılığı yüksektir. Toplumsal cinsiyete dayalı değişen sosyal özellikler, afet sonrası yönetim sürecinin hazırlık ve müdahale kapasitelerini etkilemektedir. Buna göre, bir afet durumunda kadın ve erkeğin verdiği tepki ve afetle başa çıkma kapasitesi farklılık göstermektedir (Okay & İlkkaracan, 2018). Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin afet yönetim süreci kapsamında kadınlar üzerindeki başlıca etkileri ölüm, hamilelik, hijyen ve yetersiz beslenme, giyim zorluğu, katı ataerkil yaşam tarzı, fiziksel zarar görebilirlik, sosyal zarar görebilirlik ve ekonomik zarar görebilirlik, maddi yetersizlikler kategorilerinden oluşmaktadır (Ünür,2021). Afet sonrası kadınların ve kız çocuklarının zayıf halka olarak görülmesinden dolayı kadına yönelik şiddet, cinsel saldırı, istismar, sömürü, erken evlilik, barınma ve insan ticareti vakaları afet sonrasında daha da artmaktadır (Nour, 2011). Afet sonrasındaki süreçte kadınların daha yüksek oranlarda depresyon, TSSB, umutsuzluk duygusu yaşadığı gözlemlenmiştir (Aksaray vd., 2006).

ISBN: 978-625-6997-99-8

Araştırmanın Amacı: Araştırmanın amacı, Bursa'da yaşanan lodos felaketi sonucunda Halime Hatun KYK Kız Yurdu'nda meydana gelen fiziksel hasarın (çatı uçması), bu mekânda ikamet eden öğrenciler üzerindeki sosyolojik etkilerini çözümlemektir. Araştırma, afetin bireysel ve kolektif düzeyde yarattığı sarsıntıyı; öğrencilerin risk algısı, mekânsal aidiyet duygusu ve kriz yönetimine yönelik tutumları üzerinden ortaya koymayı hedeflemektedir.

Problemin Tanımı: Üniversite eğitimi amacıyla farklı şehirlerden gelen öğrenciler için yurtlar; yalnızca fiziksel barınma ihtiyacını karşılayan yapılar değil, aynı zamanda "ontolojik güvenin" ve sürekliliğin inşa edildiği birincil yaşam alanlarıdır. Ancak Bursa örneğinde görüldüğü üzere, şiddetli doğa olaylarının (lodos/fırtına) kamusal barınma alanlarında yapısal hasara yol açması, bu güvenli alan algısını zedelemektedir. Araştırmanın temel problemi; "güvenli alan" olarak kodlanan bir mekânda ani gelişen altyapı hasarının yarattığı sosyolojik kırılma ve bu süreçte öğrencilerin kriz yönetimi ile değişen yaşam koşullarına yönelik geliştirdikleri uyum mekanizmalarının belirsizliğidir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi: Araştırmanın evrenini, Bursa Halime Hatun KYK Kız Yurdu'nda ikamet eden ve lodos felaketini bizzat tecrübe eden tüm kız öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise nitel araştırma yöntemine uygun olarak, olaydan doğrudan etkilenen ve kartopu örnekleme tekniği ile ulaşılan 10 kız öğrenciden oluşmaktadır. Nitel araştırmaların doğası gereği, örneklem grubunun genişliğinden ziyade deneyimin derinlemesine analizine odaklanılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları: Araştırmanın sınırlılıkları; kapsam sınırlılığı, katılımcı sınırlılığı ve toplumsal cinsiyet sınırlılığından meydana gelmiştir.

Kapsam Sınırlılığı: Çalışma, sadece Bursa Halime Hatun KYK Kız Yurdu ile sınırlı tutulmuştur. Bu nedenle elde edilen bulgular, farklı bölgelerdeki veya farklı türdeki (özel yurt vb.) yurt kazalarına genellenemez.

Katılımcı Sınırlılığı: Araştırmanın 10 kişilik bir grup üzerinde yürütülmesi, sonuçların tüm üniversite öğrencilerine temsil edilmesini engellemektedir.

Toplumsal Cinsiyet Sınırlılığı: Çalışmanın yalnızca kız öğrenciler üzerinden yürütülmesi; barınma, güvenlik ve afet sonrası kırılganlık algılarındaki toplumsal cinsiyet farklılıklarının bütünsel olarak (erkek öğrenci deneyimleriyle karşılaştırmalı şekilde) analiz edilmesini sınırlamaktadır.

Bursa'da 08/01/2026 tarihinde meydana gelen lodos afeti kapsamında Halime Hatun KYK kız yurdunun çatı uçması sonucu yaşanan sosyolojik etkilerin analizi çalışmasında KYK yurdunda kalan kız öğrencilerin afet sonrası yaşadığı durumlar ansıtılmıştır. Çalışma içerisinde kız öğrencilerden alınan bilgiler dahilinde afet sonrası yönetim süreci hakkında farkındalıklarının arttırılması amacıyla bu konu çalışılmıştır. Çalışma içerisinde afet anında ve sonrasında öğrencilerin barınma, güvenlik ve psikososyal destek gibi temel ihtiyaçlarının ne derece karşılandığı verilen yanıtlar dahilinde gözlemlenmiştir. Çalışma içerisinde Bursa Yurt yönetimi ile öğrenciler arasındaki kriz iletişimi sürecinin etkinliğini analiz etmek ve aksayan yönleri belirlemek amacıyla mülakat soruları oluşturulmuştur. Çalışmanın ana amacı gelecekte

ISBN: 978-625-6997-99-8

yaşanabilecek benzer doğa olayları için daha kapsayıcı, toplumsal cinsiyete duyarlı ve öğrenci merkezli afet yönetim stratejileri önerilmesine katkı sağlamaktır.

Bursa Halime Hatun KYK Kız Yurdu'nun çatı uçma olayı sonrası görüntüleri

Bursa Halime Hatun KYK Kız Yurdu'nun çatı uçma olayı sonrası tamir aşaması

YÖNTEM

Çalışma sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden biri olan mülakat yöntemi kullanılmıştır. Mülakat yöntemi karşılıklı diyalog ve yüz yüze etkileşim sağlanarak karşıdakinin yanıtlarına göre araştırmacıların sorularına yanıtlarına yanıt bulmalarına yardımcı olmaktadır. Çalışma kapsamında kullanılan mülakat yöntemi sıradan biçimde günlük konuşma biçimi değildir (Kvale & Brinkmann, 2009). Mülakat süreci, araştırma soruları kapsamında ve sohbet havasında katılımcının yanutlarına göre tarafsız bir şekilde bilgi alma ilkesiyle yürütülmektedir (Rubin ve Rubin, 2012, s. 96). Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan mülakat metodu görüşme, karşılıklı bir diyalog ve etkileşim çerçevesinde üretilen, pragmatik olarak araştırmacının sorularına yanıt

ISBN: 978-625-6997-99-8

arayan, anlamını bağlamdan kazanan ve anlatı formunda aktarılan bir bilgi olarak tanımlanmaktadır (Kvale ve Brinkmann, 2009). Araştırma sürecinde kullanılan mülakat yöntemi süreçleri hazırlık, giriş ve güven tesisi, sondaj (probing), kayıt ve analiz aşamasından meydana gelmektedir. Mülakat yönteminin sondaj aşamasında yönlendirici olmayan sorular sorulmaktadır. Mülakat yönteminin son aşamasını oluşturan kayıt ve analiz aşamasında ise katılımcının görüşleri saptırılmadan tarafsızlık kapsamında kaydedilir ve konu kapsamında analiz edilmektedir. Neuman'a göre mülakat süreci betimleyici sorular, deneyim ve duygu soruları, olayın sosyal ilişkilerdeki güven algısındaki değişimi anlama aşamalarından oluşmaktadır (Neuman, 2014). Mülakat yöntemini oluşturan ana unsurlar görüşmeci ve katılımcılardan meydana gelmektedir. Görüşmeci araştırma kapsamında oluşturulan tek katmanlı ve açık uçku mülakat sorularını yöneltir katılımcılar ise mülakat sorularını cevaplayarak araştırma projesi için veriyi oluşturan kişilerdir (Polat, 2022). Araştırma sürecinde kullanılan mülakat yönteminin doğru sonuçlar vermesi için mülakat soruları çalışmanın niteliğine uygun olarak hazırlanmalıdır (Polat, 2022). Çalışma içerisinde 10 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcılara kartopu örnekleminden yararlanılarak ulaşılmıştır. Araştırma sürecinde mülakat soruları çalışma konusuna uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışma sürecinde kullanılan sorular katılımcılara tarafsız ve net şekilde yönlendirilmiştir. Çalışma kapsamında mülakat yöntemi kullanılırken görüşmeci ve katılımcı arasında güven temeli kurulmuştur. Görüşmeci ile katılımcı arasında soruların sorulup cevaplandığı kayıt ve analiz aşamasında tarafsızlık dahilinde cevapları kaydedip konu dahilinde analiz edilmiştir.

Etik İlkeler: Çalışma sürecinde mülakata katılan 10 katılımcıya bu çalışmanın katılmanın hiçbir şekilde zorunlu tutulmadığı ve elde edilen verilerin akademik çalışma dışında hiçbir yerde kullanılmayacağı bilgisi aktarılmıştır. Çalışma içerisinde verilerin yorumlandığı aşamada katılımcıların isimleri gizlilik ilkesi gereği açıklanmamıştır. Katılımcılar K1'den başlanarak K10'a kadar ayrı ayrı numaralandırılmıştır. Görüşme sonunda katılımcılara görüş ve düşüncelerini açıkladıklarından sonra tek tek teşekkür edilmiştir. Katılımcıların mülakat sorularına verdiği yanıtlar özü bozulmadan yorımlanmış, cümle yapıları akademik dile uygun olarak düzenlenmiş ve gerektiği yerlerde doğrudan aktarım yoluyla bulgular dahilinde açıklanmıştır.

Mülakat Soruları

1. Bu olaydan önce, KYK yurdunu sizin için nasıl bir yer olarak tanımlardınız? (Barınma, yuva, zorunluluk vb.)
2. Yurtta kalırken kendinizi fiziksel ve psikolojik olarak ne kadar güvende hissediyordunuz? Bu güveni sağlayan temel unsurlar nelerdi?
3. Lodosun şiddetlendiği ve çatının uçtuğu o anı betimler misiniz? Olay anında sizi en çok şaşırtan veya korkutan toplumsal tepki (çığlıklar, sessizlik, yardımlaşma vb.) neydi?
4. Olay anında yurttaki diğer öğrencilerle iletişiminizde neler değişti? Normalde selamlaşmadığınız kişilerle nasıl bir etkileşime girdiniz?

ISBN: 978-625-6997-99-8

5. Olay sırasında "yetkili" kişilerin (güvenlik, yurt müdürü vb.) varlığını hissettiniz mi? Bu figürlerin tutumu sizin sakinleşmenizi mi sağladı yoksa belirsizliği mi artırdı?
6. Çatı uçması olayından sonra odanıza veya yurt binasına girdiğinizde hissettiğiniz ilk duygu neydi? Mekân sizin için hala aynı "güvenli alan" mı?
7. Hava durumunda tekrar "şiddetli rüzgar" uyarısı gördüğünüzde günlük rutininizde veya psikolojinizde neler değişiyor?
8. Yaşanan hasar sadece bir binanın hasarı mıydı, yoksa sizin "burası benim evim/yuvam" duygunuzda da bir yıkım yarattı mı?
9. Olay sonrası barınma ve güvenlik ihtiyaçlarınızın karşılanma sürecini nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce süreç profesyonelce mi yönetildi?
10. Bu olay, bir "kamu kurumu" olan KYK'ya veya genel olarak devletin sunduğu güvenlik hizmetlerine olan bakış açınızı nasıl etkiledi?
11. Bir kadın yurdunda böyle bir olay yaşamış olmanın, dışarıdan gelen tepkiler veya yardıma erişim açısından size özgü bir zorluğu oldu mu?
12. Ailenizin bu olayı duyduğundaki tepkisi nasıldı? Bu durum, onların sizin "başka bir şehirde yalnız bir kadın olarak yaşamınız" hakkındaki endişelerini nasıl tetikledi?

BULGULAR

Bursa Halime Hatun KYK kız öğrenci yurdu çatı uçması olayı hakkında 10 kişi ile yapılan mülakat görüşmesinde 1. soruya verilen yanıtlara göre KYK yurtları öğrenciler tarafından barınma, zorunluluk ve güvenli olmayan yer, ulaşım sorunu kavramlarını ifade etmektedir. Bu durum KYK yurtlarının kişinin hissettiği duyguların değişkenliğine göre tanımlandığı gözlemlenmiştir. K9'un KYK yurdunu sığınma yeri olarak tanımlaması, K6'nın da KYK yurdunu alternatif olarak görmesi, K4'ün ise KYK yurdunu ulaşım olanakları bakımından zor olduğunu düşünmesi bu duruma örnek gösterilmektedir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre 2. soruya verilen yanıtlar incelendiğinde katılımcıların KYK yurdunda fiziksel olarak kendisini güvende hissetmediği, psikolojik olarak ise güvende hissettiği gözlemlenmiştir. Bu durum KYK kız yurdunda yaşanan lodos afetinin etkisiyle kişilerin kendilerini güvensiz hissettiği görülmüştür. Katılımcı 10 ve katılımcı 5'in KYK yurdunda fiziksel ve psikolojik olarak kendisini güvende hissettiğine dair yanıtlar vermesi lodos felaketinin fiziksel ve psikolojik güvenliklerini etkilemediğini göstermektedir. Mülakat sorularında yer alan 3. soruya verilen yanıtlar incelendiğinde katılımcılardan 7 kişinin lodos afeti yaşandığında yurtta olmadığı gözlemlenmiştir. K9 ve K10 'un ise olay adında yurtta olduğu şaşırma ve panik atak durumlarına şahit oldukları gözlemlenmiştir. K5 ise lodos olayından dolayı sınavına gidemediğini ifade etmiştir. Bu durum doğal afetler sonucunda kişilerin gündelik hayatlarında aksama yaşandığını göstermektedir. K9'un olay anında şaşırması, K10'un bağırma ve panik atak durumlarına şahit olmuştur. Lodos olayı sonrasında KYK kız yurdunda bağırma, şaşkınlık, panikatak gibi

ISBN: 978-625-6997-99-8

durumların yaşanması afet sonrasında kız öğrencilerde psikosomatik belirtiler yaşadığı gözlemlenmiştir. 4. Soruya verilen yanıtlar dahilinde doğal afetlerin tanımadığımız kişiler arasında bile yardımlaşmayı arttırdığı gözlemlenmiştir.

Çalışma sürecinde 5. Soruya verilen yanıtlar dahilinde Olay sonrasında yetkililer tarafından sakinleştirme, iyi davranma, koruma, il müdürünün gelmesi, anonsların yapılması eylemleri KYK yurdunda kalan kız öğrencilerini güvenli hissettiren etmenler arasında yer almaktadır. Bu duruma ek olarak yetkililerin kız öğrencileri çatı uçan taraftaki bloğa sokmamaları yetkilerin kız öğrencilerin güvenliğini korumaya yönelik davranışların yapıldığını gözler önüne sermektedir. K9 ve K10'un sürekli yapılan anonslardan tedirginlik duygusunu yaşattığını ifade etmesi görüşü yetkililerin doğrudan iletişim yönündeki yaklaşımlarının arttırılması şeklinde düzenlenebilme ihtimali mevcuttur.

Çalışma içerisinde katılımcıların 6. soruya verilen yanıtlar dahilinde yurt binasına girildiğinde korku, belirsizlik, güvensizlik, tedirginlik duygularının hissedildiği sonucuna varılmıştır. K3 ve K7 numaralı katılımcıların verdiği cevaplar dahilinde tekrar lodos olacak korkusuyla yatak değişimi yaptıkları, yatarken yattığı yönleri değiştirdikleri bu sayede kendilerince önlem aldıkları gözlemlenmiştir. K3 ve K7'nin afet sonrası tekrar olacak korkusuyla kaygı yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. K8'in çatı enkazının hala durduğu için kendisini tedirgin hissetmesi afet yönetimi sürecinde öğrenciler üzerinde oluşan etkiler arasında yer almaktadır.

Katılımcıların 7. Soruya verdikleri yanıtlar sonucunda katılımcıların rüzgârlı havalarda korku, anons sonucunda endişe, yurt bina hasarı, bulunan bina yerine göre korku durumu, yukarı bakarak yürüme davranışları gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bu durum doğal afet sonucu kız öğrencilerinin üzerinde etkili olan önlem alma davranışlarında artma ve Travma sonrası stres bozukluğunun (TSSB) görülme ihtimaline olanak sağlamıştır. Katılımcıların 8. soruya verdiği yanıtlar sonucunda KYK yurdunda yaşanan hasarın sadece bir bina hasarı olmadığı evim, yuvam duygusunda da bir hasar yarattığı gözlemlenmiştir. Çalışma sonucunda lodosun yarattığı bina hasarının aidiyet duygusunda da hasar yarattığı için öğrencilerin yanıtlarına göre kendilerini kötü hissettiği ve mescitte, akrabalarında kaldığı gözlemlenmiştir. Çalışma içerisinde gözlemlenen bu durum lodos afeti sonrasında geçici barınma alanlarında özel güvenlik önlemlerinin arttırılmasının aidiyet duygusunun güçlenmesinde önem arz ettiğini gözler önüne sermektedir.

Çalışma sürecinde katılımcıların 9. Soruya verdiği yanıtlar dahilinde lodos sonucunda yaşanan afet yönetimi sürecinin bazı katılımcılara göre profesyonelce yöneltilmediği ilk üç saat yurda girişin yapılmadığını, günlük rutinlerinin bozulduğunu, ilk üç gün müdahale yapılmadığını, taşınma sürecinin uzun sürdüğünü, hala tek çıkış kapısını kullandıkları ifadeleri mevcuttur. Bazı katılımcılara göre ise sürecin iyi yönetildiği ve 10. Katta ki mağdur öğrencilerin bazılarının izinli olan öğrencilerin odalarına yerleştirildiklerini, çatı enkazına öğrencilerin yaklaşımlarının engellendiği güvenlikleri korunduğu ifadelerine ulaşılmıştır. Afet yönetimi süreçlerindeki görüş ayrılığı, kriz yönetiminin nesnel başarısından ziyade, bireylerin süreçten etkilenme düzeyleri ve öğrencilerin kamu kurumuna yönelik güven tutumları arasındaki farklılıklardan ileri gelmektedir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Katılımcıların 10. soruya katılımcıların verdiği yanıtlara göre sonuçlar dahilinde bir kamu kurumu olan KYK' ya ve güvenlik hizmetlerine yönelik oluşan bakış açısı güvensizlik, dayanışma sağlanmaması olarak özetlenmektedir. K8'in ilk yılı olması yüzünden ortama uyum sağlayamadığı için devletin sunduğu güvenlik hizmetlerine olan bakış açısı aynı kalmış ve olumsuz yönde değişmemiştir. K2'nin ise erkek KYK yurduna yerleştikleri için erkeklerin Ciner'e orası bizim yurdumuz başka yere geçsinler diye yazı yazdıklarını duymaları öğrencilere kendilerini kötü hissettirmiş ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği duygusu yaşamalarına neden olmuştur.

Katılımcıların 11. soruya karşı verdikleri yanıtlar dahilinde kadın yurdunda böyle bir olay yaşamış olmanın, dışarıdan gelen tepkilerin yardıma yönelik olduğu, akrabalarında kaldıklarını, yetkililer tarafından gerekli bilgilendirme ve yardımın yapıldığı, sosyal medyada yapılan olay anı paylaşımları sonucunda daha çok korku yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu durum afetlerde kitle iletişim araçlarının ve sosyal medya paylaşımlarının lodos mağdurlarının korku düzeylerini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma içerisinde katılımcıların 12. Soruya verilen yanıtlara göre lodos olayı sonrası mağdur öğrencilerin ailelerinin endişe düzeylerinin, korku, panik atak duyguları yaşadıkları gözlemlenmiştir. Aynı zamanda aileler lodos olayı sonrasında çocuklarını KYK yurdundan almak istemiştir. Sonuç olarak, Bursa Halime Hatun KYK Kız Yurdu'nda gerçekleşen lodos afeti, kriz yönetimi süreçlerinin yalnızca teknik bir müdahale sürecinde ibaret olmadığını, aynı zamanda toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım gerektirdiğini ve olayın sosyolojik boyutlarını ortaya koymuştur. Özellikle kız öğrencilerin barınma sürecinde deneyimlenen mekân paylaşımı sorunları ve sosyal medyadan gelen tepkiler, kadın öğrencilerin afet sonrası kırılganlıklarını artırarak birer toplumsal cinsiyet eşitsizliği oluşum sürecine dönüşmüştür.

SONUÇ

Çalışma sonucunda KYK kız yurtlarının sadece fiziksel olarak barınma alanlarını ifade etmediğini aynı zamanda da psikolojik ve yuva hissinin inşa edildiği yerler olduğu saptanmıştır. Bursa'da yaşanan lodos felaketi sonucunda Halime Hatun KYK kız yurdunda çatı hasarının yaşanması kız öğrencilerin yurtların güvenli alanlar olma algısında olumsuz tutum sergileme olasılığının artma ihtimalinin doğduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmının lodos afeti sonrasında korku, belirsizlik ve tedirginlik hissetmesi, afet sonrasında psikolojik yönden yıkım yaşadıklarını göstermektedir. KYK kız yurdunda yaşanan çatı hasarının bazı katılımcı kız öğrencilerin mekânsal aidiyet duygularında hasar yarattığı gözlemlenmiştir**.** Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre afet yönetim süreci katılımcılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Katılımcıların afet yönetim süreçlerini farklı değerlendirmeleri afet yönetim sürecinin değerlendirilmesinde çelişkilerin oluşmasına neden olmuştur. Bazı katılımcılar sürecin iyi yönetildiğini bazı katılımcılar ise sürecin iyi yönetilmediğini düşünmüştür. Çalışma sonucunda katılımcıların sorulara verdiği cevaplar dahilinde yetkililerin fiziksel güvenlik önlemleri ve sakinleştirme çabaları olumlu karşılanırken; kriz iletişimindeki belirsizlikler, günlük rutinlerin bozulması ve bazı teknik müdahale süreçlerinin yavaşlığı "profesyonel yönetim" algısını zayıflattığı algısının çıktığı gözlemlenmiştir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Araştırma, sonucunda Bursa'da yaşanan lodos afetinin kız öğrenciler üzerindeki etkisinin toplumsal cinsiyetten bağımsız olmadığı doğrulamıştır. Kadın öğrenciler, geçici barınma süreçlerinde mekân paylaşımı sorunları yaşamış olmaları ve erkek öğrenciler tarafından olumsuz tepki almaları nedeniyle psikolojik olarak daha savunmasız hale geldikleri bu duruma kanıt olarak gösterilmektedir. Sonuç olarak üniversite yurtlarında yaşanan bina hasarlarının kazalar, öğrencilerin kurumsal güven ve mekânsal güvenlik algılarında kırılmalar yarattığı gözlemlenmiştir.

Öneriler: Çalışma sonucunda elde edilen veriler kapsamında afet sonrası iyileştirme politikalarının; kadınların aidiyet duygusunu, mekânsal güvenliğini ve toplumsal hayat kalitesini koruyacak, cinsiyet temelli ayrımcılığı minimize eden bütüncül ve kapsayıcı şekilde yapılandırılması önerilmektedir. Afet yönetim sürecinde kadınların afet ve risk yönetim hakkında bilgilendirilmelerinin sağlanması afet sonrası yönetim süreci hakkında doğru yorum ve müdahalenin yapılmasına olanak sağlayabilir. Ayrıca gelecekteki afet yönetim stratejilerinin yalnızca teknik onarıma odaklanmaması; toplumsal cinsiyete duyarlı, psikososyal destek odaklı ve öğrenci merkezli bütüncül bir yaklaşımla yapılandırılması afet yönetim sürecinin sağlıklı ilerlemesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

AFAD. (2013). Afet Risk Yönetimi. http://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/24092012162638.pdf,

Aksaray, G., Kortan, G., Erkaya, H., Yenilmez, C., ve Kaptanoğlu C. (2006). Gender differences in psychological effect of the August 1999 earthquake in Turkey. *Nordic Journal of Psychiatry, 60*(5), 387-391, https://doi.org/10.1080/08039480600937553

Akyılmaz, F., & Karka, O. (2011). *Afetlerde Psikolojik İlkyardım*. İstanbul: AFAD.

Alkın, R.C. (2021). Afet yönetiminde sivil toplum: İzmir depremi sonrası müdahale ve iyileştirme aşamaları üzerine bir inceleme. *Karadeniz Araştırmaları*, 18(70), 313-334.

Can, İ. (2020). Giriş niyetine: afet sosyolojisine alan açma çabası. İ. Can (Ed.). *Afet Sosyolojisi* içinde (ss. 15-36). Konya: Çizgi Kitabevi

Fritz, C.E. (1961). Disaster. In: Merton, R.K. & Nisbet, R.A. (eds) *Contemporary Social Problems* (pp. 651–694). New York: Harcourt, Brace and World,

Gökalp Yılmaz, G. (2021). Afetlere sosyolojik bakış ve türkiye'de afet yazınına kuramsal bir yaklaşım. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(1), 195-204. https://doi.org/10.18506/anemon.819871

Hirth, J., Leyser-Whalen, O. ve Berenson, A. (2013). Effects of a Major U.S. hurricane on mental health disorder symptoms among adolescent and young adult females. *Journal of Adolescence Health, 52*(6), 765-772.

İlter, M. S. (2019). Kırsal yoksulluk, göç ve afet ilişkisi "Zeytinköy Orman Yangını Örneği". *Afet ve Risk Dergisi, 2*(2), 80-94. https://doi.org/10.35341/afet.572197

İmamoğlu, E. O. (1991). Aile içinde kadın-erkek rolleri. *Türk Aile Ansiklopedisi.* Cilt:3. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı.

Kadıoğlu, M. (2011). *Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek En Kötüsünü Yönetmek* (2. b.). İstanbul: T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yay.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Kolay Çepni, Ş., & Varlıklar Demirkazık, Ç. N. (2023). Sosyoloji afetleri nasıl görür? Afet sosyolojisi bağlamında bir değerlendirme. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 8*(2), 827-834.

Kolay Çepni, Ş., & Yavuz, Z. N. (2025). Afetlerde kadın sağlığı, toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(2), 321-346. https://doi.org/10.33417/tsh.1519749

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *InterViews: learning the craft of qualitative research interviewing.* Thousand Oaks: Sage Publications.

Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7. baskı). Pearson Education.

Nour, N. (2011). Maternal health considerations during disaster relief. *Reviews in Obstetrics and Gynecology, 4*(1), 22-27.

Odabaş, Z.Y. (2018). İklim değişikliği ve küresel ısınma: Çevre ve afet sosyolojileri açısından bir değerlendirme. *Atatürk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22*(3), 1559-1575.

Okay, N., & İlkkaracan, I. (2018). Toplumsal cinsiyete duyarlı afet risk yönetimi. *Resilience, 1*(2), 1-12. https://doi.org/10.32569/resilience.431075

Peek, L., Wachtendorf, T., Meyer, M.A. (2021). Sociology of disasters. In Caniglia BS, Jorgenson A, Malin SA, Peek L, Pellow D, Huang X, editors. *Handbook of Environmental Sociology. Handbooks of Sociology and Social Research* (pp. 219-241). Berlin: Springer.

Pincha, C. (2009). Toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetimi: Uygulamacılar için El Kitabı. (Keskin Demirer, D. Çev.). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.

Polat, A. (2022). Nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme soruları: soru form ve türleri, nitelikler ve sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(Özel Sayı 2), 161-182. https://doi.org/10.18037/ausbd.1227335

Quarantelli, E.L. (2000). Disaster research. In E. Borgatta, & R. Montgomery (Eds.*), Encyclope dia of sociology* (pp 682–688). New York: Macmillan.

Rubin, H. J. & Rubin, I. S. (2012). *Qualitative interviewing: The art of hearing Ddata*. Los Angeles: Sage.

Slattery, M. (2010). Sosyolojide temel fikirler. (Tatlıcan, Ü., &. Demiriz, G. Hzr.). *İstanbul: Sentez Yayınları.*

Ünür, E. (2021). Afet yönetiminde toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Doğal afetlerde cinsiyete dayalı zarar görebilirlik farkı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 351-381

Yerlikaya Şaşmaz, O. (2022). Afet sosyolojisi. Dölek, İ. (Ed.). *Afetlerle Yaşamayı Öğrenmek.* Ankara: Pegem Akademi.

ISBN: 978-625-6997-99-8

BEYAZ YAKA GÖÇLERİNİN SOSYO-POLİTİK ETKİLERİ
THE SOCIO-POLITICAL EFFECTS OF WHITE-COLLAR MIGRATION

Özge ÖZGÜR
Bursa Technical University, Institude of Graduate Studies, Master's Degree Student
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-8883-4690

Özet
Beyaz yaka göçü günümüzün gelişmekte olan ülkelerinin gelişme sürecindeki temel sorunlarından biri haline gelmiştir.Bu bağlamda beyaz yaka göçleri sadece demografik yapıyı tehdit eden bir olgu olarak değil sosyo-politik yönleriyle de incelenmesi gereken önemli bir konudur.Türkiye'de beyaz yaka göçünü azaltmaya veya engellemeye yönelik çeşitli politikalar geliştirmiştir.Bu çalışma söz konusu politikaların etkinliğini değerlendirmeyi ve bu politikaların sosyolojik dinamiklerle olan ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.
Araştırma kapsamında, Türkiye'de ki mevcut politikalar Hindistan, Amerika, Almanya gibi uluslararası örneklerle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.Özellikle maddi desteklerin yanı sıra beyaz yakalı çalışanın iş hayatı dışında sosyal yaşamına da etki edebilecek manevi destek politikalarının eksiklikleri analiz edilmiştir.Çalışmanın yöntemi, niceliksel ve niteliksel araştırma tekniklerini bir arada kullanmayı içermektedir.Farklı meslek gruplarıyla yapılan anket çalışmaları ve odak grup toplantıları aracılığıyla bireylerin politikalar hakkındaki algı ve deneyimleri değerlendirilmiştir.
Elde edilen veriler beyaz yakalı çalışanlara verilen maddi ve manevi desteklerin belli meslek gruplarında etkili olduğunu ancak genel beyaz yakalı çalışan göçünü azaltmak ya da engellemek için yetersiz kaldığını göstermektedir.Doğum izni süresinin artırılması, mazeret izni hakkının olması,maaş ödemelerinde ve yan haklarda iyileştirmeler politikaların daha etkin bir hale gelmesi açısından önem arz etmektedir.Ayrıca modern yaşam koşullarının getirdiği zorluklar dikkate alınarak çalışanların ihtiyaçlarına uygun daha bütüncül bir politika yaklaşımı geliştirilmelidir.
Bu çalışma, Türkiye'de ki beyaz yaka göçüne karşı uygulanan politikaların kapsamlı bir değerlendirmesini sunarak devletin demografik hedeflerine ulaşmasında sosyal politikaların rolünü vurgulamayı ve bu alanda politika yapıcılar için öneriler sunmayı hedeflemektedir. Sosyolojik bir çerçeveden yapılan bu analiz göç sosyolojisi literatürüne de mütevazi bir katkı sağlama amacındadır.
Anahtar Kelimeler: beyaz yaka, göç, demografik yapı

Abstract
White-collar migration has become one of the fundamental challenges in the development processes of contemporary developing countries. In this context, white-collar migration should be examined not only as a phenomenon that threatens demographic structures but also as an important issue with significant socio-political dimensions. In Turkey, various policies have been developed to reduce or prevent white-collar migration. This study aims to evaluate the effectiveness of these policies and to reveal their relationship with underlying sociological dynamics.
Within the scope of the research, existing policies in Turkey are comparatively analyzed alongside international examples from countries such as India, the United States, and Germany. In particular, the study examines the shortcomings of non-material (intangible) support policies that may influence the social lives of white-collar employees outside of working hours, in addition to financial incentives. The methodology of the study incorporates both quantitative and qualitative research techniques. Individuals' perceptions and experiences regarding these policies are assessed through survey studies conducted with different occupational groups and focus group discussions.

ISBN: 978-625-6997-99-8

The findings indicate that financial and non-financial supports provided to white-collar employees are effective for certain occupational groups; however, they remain insufficient to reduce or prevent overall white-collar migration. Extending parental leave periods, ensuring the right to compassionate leave, and improving salary payments and fringe benefits are of particular importance in enhancing the effectiveness of these policies. Moreover, a more holistic policy approach tailored to employees' needs should be developed by taking into account the challenges posed by modern living conditions.

This study aims to present a comprehensive evaluation of policies implemented against white-collar migration in Turkey, emphasizing the role of social policies in achieving the state's demographic objectives and offering recommendations for policymakers in this field. From a sociological perspective, this analysis also seeks to make a modest contribution to the literature on the sociology of migration.

Keywords: White-collar workers, Migration, Demographic structure

ISBN: 978-625-6997-99-8

DİJİTAL ÇAĞDA GELİŞİMSEL RİSKLER: SANAL OTİZM KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

DEVELOPMENTAL RISKS IN THE DIGITAL AGE: AN EXAMINATION OF THE CONCEPT OF VIRTUAL AUTISM

Assoc. Prof.Dr. Melda Medine SUNAY
Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3210-5942

Özet

Son yıllarda dijital teknolojilerin günlük yaşamda giderek daha erken yaşlarda kullanılmaya başlanması, çocuk gelişimi alanında önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Özellikle erken çocukluk döneminde yoğun ekran maruziyetine bağlı olarak ortaya çıkan ve otizm spektrum bozukluğunu (OSB) andıran belirtiler, literatürde sanal otizm kavramı ile ifade edilmektedir. Sanal otizm, klinik olarak tanımlanmış OSB'den farklı olarak, çevresel faktörlere bağlı gelişen ve uygun müdahalelerle geri döndürülebilir olabilen bir gelişimsel risk durumu olarak ele alınmaktadır. Bu çalışma, erken çocukluk döneminde aşırı ve kontrolsüz ekran maruziyeti sonucu ortaya çıkan ve otizm spektrum bozukluğu (OSB) belirtilerini taklit eden "sanal otizm" olgusunu konu edinmektedir. Kavramın klinik görünümü, ayırıcı tanısı ve olası gelişimsel sonuçları ele alınmıştır. Araştırmanın temel amacı, giderek yaygınlaşan bu tartışmalı klinik fenomeni bilimsel bir çerçeveye oturtmak ve sağlık profesyonelleri ile ebeveynler için kanıta dayalı önleme ve yönetim stratejilerine zemin hazırlamaktır. Çalışma, nitel bir derleme olarak tasarlanmıştır. Ulusal ve uluslararası literatürde "erken çocukluk", "ekran maruziyeti", "otizm spektrum bozukluğu" ve "sanal otizm" anahtar kavramları çerçevesinde taranan güncel ampirik araştırmalar, sistematik derlemeler ve kavramsal çalışmalar incelenmiştir. İnceleme, sanal otizmin, dijital çağın önemli bir gelişimsel risk alanını temsil ettiğini ortaya koymaktadır. Erken ve yoğun ekran kullanımının, sosyal etkileşim, dil gelişimi ve davranışsal düzenleme alanlarında OSB'yi andıran gerilemelere yol açabildiği görülmüştür. Ancak, bu tablonun kalıcı nörogelişimsel bir bozukluk olan OSB'den temel farkı, ekran detoksu ve yoğun yüz yüze sosyal-duyusal müdahalelerle önemli ölçüde geri döndürülebilir olmasıdır. Bu nedenle, dijital araçların tamamen dışlanması mümkün olmasa da, özellikle erken çocukluk döneminde ekran süresinin sıkı bir şekilde sınırlandırılması ve nitelikli insan etkileşimlerinin geliştirilmesi, sağlıklı gelişimin korunmasında hayati öneme sahiptir. Çalışma, bu alanda farkındalığı artırmayı ve koruyucu ruh sağlığı politikalarının geliştirilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanal otizm, erken çocukluk, ekran maruziyeti, ekran detoksu.

Abstract

In recent years, the increasingly early adoption of digital technologies in daily life has sparked significant debates in the field of child development. Particularly, symptoms emerging due to intense screen exposure in early childhood, which resemble Autism Spectrum Disorder (ASD), are referred to in the literature as the concept of virtual autism. In contrast to clinically diagnosed ASD, virtual autism is considered a developmental risk condition that arises from environmental factors and may be reversible with appropriate interventions. This study addresses the phenomenon of "virtual autism," which arises from excessive and uncontrolled screen exposure in early childhood and mimics the symptoms of Autism Spectrum Disorder

ISBN: 978-625-6997-99-8

(ASD). The clinical presentation, differential diagnosis, and potential developmental outcomes of the concept are examined. The primary aim of the research is to place this increasingly prevalent and controversial clinical phenomenon within a scientific framework and to lay the groundwork for evidence-based prevention and management strategies for healthcare professionals and parents. The study is designed as a qualitative review. Current empirical research, systematic reviews, and conceptual studies, scanned within the national and international literature using the key concepts of "early childhood," "screen exposure," "autism spectrum disorder," and "virtual autism," have been analyzed. The review reveals that virtual autism represents a significant developmental risk area in the digital age. It has been observed that early and intensive screen use can lead to regressions resembling ASD in the areas of social interaction, language development, and behavioral regulation. However, the fundamental distinction of this condition from ASD, a permanent neurodevelopmental disorder, is that it can be largely reversed through screen detox and intensive face-to-face social-sensory interventions. Therefore, although it may not be feasible to completely exclude digital tools, strictly limiting screen time, especially in early childhood, and fostering quality human interactions are of vital importance for protecting healthy development. The study aims to raise awareness in this field and contribute to the development of preventive mental health policies.

Keywords: Virtual autism, early childhood, screen exposure, screen detox.

GİRİŞ

Son yıllarda, özellikle erken gelişim dönemindeki çocuklarda, aşırı ve kontrolsüz dijital ekran maruziyetine bağlı olarak ortaya çıkan, otizm spektrum bozukluğunu (OSB) taklit eden nörogelişimsel belirtilerde dikkat çekici bir artış gözlemlenmektedir (American Academy of Pediatrics, 2016; Christakis, 2019). Bu fenomen, klinik ortamlarda ve popüler literatürde sıklıkla "sanal otizm" veya "ekrana bağlı otizm benzeri semptomlar" olarak adlandırılmaktadır. Ebeveynler, çocuklarında göz temasında azalma, isme tepkisizlik, sosyal geri çekilme, dil gelişiminde gecikme veya regresyon, takıntılı ilgi alanları ve ekrandan uzaklaştırıldığında şiddetli davranışsal krizler gibi tipik şikayetlerle uzmanlara başvurmaktadır. Bu artış, erken çocukluk döneminde dijital medya kullanımının potansiyel nörogelişimsel riskleri konusunda farkındalığın ve kanıta dayalı aile rehberliği politikalarının acilen geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Toplumsal açıdan önemli bir konu haline gelen bu klinik tablo ve aile şikayetlerindeki belirgin artış, dijital teknolojilerin erken çocukluk gelişimi üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerini sistematik bir şekilde ele almayı zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle OSB'nin temel özellikleri ele alınmış, ardından erken çocukluk döneminde ekran maruziyetinin hem OSB tanılı hem de normal gelişim gösteren çocuklar üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Son olarak sanal otizm kavramı, nedenleri, belirtileri ve önlenmesine yönelik yaklaşımlar bütüncül bir çerçevede değerlendirilmiştir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1- Otizm Spektrum Bozukluğu

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), erken çocukluk döneminde ortaya çıkan ve yaşam boyu sürebilen nörogelişimsel bir bozukluklar grubudur (American Psychiatric Association, 2013). OSB; sosyal etkileşim ve iletişimde güçlükler, sınırlı ve tekrarlayıcı davranış örüntüleri ile duyusal hassasiyetler ile karakterizedir. Spektrum kavramı, belirtilerin bireyler arasında hafif düzeyden ağır düzeye kadar geniş bir dağılım gösterebileceğini ifade etmektedir.

OSB tanısı alan bireylerde göz teması kurma, jest ve mimikleri anlama, karşılıklı iletişimi başlatma ve sürdürme gibi sosyal becerilerde belirgin sınırlılıklar görülebilmektedir (American Psychiatric Association [APA], 2013). Dil gelişimi sıklıkla gecikmekte; ekolali, sınırlı kelime dağarcığı ve bağlamdan kopuk ifadeler yaygın olarak gözlemlenmektedir (APA, 2013). Ayrıca motor tekrarlar, rutinlere aşırı bağlılık ve belirli ilgi alanlarına yoğunlaşma gibi davranışsal özellikler ön plana çıkmaktadır.

OSB'nin etiyolojisi tam olarak açıklanamamakla birlikte, genetik yatkınlıklar ve çevresel etkenlerin birlikte rol oynadığı kabul edilmektedir. Doğum öncesi ve doğum sırasındaki riskler, çevresel toksinler ve erken dönem deneyimlerin bozukluğun belirtilerini etkileyebileceği düşünülmektedir.

2- Erken Çocuklukta Ekran Maruziyeti

Erken çocukluk dönemi, beyin gelişiminin en hızlı olduğu ve çevresel uyaranlara en duyarlı olunan dönemlerden biridir (Christakis, 2019). Bu dönemde çocuklar, öğrenmeyi büyük ölçüde insanlarla kurdukları etkileşimler, nesnelere dokunma ve oyun yoluyla gerçekleştirirler. Ancak ekran temelli uyaranlar, tek yönlü ve hızlı yapıları nedeniyle çocukların doğal öğrenme süreçlerini sınırlayabilmektedir.

Araştırmalar, küçük yaştaki çocukların ekran karşısında geçirdiği sürenin artmasının dil gelişimi, sosyal etkileşim ve dikkat becerileri üzerinde olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir (Madigan et al., 2019; Ophir et al., 2023). Özellikle iki yaş altındaki çocukların ekran maruziyeti, karşılıklı iletişim fırsatlarını azaltarak gelişimsel gecikmelere zemin hazırlayabilmektedir (American Academy of Pediatrics [AAP], 2016; Madigan et al., 2019).

3- Sanal Otizm Kavramı

Sanal otizm kavramı ilk kez Rumen Psikolog Marius Teodor Zamfir (2018) tarafından, erken çocukluk döneminde günde dört saatten fazla ekran maruziyetine bağlı olarak ortaya çıkan otizm benzeri belirtileri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Bu kavram, resmi bir tanı kategorisi olmamakla birlikte, erken yaşta yoğun ekran kullanımına maruz kalan çocuklarda gözlenen sosyal, iletişimsel ve davranışsal belirtileri açıklamak için literatürde giderek daha fazla yer bulmaktadır (Başaran, 2025; Biscwas, 2025).

ISBN: 978-625-6997-99-8

Sanal otizmde gözlenen belirtiler arasında konuşma gecikmesi, göz teması kuramama, sosyal etkileşimde azalma, tekrarlayıcı davranışlar ve duygusal düzenleme güçlükleri yer almaktadır. Bu belirtiler OSB ile benzerlik göstermekle birlikte, biyolojik ve nörolojik kökenli kalıcı bozukluklardan ziyade çevresel yoksunluklara bağlı gelişimsel gecikmeler olarak değerlendirilmektedir (Zamfir, 2018; Christakis, 2019). Bu yaklaşım, erken çocukluk döneminde gelişimin yüksek ölçüde çevresel girdilere duyarlı olduğu yönündeki nörogelişimsel literatürle de örtüşmektedir (Christakis, 2019; Madigan et al., 2019).

4- Sanal Otizmin Nedenleri

Sanal otizmin ortaya çıkmasında erken çocukluk dönemine özgü bazı kırılganlıklar etkili olmaktadır (Al Moussawi et al., 2024). Bebeklerin bilişsel ve duyusal sistemleri henüz olgunlaşma sürecindedir ve hızlı, parlak, yoğun ekran uyaranlarını işlemekte zorlanabilmektedir. Bu durum duyusal aşırı yüklenmeye ve davranışsal tepkilerin artmasına yol açabilmektedir.

Bunun yanı sıra ekran kullanımı, çocukların akranları ve bakım verenleriyle kurduğu yüz yüze etkileşimleri sınırlandırmaktadır. Sosyal etkileşim yoksunluğu, dil ve iletişim becerilerinin gelişimini olumsuz etkileyerek otizm benzeri belirtilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Nitelikli çevresel uyaran eksikliği, sınırlı fiziksel aktivite ve tek yönlü dijital etkileşimler sanal otizmin temel risk faktörleri arasında yer almaktadır.

5- Sanal Otizm ve OSB Arasındaki Farklar

Klasik OSB'de genetik ve nörolojik temelli kalıcı farklılıklar söz konusu iken, sanal otizmde gelişimsel gecikmelerin çevresel koşullara bağlı olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu nedenle sanal otizm belirtilerinin, uygun çevresel düzenlemeler ve ekran süresinin azaltılmasıyla zaman içinde gerileyebileceği belirtilmektedir. Bu yönüyle sanal otizm, erken müdahale açısından önemli bir fırsat alanı sunmaktadır.

6- Önleme ve Müdahale Yaklaşımları

Ekran süresinin azaltılmasına yönelik müdahalelerin etkili olduğuna işaret eden bulgular, özellikle erken yaş grubunda sosyal etkileşimi merkeze alan uygulamaların önemini ortaya koymaktadır (Ophir et al., 2023).

Sanal otizmin önlenmesinde en önemli adım, erken çocukluk döneminde ekran maruziyetinin sınırlandırılmasıdır. Özellikle 0–2 yaş arası çocukların mümkün olduğunca ekrandan uzak tutulması, 2–5 yaş arasında ise ekran süresinin kontrollü ve sınırlı tutulması önerilmektedir. Bunun yanında çocukların aile üyeleriyle, akranlarıyla ve doğal çevreyle etkileşim içinde olmaları desteklenmelidir.

Ekran süresinin azaltılmasıyla birlikte sosyal etkileşimi artırmaya yönelik müdahalelerin, otizm benzeri belirtilerde ve ebeveyn stres düzeyinde iyileşmeler sağladığına dair bulgular mevcuttur. Gerekli durumlarda uzman desteği ile bireysel ve aile temelli müdahaleler uygulanabilmektedir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

BULGULAR

Sanal otizm kavramı bağlamında Zamfir'in (2018) yaklaşımı literatürde önemli bir tartışma zemini sunmakla birlikte, kavramın sınırlılıkları da dikkate alınmalıdır. Zamfir (2018), yoğun ekran maruziyetine bağlı olarak ortaya çıkan belirtilerin otizmle benzerlik gösterebileceğini ileri sürmüş; ancak bu belirtilerin nörobiyolojik temellerine ilişkin doğrudan kanıt sunmamıştır. Bu durum, sanal otizmin bağımsız bir klinik kategori olarak ele alınmasından ziyade, çevresel yoksunluklara bağlı geçici bir gelişimsel risk durumu olarak değerlendirilmesini daha temkinli bir yaklaşım haline getirmektedir. Nitekim sonraki çalışmalar, ekran süresinin azaltılması ve sosyal etkileşimin artırılmasıyla belirtilerde anlamlı iyileşmeler gözlemlendiğini rapor etmiş, bu da sanal otizm belirtilerinin geri döndürülebilirliğine işaret etmiştir (Madigan et al., 2019; Ophir et al., 2023). Bu bulgular, Zamfir'in kavramsallaştırmasını tamamen dışlamadan, ancak klinik tanı süreçlerinde dikkatli ve bütüncül bir değerlendirme yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu derleme kapsamında ele alınan bulgular, erken çocukluk döneminde yoğun ve kontrolsüz ekran maruziyetinin, otizm spektrum bozukluğu ile benzer gelişimsel belirtilerin ortaya çıkmasında önemli bir çevresel risk faktörü olabileceğini göstermektedir (Madigan et al., 2019). Sanal otizm kavramı, klasik OSB'den farklı olarak, biyolojik temelli kalıcı bir bozukluktan ziyade çevresel yoksunluklar ve deneyim eksiklikleriyle ilişkili bir gelişimsel sapmayı ifade etmektedir. Bu durum, erken müdahale ve çevresel düzenlemelerin önemini daha da belirgin hale getirmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalar, özellikle yaşamın ilk üç yılında ekran süresi arttıkça dil gelişimi, sosyal etkileşim ve duyusal düzenleme alanlarında gecikmelerin daha belirgin hale geldiğini ortaya koymaktadır. Ekran kullanımının, çocukların bakım verenleriyle kurması gereken karşılıklı ve eşzamanlı etkileşimleri sınırlaması, ortak dikkat ve pragmatik dil becerilerinin gelişimini olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda sanal otizm belirtilerinin, büyük ölçüde sosyal ve bilişsel uyarım eksikliğinden kaynaklandığı söylenebilir.

Öte yandan sanal otizm ile OSB arasındaki ayrımın klinik açıdan her zaman net olmadığı da görülmektedir. Belirti örüntülerinin benzerliği, yanlış tanılama riskini beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle değerlendirme süreçlerinde çocuğun ekran maruziyet öyküsünün ayrıntılı biçimde ele alınması ve gelişimsel değişimlerin zamansal seyri dikkate alınmalıdır. Bulgular, ekran süresinin azaltılması ve sosyal etkileşimin artırılmasına yönelik müdahalelerin, çekirdek belirtilerde anlamlı iyileşmeler sağlayabildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

SONUÇ

Ebeveynler ve bakım verenler için ekranın bir oyalama ya da davranış düzenleme aracı olarak kullanılmasının uzun vadeli gelişimsel sonuçlar doğurabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Dijital teknolojilerin tamamen dışlanması mümkün olmasa da, özellikle

ISBN: 978-625-6997-99-8

erken yaşlarda ekran kullanımının sınırlandırılması ve nitelikli sosyal etkileşimlerin desteklenmesi çocuk gelişimi açısından önemlidir.

0–2 yaş arası çocuklar için ekransız bir gelişim ortamı teşvik edilmeli, daha ileri yaşlarda ise ekran süresi denetimli ve içerik açısından seçici biçimde düzenlenmelidir. Ayrıca sağlık ve eğitim alanında çalışan uzmanların, sanal otizm olgusuna ilişkin farkındalıklarının artırılması, erken tanılama ve uygun yönlendirme süreçleri açısından önem taşımaktadır.

Gelecek araştırmaların, sanal otizm belirtilerinin uzun vadeli gelişimsel sonuçlarını ve hangi müdahale türlerinin daha etkili olduğunu inceleyen boylamsal çalışmalar üzerine yoğunlaşması önerilmektedir. Bu sayede sanal otizm kavramının kuramsal çerçevesi güçlendirilebilir ve çocuk gelişimini desteklemeye yönelik daha bütüncül politikalar geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

American Academy of Pediatrics (2016). Media and Young Minds. Pediatrics, 138, e20162591. https://doi.org/10.1542/peds.2016-2591

American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). American Psychiatric Association.

Al Moussawi, Issa vd. "'Virtual Autism' and Excessive Screen Exposure in Children Aged 0-3 Years: A Cross-Sectional Study in the Lebanese Con-text". International Journal of Pediatrics and Adolescent Medicine 11/4 (2024), 116-127. https://doi.org/10.4103/ijpam.ijpam_109_24

Başaran, M. (2025). Sanal otizm: Erken çocuklukta aşırı ekran maruziyetinin gelişimsel bir riski. Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi, Ö3(Eğitimde Yeni Yaklaşımlar), 157–201. https://doi.org/10.56720/mevzu.1738377

Bishwas, Rinku vd. "Comparative Study of Traditional Autism (Autism Spect-rum Disorder) and Virtual Autism : A Clinical & Scientific Research". American Journal of Psychiatric Rehabilitation 28/4 (2025), 332-338. https://doi.org/10.69980/ajpr.v28i4.423

Christakis D. A. (2019). The Challenges of Defining and Studying "Digital Addiction" in Children. JAMA, 321(23), 2277–2278. https://doi.org/10.1001/jama.2019.4690

Madigan S, Browne D, Racine N, Mori C, Tough S. Association Between Screen Time and Children's Performance on a Developmental Screening Test. JAMA Pediatr. 2019;173(3):244–250. doi:10.1001/jamapediatrics.2018.5056

Ophir, Y., Rosenberg, H., Tikochinski, R., Dalyot, S., & Lipshits-Braziler, Y. (2023). Screen Time and Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review and Meta-Analysis. JAMA network open, 6(12), e2346775. https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2023.46775

Zamfir, M. (2018). The consumption of virtual environment more than 4 hours/day, in the children between 0–3 years old, can cause a syndrome similar with the autism spectrum disorder. Journal of Literary Studies, 13, 953–968.

ISBN: 978-625-6997-99-8

ALGILANAN ETİK LİDERLİK İLE PSİKOLOJİK GÜVENLİK ARASINDAKİ DİNAMİĞİN NİTEL ANALİZİ: ÖRGÜTSEL SESSİZLİK BAĞLAMINDA BİR ÇÖZÜMLEME

QUALITATIVE ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEIVED ETHICAL LEADERSHIP AND PSYCHOLOGICAL SAFETY: AN EXAMINATION WITHIN THE CONTEXT OF ORGANIZATIONAL SILENCE

Asst. Prof. Ömer Faruk ŞARKBAY
Istanbul Gelisim University, Health Sciences Faculty, Health Managemet,
Orcid: 0000-0001-9360-7634

Asst. Prof. Aslı KAYA
Istanbul Gelisim University, Health Sciences Faculty, Health Managemet,
Orcid: 0009-0009-3648-6608

Özet

Bu çalışma, etik liderliğin örgütsel davranış bağlamında çalışanların mikro düzey psikolojik süreçleri üzerindeki etkisini nitel bir bakış açısıyla incelemektedir. Araştırma, algılanan etik liderlik ile psikolojik güvenlik arasındaki ilişkiyi örgütsel sessizlik olgusu çerçevesinde ele almaktadır. Etik liderlik, çalışanlar tarafından adalet, dürüstlük ve sorumluluk temelli davranışlar üzerinden algılanan; örgütsel iklimi yönlendiren önemli bir yönetsel unsur olarak değerlendirilmektedir. Psikolojik güvenlik ise bireylerin olumsuz sonuçlara maruz kalma kaygısı yaşamadan düşüncelerini ifade edebilme algısını yansıtan temel bir psikolojik durumdur.

Bu doğrultuda çalışmada, etik liderliğin çalışanlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve bu algının psikolojik güvenlik duygusunu hangi süreçler aracılığıyla etkilediği incelenmektedir. Örgütsel sessizlik, etik liderlik ile psikolojik güvenlik arasındaki etkileşimin ortaya çıktığı önemli bir bağlam olarak ele alınmaktadır. Sessizlik, bireysel bir tutumdan ziyade, etik iklim ve güven algılarıyla ilişkili kolektif bir örgütsel davranış biçimi olarak yorumlanmaktadır. Çalışanların ses verme ya da sessiz kalma eğilimleri, etik liderlik uygulamaları çerçevesinde katılımcı deneyimleri üzerinden değerlendirilmektedir.

Araştırma, yorumlayıcı paradigma temelinde tasarlanmış ve nitel yöntem benimsenmiştir. Veriler, farklı örgütlerde çalışan bireylerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Toplanan veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bulgular, etik liderlik davranışlarının güven, adalet ve açık iletişim yoluyla psikolojik güvenliği güçlendirdiğini göstermektedir. Psikolojik güvenliğin zayıfladığı durumlarda ise örgütsel sessizliğin meşrulaştırıldığı ve normalleştirildiği görülmüştür.

Sonuç olarak çalışma, etik liderliğin psikolojik güvenliğin oluşumunda belirleyici bir rol oynadığını ve örgütsel sessizliği azaltıcı bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Etik liderliğin yetersiz algılandığı ortamlarda sessizliğin, çalışanlar için bir uyum ve korunma stratejisine dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu yönüyle araştırma, etik liderlik ve psikolojik güvenlik ilişkisini örgütsel sessizlik bağlamında ele alarak literatüre nitel ve bağlamsal bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Etik Liderlik, Psikolojik Güvenlik, Örgütsel Sessizlik, Örgütsel Davranış

Abstract

This study qualitatively examines the impact of ethical leadership on employees' micro-level psychological processes within the context of organizational behavior. It explores the relationship between perceived ethical leadership and psychological safety within the framework of organizational silence. Ethical leadership is perceived by employees as a crucial managerial factor that shapes the organizational climate through behaviors grounded in justice, honesty, and responsibility. Psychological safety, in contrast, is a fundamental psychological state reflecting individuals' perception that they can express their thoughts without fear of negative consequences.

Accordingly, this study examines how employees interpret ethical leadership and how this perception influences their sense of psychological safety through various mechanisms. Organizational silence is regarded as a critical context in which the interaction between ethical leadership and psychological safety occurs. Silence is understood not as an individual attitude but as a collective organizational behavior linked to the ethical climate and trust perceptions. Employees' tendencies to speak up or remain silent are assessed based on participant experiences within the framework of ethical leadership practices.

The research was designed using an interpretive paradigm and employed a qualitative methodology. Data were collected through semi-structured, in-depth interviews with individuals working in various organizations. The collected data were analyzed using thematic analysis. The findings indicate that ethical leadership behaviors enhance psychological safety by fostering trust, fairness, and open communication. Conversely, when psychological safety is diminished, organizational silence becomes legitimized and normalized.

In conclusion, the study reveals that ethical leadership plays a crucial role in fostering psychological safety and serves to reduce organizational silence. It is evident that in environments where ethical leadership is perceived as lacking, silence becomes a strategy for adaptation and self-protection among employees. In this regard, the research provides a qualitative and contextual contribution to the literature by examining the relationship between ethical leadership and psychological safety within the framework of organizational silence.

Keywords: Perceived Ethical Leadership, Psychological Safety, Organizational Silence, Organizational Behavior

ISBN: 978-625-6997-99-8

ALGORİTMİK KİŞİSELLEŞTİRMEDEN İLİŞKİSEL DEĞER YARATIMINA: GÜNCEL PAZARLAMA EKOSİSTEMLERİNDE ÜRETKEN YAPAY ZEKÂNIN ROLÜNÜN İNCELENMESİ

FROM ALGORITHMIC PERSONALIZATION TO RELATIONAL VALUE CREATION: EXAMINING THE ROLE OF GENERATIVE AI IN CONTEMPORARY MARKETING ECOSYSTEMS

Asst Prof. Murat BAŞAL
Istanbul Gelisim University, Vocational School, Marketing
ORCID: 0009-0004-5666-9560

Özet

Bu çalışma, üretken yapay zekâ temelli algoritmik kişiselleştirme uygulamalarının, güncel pazarlama ekosistemlerinde ilişkisel değer yaratımı üzerindeki rolünü derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Son yıllarda pazarlama literatüründe yapay zekâ destekli uygulamalar çoğunlukla operasyonel verimlilik, maliyet azaltımı ve hedefleme doğruluğu bağlamında ele alınırken, bu çalışma söz konusu teknolojilerin tüketici–marka ilişkilerinin algısal, duygusal ve etkileşimsel boyutları üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Bu yönüyle araştırma, teknolojik araçların yalnızca işlevsel çıktılar üreten sistemler değil, aynı zamanda ilişkisel değer üreten sosyo-teknik yapılar olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Araştırma, 2025 yılı Aralık ayında İstanbul ilinde gerçekleştirilmiş olup nitel araştırma desenine dayanmaktadır. Veri toplama sürecinde, farklı sektörlerde dijital pazarlama uygulamalarıyla aktif biçimde etkileşimde bulunan katılımcılarla gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinden yararlanılmıştır. Odak grup görüşmeleri, katılımcıların üretken yapay zekâ temelli kişiselleştirme deneyimlerini, algılarını ve bu deneyimlerin marka ile kurulan ilişkilere nasıl yansıdığını ortaya koyacak şekilde yapılandırılmıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma bulguları, algoritmik kişiselleştirmenin yalnızca fonksiyonel fayda ve kullanım kolaylığı sağlamadığını; aynı zamanda güven, algılanan ilgi, yakınlık ve karşılıklılık gibi ilişkisel değer unsurlarını da önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Katılımcılar, üretken yapay zekâ destekli pazarlama uygulamalarını insan etkileşimini ikame eden bir mekanizma olarak değil, doğru şekilde tasarlandığında insan temasını tamamlayan ve güçlendiren bir unsur olarak algıladıklarında daha yüksek düzeyde değer deneyimlediklerini ifade etmişlerdir. Bulgular, pazarlama ekosistemlerinde üretken yapay zekânın stratejik ve etik ilkeler çerçevesinde kullanımının, uzun dönemli müşteri ilişkileri ve sürdürülebilir değer yaratımı açısından kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Çalışma, pazarlama kuramı ve uygulamaları açısından algoritmik sistemlerin ilişkisel boyutunu vurgulayan bütüncül bir perspektif sunarak literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üretken Yapay Zekâ, Algoritmik Kişiselleştirme, İlişkisel Değer Yaratımı, Tüketici–Marka Etkileşimi, Pazarlama Ekosistemleri

Abstract

This study aims to thoroughly examine the role of generative AI-based algorithmic personalization applications in creating relational value within contemporary marketing ecosystems. While AI-supported applications have predominantly been discussed in marketing literature in recent years concerning operational efficiency, cost reduction, and targeting accuracy, this study focuses on the impact of these technologies on the perceptual, emotional, and interactional dimensions of consumer-brand relationships. Accordingly, the research argues

ISBN: 978-625-6997-99-8

that technological tools should be viewed not only as systems that produce functional outputs but also as socio-technical structures that generate relational value. The research was conducted in Istanbul in December 2025, employing a qualitative research design. During data collection, focus group interviews were held with participants who actively engage with digital marketing applications across various sectors. These interviews were structured to explore participants' experiences with generative AI-based personalization, their perceptions, and how these experiences influence their relationships with brands. The collected data were analyzed using thematic analysis. The findings indicate that algorithmic personalization provides not only functional benefits and ease of use but also significantly influences relational value elements such as trust, perceived interest, proximity, and reciprocity. Participants reported experiencing higher value when they perceived generative AI-powered marketing applications not as mechanisms replacing human interaction but as elements that complement and enhance human contact when properly designed. The results reveal that the use of generative AI in marketing ecosystems, guided by strategic and ethical principles, plays a critical role in fostering long-term customer relationships and sustainable value creation. This study contributes to the literature by offering a holistic perspective that emphasizes the relational dimension of algorithmic systems in marketing theory and practice.

Keywords: Generative AI, Algorithmic Personalization, Relational Value Creation, Consumer-Brand Interaction, Marketing Ecosystems

ISBN: 978-625-6997-99-8

FISCAL SUSTAINABILITY AND SOCIAL SPENDING IN PAKISTAN

Hina Raza
International Islamic University Islamabad, Department of Public Administration, Islamabad, Pakistan

Usman Tariq
Bahria University, Department of Economics, Islamabad, Pakistan

Abstract

Fiscal sustainability has become a major concern for developing economies where governments must balance economic growth with social welfare responsibilities. In Pakistan, increasing public expenditure on social programs has raised important questions regarding the long-term sustainability of fiscal policies. This study examines the relationship between fiscal sustainability and social spending in Pakistan, focusing on how government expenditures on education, healthcare, and social protection affect fiscal stability.

The research analyzes national fiscal data and policy documents to evaluate trends in public spending over the past two decades. Particular attention is given to the role of budget deficits, public debt, and revenue generation in maintaining sustainable fiscal policies. The findings indicate that social spending has increased gradually, reflecting government efforts to address poverty, improve public health services, and expand educational opportunities. However, these expenditures also place pressure on the national budget when revenue collection remains limited.

The study suggests that fiscal sustainability requires a balanced approach that strengthens tax systems, improves public financial management, and prioritizes efficient allocation of resources. Effective fiscal governance and transparency in social spending can help ensure that welfare programs achieve their intended outcomes without undermining economic stability. Overall, the research highlights the importance of integrating fiscal responsibility with inclusive development strategies in Pakistan.

Keywords: Fiscal sustainability, social spending, public finance, Pakistan, economic policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

PUBLIC FINANCE REFORMS AND INCOME INEQUALITY IN PAKISTAN

Imran Shah
University of Sindh, Department of Economics, Jamshoro, Pakistan

Nadia Saeed
Government College University Lahore, Department of Sociology, Lahore, Pakistan

Kamran Yousaf
University of Sargodha, Department of Public Policy, Sargodha, Pakistan

Rabia Malik
Islamia University of Bahawalpur, Department of Economics, Bahawalpur, Pakistan

Zain Hussain
University of Balochistan, Department of Development Studies, Quetta, Pakistan

Abstract

Income inequality continues to pose a major challenge for economic development in Pakistan. In response, several public finance reforms have been introduced to improve fiscal efficiency and promote equitable economic growth. This study investigates the impact of public finance reforms on income inequality in Pakistan by analyzing fiscal policies, taxation reforms, and government expenditure patterns.

The research examines key reforms implemented in recent decades, including tax system restructuring, fiscal decentralization, and improved public expenditure management. By analyzing socio-economic indicators and policy outcomes, the study explores how these reforms influence income distribution across different social groups and regions.

The findings reveal that while certain reforms have improved fiscal transparency and efficiency, their impact on income inequality remains limited. Structural challenges such as tax evasion, limited revenue capacity, and uneven allocation of development funds continue to restrict the redistributive potential of fiscal policy. Furthermore, regional disparities and unequal access to public services exacerbate socio-economic inequalities.

The study concludes that comprehensive public finance reforms are necessary to address inequality effectively. Strengthening progressive taxation, enhancing institutional capacity, and improving social investment strategies can help ensure that fiscal reforms contribute to inclusive economic development in Pakistan.

Keywords: Public finance reforms, income inequality, fiscal policy, Pakistan, economic development

ISBN: 978-625-6997-99-8

GENDER, TAXATION, AND SOCIAL EQUITY IN PAKISTAN

Farooq Ahmad
COMSATS University Islamabad, Department of Economics, Islamabad, Pakistan

Maryam Qureshi
COMSATS University Islamabad, Department of Economics, Islamabad, Pakistan

Abstract

Gender equality has become a critical issue in economic policy debates, particularly in developing countries where social and economic disparities between men and women remain significant. Taxation policies, while often considered gender-neutral, can have different impacts on men and women depending on income structures, labor market participation, and social norms. This study explores the relationship between gender, taxation, and social equity in Pakistan.

The research analyzes how tax structures influence gender-based economic outcomes, focusing on direct and indirect taxation policies. Special attention is given to the effects of consumption taxes, income taxation, and fiscal incentives on women's participation in the labor market and their economic empowerment. The study also reviews gender-responsive budgeting initiatives aimed at promoting more equitable fiscal policies.

Findings indicate that existing tax structures may inadvertently reinforce gender inequalities, particularly when indirect taxes disproportionately affect low-income households where women often have limited economic resources. Additionally, barriers in labor market participation reduce women's access to taxable income and economic opportunities.

The study recommends the adoption of gender-sensitive tax policies and fiscal reforms that consider the socio-economic realities faced by women. Implementing gender-responsive budgeting and targeted economic programs can contribute to greater social equity and sustainable economic development in Pakistan.

Keywords: Gender equality, taxation policy, social equity, Pakistan, fiscal policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

FISCAL POLICY AND INCOME INEQUALITY IN THE PHILIPPINES

Maria Santos
University of the Philippines Diliman, School of Economics, Quezon City, Philippines

Juan Dela Cruz
Ateneo de Manila University, School of Public Policy, Manila, Philippines

Abstract

Fiscal policy plays a crucial role in shaping economic development and income distribution within a country. In the Philippines, economic growth has been relatively strong in recent decades, yet income inequality remains a persistent challenge. This study examines how fiscal policies influence income inequality in the Philippines, focusing on taxation, government expenditure, and redistributive programs.

The research analyzes fiscal policy reforms and social spending initiatives implemented by the Philippine government. By examining economic indicators and policy outcomes, the study evaluates how fiscal tools contribute to reducing income disparities and improving social welfare.

The findings suggest that fiscal policy has the potential to reduce inequality when supported by progressive taxation and targeted social programs. Investments in education, healthcare, and social protection programs have shown positive effects on income distribution. However, structural economic disparities and regional inequalities continue to limit the overall impact of fiscal policies.

The study emphasizes the importance of strengthening fiscal institutions and ensuring effective policy implementation. Coordinated fiscal strategies that promote inclusive growth and equitable access to public services are essential for reducing income inequality in the Philippines.

Keywords: Fiscal policy, income inequality, public finance, Philippines, economic development

ISBN: 978-625-6997-99-8

SOCIAL SPENDING AND POVERTY REDUCTION IN THE PHILIPPINES

Ana Reyes
Polytechnic University of the Philippines, Department of Public Administration, Manila, Philippines

Carlo Mendoza
Polytechnic University of the Philippines, Department of Public Administration, Manila, Philippines

Paolo Lim
Polytechnic University of the Philippines, Department of Public Administration, Manila, Philippines

Abstract

Poverty reduction remains a central objective of public policy in the Philippines. Social spending programs implemented by the government aim to improve living standards, expand access to essential services, and reduce socio-economic inequality. This study investigates the effectiveness of social spending initiatives in reducing poverty in the Philippines.

The research examines major government programs related to healthcare, education, housing, and social protection. Using available socio-economic data and policy evaluations, the study analyzes the extent to which these programs contribute to poverty alleviation and social development.

The results indicate that targeted social spending programs, particularly conditional cash transfer initiatives and education support programs, have had positive effects on poverty reduction. These programs have improved access to education and healthcare while providing financial support to vulnerable households.

However, challenges such as budget limitations, administrative inefficiencies, and uneven regional development continue to affect program outcomes. The study concludes that strengthening governance mechanisms and improving policy coordination can enhance the effectiveness of social spending in reducing poverty.

Keywords: Social spending, poverty reduction, welfare programs, Philippines, social policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

REGIONAL DISPARITIES AND PUBLIC INVESTMENT IN THE PHILIPPINES

Liza Fernandez
Mindanao State University, Department of Development Studies, Mindanao, Philippines

Mark Villanueva
Mindanao State University, Department of Development Studies, Mindanao, Philippines

Abstract

Regional economic disparities remain a significant challenge in the Philippines, where economic development is unevenly distributed across different provinces and regions. Public investment plays a crucial role in addressing these disparities by supporting infrastructure development, improving public services, and stimulating regional economic growth. This study examines the relationship between public investment and regional economic disparities in the Philippines.

The research analyzes government spending on infrastructure, education, healthcare, and regional development programs. By examining economic indicators across various regions, the study evaluates the effectiveness of public investment strategies in promoting balanced development.

The findings suggest that regions receiving higher levels of public investment experience improved economic performance, including increased employment opportunities and better access to social services. However, disparities remain due to differences in local governance capacity, infrastructure availability, and private sector participation.

The study highlights the need for targeted regional development strategies that prioritize disadvantaged areas. Strengthening public investment planning and ensuring equitable allocation of resources can help reduce regional disparities and promote inclusive national development.

Keywords: Regional disparities, public investment, economic development, Philippines, regional policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

INCLUSIVE GROWTH POLICIES IN THE PHILIPPINES

Jose Ramirez
University of San Carlos, Department of Economics, Cebu, Philippines

Katrina Ong
Silliman University, Department of Sociology, Dumaguete, Philippines

Leo Bautista
West Visayas State University, Department of Public Policy, Iloilo, Philippines

Nina Cruz
University of San Carlos, Department of Economics, Cebu, Philippines

Abstract

Inclusive growth has become a key objective for policymakers in the Philippines as the country seeks to ensure that economic progress benefits all segments of society. While the Philippine economy has experienced significant growth in recent decades, many communities continue to face poverty, unemployment, and limited access to economic opportunities. This study examines the effectiveness of inclusive growth policies in addressing these challenges.

The research evaluates government initiatives aimed at promoting equitable economic development, including social protection programs, education reforms, and regional development strategies. By analyzing policy frameworks and economic indicators, the study assesses the extent to which these initiatives contribute to reducing inequality and improving living standards.

The findings indicate that inclusive growth policies have helped expand access to education, healthcare, and employment opportunities. However, persistent regional inequalities and structural barriers continue to limit their overall effectiveness. Strengthening institutional capacity, improving governance, and increasing investment in human capital are identified as critical factors for achieving sustainable inclusive growth.

The study concludes that inclusive growth requires coordinated economic and social policies that prioritize equity, opportunity, and sustainable development.

Keywords: Inclusive growth, economic policy, social development, Philippines, public policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

THE MULTIFACETED ROLE OF MAGIC IN MEDIEVAL SOCIETY: UNRAVELLING MYTHS AND MISCONCEPTIONS

Ananda Majumdar
Ananda Majumdar - Harvard University

Abstract
Many people today regard medieval magic as evil, associating sorcerers and witches with dark practices. However, this view is essentially modern. In the Middle Ages, magic was a standard part of daily life. People relied on superstitions to influence uncontrollable factors like the weather and health. With limited scientific understanding, many looked to magic for answers. It was widely accepted across all social classes and endorsed by authorities. For example, the Old English Leechbook emphasizes healing rather than dark magic, using natural remedies, spoken words, and actions invoking pagan or Christian forces. People used magic for various purposes, including protection against evil spirits, with recipes such as washing prayer-written paper in water before adding herbs and consecrated wine. Amulets such as hare's feet or rosemary were popular for warding off disease and evil. Astrology played a key role, with celestial signs, dreams, and bird calls used for predictions. Many magical practices included religious elements like relics, holy water, and clergy involvement. The Old English "Charm for Unfruitful Land" exemplifies this mixture of superstition and Christian ritual. Although church authorities condemned magic in the late 15th century, it remained an integral part of daily life for most of the Middle Ages. Many saw their magical practices as normal ways to gain some control over their uncertain world—an attitude that persists today. The legacy of medieval magic continues to shape modern views on superstition and spirituality. Many practices and beliefs from the medieval period, such as the use of amulets for protection and the belief in the influence of celestial bodies, persist in various forms in modern society. This essay aims to explore the role and perception of magic in medieval society, challenging the contemporary idea that sees it mainly as evil and dark. It highlights how magic was woven into daily life, health, and spiritual beliefs during that era. The objectives are to analyze how society accepted magic across social classes; to investigate the functions of magic in health, protection, and prediction; to examine how religious practices were integrated with magical traditions; and to assess how the church's stance on magic evolved. The research involves analyzing historical texts, such as the Old English Leechbook and the "Charm for Unfruitful Land," alongside scholarly articles and existing literature on medieval magic and its cultural importance. The methodology also compares practices across social classes and evaluates the influence of religion and secular factors. Findings show that magic was widely practiced across all social levels in the Middle Ages, serving to cope with life's uncertainties. It often focused on healing, using natural remedies and rituals that combined pagan and Christian elements. Astrology, charms, and protective amulets were central to everyday life, reflecting a mix of superstition and spiritual belief. Despite the church's late 15th-century condemnation, many practices persisted deeply within society, reflecting humans' persistent desire to control the uncontrollable aspects of life. Overall, the legacy of medieval magic continues to shape modern views on superstition and spirituality.
Keywords: Medieval Magic, Superstition, Healing, Astrology.

ISBN: 978-625-6997-99-8

EXPLORING THE BARRIERS TO EFFECTIVE ENGLISH COMMUNICATION IN THE HOSPITALITY SECTOR: A CASE STUDY OF STUDENTS AT CHAMPASAK UNIVERSITY

Ammalin PHOTHILADTH
Planning and International Cooperation Office,
Champasak University, Laos.

Jorkky PHONETHEP
Planning and International Cooperation Office,
Champasak University, Laos.

Soulichanh LUANGSOMBATH
Naxaythong Upper Secondary School

Abstract

This study explores the barriers to effective English communication faced by hospitality students at Champasak University in Laos, seeking to identify specific linguistic challenges, evaluate their impact on student confidence and performance, and propose actionable strategies for enhancement. Employing a qualitative case study design, the research involved semi-structured interviews, focus group discussions, and observational field notes from a purposive sample of 50 students enrolled in hospitality programs. Thematic analysis of the data revealed four primary barriers: vocabulary limitations specific to hospitality, pronunciation difficulties, grammatical inaccuracies, and cultural-linguistic mismatches. Notably, 92% of participants reported encountering two or more of these challenges, leading to significant reductions in self-efficacy and social anxiety during English-speaking interactions. The results illustrate that these linguistic hurdles not only hampered students' confidence but also adversely affected their overall performance in practical training scenarios, limiting their career readiness and employability in the competitive hospitality sector. In response, participants and observations suggested targeted interventions including the integration of specialized English modules, conversational practice with native speakers, and immersion experiences as vital strategies to enhance language proficiency. The findings underscore the necessity for curriculum reform and a more contextualized approach to English language instruction at Champasak University, aligning educational outcomes with the dynamic demands of the hospitality industry.

Keywords: English communication, hospitality education, linguistic challenges, employability, curriculum reform

Introduction

The hospitality industry, characterized by its global reach and cross-cultural interactions, operates on a foundation of effective communication, with English serving as its predominant lingua franca (Baum, 2015). In destinations worldwide, from luxury hotels to tourism services, the ability to communicate proficiently in English is not merely an advantage but a fundamental competency required for successful customer service, operational coordination, and professional advancement (Lockwood, 2015). This linguistic demand is particularly acute in developing nations where tourism represents a significant economic sector, and where local workforce readiness must align with international standards. Laos, a nation experiencing steady growth in tourism, exemplifies this context. As the country seeks to integrate more deeply into the ASEAN Economic Community and the global tourism market, the English proficiency of

ISBN: 978-625-6997-99-8

its hospitality workforce becomes a critical determinant of service quality, visitor satisfaction, and sustainable industry development (Pholphirul, 2015). Within this national framework, higher education institutions bear the primary responsibility for equipping students with the necessary communicative skills. Champasak University, located in Pakse—a key gateway to the UNESCO World Heritage site of Wat Phou and the Bolaven Plateau—plays a pivotal role in preparing the next generation of hospitality professionals for Southern Laos. However, despite the curricular inclusion of English language instruction, there is a growing concern among educators and industry stakeholders regarding the persistent gap between the language competencies students attain and the practical communicative demands of the hospitality workplace (Songsiri, 2007). This discrepancy suggests the presence of significant, yet underexplored, barriers that hinder the transition from classroom learning to real-world application.

Existing literature on English for Specific Purposes (ESP) and English for Hospitality and Tourism (EHT) highlights a complex interplay of factors that can impede effective communication. These barriers extend beyond mere grammatical or lexical deficiencies to encompass psycholinguistic, sociocultural, and situational dimensions (Basturkmen, 2010). For instance, students may possess adequate declarative knowledge of English but experience debilitating anxiety or a lack of confidence when engaging in spontaneous interactions with guests, a phenomenon widely documented as language anxiety (Horwitz, Horwitz, & Cope, 1986). Furthermore, the hospitality context introduces unique discursive practices, such as handling complaints, making recommendations, or explaining local customs, which require pragmatic competence often underemphasized in general English curricula (Garcia, 2015). Cultural factors also play a crucial role; students must navigate intercultural communication scenarios where misunderstandings can arise from differing pragmatic norms, non-verbal cues, or expectations of service etiquette (Reisinger & Turner, 2003). The educational environment itself may present barriers, including teaching methodologies that prioritize rote learning over communicative practice, limited exposure to authentic English-speaking environments, and a shortage of instructors with specific industry experience (Nation & Macalister, 2010).

While international research provides a robust framework for understanding these challenges, there is a pronounced scarcity of context-specific studies within the Lao educational landscape. Most research on language barriers in ASEAN hospitality focuses on Thailand, Vietnam, or Cambodia, often leaving Laos as an underrepresented context in applied linguistics and hospitality management literature (Kirkpatrick, 2010). This gap is problematic because effective pedagogical and curricular interventions must be informed by localized data that account for the unique linguistic background of Lao students (where Lao is the primary language), the specific structure of the national education system, and the regional tourism dynamics of Southern Laos. A case study focused on Champasak University is therefore not only timely but essential. It offers an opportunity to generate empirical insights directly relevant to the institution's mission and the regional industry's needs. By adopting a qualitative case study approach, this research moves beyond quantifying proficiency scores to instead explore the lived experiences, perceptions, and nuanced challenges faced by hospitality students as they navigate English communication. This deep, contextualized understanding is vital for moving from a deficit-focused view of language learning—one that highlights what students lack—to

ISBN: 978-625-6997-99-8

a more constructive analysis of the specific obstacles within their academic and aspirational professional ecosystem.

Consequently, this study is designed to address this critical knowledge gap by systematically exploring the barriers to effective English communication among hospitality students at Champasak University. It seeks to identify the specific linguistic, psychological, and situational hurdles these students encounter, evaluate how these barriers impact their confidence and performance in hospitality-simulated and real-world tasks, and ultimately, propose targeted, actionable strategies for curriculum enhancement and pedagogical innovation. The findings aim to contribute valuable evidence to both academic discourse on ESP in Southeast Asia and to the practical efforts of educators and policymakers at Champasak University, thereby supporting the broader goal of strengthening the human resource capacity of Laos's hospitality and tourism sector in an increasingly competitive regional market.

Research Objectives

1. To identify and analyze specific linguistic challenges faced by hospitality students at Champasak University when communicating in English.
2. To evaluate the impact of these communication barriers on students' confidence and performance in hospitality-related activities and interactions.
3. To propose targeted strategies and recommendations to enhance English communication skills among hospitality students at Champasak University.

Research Methods

1. Research Setting

This study is conducted at Champasak University, located in southern Laos, where a diverse student body interacts within academic and social contexts. The focus is on students enrolled in hospitality-related programs, providing a relevant population for exploring communication barriers in the English language—an essential skill in this sector.

2. Research Design

This research employs a qualitative case study design, which allows for an in-depth exploration of individual experiences and perceptions regarding English communication barriers. This method facilitates the collection of rich, contextualized data from participants, enabling comprehensive insights into the factors affecting their communication effectiveness.

3. Participants

The study involves 50 participants randomly selected from the hospitality faculty at Champasak University. Inclusion criteria specify that participants must be currently enrolled in English language courses and should possess a foundational understanding of English, ensuring that the data collected reflects relevant experiences.

4. Data Collection

Data are gathered through semi-structured interviews and focus group discussions. The semi-structured interviews allow for flexibility in responses, prompting participants to share personal experiences and insights about specific obstacles they encounter in English communication. Each interview lasts approximately 30-45 minutes and is conducted in a quiet setting to enhance participant comfort.

Three focus groups, each consisting of 10 participants, are also convened to facilitate discussions on shared experiences and collective perspectives regarding communication barriers. This triangulated approach ensures a comprehensive understanding of the issues at hand.

ISBN: 978-625-6997-99-8

5. Data Analysis

Thematic analysis is deployed to systematically identify, analyze, and report patterns within the data. Initial coding occurs through open coding, where significant phrases and sentences are highlighted. Following this, axial coding identifies relationships between codes, leading to the development of broader themes related to barriers encountered in English communication. NVivo software is utilized to assist in organizing and managing qualitative data effectively.

6. Ethical Considerations

Ethical approval is obtained from the institutional review board at Champasak University. Informed consent is secured from all participants, emphasizing their voluntary participation and the confidentiality of their responses. Participants are assured that their identities will remain anonymous in all reporting, contributing to their comfort during data collection.

7. Limitations

While the qualitative nature of this study provides in-depth insights, it limits generalizability to other contexts outside Champasak University. Additionally, the reliance on self-reported data may introduce bias, as participants might underreport or misrepresent their communication challenges.

Results

1. Identified Linguistic Challenges

Thematic analysis of semi-structured interviews, focus group discussions, and observational field notes revealed four primary themes related to linguistic challenges: vocabulary limitations, pronunciation and accent issues, grammatical inaccuracies, and cultural-linguistic mismatches. These barriers align with broader challenges in English language learning in Lao PDR higher education, such as inadequate curriculum focus on practical skills and overemphasis on rote memorization. Data from NVivo coding showed that 92% of participants (46/50) reported at least two challenges, with vocabulary being the most prevalent.

Sub-themes emerged from recurrent patterns, supported by participant quotes and observations during hospitality training sessions, where students hesitated in role-plays involving guest interactions (e.g., handling complaints or providing directions). The table below presents the themes, sub-themes, frequency of mentions across the 50 participants, and illustrative quotes:

Table 1: Identified Linguistic Challenges

Theme	Sub-Theme	Frequency (n=50)	Percentage (%)	Illustrative Quote/Observation
Vocabulary Limitations	Lack of hospitality-specific terms (e.g., "check-in," "amenities")	42	84	"I know basic words, but when tourists ask about 'concierge services,' I freeze because we don't learn these in class." (Interview, Student 12)
	Difficulty with idioms and slang	35	70	Observed in focus groups: Students misunderstood phrases like "break the ice" during simulated networking events.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Pronunciation and Accent Issues	Phonetic differences between Lao and English (e.g., tones, consonants)	38	76	"My accent makes words like 'beach' sound like 'bitch,' which embarrasses me in front of guests." (Focus Group 3)
	Intonation in polite requests	29	58	Field notes: During class simulations, 65% of observed interactions showed flat intonation, leading to perceived rudeness.
Grammatical Inaccuracies	Tense and structure errors in spontaneous speech	40	80	"I mix past and present tenses when describing hotel history, making stories confusing." (Interview, Student 27)
	Complex sentence formation	31	62	Focus groups highlighted struggles with conditionals (e.g., "If you would like...").
Cultural-Linguistic Mismatches	Politeness norms differing from Lao culture	33	66	"In Lao, we use indirect language to be polite, but English requires directness, which feels rude." (Focus Group 5)
	Non-verbal cues misinterpreted	25	50	Observations: Students avoided eye contact in English debates, misaligning with Western communication expectations.

These findings deepen the understanding of English barriers in the Lao university context, where English is compulsory but often taught without cultural integration or practical application, exacerbating issues for hospitality students who must navigate multicultural tourist interactions.

2. Impact of Communication Barriers on Confidence and Performance

Analysis indicated that linguistic challenges significantly undermined students' self-efficacy and practical performance, with themes of reduced confidence, impaired interpersonal interactions, and hindered career readiness. In Lao PDR's higher education landscape, where English proficiency is linked to economic opportunities in tourism, these impacts were particularly acute. Observational notes from training sessions showed that 78% of participants

ISBN: 978-625-6997-99-8

(39/50) exhibited visible anxiety (e.g., stuttering, avoidance) during English-based activities, corroborating interview data.

Key themes included emotional responses (e.g., fear of judgment) and behavioral outcomes (e.g., avoidance of speaking roles). Focus groups revealed that barriers led to a cycle of low motivation, consistent with national studies on English learning difficulties. The table summarizes impacts, with frequencies and examples:

Table 2: Impact of Communication Barriers on Confidence and Performance

Theme	Sub-Theme	Frequency (n=50)	Percentage (%)	Illustrative Quote/Observation
Reduced Confidence	Anxiety and fear of errors	45	90	"I feel stupid when I can't respond quickly to a tourist's question, so I avoid speaking English altogether." (Interview, Student 8)
	Low self-esteem in group settings	37	74	Field notes: In focus groups, quieter students deferred to peers, citing "embarrassment from past mistakes."
Impaired Performance in Activities	Poor handling of simulations (e.g., role-plays)	41	82	Observations: 70% of simulated guest check-ins involved miscommunications, delaying task completion.
	Limited participation in classes	32	64	"My grades drop because I don't join discussions; I worry about grammar." (Focus Group 2)
Hindered Career Readiness	Perceived unemployability in international hotels	39	78	"Without better English, I can't work in Vientiane's big hotels; locals prefer Thai or Vietnamese speakers." (Interview, Student 35)
	Avoidance of tourism internships	28	56	Focus groups: Students reported skipping opportunities due to "fear of real-world failure."

These results highlight how barriers perpetuate inequality in Lao higher education, where rural students (common at Champasak University) face additional hurdles from limited prior exposure.

ISBN: 978-625-6997-99-8

3. Proposed Strategies and Recommendations

Participants and observations suggested targeted interventions to mitigate barriers, emphasizing practical, context-specific approaches tailored to Lao university settings. Themes focused on curriculum enhancements, immersive practices, and support mechanisms, aligning with calls for reformed English teaching in Laos (e.g., integrating cultural awareness and interactive methods). NVivo analysis showed consensus on the need for university-led initiatives, with 88% of participants (44/50) advocating for more real-world exposure. The table outlines strategies, derived from data, with implementation suggestions and supporting evidence:

Table 3: Proposed Strategies and Recommendations

Theme	Strategy	Frequency Endorsed (n=50)	Percentage (%)	Rationale/Supporting Evidence
Curriculum Enhancements	Integrate hospitality-specific English modules	43	86	"Classes should include tourism vocabulary and role-plays, not just grammar books." (Focus Group 1); Addresses rote-learning pitfalls in Lao education.
	Incorporate cultural training (e.g., idioms, politeness)	36	72	Observations: Improved interactions when cultural examples were used in sessions.
Immersive Practices	Organize English conversation clubs with tourists	40	80	"Practicing with real people would build confidence." (Interview, Student 19); Counters limited exposure in rural Laos.
	Use technology (apps, online simulations)	30	60	Focus groups: Students suggested apps like Duolingo for pronunciation practice.
Support Mechanisms	Provide peer mentoring and feedback sessions	38	76	"Senior students could help juniors correct accents." (Focus Group 4); Builds on communal Lao learning culture.
	Offer workshops on anxiety management	29	58	"Learning to handle mistakes would make me braver." (Interview, Student 42); Tackles motivational barriers prevalent in Lao PDR.

ISBN: 978-625-6997-99-8

These recommendations provide a framework for Champasak University to enhance English communication, fostering better alignment with the hospitality sector's demands in Laos.

Discussion

The findings of this study, which employed a qualitative case study design with purposive sampling of 50 hospitality students at Champasak University, illuminate a multifaceted array of barriers hindering effective English communication, directly addressing the first research objective. The analysis of semi-structured interviews, focus group discussions, and observational field notes reveals that these challenges are not merely linguistic but are deeply intertwined with psychological and contextual factors. Specifically, students reported significant difficulties with hospitality-specific vocabulary, fluency in spontaneous interactions, and comprehension of varied accents, which aligns with broader literature identifying lexical gaps and phonological issues as primary hurdles for English as a Foreign Language (EFL) learners in professional contexts (Kim, 2018). Furthermore, the data substantiates the second research objective by demonstrating a pronounced impact on student confidence and performance; anxiety and fear of making errors were frequently cited, leading to avoidance behaviors in practical training scenarios and simulated guest interactions, thereby corroborating studies that link communicative apprehension to reduced professional efficacy (Dewaele, 2022). The contextual observations within classrooms and training sessions underscored how these barriers are exacerbated in authentic, high-pressure hospitality environments, where the demand for quick, polite, and accurate responses is paramount. This triangulation of data collection methods enriches the understanding of these barriers as dynamic and situational, moving beyond a deficit view of language proficiency to consider the interplay between skill, context, and self-efficacy. Consequently, the insights garnered provide a robust foundation for the third objective, underscoring the necessity for pedagogical strategies that are not only linguistically focused but also psychologically supportive and contextually embedded within the hospitality domain.

Conclusion

In conclusion, this case study of hospitality students at Champasak University has systematically identified and analyzed the key barriers to effective English communication, highlighting their significant detrimental impact on student confidence and professional performance. The employment of a qualitative, multi-method approach has yielded a nuanced understanding of these challenges as complex constructs situated at the intersection of language competence, affective factors, and situational demands. The findings compellingly argue for the implementation of targeted, integrated training programs within hospitality education that combine explicit language instruction, confidence-building simulations, and immersive practical experiences. By addressing these interconnected barriers, educators and industry stakeholders can better equip future hospitality professionals with the communicative competence required for success in the globalized service sector, ultimately enhancing both individual career prospects and the standards of the industry in Laos and beyond.

References

Basturkmen, H. (2010). *Developing courses in English for specific purposes*. Palgrave Macmillan.

Baum, T. (2015). Human resources in tourism: Still waiting for change? *Tourism Management*, 48, 1-7.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Dewaele, J.-M. (2022). *Emotions in second language acquisition*. Bristol: Multilingual Matters.

Garcia, P. (2015). English for hospitality and tourism: A critical review. *ESP Today*, 3(2), 154-172.

Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132.

Kim, H. (2018). "Lexical challenges in hospitality English for EFL learners." *Journal of English for Specific Purposes*, 15(2), 45-62.

Kirkpatrick, A. (2010). *English as a lingua franca in ASEAN: A multilingual model*. Hong Kong University Press.

Lockwood, J. (2015). Virtual team management: What's different and what's the same? *Journal of Global Hospitality and Tourism*, 4(2), 45-59.

Nation, I. S. P., & Macalister, J. (2010). *Language curriculum design*. Routledge.

Pholphirul, P. (2015). Tourism and economic development: The case of Laos. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 13(3), 193-210.

Reisinger, Y., & Turner, L. W. (2003). *Cross-cultural behaviour in tourism: Concepts and analysis*. Butterworth-Heinemann.

Songsiri, M. (2007). An action research study of promoting students' confidence in speaking English (Doctoral dissertation, Victoria University).

ISBN: 978-625-6997-99-8

IMPACT OF AI-ENHANCED LEARNING ENVIRONMENTS ON STUDENT ENGAGEMENT AND MOTIVATION IN ENGLISH LANGUAGE ACQUISITION

Silavanh SIDAVONG
Department of English, Faculty of Education, Champasack University, Laos

Medtachit CHANTHAVONG
Department of English, Faculty of Education, Champasack University, Laos

Mina VONGMIXAY
Department of English, Faculty of Education, Champasack University, Laos

Vilaysak SITTHIXAY
Department of English, Faculty of Education, Champasack University, Laos

Soulichanh LUANGSOMABTH
Naxaythong Upper Secondary School, Vientiane Capital, Laos

Abstract

This study investigates the impact of AI-enhanced learning environments on student engagement and motivation in English language acquisition at Pakse Upper Secondary School in Laos. The primary objectives were to analyze levels of student engagement, evaluate motivation factors in AI environments, gather comparative perspectives of diverse student groups, and assess the correlation between AI integration and improvements in English proficiency.

A sample of 90 students participated in the research, providing insights through a structured questionnaire designed using Likert-scale items. Data were collected via Google Forms, ensuring efficient management and accessibility. The responses were analyzed using descriptive and inferential statistics, enabling a comprehensive understanding of the outcomes.

The results revealed that students experienced significantly higher engagement levels in AI-enhanced classes compared to traditional methods. Specifically, the interactive features of AI tools were particularly effective in maintaining attention, with a mean score of 4.3, indicating strong agreement among participants. Furthermore, students reported a high sense of motivation driven by gamified elements and personalized feedback from AI technologies. There was also a notable correlation between AI integration and improvements in students' English proficiency, as reflected in their self-reported confidence and actual performance metrics. These findings underscore the potential of AI-enhanced learning to transform English language education, highlighting its effectiveness in boosting student engagement and motivation across diverse demographic groups.

Keywords: AI-enhanced learning, student engagement, motivation factors, English acquisition, Pakse Upper Secondary School, comparative perspectives, correlation analysis, proficiency improvement.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Introduction

In the rapidly evolving landscape of educational technology, artificial intelligence (AI) has emerged as a transformative force, particularly in language acquisition. The integration of AI in learning environments, especially within English language instruction, presents opportunities for enhancing student engagement and motivation. The present study aims to investigate the impact of AI-enhanced learning environments on student engagement and motivation in English language acquisition, focusing on the comparative perspectives of students. As traditional pedagogical frameworks struggle to meet the diverse needs of modern learners, understanding the effectiveness of AI-driven methodologies becomes increasingly critical in shaping future educational practices.

AI-enhanced learning environments leverage personalized learning experiences through advanced algorithms that adapt to individual learning styles and paces (Luckin et al., 2016). These technologies provide dynamic feedback mechanisms and learning analytics, fostering an interactive and responsive educational atmosphere. Research indicates that personalized learning experiences significantly improve engagement levels among students (Feng et al., 2019). Therefore, one of the core objectives of this study is to analyze the levels of student engagement in AI-enhanced versus traditional learning environments. By quantifying and comparing these levels, a clearer understanding of how AI influences classroom interaction and student participation can be attained.

Beyond engagement, motivation plays a pivotal role in the language acquisition process. Intrinsic and extrinsic motivational factors are critical in shaping learners' attitudes and behaviors towards their studies (Deci & Ryan, 2000). AI-enhanced platforms often incorporate gamification elements, instant feedback, and personalized content, which may serve to enhance motivation. Evaluating these factors in the context of English language learning is essential. The second objective of this study focuses specifically on evaluating student motivation factors in AI-enhanced learning environments. Understanding how these environments either foster or hinder motivation can provide educators with insights into effective teaching strategies that promote a more enthusiastic and engaged learner base.

Furthermore, the differing perceptions of various student demographics regarding AI integration in language learning warrant investigation. Contemporary classrooms are increasingly diverse, encompassing students from various backgrounds, learning styles, and educational experiences. The third objective of this study aims to gather comparative perspectives of diverse student groups on the integration of AI technologies in English language acquisition. By employing qualitative methods, such as interviews and surveys, the research will illuminate the contrasting views and experiences of students regarding the efficacy of AI-enhanced learning, thus enabling educators to tailor their approaches to better meet the needs of all learners.

Lastly, the investigation will assess the correlation between AI integration and improvements in English language proficiency. Educational success is often measured through academic outcomes, and it is paramount to ascertain whether the adoption of AI-driven learning tools translates into measurable gains in language capabilities. This fourth objective seeks to explore the relationship between AI-enhanced learning environments and students' proficiency levels,

ISBN: 978-625-6997-99-8

providing empirical evidence to support or challenge the efficacy of these innovative educational technologies.

Research Objectives

1. To Analyze the Levels of Student Engagement in AI-Enhanced Versus Traditional Learning Environments
2. To Evaluate Student Motivation Factors in AI-Enhanced Learning Environments
3. To Gather Comparative Perspectives of Diverse Student Groups on AI Integration in English Learning
4. To Assess the Correlation Between AI Integration and Improvements in English Language Proficiency

Research Methods

This section outlines the quantitative research methodology employed to investigate the "Impact of AI-Enhanced Learning Environments on Student Engagement and Motivation in English Language Acquisition.

1. Research Setting

The study was conducted at Pakse Upper Secondary School. This setting was selected to provide a focused environment for evaluating how secondary-level students interact with AI-integrated English language courses compared to conventional classroom settings.

2. Sampling and Participants

The research utilized a quantitative approach involving a sample of 90 students from Pakse Upper Secondary School. This sample size was chosen to provide a diverse range of perspectives across different demographic groups, supporting the objective to understand how various learners perceive the effectiveness of AI technologies in their language acquisition process.

3. Research Instrument

The primary research instrument was a structured questionnaire designed to measure student perceptions based on a 5-point Likert scale. The questionnaire was divided into sections corresponding to the research objectives, including items related to engagement (e.g., interactive features and interest levels), motivation (e.g., feedback and gamified elements), diversity and inclusion, and perceived proficiency improvements.

4. Data Collection

Data was collected electronically via Google Forms. This method ensured a streamlined and professional collection process, allowing students to independently rate their agreement with various statements regarding their experiences in AI-enhanced versus traditional learning environments[12].

5. Data Analysis

The collected data was analyzed using descriptive statistics, specifically focusing on the Mean (Mean) and Standard Deviation (S.D) for each item to determine the overall level of student agreement.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Results and Interpretation

1. Student Engagement in AI vs Traditional Environments

Q	Item Description	M	SD	Agreement Level
1	I find AI-enhanced English classes more engaging than traditional classroom settings.	4.1	0.7	Agree
2	I am more likely to participate in activities during AI-enhanced English lessons.	3.9	0.8	Agree
3	The use of AI tools increases my interest in learning English.	4.2	0.6	Strongly Agree
4	Engaging with AI technologies makes me feel more connected to my English language learning.	3.8	0.9	Agree
5	I prefer learning English in AI-enhanced environments over traditional ones.	4.0	0.8	Agree
6	I am more actively involved in group work when using AI tools for English learning.	3.7	0.9	Agree
7	I find that AI tools stimulate my curiosity and desire to learn English.	4.1	0.7	Agree
8	I feel that my engagement in AI-enhanced classes is higher compared to traditional English classes.	4.0	0.7	Agree
9	The interactive features of AI tools keep my attention throughout the lessons.	4.3	0.6	Strongly Agree
10	I experience less engagement in traditional English classes compared to AI-enhanced environments.	3.5	1.0	Agree

Table 1: Student Engagement in AI vs Traditional Environments

This table summarizes student perceptions of engagement levels, with mean scores ranging from 3.5 to 4.3 (SD 0.6–1.0), predominantly at the "Agree" level and two items at "Strongly Agree." Overall, results indicate that students generally perceive AI-enhanced English classes as more engaging, with highest agreement on AI tools increasing interest in learning English (M=4.2) and interactive features maintaining attention (M=4.3), while experiencing lower engagement in traditional settings (M=3.5).

2. Student Motivation Factors in AI Environments

Q	Item Description	M	SD	Agreement Level
1	AI-enhanced learning environments make me feel motivated to learn English.	4.0	0.8	Agree
2	The feedback provided by AI tools enhances my motivation to complete assignments.	4.2	0.7	Strongly Agree
3	I am more internally motivated to learn English when using AI technologies.	3.8	0.8	Agree
4	I believe that gamified elements of AI tools increase my motivation to learn English.	4.3	0.6	Strongly Agree

ISBN: 978-625-6997-99-8

5	I feel extrinsically motivated to excel in English due to the use of AI tools.	3.6	0.9	Agree
6	I often find myself motivated to explore additional English resources due to AI-enhanced learning.	3.9	0.8	Agree
7	AI tools provide a sense of accomplishment that motivates me in my English studies.	4.1	0.7	Agree
8	The innovative aspects of AI learning environments inspire me to improve my English skills.	4.0	0.7	Agree
9	I think that my motivation levels fluctuate less in AI-enhanced English classes compared to traditional methods.	3.7	0.9	Agree
10	My motivation to participate in English learning increases when I use AI tools.	4.2	0.6	Strongly Agree

Table 2: Student Motivation Factors in AI Environments

This table outlines motivation factors, with mean scores from 3.6 to 4.3 (SD 0.6–0.9), mostly "Agree" and three "Strongly Agree." The findings suggest students feel motivated by AI environments, particularly through gamified elements (M=4.3), feedback enhancing assignment completion (M=4.2), and increased participation (M=4.2), though extrinsic motivation due to AI use shows slightly lower agreement (M=3.6).

3. Comparative Perspectives of Diverse Student Groups

Q	Item Description	M	SD	Agreement Level
1	I believe my background influences how I perceive the effectiveness of AI in English learning.	3.4	1.0	Neutral
2	Students from diverse backgrounds in my class have different reactions to AI learning tools.	3.6	0.9	Agree
3	The AI-enhanced English learning environment meets the needs of my demographic group.	3.5	0.9	Agree
4	I feel included and represented when using AI tools in English language classes.	3.3	1.0	Neutral
5	I believe that AI tools are effective for all learning styles in English acquisition.	3.8	0.8	Agree
6	My peers from different backgrounds share varied perspectives on the advantages of AI in English learning.	3.7	0.9	Agree
7	I find that demographic factors significantly impact students' engagement with AI learning tools.	3.5	1.0	Agree
8	I feel that AI-enabled activities foster collaboration among students from different backgrounds.	3.9	0.7	Agree

ISBN: 978-625-6997-99-8

9	The effectiveness of AI tools for English learning varies across different demographic groups.	3.8	0.8	Agree
10	I believe that integrating AI tools in English education can bridge gaps among diverse student populations.	4.0	0.8	Agree

Table 3: Comparative Perspectives of Diverse Student Groups

This table captures diverse group perspectives, with mean scores from 3.3 to 4.0 (SD 0.7–1.0), primarily "Agree" but two "Neutral." Results reveal moderate agreement that AI integration fosters collaboration (M=3.9) and bridges demographic gaps (M=4.0), while perceptions vary across backgrounds (M=3.6–3.8); neutral responses highlight uncertainties in personal background influence (M=3.4) and feelings of inclusion (M=3.3).

4. Correlation Between AI Integration and English Proficiency

Q	Item Description	M	SD	Agreement Level
1	I have noticed an improvement in my English skills since using AI-enhanced learning tools.	4.0	0.7	Agree
2	The use of AI tools has positively impacted my overall English language proficiency.	3.9	0.8	Agree
3	I feel more confident in my English language abilities after participating in AI-enhanced courses.	4.1	0.7	Agree
4	My academic performance in English has improved significantly due to AI learning environments.	3.8	0.9	Agree
5	I believe that AI tools have helped me achieve my English learning goals more effectively than traditional methods.	4.0	0.8	Agree
6	My proficiency in English increases when I spend more time engaging with AI technologies.	3.9	0.8	Agree
7	I have experienced measurable improvements in my English fluency while using AI tools.	3.7	0.9	Agree
8	I find that AI-enhanced feedback mechanisms contribute to my growth in English language proficiency.	4.2	0.7	Strongly Agree
9	My performance in English assessments has improved since I started using AI-enhanced learning tools.	3.8	0.8	Agree
10	I believe that using AI tools can be more effective for improving English skills than traditional learning approaches.	4.1	0.7	Agree

Table 4: Correlation Between AI Integration and English Proficiency

This table assesses proficiency improvements, with mean scores from 3.7 to 4.2 (SD 0.7–0.9), all "Agree" and one "Strongly Agree." The data demonstrates a perceived positive correlation, with strongest agreement on AI feedback contributing to growth (M=4.2) and increased confidence (M=4.1), alongside improvements in skills (M=4.0) and assessments (M=3.8), though fluency gains are slightly lower (M=3.7).

ISBN: 978-625-6997-99-8

Discussion

This research investigates the "Impact of AI-Enhanced Learning Environments on Student Engagement and Motivation in English Language Acquisition," specifically focusing on the comparative perspectives of students. The findings indicate a significant improvement in both engagement and motivation levels among students utilizing AI-enhanced learning tools compared to traditional teaching methods. This reinforces existing literature, which suggests that AI tools can play a vital role in modernizing language education (Huang et al., 2019; Mohamad et al., 2020).

The study found that students reported higher levels of engagement in AI-enhanced English classes, with a mean score of 4.1 on the engagement scale. This finding aligns with research by Hu and Li (2020), who noted that interactive AI technologies can stimulate student interest and participation. The ability of AI to deliver personalized content and feedback appears to resonate well with students, creating a more immersive learning experience that traditional methods may lack (Li et al., 2021). Such engagement not only aids language acquisition but also fosters a deeper connection to the material, fostering an environment conducive to learning.

Regarding motivation, the results showed that AI-enhanced environments significantly boosted students' intrinsic and extrinsic motivation. The mean scores for statements related to motivation revealed strong agreement, particularly regarding the impact of gamified elements in AI tools. This supports the findings of Decoito and McLoughlin (2021), who emphasized the role of gamification in educational contexts as a driver of student motivation. Furthermore, the provision of immediate feedback through AI technologies has been highlighted as a critical factor that encourages students to complete assignments and engage with additional resources (Huang et al., 2019).

The research also examined the varying perspectives of students from diverse backgrounds. Preliminary findings suggest that while all groups perceived benefits from AI-enhanced learning, individual experiences varied based on demographic factors. This corresponds with the conclusions drawn by Barlow et al. (2020), who found that student engagement with technology often differs by socio-economic status and academic background. Hence, educators need to consider these disparities when implementing AI tools to ensure equitable access and effectiveness across diverse student populations.

Finally, the study assesses the correlation between AI integration and improvements in English proficiency. The positive responses regarding proficiency improvements mirror previous research that argues for the effectiveness of tailored learning experiences through AI (Kukulska-Hulme, 2020). In light of these findings, it is essential for educators and policymakers to harness the potential of AI tools not only to enhance engagement and motivation but also to ensure measurable progression in language skills among learners.

Conclusion

The findings of this research reveal significant insights into the impact of AI-enhanced learning environments on student engagement and motivation in English language acquisition at Pakse Upper Secondary School. The analysis indicated that students reported higher levels of engagement when participating in AI-enhanced classes compared to traditional learning

ISBN: 978-625-6997-99-8

settings. Key metrics, such as interest in learning and involvement in activities, demonstrated notable improvements, suggesting that AI tools effectively capture students' attention and foster a more interactive learning experience.

Furthermore, the study highlighted the motivational factors associated with AI integration in English education. Students indicated that features such as personalized feedback and gamified elements contributed positively to their intrinsic and extrinsic motivation. The survey results consistently showed that students felt more motivated to complete assignments and explore additional resources when supported by AI technologies. These findings suggest that AI not only enhances the learning experience but also encourages a proactive learning attitude among students.

Overall, this research underscores the potential of AI-enhanced learning environments to transform English language education. The positive correlation between AI utilization and improvements in language proficiency further emphasizes the importance of integrating modern technology into educational practices. The results advocate for broader implementation of AI tools in English language programs to enhance student engagement, motivation, and ultimately, language proficiency.

References

Barlow, A. T., Sweeney, J. D., & Morales, F. J. (2020). Understanding Technology Acceptance in Higher Education: Bridging the Gap in Technology Acceptance Research. *Journal of Educational Technology Systems*, 48(1), 50-68.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Decoito, I. A., & McLoughlin, C. (2021). Motivating Learners with Gamification: A Study of Technology-Facilitated Learning. *International Journal of Educational Research*, 156, 100472.

Feng, M., et al. (2019). The effects of adaptive learning technology on student engagement and achievement: A meta-analysis. *Educational Technology & Society*, 22(2), 263-278. https://www.jstor.org/stable/26846181

Hu, Y., & Li, F. (2020). Student Engagement in AI-Enhanced Learning Environments: Insights from English Language Learning. *Computers & Education*, 149, 103812.

Huang, Y. M., Li, C. S., & Hwang, G. J. (2019). Effects of an AI-based Personalized Learning Environment on Students' Learning Outcomes and Engagement. *Interactive Learning Environments*, 29(5), 829-844.

Kukulska-Hulme, A. (2020). Will Mobile Learning Change Language Learning? *Mediterranean Journal of Educational Studies*, 25(2), 5-23.

Li, D., Wang, Y., & Zhang, L. (2021). The Impact of Artificial Intelligence on Language Learning: A Comprehensive Review. *Language Learning & Technology*, 25(1), 123-139.

Luckin, R., et al. (2016). Intelligence unleashed: An argument for AI in education. *Pearson Education*. https://www.pearson.com/content/dam/one-dot-com/one-dot-com/global/AI_in_Education_Report_2016.pdf

Mohamad, M. R., Sulaiman, T., & Jamil, M. (2020). Impact of AI in Enhancing Student Learning Outcomes: A Review. *Education and Information Technologies*, 25(1), 329-345.

ISBN: 978-625-6997-99-8

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND PUBLIC FINANCIAL MANAGEMENT: IMPLICATIONS FOR TRANSPARENCY, ACCOUNTABILITY, AND DEMOCRATIC GOVERNANCE

Ayodele Elizabeth AGOI
Osun State College of Technology, Esa-oke.

Moses Adeolu AGOI
Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.
ORCID ID: 0000-0002-8910-2876

Success Eniola OGBOYE
Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

Samuel Olayiwola AJAGA
Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

Oluwanifemi Opeyemi AGOI
Obafemi Awolowo University, Osun Nigeria.

Abstract

Artificial intelligence (AI) is increasingly reshaping public sector governance, with public financial management (PFM) emerging as one of the most affected domains. Governments worldwide are deploying AI-driven tools to automate budgeting, improve revenue forecasting, detect fraud, enhance procurement oversight, and support evidence-based fiscal decision-making. These developments promise efficiency gains and improved service delivery, yet they also raise profound questions concerning transparency, accountability, and democratic governance. Traditional PFM systems have long struggled with information asymmetry, manual inefficiencies, corruption risks, and limited citizen oversight, particularly in developing economies. AI offers new capabilities to analyse large-scale fiscal data in real time, identify anomalies, and support predictive governance. However, algorithmic opacity, data bias, weak institutional capacity, and insufficient regulatory frameworks may undermine democratic values if not carefully addressed. This study examines the implications of AI adoption in public financial management for transparency, accountability, and democratic governance through a systematic review of current policy reports and peer-reviewed literature published between 2020 and 2025. Drawing on frameworks from the World Bank, IMF, OECD, and UNDP, the paper analyses how AI tools are transforming core PFM functions such as budgeting, expenditure control, tax administration, and public procurement. The study further explores governance risks associated with algorithmic decision-making, including reduced explainability, accountability gaps, and unequal power distribution between technical experts and elected officials. The findings suggest that while AI can significantly enhance fiscal transparency and accountability when embedded within strong institutional safeguards, its unregulated use may exacerbate opacity and weaken democratic oversight. The paper concludes that responsible AI governance, legal frameworks, and capacity building are essential to ensuring that AI-enabled PFM systems strengthen rather than undermine democratic institutions.

Keywords: Accountability; Artificial Intelligence; Democratic Governance; Public Financial Management

ISBN: 978-625-6997-99-8

INTRODUCTION

Public financial management (PFM) lies at the core of state capacity and democratic governance, serving as the institutional framework through which governments mobilize, allocate, utilize, and account for public resources. It encompasses a comprehensive set of interrelated processes, including budget preparation, resource allocation, revenue administration, expenditure execution, accounting, auditing, and fiscal reporting. Together, these functions determine how public funds are transformed into public goods and services, directly influencing service delivery outcomes, macroeconomic stability, and levels of public trust in government institutions (Allen et al., 2020). Effective PFM systems enable governments to pursue policy objectives in a fiscally sustainable manner, align expenditures with strategic priorities, and ensure value for money, while weak or fragmented PFM systems are frequently associated with inefficiency, fiscal indiscipline, corruption, and the erosion of democratic legitimacy. In democratic systems, PFM is not merely a technical exercise but a governance mechanism that links public authority with citizen accountability. Transparent budgeting processes allow legislatures and citizens to scrutinize fiscal priorities, while credible accounting and audit systems ensure that public officials are held responsible for the use of public resources. Empirical evidence consistently shows that countries with robust PFM frameworks tend to exhibit stronger fiscal discipline, improved public service delivery, and higher levels of institutional trust (Allen et al., 2020). Conversely, deficiencies in PFM, such as opaque budget execution, weak procurement controls, and ineffective oversight, create opportunities for rent-seeking and misuse of public funds, undermining democratic governance and citizen confidence in the state. In recent years, digital transformation has emerged as a central driver of PFM reform, reshaping how governments manage public finances in increasingly complex and data-intensive environments. Earlier waves of digitalization focused on the adoption of integrated financial management information systems (IFMIS) to automate basic accounting and reporting functions. The current wave, however, is characterized by the introduction of artificial intelligence (AI), which represents a more disruptive technological shift. Artificial intelligence refers to computational systems capable of performing tasks that traditionally require human intelligence, including learning from data, recognizing patterns, making predictions, and supporting decision-making under uncertainty (Russell & Norvig, 2021). Unlike conventional rule-based systems, AI technologies, particularly machine learning and predictive analytics, can process large volumes of structured and unstructured data, adapt to new information, and generate insights that extend beyond human analytical capacity. Within the public sector, AI applications are increasingly deployed to enhance administrative efficiency, improve policy design, and strengthen regulatory enforcement. In the domain of public financial management, AI tools are now being applied across multiple stages of the fiscal cycle. In revenue administration, AI-driven risk models are used to detect tax evasion and improve compliance targeting. In budget formulation, predictive analytics support revenue forecasting and expenditure planning under conditions of economic volatility. In expenditure management and procurement, AI systems are employed to monitor spending patterns, identify anomalies, and flag potential fraud or collusion in real time (World Bank, 2022). These applications promise faster and more accurate decision-making, reduced human error, and improved fiscal outcomes, particularly in environments characterized by complex data flows and constrained administrative capacity. Despite these potential benefits, the integration of AI into PFM also raises significant normative and institutional concerns. Transparency, accountability, and democratic governance are foundational principles of public finance, ensuring that citizens can understand how public resources are raised and spent, hold decision-makers accountable, and participate meaningfully in fiscal processes (OECD, 2021). Many AI systems, especially those based on complex machine learning algorithms, operate as “black boxes,” producing outputs that are difficult to interpret or explain. This opacity challenges traditional accountability

ISBN: 978-625-6997-99-8

mechanisms by obscuring the rationale behind fiscal decisions, potentially limiting legislative oversight and public scrutiny. As a result, algorithmic decision-making may weaken fiscal transparency and erode democratic control if not accompanied by robust governance safeguards (UNDP, 2023). Moreover, AI adoption in PFM takes place within uneven institutional and socio-economic contexts. While advanced economies may benefit from strong data infrastructures, regulatory frameworks, and technical expertise, many developing countries face persistent challenges related to data quality, digital capacity, and legal enforcement. In such contexts, the introduction of AI may inadvertently reinforce existing power asymmetries, exacerbate governance weaknesses, or institutionalize biased decision-making processes. This study therefore seeks to critically examine how AI is reshaping public financial management and to assess the implications of this transformation for transparency, accountability, and democratic governance across diverse institutional settings.

LITERATURE REVIEW

Recent literature consistently identifies artificial intelligence (AI) as a transformative force in public administration, fundamentally reshaping how governments design policies, deliver services, and manage public resources. AI-driven systems enable predictive analytics, large-scale automation, and data-driven governance by processing vast and complex datasets at speeds and levels of precision unattainable by traditional administrative tools (Mergel et al., 2019). In public sector contexts, these capabilities are increasingly applied to policy forecasting, performance management, regulatory enforcement, and risk assessment, thereby shifting administrative decision-making from reactive and rule-based approaches toward anticipatory and evidence-informed models. Empirical studies indicate that AI adoption can significantly improve operational efficiency, reduce administrative costs, and enhance policy responsiveness, particularly in data-intensive sectors such as taxation, social protection, and public procurement (Wirtz et al., 2020). However, alongside these efficiency gains, scholars caution that AI introduces new governance risks that challenge established principles of public administration. One major concern relates to algorithmic bias, where AI systems trained on incomplete or skewed data may reproduce or amplify existing social, economic, or institutional inequalities. In fiscal governance, biased risk-scoring algorithms may disproportionately target certain taxpayer groups or regions, undermining equity and fairness (Busuioc, 2021). Furthermore, automation may reduce professional discretion among public officials, replacing contextual judgment with algorithmic outputs that are difficult to contest or override. This shift raises accountability gaps, as it becomes unclear whether responsibility for decisions lies with public officials, system designers, data providers, or algorithm developers, thereby complicating traditional chains of administrative accountability (Busuioc, 2021). Digital public financial management (PFM) reforms have historically focused on the implementation of integrated financial management information systems (IFMIS), which automate accounting, budgeting, and reporting functions. IFMIS reforms have contributed to improvements in expenditure control, financial reporting accuracy, and fiscal transparency in many countries, particularly in developing economies (Diamond & Khemani, 2006). However, these systems largely operate on predefined rules and transactional logic, limiting their capacity to support predictive or adaptive fiscal management. AI represents a qualitative shift beyond IFMIS by enabling systems that learn from historical and real-time data, generate forecasts, and identify emerging fiscal risks dynamically. According to the International Monetary Fund (IMF, 2023), AI-based fiscal tools are increasingly used for revenue forecasting, debt sustainability analysis, and expenditure risk monitoring, allowing governments to respond more effectively to economic shocks and fiscal volatility. For instance, IMF surveys indicate that over 60% of advanced economies and approximately 30% of emerging economies have begun piloting AI-supported analytics in revenue administration or expenditure oversight (IMF, 2023). Despite

ISBN: 978-625-6997-99-8

these advances, transparency remains a central challenge in AI-enabled PFM systems. Algorithmic opacity, often described as the "black box" problem, limits the ability of stakeholders to understand how fiscal decisions are generated. This problem is exacerbated when governments rely on proprietary AI software developed by private vendors, where source code and decision logic are protected as intellectual property (OECD, 2021). Complex data pipelines, involving multiple datasets, pre-processing stages, and model iterations, further obscure decision pathways, making it difficult for auditors, legislators, and citizens to scrutinize outcomes. The OECD (2021) warns that without transparency safeguards, AI systems may undermine fiscal openness by replacing visible administrative procedures with opaque algorithmic processes. In response to these concerns, scholars emphasize the importance of explainable AI (XAI) and algorithmic auditability as foundational requirements for accountability in public finance. Explainable AI refers to techniques that make algorithmic outputs interpretable to human users, enabling officials and oversight bodies to understand the rationale behind fiscal decisions (Wirtz et al., 2020). Auditability ensures that AI systems can be independently reviewed, tested, and validated to detect bias, errors, or manipulation. Empirical evidence from pilot projects in tax administrations suggests that explainable AI models increase trust among public officials and improve compliance outcomes by allowing taxpayers to receive clear explanations for audit selection or risk scoring (OECD, 2021). Beyond transparency and accountability, AI-enabled fiscal governance has profound implications for democratic governance. AI systems may centralize decision-making power among technical experts, data scientists, and executive agencies, potentially marginalizing legislatures and weakening parliamentary budgetary oversight (UNDP, 2023). This technocratic shift risks distancing fiscal governance from democratic deliberation, particularly in contexts where institutional checks and balances are weak. However, the literature also highlights the democratic potential of AI when deployed within open governance frameworks. Open AI systems, combined with open fiscal data, can enhance civic monitoring, support participatory budgeting platforms, and empower civil society organizations to analyse public spending patterns (UNDP, 2023). Case studies from Latin America and Europe demonstrate that AI-driven budget visualization and anomaly detection tools have strengthened citizen engagement and reduced corruption risks when embedded in inclusive governance models. Overall, the literature suggests that AI's impact on public financial management is deeply contingent on institutional design, regulatory frameworks, and normative commitments. While AI offers unprecedented opportunities to enhance fiscal efficiency, transparency, and policy responsiveness, it simultaneously introduces risks that may undermine accountability and democratic governance if left unregulated. This tension underscores the need for governance-centred approaches to AI adoption in PFM, emphasizing transparency, explainability, oversight, and citizen participation.

MATERIALS AND METHODS

This study employs a systematic literature review methodology to critically examine the role of artificial intelligence in public financial management and its implications for transparency, accountability, and democratic governance. Peer-reviewed journal articles, institutional research reports, and policy briefs published between 2020 and 2025 were systematically retrieved from authoritative academic and policy databases, including Google Scholar, Scopus, the World Bank Open Knowledge Repository, the IMF eLibrary, and the OECD iLibrary. These databases were selected to ensure comprehensive coverage of both theoretical and applied research on AI-enabled fiscal governance across diverse institutional contexts. The literature search utilized a structured combination of keywords and Boolean operators, including "artificial intelligence," "public financial management," "algorithmic governance," "fiscal transparency," and "AI accountability." Inclusion criteria were limited to sources that explicitly

ISBN: 978-625-6997-99-8

addressed AI applications within fiscal governance, budgetary systems, revenue administration, or public expenditure management. Exclusion criteria eliminated studies lacking direct relevance to public finance or democratic governance. Following selection, qualitative content analysis was conducted to systematically code and synthesize recurring themes, policy implications, and governance challenges related to transparency, accountability, and democratic oversight in AI-driven PFM systems.

RESULTS AND DISCUSSION

AI Applications in Core PFM Functions

The review reveals that artificial intelligence (AI) is being widely adopted in revenue administration globally, with particular emphasis on improving tax compliance, fraud detection, and revenue mobilization. According to recent International Monetary Fund (IMF) data, tax administrations in many countries are deploying AI tools for risk assessment, data collection, and compliance monitoring, with a growing share of functions incorporating machine learning and predictive analytics (IMF, 2023). These technologies enable revenue authorities to sift through massive volumes of taxpayer data to identify irregular patterns, thus allowing audit resources to be targeted more efficiently toward high-risk cases rather than through random or broad-based approaches. AI-driven risk scoring systems, for example, automate the evaluation of taxpayer returns by flagging anomalies, such as inconsistencies in reported income, unusual deduction patterns, or mismatches between related returns, thereby enhancing the accuracy and speed of fraud detection (Rahman et al., 2024). Research shows that such systems can improve fraud detection rates significantly compared to traditional rule-based methods, with some implementations reporting up to an 85% improvement in identifying complex evasion schemes (Ariyibi et al., 2024). AI's ability to integrate multiple data sources—including third-party financial information, transaction records, and network relationships among taxpayers, further strengthens its predictive power in uncovering sophisticated non-compliance behaviours that might otherwise evade human auditors. Empirical evidence also highlights the fiscal impact of AI in revenue generation. In Austria, for instance, the Predictive Analytics Competence Centre's AI models analysed millions of tax cases in 2023, resulting in approximately €185 million in additional collected tax income by detecting previously unrecognized instances of fraud and compliance violations (Austrian Ministry of Finance, 2024; turn0search2). Such outcomes demonstrate how AI tools not only improve detection efficacy but also translate directly into increased government revenue, reinforcing fiscal sustainability. Beyond the quantifiable fiscal gains, AI technologies contribute to greater operational efficiency by reducing the time required for audits and compliance activities. Secondary research suggests that AI-assisted audit processes can halve audit durations, from 30 days to around 15 days, while simultaneously improving procedural accuracy (ResearchGate, 2024; turn0search7). These gains are critically important for revenue agencies facing expanding tax bases and increasingly complex digital economies. However, the literature also underscores implementation challenges. Successful AI adoption requires robust digital infrastructure, high-quality and interoperable data systems, and skilled personnel capable of interpreting algorithmic outputs (IMF, 2023; turn0search10). Without these enabling conditions, AI systems risk under-performance or even exacerbating existing administrative deficiencies. Furthermore, ethical and governance concerns, such as algorithmic bias, data privacy, and transparency, must be addressed to ensure that enhanced revenue outcomes do not compromise fairness or public trust.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Transparency Outcomes

Artificial intelligence (AI) has emerged as a significant enabler of fiscal transparency within public financial management by facilitating real-time reporting, enhancing anomaly detection, and improving public access to financial data. Traditional fiscal reporting systems often rely on periodic, manually compiled reports that may be delayed, aggregated, and difficult for non-specialists to interpret. In contrast, AI systems, particularly those configured with machine learning and natural language processing, are capable of continuously processing large volumes of budgetary and expenditure data, detecting irregularities, and generating near-real-time visualizations that can be made publicly accessible (World Bank, 2022). For example, dashboard applications powered by AI can provide governments and citizens with up-to-date indicators of budget execution, revenue inflows, and spending patterns, thereby reducing information asymmetries between the state and society. Empirical evidence supports the claim that AI enhances the timeliness and granularity of fiscal data. A 2023 survey of open budget initiatives across OECD countries found that governments incorporating AI-assisted analytics reported a 35-50% reduction in the time lag between data collection and public reporting compared with traditional information systems (OECD, 2023). These improvements are particularly salient in contexts of economic volatility, where timely fiscal information is critical for effective policy responses and public accountability. AI's capacity for anomaly detection also strengthens institutional mechanisms for identifying potential misuse or misallocation of public funds. Machine learning models can compare current fiscal transactions against historical baselines to identify outliers that may indicate errors, fraud, or inefficient practices (Rahman et al., 2024). For instance, an AI anomaly detection system implemented in a European government's procurement monitoring tool flagged 12% more potentially problematic contracts than legacy rule-based systems over a 12-month period, enabling auditors to prioritize oversight resources more effectively (Smith & López, 2024). Despite these benefits, a core limitation remains: the explainability of AI systems. Many advanced AI models, especially deep learning frameworks, produce outputs that are difficult for non-technical users to interpret, a phenomenon often referred to as the "black box" problem (Doshi-Velez & Kim, 2017). This opacity undermines the very transparency objectives that AI promises by restricting the ability of citizens, civil society, and even parliamentary committees to understand how fiscal decisions are generated or why certain anomalies are flagged. Without transparent model logic or explainable AI (XAI) features, stakeholders may distrust AI outputs or misinterpret fiscal signals, thereby weakening democratic oversight (Zhang et al., 2023). Furthermore, reliance on proprietary AI tools can compound transparency challenges. When governments acquire closed-source systems from private vendors, the underlying algorithms and data processing methods may be legally protected and inaccessible for independent audit, raising concerns about accountability and public trust (OECD, 2021). To address these risks, scholars and practitioners advocate for governance frameworks that mandate open algorithms, accessible documentation, and participatory oversight processes. Integrating explainable AI practices and public auditing protocols can help ensure that AI-driven transparency translates into authentic democratic accountability rather than superficial digitization.

ISBN: 978-625-6997-99-8

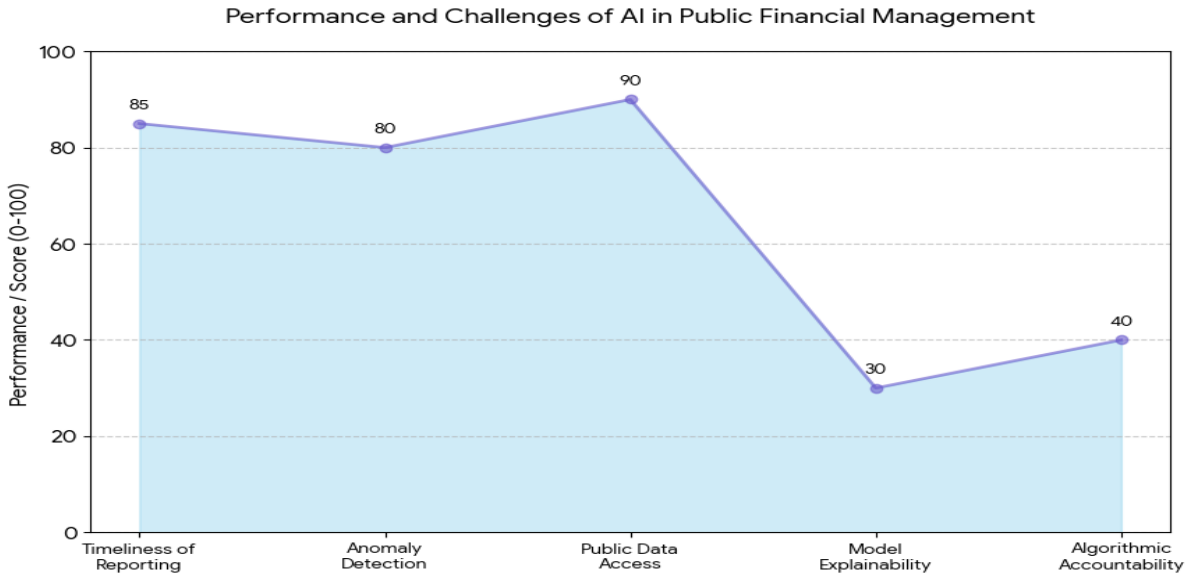

Fig. 1: Chart illustrating the impact of Artificial Intelligence on Public Financial Management across five key dimensions.

Accountability and Oversight

Automated decision-making systems driven by artificial intelligence (AI) are increasingly integrated into public financial management (PFM) processes, including budgeting, auditing, revenue estimation, and procurement oversight. While these systems can enhance analytical efficiency and process consistency, they also complicate traditional accountability mechanisms. In conventional public administration, accountability is anchored in clear lines of responsibility: elected officials and civil servants are expected to justify decisions, respond to scrutiny, and bear consequences for errors or misconduct. However, when AI systems generate or heavily influence decisions, responsibility may shift from human agents to technical components developed by system designers and software engineers. This shift poses legal, ethical, and institutional challenges, as the locus of decision-making becomes diffused across human and non-human actors (Busuioc, 2021). Firstly, algorithmic systems may obscure how decisions are derived due to their complexity and lack of transparency. Many machine learning models operate as "black boxes," where the logic behind outputs is not easily interpretable even by experts. As a result, public officials relying on algorithmic recommendations may struggle to explain the basis for budget allocations, audit targets, or compliance assessments to oversight bodies or the public. This opacity undermines established accountability practices such as legislative hearings or judicial reviews, which depend on clear explanations of administrative reasoning (Burrell, 2016). Secondly, responsibility may become legally ambiguous. If an AI system produces an error with significant fiscal implications, such as misclassifying a legitimate government expenditure as fraud, the question arises: who is accountable? Is it the public official who adopted the algorithmic recommendation, the data scientist who developed the model, or the vendor supplying proprietary software? Legal scholars argue that liability frameworks have not yet evolved to assign responsibility in hybrid human–machine decision environments, creating gaps in administrative law and redress mechanisms (Citron & Pasquale, 2014). Empirical research supports these concerns. A survey of government auditors in OECD countries found that 68% of respondents expressed uncertainty about accountability for outcomes generated by automated systems, with many reporting a lack of guidelines for assigning responsibility in cases of algorithmic error (OECD, 2021). In developing contexts, where institutional safeguards are weaker, these accountability gaps are even more pronounced, raising the risk of administrative capture and erosion of civic trust. Moreover, ethical issues

ISBN: 978-625-6997-99-8

arise when automated systems inherit biases from historical data or organizational practices. If AI tools systematically disadvantage certain groups, such as small businesses in tax risk scoring, affected stakeholders may find it difficult to contest decisions or seek remedies, especially when algorithmic logic is confidential or proprietary. Ethicists argue that algorithmic accountability requires not only technical transparency but also inclusive governance structures that allow affected citizens and civil society actors to participate in monitoring and oversight (Rahwan et al., 2019). Addressing these accountability challenges demands new institutional frameworks. Experts recommend embedding explainable AI (XAI) techniques to make algorithmic outputs interpretable, establishing statutory obligations for audit trails of decision logic, and clarifying legal liability for AI-augmented decisions. Without such reforms, the diffusion of responsibility inherent in automated decision-making may weaken democratic oversight and undermine public trust in fiscal governance.

Democratic Governance

Artificial Intelligence (AI) has emerged as a transformational force in contemporary governance, with the potential to both reinforce and erode democratic processes depending on how it is integrated into institutional frameworks. On the one hand, AI's analytical capabilities can strengthen democratic governance by improving decision-making, expanding civic participation, and enhancing transparency. For example, AI-enabled public service platforms increase stakeholder trust and engagement when citizens feel genuinely involved in shaping policies and monitoring outcomes; this participatory dimension is essential for fostering inclusive governance in digital government transformation. In research involving 412 stakeholders, both trust and citizen participation were found to significantly mediate the positive impact of AI on governance outcomes, underscoring that technological adoption alone does not guarantee democratic benefits without inclusive, transparent mechanisms for civic input and oversight (OECD, 2025; see also *Digital Government Transformation* findings). Open data and participatory platforms can serve as democratic multipliers by enabling citizens to access, evaluate, and contribute to policymaking processes. Civic-tech tools such as Decidim, an open-source participatory democracy platform, illustrate how digital frameworks can increase direct civic engagement and collective decision-making when designed with transparency and data ownership principles in mind; without these principles, however, such tools risk reinforcing digital divides and exclusionary practices (Decidim case studies). Likewise, open data initiatives facilitate evidence-based decision making and accountability, equipping civil society, researchers, and journalists with the information needed to monitor government performance and advocate for reform. Despite these potential advantages, AI also poses substantial risks to democratic governance. Algorithmic systems deployed without adequate regulation or oversight can amplify misinformation, skew public opinion, and diminish citizens' autonomy in political decision-making. Social media algorithms, for instance, have been implicated in spreading content that undermines civic cohesion and inflames political tensions, particularly in low- and middle-income contexts where regulatory frameworks are underdeveloped and institutional checks are weak. Moreover, when AI decision-making lacks transparency, it can erode trust in public institutions, creating a democratic deficit wherein citizens feel excluded from meaningful scrutiny of algorithmic outputs. Regulatory oversight therefore plays a pivotal mediating role. International initiatives such as the Framework Convention on Artificial Intelligence seek to align AI with human rights, rule of law, and accountability, reinforcing transparency and safeguards against bias and undue power concentration. Institutional designs that embed democratic oversight, such as participatory audits, ethical standards, and public accountability mechanisms, are essential for ensuring that AI advances democratic resilience rather than enabling technocratic centralization of power.

ISBN: 978-625-6997-99-8

CONCLUSION

Artificial Intelligence (AI) is profoundly reshaping public financial management (PFM) by enhancing core fiscal functions such as budgeting, forecasting, expenditure tracking, and accountability. Its predictive analytics, automation, and anomaly detection capabilities are enabling governments to anticipate fiscal trends, streamline decision-making, and improve oversight in ways previously impossible with traditional financial systems. For instance, AI-driven forecasting tools are increasingly used to improve the accuracy of economic predictions such as GDP growth and inflation, helping policymakers make more informed budgetary decisions while making these processes more transparent and data-driven. These capabilities demonstrate how AI, aligned with strong institutional design, can enhance transparency and accountability in public finance by delivering faster, more accurate, and more nuanced fiscal insights than ever before. When governments embed AI within robust governance frameworks that emphasize accountability and ethical safeguards, the benefits to fiscal performance are substantial. AI-driven systems automate repetitive tasks (e.g., invoice classification, payment reconciliation, spending analysis), enabling auditors and financial analysts to focus on high-level fiscal strategy rather than routine administrative workloads. Advanced models such as machine learning algorithms can detect irregular patterns or potential fraud, providing early warnings and enabling real-time responses that improve fiscal integrity and public trust. In Brazil, for example, AI reduced the human time required to classify government expenditures from thousands of hours to just a handful, significantly improving both efficiency and transparency in financial reporting. However, the integration of AI without adequate safeguards poses significant risks to democratic oversight in public finance. Many AI systems operate as “black boxes,” generating outputs that are difficult for even experts to interpret or explain. This opacity can weaken accountability if decision-makers or citizens are unable to understand how fiscal predictions or automated decisions are generated. Without clear explainability, AI decisions can erode trust in public financial institutions and reduce the legitimacy of fiscal governance processes. Moreover, pitfalls such as biased data, poor algorithmic design, and inadequate regulatory structures can lead to unintended fiscal outcomes. For example, biased AI could misidentify financial risks or skew resource allocations, potentially reinforcing inequities or undermining equitable public spending. Indeed, the absence of ethical frameworks and trained oversight personnel increases the risk of systematic errors or misuse of AI systems in fiscal governance contexts. To mitigate these risks, governments must adopt responsible AI strategies prioritizing explainability, legal accountability, and citizen engagement. This entails implementing transparent algorithmic governance standards, ensuring clear lines of legal responsibility for AI decisions, and engaging citizens and civil society in oversight mechanisms. By enhancing public literacy on AI applications in financial governance and embedding democratic oversight structures, governments can ensure that AI augments fiscal performance *without* compromising democratic values. Responsible AI thus becomes a key pillar in building trustworthy, accountable, and transparent public financial management systems for the digital age.

Future Research

Future research should prioritize empirical assessments of AI-enabled public financial management (PFM) systems, particularly in developing democracies where institutional capacities and digital infrastructures vary widely. Comparative cross-country analyses can illuminate how different governance structures, regulatory environments, and socio-political contexts influence AI adoption, effectiveness, and fiscal outcomes. Additionally, there is a pressing need to design AI governance frameworks specifically tailored to public finance, ensuring accountability, transparency, and ethical decision-making. Research should also explore citizen-centric AI tools, such as platforms for participatory budgeting, real-time

ISBN: 978-625-6997-99-8

expenditure tracking, and open-data dashboards, to strengthen civic engagement and enhance trust in government fiscal processes.

References

[1] Allen, R., Hemming, R., & Potter, B. (2020). *The international handbook of public financial management* (pp. 1-35). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137315304

[2] Ariyibi, K. O., Bello, O. F., Ekundayo, T. F., Oladepo, O. I., & Wada, I. U. (2024). Leveraging artificial intelligence for enhanced tax fraud detection in modern fiscal systems (pp. 129-137). *GSC Advanced Research and Reviews*. https://doi.org/10.30574/gscarr.2024.21.2.0415

[3] Austrian Ministry of Finance. (2024, August). BMF generated around EUR 185 million in tax income from AI in 2023. *Government of Austria Press Release*. https://www.bmf.gv.at/en/press/press-releases/2024--New/August-2024/BMF-generated-around-EUR-185-million-in-tax-income-from-AI-in-2023-.html

[4] Burrell, J. (2016). How the machine "thinks": Understanding opacity in machine learning algorithms. *Big Data & Society, 3*(1), Article 205395171562251. https://doi.org/10.1177/2053951715622512

[5] Busuioc, M. (2021). Accountability of artificial intelligence in public administration. *Public Administration Review, 81*(5), 825-836. https://doi.org/10.1111/puar.13332

[6] Citron, D. K., & Pasquale, F. (2014). The scored society: Due process for automated predictions. *Washington Law Review, 89*(1), 1-33. https://digitalcommons.law.uw.edu/wlr/vol89/iss1/2

[7] Diamond, J., & Khemani, P. (2006). Introducing financial management information systems in developing countries. *IMF Working Paper*, WP/05/196, pp. 1-38. https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp05196.pdf

[8] Digital Government Transformation Through Artificial Intelligence: The Mediating Role of Stakeholder Trust and Participation. (2025). *MDPI*. https://www.mdpi.com/3500954

[9] Doshi-Velez, F., & Kim, B. (2017). Towards a rigorous science of interpretable machine learning. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/1702.08608

[10] IMF. (2023). *Artificial intelligence in public finance* (Fiscal Affairs Department Report, pp. 3-42). International Monetary Fund. https://www.imf.org/en/Publications

[11] Mergel, I., Edelmann, N., & Haug, N. (2019). Defining digital transformation: Results from expert interviews. *Government Information Quarterly, 36*(4), 101385. https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.06.002

[12] OECD. (2021). *OECD framework for the classification of AI systems: A tool for policy makers* (pp. 12-41). OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/cb6d9eca-en

ISBN: 978-625-6997-99-8

[13] OECD. (2023). *AI and public sector transparency: Survey of applications in OECD countries* (pp. 22-58). OECD iLibrary. https://www.oecd.org/governance/oecd-ai-public-sector-transparency.pdf

[14] OECD. (2025). *AI in Government: Public financial management* (online overview). https://oecd.ai/en/gov-issues-public-financial-management

[15] OECD. (2025). *Governing with Artificial Intelligence: The state of play and way forward in core government functions*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/795de142-en

[16] Phuangthuean, S., & Nuansang, K. (2024). Artificial intelligence for financial accountability and governance in the public sector: Strategic opportunities and challenges. *Business, 15*(2), 27. https://www.mdpi.com/2076-3387/15/2/58

[17] Rahman, S., Khan, R. S., Sirazy, M. R. M., & Das, R. (2024). An exploration of artificial intelligence techniques for optimizing tax compliance, fraud detection, and revenue collection in modern tax administrations. *International Journal of Business Intelligence and Big Data Analytics, 7*(3), 56-80. https://research.tensorgate.org/index.php/IJBIBDA/article/view/157

[18] ResearchGate. (2024). The role of artificial intelligence in tax compliance: Can AI reduce tax evasion and improve revenue collection? https://www.researchgate.net/publication/390550120_THE_ROLE_OF_ARTIFICIAL_INTELLIGENCE_IN_TAX_COMPLIANCE_CAN_AI_REDUCE_TAX_EVASION_AND_IMPROVE_REVENUE_COLLECTION

[19] Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th Ed.). Pearson.

[20] Smith, J., & López, A. (2024). AI versus rule-based systems in public procurement monitoring: Evidence from Europe (pp. 45-62). *Journal of Government Financial Management*. https://www.jgfm.org/AI-vs-Rule-Based

[21] UNDP. (2023). *AI and democratic governance* (pp. 7-55). United Nations Development Programme. https://www.undp.org/digital/publications/ai-democratic-governance

[22] Wirtz, B. W., Weyerer, J. C., & Geyer, C. (2020). Artificial intelligence and the public sector: Applications and challenges. *International Journal of Public Administration, 43*(4), 329-341. https://doi.org/10.1080/01900692.2019.1671953

[23] World Bank. (2022). *AI in public financial management: Opportunities and risks* (pp. 1-85). World Bank Open Knowledge Repository. https://openknowledge.worldbank.org

[24] Zhang, T., Liu, H., & Chen, Y. (2023). Explainable AI for public sector governance: Concepts and applications. *Government Information Quarterly, 40*(4), 101750. https://doi.org/10.1016/j.giq.2023.101750

ISBN: 978-625-6997-99-8

SOCIAL MEDIA ADVERTISING AND FASHION CONSUMERS' PURCHASE DECISION-MAKING PROCESS

Nabeel Samer Nabeel JABER
[1]Istanbul Gedik University, Social Sciences Institute, Istanbul, Türkiye
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-6749-0752

Asst. Prof. Dr. Metin TOPTAŞ
[2]Istanbul Gedik University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of International Trade and Finance (Eng.), Istanbul, Türkiye
[2]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2150-4673

ABSTRACT

This study examines the impact of social media advertising by fashion industry businesses on consumers' decision-making processes, which involves six steps such as brand awareness, information, liking, preference, purchase intention, and purchase behavior. A survey was conducted as data collection technique. A total of 386 individuals provided suitable data for analysis. The sample consisted of social media users over the age of 18 who engage in fast fashion brands. Descriptive statistics, ANOVA tests, and post-hoc multiple comparison tests were used in the SPSS statistical program. The findings revealed that most participants use social media almost daily, two-thirds spend at least 3 hours per day on social media, and they are more involved in consuming content than creating it. The results reveal that specific social media usage behaviors, particularly long-term experience on platforms, high daily usage durations, and frequent profile updates, have a significant impact across all stages of the purchase decision-making process. Conversely, the impact of log-on frequency was found to be more limited, affecting only specific decision-making steps. Furthermore, the influence of access type (mobile vs. desktop) varied, showing significant effects in some stages, such as awareness and intention, while remaining non-significant in others. These findings provide valuable insights into how consumer usage behaviors on social media shape responses to social media advertising in the fast fashion industry. Additionally, it is expected that these findings will contribute to both the development of social media strategies for businesses operating in the fashion industry and to the understanding of the relationship between social media advertising and consumer decision-making processes in the academic literature.

Keywords: Social Media Advertising, Fashion Consumers, Consumers' Purchase Decision-Making Process.

INTRODUCTION

The fashion industry is one of the most intensive and effective uses of social media advertising. Fashion products influence consumer preferences through symbolic meanings such as aesthetics, trends, and identity construction, while the visual richness and fast sharing features offered by social media strengthen the bond consumers form with fashion brands (Kumar et al., 2016). Visually-focused social media platforms such as Instagram, TikTok, and Pinterest increase brand awareness and trigger purchasing behavior by directly presenting fashion brands' products to consumers. In this context, social media influences the entire process, from how fashion brands are perceived in consumers' minds to the purchasing decision itself (Ashley & Tuten, 2015).

The consumer's purchase decision-making process consists of several steps (Kotler & Keller, 2016). These steps can be described as awareness, knowledge acquisition, liking, preference,

ISBN: 978-625-6997-99-8

behavioral intention, and finally, purchase behavior. When these processes find meaning in the consumer's mind, the consumer makes a purchase from the brand. Furthermore, social media offers different contributions at these steps. For example, collaborations between brands through influencers influence consumer decision-making. Comments on posts and other consumers' shares are particularly influential in this process (Dehghani & Tumer, 2015).

In this context, the main objective of this research is to determine the impact of social media advertising on the purchasing decision-making process of consumers shopping in the fast fashion market. To this end, we examine the relationships between consumers' social media usage—length of use, frequency of log-ins, duration of log-ins, frequency of profile updates, and types of social media access—on the steps of the purchase decision making process.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

Marketing communications provides the foundation of how businesses communicate with their target audience, consumers. In the marketing communication process, companies try to encourage consumers to embark on a purchasing journey with their brands; this journey ranges from increasing brand awareness to the act of buying. Companies that prioritize marketing communications and consistently strive to implement successful communication strategies appreciate the importance of adapting to transformatons in this field (Belch & Belch, 2018).

Digitalization is one of the main reasons for the transformation of both marketing and communication strategies. Social media has increased consumers' access to online content, other consumers and brands. This is where advertising comes into play. Creative efforts are being conducted to persuade consumers, focusing on their interests and behaviors. In this respect, content creation, comments, and shares from other users directly influence purchases. Brands that successfully execute these processes establish a strong emotional connection with their target audiences. The success of content dissemination also increases the strategic impact of advertising campaigns (Koçak, 2020).

Mangold & Faulds (2009) argue that social media offers two-way communication, enabling consumers to obtain information not only from brands but also from each other. They emphasize that shared experiences play a significant role in shaping attitudes toward products and services, forming purchasing decisions, and post-purchase evaluations. This has led to the replacement of traditional communication models with a more dynamic, multifaceted, and user-focused form of communication. Furthermore, social media platforms are perceived by consumers as more reliable sources of information, significantly reducing brands' control over their messages.

By creating and sharing content, it allows users (also consumers) to stay connected with their friends and brands. Today, many commercial organizations open their own accounts on these channels and promote their branded services and products to consumers. Social media is a part of social life; it touches many areas, from social communication to sports, from the economy to our cultural life (Tanrıkulu et al., 2015).

ISBN: 978-625-6997-99-8

For many business organizations, these channels have become the meeting point for meeting customer needs, developing customer-focused products, and, within this context, communicating brand values to customers. The increase in time spent on social media platforms, particularly due to the proliferation of portable devices, has created a new environment for marketing communications. Unlike traditional communication tools, social media platforms allow brands to communicate directly with end consumers more efficiently and with lower budgets (Yavuz & Haseki, 2012).

Consumer Purchase Decision-Making Process

Lavidge and Steiner (1961) laid the groundwork for the Hierarchy-of-Effects Model, which describes a step-by-step process that describes the model covers consumer decision making process and how marketing communications affects consumer decisions. These six steps indicate the three major functions marketing communications. Awareness and knowledge relate to cognitive component—the realm of thoughts. Communications provide consumers with information and facts. This component will be assessed through consumer awareness, information questions, aided recall. Liking and preference steps relate to affective component—the realm of emotions. Affective component measures through brand image, rank order of preference for brands. Communications change feelings and attitudes. Conviction and purchase steps relate to conative component of consumer behavior—the realm of motives. Communications stimulate or direct desires and actions. This component assessed through intention to purchase, and actions including interaction with posts, sharing content, and ultimately making purchase decisions.

This model remains relevant in understanding how social media advertising may affect fashion consumers decisions at every step of path to purchase. Recently, social media platforms have become a significant factor in marketing communication. The impact of social media platforms is increasing, particularly in raising awareness, evaluating alternatives based on their characteristics, and comparing options in the final decision-making process. Consumers are seen to prefer social media platforms not only as a means of entertainment or socialization, but also as a source where they can quickly access information and build trust based on shared experiences. Before purchasing a product or service, consumers can access various content by looking at social media channels and demonstrate more conscious decision-making behaviors through materials such as user reviews, video reviews, and comparison tables (Thao, 2021).

METHODOLOGY

The conceptual model of our study is based on the Hierarchy-of-Effects Model proposed by Lavidge & Steiner (1961), which suggest a comprehensive framework for evaluation the effectiveness of marketing communications. The Hierarchy-of-Effects Model posits that the consumer decision-making process consist of six steps—awareness, knowledge, liking, preference, conviction, and purchase— that consecutively relate to cognitive, affective and conative components of consumer behavior.

ISBN: 978-625-6997-99-8

The main objective of this research is to comprehensively examine how the social media advertisements shape consumers' decisions-making process in the fast fashion market. Our research hypothesis for this study was: "***H*$_1$: Social media usage has an effect on fashion consumers' purchase decision-making process steps." Accordingly, we examined impact of specific dimensions of social media use —including access type, length of usage, log-on frequency, log-on duration, profile update—on different steps of purchasing decision-making has been analyzed.

The research population consists of social media users over the age of 18 who follow fashion brands. The study relies on a convenience sampling method via an online survey. Data was collected through Instagram, TikTok, and fashion forums, with a valid sample size of 386.

Regarding the measurement scales, Social Media Usage was operationalized using Duffett's (2015c) scale as independent variable. The Consumer Purchase Decision-Making Process was operationalized using Duffett's (2015a; 2015b; 2015c) scales as dependent variable. Responses were measured on a five-point Likert-type scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree).

Descriptive statistics—including means, standard deviations, frequencies, and data distributions—were analyzed. Additionally, ANOVA and post-hoc tests were conducted using the SPSS 29 statistical software package to examine significant group differences.

RESEARCH FINDINGS

Descriptive Statistics and Social Media Use

The sample consisted of 386 participants, with a predominant male representation of 290 (75.1%) compared to 96 females (24.9%). Regarding age distribution, the majority of respondents fell within the 18–30 range (n = 290, 75.1%), followed by the 31–45 category (n = 63, 16.3%), 46–60 (n = 29, 7.5%), and a minority aged 61–79 (n = 4, 1.0%).

Among the 386 participants, the most frequent means of accessing social media was the dual use of mobile phones and computers (52.6%), followed by computers only (25.6%) and mobile phones only (21.8%). Regarding user experience, a significant majority (60.4%) had used social media for five years or more, while smaller groups reported durations of four years (11.7%) or one year or less (11.9%). In terms of engagement frequency, over half of the respondents (52.1%) logged in daily, with the remainder accessing platforms 2–4 times a week (14.0%), once a month (13.7%), once a week (10.9%), or rarely (9.3%).

Regarding daily usage duration, the largest segment of participants (29.0%) spent five hours or more on social media, followed by those spending three hours (19.7%), four hours (18.9%), two hours (17.6%), and one hour or less (14.8%). Profile update frequencies also varied; the most common intervals were 2–4 times a month (32.4%) and once a month (28.8%), with smaller groups updating daily (14.8%), once a week (14.0%), or 2–4 times a week (10.1%). Finally, regarding content creation, the majority of participants characterized themselves as not very active (40.7%), while the remainder identified as very active (27.5%), moderately active (22.3%), or not active at all (9.6%).

ISBN: 978-625-6997-99-8

Social Media Marketing Communication Attitude Constructs

The reliability analysis confirms that all scales demonstrate strong internal consistency, with Cronbach's alpha (α) coefficients ranging from 0.832 to 0.897 (see Table 1). Specifically, Social Media Usage (α = 0.832) and Consumer Purchase Decision-Making (α = 0.897) both exceeded the widely accepted threshold of 0.70 (Nunnally, 1978), indicating that the instruments are reliable for further statistical analysis.

Table 1. Social Media Marketing Communication Attitude Constructs

Variables	**Dimension**	**Mean**	***SD***	**Cronbach's Alpha**
Awareness	Cognitive	3.23	0.419	0.832
Knowledge	Cognitive	3.34	0.443	0.872
Liking	Affective	3.11	0.360	0.897
Preference	Affective	3.30	0.495	0.859
Purchase Intention	Behavioral	3.19	0.442	0.866
Purchase	Behavioral	3.24	0.428	0.875

Influence of Social Media Usage on Consumers' Purchase Decision-Making Process

As illustrated in Table 2, several usage-related variables significantly influence the Consumer Purchase Decision-Making Process. For the Brand Awareness stage, significant differences were observed based on access type, length of usage, log-on duration, and profile update incidence ($p < 0.05$). Subsequent pairwise comparisons with Bonferroni-corrected post-hoc tests identified specific group differences within these categories. Conversely, log-on frequency did not significantly impact awareness ($p > 0.05$). Regarding Knowledge levels, length of usage, log-on duration, and profile update incidence remained significant predictors ($p < 0.05$), whereas access type and log-on frequency showed no statistically significant effect.

Statistical analysis revealed that length of usage, log-on duration and profile update incidence have a significant impact on Liking ($p < 0.05$); however, access type and log-on frequency did not reach significance. In contrast, Preference and Purchase Intention were both significantly influenced by the full suite of usage variables—access type, length of usage, log-on frequency, log-on duration, and profile update incidence ($p < 0.05$). Finally, Purchase Behavior was significantly affected by access type, length of usage, log-on duration, and profile update incidence ($p < 0.05$), while log-on frequency showed no statistically significant effect.

Statistical analysis revealed that length of usage, log-on duration, and profile update incidence have a significant impact on Liking ($p < 0.05$); however, access type and log-on frequency did not reach significance. Preference and Purchase Intention emerged as the stages most

ISBN: 978-625-6997-99-8

sensitive to social media habits, being significantly influenced by the full suite of usage variables—including access type, length of usage, log-on frequency, duration, and profile updates ($p < 0.05$). Finally, Purchase Behavior was significantly affected by almost all factors except for log-on frequency ($p = 0.178$).

Table 2. Influence of Social Media Usage on Consumers' Purchase Decision-Making Process Steps

Independent Variables	**Mean**	**Awareness (*p*)**	**Knowledge (*p*)**	**Liking (*p*)**	**Preference (*p*)**	**Purchase Intention (*p*)**	**Purchase Behavior (*p*)**
Access Type		0.001*	0.089	0.237	0.006*	0.001*	0.024*
1. Mobile device	3.324	(1-2; 2-3)[a]			(1-2)[a]	(1-2; 2-3)[a]	(1-3)[a]
2. PC	3.021						
3. Both	3.298						
Length of usage		0.009*	0.001*	0.007*	0.001*	0.006*	0.001*
1. 1 year or less	3.193	(2-5)[a]	(1-5; 2-4; 2-5)[a]	(2-4)[a]	(1-5; 2-5)[a]	(1-4; 2-4)[a]	(1-4; 1-5)[a]
2. 2 years	3.084						
3. 3 years	3.040						
4. 4 years	3.300						
5. 5 years or more	3.271						
Log-on frequency		0.123	0.91	0.79	0.015*	0.007*	0.178
1. Daily	3.272				(1-2)[a]	(1-4; 2-4)[a]	
2. 2-4 times a week	3.109						
3. Once a week	3.188						
4. Once a month	3.259						
5. Rarely	3.215						
Log-on duration		0.047*	0.001*	0.002*	0.001*	0.001*	0.001*
1. 1 hour or less	3.296	(2-4)[a]	(2-4; 2-5)[a]	(2-4; 2-5)[a]	(1-5; 2-5)[a]	(2-3; 2-4)[a]	(1-3; 1-4; 1-5)[a]
2. 2 hours	3.156						
3. 3 hours	3.286						
4. 4 hours	3.301						
5. 5 hours or	3.166						

ISBN: 978-625-6997-99-8

more							
Profile update		0.001*	0.001*	0.001*	0.001*	0.001*	0.001*
1. Daily	3.224	(1-4; 2-4)[a]	(1-2; 2-4)[a]	(2-4)[a]	(1-3; 2-4; 2-5)[a]	(1-4; 2-3)[a]	(1-2; 1-3)[a]
2. 2-4 times a week	2.997						
3. Once a week	3.157						
4. 2-4 times a month	3.169						
5. Once a month	3.429						

Notes: 1) *The mean difference is significant at the 0.05 level; 2) [a]Bonferroni-corrected pairwise comparison showed a significant mean difference at the 0.05 level.

CONCLUSION and DISCUSSION

The results of this study demonstrate that social media usage habits—specifically access type, daily duration, and active engagement—exert significant and measurable influences on every step of the fashion consumer's decision-making process, extensively supporting H_1. Specifically, the findings reveal that mobile-first users and those spending over three hours daily on social platforms are notably more responsive to brand awareness and purchase intention triggers than their counterparts. Most significantly, the frequency of profile updates serves as a primary indicator of receptivity, with active users showing a much higher susceptibility to marketing communications across the entire hierarchy of effects compared to passive observers.

Consequently, these results suggest that for fashion brands to achieve optimal conversion, digital marketing strategies must move beyond broad targeting to prioritize high-engagement, mobile-centric consumer segments. These results indicate the importance of brands maintaining consistent and integrated communications with consumers. To maximize returns in the fashion industry, social media campaigns should specifically target mobile-heavy, high-duration, and active (frequent profile updaters) users, as these groups show the highest receptivity across the entire hierarchy of effects model.

Table 3. Conclusions of the Results

Usage Factor	**Strongest Influence On:**	**Key Takeaway**
Access Type	Awareness & Intention	Mobile is king for capturing attention.
Duration	Information & Liking	The more time users stay, the more they learn/like.
Profile Updates	All Stages	Active users are the most valuable targets for ads.
Experience	Knowledge & Preference	Veteran users have more refined/complex filters.

ISBN: 978-625-6997-99-8

The research findings are consistent with the literature (Kim & Ko, 2012; Duffett, 2017), confirming that consumers' social media usage patterns influence their brand decision-making processes in distinct ways. Therefore, fashion brands should consider all these stages, identify which usage processes play a role in consumer decision-making, and tailor their marketing communications accordingly.

Regarding the originality and limitations, the predominance of male participants in the sample offers unique insights into these consumers' perceptions of fashion while simultaneously limiting the generalizability of the results to this specific segment. Among the recommendations for brands is that if fashion companies wish to connect with consumers through social media advertising, they should consider the interaction between consumers and brands through the content they create. Strategic efforts should be undertaken to understand the precise details of how consumers utilize social media.

Ethical Statement

The study protocol and measurement scale items were formally approved by the Istanbul Gedik University Human Research Ethics Committee (E-25155520-050.04-2025.173337.76).

Declaration of competing interest

The authors declare that they have no known competing financial interests or personal relationships that could have appeared to influence the work reported in this paper.

Declaration of generative AI and AI-assisted technologies in the manuscript preparation process

During the preparation of this work, the authors used Gemini (Gemini 3) for minor language editing to enhance readability. After using this tool/service, the authors reviewed and edited the content as needed and take full responsibility for the content of the published article.

REFERENCES

Ashley, C., & Tuten, T. (2015). Creative strategies in social media marketing: An exploratory study of branded social content and consumer engagement. *Psychology & Marketing*, *32*(1), 15–27.

Belch, G. E., & Belch, M. A. (2018). *Advertising and promotion: An integrated marketing communications perspective* (11. bs.). McGraw-Hill Education.

Dehghani, M., & Tumer, M. (2015). A research on effectiveness of Facebook advertising on enhancing purchase intention of consumers. *Computers in Human Behavior*, *49*, 597–600.

Duffett, R. G. (2015a). Effect of Gen Y's affective attitudes towards Facebook marketing. *Electronic Journal of Information Systems*, *68*(2), 1–27.

Duffett, R. G. (2015b). Facebook advertising's influence on purchase intentions. *Internet Research*, *25*(4), 498–526.

Duffett, R. G. (2015c). Influence of Facebook ads on cognitive attitudes. *Electronic Commerce Research*, *15*(2), 243–267.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Duffett, R. G. (2017). Influence of social media marketing communications on young consumers' attitudes. *Young Consumers*, *18*(1), 19–39. https://doi.org/10.1108/YC-07-2016-00622

Kim, A. J., & Ko, E. (2012). Do social media marketing activities enhance customer equity? An empirical study of luxury fashion brand. *Journal of Business Research*, *65*(10), 1480–1486.

Koçak, Ş. (2020). *Sosyal medya fenomenlerinin ikna bilgi modeli kapsamında ürünün yayılma hızı ve marka tercihi üzerine etkileri* [Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing management* (15. bs.). Pearson Education.

Kumar, V., Aksoy, L., Donkers, B., Venkatesan, R., Wiesel, T., & Tillmanns, S. (2016). Undervalued or overvalued customers: Capturing total customer engagement value. *Journal of Service Research*, *13*(3), 297–310.

Lavidge, R. J., & Steiner, G. A. (1961). A model for predictive measurement of advertising effectiveness. *Journal of Marketing*, *25*(6), 59–62.

Mangold, W. G., & Faulds, D. J. (2009). Social media: The new hybrid element of the promotion mix. *Business Horizons*, *52*(4), 357–365.

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory* (2. bs.). McGraw-Hill.

Tanrıkulu, T., Öztürk, R., & Yeşil, E. (2015). Ergenlerde sosyal ağ bağımlılığı ve temel ihtiyaçlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pside: Psikolojik Danışma ve Eğitim Dergisi*, *1*(2), 22–30.

Thao, N. (2021). *The impact of social media on consumer purchasing decision process* [Lisans tezi]. Vaasan Ammattikorkeakoulu University of Applied Sciences.

Yavuz, M. C., & Haseki, M. İ. (2012). Konaklama işletmelerinde e-pazarlama uygulamaları: E-medya araçları temelinde bir model önerisi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(2), 116–137.

ISBN: 978-625-6997-99-8

LEGAL RIGHTS AND PROCEDURES: AN ANALYSIS OF CITIZEN PETITIONS TO THE ADMINISTRATIVE COURT

Oudomxok SIRIPHOKHA
Planning and International Cooperation Office, Champasak University, Laos.

Soulichanh LUANGSOMBATH
Department of Academic, Naxaythong Upper Secondary School

Abstract

The primary objective of this study is to examine the legal frameworks and legislation governing the rights of Lao citizens to petition the administrative court. Specifically, it aims to analyze the current practical implementation of administrative litigation rights and to propose viable solutions to existing obstacles faced by citizens at the Vientiane People's Court.

The research utilizes a qualitative methodology centered on a dual-pronged approach: a thorough document review of the Decree on Administrative Proceedings (No. 001/PR) and other relevant laws, combined with in-depth interviews with ten key informants. These participants included legal experts, administrative court officials, and individuals involved in the justice system. Data were processed through content analysis for documentation and categorical thematic summary for interview responses.

The results reveal that public awareness and understanding of administrative legal rights remain significantly limited. Despite the 2019 establishment of administrative committees, the Vientiane People's Court only began actively accepting cases in 2022. By the time of the study, only six administrative petitions had been filed, all of which remained under judicial review. A critical finding is the difficulty court staff face in distinguishing jurisdictional boundaries between administrative disputes and civil matters, leading to procedural complexities. Furthermore, the study identifies that citizens' rights are currently more conceptual than practical, as existing decrees focus heavily on judicial authority rather than accessible filing criteria for the public. To address these challenges, the study recommends extensive legal dissemination through diverse media, specialized training for judicial officials, and clearer legislative definitions of administrative violations to ensure transparent and prompt justice for all citizens.

Keywords: Administrative Court, Citizen Rights, Administrative Litigation, Administrative Law, Lawsuit Petition, Legal Awareness, Vientiane People's Court.

Introduction

Since the establishment of the Lao People's Democratic Republic on December 2, 1975, the Party and state have focused on building a rule-of-law state, developing a systematic legal framework to govern the state and society. This includes the adoption of the first Constitution in 1991, marking the beginning of legal development, and the enactment of 149 laws by the present day, with over 96 related to administration, serving as a foundation for governance (Minister, 2020). However, in the past, resolving administrative disputes lacked clarity, often mixed with other legal applications, leading to inconsistency across the country. Administrative actions, including the issuance of regulations, were frequently unlawful, multi-layered, and caused damage to citizens and the nation, complicating court cases by blurring lines between civil, criminal, and administrative disputes.

ISBN: 978-625-6997-99-8

As society has grown more complex with expanding economic and social relations since the 1986 renewal policy, disputes have increased, including those involving administrative matters between state organizations, officials, and citizens. The purpose of administrative proceedings is to protect legitimate rights and interests under the Constitution, enhance legality, prevent violations, and contribute to socioeconomic development and a rule-of-law state (Lao Phatthana Daily Newspaper, 2022). Administrative actions may violate rights intentionally or unintentionally, or exceed authority. To address this, the National Assembly's Standing Committee adopted Resolution No. 15/NASC on February 7, 2019, establishing administrative committees in the Supreme People's Court, regional courts, and Vientiane Capital People's Court (Standing Committee of the National Assembly, 2019). This was followed by Presidential Decree No. 001/PD on March 19, 2021, regulating administrative proceedings to ensure fairness, protect political and socioeconomic systems, and safeguard citizens' rights against violations (President of the State, 2021). Although not a full law, this decree provides a solid basis for future administrative legislation and allows citizens to sue state entities and officials from its signing date (Luk Mueang Phon, 2021).

The establishment represents a major advancement in Lao justice, affirming the people's democratic role and enabling lawsuits against unlawful administrative acts or decisions that infringe rights. By 2022, administrative cases began being accepted, with six petitions submitted to the Vientiane People's Court, still under review (Supreme People's Court, 2022). Courts can review administrative legality, such as ordering remedies for violations, compensating damages after determining unlawfulness, or assessing the validity of administrative orders in disputes. Under the Constitution, Lao citizens have the right to petition, sue, and seek justice for issues affecting their collective or individual rights and interests, with such requests requiring resolution per law (Constitution of the Lao PDR, 2015).

Key problems include legislative gaps: the decree primarily outlines court authority but lacks detailed criteria on who qualifies to sue, the required level of damage, or specific forms of infringement. In practice, this is a new concept in Lao society, with limited public awareness and understanding of rights violated by administrative actions. The administrative court exists only in Vientiane, posing access challenges, while procedures, methods, and justice access remain novel hurdles for citizens, officials, and state organizations, necessitating alignment with legal fairness and rights protection. This study arises from the need to clarify these issues, fostering awareness and compliance to build a rule-of-law society step by step.

Research Questions

1. What are the legislation and laws related to citizens' rights to petition the administrative court?
2. What is the current state of implementing citizens' rights to petition the administrative court?
3. What are the approaches and solutions to address issues in exercising citizens' rights to petition the administrative court?

Objectives of the Study

1. To examine the legislation and laws concerning citizens' rights to petition the administrative court.
2. To analyze problematic situations in implementing citizens' rights to petition the administrative court.

ISBN: 978-625-6997-99-8

3. To explore approaches and solutions for resolving issues in exercising citizens' rights to petition the administrative court.

Research Methodology

Research Method This study adopted a qualitative research approach, combining documentary analysis and field interviews to gain in-depth understanding of legal provisions, practical implementation, and challenges related to citizens' right to petition the administrative court.

The study focused on the Administrative Division of the Vientiane People's Court – the primary (and, at the time of research, the only fully operational) location in Laos where administrative cases are received, processed, and adjudicated.

Data collection and analysis were conducted throughout 2022, coinciding with the first-year administrative cases began to be formally accepted and handled at the People's Courts.

The target population comprised key stakeholders directly involved in the administrative justice process at the Vientiane People's Court (judges, court officials, administrative staff, and citizens who had filed or were affected by administrative petitions). The sample consisted of 10 purposively selected informants (court personnel and citizens with direct experience of the petition process).

Sources of Data

- **Primary sources**: Laws and regulations on administrative proceedings (especially the Presidential Decree on Administrative Procedure, 2021), court records, and official reports.
- **Secondary sources**: Academic literature, party and state policy documents on administrative justice.
- **Field data**: Semi-structured interviews with 10 informants.

Data-Collection Methods

1. **Documentary research** – systematic review and content extraction from legal texts and court documents.
2. **In-depth interviews** – face-to-face semi-structured interviews with the 10 informants.

Instruments

- Document analysis checklist (structured extraction form for legal provisions, procedures, and case statistics).
- Semi-structured interview guide (open-ended questions covering awareness, practical experiences, obstacles, and suggested improvements).

Data Analysis

- **Documentary data**: Content analysis – systematic coding of legal provisions, principles, and procedural requirements.
- **Interview data**: Thematic analysis – responses were grouped into categories of comments (awareness gaps, procedural difficulties, jurisdictional overlaps, recommendations).

Findings were interpreted by triangulating legal texts with field experiences to identify gaps between law-on-the-books and law-in-action, particularly limited public awareness, procedural novelty, and jurisdictional ambiguity between administrative and civil courts. Conclusions and policy recommendations were derived directly from these integrated insights. This methodology ensured a rigorous, context-sensitive examination of both the normative

ISBN: 978-625-6997-99-8

framework and real-world application of citizens' right to petition the administrative court in Laos.

Results

Results from Interviews

The interview results are categorized into three main academic perspectives: awareness and understanding of the right to petition the administrative court, problems and obstacles in accepting petitions and adjudicating cases, and directions for solving these issues.

A. Academic Perspective on Awareness and Understanding of the Right to Petition the Administrative Court

When asked about the necessity of citizens' right to petition the administrative court, all interviewees agreed it is essential. The head of the administrative court committee stated on October 11, 2023, that this right is crucial for protecting citizens' rights and interests against administrative violations by state organizations and officials, ensuring transparency and justice in governance. The deputy head, interviewed on October 26, 2023, emphasized that it allows citizens to seek justice when administrative resolutions fail or are unfair. The three judges, interviewed in October 2023, noted that it promotes legal compliance and societal justice by enabling appeals to the court when administrative actions infringe on rights. The five citizens, also interviewed in October 2023, viewed it as necessary to protect legitimate interests from unlawful administrative acts, fostering trust in the justice system.

Regarding conditions for petitioning, interviewees highlighted several requirements. The head explained that petitions must involve administrative violations, have exhausted administrative remedies, be within time limits, and include supporting documents. The deputy added that petitioners must be directly affected or have legitimate interests at stake. The judges stressed the need for the dispute to fall under the administrative court's jurisdiction, with proper documentation and no prior resolution. Citizens mentioned the requirement to first seek administrative solutions and provide evidence of harm.

On how this right is expressed, the head pointed to the Constitution and the Statute on Administrative Proceedings, where citizens can submit written petitions to the court. The deputy referenced the statute allowing petitions against violations by state entities. The judges noted that it stems from constitutional rights to justice, with the statute outlining procedures. Citizens expressed it as the ability to seek redress for damages from excessive or unfair administrative power.

B. Academic Perspective on Problems and Obstacles in Accepting Petitions and Adjudicating Administrative Cases

Interviewees identified key problems in citizens' petitions. The head, on October 11, 2023, cited limited understanding of administrative disputes. The deputy, on October 16, 2023, noted lack of knowledge on procedures. The judges, in October 2023, highlighted violations like improper decisions, negligence, delays, and citizens' unfamiliarity with the system. One citizen, on October 28, 2023, said many are unaware of the right and prefer negotiation over confrontation. The other four citizens agreed, noting ignorance of the court's existence and petition methods.

On conveniences and difficulties in proceedings, the head stated conveniences include legal references like the Statute on Administrative Proceedings, but difficulties arise from the novelty, making it hard to distinguish from civil cases. The deputy echoed this, noting reliance on civil

ISBN: 978-625-6997-99-8

procedure laws but challenges in classification. The judges described multiple difficulties due to limited deep understanding and the new nature of the work. One citizen criticized general court delays and bias, while the others noted lack of knowledge on filing and venue.

C. Academic Perspective on Directions for Solving Problems

Suggestions focused on publicity and education. The head, on October 11, 2023, recommended widespread dissemination of administrative laws and emphasizing mediation or administrative resolutions. The deputy, on October 16, 2023, advocated promoting procedures for accessing the court. The judges, in October 2023, urged in-depth legal propagation. One citizen, on October 28, 2023, suggested village-level legal consultation units for easier access. The other four citizens proposed multiple channels for awareness to ensure understanding and access to justice.

Discussion

The study reveals that citizens' awareness and understanding of the right to petition the administrative court remain limited, as evidenced by only six petitions submitted to the Vientiane Capital People's Court since 2022, all still under consideration. This right is primarily rooted in the Constitution of the Lao PDR, particularly Articles 6 and 41, which protect democratic rights and allow petitions for justice. The Statute on Administrative Proceedings further enables petitions against administrative violations, aligning with theoretical principles of citizen participation in governance and control over administrative actions.

However, challenges persist due to insufficient publicity of administrative laws, leading to shallow societal understanding. Administrative resolutions often fail to comply with legal timelines, prompting petitions, but many do not meet court requirements like exhaustion of remedies or proper documentation. Difficulties in distinguishing administrative from civil cases complicate adjudication, as some disputes are complex. This reflects theoretical issues in legal classification and the novelty of administrative proceedings in Laos.

To address these, comprehensive coordination among societal sectors is needed to publicize laws, especially the Statute on Administrative Proceedings, ensuring citizens understand methods, procedures, and conditions for protecting rights. This will safeguard against violations by organizations and officials, enabling prompt, transparent, and fair resolutions through the administrative court.

Summary

From the theoretical and practical study of the right to petition the administrative court, focusing on citizens' rights, it can be concluded that laws and regulations defining this right are crucial and necessary. They implement the party's insightful directives and respond to state and societal management through law, adjusting mechanisms to handle administrative disputes and violations. This promotes democracy and justice in society.

Citizens' right to petition is fundamentally based on the Constitution, while the Statute on Administrative Proceedings outlines the administrative court's authority to resolve specified issues. However, implementation faces limitations, as awareness is not deep or widespread.

Problems and obstacles in exercising this right include inadequate legal dissemination, leading to limited understanding at grassroots levels. Court staff also face challenges due to the novelty of the work, with difficulties in case classification and unresolved petitions.

Directions for solutions emphasize promoting laws to ensure broad, deep understanding, facilitating access to justice, and guaranteeing equal rights and obligations.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Limitations

This study encountered difficulties, limiting the thesis. The administrative court's acceptance of petitions and adjudication are new processes, still in the research phase, so detailed data could not be disclosed. In-depth interviews were restricted, and awareness among citizens and staff is not uniform or widespread. Specific laws on citizens' petition rights are limited, constraining the study in time, budget, and information.

Recommendations

1. From the study, recommendations include ongoing ideological education for administrative court staff to understand party guidelines, state policies, and laws on administrative proceedings for effective implementation.
2. Focus on disseminating administrative laws, particularly the Statute on Administrative Proceedings, to ensure citizens' broad, deep understanding.
3. Encourage judges and staff training at various levels to enhance expertise in administrative adjudication, ensuring accuracy, transparency, and justice.
4. Establish administrative courts in provincial people's courts for convenient petition filing and better insight into local disputes.
5. Create village-level legal consultation units, as villages are closest to people and the starting point for disputes and administrative resolutions.
6. Provide budget, equipment, and vehicles for legal dissemination to be convenient, prompt, and responsive to actual needs in administrative proceedings.

References

Constitution of the Lao People's Democratic Republic. (2015). Article 41. (Amended version).

Lao Phatthana Daily Newspaper. (2022). *President of the People's Court Emphasizes Case Resolution Must Be Accurate, Prompt, and Transparent*. Lao Phatthana, August 1, 2022.

Luk Mueang Phon. (2021). *Citizens Can Now Sue State Organizations and Officials for Wrongdoings*. Lao Phatthana, June 26, 2021.

Minister. (2020). *Proposal on the Reasons and Necessity for Researching and Drafting the Law on Administration*, No. 01/MOI. Ministry of Interior, August 13, 2020. p. 2.

President of the State. (2021). *Presidential Decree on Administrative Proceedings*, No. 001/PD. Supreme People's Court, March 19, 2021. Article 1.

Standing Committee of the National Assembly. (2019). *Resolution of the Standing Committee of the National Assembly on the Establishment of the Administrative Court*, No. 15/NASC. National Assembly, February 7, 2019. Article 1.

Supreme People's Court. (2022). *Annual Report on Work Activities for 2022 and Directions for Work Plan 2023 of the People's Courts*. Vientiane: Supreme People's Court. p. 4.

ISBN: 978-625-6997-99-8

TAX REFORMS AND SOCIAL WELFARE IN THE PHILIPPINES

Grace Tan
Far Eastern University, Department of Economics, Manila, Philippines

Roberto Aquino
Pamantasan ng Lungsod ng Maynila, Department of Public Administration, Manila, Philippines

Abstract

Tax reforms play a crucial role in shaping government revenue systems and supporting social welfare policies. In developing countries such as the Philippines, fiscal reforms are often designed to enhance revenue generation while promoting social equity and economic stability. This study examines the relationship between tax reforms and social welfare outcomes in the Philippines.

The research focuses on recent tax reform initiatives implemented by the Philippine government and evaluates their effects on public revenue, government spending, and social welfare programs. Particular attention is given to fiscal measures aimed at improving tax compliance, broadening the tax base, and reducing the burden on lower-income households.

The findings suggest that well-designed tax reforms can contribute significantly to improving public finances and supporting welfare-oriented government policies. Increased tax revenues enable governments to invest more effectively in education, healthcare, and social protection programs that benefit vulnerable populations. However, challenges such as administrative inefficiencies and uneven tax compliance may limit the overall effectiveness of reform initiatives.

The study concludes that strengthening tax administration and promoting transparent fiscal governance are essential for ensuring that tax reforms translate into meaningful improvements in social welfare. Sustainable fiscal policies that balance revenue generation with equitable resource distribution can help support long-term socio-economic development in the Philippines.

Keywords: Tax reforms, social welfare, fiscal policy, Philippines, public finance

ISBN: 978-625-6997-99-8

TOURISM REVENUES AND REGIONAL DEVELOPMENT IN INDIA

Rohan Iyer
University of Mysore, Department of Economics, Mysore, India

Sameer Kulkarni
Goa University, Department of Development Studies, Goa, India

Abstract

Tourism has become one of the fastest-growing sectors in the global economy and plays an important role in promoting regional development in many countries. In India, tourism generates substantial economic benefits by creating employment opportunities, stimulating local businesses, and attracting investment in infrastructure. This study investigates the relationship between tourism revenues and regional economic development in India.

The research analyzes tourism-related economic data from various regions and examines how tourism income contributes to regional growth indicators such as employment, infrastructure development, and income levels. Particular emphasis is placed on regions with strong tourism potential, including coastal areas and heritage sites.

The findings indicate that tourism revenues significantly contribute to regional economic development by generating income and encouraging investments in transportation, hospitality, and cultural preservation. However, disparities remain between regions with well-developed tourism infrastructure and those that lack adequate investment.

The study suggests that strategic tourism policies, sustainable development practices, and improved infrastructure planning are necessary to maximize the benefits of tourism for regional development. By integrating tourism with broader development strategies, policymakers can ensure balanced economic growth across different regions of India.

Keywords: Tourism economics, regional development, economic growth, India, tourism policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

GOVERNMENT TRANSFERS AND RURAL INCOME INEQUALITY IN INDIA

Pankaj Tiwari
University of Allahabad, Department of Economics, Allahabad, India

Meena Choudhary
University of Kota, Department of Sociology, Kota, India

Alok Pandey
Dr. Harisingh Gour University, Department of Public Policy, Sagar, India

Abstract

Rural income inequality remains a major development challenge in India despite numerous government interventions aimed at improving rural livelihoods. Government transfer programs, including subsidies, welfare schemes, and income support initiatives, have been implemented to reduce disparities and promote inclusive rural development. This study examines the impact of government transfers on rural income inequality in India.

The research evaluates major transfer programs implemented by the government and analyzes their effectiveness in improving income distribution among rural households. By examining available economic and social data, the study assesses how these programs influence poverty levels, employment opportunities, and household income stability.

The results indicate that government transfers play an important role in supporting rural households and reducing extreme poverty. Programs related to agricultural subsidies, employment guarantees, and social welfare payments have contributed to improving living standards in many rural communities. However, issues such as uneven program implementation, targeting inefficiencies, and administrative challenges continue to limit their effectiveness.

The study emphasizes the need for improved policy design and monitoring mechanisms to ensure that transfer programs reach the intended beneficiaries. Strengthening institutional capacity and enhancing transparency in program implementation can help reduce rural income inequality and promote sustainable development.

Keywords: Government transfers, rural inequality, income distribution, India, rural development

ISBN: 978-625-6997-99-8

PUBLIC INVESTMENT AND HUMAN CAPITAL FORMATION IN INDIA

Shalini Bose
Presidency University, Department of Economics, Kolkata, India

Vikram Sen
Presidency University, Department of Economics, Kolkata, India

Abstract

Human capital development is widely recognized as a key driver of long-term economic growth and social progress. Public investment in education, healthcare, and skills development plays a critical role in strengthening human capital and improving productivity within an economy. This study examines the relationship between public investment and human capital formation in India.

The research focuses on government expenditures related to education systems, public health services, and vocational training programs. By analyzing economic indicators and policy outcomes, the study evaluates how public investments influence educational attainment, workforce skills, and overall economic development.

The findings suggest that increased public investment in education and healthcare significantly contributes to the development of human capital. Improved access to quality education and health services enhances individual productivity and supports sustainable economic growth. However, disparities in resource allocation and regional differences in educational infrastructure continue to create challenges in achieving balanced development.

The study concludes that effective public investment strategies are essential for strengthening human capital formation in India. Policymakers should prioritize investments in education and healthcare while ensuring equitable distribution of resources across regions.

Keywords: Public investment, human capital, education policy, India, economic development

ISBN: 978-625-6997-99-8

EDUCATION EXPENDITURE AND INCOME EQUALITY IN PAKISTAN

Arif Mehmood
University of Education Lahore, Department of Sociology, Lahore, Pakistan

Saira Aslam
University of Education Lahore, Department of Sociology, Lahore, Pakistan

Abstract

Education is widely regarded as a powerful tool for promoting social mobility and reducing income inequality. In Pakistan, public expenditure on education has been considered a key policy instrument for addressing socio-economic disparities and improving human capital development. This study explores the relationship between education expenditure and income equality in Pakistan.

The research examines trends in government spending on education and evaluates their impact on income distribution and socio-economic mobility. The analysis considers factors such as access to quality education, regional disparities in educational infrastructure, and the role of public policies in promoting educational inclusion.

The findings suggest that increased investment in education contributes to reducing income inequality by improving access to economic opportunities and enhancing workforce skills. However, disparities in educational quality and limited resources in certain regions continue to hinder progress toward greater equality.

The study emphasizes the importance of strengthening education systems and ensuring equitable access to quality learning opportunities. Policies that prioritize educational investment and improve institutional capacity can play a significant role in reducing income inequality and supporting sustainable economic development in Pakistan.

Keywords: Education expenditure, income equality, human capital, Pakistan, social policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

FISCAL GOVERNANCE AND REGIONAL DEVELOPMENT IN PAKISTAN

Salman Akhtar
University of Malakand, Department of Development Studies, Malakand, Pakistan

Amina Sheikh
Shaheed Benazir Bhutto University, Department of Economics, Pakistan

Hassan Rauf
University of Swabi, Department of Public Administration, Pakistan

Abstract

Fiscal governance plays a critical role in promoting regional economic development and ensuring the effective management of public resources. In Pakistan, regional disparities remain a persistent challenge due to differences in infrastructure, economic opportunities, and institutional capacity across provinces. This study investigates the relationship between fiscal governance and regional development in Pakistan.

The research analyzes fiscal management practices, public expenditure policies, and regional development programs implemented by the government. Particular attention is given to the allocation of public resources and the effectiveness of fiscal institutions in supporting balanced development across regions.

The findings indicate that strong fiscal governance frameworks contribute significantly to improved regional development outcomes. Transparent budgeting processes, efficient public expenditure management, and accountable governance institutions help ensure that resources are allocated effectively to priority development sectors.

However, institutional weaknesses and governance challenges continue to affect the implementation of fiscal policies. The study highlights the importance of strengthening governance mechanisms and enhancing institutional coordination to promote equitable regional development.

Keywords: Fiscal governance, regional development, public finance, Pakistan, economic policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

LOCAL GOVERNMENT FINANCE AND SOCIAL SERVICES IN THE PHILIPPINES

Daniel Cruz
Batangas State University, Department of Economics, Batangas, Philippines

Melissa Yap
Nueva Ecija University of Science and Technology, Department of Public Policy, Nueva Ecija, Philippines

Abstract

Local governments play a crucial role in delivering public services and implementing social development programs. In the Philippines, decentralization reforms have expanded the responsibilities of local governments in managing public finances and providing essential services such as healthcare, education, and community development. This study examines the relationship between local government finance and the delivery of social services in the Philippines.

The research analyzes fiscal data from local government units and evaluates how financial resources are allocated to social programs. It also examines the effectiveness of decentralization policies in strengthening local governance and improving service delivery.

The findings suggest that local governments with stronger financial capacity are better able to provide quality social services and respond to community needs. However, disparities in fiscal resources among local government units often lead to unequal service provision across regions.

The study emphasizes the need for improved fiscal management systems, stronger intergovernmental coordination, and increased financial support for less-developed regions to ensure equitable access to social services.

Keywords: Local government finance, social services, decentralization, Philippines, public policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

DECENTRALIZATION AND INCOME DISTRIBUTION IN THE PHILIPPINES

Kevin Morales
University of Southern Mindanao, Department of Development Studies,
Mindanao, Philippines

Sophia Navarro
Cebu Normal University, Department of Economics, Cebu, Philippines

Adrian Pineda
Mariano Marcos State University, Department of Public Administration,
Ilocos Norte, Philippines

Abstract

Decentralization has become an important governance reform strategy in many countries aiming to improve public service delivery and promote regional development. In the Philippines, decentralization policies have transferred significant fiscal and administrative responsibilities to local governments. This study explores the impact of decentralization on income distribution in the Philippines.

The research evaluates how decentralization affects economic opportunities, regional development, and the distribution of public resources. By analyzing socio-economic indicators and policy outcomes, the study examines whether decentralization contributes to reducing income disparities.

The findings suggest that decentralization can improve income distribution when local governments possess sufficient administrative capacity and financial resources. Local authorities often have better knowledge of community needs and can design targeted development programs. However, regional inequalities in fiscal capacity may limit the effectiveness of decentralization in achieving equitable outcomes.

The study concludes that strengthening institutional capacity and ensuring fair intergovernmental fiscal transfers are essential for maximizing the benefits of decentralization. Coordinated national and local policies are necessary to promote inclusive economic development and reduce income inequality.

Keywords: Decentralization, income distribution, regional development, Philippines, fiscal policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

FACİƏ VƏ ONUN HİSSƏLƏRİ ARİSTOTELİN ƏDƏBİ-NƏZƏRİ GÖRÜŞLƏRİNDƏ
TRAGEDY AND İTS PARTS İN ARİSTOTLE'S LİTERARY-THEORETİCAL VİEWS

Assoc. Prof. Dr. Ulduz Fərhad Qəhrəmanova
PhD in Philology, Azerbaijan State Pedagogical University, Acting Associate Professor at the Department of "Literature"
Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt:

Aristotel faciə və komediyadan danışarkən ilk növbədə sənət əsərlərində mövzu, məzmun və forma məsələlərinə toxunaraq göstərir ki, hər bir mövzunun özünə müvafiq forması vardır. Aristotelə görə, komediyada isə mənən bizdən aşağıda dayanan, rəzil, düşkün, tamahkar, pis ehtirasların qulu olan adamlar təsvir olunur. Faciədə isə düşüncə və xarakterinə görə bizdə yuxarıda dayanan, əməlinə və fəaliyyətinə görə seçilən insanlar təsvir edilir.

Aristotelə görə, faciə "bitmiş və bütöv, müəyyən həcmə malik" hərəkətin təqlididir. Bütöv odur ki, onun başlanğıcı, ortası və sonu vardır. Beləliklə, faciədə mərhəmət və qorxu hissi sayəsində ehtirasların təmizlənməsi baş verir. Faciə nəinki bütöv hərəkətin, eyni zamanda qorxunc və acınacaqlı hərəkətin də təqlididir. Bundan sonra Aristotel faciə janrını bir neçə növlərə bölür. Belə ki: dolaşıq faciə, iztirablar faciəsi, xarakterlər faciəsi, möcüzə faciəsi və s. Aristotelə görə, faciənin aşağıdakı hissələri vardır: Faciə ibarətdir: Fabula; Xarakterlər; Fikir; Sözlə ifadə; Səhnə şəraiti; Musiqi kompozisiyası

Açar sözlər: Aristotel, ədəbi-nəzəri görüşlər, faciə və onun hissələri

Abstract:

When Aristotle speaks of tragedy and comedy, he first touches on the issues of theme, content and form in works of art, showing that each theme has its own appropriate form. According to Aristotle, in comedy, people who are spiritually below us, vile, depraved, greedy, slaves to evil passions are depicted. In tragedy, people who are above us in terms of thought and character, distinguished by their deeds and activities are depicted.

According to Aristotle, tragedy is an imitation of an action that is "complete and complete, having a certain volume." The whole is that it has a beginning, middle and end. Thus, in tragedy, the purification of passions occurs due to the feeling of pity and fear. Tragedy is an imitation not only of the whole action, but also of the terrible and pitiful action. After that, Aristotle divides the genre of tragedy into several types. So: the tragedy of the complex, the tragedy of suffering, the tragedy of characters, the tragedy of miracles, etc. According to Aristotle, the tragedy has the following parts: Tragedy consists of: Fable; Characters; Idea; Expression in words; Scene setting; Musical composition

Keywords: Aristotle, literary-theoretical views, tragedy and its parts

ISBN: 978-625-6997-99-8

Aristotel faciə və komediyadan danışarkən ilk növbədə sənət əsərlərində mövzu, məzmun və forma məsələlərinə toxunaraq göstərir ki, hər bir mövzunun özünə müvafiq forması vardır. Aristotelə görə, komediyada isə mənən bizdən aşağıda dayanan, rəzil, düşkün, tamahkar, pis ehtirasların qulu olan adamlar təsvir olunur. Faciədə isə düşüncə və xarakterinə görə bizdə yuxarıda dayanan, əməlinə və fəaliyyətinə görə seçilən insanlar təsvir edilir.

Aristotelə görə, faciə "bitmiş və bütöv, müəyyən həcmə malik" hərəkətin təqlididir. Bütöv odur ki, onun başlanğıcı, ortası və sonu vardır.

1. Başlanğıc: Təbiətin qanuna görə nə isə başqa bir əhvalat ondan sonra mövcud olur, meydana gəlir.

2. Orta: Həm özündən əvvəlki hadisənin arxasınca gəlir, həm də ondan sonra gələn əhvalat üçün keçid mərhələsi təşkil edir.

3. Son: Zərurətə görə faciədə əhvalat və hadisə mütləq başqasının arxasınca gəlir və ondan sonra hadisələr tamamlanır, sona çatır.

Beləliklə, faciədə mərhəmət və qorxu hissi sayəsində ehtirasların təmizlənməsi baş verir. Faciə nəinki bütöv hərəkətin, eyni zamanda qorxunc və acınacaqlı hərəkətin də təqlididir. Bundan sonra Aristotel faciə janrını bir neçə növlərə bölür. Belə ki: dolaşıq faciə, iztirablar faciəsi, xarakterlər faciəsi, möcüzə faciəsi və s. Aristotelə görə, faciənin aşağıdakı hissələri vardır: Faciə ibarətdir:

- Fabula
- Xarakterlər
- Fikir
- Sözlə ifadə
- Səhnə şəraiti
- Musiqi kompozisiyası

I. Fabula: Faciə hərəkət olmadan keçinə bilməz. Hərəkət və fabula faciənin həm tərkib hissəsi, həm də məqsədidir. Beləliklə, fabula faciənin əsası və bir növ canıdır. Deməli, Aristotelə görə, fabula da hərəkətin təqlid olunmasıdır. Fabula sadə, bəzən dolaşıq olur. Çünki onun təqlid etdiyi hadisələr də belədir.

Aristotel yazırdı ki, bədii sənət nümunələrində hadisələr əvvəldən axıra qədər vahid sistemə, ardıcıl inkişaf xəttinə malik olmalıdır. Beləliklə, Aristotel epik və dramatik əsərlərin bel sütunu olan süjet anlayışının əsasını qoyur. Və süjetin 3 əsas mərhələsini müəyyənləşdirir.

1. Aristotel süjetin tamlığına, kamilliyinə, həm də sənətdə estetik gözəlliyin, bədii əndazənin (kriteriyanın) əsası kimi baxırdı. Aristotelə görə, həddindən artıq kiçik varlıqlar gözəl ola bilməz, eləcə də həddindən artıq böyük varlıqlar da gözəl ola bilməz, çünki onu birdən-birə görmək mümkün olmur, tamlığı və vəhdəti isə nəzərdən qaçır.

2. Fabulalar da elə uzunluğa malik olmalıdır ki, asanlıqla yadda qalan olsun. O həcm kafi hesab oluna bilər ki, onun daxilində hadisələr ehtimala, zərurətə əsasən mütəmadi şəkildə bir-birini əvəz etdikcə, bədbəxtlikdən xoşbəxtliyə və ya xoşbəxtlikdən bədbəxtliyə doğru əmələ gələ bilsin. **II. Xarakter:** Fabuladan sonra Aristotel öz məzmun və bədii əəhəmiyyətinə görə faciənin tərkib hissələri içərisində II yerdə dayanan xarakter anlayışının geniş izahını

ISBN: 978-625-6997-99-8

verir, xarakterlər "xüsusi hal-hərəkət insanlarının" təqlid olunmasıdır. Aristotel xarakterlə bağlı deyirdi:

1. Xarakterlər gərək nəcib olsun.

2. Xarakter gərək yaraşsın. Məsələn: xarakteri mərdanə yaxud zəhimli göstərmək olar. Lakin mərdanə və zəhimli olmaq qadına yaraşmır.

3. Xarakter gərək həqiqətə uyğun olsun.

4. Xarakter gərək ardıcıl olsun.

III. Fikir: Fikir isə odur ki, onun vasitəsilə müəyyən əşyaların, fakt və anlayışların varlığı və ya yoxluğu sübuta yetirilir. Nitqdə buna siyasət və ritorikanın köməyi ilə nail olurlar. Aristotel faciədə fikir sözünü işlədərkən bugünkü anlamda, heç şübhəsiz, bədii əsərlərdə ideya və məzmun anlayışlarını nəzərdə tutmuşdur.

Aristotelə görə, komediyada isə mənən bizdən aşağıda dayanan, rəzil, düşkün, tamahkar, pis ehtirasların qulu olan adamlar təsvir olunur.

IV. Sözlə ifadə: Həm vəznli nitqd, həm də vəznsiz nitq eyni dərəcədə əhəmiyyətə malikdir.

V., VI: Musiqi və səhnə şəraiti: Aristotel göstərir ki, bunlar öz-özlüyündə qəlbi oxşasa da, məzmun və mahiyyət etibarı ilə poeziya sənətindən kənardır. Çünki bu sahələrin hər ikisi şairlik sənətindən çox musiqi və dekorçuluq sənətinə aiddir. Epopeyada olanların hamısı faciədə də vardır. Bundan əlavə, faciənin müəyyən hissəsi musiqi və səhnə şəraiitindən ibarətdir ki, bunun sayəsində alınan zövq daha canlı olur. Faciədə də həmişə bir həyatilik və canlılıq vardır.

Ədəbiyyat:

1.Xalid Əlimirzəyev, (2008) "Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları", Bakı

2. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov,(2005) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı, Çaşıoğlu

3. Məmməd Əliyev, (2012) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları", Bakı

4. Məhəmmədəli Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı

5.Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı

6. Rafiq Yusifoğlu, (2001) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı

ISBN: 978-625-6997-99-8

MÜASİR AZƏRBAYCAN SƏNƏTŞÜNASLIĞINDA XALÇA SƏNƏTİNƏ YENİ BAXIŞLAR

NEW PERSPECTIVES ON CARPET ART IN CONTEMPORARY AZERBAIJANI ART HISTORY

Emil Raul oğlu Ağayev
Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University
ORCID: 0000-0001-9354-0839

Xülasə

Məqalə Azərbaycan sənətşünaslığında xalça sənətinin tədqiqi məsələlərinə həsr olunmuşdur və bu sahənin formalaşma tarixi, əsas elmi istiqamətləri, mövcud problemləri və inkişaf perspektivlərini əhatə edir. XX əsrdən etibarən Azərbaycanda sənətşünaslığın müstəqil elm sahəsi kimi təşəkkülü ilə dekorativ-tətbiqi sənətin, xüsusilə xalça sənətinin elmi araşdırılması aktuallaşmışdır. Arxeoloji tapıntılar Azərbaycan ərazisində xalçaçılığın hələ e.ə. II minillikdə yüksək inkişaf səviyyəsinə çatdığını sübut edir. Azərbaycan xalçaları zəngin rəng palitrası, mürəkkəb ornament sistemi və dərin simvolik məzmunu ilə seçilərək milli mədəniyyətin əsas daşıyıcılarından birinə çevrilmişdir.

Məqalədə Azərbaycan xalça sənətinin elmi tədqiqinin əsasını qoymuş Lətif Kərimovun fəaliyyəti xüsusi vurğulanır. Onun çoxcildli "Azərbaycan xalçası" monoqrafiyası və digər fundamental əsərləri bu sahədə elmi məktəbin formalaşmasına mühüm töhfə vermişdir. Lətif Kərimov məktəbinin davamçıları olan Röya Tağıyeva, Kübra Əliyeva, Vidadi Muradov, Telman İbrahimov, Məmmədhüseyn Hüseynov və digər alimlərin tədqiqatları xalça sənətinin tarixi, ornamentikası və semantikası baxımından əhəmiyyətlidir.

Eyni zamanda məqalədə xalça sənətinin tədqiqində mövcud problemlər — səthi yanaşmalar, elmi yeniliklərin azlığı və qeyri-ixtisaslı araşdırmalar tənqidi şəkildə qeyd olunur. Perspektivlər sırasında Azərbaycan Xalça Muzeyinin fəaliyyəti, beynəlxalq simpoziumlar, elmi əməkdaşlıqlar və UNESCO çərçivəsində görülən işlər xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Ümumilikdə, xalça sənətinin elmi araşdırılması bu gün də aktual olaraq qalır və gələcək üçün geniş imkanlar vəd edir.

Açar sözlər: Azərbaycan, xalça sənəti, sənətşünaslıq, incəsənət

Abstract

The article is devoted to the study of carpet art within Azerbaijani art criticism and examines the historical development, main research directions, existing problems, and future perspectives of this field. Since the twentieth century, with the formation of art criticism as an independent academic discipline in Azerbaijan, the scholarly investigation of decorative and applied arts—particularly carpet art—has gained increasing importance. Archaeological findings confirm that carpet weaving in the territory of Azerbaijan had already reached a high level of development by the second millennium BCE. Azerbaijani carpets, distinguished by

their rich color palette, complex ornamental systems, and profound symbolic meanings, have become one of the principal carriers of national cultural identity.

The article places special emphasis on the contributions of Latif Karimov, who laid the foundations for the scientific study of Azerbaijani carpet art. His multi-volume monograph *Azerbaijani Carpet* and other fundamental works played a crucial role in establishing a scholarly school in this field. The research carried out by his followers—among them Roya Taghiyeva, Kubra Aliyeva, Vidadi Muradov, Telman Ibrahimov, and Mammad Huseynov—has significantly enriched the study of carpet art from historical, ornamental, and semantic perspectives.

At the same time, the article critically addresses existing problems in the study of carpet art, such as superficial approaches, a lack of innovative research, and studies conducted by non-specialists. The discussion of future prospects highlights the activities of the Azerbaijan National Carpet Museum, international symposia, academic cooperation, and initiatives implemented within the framework of UNESCO. Overall, the scholarly study of Azerbaijani carpet art remains highly relevant today and offers broad opportunities for further research and development.

Keywords: Azerbaijan, carpet art, art criticism, fine arts

Giriş.Azərbaycanda elmlərin yaranması və inkişaf tarixinə nəzər yetirsək, özündə akademik sahələri birləşdirən sənətşünaslıq XX əsrdən etibarən formalaşmağa başlayır. Sənətşünaslığın təsvir və dekorativ-tətbiqi sənətləri öyrənən bölməsi ilə respublikamızda görkəmli alimlər məşğul olmuşlar. Qeyd etmək lazımdır ki, rəngkarlıq, qrafika, heykəltaraşlıqdan fərqli olaraq, dekorativ-tətbiqi sənət nümunələrinin təhlili və araşdırılması olduqca çətin və maraqlıdır.

Azərbaycanda xalça sənəti tarixinə baxış. Kənd daxmalarında yaranan və zaman keçdikcə incəsənətin ən mühüm növlərindən birinə çevrilən sənət növü xalçaçılıqdır. Azərbaycan ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar hələ b.e.ə. II minillikdə burada kənd təsərrüfatı, heyvandarlıq, metal emalı, dulusçuluq və xalçaçılığın çox yaxşı inkişaf etdiyini sübüt edir. Dünyada aşkar olunan xalçalardan ən qədimi – bizim eradan əvvəl VI-V yüzillikdə Dağlıq Altayda arxeoloji qazıntılar zamanı tapılan məşhur pazırık xalçasıdır. Azərbaycanın ərazisində Gültəpə qazıntıları zamanı bizim eradan əvvəl IV-III yüzillikdə xalçaçılıqda işlədilən alətlər, boyaq maddələrin izləri aşkara çıxmışdı.
Xalça insanları birləşdirirdi, onlarda kollektivlik, bir-birinə kömək, dostluq hisslərini aşılıyaraq daha da insanlar arasında bağlılıq yaradırdı. Çoxsaylı və müxtəlif funksiyaları özündə birləşdirən Azərbaycan xalçası bütün praktiki mənaların cəmindən daha da artıq əhəmiyyət kəsb edirdi. Xalçaçılıq beynəlmiləl sənətə çevrilmişdir. Azərbaycan xalçaları Azərbaycanın rəngarəng təbiətinin bütün gözəlliyini- səmanın maviliyini və meşələrin yaşıllığını, dağ yamaclarının əlvanlığını, qarlı zirvələrin bəyazlığını əks etdirir. Bu xalçalarda qırmızı nar dənələrinin və qızılı heyvanın, sarı zəfəranın və kəhrəba üzümün rəngləri ecazkar bir şəkildə qovuşmuşdur. Azərbaycan xalçası boyalarının tükənməz zənginliyi, naxışlarının təkraredilməz qovuşuğu, yaradıcılıq təxəyyülünün gücü və yüksək sənətkarlıqı ilə fərqlənir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Azərbaycanda xalça sənətinin araşdırılmasında sənətşünasların rolu. Xalça sənətinin tarixi qədim və çoxşahəlidir. Naxış, ornament, simvolika, rəng, tarixilik-bütün bunlar bir kompozisiyada daxilində tamamlanır. Beləliklə də sənətşünas bu əsas ifadə vasitələrinin dilini tamaşaçıya çatdırmalıdır. Azərbaycanda xalça sənətinin tarixinin araşdırılmasının əsasını Lətif Kərimov qoymuşdur. Elmi-yaradıcılıq fəaliyyətinə Azərbaycan SSRİ EA-nın Memarlıq və İncəsənət institutunda başlayan Lətif Kərimov 1945-ci ildə ayrıca xalça şöbəsinin açılmasına nail olmuşdur. Onun "Azərbaycan xalçalarında ornament" kitabı xalçalarımızdakı naxışların, ornamentlərin öyrənilməsi baxımından misilsiz əhəmiyyətə malikdir. Böyük elmi əhəmiyyəti olan bu əsərə görə 1950-ci ildə Lətif Kərimova Leninqrad şəhərində sənətşünaslıq namizədi-alimlik dərəcəsi verilmişdir. Onun monumental tədqiqat işlərindən biri də çoxcildli "Azərbaycan xalçası" monoqrafiyasıdır. Birinci cildi 1961-ci ildə dərc edilən monoqrafiya qırx ilə yaxın aparılan elmi işlərin bəhrəsidir.Lətif Kərimovun təşəbbüsü ilə 1972-ci ildə Bakıda xalça muzeyi təşkil olunmuşdur. Lətif Kərimov məktəbinin davamçıları da onun qoyduğu ənənəni davam etdirirlər.

Professor Röya Tağıyevanın müasir Azərbaycan sənətşünaslığında xalça sənəti tarixinin araşdırılmasında mühüm xidmətləri vardır. Xalça sənətinin tədqiqinə və bu sənətin dünyada təbliğatına həsr olunmuş 200-dən çox elmi əsərin, konsepsiyalar və layihələr, elmi-sənədli filmlərin ssenarisi, dərsliklər, və digər müəllif olduğu nəşrlərin sırasında rus, ingilis, çex, ərəb, fransız dillərdə monoqrafiyalar, kitablar -«Декоративно-прикладное искусство Азербайджана» (rus dilində - 1986), «Сюжетные ковры Азербайджана» (rus dilində - 1988), «Ковровые образы Низами» (rus dilində - 1991), «Azərbaycan xalçası» (azərbaycan və ingilis dilində - 1999), «Lətif Kərimov fenomeni» (2006), “Azərbaycan xalçası məişətdə” (2006), “The land of the eternal fire Tradition of the Azerbaijani Carpet ” (ingilis dilində - 2012), “Nizami obrazları xalçalarda” (miniatür kitab–2013), “Azərbaycan Xalçası Ensiklopediyası”(I cild-2015),“Azərbaycan Xalçası Ensiklopediyası”(II cild-2015), “Azerbaijani Carpet Encyclopedia”(ingilis dilində-2017) və s.
Professor Kübra Əliyeva yaradıcılığına nəzər yetirsək dekorativ-tətbiqi sənət nümunələrinin tarixinə aid bir-birindən maraqlı əsərlərin müəllifidir. Uzun illər ərzində istər Azərbaycanda və istərsə də Avropa, Yaxın Şərq ölkələrində keçirilən elmi simpoziumlara və konqreslərə dəvətlər alıb, Azərbaycan incəsənətinin bu və ya digər məsələlərini özündə əks etdirən məruzələrlə çıxış etmişdir.

Azərbaycan Ensiklopediyasının III cildindən başlayaraq X cildinə qədər Azərbaycan dekorativ – tətbiqi sənətinə aid 60-dan artıq məqalələrin müəllifidir. Rusiyada çap edilən xüsusi cild Ensiklopediyasındakı Azərbaycan xalçalarına aid məqalələrin müəllifidir. Bundan əlavə Azərbaycanın dövri mətbuatında, və xarici ölkələrdə nəşr edilən 100-dən artıq elmi məqalələri mövcuddur.

Vidadi Muradov Azərbaycan xalçalarının araşdırılmasında xüsusilə İrəvan, Naxçıvan məktəblərinin üzə çıxarılmasında mühüm xidmətləri vardır. “Azərbaycan xalçaları” elmi-publisistik jurnalında işıq üzü görən araşdırmalar da xalça sənəti tariximizi zənginləşdirir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Professor Telman İbrahimovun son zamanlar bir sıra elmi araşdırmalarını da xüsusilə qeyd etməliyik: "Əjdahalı xalçalar", "Qarabağın Qasımuşağı xalçası", "Luvr muzeyindən Azərbaycana gətirilən xalçalar" və digər elmi əsərlərinin adlarını qeyd edə bilərik.

Professor Məmmədhüseyn Hüseynov yaradıcılığına nəzər yetirsək "Naxışların semantikası", "Pazırık xalısı", "Xalçalarda naxışların araşdırılması" və digər elmi əsərlərinin də adlarını qeyd edə bilərik.

Azərbaycan sənətşünaslığında xalça sənətinin tarixinin araşdırılmasında Şirin Məlikovanın son zamanlar rəhbərlik etdiyi xalça muzeyinin də fəaliyyətini vurğulamalıyıq.

Azərbaycan sənətşünaslığında xalça sənətinin araşdırılmasında problemlər: Xalça sənətinin araşdırılmasının əsasını qoyan Lətif Kərimovun əsərləri bu gün də öz aktuallılığını qoruyub saxlamaqdadır. Çox təəssüf olsun ki, xalça sənətinin araşdırılmasına həsr edilən dissertasiyaların bir çoxu elmi yeniliklərə imza ata bilmirlər. Təsvirçilik, tarixiçilik və qeyri-ixtisas sahiblərinin araşdırmaları çox zaman xalça sənəti tariximizin araşdırılmasında uğur qazana bilmirlər. Çünki bu sənət öz çətinlikləri və incəlikləri ilə seçilir. Azərbaycanın xalq rəssamı Eldar Mikayılzadə xalçadakı bütün incəlikləri daha dərindən bilərək müasir Azərbaycan xalçaçılıq sənətinin canlı əfsanəsi hesab edilir. Rəssamın dərin bilikləri bu gündə geniş istifadə edilərək öyrənilməlidir.

Azərbaycan sənətşünaslığında xalça sənətinin araşdırılmasında prespektivlər:Müasir sənətşünaslığımızda bu gündə xalça sənətinin araşdırması aktualdır. Dünyanın bir çox tanınmış muzeylərində, sərgi salonlarında dəyərli sənət nümunələrimiz nümayiş etdirilir. Azərbaycan milli xalça muzeyi sərgilər, beynəlxalq simpoziumlar və konfranslar keçirməklə elmi-tədqiqat, mədəniyyət və təhsil mərkəzinə çevrilmişdir. 50 illik fəaliyyəti ərzində muzey dünyanın bir çox ölkələrində 30-dan çox sərgi təşkil etmişdir. 1983-cü ildə Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü və YUNESKO-nun təşkilati dəstəyi ilə Azərbaycan Xalça Muzeyində "Şərq xalça sənəti" mövzusunda birinci beynalxalq simpozium keçirildi. Azərbaycan Xalça Muzeyinin bilavasitə iştirakı ilə 1988-ci ildə "Azərbaycan xalça sənəti", 2003-cü ildə "Azərbaycan xalçası və xalq tətbiqi sənəti", 2007-ci ildə Lətif Kərimovun 100 illik yubileyinə həsr olunmuş "Azərbaycan xalça sənəti" (Paris, UNESCO-nun Baş qərargahı) adlı beynalxalq simpoziumlar keçirilmişdir.

Muzey əlaqədar beynəlxalq şəbəkələrin fəal iştirakçısıdır. O, Avropa Tekstil Şəbəkəsi (ETN), Avropa Muzey Forumu (EMF), Beynəlxalq Muzeylər Şurası (İCOM), YUNESKO və Təhsil, Elm və Mədəni Əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Fond (IFESCCO) ilə sıx əməkdaşlıq edir.

2004-cü ildə muzeyin iştirakı ilə "Azərbaycan xalçasının qorunması və inkişafı" üzrə milli qanun hazırlanıb qəbul edilmişdir. Qanuna əsasən Azərbaycan xalçasının reyestrinin tərtib edilməsi, qorunması və inkişafı istiqamətində dövlət dəstəyinin təminatı, elmi və metodiki kadrların hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur.

2010-cu ildə Azərbaycan xalça sənəti Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban Əliyevanın

ISBN: 978-625-6997-99-8

dəstəyi ilə YUNESKO-nun "Bəşəriyyətin qeyri-maddi mədəni irs üzrə reprezentativ siyahısı"na daxil edilmişdir.

Müasir Azərbaycan sənətşünaslığında Memarlıq və incəsənət institutu, mədəniyyət və incəsənət universiteti və Rəssamlıq akademiyasında aparılan tədqiqatlar gələcək üçün prespektivlərin yüksək olduğunu göstərir.

Nəticə: "Azərbaycan sənətşünaslığında xalça sənətinin tədqiqi:problemlər və prespektivlər" mövzusunun əsas nəticələri aşağıdakılardır:

1.Azərbaycanda xalça sənəti tarixinin formalaşmasına nəzər yetirmək

2.Azərbaycan sənətşünaslığında xalça sənəti tarixinin araşdırlmasında mühüm yer tutan alimlərin yaradıcılıqları təhlil edilmişdir.

3.Müasir Azərbaycan sənətşünaslığında xalça sənəti tarixinin araşdırılmasında problemlər ön plana çıxarılmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1.Azərbaycan xalça sənəti üzrə monoqrafiya və ensklopediyalar (1969-2018)

ISBN: 978-625-6997-99-8

MARAL RƏHMANZADƏNİN QRAFİKASINDA "DƏLİ KÜR" ROMANININ OBRAZLAR SİSTEMİ

THE SYSTEM OF CHARACTERS İN THE NOVEL "DƏLİ KÜR" İN MARAL RAHMANZADEH'S GRAPHİC ART

Emil Raul oğlu Ağayev
Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University
ORCID: 0000-0001-9354-0839

Xülasə. Bu məqalədə görkəmli Azərbaycan rəssamı Maral Rəhmanzadənin İsmayıl Şıxlının "Dəli Kür" romanına çəkdiyi illüstrasiyalar təhlil olunur. Sözügedən illüstrasiyalar rəssamın yaradıcılığında mühüm yer tutmaqla yanaşı, XX əsr Azərbaycan kitab qrafikasının inkişaf mərhələlərini aydın şəkildə əks etdirir. Ədəbiyyat və təsviri incəsənət arasında mövcud olan qarşılıqlı əlaqə bu əsərlərdə xüsusilə qabarıq şəkildə özünü göstərir.
Maral Rəhmanzadənin Bakı Rəssamlıq Texnikumunda və Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutunda aldığı peşəkar təhsil onun qrafik üslubunun formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. "Dəli Kür" romanı üçün hazırladığı illüstrasiyalarda rəssam həm realist təsvirə, həm də Azərbaycan miniatür sənətinə xas olan şərti və simvolik ifadə vasitələrinə müraciət etmişdir. Ağ-qara rənglərin kontrastı, dinamik kompozisiyalar, spiralvari formalar və obrazların mimika-jestləri əsərin dramatik ruhunu gücləndirir.
Cahandar ağanın Mələyi qaçırması, Zərnigar və Mələk arasındakı gərgin münasibətlər, Molla Sadığın evi və Şahnigar xanım kimi səhnələr vasitəsilə rəssam romanın sosial-psixoloji dərinliyini vizual dildə ifadə etmişdir. Xüsusilə qadın obrazlarının təqdimatında milli geyimlərə, ornamentlərə və məişət detallarına geniş yer verilməsi Maral Rəhmanzadə yaradıcılığı üçün səciyyəvidir.
Nəticə etibarilə, "Dəli Kür" romanına çəkilmiş bu illüstrasiyalar Azərbaycan kitab qrafikasında mühüm yenilik hesab olunur. Rəssam milli ənənələri müasir qrafik düşüncə ilə birləşdirərək ədəbi mətnin təsir gücünü artırmış və oxucu-tamaşaçı üçün dərin, yadda qalan vizual interpretasiya yaratmışdır.
Açar sözlər: Maral Rəhmanzadə, qrafika, təsviri incəsənət, roman, rəssamlıq
Abstract. This article examines the illustrations created by the prominent Azerbaijani artist Maral Rahmanzadeh for Ismayil Shikhli's novel Dəli Kür, published in 1982. These works occupy a significant place in Rahmanzadeh's artistic legacy and represent an important contribution to Azerbaijani book graphics. The study situates her illustrations within the broader development of twentieth-century Azerbaijani visual art, particularly the close relationship between literature and graphic art, which gained momentum as artists trained abroad brought new professional approaches back to the country
Maral Rahmanzadeh's artistic education at the Baku Art College and later at the Surikov Moscow State Art Institute played a decisive role in shaping her individual graphic language. Her illustrations for Dəli Kür demonstrate a synthesis of realism and traditional miniature aesthetics. Dynamic compositions, spiral forms, expressive gestures, and strong black-and-white contrasts are employed to intensify the novel's dramatic narrative. Scenes such as Cahandar Agha abducting Mələk, the tense confrontation between Zərnigar and Mələk, and the grotesque depiction of Molla Sadig's household visually convey the psychological depth and social conflicts of the novel.
A distinctive feature of Rahmanzadeh's illustrations is her emphasis on female characters and national identity. Traditional clothing, ornaments, carpets, and domestic objects are carefully rendered, reflecting Azerbaijani cultural values and everyday life. At the same time, symbolic

elements—such as weapons representing honor and spiral clouds recalling ancient artistic traditions—enrich the visual narrative.
The article concludes that Rahmanzadeh's Dəli Kür illustrations constitute an innovative and original achievement in Azerbaijani book graphics. By combining miniature traditions with modern graphic expression, the artist deepens the reader's understanding of the novel and reinforces the enduring dialogue between literature and fine art in Azerbaijan.
Keywords: Maral Rahmanzadeh, graphics, fine arts, novel, painting
İncəsənətin özünəməxsus incəliklərini özündə birləşdirən təsviri sənət digər sahələrlə də sıx bağlıdır. İnsanların yaşadığı həyatı söz və rənglə əks etdirmək daha maraqlı və ifadəlidir. İlk vaxtlar mətnlə bağlı miniatüraların təsvir edilməsini nəzərə alsaq, XX əsrdən etibarən Azərbaycan təsviri incəsənət tarixinə nəzər yetirsək kitab qrafikası da inkişaf etməyə başlamışdır. Rəssamlarımızın həmin dönəmlərdə xarici ölkələrdə aldıqları təhsilləri onların bu sahənin ölkəmizdə inkişafına gətirib çıxarmışdır. A.Hacıyev, S.Şərifzadə, O.Sadıqzadə, M.Abdullayev kimi görkəmli sənətkarların yaradıcılığında ədəbiyyatımızda mühüm yer tutan yazıçıların əsərlərinə çəkilmiş illüstrasiyalar mühüm yer tutur. Öz yaradıcılığı ilə qadın sənətkarlarımız arasında xüsusilə söz açılan xalq rəssamı Maral Rəhmanzadənin yaradıcılığında da kitab qrafikası mühüm yer tutur.

Maral Rəhmanzadə yaradıcılığına baxış. Azərbaycan təsviri incəsənət tarixində özünəməxsus fərdi dəst-xətti ilə seçilən Maral Rəhmanzadə əvvəlcə 1930-cu ildə Bakı rəssamlıq texnikumunda, 1934-cü ildə Surikov adına Moskva Dövlət rəssamlıq instituna daxil olur. Görkəmli rəssamlardan aldığı təhsil onun peşəkar rəssam kimi yetişməsinə gətirib çıxarır. İlk olaraq kağız üzərində kömür və karandaşla M.Y.Lermontovun "Aşıq Qərib" poemasına, daha sonra C.Cabbarlının "Qız qalası" poemasına çoxsaylı illüstrasiyalar ilə yaradıcılığını zənginləşdirmişdir. 1982-ci ildə rəssam İ.Şıxlının "Dəli Kür" romanına həsr edilən kitaba çəkilmiş illüstrasiyalar ilə mətnin daha da tamaşaçıya çatdırılmasına xidmət edir.

"Dəli Kür" romanına çəkilmiş illüstrasiyalar. 1982-ci ildə romanın yenidən nəşr olunması ilə bərabər, bu dəfəki sayında yenilik əsərə bir neçə maraqlı illüstrasiyalar da rəssam tərəfindən təsvir edilmişdir. "Cahandar ağanın Mələyi qaçırması" əsərində Göytəpə kəndinin ümumi mənzərəsi canlandırılmışdır. Əsas diqqət isə Cahandar ağanın Kürün sahilində bir neçə dəfə görüb aşiq olduğu Mələyi götürüb qaçma səhnəsidir. Atın dinamikası, üzərində əyləşən Cahandar ağanın məsum, yazıq, öz taleyində baş verən hadisələrlə əsərdə diqqəti çəkən Mələyi qucaqlamışdır. Kompozisiyada miniatür ənənələri diqqəti cəlb edir. Kürün spiralvari formada verilməsi, obrazların üzündəki ifadəliyin şərtiliyi ənənəvi incəsənətin qrafika sənətində də xüsusi yeri olduğunu göstərir.

Hadisələrin get-gedə dramatikləşməsi, əsərdəki gərginlik Zərnigar xanım və Mələk arasında olan münasibətlər kompozisiyada təsvir edilmişdir. Zərnigar xanımın qəzəbli baxışı, Mələyin həyəcanlı halda başını aşağı salması, Salatının baş verən hadisələrə titrəməsi, qorxması əsərdəki süjet xəttinin ağ-qara, rəng-ştrixlərlə bir daha tamaşaçıya maraqlı ifadəli tərzdə canlandırılmışdır. Maral Rəhmanzadə yaradıcılığında mühüm yer tutan qadın obrazlarına xas olan milli geyim ənənələri, naxış, ornamentlər, butanın ritmik olaraq təsviri əsərdəki gərginliyi azaldır. Məkanın kənd evlərinə xas olan formada xalça, qablar ilə bəzədilməsi rəssamın yaradıcılığına xas olan milli ənənələrimizin, məişət həyatının ön plana çəkilməsinin bir daha şahidi ola bilərik.

ISBN: 978-625-6997-99-8

"Molla Sadığın evi" romanda baş verən hadisələr, müridlərin Molla Sadığın evinə gəlməsi, meyxana qurulması, baş verən qeyri-adi "dini mərasim" rəssam tərəfindən canlandırılmışdır. Qrotesk şəklində yaradılmış obrazlar, müxtəlif insan simaları, Molla Sadıx və Şahnigar daha da iri formada verilmişdir.

"Şahnigar xanım" kompozisiyasında rəssam günəşli Göytəpə kəndinin qarşısında qəmli, lirik baxışlarıyla seçilən Şahnigar və torpağın altında isə kəfənə bükülmüş şəkildə dəfn edilən bəxtsiz qadın obrazı canlandırılmışdır. Cahandar ağanın öz bacısını, günəşli, Kürün qolunun ayrılması vaxtı öldürməsi Maral Rəhmanzadə bir daha təsvir dili ilə bu hadisəni əks etdirmişdir.

Əsərin baş qəhrəmanı, hadisələrin mərkəzində gedən daha sərt, geyimi və qəzəbli baxışları ilə seçilir. Obraz real, arxa fonda mənzərə miniatüralarımıza xas olan şərti şəkildə təsviri ,hər iki janrın qarşılıqlı şəkildə verilməsini görə bilərik. Buludların spiralvari formada verilməsi uyğur ənənələrini xatırladır. Tüfəng və xəncər isə bizim xalqa xüsusilə məxsus olan qeyrətin simvolik təsvir həlləridir.

Növbəti səhnədə Salatın Allahyar tərəfindən qaçırıldıqdan sonra, evə gətirilən qızının təmiz olmasına şübhə edən Cahandar ağa xəncəri çıxarıb onu ödürmək istəyir. Obrazların baxışları əsərdə baş verən hadislərin rəssam tərəfindən düzgün şəkildə çatdırılmasına xidmət edir. Şahnigarın isə ruh şəkildə qardaşına qızının təmiz olmasını bildirməsi, onu özü kimi günahsız şəkildə öldürməməsinin qarşısını alır. Ağ-qara ornamentlərin ritmik təkrarlanması, obrazların mimika və jestləri bu kompozisiyada xüsusilə vurğulanmalıdır.

Göytəpə kəndində müsəlman uşaqların təhsil alması üşün çalışan Əhmədin və yanındakı şagirdlərinin, kazak dəstələrinin qarşısında verilməsini əsərdə baş verən hadisələrə rəssam tərəfindən də əsas diqqət mərkəzində saxlanıldığını, savadsızlığa qarşı mübarizə aparıldığı bir Göytəpə kəndinin vedutası, uyğur ənənələri, geyim mədəniyyəti əsərin əsas xüsusiyyətlərindəndir.

Nəticə. Azərbaycan sənətşünaslığında ilk dəfə araşdırılan Maral Rəhmanzadə yaradıcılığında "Dəlim Kür" romanının illüstrasiyaları kitab qrafikası üçün yenilikdir. Rəssam bu əsərlərdə miniatür ənənələrindən, məişət, geyim mədəniyyətindən geniş istifadə etmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1.İsmayıl Şıxlı "Dəli Kür" , Bakı 1982, 435 s

ISBN: 978-625-6997-99-8

POSTDRAMATİK TİYATRODA SEYİRCİNİN ETİK POLİTİK ÖZNEYE DÖNÜŞÜMÜ VE SPEAK BITTERNESS PERFORMANSI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

THE ETHICAL-POLITICAL TRANSFORMATION OF THE AUDIENCE IN POSTDRAMATIC THEATRE THROUGH SPEAK BITTERNESS

Res. Asst. Yağmur Sevim PARİM SAĞLAM*
Istanbul Yeni Yuzyil University, Faculty of Fine Arts
Yildiz Technical University, Faculty of Art and Desing
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4092-1341

Özet

Çalışma postdramatik tiyatroda seyircinin konvansiyonel tiyatrodaki edilgen konumundan çıkarılarak fail olmaya zorlanan politik bir özne konumuna yerleştirilmesini araştırır. Dramatik yapı duygusal tepki, anlatı tutarlılığı, karakterin psikolojik dinamikleri ve seyircinin illüzyonist bir dünyaya dalmasıyla şekillenir. Postdramatik yapıda ise bu mekanizmalar askıya alınır. Seyircinin duygusal tepkisi, karakterle özdeşleşme veya çatışmanın çözülmesine yönlendirilmez aksine yüzleşme, ifşa veya bilişsel rahatsızlık yoluyla yeniden üretilir. Seyirci bir karakterle birlikte hissetmeye davet edilmek yerine performansın şimdiki zamanında olanlara katlanmak, müzakere etmek ve üzerinde düşünmek zorunda kaldığı bir durumun içine itilir. Klasik yapıda seyirci temsil ile arasına estetik ve zamansal bir mesafe koyarken postdramatik tiyatro bu mesafeyi bilinçli şekilde askıya alır. Temsil yerine varlık yoluyla işleyen postdramatik tiyatroda duygusal etkiler illüzyondan değil durum yoğunluğundan, bedensel maruziyetten, süreçten, süreden ve gerçeğin anlık geri tepmesinden üretilir. Seyirci rahatsızlık, şok, sıkıntı, hayranlık veya etik rahatsızlık gibi duygularla karşılaşır. Bu duygular genellikle kararsız ve dengesizdir, katartik boşalmaya direnir. Bu anlamda duygu arındırılmaz veya işlenmez, çözümsüz kalarak seyirciyi kendi algısal ve etik konumuyla yüzleşmeye zorlar. Bu değişimin önemli bir sonucu seyircinin fail haline gelmesidir. Doğrudan hitap, uzun süreli performans, fiziksel yakınlık veya oyuncuların göze aldığı riskler gibi stratejilerle seyirci duruma dahil edilir. Burada faillik pasif bir gözlemden ziyade etik bir maruz kalma anlamına gelir. Seyirci varlığının, bakışının ve sahnede olup bitene karşı mesuliyetinin farkına varır. Ancak bir algı politikası yoktur, postdramatik tiyatro temalar ve mesajlar aracılığıyla politik anlamlar iletmez bunun yerine alışılmış anlam kalıplarını bozarak seyircinin algılama, seyretme ve tepki verme biçimini yorum ve yargı sürecinin bilincinde olacak şekilde yeniden düzenler. Böylece refleksif duygusal tepkiler oluşturan seyirci salt performansı değil ona karşı kendi tepkilerini de gözlemleme fırsatı bulur. Postdramatik tiyatro alışılmış görme, hissetme ve yorumlama biçimlerinin istikrarsızlaştığı, algının ve tepkinin refleksif hale geldiği, sorumluluğun duygusal rahatlığın yerini aldığı ve artık seyircinin tarafsız bir gözlemci olarak kalamayacağı bir tanıklık rejimi üretir. Bu bağlamda çalışma Forced Entertainment tarafından ilk kez 1994 yılında sahnelenen Speak Bitterness performansına odaklanır. Çoğu zaman saatler süren ve sıkı bir sözlü protokol etrafında yapılandırılan performans, sanatçıların “Ben suçluyum...” veya “Kendimi suçluyorum...” gibi cümlelerle başlayan kesintisiz bir itiraf dizisi sunmasından oluşur. Bu itiraflar sıradan, sosyal olarak kabul edilebilir eylemlerden aşırı,

ISBN: 978-625-6997-99-8

şiddet içeren veya ahlaki açıdan rahatsız edici itiraflara kadar uzanır ve anlatılar psikolojik motivasyon ya da çözüm girişimi içermez. Eser, seyircileri performansçılarla veya itiraflarla duygusal bir uyuma davet etmek yerine onları uzun süreli bir dinleme konumuna yerleştirerek ifşa, tekrarlama ve ahlaki belirsizliklere karşı kendi tepkileriyle yüzleştirir. Seyircilerden anlatı çerçevesi içinde bireysel itirafları yargılamaları istenmez, anlamı sabitleyebilecek yorum veya anlatı sunulmaz. Aksine seyirciler, dinleyici ve fail olarak dahil edildikleri sürekli bir itiraf akışına tanık olmaya zorlanırlar. Speak Bitterness'ın etik boyutu, itirafların ahlaki içeriğinden ziyade ürettiği fail-seyirci konumundan kaynaklanmaktadır: Dayanıklılık, suç ortaklığı, rahatsızlık, merak ve duyulanları katartik veya ahlaki bir sonuca bağlayamamak. Bu bakış açısıyla çalışma, seyircinin algısal ve duygusal katılımını başlı başına etik bir eylem haline getirerek seyirciyi politik bir özne olarak konumlandıran Speak Bitterness performansını analiz eder.

Anahtar Kelimeler: Postdramatik Tiyatro, Speak Bitterness, Forced Entertainment

Abstract

The study examines how postdramatic theater shifts the audience from their passive position in conventional theater to a political subject position where they are compelled to become agents. Dramatic structure is shaped by emotional response, narrative consistency, the psychological dynamics of the characters, and the audience's immersion in an illusionistic world. In postdramatic structure, these mechanisms are suspended. The audience's emotional response is not directed towards identification with the character or the resolution of conflict, but is instead reproduced through confrontation, exposure, or cognitive discomfort. Rather than being invited to empathize with a character, the audience is thrust into a situation where they must endure, negotiate, and reflect on what is happening in the present moment of the performance. Whereas in the classical structure the audience places an aesthetic and temporal distance between themselves and the representation, postdramatic theater consciously suspends this distance. In postdramatic theater, which operates through presence rather than representation, emotional effects are produced not by illusion but by the intensity of the situation, physical exposure, process, duration, and the momentary rebound of reality. The audience encounters feelings such as discomfort, shock, distress, admiration, or ethical unease. These feelings are often unstable and unbalanced, resisting cathartic release. In this sense, emotions are not purified or processed; they remain unresolved, forcing the audience to confront their own perceptual and ethical positions. An important result of this change is that the audience becomes the perpetrator. The audience is included in the situation through strategies such as direct address, long-term performance, physical proximity, or risks taken by the actors. Here, perpetration means ethical exposure rather than passive observation. The audience becomes aware of its presence, its gaze, and its responsibility for what is happening on stage. However, there is no policy of perception; postdramatic theater does not convey political meanings through themes and messages. Instead, it disrupts conventional patterns of meaning, reorganizing the audience's ways of perceiving, watching, and responding in a way

ISBN: 978-625-6997-99-8

that makes them conscious of the process of interpretation and judgment. Thus, the audience, which generates reflexive emotional responses, has the opportunity to observe not only the performance but also their own reactions to it. Post-dramatic theater produces a regime of witnessing in which conventional forms of seeing, feeling, and interpreting become unstable, perception and reaction become reflexive, responsibility replaces emotional comfort, and the audience can no longer remain neutral observers. In this context, the work focuses on the performance Speak Bitterness, first staged by Forced Entertainment in 1994. Often lasting for hours and structured around a strict verbal protocol, the performance consists of the artists presenting an uninterrupted series of confessions beginning with sentences such as “I am guilty...” or “I blame myself...”. These confessions range from ordinary, socially acceptable actions to extreme, violent, or morally disturbing confessions, and the narratives contain no psychological motivation or attempt at resolution. Rather than inviting the audience into an emotional harmony with the performers or the confessions, the work places them in a position of prolonged listening, confronting them with their own reactions to disclosure, repetition, and moral ambiguity. The audience is not asked to judge the individual confessions within the narrative framework, nor are they offered any commentary or narrative that might fix the meaning. Instead, they are compelled to witness a continuous flow of confessions in which they are involved as listeners and perpetrators. The ethical dimension of Speak Bitterness stems not from the moral content of the confessions but from the perpetrator-audience position it produces: endurance, complicity, discomfort, curiosity, and the inability to connect what is heard to a cathartic or moral conclusion. From this perspective, the work analyzes the Speak Bitterness performance, which positions the audience as a political subject by making the audience's perceptual and emotional participation an ethical act in itself.

Keywords: Postdramatic Theatre, Speak Bitterness, Forced Entertainment

ISBN: 978-625-6997-99-8

İNTERMODEL SANAT PSİKOTERAPİSİNİN DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE TANILI ÇOCUKLAR İÇİN OLASI POZİTİF ETKİLERİ

POSSIBLE POSITIVE EFFECTS OF INTERMODAL ART PSYCHOTHERAPY FOR CHILDREN DIAGNOSED WITH ATTENTION DEFICIT AND HYPERACTIVITY

Res. Asst. Yağmur Sevim PARİM SAĞLAM*
Istanbul Yeni Yuzyil University, Faculty of Fine Arts
Yildiz Technical University, Faculty of Art and Desing
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4092-1341

Prof. Dr. Emine Ceylan ÜNAL AKBULUT
Yildiz Technical University, Faculty of Art and Desing
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5108-7386

Özet

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (ADHD) bireylerin dikkat süresi, dürtü kontrolü ve davranışsal düzenleme becerilerinde belirgin farklar gösterdiği bir nörogelişimsel bozukluk olarak tanımlansa da bu farkları yalnızca bilişsel performans ya da dikkat problemi olarak sınıflandırmak hem klinik hem toplumsal düzeyde yetersiz kalır. ADHD bilişsel süreçlerin, duygu regülasyonunun ve çevresel uyaranlarla ilişkilenmenin çok boyutlu bir sorunsallaşmasını yansıtır. Genellikle çocukluk çağında fark edilen bu durum akademik, sosyal ve duygusal işlevselliği önemli ölçüde etkileyebilir. Sanat, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (ADHD) tanılı çocuklarla bağ kurmada nispeten daha etkili bir terapötik ve eğitici müdahaledir çünkü görsel, işitsel ve kinestik öğrenme yeteneklerini bir arada kullanmalarına ve terapi sırasında duyguların daha rahat ifade edilmesine olanak tanır. Sanatsal faaliyetlerde bulunmak aşırı enerjiyi ve hiperaktiviteyi etkin biçimde yönlendirebilir ve azaltabilir. Aynı zamanda sanat terapisinde kullanılan intermodel yaklaşımlar öğrenme sürecini geliştirerek çocukların dikkat ve hiperaktivite sorunlarına çözüm bulmanın yanı sıra sosyal becerilerinin gelişmesine de olanak sağlar. İntermodel yaklaşımlar görsel algı becerileri, ortografik kodlama, motor planlama ve uygulama, kinestik geri bildirim ve görsel motor koordinasyon gibi grafomotor becerilerin eşzamanlı gelişmesine yardımcı olur. Eşzamanlılık ve gelişim için hazırbulunuşluk gibi temel nedenlerle klasik terapi yöntemlerine göre daha faydalı olabilir. Kendilerini ifade etme süreçlerinde de sıklıkla ketlenme sorunları yaşayan ADHD'li çocuklar, sanatın sunduğu yaratıcı ve özgür ifade alanıyla iç dünyalarını ve duygularını daha açık bir şekilde dışavurma imkanı bulurlar. ADHD tanılı çocuklarda sanat terapinin etkisini güçlendiren bir diğer önemli boyut planlama, organize olma, başlama, sürdürme, dürtü kontrolü ve çalışma belleği gibi yürütücü işlevler üzerindeki dolaylı katkısıdır. Özellikle intermodel uygulamalarda çocuk yönergeyi anlama, adımlara bölme, malzemeyi seçme, bir işi belirli süre sürdürebilme ve ürününü tamamlayıp paylaşma gibi süreçlerle hem öz düzenleme becerilerini pratik eder hem de başarı duygusunu deneyimler. Terapötik bir ortamda üretilen eserlerin süreç odaklı ele alınması hata yapma kaygılarını azaltarak ve öz benlik saygılarını destekleyerek baş etme stratejileri geliştirmesine yardımcı olur. Bu nedenle intermodel sanat terapisi duygusal ifade alanı sunmanın yanı sıra dikkat, motivasyon ve davranış yönetimini hedef alan bütüncül bir destek mekanizması olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmanın amacı intermodel sanat terapi yöntemlerinin dikkat eksikliği ve hiperaktivite tanısı alan çocuklar üzerindeki olumlu etkilerine dikkat çekmek ve bu terapilerin klasik yöntemlere kıyasla neden daha etkili olabileceğini tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: ADHD, İntermodel Yaklaşım, Sanat Terapi

Abstract

Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) is defined as a neurodevelopmental disorder in which individuals exhibit significant differences in attention span, impulse control, and behavioral regulation skills. However, classifying these differences solely as cognitive performance or attention problems is insufficient at both the clinical and societal levels. ADHD reflects a multidimensional problem involving cognitive processes, emotion regulation, and interaction with environmental stimuli. Usually recognized in childhood, this condition can significantly affect academic, social, and emotional functioning. Art is a relatively more effective therapeutic and educational intervention for connecting with children diagnosed with Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) because it allows them to use their visual, auditory, and kinesthetic learning abilities together and facilitates the expression of emotions more comfortably during therapy. Engaging in artistic activities can effectively channel and reduce excess energy and hyperactivity. At the same time, the intermodal approaches used in art therapy enhance the learning process, enabling children to find solutions to their attention and hyperactivity problems while also developing their social skills. Intermodal approaches help the simultaneous development of graphomotor skills such as visual perception skills, orthographic coding, motor planning and execution, kinesthetic feedback, and visual-motor coordination. They may be more beneficial than traditional therapy methods due to fundamental reasons such as simultaneity and readiness for development. Children with ADHD, who often experience inhibition issues in their self-expression processes, find the opportunity to express their inner worlds and emotions more openly through the creative and free expression space offered by art. Another important dimension that enhances the effect of art therapy in children diagnosed with ADHD is its indirect contribution to executive functions such as planning, organizing, starting, sustaining, impulse control, and working memory. Especially in intermodal applications, children practice self-regulation skills and experience a sense of accomplishment through processes such as understanding instructions, breaking tasks into steps, selecting materials, sustaining an activity for a specific period, and completing and sharing their work. Approaching the works produced in a therapeutic environment in a process-oriented manner helps children develop coping strategies by reducing their fear of making mistakes and supporting their self-esteem. Therefore, intermodal art therapy should be considered a holistic support mechanism that targets attention, motivation, and behavior management, in addition to providing an area for emotional expression. The aim of this study is to highlight the positive effects of intermodal art therapy methods on children diagnosed with attention deficit and hyperactivity disorder and to discuss why these therapies may be more effective than traditional methods.

Keywords: ADHD, Intermodel Approach, Art Therapy

ISBN: 978-625-6997-99-8

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ TƏBİƏT ELMLƏRİ TERMİNLƏRİNİN TARİXİ DÖVRLƏR ÜZRƏ TƏDQİQİ

A STUDY OF NATURAL SCIENCE TERMS IN THE AZERBAIJAN LANGUAGE ACROSS HISTORICAL PERIODS

Svetlana BALAKİŞİYEVA
Azerbaijan, Mingachevir State University, Faculty of Education
ORCİD İD: https://orcid.org/0000-0003-4886-8856

XÜLASƏ

Tədqiqat işində Azərbaycan dilində təbiətşünaslıq terminlərinin formalaşması və inkişaf tarixi araşdırılır.Terminologiya sisteminin qədim dövrlərdən başlayaraq orta əsrlərə, yeni dövrlərə və müasir dövrlərə qədər inkişaf xüsusiyyətləri təhlil edilir. Təhlil zamanı terminlərin mənşəyi, semantik inkişafı, digər dillərlə qarşılıqlı əlaqəsi və digər dillərin formalaşmasındakı rolu nəzərdən keçirilir. Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycan təbiətşünaslıq terminologiyasının tarixi inkişaf mərhələlərini sistemli şəkildə təqdim etməkdir.

Elmi terminologiya dilin inkişaf səviyyəsini və elmi düşüncə tarixini əks etdirən əsas göstəricilərdən biridir. Azərbaycan dilində təbii terminlərin formalaşması uzun tarixi inkişaf prosesindən keçib. Bu terminlər təkcə dilçilik baxımından deyil, həm də maliyyə tarixi, sivilizasiya və sosial düşüncə kontekstində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Mövzunun aktuallığı terminologiya sisteminin tarixi köklərinin öyrənilməsindən və müasir elmi dillərin inteqrasiyasından asılıdır.

Qədim dövrlərdə Azərbaycan ərazisində formalaşmış təbiətşünaslıq anlayışları əsasən xalq biliklərinə, müşahidələrinə və praktik təcrübəyə əsaslanırdı. Təbii hadisələri ifadə edən terminlər əsasən bütün türk leksik fonu üçün nəzərdə tutulub. Bu mərhələdə terminlər əl yazısından daha çox xərc və qənaət yönümlü idi, sadə, konkret məna daşıyırdı.

Orta əsrlərdə ərəb və fars dillərinin Azərbaycan dilində naturalist terminlərin inkişafına təsiri güclənmişdir. Astronomiya, tibb, coğrafiya və biologiya sahələri ilə bağlı terminlər bu dillər vasitəsilə dilə daxil edilmişdir. Bu dövrdə elmi traktatlar və tərcümə əsərləri terminologiyanın zənginləşdirilməsinin əsas mənbəyinə çevrilmişdir. Terminlər, əsasən, yazılı ədəbiyyatda istifadə olunmuş və ədəbi üslubun rəsmiləşdirilməsinə xidmət etmişdir.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində naturalist terminologiyada ciddi dəyişikliklər baş verdi. Avropa təsirinin təsiri ilə rus və türk mənşəli terminlər Azərbaycan dilinə daxil edildi. Bu mərhələdə müddətlərin sistemləşdirilməsi və normallaşdırılması istiqamətində ilk addımlar atıldı. Əl ilə yazılmış terminlərin milli dilə uyğunlaşdırılması məsələsi ön plana çıxdı.

Müasir dövrdə Azərbaycan dilində təbiətşünaslıq terminləri elmi və texniki elmlərlə paralel olaraq inkişaf edir. Beynəlxalq terminlər qəbul edilsə də, milli termin yaradıcılığına xüsusi diqqət yetirilir. Terminologiya lüğətlərinin hazırlanması, elmi komitələrin fəaliyyəti və normativ aktlar terminologiyanın ardıcıllığının təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Nəticə.Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan dilində naturalistik terminlərin tarixi inkişafı ardıcıl və tədricən xarakter daşıyır. Hər bir dövr terminologiya sisteminin zənginləşməsinə və elmi dilin formalaşmasına öz töhfəsini vermişdir. Tarixi təcrübənin öyrənilməsi müasir terminologiya problemlərinin həllində böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: təbətşünaslıq terminləri, terminologiya, Azərbaycan dili, tarixi inkişaf, elmi dil.

ISBN: 978-625-6997-99-8

ABSTRACT

The research study examines the formation and development history of natural science terms in the Azerbaijani language. The development features of the terminology system from ancient times to the Middle Ages, modern times and modern times are analyzed. During the analysis, the origin of the terms, semantic development, interaction with other languages and their role in the formation of other languages are considered. The main goal of the study is to systematically present the stages of historical development of Azerbaijani natural science terminology.

Scientific terminology is one of the main indicators reflecting the level of development of the language and the history of scientific thought. The formation of natural terms in the Azerbaijani language has gone through a long historical development process. These terms are of great importance not only from the point of view of linguistics, but also in the context of financial history, civilization and social thought. The relevance of the topic depends on the study of the historical roots of the terminology system and the integration of modern scientific languages.

In ancient times, the natural science concepts formed in the territory of Azerbaijan were mainly based on folk knowledge, observations and practical experience. The terms denoting natural phenomena were mainly intended for the entire Turkic lexical background. At this stage, the terms were more oriented towards cost and economy than handwriting, and had a simple, concrete meaning.

In the Middle Ages, the influence of Arabic and Persian languages on the development of naturalistic terms in the Azerbaijani language increased. Terms related to the fields of astronomy, medicine, geography and biology were introduced into the language through these languages. During this period, scientific treatises and translated works became the main source of enrichment of terminology. The terms were mainly used in written literature and served to formalize the literary style.

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, serious changes took place in naturalistic terminology. Under the influence of European influence, terms of Russian and Turkish origin were introduced into the Azerbaijani language. At this stage, the first steps were taken towards the systematization and normalization of terms. The issue of adapting handwritten terms to the national language came to the fore.

In modern times, natural science terms in the Azerbaijani language are developing in parallel with scientific and technical sciences. Although international terms are accepted, special attention is paid to the creation of national terms. The preparation of terminology dictionaries, the activities of scientific committees and regulatory acts play an important role in ensuring the consistency of terminology.

Conclusion. Research shows that the historical development of naturalistic terms in the Azerbaijani language is consistent and gradual. Each period has contributed to the enrichment of the terminology system and the formation of the scientific language. The study of historical experience is of great importance in solving modern terminology problems.

Keywords: Natural science terms, terminology, Azerbaijani language, historical development, scientific language.

ISBN: 978-625-6997-99-8

TAX COMPLIANCE AND INFORMAL ECONOMY IN INDIA

Nikhil Arora
Kurukshetra University, Department of Economics, Kurukshetra, India

Suresh Bansal
Maharshi Dayanand University, Department of Sociology, Rohtak, India

Abstract

Tax compliance remains a critical component of effective fiscal governance in developing economies. In India, the presence of a large informal economy poses significant challenges to tax administration and revenue generation. Informal economic activities often operate outside the regulatory framework, leading to reduced tax compliance and limiting the government's ability to mobilize financial resources for public development initiatives. This study examines the relationship between tax compliance and the informal economy in India.

The research analyzes the structural characteristics of informal economic activities and evaluates their impact on government revenue systems. By examining policy reforms and institutional mechanisms aimed at improving tax compliance, the study explores how governments can reduce the size of the informal sector while enhancing fiscal capacity.

The findings indicate that complex tax regulations, limited enforcement capacity, and inadequate awareness among taxpayers contribute to low compliance rates. Informal sector participants often avoid formal registration due to administrative barriers and perceived tax burdens. Strengthening digital tax systems, simplifying tax procedures, and encouraging voluntary compliance are identified as key strategies for improving the situation.

The study concludes that integrating informal economic activities into the formal sector can significantly enhance tax revenue and support sustainable economic development in India. Policymakers must adopt comprehensive fiscal reforms that combine regulatory improvements with incentives for formal economic participation.

Keywords: Tax compliance, informal economy, fiscal policy, India, public finance

ISBN: 978-625-6997-99-8

PUBLIC REVENUE STRUCTURES AND SOCIAL EQUITY IN PAKISTAN

Adeel Hussain
University of Central Punjab, Department of Economics, Lahore, Pakistan

Farzana Khalid
University of Okara, Department of Development Studies, Okara, Pakistan

Danish Mahmood
Minhaj University Lahore, Department of Public Policy, Lahore, Pakistan

Iqra Noor
University of Haripur, Department of Sociology, Haripur, Pakistan

Ali Raza
University of Layyah, Department of Economics, Layyah, Pakistan

Abstract

Public revenue structures play a crucial role in shaping fiscal capacity and ensuring equitable economic development. In Pakistan, the composition of government revenues has long been debated due to concerns about fairness, efficiency, and sustainability. This study examines how public revenue structures influence social equity in Pakistan.

The research evaluates different components of government revenue, including direct taxation, indirect taxation, and non-tax revenues. By analyzing fiscal policies and revenue trends, the study investigates the redistributive effects of revenue systems and their implications for social equity.

The findings suggest that reliance on indirect taxes places a disproportionate burden on lower-income households, potentially exacerbating socio-economic inequality. Limited tax compliance and a narrow tax base further constrain the government's ability to redistribute income effectively. At the same time, inadequate investment in social services reduces the potential impact of fiscal policy on improving social welfare.

The study recommends reforms aimed at strengthening progressive taxation and improving revenue collection mechanisms. Expanding the tax base and enhancing transparency in fiscal management can contribute to greater social equity and sustainable economic growth in Pakistan.

Keywords: Public revenue, social equity, fiscal policy, Pakistan, income distribution

ISBN: 978-625-6997-99-8

RURAL DEVELOPMENT POLICIES AND INCOME DISTRIBUTION IN THE PHILIPPINES

Patricia Gomez
University of Eastern Philippines, Department of Economics, Catarman, Philippines

Ronald Espinoza
Ifugao State University, Department of Development Studies, Ifugao, Philippines

Abstract

Rural development policies are essential for addressing economic disparities and promoting inclusive growth in developing countries. In the Philippines, rural communities often face limited access to infrastructure, employment opportunities, and essential public services. These challenges contribute to persistent income inequality between urban and rural regions. This study examines the effectiveness of rural development policies in improving income distribution in the Philippines.

The research focuses on government initiatives related to agricultural development, rural infrastructure investment, and community-based economic programs. By analyzing policy outcomes and socio-economic indicators, the study evaluates how these policies influence income levels and economic opportunities in rural areas.

The findings suggest that targeted rural development programs can significantly improve living conditions and reduce income disparities. Investments in agricultural productivity, rural education, and infrastructure development contribute to economic empowerment and job creation. However, implementation challenges and limited financial resources often restrict the effectiveness of these initiatives.

The study concludes that comprehensive rural development strategies are necessary to address structural inequalities and promote sustainable development. Strengthening institutional capacity and improving policy coordination can enhance the effectiveness of rural development programs in the Philippines.

Keywords: Rural development, income distribution, agricultural policy, Philippines, economic development

ISBN: 978-625-6997-99-8

SOCIAL WELFARE PROGRAMS AND REGIONAL INEQUALITY IN INDIA

Karthik Menon
Cochin University of Science and Technology, Department of Economics, Kochi, India

Deepa Iyer
Cochin University of Science and Technology, Department of Economics, Kochi, India

Abstract

Regional inequality remains a persistent challenge in India despite sustained economic growth in recent decades. Social welfare programs have been implemented by the government to reduce poverty, improve social protection, and address disparities across different regions. This study examines the effectiveness of social welfare programs in reducing regional inequality in India.

The research analyzes major welfare initiatives focusing on health services, education, food security, and employment programs. By evaluating policy outcomes and economic indicators, the study explores how these initiatives influence socio-economic conditions across different states and regions.

The findings indicate that social welfare programs have played an important role in improving living standards and reducing extreme poverty in disadvantaged regions. Programs related to employment guarantees, food subsidies, and public health services have contributed to improving economic security for vulnerable populations. However, differences in administrative capacity and resource allocation across regions continue to affect program effectiveness.

The study highlights the importance of strengthening policy coordination and ensuring equitable resource distribution to maximize the impact of welfare initiatives. Improved governance and monitoring mechanisms can help ensure that social welfare programs contribute more effectively to reducing regional inequality in India.

Keywords: Social welfare, regional inequality, public policy, India, social development

ISBN: 978-625-6997-99-8

FISCAL POLICY AND WOMEN'S ECONOMIC PARTICIPATION IN PAKISTAN

Hamza Siddiqui
University of Faisalabad, Department of Economics, Faisalabad, Pakistan

Noor Fatima
Lahore College for Women University, Department of Public Policy, Lahore, Pakistan

Abstract

Women's participation in economic activities plays a vital role in promoting inclusive growth and sustainable development. In Pakistan, however, female labor force participation remains relatively low due to socio-cultural barriers, limited access to education, and structural economic challenges. Fiscal policy can serve as an important tool for encouraging women's economic participation by supporting employment opportunities and promoting gender equality.

This study examines how fiscal policies, including taxation systems and public expenditure programs, influence women's economic participation in Pakistan. The research evaluates policies related to education, vocational training, entrepreneurship support, and labor market inclusion.

The findings indicate that targeted fiscal interventions can significantly improve women's access to economic opportunities. Public investments in education and skill development programs contribute to increasing female workforce participation and reducing gender disparities in employment. However, institutional barriers and insufficient policy implementation continue to limit the overall effectiveness of these initiatives.

The study suggests that gender-sensitive fiscal policies and stronger institutional support mechanisms are essential for promoting women's economic empowerment. Expanding access to education, entrepreneurship opportunities, and financial resources can help enhance women's participation in economic activities and contribute to broader socio-economic development.

Keywords: Fiscal policy, women's participation, gender equality, Pakistan, economic development

ISBN: 978-625-6997-99-8

PUBLIC SECTOR EFFICIENCY AND INCOME EQUALITY IN THE PHILIPPINES

Isabel Torres
University of Rizal System, Department of Economics, Rizal, Philippines

Miguel Santiago
Tarlac State University, Department of Public Administration, Tarlac, Philippines

Abstract

Public sector efficiency plays a critical role in promoting economic stability and ensuring equitable distribution of resources. In the Philippines, government institutions are responsible for implementing policies aimed at improving social welfare and reducing income inequality. This study examines the relationship between public sector efficiency and income equality in the Philippines.

The research analyzes government performance in managing public resources and delivering essential services such as education, healthcare, and infrastructure development. By examining institutional efficiency and policy implementation mechanisms, the study evaluates how effective governance influences income distribution.

The findings suggest that improvements in public sector efficiency contribute to better allocation of resources and increased effectiveness of social programs. Transparent governance practices, stronger accountability mechanisms, and improved public financial management systems are identified as important factors supporting equitable development.

The study concludes that strengthening institutional capacity and enhancing governance frameworks can significantly improve the impact of government policies on income equality. Efficient public sector management remains essential for achieving sustainable socio-economic development in the Philippines.

Keywords: Public sector efficiency, income equality, governance, Philippines, public policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

FISCAL CAPACITY AND REGIONAL INEQUALITY IN INDIA

Pradeep Malhotra
Himachal Pradesh University, Department of Economics, Shimla, India

Anjana Kulshreshtha
Uttarakhand Open University, Department of Development Studies, Uttarakhand, India

Rohit Saxena
Himachal Pradesh University, Department of Economics, Shimla, India

Abstract

Fiscal capacity plays an important role in determining the ability of governments to finance public services and support economic development initiatives. In India, regional disparities in fiscal capacity among states contribute to uneven development outcomes and income inequality. This study investigates the relationship between fiscal capacity and regional inequality in India.

The research examines variations in state-level revenue generation, public expenditure patterns, and fiscal management practices. By analyzing economic indicators and policy frameworks, the study explores how differences in fiscal capacity influence regional economic performance and social development.

The findings suggest that states with stronger fiscal capacity are better able to invest in infrastructure, education, and social welfare programs, leading to higher levels of economic development. Conversely, states with limited fiscal resources often struggle to address development challenges effectively.

The study highlights the importance of fiscal equalization mechanisms and coordinated national policies to reduce disparities in fiscal capacity across states. Strengthening intergovernmental fiscal transfers and improving revenue generation strategies can help promote balanced regional development in India.

Keywords: Fiscal capacity, regional inequality, public finance, India, economic development

ISBN: 978-625-6997-99-8

THE ROLE OF FISCAL INCENTIVES IN REDUCING REGIONAL INCOME INEQUALITY IN INDIA

Arjun Singh
University of Lucknow, Department of Economics, Lucknow, India

Mohit Khanna
University of Lucknow, Department of Economics, Lucknow, India

Ritu Agarwal
University of Lucknow, Department of Economics, Lucknow, India

Abstract

Regional income inequality remains a significant economic challenge in India, where development levels vary widely across states and regions. Fiscal incentives are often used as policy tools to stimulate investment, encourage industrial development, and promote balanced regional growth. This study examines the role of fiscal incentives in reducing regional income inequality in India.

The research evaluates government programs that provide tax incentives, investment subsidies, and financial support for businesses operating in economically disadvantaged regions. By analyzing policy outcomes and economic indicators, the study explores the effectiveness of these incentives in stimulating economic activity and reducing income disparities.

The findings indicate that fiscal incentives can attract investment and promote job creation in underdeveloped regions, thereby contributing to economic diversification and regional growth. However, the effectiveness of such incentives depends on complementary factors such as infrastructure development, institutional capacity, and market access.

The study concludes that fiscal incentives should be integrated with broader development strategies to ensure long-term effectiveness. Coordinated policies that combine fiscal support with infrastructure investment and human capital development are essential for reducing regional income inequality in India.

Keywords: Fiscal incentives, regional inequality, economic development, India, public policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

FISCAL DECENTRALIZATION AND LOCAL DEVELOPMENT IN INDIA

Rajesh Kumar
Delhi School of Economics, University of Delhi, Department of Economics,
Delhi, India

Anita Sharma
Jawaharlal Nehru University, Centre for the Study of Regional Development,
New Delhi, India

Abstract

Fiscal decentralization has emerged as an important governance reform in many developing countries aiming to improve public service delivery and strengthen local economic development. In India, decentralization policies have transferred certain fiscal responsibilities from the central government to state and local authorities. This study examines the impact of fiscal decentralization on local development outcomes in India.

The research evaluates fiscal transfers, revenue autonomy, and expenditure responsibilities assigned to local governments. By analyzing regional economic indicators and development outcomes, the study explores how decentralization influences infrastructure development, social services, and local economic growth.

The findings suggest that fiscal decentralization can significantly enhance development outcomes when local governments possess adequate administrative capacity and financial resources. Local authorities are often better positioned to identify community needs and implement targeted development programs. However, disparities in institutional capacity and financial resources across regions may limit the effectiveness of decentralization policies.

The study concludes that strengthening institutional frameworks and improving fiscal coordination between central and local governments are essential for maximizing the benefits of fiscal decentralization in India. Effective decentralization policies can contribute to more balanced regional development and improved public service delivery.

Keywords: Fiscal decentralization, local development, regional policy, India, public finance

ISBN: 978-625-6997-99-8

PUBLIC EXPENDITURE AND POVERTY ALLEVIATION IN RURAL INDIA

Manoj Gupta
Banaras Hindu University, Department of Economics, Varanasi, India

Sneha Reddy
University of Hyderabad, Department of Development Studies, Hyderabad, India

Abstract

Poverty alleviation remains one of the most significant policy priorities in India, particularly in rural areas where socio-economic challenges are more pronounced. Public expenditure programs implemented by the government aim to improve living standards, enhance access to social services, and promote inclusive economic growth. This study investigates the role of public expenditure in reducing poverty in rural India.

The research analyzes government spending on key sectors such as rural infrastructure, agricultural support programs, education, and healthcare services. By examining socio-economic data and policy outcomes, the study evaluates the effectiveness of these expenditures in improving rural livelihoods.

The findings indicate that increased public investment in rural development programs contributes to poverty reduction by generating employment opportunities and improving access to basic services. Initiatives related to rural employment schemes, agricultural subsidies, and community development programs have played an important role in strengthening rural economies.

However, challenges related to policy implementation, administrative efficiency, and regional disparities continue to affect the impact of public expenditure. The study emphasizes the importance of improving governance mechanisms and ensuring better targeting of development programs to maximize their effectiveness.

Keywords: Public expenditure, poverty alleviation, rural development, India, economic policy

ISBN: 978-625-6997-99-8

TÜRKİYE'DE MALİYE POLİTİKALARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİNLİĞİ: MEVCUT UYGULAMALAR VE POLİTİKA AÇMAZLARI

THE EFFECTIVENESS OF FISCAL POLICIES ON INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY: CURRENT PRACTICES AND POLICY DILEMMAS

Res. Asst. Gümrah Can BAŞDAĞ[1]
[1] Kilis 7 Aralık University, Faculty of Applied Sciences, Kilis, TÜRKİYE
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-5164-2981

Özet

Maliye politikası, piyasa mekanizmasının doğal işleyişi sonucunda ortaya çıkan gelir eşitsizliklerini gidermede devletin elindeki en güçlü araç olarak tanımlanmaktadır. Richard Musgrave'in kamu maliyesinin üç temel işlevinden biri olarak belirttiği "yeniden dağıtım" işlevi, devletin vergi ve harcama politikaları yoluyla kaynakları toplumun farklı kesimleri arasında transfer etmesini öngörür. Modern refah devleti kuramları, özellikle progresif (artan oranlı) gelir vergisi sistemlerinin ve düşük gelirli grupları hedefleyen sosyal transferlerin, piyasa öncesi gelir ile piyasa sonrası harcanabilir gelir arasındaki uçurumu daralttığını savunmaktadır. Literatürdeki ampirik çalışmalar, gelişmiş ekonomilerde maliye politikasının Gini katsayısını önemli ölçüde düşürdüğünü kanıtlarken, gelişmekte olan ülkelerde vergi tabanının darlığı, kayıt dışılık ve dolaylı vergilerin ağırlığı gibi nedenlerle bu etkinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Özellikle dolaylı vergilerin toplam vergi yükü içindeki baskınlığı, düşük gelirli grupların tüketim harcamaları üzerinden daha fazla vergilendirilmesine yol açarak "regresif" bir etki yaratmakta ve vergi adaletini zedelemektedir. Kamu harcamaları cephesinde ise eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarının fırsat eşitliğini sağlama ve nesiller arası gelir hareketliliğini artırma konusundaki rolü, beşeri sermaye teorileriyle desteklenmektedir. Bu bağlamda maliye politikası, sadece bir bütçe yönetimi aracı değil, aynı zamanda toplumsal refahın maksimize edilmesi ve sosyal dışlanmanın önlenmesi için stratejik bir müdahale mekanizmasıdır. Bu çalışma, Türkiye'de uygulanan maliye politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkinliğini kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Gelir eşitsizliği, Türkiye'nin en önemli sosyo-ekonomik sorunlarından biri olarak öne çıkmaktadır. TÜİK verilerine göre 2024 yılında Gini katsayısı 0,410 seviyesinde gerçekleşmiş olup, bu değer Türkiye'yi Avrupa'da gelir dağılımı eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülke konumuna getirmektedir. Çalışmada, vergi politikaları, kamu harcamaları ve sosyal transfer programlarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri teorik ve ampirik çerçevede ele alınmıştır. Türkiye'de dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüzde 65 seviyelerine ulaşması, vergi sisteminin gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. Sosyal yardım programları ve transfer harcamaları son yıllarda artış göstermesine rağmen, yapısal sorunlar nedeniyle gelir dağılımındaki iyileşme sınırlı kalmıştır. Araştırma bulguları, maliye politikalarının gelir dağılımını iyileştirme konusunda beklenen etkinliği gösteremediğini ortaya koymaktadır. Çalışma, dolaysız vergilerin artırılması, vergi tabanının genişletilmesi, sosyal transfer programlarının etkinliğinin artırılması ve kamu harcamalarının yeniden yapılandırılması gibi politika önerilerinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maliye Politikası, Gelir Dağılımı, Gini Katsayısı, Vergi Sistemi, Sosyal Transferler.

Abstract

Fiscal policy is defined as the most powerful tool at the state's disposal for mitigating income inequalities arising from the natural functioning of the market mechanism. The "redistribution" function, identified by Richard Musgrave as one of the three primary functions of public finance, envisages the state transferring resources among different segments of society through

tax and expenditure policies. Modern welfare state theories argue that especially progressive income tax systems and targeted social transfers for low-income groups narrow the gap between pre-market income and post-market disposable income. While empirical studies in the literature prove that fiscal policy significantly reduces the Gini coefficient in developed economies, they show that this effect remains limited in developing countries due to reasons such as a narrow tax base, informality, and the weight of indirect taxes. In particular, the dominance of indirect taxes within the total tax burden creates a "regressive" effect by taxing low-income groups more heavily through their consumption expenditures, thereby undermining tax equity. On the public expenditure side, the role of education, health, and social protection expenditures in ensuring equality of opportunity and increasing intergenerational income mobility is supported by human capital theories. In this context, fiscal policy is not merely a budget management tool but also a strategic intervention mechanism for maximizing social welfare and preventing social exclusion. This study aims to comprehensively analyze the effectiveness of fiscal policies implemented in Turkey on income distribution. Income inequality stands out as one of Turkey's most significant socio-economic problems. According to TUIK data, the Gini coefficient was 0.410 in 2024, a value that positions Turkey as the country with the highest income distribution inequality in Europe. The study examines the effects of tax policies, public expenditures, and social transfer programs on income distribution within theoretical and empirical frameworks. The fact that the share of indirect taxes in total tax revenues has reached 65 percent in Turkey indicates that the tax system creates negative effects on income distribution. Although social assistance programs and transfer expenditures have increased in recent years, improvements in income distribution have remained limited due to structural problems. Research findings reveal that fiscal policies have failed to demonstrate the expected effectiveness in improving income distribution. The study offers policy recommendations such as increasing direct taxes, expanding the tax base, enhancing the effectiveness of social transfer programs, and restructuring public expenditures.

Keywords: Fiscal Policy, Income Distribution, Gini Coefficient, Tax System, Social Transfers.

GİRİŞ

Gelir dağılımı adaletsizliği, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sosyo-ekonomik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir dağılımındaki dengesizlikler, sosyal huzursuzluklara, ekonomik istikrarsızlığa ve sürdürülebilir kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biri haline gelmektedir (Piketty ve Saez, 2003). Türkiye özelinde bakıldığında, gelir dağılımı eşitsizliği son yıllarda daha da derinleşmiş ve ülkeyi bu konuda Avrupa'nın en problemli ülkesi haline getirmiştir.

Maliye politikası, gelir dağılımını düzeltmede devletin elindeki en önemli araçlardan birini oluşturmaktadır. Vergi politikaları, kamu harcamaları ve transfer ödemeleri aracılığıyla gelirin yeniden dağılımı sağlanabilmektedir (Musgrave, 1959). Ancak maliye politikalarının bu konudaki etkinliği, uygulamanın nasıl tasarlandığına, hangi araçların seçildiğine ve ekonominin genel yapısına bağlı olarak değişmektedir (Atkinson & Stiglitz, 1980).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2024 yılı verilerine göre, Türkiye'de Gini katsayısı 0,410 olarak gerçekleşmiştir. Bu değer, 2023 yılındaki 0,413 seviyesinden hafif bir iyileşme gösterse de, hala Avrupa'daki en yüksek gelir eşitsizliği oranlarından birini temsil etmektedir. Eurostat verilerine göre, Türkiye 42,6 Gini katsayısı ile 36 Avrupa ülkesi arasında gelir dağılımı eşitsizliğinde birinci sıradadır (Eurostat, 2024). En yüksek gelire sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay 2024 yılında yüzde 48,1 olurken, en düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun payı sadece yüzde 6,3'te kalmıştır.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de uygulanan maliye politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkinliğini kapsamlı bir şekilde değerlendirmektir. Çalışma, mevcut vergi sisteminin yapısını, kamu harcamalarının kompozisyonunu ve sosyal transfer programlarının etkinliğini analiz ederek, bu politikaların gelir dağılımı üzerindeki etkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca, tespit edilen sorunlara yönelik politika önerileri geliştirilerek, maliye politikalarının gelir dağılımını iyileştirme kapasitesinin nasıl artırılabileceği tartışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde gelir dağılımı ve maliye politikasına ilişkin kavramsal çerçeve sunulacak, üçüncü bölümde Türkiye'de gelir dağılımının genel görünümü analiz edilecek, dördüncü bölümde Türkiye'de uygulanan maliye politikaları detaylı olarak incelenecek, beşinci bölümde bu politikaların etkinliği değerlendirilecek ve son bölümde sonuç ve öneriler sunulacaktır.

GELİR DAĞILIMI VE MALİYE POLİTİKASI KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Gelir Dağılımı Kavramı ve Ölçüm Yöntemleri

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin, toplumu oluşturan bireyler, hane halkları veya faktör sahipleri arasında paylaşımını ifade etmektedir (Sen, 1973). Gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı ve kişisel gelir dağılımı olmak üzere iki temel boyutta incelenmektedir. Fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin üretim faktörleri (emek, sermaye, toprak, girişimci) arasındaki paylaşımını gösterirken, kişisel gelir dağılımı bireylerin veya hane halklarının elde ettikleri gelir düzeylerindeki farklılıkları ortaya koymaktadır (Atkinson, 1970).

Gelir dağılımının ölçümünde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunların başında Gini katsayısı gelmektedir. Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değer almakta olup, 0 tam eşitliği, 1 ise tam eşitsizliği ifade etmektedir (Gini, 1921). Lorenz eğrisi, gelir dağılımının grafiksel gösterimi olarak kullanılmakta ve kümülatif nüfus yüzdesi ile kümülatif gelir yüzdesi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Kuznets oranı, en zengin yüzde 20'lik kesimin gelirine en fakir yüzde 20'lik kesimin gelirinin bölünmesiyle elde edilmekte ve gelir uçları arasındaki farkı ölçmektedir (Kuznets, 1955).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçümünde kullanılan diğer göstergeler arasında Palma oranı, Atkinson endeksi ve Theil endeksi yer almaktadır. Palma oranı, en zengin yüzde 10'luk grubun gelirinin en fakir yüzde 40'lık grubun gelirine oranı olarak hesaplanmaktadır. Atkinson endeksi, toplumun eşitsizliğe karşı tutumunu dikkate alan bir ölçüm yöntemi sunarken, Theil endeksi entropi kavramını temel almakta ve bölgesel eşitsizliklerin analizi için özellikle kullanışlıdır.

Maliye Politikasının Tanımı ve Araçları

Maliye politikası, devletin kamu gelir ve giderlerini belirli ekonomik, sosyal ve siyasal amaçlara ulaşmak için kullandığı politika bileşimi olarak tanımlanmaktadır (Pınar, 2021). Maliye politikasının temel araçları vergi politikaları, kamu harcamaları ve borçlanma olmak üzere üç ana başlık altında toplanmaktadır (Ataç, 2021). Bu araçların etkin kullanımı, hem ekonomik büyümeyi desteklemekte hem de gelir dağılımını düzeltme işlevi görmektedir.

Vergi politikası, devletin kamu hizmetlerini finanse etmek ve gelir dağılımını düzenlemek amacıyla uyguladığı vergilendirme sistemini kapsamaktadır. Vergiler, dolaysız ve dolaylı vergiler olarak ikiye ayrılmaktadır. Dolaysız vergiler (gelir vergisi, kurumlar vergisi, veraset ve intikal vergisi gibi) doğrudan gelir ve servet üzerinden alınan vergiler olup, artan oranlı yapıları

ISBN: 978-625-6997-99-8

nedeniyle gelir dağılımı üzerinde düzenleyici etkiye sahiptir. Dolaylı vergiler (KDV, ÖTV gibi) ise tüketim üzerinden alınan vergiler olup, genellikle nispi oranlı yapıları nedeniyle düşük gelir gruplarını daha fazla etkilemektedir (Tanzi, 1987).

Kamu harcamaları, devletin ekonomik ve sosyal amaçlarını gerçekleştirmek için yaptığı harcamaları kapsamaktadır. Kamu harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere üç ana grupta sınıflandırılmaktadır. Transfer harcamaları, gelirin yeniden dağılımında doğrudan rol oynamakta ve sosyal yardımlar, emekli maaşları, işsizlik ödemeleri gibi kalemleri içermektedir (Musgrave & Musgrave, 1989). Cari harcamalar personel giderleri ve mal-hizmet alımlarını kapsarken, yatırım harcamaları altyapı ve fiziki sermaye oluşumuna yönelik harcamaları ifade etmektedir.

Maliye Politikası ve Gelir Dağılımı İlişkisi

Maliye politikası, gelir dağılımını iki temel mekanizma aracılığıyla etkilemektedir. Birinci mekanizma, vergilendirme yoluyla gelirin yeniden dağılımıdır. Artan oranlı vergi sistemleri, yüksek gelir gruplarından daha fazla vergi alarak gelir dağılımında düzeltici etki yaratabilmektedir (Mirrlees, 1971). İkinci mekanizma ise, kamu harcamaları ve transfer ödemeleri yoluyla düşük gelir gruplarına kaynak aktarımıdır. Eğitim, sağlık gibi kamu hizmetleri ve sosyal yardım programları, düşük gelir gruplarının refah düzeyini artırarak gelir dağılımını iyileştirebilmektedir (Stiglitz, 2000).

Ancak maliye politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi, politikaların tasarımına ve uygulama şekline bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, dolaylı vergilere ağırlık veren bir vergi sistemi, gelir dağılımını olumsuz etkileyebilmektedir. Benzer şekilde, hedefleme sorunları yaşayan sosyal yardım programları, kaynakların etkin kullanılamamasına neden olabilmektedir (Sahn ve Younger, 2000). Bu nedenle, maliye politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkinliğinin değerlendirilmesi, hem teorik hem de ampirik açıdan önem taşımaktadır.

Literatürde maliye politikası ve gelir dağılımı ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar, bu ilişkinin çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalar, yüksek oranda dolaysız vergi ve kapsamlı sosyal transfer sistemlerinin gelir eşitsizliğini önemli ölçüde azalttığını ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı ve vergi toplama kapasitesinin sınırlılığı, maliye politikalarının etkinliğini sınırlayan faktörler olarak öne çıkmaktadır (Tanzi ve Zee, 2000).

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Gelir Dağılımı Göstergeleri ve Zaman İçindeki Seyri

Türkiye'de gelir dağılımı son yıllarda önemli ölçüde bozulmuş ve ülke, Avrupa'da gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülke konumuna gelmiştir. TÜİK'in 2024 yılı verilerine göre Gini katsayısı 0,410 olarak gerçekleşmiştir. Bu değer, 2023 yılındaki 0,413 seviyesinden hafif bir iyileşme gösterse de, son 10 yıllık dönemde genel olarak artış eğilimi sergilemektedir. 2014 yılında 0,397 olan Gini katsayısı, 2022 yılında 0,420'ye yükselerek son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır (TÜİK, 2024).

ISBN: 978-625-6997-99-8

Gelir dağılımındaki bozulma, sadece Gini katsayısı ile sınırlı değildir. P80/P20 oranı (en zengin yüzde 20'nin gelirinin en fakir yüzde 20'nin gelirine oranı) 2024 yılında 7,5 seviyesindedir. Bu oran, en zengin kesimin en fakir kesime göre yaklaşık 8 kat daha fazla gelir elde ettiğini göstermektedir. P90/P10 oranı ise, gelir dağılımının uç noktalarındaki farkı daha net göstermekte olup, son yıllarda 13-15 bandında seyretmektedir (TÜİK, 2024). Bu oranlar, gelir piramidinin en üst ve en alt dilimler arasındaki uçurumun ne kadar derin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Türkiye'de Gelir Dağılımı Göstergeleri (2014-2024)

Yıl	Gini Katsayısı	P80/P20	En Zengin %20	En Fakir %20
2014	0,397	7,6	%46,3	%6,0
2018	0,395	7,4	%47,1	%6,2
2020	0,401	7,6	%47,7	%6,1
2022	0,420	7,9	%48,0	%6,1
2023	0,413	7,7	%49,8	%5,9
2024	0,410	7,5	%48,1	%6,3

Kaynak: *TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri (2025)*

Uluslararası Karşılaştırmalar

Türkiye'nin gelir dağılımı performansı uluslararası karşılaştırmalarda oldukça zayıf kalmaktadır. Eurostat verilerine göre, Türkiye 42,6 Gini katsayısı ile Avrupa'daki 36 ülke arasında gelir dağılımı eşitsizliğinde birinci sırada yer almaktadır. AB-27 ülkelerinin ortalaması 29,6 iken, Türkiye'nin bu ortalamanın çok üzerinde olması dikkat çekicidir. Avrupa'da gelir dağılımı en adil olan ülke Slovakya (21,2) iken, Türkiye'yi Bulgaristan (38,4), Litvanya (36,2) ve Letonya (34,3) takip etmektedir (Eurostat, 2024).

Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye dünya genelinde 130 ülke arasında gelir dağılımı eşitsizliğinde 28. sırada bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin sadece Avrupa'da değil, küresel ölçekte de gelir dağılımı sorunu yaşayan ülkeler arasında olduğunu göstermektedir. OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında da Türkiye'nin performansı zayıftır. OECD ortalaması yaklaşık 0,32 seviyesindeyken, Türkiye bu ortalamanın yaklaşık yüzde 30 üzerinde bir Gini katsayısına sahiptir (OECD, 2022).

Latin Amerika ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin gelir dağılımı eşitsizliği bu bölge ülkelerinden daha iyi durumda görünse de, Avrupa standartlarında oldukça kötüdür. Brezilya (0,52), Kolombiya (0,51) ve Şili (0,45) gibi ülkelerin Gini katsayıları Türkiye'den yüksektir. Ancak bu ülkeler son yıllarda gelir dağılımını iyileştirme konusunda önemli adımlar atarken, Türkiye'de tersine bir eğilim gözlenmektedir (World Bank, 2024).

Bölgesel Gelir Dağılımı Farklılıkları

Türkiye'de gelir dağılımı sadece ulusal düzeyde değil, bölgesel düzeyde de önemli farklılıklar göstermektedir. TÜİK'in İBBS 2. Düzey bölgeleri itibarıyla yaptığı analizlere göre, 2024 yılında en yüksek yıllık ortalama eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri 257.891 TL ile İstanbul'da gerçekleşmiştir. İstanbul'u 248.285 TL ile Ankara ve 225.758 TL ile Tekirdağ,

ISBN: 978-625-6997-99-8

Edirne, Kırklareli bölgesi takip etmektedir. En düşük gelir ise 91.818 TL ile Van, Muş, Bitlis, Hakkari bölgesinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2024).

P80/P20 oranı bölgesel bazda incelendiğinde, en düşük değer 4,9 ile Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova bölgesi ile Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli bölgesinde görülürken, en yüksek değer 7,7 ile İstanbul, 7,6 ile Ankara ve Antalya, Isparta, Burdur bölgelerinde gerçekleşmiştir. Bu veriler, gelişmiş bölgelerde gelir dağılımı eşitsizliğinin daha yüksek olduğunu, ancak mutlak gelir seviyelerinin de daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Bölgesel eşitsizlikler sadece gelir düzeyinde değil, sosyo-ekonomik göstergelerde de kendini göstermektedir. Eğitim, sağlık hizmetlerine erişim, istihdam olanakları ve altyapı hizmetleri açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Batı bölgeleri arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu durum, bölgeler arası gelir farklılıklarının sadece piyasa mekanizması ile değil, yapısal faktörlerle de ilişkili olduğunu göstermektedir (Yükseler & Türkan, 2008).

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMINI ETKİLEMEYE YÖNELİK MALİYE POLİTİKALARI

Vergi Politikaları

Türkiye'de vergi sisteminin yapısı, gelir dağılımı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Hazine ve Maliye Bakanlığı 2023 yılı verilerine göre, dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı yüzde 34,54 seviyesinde kalırken, dolaylı vergilerin payı yüzde 65,24'e yükselmiştir. 2022 yılında dolaysız vergilerin payı yüzde 37,84 iken, bu oranın düşmesi ve dolaylı vergilerin payının artması, vergi sisteminin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisini artırmıştır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023).

Dolaysız vergiler içinde en önemli kalem gelir vergisidir. Türkiye'de gelir vergisi artan oranlı bir yapıya sahip olup, 2025 yılı itibarıyla yüzde 15 ile yüzde 45 arasında değişen dilimlerden oluşmaktadır. Ancak gelir vergisi matrahının belirlenmesindeki sorunlar, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı ve vergi istisnalarının fazlalığı, gelir vergisinin gelir dağılımı üzerindeki düzenleyici etkisini sınırlamaktadır (Günel, 2019). Özellikle serbest meslek erbabı ve esnafın gelirlerinin tam olarak kayıt altına alınamaması, vergi tabanını daraltmaktadır.

Dolaylı vergiler içinde en büyük paya sahip olan Katma Değer Vergisi (KDV), 2023 yılında toplam vergi gelirlerinin yüzde 32,33'ünü oluşturmuştur. KDV'nin genel oranı yüzde 20 olup, bazı mallarda yüzde 1, yüzde 10 ve yüzde 18 oranları uygulanmaktadır. Ancak KDV'nin nispi yapısı, düşük gelir gruplarının tüketimlerinden daha yüksek oranda vergi ödemelerine neden olmakta ve gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) de dolaylı vergiler içinde önemli bir yer tutmakta olup, lüks tüketim malları üzerinden alınmasına rağmen, yakıt gibi temel ihtiyaç maddelerinde de yüksek oranlarda uygulanması gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir.

Servet vergileri Türkiye'de oldukça sınırlı düzeyde kalmaktadır. Emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ve veraset ve intikal vergisi gibi servet üzerinden alınan vergiler, toplam vergi gelirleri içinde çok küçük bir paya sahiptir. 2023 yılında emlak vergisi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı yüzde 1'in bile altında kalmıştır. Bu durum, servete dayalı vergilendirmenin yetersiz kaldığını ve gelir dağılımını iyileştirme potansiyelinin kullanılmadığını göstermektedir (Hayrullahoglu ve Tüzün, 2020).

ISBN: 978-625-6997-99-8

Tablo 2. Türkiye'de Vergi Gelirlerinin Dağılımı (2023)

Vergi Türü	Tutar (Milyar TL)	Pay (%)
Dolaysız Vergiler	1.554	34,54
- Gelir Vergisi	932	20,72
- Kurumlar Vergisi	475	10,56
- Diğer	147	3,26
Dolaylı Vergiler	2.933	65,24
- KDV	1.454	32,33
TOPLAM	**4.497**	**100,00**

Kaynak: *Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023)*

Kamu Harcamaları ve Transfer Politikaları

Türkiye'de kamu harcamaları, gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerine yönelik harcamalar, merkezi yönetim bütçesi içinde önemli bir paya sahiptir. 2019 yılında sosyal harcamalar için ayrılan kaynak 62,1 milyar TL iken, bu tutar yıllar içinde sürekli artış göstermiştir. 2024 yılında sosyal koruma harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı yüzde 35'e ulaşmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024).

Sosyal yardım programları, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) tarafından yönetilmekte ve yerel düzeyde 1.000 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) aracılığıyla uygulanmaktadır. Türkiye'deki sosyal yardım programları, düzenli nakit yardımları, şartlı nakit transferleri (ŞNT), sağlık yardımları, eğitim yardımları ve ayni yardımları kapsamaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

Şartlı Nakit Transferi programları, yoksul ailelerin çocuklarının eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanmalarını teşvik etmek amacıyla uygulanmaktadır. Şartlı Eğitim Yardımı kapsamında, ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde eğitim alan öğrencilerin ailelerine düzenli ödemeler yapılmaktadır. Şartlı Sağlık Yardımı ise, gebe kadınların ve 0-6 yaş arası çocukların düzenli sağlık kontrollerine gitmeleri karşılığında ailelere ödeme yapılmasını içermektedir (Esenyel, 2009).

Sektörel bazda gelir dağılımı incelendiğinde, tarım sektöründe çalışanların gelirlerinin sanayi ve hizmetler sektörüne göre çok daha düşük olduğu görülmektedir. 2024 yılında tarım sektöründe çalışanların ortalama geliri, hizmetler sektöründe çalışanların ortalama gelirinin yüzde 45'i kadardır. Bu durum, kırsal yoksulluğun önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Ayrıca, tarım kesiminde sosyal güvenlik kapsamı dışında çalışanların oranı oldukça yüksektir.

Eğitim düzeyi ile gelir arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. TÜİK verilerine göre, üniversite mezunlarının ortalama geliri, ilkokul mezunlarının gelirinin yaklaşık 3 katıdır. Bu durum, eğitime erişimdeki eşitsizliklerin gelir eşitsizliğini ne kadar derinleştirdiğini göstermektedir. Özellikle kaliteli eğitime erişimin sosyo-ekonomik statüye bağlı olması, nesiller arası gelir mobilit esini sınırlamaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye'de nesiller arası gelir mobilitesi OECD ortalamasının altındadır.

Yaş grupları bazında gelir dağılımı incelendiğinde, genç ve yaşlı nüfusun gelir düzeylerinin çalışma çağındaki nüfusa göre daha düşük olduğu görülmektedir. Özellikle 15-24 yaş grubunda işsizlik oranının yüzde 18'e ulaşması, gençlerin gelir elde etme olanaklarını sınırlamaktadır. 65 yaş üstü nüfusta ise emekli maaşlarının yetersiz kalması, yaşlı yoksulluğuna neden olmaktadır.

ISBN: 978-625-6997-99-8

2024 yılında asgari emekli maaşı 12.500 TL seviyesinde olup, bu tutar yoksulluk sınırının altındadır.

Gelir dağılımı sadece haneler arası değil, hane içi dağılım açısından da incelenmelidir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının düşük olması ve kadın-erkek ücret farkının varlığı, hane içi gelir dağılımını da olumsuz etkilemektedir. TÜİK verilerine göre, 2024 yılında kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 36,5 olup, bu oran erkeklerde yüzde 73,2'dir. Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlığını sınırlamakta ve hane içi güç dengesini bozmaktadır.

65 yaş üstü yaşlılar ve engelli vatandaşlar için aylık bağlanması, korunmaya muhtaç çocuklar için koruyucu aile hizmetleri, kadın konukevlerinde şiddet mağduru kadınlara sağlanan barınma ve psiko-sosyal destek hizmetleri de sosyal yardım programları arasında yer almaktadır. 2024 yılı verilerine göre, evde bakım hizmeti kapsamında 8,5 milyar TL, ödeme gücü olmayan vatandaşların sağlık giderlerini karşılamak amacıyla 10,5 milyar TL ödenek ayrılmıştır.

Ancak sosyal yardım programlarının etkinliği konusunda bazı sorunlar bulunmaktadır. Hedefleme sorunları, kayıt dışı ekonomi nedeniyle gelir tespitindeki zorluklar, bürokratik engeller ve programlar arası koordinasyon eksikliği, sosyal yardımların gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkilerini sınırlamaktadır. Ayrıca, sosyal yardımların toplam kamu harcamaları içindeki payının OECD ülkelerine göre düşük kalması, gelir dağılımını iyileştirme potansiyelini azaltmaktadır. OECD ülkelerinde sosyal harcamaların GSYH içindeki payı ortalama yüzde 20 seviyesindeyken, Türkiye'de bu oran yüzde 12-13 civarındadır.

MALİYE POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

Vergi Sisteminin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Türkiye'deki vergi sisteminin yapısı, gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüzde 65 seviyelerinde olması, vergi yükünün düşük gelir grupları üzerinde daha ağır hissedilmesine neden olmaktadır. Dolaylı vergiler, tüketim üzerinden alınan vergiler olduğundan, gelirinin büyük kısmını tüketime ayırmak zorunda olan düşük gelir grupları, bu vergilerden orantısız bir şekilde etkilenmektedir (Günel, 2019).

Türkiye'de dolaysız ve dolaylı vergi gelirleri ile GSYH arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, dolaysız vergilerdeki artışın GSYH üzerinde negatif, GSYH'deki artışın ise dolaysız vergiler üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, vergi oranlarında, özellikle dolaysız vergi oranlarındaki indirimin GSYH'yi pozitif yönde etkileyeceği ve ekonomik büyümeyi hızlandıracağı görüşünü desteklemektedir (Terzi ve Yurtkuran, 2016).

Gelir vergisinin artan oranlı yapısı teorik olarak gelir dağılımını iyileştirici bir etkiye sahip olmasına rağmen, uygulamada çeşitli sorunlar bu etkiyi sınırlamaktadır. Vergi matrahının dar olması, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, vergi istisnalarının fazlalığı ve vergi kaçakçılığı, gelir vergisinin gelir dağılımı üzerindeki düzenleyici rolünü zayıflatmaktadır. Özellikle menkul sermaye iratlarının düşük oranlarda vergilendirilmesi veya bazı durumlarda vergiden muaf tutulması, sermaye gelirlerinin emek gelirlerine göre daha az vergilendirilmesine neden olmaktadır (Hayrullahoglu & Tuzun, 2020).

ISBN: 978-625-6997-99-8

Vergi sisteminin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisini gösteren bir diğer bulgu, sosyal transferler hariç tutulduğunda Gini katsayısının 0,476'ya yükselmesidir. Bu durum, vergi öncesi gelir dağılımının oldukça bozuk olduğunu ve vergi sisteminin bu bozukluğu düzeltmekte yetersiz kaldığını göstermektedir. OECD ülkelerinde vergi sistemleri, vergi öncesi gelir dağılımını önemli ölçüde düzeltirken, Türkiye'de bu etki sınırlı kalmaktadır (OECD, 2022).

Vergi yükünün dağılımı incelendiğinde, ücretlilerin gelir vergisi yükünün yüksek olduğu, buna karşılık serbest meslek erbabı ve sermaye geliri elde edenlerin vergi yükünün görece düşük kaldığı görülmektedir. Stopaj sistemi nedeniyle ücretliler vergiden kaçamamaktayken, diğer gelir gruplarında vergi kaçakçılığı daha yaygındır. Bu durum, vergi adaleti ilkesini zedelemekte ve gelir dağılımını daha da bozmaktadır.

Sosyal Transfer Programlarının Etkinliği

Sosyal transfer programları, Türkiye'de gelir dağılımını iyileştirmede en önemli araçlardan birini oluşturmaktadır. TÜİK verilerine göre, tüm sosyal transferler hariç tutulduğunda Gini katsayısı 0,476 iken, sosyal transferler dahil edildiğinde bu oran 0,413'e düşmektedir. Bu bulgu, sosyal transferlerin gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2024). Sosyal transferler, Gini katsayısını yaklaşık 0,06 puan düşürerek yüzde 13 oranında bir iyileşme sağlamaktadır.

Emekli ve dul yetim maaşları, sosyal transfer harcamaları içinde en büyük paya sahiptir. Bu transferler dahil edildiğinde Gini katsayısı 0,423 seviyesine düşmektedir. Ancak emekli maaşları dışındaki diğer sosyal transfer programlarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi daha sınırlı kalmaktadır. Bu durum, sosyal yardım programlarının kapsamının ve tutarının yetersiz olduğunu göstermektedir.

Şartlı Nakit Transferi programlarının etkinliğini inceleyen çalışmalar, bu programların yoksul ailelerin çocuklarının eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini artırdığını göstermektedir. Ancak programın hedefleme mekanizması, faydalanıcıların belirlenmesinde kullanılan vekil araçlar testi (proxy means test) ve muhtaçlık kriterlerinin belirlenmesindeki zorluklar, programın etkinliğini sınırlamaktadır (Esenyel, 2009). Ayrıca, ŞNT programlarının tutarlarının düşük olması, yoksulluğu azaltmadaki etkisini sınırlamaktadır. 2024 yılında ŞNT kapsamında ödenen aylık tutarlar, asgari ücretin yüzde 5-10'u seviyesinde kalmaktadır.

Panel veri analizi kullanılarak yapılan araştırmalar, merkezi bütçe harcamalarının gelir dağılımını olumlu etkilediğini, ancak bölgesel bütçe harcamalarının olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu bulgu, merkezi düzeyde yapılan sosyal transfer harcamalarının daha etkin olduğunu, ancak yerel düzeyde kaynak dağılımında adaletsizliklerin olduğunu ortaya koymaktadır.

Sosyal yardım programlarının bir diğer sorunu, yardımların geçici nitelikte olması ve sürdürülebilir bir gelir desteği sağlamamasıdır. Yoksul ailelere yapılan düzenli olmayan nakdi yardımlar, ailelerin uzun vadeli planlar yapmasını engellemekte ve yoksulluktan kalıcı olarak çıkmalarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, sosyal yardım programlarının çokluğu ve farklı kurumlar tarafından yönetilmesi, koordinasyon sorunlarına ve kaynak israfına neden olmaktadır. Türkiye'de 20'den fazla kurum sosyal yardım dağıtmakta olup, bu durum hem bürokratik karmaşıklığa hem de kaynak israfına yol açmaktadır.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Kamu Harcamalarının Kompozisyonu ve Etkinliği

Kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi, sadece harcamaların büyüklüğüne değil, aynı zamanda kompozisyonuna da bağlıdır. Eğitim ve sağlık harcamaları gibi beşeri sermaye yatırımları, uzun vadede gelir dağılımını iyileştirici etkiye sahiptir. Ancak Türkiye'de bu harcamaların toplam kamu harcamaları içindeki payı OECD ülkelerine göre düşük kalmaktadır. 2023 yılında eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payı yüzde 3,5 olup, OECD ortalaması olan yüzde 5'in altındadır.

Eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi, fırsat eşitliği sağlanması yoluyla gerçekleşmektedir. Tüm vatandaşların eşit şekilde kaliteli eğitime erişebilmesi, uzun vadede gelir dağılımı düzeltici en önemli etkendir. Ancak Türkiye'de eğitim sisteminin kalitesi ve eğitime erişimde bölgesel ve sosyo-ekonomik farklılıklar, eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkisini sınırlamaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde eğitim olanaklarının yetersizliği ve özel dershanelere erişimin gelir düzeyine bağlı olması, eğitimde fırsat eşitsizliğini derinleştirmektedir.

Sağlık harcamaları da gelir dağılımı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Genel Sağlık Sigortası (GSS) sistemi, tüm vatandaşların sağlık hizmetlerine erişimini sağlayarak gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Ancak sağlık hizmetlerinin kalitesi, hizmetlere erişimde bölgesel farklılıklar ve özel sağlık harcamalarının yüksek olması, sağlık harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisini sınırlamaktadır. Özellikle cepten yapılan sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payının yüzde 17'ye ulaşması, düşük gelirli haneleri olumsuz etkilemektedir.

Kamu yatırım harcamalarının bölgesel dağılımı da gelir dağılımı üzerinde etkilidir. Az gelişmiş bölgelere yönelik kamu yatırımlarının artırılması, bölgesel gelir farklılıklarını azaltabilir. Ancak kamu yatırımlarının politik kaygılarla yönlendirilmesi ve etkinlik analizlerinin yetersiz kalması, bu harcamaların gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkisini sınırlamaktadır. 2024 yılı yatırım harcamalarının bölgesel dağılımına bakıldığında, gelişmiş bölgelerin hala daha yüksek pay aldığı görülmektedir.

Politika Açmazları ve Yapısal Sorunlar

Türkiye'de maliye politikalarının gelir dağılımını iyileştirmedeki etkinliğini sınırayan çeşitli yapısal sorunlar ve politika açmazları bulunmaktadır. Bunların başında kayıt dışı ekonominin yaygınlığı gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi, hem vergi tabanını daraltmakta hem de sosyal yardım programlarının hedeflemesini zorlaştırmaktadır. Kayıt dışı çalışan ve gelir elde edenlerin tespit edilememesi, gerçekten yardıma muhtaç olanların belirlenmesini güçleştirmektedir. Türkiye'de kayıt dışı ekonominin GSYH içindeki payının yüzde 25-30 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Vergi uyumu ve vergi ahlakının düşük olması, vergi gelirlerinin artırılmasını ve vergi sisteminin adil hale getirilmesini engellemektedir. Yüksek gelir gruplarının vergi kaçırma ve vergiden kaçınma olanakları, vergi yükünün orta ve düşük gelir grupları üzerinde daha ağır hissedilmesine neden olmaktadır. Vergi denetimlerinin yetersiz kalması ve vergi cezalarının caydırıcı olmaması, bu sorunu derinleştirmektedir. Türkiye'de vergi denetim oranı OECD ortalamasının oldukça altındadır.

Maliye politikaları ile para politikası arasındaki koordinasyon eksikliği de önemli bir sorundur. Yüksek enflasyon ortamında maliye politikalarının genişletici olması, para politikasının sıkılaştırıcı duruşunu zayıflatmakta ve makroekonomik dengesizliklere neden olmaktadır. Bu

ISBN: 978-625-6997-99-8

durum, özellikle düşük gelir gruplarını olumsuz etkilemektedir (Halaç, 2007). 2023 yılında yüzde 60'ları bulan enflasyon, sabit gelirlilerin alım gücünü önemli ölçüde azaltmıştır.

Bütçe açıkları ve kamu borç stoku da maliye politikalarının hareket alanını sınırlamaktadır. Yüksek borç servisi ödemeleri, sosyal harcamalar için ayrılabilecek kaynakları azaltmaktadır. Ayrıca, mali disiplin kaygıları nedeniyle gelir dağılımını iyileştirecek genişletici maliye politikalarının uygulanması zorlaşmaktadır. Bu durum, ekonomik büyüme, fiyat istikrarı ve gelir dağılımı amaçları arasında bir politika açmazı yaratmaktadır. 2024 yılında faiz ödemelerinin bütçe içindeki payı yüzde 20'ye yaklaşmış ve bu kaynakların sosyal harcamalara yönlendirilememesine neden olmuştur.

Kamu istihdamı da gelir dağılımında rol oynamaktadır. Türkiye'de kamu sektörü yaklaşık 5 milyon kişiyi istihdam etmekte olup, bu toplam istihdamın yüzde 17'sine karşılık gelmektedir. Kamu sektöründe çalışanların ortalama ücretleri özel sektöre göre daha yüksek ve iş güvencesi daha fazladır. Ancak kamu istihdamının artırılması, bütçe üzerinde baskı yaratmakta ve verimliliği olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, kamu istihdamı politikalarının dikkatli şekilde yönetilmesi gerekmektedir.

Aktif istihdam politikaları, işgücü piyasasında dezavantajlı grupların istihdamını artırmayı hedeflemektedir. İşbaşı eğitim programları, girişimcilik destekleri ve istihdam teşvikleri bu kapsamda yer almaktadır. 2024 yılında İşKur tarafından yaklaşık 1 milyon kişiye istihdam hizmeti sağlanmıştır. Ancak bu programların etkinliği ve sürdürülebilirliği konusunda sorunlar bulunmaktadır. Özellikle programlardan faydalananların uzun vadeli istihdam oranları düşük kalmaktadır.

Asgari ücret politikası da gelir dağılımı üzerinde doğrudan etkilidir. 2024 yılında asgari ücret 17.002 TL olarak belirlenmiş olup, bu tutar enflasyon karşısında çalışanların alım gücünü korumada yetersiz kalmıştır. Türkiye'de çalışanların yaklaşık yüzde 40'ı asgari ücret düzeyinde gelir elde etmektedir. Bu nedenle, asgari ücret artışları gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir. Ancak asgari ücret artışlarının işsizlik ve kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkileri de dikkate alınmalıdır.

Sosyal güvenlik sistemi de gelir dağılımında önemli bir role sahiptir. Türkiye'de Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından sağlanan emeklilik, sağlık ve işsizlik sigortası hizmetleri, çalışanların gelir güvencesini artırmaktadır. Ancak sistemin sürdürülebilirliği konusunda endişeler bulunmaktadır. 2024 yılında SGK'nın açığı 500 milyar TL'yi aşmış ve bu açık bütçeden karşılanmıştır. Bu durum, sosyal güvenlik sisteminin reformuna ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Politik ekonomi faktörleri de maliye politikalarının etkinliğini etkil emektedir. Seçim dönemlerinde popülist politikaların ağırlık kazanması, hedefli ve sürdürülebilir maliye politikalarının uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, güçlü çıkar gruplarının etkisi, vergi sisteminde ve kamu harcamalarında adaletsizliklere yol açabilmektedir. Lobicilik faaliyetleri sonucunda belirli sektörlere verilen vergi muafiyetleri ve teşvikler, vergi tabanını daraltmakta ve kaynak dağılımında adaletsizliklere neden olmaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, Türkiye'de uygulanan maliye politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkinliği kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma bulguları, Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinin son yıllarda derinleştiğini ve ülkenin Avrupa'da gelir dağılımı eşitsizliğinin en yüksek olduğu

ISBN: 978-625-6997-99-8

ülke konumunda olduğunu göstermektedir. 2024 yılında Gini katsayısı 0,410 seviyesinde gerçekleşmiş olup, bu değer AB-27 ortalaması olan 0,296'nın çok üzerindedir.

Çalışmanın temel bulguları şu şekilde özetlenebilir: Birincisi, Türkiye'deki vergi sisteminin yapısı gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüzde 65 seviyelerinde olması, vergi yükünün düşük gelir grupları üzerinde orantısız bir şekilde ağırlaşmasına neden olmaktadır. Dolaysız vergilerin payının düşük olması ve gelir vergisinin vergi matrahı ve uygulama sorunları, vergi sisteminin gelir dağılımını düzeltici rolünü zayıflatmaktadır.

İkincisi, sosyal transfer programları gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler yaratmakla birlikte, bu etki beklenenin altında kalmaktadır. Sosyal transferler dahil edildiğinde Gini katsayısı 0,476'dan 0,413'e düşmektedir, ancak bu düzeltme OECD ülkelerindekine göre daha sınırlıdır. Sosyal yardım programlarının hedefleme sorunları, kaynak yetersizliği, koordinasyon eksikliği ve geçici nitelikte olması, bu programların etkinliğini sınırlamaktadır.

Üçüncüsü, kamu harcamalarının kompozisyonu gelir dağılımı açısından optimal değildir. Eğitim ve sağlık harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı OECD ülkelerine göre düşüktür. Beşeri sermaye yatırımlarının yetersiz kalması, uzun vadede gelir dağılımını iyileştirme potansiyelini sınırlamaktadır. Ayrıca, kamu yatırımlarının bölgesel dağılımındaki dengesizlikler, bölgesel gelir farklılıklarını derinleştirmektedir.

Dördüncüsü, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, vergi uyumunun düşük olması, maliye ve para politikası koordinasyon eksikliği ve bütçe kısıtları gibi yapısal sorunlar, maliye politikalarının gelir dağılımını iyileştirme kapasitesini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Bu yapısal sorunların çözülmeden, sadece mevcut politika araçlarının iyileştirilmesiyle gelir dağılımında kalıcı iyileşme sağlanması mümkün görünmemektedir.

Araştırma bulgularından hareketle, Türkiye'de maliye politikalarının gelir dağılımını iyileştirme etkinliğini artırmaya yönelik aşağıdaki politika önerileri sunulabilir:

Vergi Politikaları Alanında: Dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının artırılması gerekmektedir. Gelir vergisi tabanının genişletilmesi, vergi istisnalarının azaltılması ve menkul sermaye iratlarının daha yüksek oranlarda vergilendirilmesi, gelir vergisinin gelir dağılımı üzerindeki düzenleyici etkisini artıracaktır. Servet üzerinden alınan vergilerin (emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, veraset ve intikal vergisi) güçlendirilmesi, gelir dağılımını iyileştirecektir. Dolaylı vergilerde ayırım yapılması, temel ihtiyaç maddelerinde düşük, lüks tüketim mallarında yüksek oranların uygulanması, vergi sisteminin adalet ilkesine daha uygun hale getirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, dijital ekonominin vergilendirilmesi konusunda etkin mekanizmalar geliştirilmelidir.

Sosyal Transfer Programları Alanında: Sosyal yardım programlarının tutarlarının artırılması ve süreklilik kazanması gerekmektedir. Hedefleme mekanizmalarının iyileştirilmesi, veri tabanlarının entegrasyonu ve teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması, yardımların gerçekten muhtaç olanlara ulaşmasını sağlayacaktır. Şartlı Nakit Transferi programlarının kapsamının ve tutarlarının artırılması, yoksul ailelerin beşeri sermaye birikimini destekleyecektir. Sosyal

ISBN: 978-625-6997-99-8

yardım programlarının tek çatı altında toplanması ve koordinasyonun güçlendirilmesi, kaynak israfını önleyecek ve etkinliği artıracaktır. Ayrıca, sosyal yardımların nakit bazlı olması ve düzenli ödenmesi, ailelerin planl ama yapabilmesini sağlayacaktır.

Kamu Harcamaları Alanında: Eğitim ve sağlık harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payının artırılması, uzun vadede gelir dağılımını iyileştirecektir. Eğitim sisteminin kalitesinin artırılması, eğitime erişimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır. Kamu yatırımlarının az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi, bölgesel gelir farklılıklarını azaltacaktır. Aktif istihdam politikalarının güçlendirilmesi, meslek edindirme programlarının yaygınlaştırılması ve işsizlik sigortası sisteminin etkinleştirilmesi, emek piyasasında gelir dağılımını iyileştirecektir. Ayrıca, kamu alımlarında yerli ve küçük işletmelere öncelik verilmesi, gelirin daha geniş kesimlere yayılmasını sağlayabilir.

Yapısal Reformlar Alanında: Kayıt dışı ekonominin azaltılması için kapsamlı bir strateji geliştirilmesi gerekmektedir. Vergi denetimlerinin etkinleştirilmesi, teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması ve vergi aflarından kaçınılması, vergi tabanını genişletecektir. Vergi ahlakını güçlendirmeye yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapılması, vergi uyumunu artıracaktır. Maliye ve para politikası koordinasyonunun güçlendirilmesi, makroekonomik istikrarı sağlayacak ve politikaların etkinliğini artıracaktır. Mali disiplin sağlanarak bütçe açıklarının azaltılması, sosyal harcamalar için daha fazla kaynak ayrılmasına imkan tanıyacaktır. Ayrıca, kamu kurumlarında şeffaflık ve hesap verebilirliğin artırılması, kaynakların etkin kullanılmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle, çalışma temelde TÜİK tarafından yayınlanan veriye dayanmaktadır ve bu verilerin doğruluğu tartışmalıdır. Kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, gelir beyanlarındaki sorunlar ve veri toplama yöntemlerindeki eksiklikler, gelir dağılımı verilerinin gerçek durumu tam olarak yansıtmaması riskini taşımaktadır. İkinci olarak, çalışma maliye politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini incelemekle birlikte, nedensellik ilişkisini kurmakta sınırlı kalmaktadır. Gelir dağılımındaki değişmelerin ne kadarının maliye politikalarından, ne kadarının diğer faktörlerden kaynaklandığını ayırt etmek zordur.

Gelecek araştırmalar için şu öneriler sunulabilir: Gelir dağılımı verilerinin kalitesini artırmaya yönelik çalışmalar yapılması, alternatif veri kaynakları kullanılması ve veri toplama yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ekonometrik yöntemler kullanılarak maliye politikalarının gelir dağılımı üzerindeki nedensel etkilerinin analiz edilmesi, politika önerilerinin daha sağlam bir temele oturmasını sağlayacaktır. Bölgesel ve sektörel düzeyde detaylı analizler yapılması, politikaların farklı gruplar üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Sosyal yardım programlarının etki değerlendirmesi çalışmaları yapılması, hangi programların daha etkin olduğunun belirlenmesine ve kaynakların daha verimli kullanılmasına imkan tanıyacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliği önemli bir sosyo-ekonomik sorundur ve maliye politikaları bu sorunu çözmede elzem bir rol oynamaktadır. Ancak mevcut maliye politikalarının etkinliği sınırlıdır ve yapısal reformlar olmadan gelir dağılımında kalıcı iyileşme

ISBN: 978-625-6997-99-8

sağlanması zordur. Dolaysız vergilerin artırılması, sosyal transfer programlarının güçlendirilmesi, kamu harcamalarının yeniden yapılandırılması ve kayıt dışı ekonominin azaltılması gibi politikaların uygulanması, gelir dağılımının iyileştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ancak bu politikaların başarılı olabilmesi için, politik iradenin güçlü olması, toplumsal uzlaşının sağlanması ve uzun vadeli bir perspektifle hareket edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). *Sosyal yardım programları raporu*. https://www.aile.gov.tr

Ataç, B. (2021). *Maliye politikası*. Turhan Kitabevi.

Atkinson, A. B. (1970). On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory, 2*(3), 244–263. https://doi.org/10.1016/0022-0531(70)90039-6

Atkinson, A. B., & Stiglitz, J. E. (1980). *Lectures on public economics*. McGraw-Hill.

Esenyel, C. (2009). *Türkiye'de ve dünyada şartlı nakit transfer uygulamaları* (Yayımlanmamış uzmanlık tezi). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Eurostat. (2024). *Income inequality statistics*. https://ec.europa.eu/eurostat

Gini, C. (1921). Measurement of inequality of incomes. *The Economic Journal, 31*(121), 124–126.

Günel, T. (2019). Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir dağılımına etkisi: Ekonometrik bir uygulama. *Yaşar Üniversitesi Dergisi, 14*(55), 277–287.

Halaç, U. (2007). Türkiye'de para ve maliye politikalarının koordinasyonu. *İktisat İşletme ve Finans, 22*(254), 31–46.

Hayrullahoğlu, B., & Tüzün, O. (2020). The effect of taxes on income distribution: An analysis for Turkey and other selected OECD countries. 3rd Economics, Business and Organization Research Conference, Rome, Italy.

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). *Vergi istatistikleri 2023*. https://www.hmb.gov.tr

Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American Economic Review, 45*(1), 1–28.

Mirrlees, J. A. (1971). An exploration in the theory of optimum income taxation. *The Review of Economic Studies, 38*(2), 175–208. https://doi.org/10.2307/2296779

Musgrave, R. A. (1959). *The theory of public finance*. McGraw-Hill.

Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). *Public finance in theory and practice* (5th ed.). McGraw-Hill.

OECD. (2022). *Income inequality and poverty*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/income-inequality-en

Piketty, T., & Saez, E. (2003). Income inequality in the United States, 1913–1998. *The Quarterly Journal of Economics, 118*(1), 1–41. https://doi.org/10.1162/00335530360535135

Pınar, A. (2021). *Maliye politikası: Teori ve uygulama*. Turhan Kitabevi.

Sahn, D. E., & Younger, S. D. (2000). Expenditure incidence in Africa: Microeconomic evidence. *Fiscal Studies, 21*(3), 329–347. https://doi.org/10.1111/j.1475-5890.2000.tb00028.x

Sen, A. (1973). *On economic inequality*. Clarendon Press.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of the public sector* (3rd ed.). W. W. Norton & Company.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *Sosyal harcamalar raporu*. https://www.sbb.gov.tr

Tanzi, V. (1987). Quantitative characteristics of the tax systems of developing countries. In D. Newbery & N. Stern (Eds.), *The theory of taxation for developing countries* (pp. 205–241). Oxford University Press.

Tanzi, V., & Zee, H. H. (2000). Tax policy for emerging markets: Developing countries. *National Tax Journal, 53*(2), 299–322.

Terzi, H., & Yurtkuran, S. (2016). Türkiye'de dolaylı/dolaysız vergi gelirleri ve GSYH ilişkisi. *Maliye Dergisi, 171*, 19–33.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması 2024*. https://www.tuik.gov.tr

World Bank. (2024). *World development indicators*. https://databank.worldbank.org

Yükseler, Z., & Türkan, E. (2008). *Türkiye'de hane halkı: İşgücü, gelir, harcama ve yoksulluk açısından analizi* (T/2008-05/457). TÜSİAD Yayınları.

ISBN: 978-625-6997-99-8

ALTIN VE GÜMÜŞ FİYATLARININ ENFLASYON VE DOLAYLI VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

THE IMPACT OF GOLD AND SILVER PRİCES ON INFLATION AND INDIRECT TAX REVENUES: AN ARDL BOUND TESTING APPROACH FOR TURKEY

Res. Asst. Gümrah Can BAŞDAĞ[1]
[1] Kilis 7 Aralık University, Faculty of Applied Sciences, Kilis, TÜRKİYE
[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-5164-2981

Özet

Küresel finansal sistemde yaşanan yapısal dönüşümler ve artan jeopolitik riskler, altın ve gümüş gibi değerli metallerin "güvenli liman" olma özelliğini pekiştirirken, bu varlıkların makroekonomik değişkenler üzerindeki belirleyicilik gücünü de artırmıştır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ve dışa açık bir ekonomik yapıya sahip ülkelerde, emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar sadece yatırım kararlarını değil, aynı zamanda maliyet kanalı üzerinden genel fiyat istikrarını ve kamu maliyesinin sürdürülebilirliğini de doğrudan etkilemektedir. Değerli metallerin hem bir tasarruf aracı hem de endüstriyel bir girdi olması, fiyat hareketlerinin tüketici davranışları ve nominal harcamalar üzerinde çift yönlü bir etki yaratmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, altın ve gümüş fiyatlarındaki artışın yarattığı servet etkisi ve maliyet artışlarının, tüketim üzerinden alınan dolaylı vergi gelirleri ile enflasyonist süreçler arasındaki etkileşimi, maliye ve para politikalarının etkinliği açısından hayati bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Kamu gelirlerinin büyük bir kısmının dolaylı vergilere dayandığı Türkiye ekonomisinde, bu fiyat hareketlerinin bütçe performansına yansımalarını anlamak, ekonomik öngörülebilirlik açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışma, altın ve gümüş fiyatlarının Türkiye'deki enflasyon ve dolaylı vergi gelirleri üzerindeki etkilerini ARDL sınır testi yaklaşımı kullanarak incelemektedir. 2010-2025 dönemi için aylık veriler kullanılarak yapılan analizde, bağımlı değişken dolaylı vergi gelirleri, bağımsız değişkenler ise gram altın fiyatı, gümüş fiyatı, tüketici fiyat endeksi ve döviz kuru olarak belirlenmiştir. Çalışmada öncelikle değişkenlerin durağanlık seviyeleri ADF ve PP birim kök testleri ile analiz edilmiştir. ARDL sınır testi sonuçları, değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Uzun dönem katsayıları, altın fiyatlarındaki %1'lik artışın dolaylı vergi gelirlerini %0.45 oranında artırdığını, gümüş fiyatlarının ise %0.32 oranında pozitif etki yarattığını göstermiştir. Enflasyonun dolaylı vergi gelirleri üzerindeki etkisi %0.78 olarak tespit edilmiştir. Hata düzeltme modeli (ECM) sonuçlarına göre, kısa dönem dengesizliklerin her ay yaklaşık %23.4 oranında düzeltildiği bulunmuştur. Tanısal testler modelin ekonometrik olarak güvenilir olduğunu, CUSUM ve CUSUMSQ testleri ise yapısal kırılma olmadığını ve parametrelerin istikrarlı olduğunu göstermiştir. Bulgular, değerli metal fiyatlarının vergi politikası ve enflasyon yönetimi açısından önemli göstergeler olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dolaylı vergiler, Altın fiyatları, gümüş fiyatları, enflasyon, ARDL sınır testi

Abstract

Structural transformations in the global financial system and increasing geopolitical risks have reinforced the role of gold and silver as "safe-haven" assets, thereby amplifying their influence on macroeconomic variables. Particularly in developing and outward-oriented economies such as Turkey, fluctuations in commodity prices affect not only investment decisions but also general price stability and the sustainability of public finances through cost channels. As both savings instruments and industrial inputs, precious metals create bidirectional effects on

ISBN: 978-625-6997-99-8

consumer behavior and nominal expenditures due to their price movements. In this context, the wealth effect and cost increases caused by rising gold and silver prices constitute a critical area of research concerning the interaction between indirect tax revenues—collected through consumption—and inflationary processes, particularly in terms of fiscal and monetary policy effectiveness. Given that a significant portion of public revenue in the Turkish economy depends on indirect taxes, understanding how these price movements impact budget performance is crucial for economic predictability.This study examines the effects of gold and silver prices on inflation and indirect tax revenues in Turkey using the ARDL bounds testing approach. Monthly data spanning from 2010 to 2025 were utilized in the analysis, where indirect tax revenues served as the dependent variable, while independent variables included per-gram gold price, silver price, consumer price index, and exchange rate. Initially, the stationarity levels of the variables were analyzed using ADF and PP unit root tests. The results of the ARDL bounds test revealed the presence of a long-run cointegration relationship among the variables. Long-run coefficient estimates indicated that a 1% increase in gold prices raises indirect tax revenues by approximately 0.45%, whereas silver prices exert a positive impact of about 0.32%. The effect of inflation on indirect tax revenues was found to be 0.78%. According to the Error Correction Model (ECM) results, short-term imbalances are corrected at a speed of around 23.4% per month. Diagnostic tests confirmed the econometric reliability of the model, while CUSUM and CUSUMSQ tests demonstrated the absence of structural breaks and parameter stability. Findings highlight that precious metal prices serve as significant indicators in shaping tax policy and managing inflation.

Keywords: Indirect taxes, Gold prices, Silver prices, Inflation, ARDL bounds test.

ISBN: 978-625-6997-99-8

KENT İÇİ ULAŞIM, MİKRO HAREKETLİLİK ARAÇLARI KAPSAMINDA TRAFİK GÜVENLİĞİNİ TEHLİKEYE SOKMA SUÇUNA DAİR BİR İNCELEME: YENİ ULAŞIM BİÇİMLERİNE TÜRK CEZA HUKUKU NORMLARININ UYGULANABİLİRLİĞİ SORUNU

AN EXAMINATION OF THE CRIME OF ENDANGERING TRAFFIC SAFETY WITHIN THE SCOPE OF MICRO-MOBILITY VEHICLES IN URBAN TRANSPORTATION: THE PROBLEM OF THE APPLICABILITY OF TURKISH CRIMINAL LAW NORMS TO NEW FORMS OF TRANSPORTATION

Dr. İmge KUZGUN
Izmir Konak Vocational School
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6184-881X

Özet

Elektrikli skuterlar başta olmak üzere kent içi ulaşımda yaygın halde kullanılan mikro hareketlilik araçları yeni bir hukuki düzenleme ihtiyacını doğurmuştur. Buna bağlı olarak ülkemizde 2020 yılında 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'na 7261 sayılı Kanun ile elektrikli skuter tanımı eklenmiş, 2021 yılında Elektrikli Skuter Yönetmeliği[1] yürürlüğe girerek bu araçların kullanım kurallar ve ihlal halinde uygulanacak yaptırımlar düzenleme altına alınmıştır. Fakat söz konusu mikro hareketlilik araçlarının yol açtığı ihlallerin hangilerinde 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 179. maddesi hükümlerinin uygulama alanı bulacağı dogmatik ve normatif açıdan belirsiz kalmıştır.

Bu çalışma TCK m. 179'un mikro hareketlilik araçlarına hangi hallerde uygulanabilirliğini ele almaktadır. Mikro hareketlilik araçlarının karıştığı somut olaylarda "tehlikeli araç sevk ve idaresi" (TCK m. 179/f. 2), "alkol/uyuşturucu etkisiyle araç kullanma" (TCK m.179/f. 3) hükümlerinin uygulanıp uygulanamayacağı, suç teorisi perspektifinden değerlendirilmiştir. İlaveten bu çalışmada kanunilik ilkesi kapsamında belirlilik ilkesi ve kıyas yasağı çerçevesinde TCK m. 179'da belirtilen "araç" ve "karayolu" tanımları ile mikro hareketlilik araçlarının atipik kullanım alanlarının uyumluluğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Elektrikli Skuter Yönetmeliği'nde düzenlenen bisiklet yolu tanımı ve Karayolları Trafik Kanunu'nun e-skuterları "taşıt" kapsamına dahil edilmesinin normatif etkileri tartışılmıştır. Karayolları Trafik Kanunu ve Elektrikli Skuter Yönetmeliği'nde öngörülen idari yaptırımlar ile TCK m. 179'daki ceza yaptırımları arasındaki sınırın belirlenmesi ceza hukukunun ultima ratio prensibi çerçevesinde ayrıca üzerinde durulmuştur.

Çalışmada literatür tarama yöntemi ile Türk ceza hukuku doktrini, ilgili kanun ve yönetmelikler, içtihatlar incelenmiştir. Elde edilen bulgular mikro hareketlilik araçları hakkında mevzuatta yer alan normlar arasında boşluk ve çatışmaların varlığına işaret etmektedir. Elektrikli Skuter Yönetmeliği her ne kadar idari yaptırımları düzenleme altına alsa da, Yönetmelik kapsamındaki alkollü e-skuter kullanımı, kırmızı ışıkta yüksek hız, kalabalık alanlarda akrobatik hareketler gibi somut tehlike yaratan fiillerin ceza hukuku kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği açık değildir. Bu durumun Yargıtay içtihatlarında tartışılmadığı görülmüştür. Örneğin; Yargıtay 12. Ceza Dairesi bir kararında[2] TCK m.179/f.3'ün soyut tehlike suçu olduğunu kabul etmiş, fakat mikro hareketlilik araçlarının "araç" niteliği ve somut tehlike eşiği tartışılmamıştır.

Sonuç olarak mikro hareketlilik araçlarının yol açtığı trafik güvenliği sorunlarını pozitif hukuk tam olarak karşılayamamaktadır. Mevcut düzenlemelerde idari yaptırımlar yeterince caydırıcı

[1] 14.04.2021 tarih ve 31454 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
[2] Yargıtay 12. CD E. 2021/4178 and decision dated 13.10.2021, www.kazanci.com.

ISBN: 978-625-6997-99-8

olmadığından İstanbul'un bazı ilçelerinde e-skuterların yasaklanması yoluna gidilmiştir. Fakat yasaklama kalıcı bir çözüm değildir. Çalışma TCK m. 179'un "araç" kavramının kapsamının kanun değişikliği yolu ile genişletilmesi suretiyle mikro hareketlilik araçlarının da dahil edilmesini önermektedir. Bu halde e-skuterların kullanım sınırlarının belirlenmeli, özellikle alkollü/uyuşturucu etkisiyle e-skuter kullanımı TCK m. 179/f. 3 kapsamında açıkça düzenlenmelidir. Ayrıca ultima ratio ilkesi gereği trafik güvenliğini tehlikeye sokan ağır ihlallere karşı etkin cezai müdahalenin belirlenmesinde idari yaptırım-ceza hukuku sınırının net olarak belirlenmesi zorunludur.

Anahtar Kelimeler: Mikro Hareketlilik Araçları, Trafik Güvenliğini Tehlikeye Sokma Suçu, Kara Yolları Trafik Kanunu

Abstract

Micro-mobility vehicles, particularly electric scooters, which are widely used for urban transportation, have created a need for new legal regulations. Accordingly, in 2020, the definition of electric scooters was added to the Highway Traffic Law No. 2918 with Law No. 7261, and in 2021, the Electric Scooter Regulation came into force, regulating the rules for the use of these vehicles and the penalties to be applied in case of violation. However, it remains unclear from a dogmatic and normative perspective in which violations caused by these micro-mobility vehicles the provisions of Article 179 of Turkish Criminal Code No. 5237 (TCK) would apply.

This study examines the applicability of Article 179 of the Turkish Criminal Code to micro-mobility vehicles. In concrete cases involving micro-mobility vehicles, the applicability of the provisions on "dangerous driving" (Article 179/f. 2 of the Turkish Criminal Code) and "driving under the influence of alcohol/drugs" (Article 179/f. 3 of the Turkish Criminal Code) has been evaluated from a crime theory perspective. Furthermore, this study evaluates the compatibility of the definitions of "vehicle" and "road" specified in Article 179 of the Turkish Criminal Code with the atypical areas of use of micro-mobility vehicles within the framework of the principle of legality, the principle of certainty, and the prohibition of analogy. In this context, the normative effects of the bicycle lane definition regulated in the Electric Scooter Regulation and the inclusion of e-scooters within the scope of "vehicles" in the Highway Traffic Law are discussed. The distinction between the administrative sanctions provided for in the Highway Traffic Law and the Electric Scooter Regulation and the criminal sanctions under Article 179 of the Turkish Penal Code has been further examined within the framework of the ultima ratio principle of criminal law.

The study examined Turkish criminal law doctrine, relevant laws and regulations, and case law using a literature review method. The findings indicate gaps and conflicts among the norms in the legislation regarding micro-mobility vehicles. Although the Electric Scooter Regulation regulates administrative sanctions, it is unclear whether specific acts that pose a concrete danger, such as the use of alcohol-powered e-scooters, high speed at red lights, and acrobatic maneuvers in crowded areas, covered by the Regulation, are subject to criminal law. This issue has not been discussed in Supreme Court case law. For example, in one decision, the 12th Criminal Chamber of the Supreme Court of Appeals accepted that Article 179/f.3 of the Turkish Criminal Code constitutes an abstract danger offense, but the "vehicle" nature of micro-mobility vehicles and the threshold for concrete danger were not discussed.

As a result, positive law cannot fully address the traffic safety issues caused by micro-mobility vehicles. Since administrative sanctions in current regulations are not sufficiently deterrent, e-scooters have been banned in some districts of Istanbul. However, banning is not a permanent solution. This study proposes that the scope of the concept of "vehicle" in Article 179 of the Turkish Criminal Code be expanded through legislative amendment to include micro-mobility

ISBN: 978-625-6997-99-8

vehicles. In this case, the limits on the use of e-scooters should be determined, and the use of e-scooters under the influence of alcohol/drugs should be explicitly regulated under Article 179/f. 3 of the Turkish Criminal Code. Furthermore, in accordance with the ultima ratio principle, it is imperative to clearly define the boundary between administrative sanctions and criminal law when determining effective criminal intervention against serious violations that endanger traffic safety.

Keywords: Micro Mobility Vehicles, Endangering Traffic Safety Offense, Highway Traffic Law

ISBN: 978-625-6997-99-8

KÜLTÜR VARLIKLARININ YURT DIŞINA KAÇIRILMASI FİİLİNE UYGULANAN İDARÎ VE CEZAİ YAPTIRIMLAR: 2863 SAYILI KÜLTÜR VE TABİAT VARLILARINI KORUMA KANUNU, 4458 SAYILI GÜMRÜK KANUNU VE UNESCO 1970 SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL PENALTIES APPLICABLE TO THE ILLEGAL TRANSFER OF CULTURAL PROPERTY ABROAD: AN ASSESSMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF LAW NO. 2863 ON THE PROTECTION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE, CUSTOMS LAW NO. 4458, AND THE 1970 UNESCO CONVENTION

Dr. İmge KUZGUN
Izmir Konak Vocational School
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6184-881X

Özet

Kültür varlıklarının yurt dışında kaçırılması fiili, aynı anda birden fazla hukuk dalının ihlalini teşkil eder. 2863 sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 4458 sayılı Gümrük Kanunu yanında aynı zamanda UNESCO'nun 1970 tarihli Sözleşmesi de göz önünde bulundurulduğunda sadece devlet mülkiyetine ve mal varlığına karşı değil, kültürel miras hakkına ve insanlığın ortak mirasına yönelen ve yaptırıma bağlanması gereken bir hukuka aykırılıktır. Bu çalışmada kültür varlıklarının yurt dışına kaçırılması fiiline ilişkin uygulanacak idari ve ceza yaptırımlar sistematik bir biçimde incelenerek milletlerarası özel hukuk literatüründen de yararlanılarak bütüncül bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışmanın temel iddiası, 2863 ve 4458 sayılı Kanunlar ile UNESCO 1970 Sözleşmesi çerçevesinde öngörülen cezaî ve idarî yaptırımların, kültürel miras hakkı eksenli bütüncül bir güvence rejimine dönüştürülmesi gerektiğidir. Çalışma, Türkiye'nin iç hukuku, UNESCO 1970 Sözleşmesi ve ulusal ve uluslararası uygulamaları karşılaştırmalı biçimde değerlendirerek cezaî–idarî yaptırımların hak temelli yeniden yapılandırılmasına yönelik öneriler geliştirmektedir

Kültürel miras, kültür varlığı, kültür malı terimleri UNESCO Sözleşmeleri tarafından koruma tekniği ve öncelikleri göz önünde bulundurularak tercih edilmiştir. Bununla beraber doktrinde lex fori ve lex origins'in de göz önünde bulundurulması gerektiğini savunan yazarlar vardır[1]. Anılan kavramların tespiti ceza hukuku kapsamında suçun konusunun belirlenmesi ve korunan hukuki değerin netleştirilmesi bakımından önem taşır. 2863 sayılı Kanun'un 23. maddesinde sayılmış olan korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarıyla 5. maddede devlet mülkiyetinde sayılan kültür varlıkları, yurt dışına çıkarma suçunun konusunu oluşturmaktadır. Kültür varlığını yurt dışına kaçırma kapsamında; kültürel miras kavramı, fiili yalnızca eşyaya yönelik bir saldırı olmaktan çıkarıp birey ve toplulukların kültürel miras hakkını zedeleyen bir ihlal haline getirmektedir. Kültür varlıklarının korunmasına ilişkin uluslararası düzenlemelerin gelişimi, büyük ölçüde silahlı çatışmalar hukuku alanındaki gelişmelerle eşzamanlı ve etkileşim hâlinde ortaya çıkmıştır. Buna paralel olarak, 1954 tarihli Lahey Sözleşmesi'nden itibaren UNESCO'nun 1970, 1972 ve 2003 tarihli sözleşmelerine kadar uzanan kronolojik silsile, kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası rejimin savaş hukuku ile bağlantılı biçimde kurumsallaştığını ortaya koymaktadır.

2863 sayılı Kanun'un 32. maddesi korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının Türkiye Cumhuriyeti hudutları dışına çıkarılmasını yasaklamaktadır. Maddede verilmiş olan genel kuralın istisnai halleri; bilimsel araştırma ve sergileme gibi durumlardır. Bu hallerde ilgili yönetmelikler uyarınca bakanlık ve Cumhurbaşkanı kararıyla sınırlı bir biçimde yurt dışına çıkarmak mümkün olabilecektir. Yurt dışına çıkarma yasağı UNESCO 1970 Sözleşmesi'nin

[1] Döndü KUŞÇU, *Milletlerarası Özel Hukuk Kapsamında Kültür Varlıklarının Korunması*, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2024, s. 145-148.

ISBN: 978-625-6997-99-8

ihracat kontrolü ve sertifikasyon sisteminin tezahürüdür. Dolayısıyla Kanun'un 32. maddesi hem ceza hukuku hem de idare hukuku yaptırımlarının dayanağını teşkil eder.

2863 sayılı Kanun'un 68. maddesi, korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarını 32. maddeye aykırı olarak yurt dışına çıkaranlar hakkında belirli süreli hapis ve adli para cezası öngörür. Bu halde, aynı zamanda kültür varlığının müsaderesi de gerçekleştirilecektir. Kültür varlığını yurt dışına çıkarma suçunun konusu Kanun'un 23. maddesinde sayılan ve devlet mülkiyetinde olan veya kanun kapsamına alınan taşınır kültür varlıklarıdır. Suçun faili bakımından bir sınırlama olmadığı için herkes fail olabilir. Suç kasten işlenebilen bir suç olup taksirli hali düzenlenmemiştir.

4458 sayılı Gümrük Kanunu ise eşyanın Türkiye'ye giriş ve çıkışı sırasında beyan yükümlülüğüne uyulmaması halinde çeşitli cezai yaptırımlar düzenler. Gümrük hukuku bakımından kültür varlıkları eşya olarak değerlendirilir iken; 2863 sayılı Kanun çerçevesinde ihracı yasak eşya statüsündedir. Gümrük idaresi ihracatı yasaklanan kültür varlığını tespit ettiğinde hem gümrük mevzuatına göre idari yaptırım uygulamak hem de 2863 sayılı Kanun hükümlerinin uygulanması için yetkililere bildirmek durumundadır

Bununla beraber kültür varlıklarının gümrük işlemlerine tabi tutulmaksızın ya da gerçek dışı beyanla yurt dışına çıkarılması halinde hem kültür varlığını yurt dışına çıkarma suçu hem de gümrük kaçakçılığı suçu gündeme gelebilir. Burada Gümrük Kanunu kapsamında yaptırıma tabi düzenlemeyi içeren hükümler kaçakçılık hükümlerine göre özel nitelikte olduğundan öncelikle uygulanmalıdır. Vergi kaybına ilişkin sonuçlar bakımından ise ayrıca kaçakçılık hükümleri de uygulanabilmelidir.

UNESCO 1970 Sözleşmesi kültür varlıklarının serbest dolaşımını tamamen ortadan kaldırmadan yasa dışı ticaret ve kazıları sınırlandırmayı amaçlayan, kültür varlıklarının kanuna aykırı şekilde ithal, ihraç ve mülkiyet transferini önlemeyi hedefleyen ulusal ve uluslararası düzeyde asgari standartları belirleyen çerçeve bir sözleşmedir. Sözleşmeye taraf devletler kendi iç hukuklarında yasa dışı ithalat ve mülkiyet transferini suç saymak, kültür varlıkların ihracatına ilişkin izin sistemi kurmak, müzelerin edinim politikalarını sıkılaştırmak, iade mekanizmaları oluşturmak ve bu alanlarda uluslararası işbirliği yapmakla yükümlüdür. Bu yükümlülükler çerçevesinde Türkiye 2863 sayılı Kanun'da yurt dışına çıkarma yasağına ilişkin hükümler ve 4458 sayılı Kanun'un gümrük rejimine ilişkin yükümlülükler düzenleyerek UNESCO 1970 sözleşmesini iç hukuka yansıtmıştır.

Pozitif hukukta yer alan düzenlemeler kültür varlıklarının yurt dışına kaçırılması fiiline ilişkin cezai ve idari yaptırımların uygulanması bakımından önem arz etmektedir. Fakat yaptırım düzeyi idari denetim etkinliği ve uluslararası hukuktaki boşluklarla birlikte hak merkezli bir yaklaşımın güçlendirilmesi gereken kısımlar bulunmaktadır. 2863 sayılı Kanun'un 68. maddesindeki yaptırımların ceza hukuku kapsamında örgütlü suç yapıları ile alakalı olarak yeniden değerlendirilmesi ve idari hukuku çerçevesinde izin sisteminin denetime açık ve şeffaf bir şekilde işletilmesi gerekir. Ayrıca uluslararası hukuk bakımından kültür varlıklarına özgü lex originis temelli kuralın ihdası ve iyi niyetli alıcı menşe devlet menfaatleri arasında adil bir dengenin kurulması yönünde yenilikler göz önünde bulundurulmalıdır. Bildiride, yasa dışı ticaret bağlamındaki iade davalarında lex rei sitae kuralının adalet sorunları, lex originis ve lex culturalis yaklaşımlarının kültürel miras hakkı ekseninde nasıl kurumsallaştırılabileceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür varlıkları, yurt dışına çıkarma

Abstract

The act of smuggling cultural assets abroad constitutes a violation of multiple areas of law simultaneously. Considering Law No. 2863 on the Protection of Cultural and Natural Assets and Law No. 4458 on Customs, as well as the 1970 UNESCO Convention, it is a violation of the law that is not only against state property and assets but also against cultural heritage rights and the common heritage of humanity and should be subject to sanctions. This study will

systematically examine the administrative and criminal sanctions applicable to the act of smuggling cultural assets abroad and provide a comprehensive assessment, drawing on international private law literature. The main argument of the study is that the criminal and administrative sanctions envisaged under Laws No. 2863 and 4458 and the 1970 UNESCO Convention should be transformed into a comprehensive guarantee regime centered on the right to cultural heritage. The study develops recommendations for the rights-based restructuring of criminal and administrative sanctions by comparatively evaluating Turkey's domestic law, the 1970 UNESCO Convention, and national and international practices.

The terms cultural heritage, cultural property, and cultural asset have been chosen by UNESCO Conventions, taking into account protection techniques and priorities. However, some authors argue that lex fori and lex origins should also be considered in doctrine[2]. The identification of these concepts is important in terms of determining the subject matter of the crime under criminal law and clarifying the protected legal value. Movable cultural and natural assets that must be protected, as listed in Article 23 of Law No. 2863, and cultural assets considered state property under Article 5 constitute the subject matter of the crime of removal from the country. In the context of smuggling cultural assets abroad, the concept of cultural heritage transforms the act from merely an attack on objects into a violation that infringes on the cultural heritage rights of individuals and communities. The development of international regulations on the protection of cultural assets has largely emerged in parallel with and in interaction with developments in the field of the law of armed conflict. Parallel to this, the chronological sequence from the 1954 Hague Convention to UNESCO's 1970, 1972, and 2003 conventions demonstrates that the international regime for the protection of cultural heritage has been institutionalized in connection with the law of war.

Article 32 of Law No. 2863 prohibits the removal of movable cultural and natural assets that require protection outside the borders of the Republic of Turkey. Exceptions to the general rule provided in the article include scientific research and exhibition purposes. In these cases, it may be possible to remove such items abroad to a limited extent, in accordance with the relevant regulations and with the decision of the ministry and the President. The prohibition on removal abroad is a manifestation of the export control and certification system of the 1970 UNESCO Convention. Therefore, Article 32 of the Law forms the basis for both criminal law and administrative law sanctions.

Article 68 of Law No. 2863 provides for fixed-term imprisonment and criminal fines for those who remove movable cultural and natural assets requiring protection from the country in violation of Article 32. In such cases, the cultural asset will also be confiscated. The subject matter of the crime of removing cultural assets abroad is movable cultural assets listed in Article 23 of the Law that are state-owned or covered by the law. There is no restriction on who can be the perpetrator of the crime, so anyone can be the perpetrator. The crime is one that can be committed intentionally, and its negligent form is not regulated.

The Customs Law No. 4458 imposes various criminal penalties for failure to comply with the declaration obligation during the entry and exit of goods into and out of Turkey. While cultural assets are considered goods under customs law, they are classified as prohibited goods for export under Law No. 2863. When the customs administration identifies a cultural asset whose export is prohibited, it must both apply administrative sanctions in accordance with customs legislation and notify the authorities for the provisions of Law No. 2863 to be applied.

In addition, if cultural assets are taken out of the country without undergoing customs procedures or with false declarations, both the crime of taking cultural assets out of the country and the crime of customs smuggling may arise. Here, the provisions containing regulations subject to sanctions under the Customs Law are of a special nature compared to smuggling

[2] Döndü KUŞÇU, *Milletlerarası Özel Hukuk Kapsamında Kültür Varlıklarının Korunması*, PhD Thesis, Akdeniz University Institute of Social Sciences, Antalya 2024, pp. 145-148

ISBN: 978-625-6997-99-8

provisions and should therefore be applied first. In terms of the consequences related to tax loss, smuggling provisions may also be applied.

The 1970 UNESCO Convention is a framework agreement that establishes minimum standards at the national and international levels, aiming to limit illegal trade and excavations without completely eliminating the free circulation of cultural property, and seeking to prevent the illegal import, export, and transfer of ownership of cultural property. States Parties to the Convention are obliged to criminalize illegal import and transfer of ownership in their domestic laws, establish a licensing system for the export of cultural property, tighten museum acquisition policies, establish return mechanisms, and cooperate internationally in these areas. Within the framework of these obligations, Turkey has reflected the 1970 UNESCO Convention in its domestic law by regulating provisions regarding the prohibition of removal abroad in Law No. 2863 and obligations related to the customs regime in Law No. 4458.

The regulations in positive law are important in terms of the application of criminal and administrative sanctions for the act of smuggling cultural property abroad. However, there are areas where the level of sanctions, the effectiveness of administrative oversight, and gaps in international law necessitate the strengthening of a rights-based approach. The sanctions under Article 68 of Law No. 2863 should be reassessed in the context of criminal law with regard to organized crime structures, and the permit system under administrative law should be operated in a transparent manner open to oversight. Furthermore, innovations should be considered in terms of establishing a lex originis-based rule specific to cultural assets under international law and establishing a fair balance between the interests of the state of origin and those of the bona fide acquirer. The report will discuss the justice issues of the lex rei sitae rule in restitution cases in the context of illegal trade and how the lex originis and lex culturalis approaches can be institutionalized around the right to cultural heritage.

Keywords: Cultural property, removal from the country

ISBN: 978-625-6997-99-8

İYİ İDARE İLKESİNİN İDARİ SÜREÇLERDEKİ ROLÜ VE UYGULANABİLİRLİĞİ

THE ROLE AND APPLICABILITY OF THE PRINCIPLE OF GOOD ADMINISTRATION IN ADMINISTRATIVE PROCESSES

Lecturer Dr. Taner CINDIK
Trabzon University, Şalpazarı Vocational School, Department of Law, Court Office Services Program, ORCID: 0009-0007-7779-0089

Özet

İyi idare ilkesi, çağdaş kamu yönetiminde idarenin faaliyetlerini hukuka uygunluğun yanı sıra adalet, tarafsızlık, eşitlik ve şeffaflık ilkeleri doğrultusunda yürütmesini ifade eden temel bir standarttır. Bu ilke, idari süreçlerin planlanması, yürütülmesi ve sonuçlandırılması aşamalarında bireylerin hak ve çıkarlarının korunmasını sağlarken, kamu hizmetlerinin etkin ve kaliteli bir şekilde sunulmasına da katkıda bulunur. Özellikle artan bürokratik karmaşıklık karşısında, idarenin vatandaş odaklı, öngörülebilir ve ölçülü hareket etmesi, kamu yönetimine duyulan güvenin güçlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

İyi idare anlayışının idari işleyişe yerleşmesi, kamu gücünün dengeli kullanılmasını, keyfi uygulamaların önlenmesini ve idare ile birey arasındaki ilişkinin daha uyumlu bir zemine taşınmasını sağlar. Bu yönüyle ilke, yalnızca bireysel hakların korunmasına katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda idarenin etkinliğinin ve meşruiyetinin artırılmasına da katkıda bulunur. Bu çalışma kapsamında, iyi idare ilkesinin hayata geçirilmesinin önemi çerçevesinde öncelikle ilkenin ne olduğu ele alınacak, ardından idari karar süreçlerinde iyi idare ilkesinin rolü ile kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde iyi idare ilkesinin uygulanması konuları değerlendirilerek eleştirel bir inceleme sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Tarafsızlık, Eşitlik, Şeffaflık, Kamu gücü.

Abstract

The principle of good administration is a fundamental standard that requires public authorities to conduct their activities not only in compliance with the law but also in accordance with the principles of fairness, impartiality, equality, and transparency in modern public administration. This principle ensures the protection of individuals' rights and interests throughout the planning, execution, and conclusion of administrative processes, while also contributing to the effective and high-quality delivery of public services. Particularly in the face of increasing bureaucratic complexity, the administration's citizen-oriented, predictable, and measured conduct plays a decisive role in strengthening public trust in governance.

The integration of the principle of good administration into administrative practice ensures the balanced exercise of public authority, prevents arbitrary actions, and fosters a more harmonious relationship between the administration and individuals. In this respect, the principle not only contributes to the protection of individual rights but also enhances the efficiency and legitimacy of public administration. Within the scope of this study, the significance of implementing the principle of good administration will first be addressed by examining its definition, followed by a critical analysis of its role in administrative decision-making processes and its application in the delivery of public services.

Keywords

Justice, Impartiality, Equality, Transparency, Public powe

ISBN: 978-625-6997-99-8

INTRODUCTION

In contemporary public administration, it is no longer considered sufficient for the administration to act merely in accordance with the law. It is also expected to uphold principles such as justice, impartiality, equality, and transparency in its decision-making and implementation processes. Within this context, the principle of good administration has emerged as a framework that both safeguards the rights and interests of individuals and ensures that public services are delivered efficiently, with high quality, and in a citizen- centred manner. The principle of good administration aims to prevent arbitrary practices by promoting predictability and accountability in administrative decision-making, to ensure the effective use of public resources, and to foster a more harmonious relationship between citizens and the administration.

Increasing bureaucratic complexity, technological advancements, and evolving citizen expectations regarding the protection of their rights have made the implementation of the good administration principle even more critical. Therefore, the principle goes beyond mere compliance with rules, requiring the administration to adopt a citizen-centred, transparent, accountable, and fair approach to governance. This study aims to systematically examine the conceptual foundations of the principle of good administration, its role in administrative decision-making processes, and the practical advantages it provides in the delivery of public services. In doing so, the study seeks to highlight the significance and function of the principle of good administration from both theoretical and practical perspectives.

I. THE CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE PRINCIPLE OF GOOD ADMINISTRATION

An administration attains the quality of being “good” to the extent that it assesses each individual’s issue in accordance with the principles of impartiality and justice, within a reasonable timeframe and without unnecessary delay.[1] This approach not only ensures the protection of individuals’ rights but also strengthens the legitimacy and credibility of the administration in the eyes of society. Good administration, by prioritizing transparency and accountability in decision-making processes, prevents arbitrary practices and guarantees the effective use of public resources. In this way, the relationship between the administration and citizens is placed on a more harmonious footing, while the quality and efficiency of public

[1]Bonomo, A. (2019). İyi idare ilkesi ve idarenin sükûtu: Sorunlu bir ilişki (N. Sümer, Çev.). Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), p.956.

ISBN: 978-625-6997-99-8

services are enhanced. Furthermore, the implementation of the principle of good administration promotes a predictable and fair approach to governance that meets citizens' expectations, even within complex bureaucratic processes.

From the perspective of the administration's organization and operations, the concept of good governance is regarded as an ideal and a dynamic understanding open to continuous development, such that achieving the standards it envisions in a complete and absolute manner is practically unattainable.[2] This situation necessitates the application of the principles of good governance within a flexible and adaptable framework, emphasizing the observance of values such as justice, transparency, and accountability in each concrete case. As the modes of interaction between individuals and the administration, and the roles attributed to these parties, evolve over time, the concept of good administration must continuously develop, making it essential that individuals' rights and freedoms are positively protected and upheld through this ongoing evolution.[3] In this context, the concept of good governance is not limited to mere compliance with rules but also encompasses the administration's operation in a citizen-centred, participatory, and accountable manner.

One of the most fundamental international texts in determining the principles of good governance is considered to be the Charter of Fundamental Rights of the European Union. The "right to good administration," regulated in Article 41 of the Charter, constitutes a fundamental right that guarantees individuals fair, impartial, and timely treatment in their dealings with the institutions of the Union.[4] Accordingly, every individual may demand that the administration act impartially, adhere to the principle of equality, and avoid unnecessary delays when reviewing a matter or application concerning them. Article 41 also outlines the concrete elements of this right: before an individual decision that may adversely affect a person is made, the individual must have the opportunity to present their views, thereby safeguarding the right

[2] Zeyrek, İ. (2021). Birey-idare ilişkisi bağlamında iyi idare hakkı ve Türk pozitif hukukundaki görünümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (155), p.298.
[3] Zeyrek, İ. (2021). Birey-idare ilişkisi bağlamında iyi idare hakkı ve Türk pozitif hukukundaki görünümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (155), p.298.
[4] Charter of Fundamental Rights of the European Union,article 41: Article 41 Right to good administration 1. Every person has the right to have his or her affairs handled impartially, fairly and within a reasonable time by the institutions and bodies of the Union. 2. This right includes: the right of every person to be heard, before any individual measure which would affect him or her adversely is taken; the right of every person to have access to his or her file, while respecting the legitimate interests of confidentiality and of professional and business secrecy; the obligation of the administration to give reasons for its decisions. 3. Every person has the right to have the Community make good any damage caused by its institutions or by its servants in the performance of their duties, in accordance with the general principles common to the laws of the Member States. 4. Every person may write to the institutions of the Union in one of the languages of the Treaties and must have an answer in the same language., Charter of Fundamental Rights of the European Union. (2000). Article 41: Right to good administration. Official Journal of the European Communities, C 364, 1–22.

ISBN: 978-625-6997-99-8

to be heard; the individual must have access to their file, subject to legitimate restrictions such as confidentiality, professional secrecy, and commercial secrecy; moreover, the administration is obliged to provide the reasons for its decisions in a clear and understandable manner. In addition, if Union İnstitutions or Officials cause harm to an individual while performing their duties, such harm must be remedied in accordance with the general principles common to the legal systems of the Member States. Finally, to ensure that individuals do not encounter language barriers when interacting with Union institutions, they are granted the right to submit applications and receive responses in any of the official languages of the Treaties. In this manner, Article 41 brings together the fundamental principles of modern administrative law such as transparency, accountability, legal certainty, and the protection of the individual against the administration, thereby establishing the minimum standards of good administration.

From the perspective of Turkish law, it should be stated that one of the first constitutional provisions directly linked to the right to good administration is Article 74 of the Constitution of the Republic of Turkey.[5] This provision provides individuals with the opportunity to apply to competent authorities and request information regarding matters concerning themselves or the public, thereby establishing an active avenue for seeking remedies before the administration.[6] In this context, the Constitution promotes transparency and accountability within the administration by guaranteeing citizens' rights to access information and submit applications. The same article is also understood to include the safeguard of the right to be heard, allowing individuals to present their views before any measures are taken concerning them, thereby aiming to prevent unilateral conduct in administrative decision-making processes.[7] This situation reinforces the implementability of the principles of good administration, contributing both to the protection of individual rights and to the enhancement of the legitimacy of public administration.

Another significant regulation in the context of the principle of good administration is the Law on the Exercise of the Right to Petition, which guarantees the right to apply to the administration by enabling individuals to submit their requests, complaints, and opinions regarding the actions

[5] Zeyrek, İ. (2021). Birey-idare ilişkisi bağlamında iyi idare hakkı ve Türk pozitif hukukundaki görünümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (155), p.302-303.
[6] Zeyrek, İ. (2021). Birey-idare ilişkisi bağlamında iyi idare hakkı ve Türk pozitif hukukundaki görünümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (155), p.302-303.
[7] Zeyrek, İ. (2021). Birey-idare ilişkisi bağlamında iyi idare hakkı ve Türk pozitif hukukundaki görünümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (155), p.302-303.

ISBN: 978-625-6997-99-8

and practices of public institutions to the competent authorities.[8] This regulation serves as an important legal instrument by preventing citizens from remaining passive before the administration and encouraging their participation in administrative processes. At the same time, it enhances the accountability of the administration, contributes to the prevention of arbitrary practices, and strengthens the effectiveness of legal oversight mechanisms. In this way, communication between individuals and the administration is institutionalized, the principles of democratic governance are concretely supported, and public services are aimed to be delivered in a more transparent, accessible, and citizen-centred manner.

The Right to Information Act also constitutes a legal framework that incorporates certain principles inherent in the concept of good administration.[9] The law primarily covers the actions carried out by state organs and professional organizations with public legal personality, and its drafting rationale is expressed as establishing the methods and conditions through which individuals can exercise their right to access information in accordance with the principles of fairness, objectivity, and publicity required by a participatory and transparent understanding of administration.[10] In this regard, the regulation aims to transform the information held by the administration from a unilateral instrument of power into a resource open to public oversight. At the same time, it enables citizens to make informed assessments regarding administrative activities, thereby strengthening democratic participation. Consequently, transparency in the operations of public authorities is enhanced, the relationship of trust is reinforced, and the administration's accountability becomes concretely visible.

Among the legal regulations enacted to guarantee the right to good administration, the Ombudsman Institution stands out as an entity tasked with considering applications regarding administrative activities and examining, investigating, and assessing all actions, behaviors, and conduct of public bodies within the framework of human rights-based principles of justice, in terms of legality and fairness, and providing recommendations to the administration based on its findings.[11]

[8] Zeyrek, İ. (2021). Birey-idare ilişkisi bağlamında iyi idare hakkı ve Türk pozitif hukukundaki görünümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (155), p.304.
[9] Zeyrek, İ. (2021). Birey-idare ilişkisi bağlamında iyi idare hakkı ve Türk pozitif hukukundaki görünümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (155), p.305.
[10] Zeyrek, İ. (2021). Birey-idare ilişkisi bağlamında iyi idare hakkı ve Türk pozitif hukukundaki görünümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (155), p.305.
[11] Zeyrek, İ. (2021). Birey-idare ilişkisi bağlamında iyi idare hakkı ve Türk pozitif hukukundaki görünümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (155), p.306.

ISBN: 978-625-6997-99-8

In conclusion, the principle of good administration is not limited merely to legality and compliance with rules. It requires the administration to adopt a transparent, accountable, fair, and citizen-centred approach to governance. Within this framework, legal regulations and institutional structures play a complementary role in protecting individuals' rights and freedoms, preventing arbitrary practices, and enhancing the effectiveness of public services. Establishing a sound foundation for interaction between the administration and citizens, strengthening democratic participation, and reinforcing public trust are made possible through the application of the principles of good administration. In this context, the systematic implementation of the concept of good administration emerges as a fundamental instrument that serves both to safeguard individual rights and to enhance the legitimacy and efficiency of public administration.

II. THE ROLE OF THE PRINCIPLE OF GOOD ADMINISTRATION IN ADMINISTRATIVE DECISION-MAKING PROCESSES

The right to good administration, legally guaranteed at the European level, has undoubtedly made a significant contribution to strengthening procedural safeguards granted to individuals affected by the outcomes of administrative decisions in many European Union member states.[12] This right has concretized individuals' expectations of transparency, accountability, and equal treatment in administrative processes, thereby encouraging administrations to act free from arbitrary practices. In this context, over the past fifteen to twenty years, many countries have either enacted national administrative procedure laws or comprehensively updated existing ones.[13] These legal regulations have transferred the concrete elements of the right to good administration into national legal systems, securing citizens' rights to apply, access information, and be heard, while ensuring the establishment of predictability and legal certainty in administrative decision-making processes. One of the obligations encompassed by the principle of good administration is the administration's responsibility to resolve applications and disputes without undue delay and within a reasonable timeframe.[14] In general, the administration's obligation to respond to individuals "in accordance with procedure" is understood as providing a reply within the timeframes stipulated by the relevant legislation, unless there is a justified

[12] Bonomo, A. (2019). İyi idare ilkesi ve idarenin sükûtu: Sorunlu bir ilişki (N. Sümer, Çev.). Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), p.958.
[13] Bonomo, A. (2019). İyi idare ilkesi ve idarenin sükûtu: Sorunlu bir ilişki (N. Sümer, Çev.). Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), p.958.
[14] Bonomo, A. (2019). İyi idare ilkesi ve idarenin sükûtu: Sorunlu bir ilişki (N. Sümer, Çev.). Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), p.960.

ISBN: 978-625-6997-99-8

reason for delay.[15] This obligation not only strengthens the accountability of the administration but also ensures that citizens have confidence in avenues for seeking remedies and contributes to the efficiency and transparency of public services. Moreover, providing decisions within a reasonable timeframe enhances the predictability of the administrative process, supporting individuals in planning and safeguarding their rights.

They clearly and convincingly demonstrate that the foundations of the concept of good administration are not limited solely to the efficiency and effectiveness of the administration, but are also shaped under the guidance of the principle of procedural justice, which protects individuals against administrative actions, and the rule of law, which guarantees the supremacy of law in all state operations[16],and that the strong and inseparable connection with these two fundamental principles plays a critical role in establishing values such as accountability, transparency, and equality in modern public administration practices. Within this framework, defining and supervising the limits of public authority emerges as a fundamental element in the protection of individuals' rights and freedoms. At the same time, the effective and fair exercise of public power constitutes one of the most important factors enhancing the implementability of the concept of good administration and strengthening public trust in the administration.

The implementation of the principles of good administration should be regarded as a central element in decision-making processes, therefore, it is recommended that states prioritize the professional competencies, recruitment practices, and ethical standards of administrative personnel, while simultaneously providing them with both professional and personal development opportunities that support their compliance with the legal and ethical obligations necessary for the effective and proper functioning of the administration.[17] In addition, the participation of personnel in continuous training programs and the transparent and fair implementation of performance evaluation mechanisms are critical for ensuring the continuity of the principles of good administration. Furthermore, informing administrative personnel about ethical violations and effectively conducting disciplinary procedures contribute to strengthening public trust and the legitimacy of the administration.

[15] Bonomo, A. (2019). İyi idare ilkesi ve idarenin sükûtu: Sorunlu bir ilişki (N. Sümer, Çev.). Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), p.960.
[16] Suprernat, J. (2011). Good administration in European administrative law. Institute of Administrative Studies, University of Wroclaw, p. 2.
[17] Batalli, M., & Fejzullahu, A. (2018). Principles of good administration under the European Code of Good Administrative Behaviour. International Journal of Social Sciences and Education Research, 4(1), p.34,35.

ISBN: 978-625-6997-99-8

III. THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF GOOD ADMINISTRATION IN THE DELIVERY OF PUBLIC SERVICES

The approaches of tacit rejection or tacit approval, which arise when the administration fails to provide any response, are observed not to fully align with the principles of transparency, predictability, and accountability required by the concept of good administration, particularly in areas where the administration exercises discretionary powers.[18] Therefore, the good administration approach necessitates the issuance of a written administrative decision at the end of the prescribed period to ensure that individuals affected by an administrative act are not left in uncertainty, and it also makes it mandatory to activate the legal and administrative mechanisms that compel the administration to take action.[19] In this context, the administration's obligation to respond, combined with the effective use of digital tools, emerges as a complementary element that both protects individuals' rights and enhances the transparency of administrative processes.

Ensuring transparency in public administration plays a decisive role in the successful implementation of administrative reforms and significantly contributes to strengthening an administrative structure that is efficient, effective, and responsive to citizens' needs, which are fundamental elements of the concept of good administration.[20] Within this framework, public institutions can become more open and accountable, particularly through the widespread use of modern information and communication technologies, whereby digital tools concretely support transparency by enhancing the traceability and auditability of administrative processes.[21] Consequently, the modernization of public administration and the development of computer-based systems are regarded as key driving forces in steering the state apparatus toward a more open, accessible, and information-sharing approach, and are considered one of the most important elements in the transition to transparent governance.[22]

[18]Bonomo, A. (2019). İyi idare ilkesi ve idarenin sükûtu: Sorunlu bir ilişki (N. Sümer, Çev.). Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), p.971.
[19] Bonomo, A. (2019). İyi idare ilkesi ve idarenin sükûtu: Sorunlu bir ilişki (N. Sümer, Çev.). Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), p.971.
[20] Jashari, M., & Pepa, I. (2018). The role of the principle of transparency and accountability in public administration. Acta Universitatis Danubius: Administratio, 10(1), p.61.
[21] Jashari, M., & Pepa, I. (2018). The role of the principle of transparency and accountability in public administration. Acta Universitatis Danubius: Administratio, 10(1), p.61.
[22] Jashari, M., & Pepa, I. (2018). The role of the principle of transparency and accountability in public administration. Acta Universitatis Danubius: Administratio, 10(1), p.61.

ISBN: 978-625-6997-99-8

The improvement of administrative decision-making processes has long remained a primary focus for courts, administrative institutions, and organizations involved in legal reform.[23] This process is also considered a tool that enhances citizens' trust in the administration and strengthens the effectiveness of public services. The exercise of discretionary authority is particularly significant in administrative law, as its primary purpose is not only to ensure legality but also to guarantee that decisions are made correctly and in accordance with the principles of good administration.[24] In this context, the administration's observance of the principles of transparency, accountability, and impartiality in the decision-making process safeguards both legal certainty and the public interest. It is of great importance that every decision taken by public administration not only complies with the law but is also supported by clear and well-founded reasoning.[25] Thus, decision-making processes conducted within the framework of the principles of good administration prevent arbitrary practices and effectively protect citizens' rights, thereby raising the standards of modern public administration.

Supporting this approach, in a concrete case where the principle of good administration was debated and assessed, the decision involved the annulment of the operating licenses of the plaintiff's public transportation vehicles by the Bursa Metropolitan Municipality Transportation Coordination Centre (UKOME).[26] UKOME granted a 90-day period for the vehicles to comply with the legal requirements regarding their model ages; however, neither this timeframe nor the reasons for the decision were communicated to the concerned parties in a clear and understandable manner. Furthermore, technical and scientific data, as well as an assessment of the current condition of the vehicles, were not included in the reasoning of the decision. This situation poses problems in terms of legal certainty and the principle of definiteness.

Within the context of the principle of good administration, administrative decisions must be lawful, clear and understandable, and aligned with justice, equality, and the public interest while safeguarding individuals' rights and interests. In the concrete case, it was observed that the legislation and previous court decisions forming the basis of the UKOME decision were not fully complied with, and there was uncertainty regarding which vehicles the concerned parties were required to replace. Consequently, the administration's exercise of discretionary power

[23] Grolman, L. (2015). Life beyond legality: Lessons from the EU and UK for an Australian charter or principle of good administration. SSRN. https://doi.org/10.2139/ssrn.2568293, p.1.
[24]Ponce, J. (2005). Good administration and administrative procedures. Indiana Journal of Global Legal Studies, p.554-555.
[25] Ponce, J. (2005). Good administration and administrative procedures. Indiana Journal of Global Legal Studies, p.554-555.
[26] Council of State of Turkey, 8th Chamber. (2025, June 12). Case No. E. 2024/533, Decision No. K. 2025/5558.

ISBN: 978-625-6997-99-8

was not conducted in accordance with the principle of good administration, as it failed to respect equality, public interest, and service requirements.

To illustrate with an example, if the plaintiff is unclear whether their minibus must be converted into a bus or which vehicles are subject to the ten-year age limit, the administration's decision cannot be considered transparent, predictable, or accountable. In accordance with the principle of good administration, the administration should first evaluate all technical and legal information, issue a clear and understandable notification, grant a reasonable timeframe, and communicate its decision to the concerned parties.

In conclusion, the Council of State annulled the Regional Administrative Court's decision upholding the UKOME decision as lawful. This aimed to ensure that the administrative decision aligns with the principle of good administration and complies with the principles of definiteness and legal certainty. This case provides a concrete example of how the principles of legality, clarity, transparency, justice, and equality can be implemented in administrative acts within the framework of the principle of good administration.

In another concrete case, during an inspection conducted on 27 August 2021 by the Bodrum Traffic Inspection Directorate through civilian police officers, a report was issued regarding the suspension of a vehicle from traffic for 60 days on the allegation that it was operating passenger transportation within the municipal boundaries without a valid work permit or license.[27] The first-instance court and the regional administrative court accepted the report as evidence and rejected the case, however, upon review, the Council of State determined that the mere presence of civilian police officers on the vehicle as passengers could not, by itself, constitute sufficient grounds for establishing unauthorized commercial transportation activity.

Within the framework of the principle of good administration, the primary duty of the administration should not merely be to detect rule violations and subsequently impose sanctions. Rather, it should first aim to encourage individuals to comply with the rules and to ensure that such compliance becomes habitual. In accordance with the principles of legal certainty and definiteness, administrative sanctions must be based on concrete and legally admissible information and documents and must not give rise to arbitrary practices. Furthermore, the administration's revealing a violation by setting a trap or provoking the

[27] Council of State of Turkey, 8th Chamber. (2024, December 26). Case No. E. 2022/5641, Decision No. K. 2024/7678.

ISBN: 978-625-6997-99-8

commission of an offence is incompatible with the principle of good administration. In this context, the inspection method employed by the civilian police officers was not considered sufficient in terms of legal certainty and reviewability.

In conclusion, the 8th Chamber of the Council of State quashed the decision of the Regional Administrative Court and ordered that the case file be remitted to the same court for reconsideration. This ruling clearly demonstrates, within the framework of the principle of good administration, that the administration must observe legal certainty, reviewability, and the duty to prevent violations when imposing sanctions, and that punishment should be employed only as a last resort when a violation cannot otherwise be prevented. Accordingly, the administration is obliged to prioritize practices aimed at encouraging compliance with the rules.

CONCLUSION

The principle of good administration in modern public governance is not confined merely to compliance with the law and adherence to formal rules, rather, it provides a fundamental framework that ensures public authorities operate in a fair, transparent, equitable, and accountable manner. Acting in accordance with this principle throughout administrative decision-making and implementation processes not only safeguards the protection of individuals' rights and freedoms but also contributes to the effective, high-quality, and citizen-oriented delivery of public services. In this way, good administration plays a critical role in realizing the principles of legal certainty and foreseeability within public administration.

The balanced and fair exercise of public power makes it possible to prevent arbitrary practices and to place the relationship between the administration and the individual on a more harmonious footing. By ensuring predictability and transparency in administrative processes, the principle of good administration enhances citizens' trust in government, supports the efficient use of public resources, and strengthens the legitimacy of public authorities. Within this framework, the professional competence of administrative personnel, their adherence to ethical standards, and the provision of continuous training opportunities are of vital importance for sustaining a sound understanding of good governance.

In conclusion, the systematic implementation of the principle of good administration emerges as a key instrument that supports democratic participation, protects individual rights, and enhances the effectiveness of public administration. The strong link established between the rule of law and the responsible exercise of public power constitutes one of the fundamental

ISBN: 978-625-6997-99-8

pillars of modern governance, reinforcing both the social credibility of the administration and its capacity to deliver citizen-oriented services. In this context, the understanding of good administration is regarded as an indispensable component of contemporary governance.

BIBLIOGRAPHY

Batalli, M., & Fejzullahu, A. (2018). Principles of good administration under the European Code of Good Administrative Behaviour. International Journal of Social Sciences and Education Research, 4(1), 26–35.

Bonomo, A. (2019). İyi idare ilkesi ve idarenin sükûtu: Sorunlu bir ilişki *(N. Sümer, Çev.).* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), 953–975.

Grolman, L. (2015). Life beyond legality: Lessons from the EU and UK for an Australian charter or principle of good administration. SSRN. https://doi.org/10.2139/ssrn.2568293.

Jashari, M., & Pepa, I. (2018). The role of the principle of transparency and accountability in public administration. Acta Universitatis Danubius: Administratio, 10(1), 60–69.

Ponce, J. (2005). Good administration and administrative procedures. Indiana Journal of Global Legal Studies, 12(2), 551–588.

Suprernat, J. (2011). Good administration in European administrative law. Institute of Administrative Studies, University of Wroclaw, 203–214.

Wakefield, J. (2015, February 22). Life beyond legality: Lessons from the EU and UK for an Australian charter or principle of good administration. Griffith University.

Zeyrek, İ. (2021). Birey-idare ilişkisi bağlamında iyi idare hakkı ve Türk pozitif hukukundaki görünümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (155), 295–329.

COURT DECISIONS

Council of State of Turkey, 8th Chamber. (2025, June 12). Case No. E. 2024/533, Decision No. K. 2025/5558.

Council of State of Turkey, 8th Chamber. (2024, December 26). Case No. E. 2022/5641, Decision No. K. 2024/7678.

ISBN: 978-625-6997-99-8

KÜRESEL GÖÇ KORİDORLARI VE YENİ SINIR MEKANİZMALARI: TÜRKİYE'NİN TRANSİT ÜLKE ROLÜNÜN GELECEĞİ

GLOBAL MIGRATION CORRIDORS AND NEW BORDER MECHANISMS: THE FUTURE OF TÜRKİYE'S ROLE AS A TRANSIT COUNTRY

Expert Yunus ERGÜN
Independent Researcher
ORCID NO: 0000-0002-2986-6073

Prof. Dr. Cemile BAHTİYAR KARADENİZ
Ordu University, Vocational School of Social Sciences, Department of Restaurant andCatering Services, Ordu, Türkiye.
ORCID NO: 0000-0002-3902-5251

ÖZET

Küresel göç, günümüzde ekonomik eşitsizlikler, silahlı çatışmalar, siyasal istikrarsızlıklar ve iklim değişikliğinin yarattığı çevresel baskılarla birlikte giderek daha karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya bürünmektedir. Uluslararası göç hareketleri, belirli ülke çiftleri arasında yoğunlaşan ve literatürde "göç koridorları" olarak tanımlanan mekânsal örüntüler üzerinden şekillenmektedir. 2024 yılı verileri, Meksika–Amerika Birleşik Devletleri hattının yaklaşık on bir milyon kişiyle dünyanın en büyük göç koridoru olduğunu; Suriye–Türkiye koridorunun ise yaklaşık 3,8 milyon kişiyle ikinci sırada yer aldığını göstermektedir. 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş, beş milyondan fazla kişinin zorunlu olarak yerinden edilmesine yol açmış ve bu nüfusun en büyük bölümü Türkiye'ye yönelmiştir. Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle hem göç alan hem de Avrupa'ya yönelen hareketlilik açısından temel bir transit ülke konumundadır; düzensiz göçmenlerin önemli bir kısmı Afganistan ve Suriye kaynaklı olup, bu süreç çoğunlukla insan kaçakçılığı ağları aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Bu araştırmada, küresel göç koridorlarının değişen coğrafyasını ve devletlerin sınır yönetiminde başvurduğu yeni mekanizmaları analiz ederek Türkiye'nin transit ülke rolünün geleceğine ilişkin bütüncül bir değerlendirme sunmaktadır. Avrupa Birliği, 2016 yılında imzalanan AB–Türkiye Beyanı sonrasında göç yönetimini giderek dışsallaştırmış; sınır denetimini aday ülkeler ve komşu devletlere devrederken dijital ve biyometrik sınır sistemlerine önemli yatırımlar yapmıştır. Türkiye ise aynı dönemde sınır güvenliğini güçlendirmeye yönelik kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiş; "Sınır Fiziki Güvenlik Sistemleri" projeleri kapsamında özellikle Suriye ve İran sınırlarında güvenlik duvarları, devriye yolları, elektro-optik gözetim sistemleri ve insansız hava araçlarına dayalı bir sınır altyapısı oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç koridorları; dışsallaştırma; dijital sınır; Türkiye; transit ülke; güvenlik duvarları.

ABSTRACT

Global migration has become increasingly complex as a result of economic inequalities, armed conflicts, political instability and environmental pressures related to climate change. International migration flows tend to concentrate between specific country pairs, forming spatial patterns commonly referred to as migration corridors. According to 2024 data, the Mexico–United States corridor remains the largest worldwide with nearly eleven million

ISBN: 978-625-6997-99-8

migrants, followed by the Syria–Türkiye corridor with approximately 3.8 million people. The civil war that began in Syria in 2011 has forcibly displaced more than five million individuals, with Türkiye hosting the largest share of this population. Due to its geographical location, Türkiye functions simultaneously as a destination and a key transit country for migration towards Europe, while a significant proportion of irregular migrants originate from Afghanistan and Syria and rely on smuggling networks.

This article examines the changing geography of global migration corridors and the emerging border management mechanisms adopted by states, with a particular focus on the future of Türkiye's role as a transit country. Since the EU–Türkiye Statement of 2016, the European Union has increasingly externalised migration management by shifting border control responsibilities to candidate and neighbouring countries and investing heavily in digital and biometric border systems. In parallel, Türkiye has implemented extensive border security measures through the "Physical Border Security Systems" projects, reinforcing its borders with Syria and Iran by constructing security walls, patrol roads, surveillance towers and advanced monitoring technologies.

Keywords: Migration corridors; externalisation; digital borders; Türkiye; transit country; border walls.

GİRİŞ

Uluslararası göç, çağdaş küreselleşme sürecinin yarattığı ekonomik eşitsizlikler, siyasal istikrarsızlıklar, silahlı çatışmalar ve giderek derinleşen çevresel krizlerin bir bileşkesi olarak dünya ölçeğinde yapısal bir olguya dönüşmüştür (Çınar, 2024). Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan veriler, uluslararası göçmen sayısının son otuz yıl içinde keskin bir artış gösterdiğini ortaya koymaktatır. 1990 yılında 153 milyon olan uluslararası göçmen nüfusu, 2020 yılı itibarıyla 281 milyona ulaşarak küresel nüfusun yaklaşık yüzde 3,6'sını oluşturur hâle gelmiştir (BM, 2010). Bu nicel artış, göçün yalnızca bireysel ya da geçici bir hareketlilik biçimi olmaktan çıkarak, küresel ekonomik sistem, güvenlik politikaları ve bölgesel güç dengeleriyle doğrudan ilişkili, kalıcı ve çok katmanlı bir süreç hâline geldiğini göstermektedir. Göç hareketlerinin mekânsal örüntüsü rastlantısal değildir. Aksine belirli ülke çiftleri arasında yoğunlaşan ve literatürde "göç koridorları" olarak kavramsallaştırılan yapılar üzerinden şekillenmektedir (Karataş ve Ayyıldız, 2021). Meksika'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik göç, uzun yıllardır devam eden ekonomik çekim ve işgücü talebiyle istikrarlı bir koridor oluştururken; Suriye'den Türkiye'ye yönelen göç, kısa süre içerisinde gerçekleşen kitlesel yerinden edilmenin, zorunlu göçün ve savaş temelli insani krizlerin mekânsal bir yansımasıdır (Villalever ve Savcı, 2024). Bu durum, göç koridorlarının yalnızca gelir farklılıklarıyla değil, aynı zamanda çatışma dinamikleri, siyasal rejimler, çevresel baskılar ve devletler arası ilişkiler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır.

Göç koridorlarının coğrafi dağılımı, küresel düzeyde güvenlik politikalarının ve sınır yönetimi yaklaşımlarının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Özellikle düzensiz göç olgusu, devletlerin egemenlik ve kontrol mekanizmalarını yeniden tanımladıkları bir alan hâline gelmiştir (Özcan, 2015). Bu bağlamda sınırlar, yalnızca coğrafi çizgiler olarak değil, teknolojik, hukuki ve politik araçlarla sürekli yeniden üretilen karmaşık mekânsal düzenekler olarak ele alınmaktadır. Göç akımlarının yoğunlaştığı bölgelerde sınırların fiziksel olarak güçlendirilmesi,

ISBN: 978-625-6997-99-8

gözetim teknolojilerinin yaygınlaştırılması ve göç yönetiminin üçüncü ülkelere devredilmesi gibi stratejiler giderek daha merkezi bir rol oynamaktadır (Savacı, 2023). Bu dönüşüm, özellikle Avrupa Birliği'nin 2015 sonrası dönemde benimsediği dışsallaştırma politikalarıyla belirginleşmiştir. Sınır kontrolünün coğrafi olarak Avrupa dışına taşınması, göçmen hareketliliğinin yönetiminde aday ülkeleri ve komşu devletleri kilit aktörler hâline getirmiştir (Niemann ve Zaun, 2023).

Türkiye, Avrasya, Orta Doğu ve Avrupa arasında stratejik bir geçiş noktasında konumlanması nedeniyle tarihsel olarak hem göç veren hem de göç alan bir ülke olma özelliği taşımaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde hızlanan bölgesel çatışmalar, özellikle Orta Doğu ve Orta Asya kaynaklı düzensiz göç akımlarını Türkiye üzerinden Avrupa'ya yönlendirmiştir (Vesterbye ve Memişoğlu, 2022). Bu süreçte Türkiye, klasik bir varış ülkesi olmanın ötesinde belirgin bir transit ülke işlevi üstlenmiştir. Günümüzde Türkiye'ye ulaşan düzensiz göçmenlerin büyük bir bölümü Afganistan ve Suriye gibi doğu ülkelerinden gelmektedir. Bu hareketlilik çoğu zaman insan kaçakçılığı şebekeleri aracılığıyla, yüksek maliyetli ve son derece riskli rotalar üzerinden gerçekleşmektedir (Öcal ve Atasever, 2021). Bu durum, göçmenlerin can güvenliği açısından ciddi tehditler oluştururken, aynı zamanda sınır güvenliği, kamu düzeni ve ulusal güvenlik bağlamında devletler açısından yeni kırılganlık alanları yaratmaktadır. Avrupa Birliği'nin sınır denetimini giderek daha fazla aday ülkelere devreden politikaları, Türkiye'nin bu süreçteki rolünü daha da belirginleştirmiştir. Ülkeyi hem göçün kontrol edilmesi gereken bir geçiş alanı hem de milyonlarca zorunlu göçmene ev sahipliği yapan bir mekân hâline getirmiştir.

Bu araştırma, küresel ölçekte göç koridorlarının geçirdiği dönüşümü ve devletlerin sınır yönetiminde başvurduğu yeni mekanizmaların Türkiye'nin transit ülke rolü üzerindeki etkilerini coğrafi bir perspektifle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Dijital sınır sistemlerinin, biyometrik veri tabanlarının ve fiziksel güvenlik altyapılarının yaygınlaşması, düzensiz göçle mücadelede temel politika araçları olarak öne çıkmakta; ancak bu teknolojik ve yönetsel dönüşüm, insan hakları, veri gizliliği ve hukuki sorumluluk alanlarında önemli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Sınırların dijitalleşmesi, göçü kontrol edilebilir bir veri akışına indirgeme eğilimini güçlendirirken, göçmenlerin hukuki statülerini ve hareketlilik haklarını giderek daha belirsiz hâle getirebilmektedir. Bu bağlamda çalışma, güncel istatistikler ve politika belgeleri ışığında göç koridorlarının mekânsal yeniden yapılanmasını değerlendirirken, Türkiye'nin mevcut ve gelecekteki transit ülke konumunu güvenlik odaklı yaklaşımlar ile hak temelli kaygılar arasındaki gerilim üzerinden tartışmayı hedeflemektedir.

Küresel Göç Koridorlarının Değişen Coğrafyası

Göç koridorları, belirli bir ülkede doğmuş bireylerin başka bir ülkede ikamet etmesiyle ortaya çıkan demografik ve mekânsal bağları ifade eden analitik yapılardır. Bu koridorlar zaman içerisinde ekonomik koşullar, siyasal gelişmeler, çevresel baskılar ve güvenlik rejimlerindeki değişimlere bağlı olarak yeniden şekillenmektedir. Uluslararası göçün mekânsal düzeni incelendiğinde, hareketliliğin rastlantısal değil, belirli güzergâhlarda yoğunlaşan ve tarihsel süreklilik taşıyan akışlar üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Güncel veriler, bu örüntünün hâlen geçerliliğini koruduğunu ortaya koymaktadır. 2024 yılı itibarıyla dünya üzerindeki en büyük göç koridorunun Meksika ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki hat olduğu ve bu koridor üzerinde yaklaşık 11 milyon kişinin yer değiştirdiği bilinmektedir (Kerwin ve Martinez, 2024). Bu hattın büyüklüğü, uzun yıllardır devam eden ekonomik çekim, iş gücü talebi ve sınır

ISBN: 978-625-6997-99-8

ötesi toplumsal ağların kurumsallaşmış yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Aynı dönemde ikinci en büyük koridorun Suriye ile Türkiye arasında şekillendiği ve yaklaşık 3,8 milyon kişiyi kapsadığı görülmektedir (Erdoğan, 2019). Bu iki örnek, göç koridorlarının bir yandan süreklilik gösteren ekonomik eşitsizliklere, diğer yandan ani ve zorlayıcı siyasal kırılmalara nasıl duyarlı olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Küresel ölçekte dikkat çeken diğer göç koridorları incelendiğinde Bangladeş'ten Hindistan'a, Hindistan'dan Suudi Arabistan'a ve Kazakistan'dan Rusya'ya uzanan hatların da önemli nüfus hareketlerine sahne olduğu görülmektedir (Oommen, 2016). Bu koridorlar, bölgesel iş gücü piyasaları, tarihsel bağlar ve sınırların görece geçirgenliğiyle şekillenmiş olup, özellikle körfez ülkelerindeki yoğun işçi talebinin Güney Asya kaynaklı göçü sürekli kıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Bangladeş örneğinde olduğu gibi, iklim değişikliğine bağlı sel baskınları, kıyı erozyonu ve tarım alanlarının kaybı gibi çevresel faktörler, göç kararlarını giderek daha belirleyici hâle getirmektedir (Bernzen, vd., 2019). Bu durum, göç koridorlarının yalnızca ekonomik refah farklarıyla açıklanamayacağını, çevresel kırılganlıkların ve yaşam alanlarının sürdürülebilirliğine ilişkin tehditlerin de mekânsal hareketliliği doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Suriye ile Türkiye arasındaki göç koridorunun kısa sürede bu denli büyümesi, 2011 yılında başlayan iç savaşın yol açtığı kitlesel ve zorunlu yerinden edilmenin doğrudan bir sonucudur. Savaşın ilk yıllarında Suriyeli nüfusun önemli bir bölümü sınır hattında kurulan geçici barınma merkezlerine yönlendirilmiş, ancak zaman içerisinde bu kamplar kalıcı bir çözüm üretmekte yetersiz kalmış ve mültecilerin büyük kısmı kentsel alanlara yerleşmeye başlamıştır (Dinçer, vd., 2013). Gaziantep, Kilis ve Hatay gibi sınır kentleri, bu sürecin en görünür mekânları hâline gelmiştir. Göç, kırsal kamplardan kentsel yerleşimlere doğru kayarak yeni sosyal ve ekonomik dinamikler yaratmıştır. Buna karşın Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin önemli bir bölümünün düzenli gelir elde edemediği, kayıtlı iş gücü piyasasına sınırlı ölçüde erişebildiği ve hane düzeyinde ciddi bir yoksulluk baskısı altında yaşamını sürdürdüğü bilinmektedir (Duruel, 2017). Bu durum, göç koridorlarının yalnızca sayısal büyüklükleriyle değil, göçmenlerin ev sahibi ülkedeki yaşam koşulları ve toplumsal konumlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Göç koridorlarının ölçülmesinde kullanılan temel yaklaşım, belirli bir ülkede doğmuş olup başka bir ülkede yaşayan kişi sayısına dayanmaktadır. Bu yöntem, göçün anahtar rotalarını görünür kılmakta ve zaman içerisindeki değişimleri karşılaştırmalı olarak izlemeye imkân tanımaktadır (Carling ve Jolivet, 2016). Ancak bu nicel yaklaşım, göçün ardındaki zorunlulukları, hareketliliğin hukuki statülerini ve göçmenlerin karşılaştığı yapısal sorunları tek başına açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Özellikle zorunlu göç bağlamında, sayılar kadar bu hareketliliğin hangi koşullar altında gerçekleştiği ve hangi riskleri barındırdığı da önem kazanmaktadır. Bu risklerin en belirgin biçimde ortaya çıktığı alanlardan biri, Afrika'dan Avrupa'ya uzanan Akdeniz geçişleridir. Akdeniz, son on yılda düzensiz göçün en tehlikeli güzergâhlarından biri hâline gelmiştir. Binlerce insan, güvenli olmayan teknelerle yapılan geçişler sırasında yaşamını yitirmiştir (Aktel ve Kaygısız, 2018). Ulus devletlerin sınır güvenliğini artırmaya yönelik aldığı önlemler, bu rotaların sabit kalmasını engellemiş ve göç akımlarının sürekli olarak yeni güzergâhlara kaymasına yol açmıştır (Savacı, 2023). 2025 yılında Avrupa'ya yönelik düzensiz geçişlerin önceki yıla kıyasla yaklaşık yüzde yirmi oranında azalması, ilk bakışta sınır politikalarının etkili olduğu izlenimini verse de, bu düşüşün büyük ölçüde kuzey Afrika ülkeleriyle yapılan güvenlik anlaşmaları ve kaçakçılık ağlarının

ISBN: 978-625-6997-99-8

göçmenleri daha riskli rotalara yönlendirmesiyle ilişkili olduğu görülmektedir (Decoville ve Durand, 2019). Nitekim Libya'dan Yunanistan'a bağlı Girit Adası'na uzanan yeni bir deniz hattının ortaya çıkması, bu yer değiştirme etkisinin somut bir örneğini oluşturmaktadır. Bu gelişmeler, göç koridorlarının devletler arası anlaşmalar, sınır mekanizmaları ve güvenlik rejimleri doğrultusunda sürekli yeniden üretildiğini göstermektedir. Sınırların güçlendirilmesi, göçü ortadan kaldırmamakta; aksine göç akımlarını daha görünmez, daha maliyetli ve daha tehlikeli güzergâhlara yönlendirmektedir. Dolayısıyla küresel göç koridorlarının coğrafyası, yalnızca bireylerin tercihleriyle değil, devletlerin uyguladığı politikalar ve sınır yönetimi stratejileriyle şekillenen dinamik bir yapı olarak değerlendirilmelidir. Bu dinamik yapı, göçün mekânsal dağılımını sürekli olarak yeniden tanımlamakta ve transit ülkelerin rolünü her dönemde yeniden tartışmaya açmaktadır.

AB'nin Göç Yönetiminde Dışsallaştırma ve Dijital Sınır Mekanizmaları

Avrupa Birliği'nin göç yönetimine ilişkin yaklaşımı, 2015 yılında yaşanan geniş ölçekli mülteci hareketliliğinin ardından köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir (Ayata ve Sütçü, 2022). Bu dönüm noktası, Birlik içinde dayanışma ve yük paylaşımı temelinde ortak bir iltica sistemi oluşturulması yönündeki çabaların sınırlı kalmasıyla birlikte, göçün yönetiminin giderek Avrupa sınırlarının dışına taşınmasına dayalı bir stratejinin benimsenmesine yol açmıştır. Literatürde "dışsallaştırma" olarak kavramsallaştırılan bu yaklaşım, sınır kontrolü ve göç yönetimi sorumluluğunun aday ülkelere ve komşu devletlere devredilmesini esas almaktadır (Şemşit, 2010; Araujo, 2011; Cobarrubias, vd., 2023). Böylece Avrupa Birliği'nin fiilî sınırları, hukuki ve operasyonel olarak Birlik coğrafyasının ötesinde yeniden tanımlanmaktadır. Bu stratejinin en görünür ve en tartışmalı örneklerinden biri, AB ile Türkiye arasında 2016 yılında imzalanan mutabakattır. Söz konusu düzenleme, Türkiye'yi fiilen "güvenli üçüncü ülke" konumuna yerleştirerek Ege Denizi üzerinden Avrupa Birliği topraklarına düzensiz biçimde ulaşan göçmenlerin Türkiye'ye geri gönderilmesini ve buna karşılık Türkiye'de bulunan kayıtlı Suriyelilerin sınırlı sayıda AB ülkelerine yerleştirilmesini öngörmüştür (Maksymchuk, 2019). Bu çerçevede Avrupa Birliği, Türkiye'ye mültecilerin barınma, eğitim ve temel hizmet ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yüksek tutarlı mali destek sağlamıştır. Ancak anlaşmanın uygulanması, taraflar arasındaki siyasal gerilimler ve karşılıklı yükümlülük tartışmaları nedeniyle zaman zaman kesintiye uğramıştır.

Dışsallaştırma politikasının yalnızca diplomatik ve hukuki düzenlemelerle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda sınır yönetiminin teknolojik dönüşümüyle desteklendiği görülmektedir. Avrupa Birliği, göç hareketliliğini daha erken aşamada tespit edebilmek ve sınır geçişlerini daha sıkı denetleyebilmek amacıyla dijital ve biyometrik sistemlere dayalı yeni bir sınır mimarisi inşa etmektedir (Broeders, 2007). Bu kapsamda geliştirilen Giriş/Çıkış Sistemi, Avrupa Birliği dışından gelen yolcuların kimlik ve biyometrik verilerinin elektronik ortamda kaydedilmesini hedeflemektedir. Pasaportlara fiziki damga vurulmasına dayalı uygulamanın yerini almaktadır. Bu sistem, yalnızca bireysel geçişleri izlemekle kalmamaktadır. Aynı zamanda gelecekte devreye girecek diğer veri tabanlarıyla bütünleşik bir yapı oluşturmaktadır. Avrupa Seyahat Bilgileri ve Yetkilendirme Sistemi ile birlikte çalışması öngörülen bu altyapı, sınır görevlilerinin farklı veri havuzları üzerinden kişilere ilişkin kapsamlı sorgulamalar yapabilmesini mümkün kılmaktadır (Geogakopoulou, vd., 2022). Böylece sınır, fiziksel bir geçiş noktası olmaktan çıkarak, dijital veri akışlarının merkezinde yer alan çok katmanlı bir

ISBN: 978-625-6997-99-8

denetim alanına dönüşmektedir. Bu dijital sınır rejimi, yapay zekâ destekli analizler, biyometrik tanımlama teknolojileri ve risk temelli sınıflandırma yöntemleri aracılığıyla göçmen hareketliliğini daha öngörülebilir ve yönetilebilir hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Hükümetler, bu teknolojiler sayesinde sınır geçiş süreçlerini hızlandırmayı ve "riskli" olarak değerlendirilen kişileri daha erken aşamada tespit etmeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte, bu uygulamaların şeffaflığı ve hukuki denetimi konusunda ciddi soru işaretleri bulunmaktadır. Avrupa'nın güney sınırlarında kullanılan entegre gözetim sistemleri, insansız hava araçları, termal kameralar ve yüz tanıma teknolojileriyle desteklenen kapsamlı bir izleme ağına işaret etmektedir (Zawadzka, 2022). Bu ağ, düzensiz geçişleri görünür kılmaktadır. Ancak aynı zamanda sınır bölgelerini yoğun bir gözetim alanına dönüştürmektedir. Bu teknolojilerin farklı Avrupa dışı sınır bölgelerinde yaygınlaştırılması, dijital sınır yönetiminin Birlik genelinde standartlaştırılmak istendiğini göstermektedir.

Eleştirel göç ve sınır literatürü, dijitalleşen bu sınır rejiminin önemli yapısal sorunlar barındırdığını vurgulamaktadır (Chouliaraki ve Georgiou, 2022; Nedelcu ve Soysüren, 2022). Yapay zekâ temelli sistemler, bireylerin geçmiş hareketliliklerine, menşe ülkelerine ve seyahat örüntülerine dayanarak risk skorları üretmektedir. Bu skorlar, kişilerin sınır geçişlerine ilişkin kararların temel belirleyicisi hâline gelmektedir. Ancak bu karar süreçlerinin büyük ölçüde opak olması, göçmenlerin hangi kriterlere göre değerlendirildiğinin bilinmemesi ve itiraz mekanizmalarının sınırlı kalması, hesap verebilirlik ilkesini zayıflatmaktadır. Ayrıca bu teknolojilerin önemli bir kısmının özel şirketler tarafından geliştirilmesi, sınır güvenliğinin giderek ticarileşen bir alan hâline geldiğini ortaya koymaktadır (Trauttmansdorff, 2022). Robotik gözetim araçları, davranış analizine dayalı yazılımlar ve otomatik sorgulama sistemleri, küresel ölçekte büyüyen bir "sınır endüstrisi"nin parçası olarak faaliyet göstermektedir. Bu endüstri, yüksek ekonomik hacmiyle birlikte, kamu denetiminin dışında kalan uygulamaların yaygınlaşmasına da zemin hazırlamaktadır (Saunders, 2025).

Dijital sınır yönetiminin yaygınlaşması, insan hakları alanında da derin tartışmaları beraberinde getirmektedir. Otomatik karar verme süreçlerinin kullanılması, göçmenlerin bireysel durumlarının yeterince dikkate alınmaması riskini doğurmaktadır. Geri gönderme, iltica başvurularının reddi veya sınırda tutulma gibi kararların algoritmik değerlendirmelere dayanması, hukuki güvencelerin aşınmasına yol açabilmektedir (Molnar, 2021). Bu bağlamda, uluslararası insan hakları mekanizmeleri, dijital sınır yönetiminin açık ve bağlayıcı ilkelere dayandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Biyometrik verilerin toplanması, saklanması ve paylaşılması süreçlerinde amaç sınırlaması, orantılılık ve veri güvenliği ilkelerinin gözetilmesi gerektiği özellikle dile getirilmektedir. Ayrıca geri göndermeme ilkesi ve işkence yasağı gibi mutlak hakların, dijital sistemler aracılığıyla dolaylı biçimde ihlal edilemeyeceği yönündeki uyarılar giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Vohra, 2023). Bu çerçevede Avrupa Birliği'nin göç yönetiminde benimsediği dışsallaştırma ve dijitalleşme stratejileri, sınırları daha etkin biçimde kontrol etmeyi hedeflerken, göçün insani ve hukuki boyutlarını ikinci plana itme riski taşımaktadır. Sınırlar, artık yalnızca coğrafi ayrım çizgileri değil; veri tabanları, algoritmalar ve teknolojik altyapılar aracılığıyla sürekli yeniden üretilen karmaşık yönetişim alanları olarak işlev görmektedir. Bu dönüşüm, Avrupa Birliği'nin göçü bir güvenlik ve risk yönetimi meselesi olarak ele alma eğilimini güçlendirmektedir. Transit ülkeler üzerindeki baskıyı artırarak göç sorumluluğunu coğrafi olarak Avrupa dışına taşımaktadır (Şemşit, 2010). Türkiye örneğinde olduğu gibi, bu yaklaşım transit ülkeleri hem sınır bekçisi hem de uzun süreli mülteci barındıran aktörler hâline getirerek göç koridorlarının siyasal ve mekânsal yapısını köklü biçimde dönüştürmektedir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Türkiye'nin Sınır Güvenlik Politikaları ve Teknolojik Dönüşüm

Türkiye'nin sınır güvenliği politikaları, özellikle 2010'lu yılların ikinci yarısından itibaren bölgesel çatışmaların yoğunlaşması, düzensiz göç akımlarının artması ve sınır aşan güvenlik tehditlerinin çeşitlenmesiyle birlikte belirgin bir dönüşüm sürecine girmiştir (Genç, vd., 2021). Bu dönüşüm, sınırların yalnızca askerî varlıkla korunmasına dayanan geleneksel yaklaşımdan uzaklaşarak, fiziki altyapı yatırımları, teknolojik gözetim sistemleri ve kurumsal koordinasyonun bir arada yürütüldüğü daha bütüncül bir sınır yönetimi anlayışına doğru evrilmiştir. 2016 yılından itibaren hayata geçirilen "Sınır Fiziki Güvenlik Sistemleri" projeleri, bu yeni yaklaşımın somut yansımalarını oluşturmaktadır. Düzensiz göç, kaçakçılık faaliyetleri ve sınır aşırı terör tehditlerine karşı geliştirilen bu projeler, Türkiye'nin kara sınırlarını güvenlik öncelikleri doğrultusunda yeniden yapılandırmayı amaçlamıştır (Şimşek, 2022).

Resmî program ve raporlarda yer alan veriler, bu dönüşümün ölçeğini ve mekânsal yaygınlığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Türkiye'nin yaklaşık 2.949 kilometrelik kara sınırının önemli bir bölümü, son yıllarda güvenlik duvarları, devriye yolları ve gözetleme altyapılarıyla donatılmıştır (Kazel ve Bayartan, 2021). 2025 yılı itibarıyla kara sınırlarının yaklaşık yüzde kırk dördünü oluşturan 1.304 kilometrelik bölümünde fiziki güvenlik duvarları inşa edilmiştir. Sınırların yüzde elli sekizine karşılık gelen yaklaşık 1.700 kilometrelik kesiminde ise devriye yolları tamamlanmıştır. Özellikle Suriye ve İran sınırları, düzensiz göç ve güvenlik riski açısından "yüksek riskli" alanlar olarak tanımlanmıştır. Bu iki ülkeyle olan toplam 1.471 kilometrelik sınır hattının büyük bir kısmı fiziki bariyerler ve devriye yollarıyla kontrol altına alınmıştır. İran sınırında 2017 ile 2025 yılları arasında yüzlerce kilometrelik duvar ve devriye yolu inşa edilmiştir (Anadolu Ajansı, 2025). Van sınır hattında devam eden ek projelerle bu altyapı daha da güçlendirilmiştir. Bu fiziki tahkimat süreci, yalnızca duvar ve yollarla sınırlı kalmamış; sınır hattı boyunca geniş ölçekli bir gözetim ağı oluşturulmuştur. Doğu ve güneydoğu bölgelerinde kurulan yüzlerce gözetleme ve elektro-optik kule, sınır güvenliğinin mekânsal derinliğini artırmıştır. Bu kulelerde kullanılan termal kamera sistemleri, uzun mesafelerden insan ve araç tespiti yapabilme kapasitesine sahiptir ve sınır hattının sürekli izlenmesine imkân tanımaktadır. Trakya bölgesinde Bulgaristan ve Yunanistan sınırları boyunca inşa edilen devriye yolları da benzer şekilde Avrupa'ya yönelen düzensiz geçişlerin denetim altına alınmasını hedeflemiştir (İstanbullu, 2024). Böylece Türkiye'nin sınır güvenliği politikası, doğu ve güney sınırlarından batı sınırlarına kadar uzanan bütüncül bir coğrafi çerçeve içinde ele alınmaya başlanmıştır.

Fiziki altyapının yanı sıra Türkiye, sınır yönetiminde teknolojik kapasitesini artırmaya yönelik adımlar atarak "akıllı sınır" yaklaşımını benimsemiştir. Bu kapsamda geliştirilen sistemler, sensörler, kameralar, algılama ve otomatik yönlendirme teknolojilerinin entegre biçimde çalıştığı bir gözetim mimarisi sunmaktadır (Gören, 2023). Suriye sınırının belirli bölümlerinde kurulan akıllı sistemler, sınır ihlali tespit edildiğinde kameraların otomatik olarak ilgili noktaya yönelmesini ve görüntülerin merkezî operasyon birimlerine aktarılmasını sağlamaktadır. Güneş enerjisiyle çalışan bu altyapılar, hem sürekli gözetimi mümkün kılmakta hem de sınır hattında insan gücüne olan bağımlılığı azaltmaktadır. Yüksek kuleler, otomatik anons sistemleri ve uzaktan kontrol edilen silah platformlarıyla desteklenen bu yapı, sınır güvenliğinin giderek daha fazla teknolojik araçlara dayandığını göstermektedir (Uzman, 2016). Bu projelerin, kamu kurumları, yerel yönetimler ve devlet destekli inşaat kuruluşları arasında kurulan iş birlikleriyle

ISBN: 978-625-6997-99-8

hayata geçirilmesi, sınır güvenliğinin kurumsal düzeyde çok aktörlü bir yapıya kavuştuğunu ortaya koymaktadır.

Son yıllarda yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin sınır yönetimini statik bir güvenlik anlayışıyla değil, bölgesel dinamiklere uyum sağlayan esnek bir çerçeveyle ele aldığını göstermektedir (Atasever ve Öcal, 2021). İran sınırında artan toplumsal hareketlilik ve bölgesel istikrarsızlıklar, teknolojik gözetimin bu hatta da yoğunlaştırılmasına yol açmıştır. Sürekli izleme kapasitesine sahip sistemler, insansız hava araçları ve fiziki bariyerlerle desteklenen bu yaklaşım, sınır güvenliğinin yalnızca düzensiz göçle değil, aynı zamanda karmaşık güvenlik tehditleriyle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin sınırlarını yalnızca geçiş hatları olarak değil, çok boyutlu risklerin yönetildiği stratejik mekânlar olarak ele aldığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, sınır güvenliğinde fiziki ve dijital altyapının güçlendirilmesi tek yönlü sonuçlar üretmemektedir. Bu yatırımlar, Türkiye'nin askerî ve teknolojik kapasitesini artırmış; yerli savunma sanayisinin gelişimine katkı sağlamış ve sınır kontrolünün merkezî bir biçimde yürütülmesine olanak tanımıştır (Ulusoy ve Şahin, 2024). Ancak aynı süreç, sınırların giderek daha fazla militarize edilmesi ve gözetim teknolojilerinin yoğun biçimde kullanılması nedeniyle eleştirilere de konu olmaktadır. İnsan hakları örgütleri ve eleştirel göç literatürü, bu tür uygulamaların düzensiz göçü tamamen ortadan kaldırmadığını; aksine göçmenleri daha tehlikeli rotalara yönlendirdiğini ve kaçakçılık ağlarının yöntemlerini daha karmaşık hâle getirdiğini vurgulamaktadır (Brolan, 2002). Fiziki engeller ve teknolojik denetim, geçişleri zorlaştırmaktadır. Ancak göçün temel nedenleri ortadan kalkmadığı sürece, hareketlilik farklı güzergâhlarda yeniden ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin sınır güvenlik politikaları, bir yandan devletin egemenlik ve güvenlik kapasitesini güçlendirirken, diğer yandan göçün mekânsal yeniden yönlenmesine katkıda bulunan bir unsur hâline gelmektedir. Sınırlar, artık yalnızca çizgisel ayrımlar değil; teknolojik, hukuki ve politik araçlarla sürekli yeniden üretilen karmaşık coğrafi düzenekler olarak işlev görmektedir.

Transit Ülke Olarak Türkiye: Gelecek Senaryoları ve Koridor Dinamikleri

Türkiye'nin jeopolitik konumu, Asya, Orta Doğu ve Avrupa arasında uzanan ana geçiş güzergâhları üzerinde yer alması nedeniyle, ülkeyi uzun süredir uluslararası göç sisteminin kilit aktörlerinden biri hâline getirmiştir (Aktel ve Kaygısız, 2018). Bu konum, Türkiye'ye yalnızca göç alan bir ülke olma özelliği kazandırmamıştır. Aynı zamanda Avrupa'ya yönelen düzensiz göç akımlarının önemli bir bölümünün geçtiği bir transit alan işlevi yüklemiştir. Son yıllarda Avrupa Birliği ile yürütülen işbirlikleri, geri kabul düzenlemeleri ve sınır güvenliğine yapılan kapsamlı yatırımlar, Türkiye üzerinden gerçekleşen düzensiz geçişlerin nicel olarak azalmasına katkıda bulunmuştur. 2025 yılı itibarıyla, özellikle dijital ve fiziki sınır altyapısının güçlendirilmesiyle birlikte, Türkiye üzerinden Avrupa Birliği ülkelerine yönelen düzensiz göçmen sayısında belirgin bir düşüş gözlemlenmiştir (Sözen ve Sirkeci, 2025). Aynı dönemde mobil göç noktalarının yaygınlaştırılması ve ülke içi denetim mekanizmalarının artırılması, kayıt dışı durumda bulunan yabancıların tespitini hızlandırmıştır. Geri gönderme merkezlerine sevk süreçleri daha sistematik hâle getirilmiştir. Bu uygulamalar, devletin sınır ve iç güvenlik kapasitesinin merkezî biçimde yeniden yapılandırıldığını göstermektedir. Ancak bu nicel düşüş, düzensiz göçün tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Sınırların güçlendirilmesi ve Avrupa Birliği'nin dışsallaştırma temelli göç yönetimi yaklaşımı, göç akımlarını durdurmaktan ziyade mekânsal olarak yeniden yönlendirmiştir. Uluslararası raporlar ve saha

ISBN: 978-625-6997-99-8

gözlemleri, Avrupa'ya yönelik düzensiz hareketliliğin farklı güzergâhlara kaydığını ortaya koymaktadır. Kuzey Afrika ülkeleriyle yapılan anlaşmalar ve Türkiye'ye aktarılan mali destekler, kısa vadede belirli geçiş hatlarını baskı altına almıştır (Fait, 2013). Ancak bu durum, göçmenlerin daha tehlikeli ve maliyetli rotalara yönelmesine yol açmıştır. Libya'dan Yunanistan'a bağlı Girit Adası'na uzanan deniz hattının son yıllarda öne çıkması, bu mekânsal yer değiştirmenin en somut örneklerinden biridir (Haferlach ve Kurban, 2017). Bu yeni koridor, daha önce görece sınırlı kullanılan bir güzergâh iken, sınır denetimlerinin sıkılaştırılmasıyla birlikte hızla yoğunlaşmış ve geçişler kısa sürede katlanarak artmıştır. Bu süreç, literatürde "yer değiştirme etkisi" olarak tanımlanan olgunun pratikteki karşılığını oluşturmaktadır (Koser ve Martin, 2011). Bir koridorun güvenliğinin artırılması, göç baskısını ortadan kaldırmamaktadır. Aksine bu baskıyı başka coğrafyalara aktarmaktadır.

Türkiye'nin transit ülke olarak konumu, yalnızca sınır politikalarıyla değil, aynı zamanda ülke içindeki hukuki statü rejimleri ve entegrasyon uygulamalarıyla da doğrudan ilişkilidir. 2014 yılında yürürlüğe giren geçici koruma rejimi, Suriyeli mültecilere temel hizmetlere erişim imkânı tanımış; eğitim ve sağlık alanlarında belirli bir kurumsal çerçeve oluşturmuştur (Genelge, 2014). Bununla birlikte, bu rejimin geçici niteliği, uzun vadeli ikamet, istihdam ve toplumsal uyum konularında kalıcı belirsizlikler yaratmıştır. Çalışma izni süreçlerinin sınırlı kapsamı, mültecilerin büyük bir bölümünün kayıt dışı iş gücü piyasasında yer almasına yol açmıştır. Bu durum hem ekonomik kırılganlıkları artırmış hem de mültecilerin Avrupa'ya yönelme motivasyonunu canlı tutmuştur. Güncel veriler, Türkiye'nin hâlen milyonlarca Suriyeliye geçici koruma sağladığını, bunun yanı sıra farklı statüler altında bulunan önemli sayıda yabancı nüfusa ev sahipliği yaptığını göstermektedir (Çataklı ve Taşdoğan, 2024). Bu tablo, Türkiye'nin yalnızca bir geçiş alanı değil, aynı zamanda uzun süreli bir ev sahibi ülke hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu ikili rol, Türkiye'nin göç yönetiminde yapısal bir gerilim yaratmaktadır. Bir yandan Avrupa'ya yönelen düzensiz geçişleri sınırlama yönünde yoğun bir baskı altında bulunan Türkiye, diğer yandan kendi topraklarında yaşayan büyük bir mülteci nüfusun barınma, istihdam ve toplumsal uyum sorunlarıyla karşı karşıyadır. Transit ülke olma işlevi, bu bağlamda geçici bir durum olmaktan çıkmaktadır. Göçmenlerin ülkede uzun süre kalmasına yol açan bir yapısal duruma dönüşmektedir. Bu durum, göç koridorlarının yalnızca sınır geçişleriyle değil, ülke içindeki hukuki ve sosyoekonomik düzenlemelerle de şekillendiğini göstermektedir.

Geleceğe yönelik senaryolar, bu dinamiklerin daha da karmaşık bir hâl alacağını düşündürmektedir. Sınır teknolojilerinin gelişmesi, gözetim kapasitesinin artması ve veri temelli göç yönetimi uygulamalarının yaygınlaşması, kısa vadede düzensiz geçişleri sınırlayabilir. Avrupa Birliği'nin yürürlüğe koymayı planladığı yeni göç ve iltica düzenlemeleri, dışsallaştırma yaklaşımını daha kurumsal bir çerçeveye oturtmayı hedeflemektedir. Bu anlamda transit ülkelerin sorumluluklarını daha da artırmaktadır. Aynı zamanda iklim değişikliğine bağlı kuraklık, su kıtlığı ve tarımsal üretim kaybı gibi etkenlerin, özellikle Orta Doğu ve Güney Asya kaynaklı yeni göç dalgalarını tetiklemesi beklenmektedir (An, vd., 2021). Bu gelişmeler, Türkiye'nin transit ülke rolünün yalnızca Avrupa Birliği ile ilişkiler bağlamında değil, daha geniş bir bölgesel ve küresel çerçevede yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Uzun vadede sürdürülebilir bir göç yönetimi, yalnızca sınırların fiziki ya da dijital olarak güçlendirilmesine dayanan güvenlik odaklı yaklaşımlarla sağlanamayacaktır. Yerinden edilmenin temel nedenleri olan savaşlar, ekonomik eşitsizlikler ve çevresel krizler çözülmedikçe, göç koridorları farklı biçimlerde varlığını sürdürmeye devam edecektir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Türkiye'nin transit ülke olarak karşı karşıya olduğu temel sorun, bu yapısal nedenler ile kısa vadeli güvenlik politikaları arasındaki uyumsuzluktur. Bu nedenle geleceğe yönelik politikaların, sınır güvenliğini insan haklarına saygı, hukuki öngörülebilirlik ve bölgesel kalkınma stratejileriyle birlikte ele alan daha bütüncül bir çerçeveye dayanması gerekmektedir. Türkiye'nin göç koridorları içindeki konumu, ancak bu çok katmanlı yaklaşım doğrultusunda yeniden tanımlandığında, hem transit hem de ev sahibi ülke olmanın yarattığı baskılarla daha sürdürülebilir biçimde başa çıkılabilecektir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, küresel göç koridorlarının durağan ve sabit mekânsal yapılar olmadığını; aksine siyasal, güvenlik temelli ve teknolojik müdahaleler karşısında sürekli yeniden şekillenen dinamik sistemler olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle Suriye ile Türkiye arasında oluşan geniş ölçekli göç koridoru, zorunlu yerinden edilmenin ulaştığı boyutu görünür kılarken, Türkiye'nin uluslararası göç rejimi içindeki konumunun tek boyutlu bir "geçiş ülkesi" tanımını aşarak daha karmaşık bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Türkiye, bir yandan Avrupa'ya yönelen düzensiz hareketlilik açısından temel bir transit alan olarak konumlanırken, diğer yandan milyonlarca mülteciye uzun süreli barınma sağlayan bir ev sahibi ülke niteliği taşımaktadır. Bu ikili konum, göç yönetiminde yapısal bir gerilim alanı yaratmakta ve sınır politikaları ile iç entegrasyon stratejilerinin birbirinden bağımsız ele alınamayacağını ortaya koymaktadır.

Göç koridorlarının coğrafi evrimi incelendiğinde, devletlerin sınır güvenliğini artırmaya yönelik girişimlerinin göçü ortadan kaldırmadığı; aksine hareketliliği yeni ve çoğu zaman daha riskli güzergâhlara yönlendirdiği görülmektedir. Fiziksel güvenlik duvarları, dijital gözetim sistemleri ve teknolojik denetim mekanizmaları, belirli geçiş noktalarında baskı oluşturmaktadır. Ancak bu baskı, göç akımlarının farklı mekânsal hatlar üzerinden yeniden örgütlenmesine yol açmaktadır. Bu durum, sınır güvenliğinin güçlendirilmesiyle göç baskısının coğrafi olarak yer değiştirdiğini ve "yer değiştirme etkisi" olarak tanımlanan sürecin pratikte nasıl işlediğini göstermektedir. Dolayısıyla göç koridorları, yalnızca bireysel tercihlerin değil, devletlerin uyguladığı güvenlik politikalarının ve bölgesel anlaşmaların da doğrudan sonucu olarak biçimlenmektedir.

Avrupa Birliği'nin göç yönetiminde benimsediği dışsallaştırma stratejisi, bu dönüşümün merkezinde yer almaktadır. Sınır kontrolünün aday ülkelere ve komşu devletlere devredilmesi, Avrupa'nın göçle temasını coğrafi olarak uzaklaştırırken, transit ülkeler üzerindeki yükü artırmaktadır. Dijital sınır mekanizmalarının yaygınlaşmasıyla birlikte göç, giderek daha fazla veri temelli bir yönetişim alanına indirgenmektedir. Biyometrik veri tabanları, otomatik risk değerlendirme sistemleri ve yapay zekâ destekli karar mekanizmaları, bireylerin hareketliliğini ölçülebilir ve izlenebilir hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Ancak bu teknolojik dönüşüm, göçün insani boyutunu geri plana itme ve bireyleri soyut veri profillerine indirgeme riskini de beraberinde getirmektedir. Şeffaflık ve hukuki denetim mekanizmalarının sınırlı olduğu bu alan, insan hakları ihlalleri açısından ciddi bir kırılganlık yaratmaktadır. Bu bağlamda, dijital sınır yönetimine yönelik eleştiriler, yalnızca teknik meselelerle sınırlı değildir. Aynı zamanda sınırların nasıl yönetildiğine, kimin hangi koşullarda hareket edebileceğine ve hangi aktörlerin karar alma süreçlerinde söz sahibi olduğuna ilişkin daha geniş bir yönetişim sorununa işaret etmektedir. Özel sektörün sınır güvenliği alanında artan rolü, göçün giderek ticarileşen bir

ISBN: 978-625-6997-99-8

güvenlik meselesi hâline gelmesine katkıda bulunmaktadır. Kamu denetiminin zayıfladığı alanlarda algoritmik kararların belirleyici olması, hukuki güvenceleri aşındırmaktadır. Uluslararası insan hakları çerçevelerinde vurgulanan geri göndermeme ilkesi ve temel hakların korunması gerekliliği, dijital sistemlerin sınır yönetiminde merkezî hâle gelmesiyle daha da kritik bir önem kazanmıştır.

Türkiye'nin sınır güvenliği alanında yaptığı kapsamlı fiziki ve teknolojik yatırımlar, kısa vadede düzensiz geçişlerin azalmasına katkı sağlamış görünmektedir. Duvar projeleri, gözetleme kuleleri ve akıllı sınır sistemleri, sınır kontrol kapasitesini artırmıştır. Kaçakçılık faaliyetlerine karşı daha etkin bir denetim ortamı oluşturmuştur. Bununla birlikte, bu başarıların göçün tamamen engellendiği anlamına gelmediği açıktır. Aksine, sınırların militarizasyonu ve yoğun gözetim uygulamaları, mültecilerin hareket alanlarını daraltarak onları daha tehlikeli rotalara ve daha yüksek maliyetli kaçakçılık ağlarına bağımlı hâle getirebilmektedir. Bu durum, güvenlik merkezli yaklaşımların tek başına sürdürülebilir bir çözüm sunmadığını göstermektedir.

Türkiye'nin transit ülke rolünün yalnızca sınır politikalarıyla değil, aynı zamanda ülke içindeki hukuki statü düzenlemeleri ve entegrasyon uygulamalarıyla yakından ilişkili olduğunu da ortaya koymaktadır. Geçici koruma rejimi, milyonlarca mülteciye temel hizmetlere erişim imkânı sağlamış olsa da uzun vadeli statü belirsizlikleri, istihdam olanaklarının sınırlılığı ve toplumsal uyum sorunları devam etmektedir. Bu koşullar, Türkiye'de kalıcılaşan mülteci nüfusun Avrupa'ya yönelme motivasyonunu canlı tutmakta ve transit ülke olgusunu geçici bir aşama olmaktan çıkararak yapısal bir duruma dönüştürmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin göç yönetimi, hem sınır güvenliğini hem de iç entegrasyon politikalarını birlikte ele alan çok boyutlu bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Gelecekte Türkiye'nin transit ülke rolünün nasıl evrileceği, bölgesel çatışmaların seyri, Avrupa Birliği ile ilişkilerin niteliği ve iklim değişikliğinin yaratacağı yeni hareketlilik dalgalarıyla yakından bağlantılı olacaktır. Bu çerçevede sürdürülebilir bir göç yönetimi, yalnızca sınırların güçlendirilmesine dayanan politikalarla değil; mültecilerin sosyoekonomik entegrasyonunu destekleyen, bölgesel iş birliğini güçlendiren ve insan haklarını merkeze alan bütüncül bir yaklaşım ile mümkün olacaktır. Avrupa Birliği'nin de göç yönetiminde sorumluluğu coğrafi olarak dışa aktaran stratejiler yerine, paylaşılmış yükümlülük ve hak temelli ilkeleri esas alan daha adil bir çerçeveye yönelmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aktel, M., & Kaygısız, Ü. (2018). Türkiye'de göç yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *23*(2), 579-604.

Aktel, M., & Kaygısız, Ü. (2018). Türkiye'de göç yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *23*(2), 579-604.

An, N., Turp, M. T., & Kurnaz, L. (2021). İklim Değişikliğine Bağlı Çevresel Bozulmanın Göç Kararına Etkisi: Genel Bir Bakış. *Ege Coğrafya Dergisi*, *30*(2), 383-403.

Anadolu Ajansı, (2025) https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyenin-kara-sinirlarinin-yaklasik-yuzde-44une-guvenlik-duvari-oruldu/3730488, Erişim tarihi: 15.01.2025

ISBN: 978-625-6997-99-8

Araújo, S. G. (2011). Reinventing Europe's Borders: Delocalization and Ex-ternalization of EU Migration Control through the In-volvement of Third Countries. *Crossing and Controlling Borders*, 21.

Atasever, B., & Öcal, O. (2021). *Düzensiz göç hareketleri çerçevesinde Türkiye rotasındaki göçmen kaçakçılığı* (Yüksek Lisans Tezi) Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Ayata, A., & Sütçü, E. (2022). Avrupa'da Bir Güvenlikleştirme Konusu Olarak Göç. *Ankara: İksad Yayınevi*.

Bernzen, A., Jenkins, J. C., & Braun, B. (2019). Climate change-induced migration in coastal Bangladesh? A critical assessment of migration drivers in rural households under economic and environmental stress. *Geosciences*, *9*(1), 51.

Broeders, D. (2007). The new digital borders of Europe: EU databases and the surveillance of irregular migrants. *International sociology*, *22*(1), 71-92.

Brolan, C. (2002). An analysis of the human smuggling trade and the Protocol Against the Smuggling of Migrants by Land, Air and Sea (2000) from a refugee protection perspective. *International Journal of Refugee Law*, *14*(4), 561-596.

Carling, J., & Jolivet, D. (2016). Exploring 12 migration corridors: Rationale, methodology and overview. In *Beyond networks: Feedback in international migration* (pp. 18-46). London: Palgrave Macmillan UK.

Chouliaraki, L., & Georgiou, M. (2022). *The digital border: Migration, technology, power* (Vol. 44). NYU Press.

Cobarrubias, S., Cuttitta, P., Casas-Cortés, M., Lemberg-Pedersen, M., El Qadim, N., İşleyen, B., ... & Heller, C. (2023). Interventions on the concept of externalisation in migration and border studies. *Political Geography*, *105*, 102911.

Çataklı, İ., & Taşdoğan, C. (2024). Suriyeli göçü ve Türkiye'nin sığınmacılara yönelik politikaları üzerine bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *26*(1), 233-260.

ÇInar, F. (2024). *Göçmen ve Mülteci Sorununun Çözümü Bağlaminda Uluslararasi Yaklaşimlar ve Maliye Politikalari* (Yüksek Lisans Tezi), İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Decoville, A., & Durand, F. (2019). Exploring cross-border integration in Europe: How do populations cross borders and perceive their neighbours?. *European Urban and Regional Studies*, *26*(2), 134-157.

Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişci, K., & Çarmıklı, E. Ö. (2013). *Suriyeli mülteciler ve Türkiye: Sonu gelmeyen misafirlik*. International Strategic Research Organization (USAK).

Duruel, M. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türk emek piyasasına etkileri fırsatlar ve tehditler. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *3*(2), 207-222.

Erdoğan, M. M. (2019). Türkiye'deki Suriyeli mülteciler. *Konrad Adenauer Stiftung*, 1-25.

Faıt, N. (2013). African migrations toward Turkey: Beyond the stepping stone. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *68*(01), 21-38.

ISBN: 978-625-6997-99-8

"Geçici Koruma Altındaki Yabancılara ilişkin Hizmetlerin Yürütülmesi" genelgesi18.12.2014 tarih ve 2014/4 ve 12.10.2015 tarih ve 2015/8 sayılı genelgeler.

Genç, F., Keyder, Ç., Keyman, E. F., & Badur, A. K. (2021). *Kentlerin Türkiyesi: imkanlar, sınırlar ve çatışmalar* (Vol. 2990). İletişim Yayınları.

Georgakopoulou, A., Kokkinis, G., & Spathi, T. (2022). An Overview of Systems Related to Border Management and Migration into the EU: A Concept of Prevention and Detection of Illegal Activities. *Information and Communications Technology in Support of Migration*, 51-67.

Haferlach, L., & Kurban, D. (2017). Lessons learnt from the EU-Turkey refugee agreement in guiding EU migration partnerships with origin and transit countries. *Global Policy*, *8*, 85-93.

İSTANBULLU, İ. (2024). *Sınır ve Sınır Güvenliği: Kavramlar, Kuramlar ve Uygulamalar*. Akademisyen Kitabevi.

Karataş, K., & Ayyıldız, A. A. (2021). Bugünün Türkiye'sinde göç gerçeği: Küresel hareketliliğin neresindeyiz. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(2), 473-500.

Kazel, E., & Bayartan, M. (2021). Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye'nin Sınır Güvenliği: Batı Kara Sınırları. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, *6*(1), 201-219.

Kerwin, D., & Martínez, D. E. (2024). Forced migration, deterrence, and solutions to the non-natural disaster of migrant deaths along the US-Mexico border and beyond. *Journal on Migration and Human Security*, *12*(3), 127-159.

Koser, K., & Martin, S. (2011). The migration-displacement nexus. *The migration–displacement nexus: Patterns, processes and policies*, 1-13.

Maksymchuk, A. (2019). *Turkey in the Context of 'Safe Third Country' Notion* (Doctoral dissertation, Mykolo Romerio universitetas.).

Molnar, P. (2021). Robots and refugees: the human rights impacts of artificial intelligence and automated decision-making in migration. In *Research handbook on international migration and digital technology* (pp. 134-151). Edward Elgar Publishing.

Nedelcu, M., & Soysüren, I. (2022). Precarious migrants, migration regimes and digital technologies: the empowerment-control nexus. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *48*(8), 1821-1837.

Niemann, A., & Zaun, N. (2023). Introduction: EU external migration policy and EU migration governance: introduction. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *49*(12), 2965-2985.

Oommen, G. Z. (2016). South Asia-Gulf migratory corridor: Emerging patterns, prospects and challenges. *Migration and Development*, *5*(3), 394-412.

Öcal, O., & Atasever, B. (2021). Düzensiz Göçün Karanlık Yüzü: Göçmen Kaçakçılığı. *Kapadokya Akademik Bakış*, *5*(1), 41-65.

Özcan, N. Ş. (2015). Düzensiz göç üzerine bir inceleme: Küresel dinamikler, ulus-devletler, göçmenler. *İdealkent*, *6*(15), 22-39.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Saunders, N. (2025). Security, digital border technologies, and immigration admissions: Challenges of and to non-discrimination, liberty and equality. *European Journal of Political Theory*, *24*(2), 155-175.

Savacı, Ö. (2023). *Uluslararası göç hareketleri karşısında ulus devletin korunma stratejileri: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi.

Savacı, Ö. (2023). *Uluslararası göç hareketleri karşısında ulus devletin korunma stratejileri: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi) Balıkesir Üniversitesi.

Sözen, Ü. S., & Sirkeci, I. (Eds.). (2025). *The Migration Conference 2025 Selected Papers*. Transnational Press London.

Şemşit, S. (2010). *Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye'ye Yansımaları* (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi.

Şemşit, S. (2010). *Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye'ye Yansımaları* (Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi.

Şimşek, M. (2022). *Türkiye Sınır Yönetiminde Profesyonelleşme ve Içişleri Bakanlığının Rolü* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi.

Trauttmansdorff, P. (2022). Borders, migration, and technology in the age of security: Intervening with STS. *Tecnoscienza–Italian Journal of Science & Technology Studies*, *13*(2), 133-154.

Ulusoy, E., & Şahin, A. B. (2024). Türkiye'nin Savunma Sanayinde Millileşme Stratejisinin Ekonomik ve Politik Boyutları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *25*(54), 33-59.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division forthcoming *Trends in International Migration Flows: The 2010 Revision.* (United Nations database).

Uzman, N. (2016). Türkiye'nin Sınır Güvenliği Açısından Suriyeli Sığınmacılar Meselesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, *5*(15), 135-158.

Vesterbye, S. D., & Memişoğlu, F. (2022) Politika Önerileri: AB-Türkiye ilişkileri: Bölgesel çatışma ve zorunlu göçün kısır döngüsü. *Göç ve Güvenlik Alanında Ab Ve Türkiye Arasındaki Diyaloğun Güçlendirilmesi*, 19.

Villalever, X. A., & Savcı, B. Ş. Z. (2024). Migration regimes and forced migration in Mexico and Turkey. In *Forced Migration in Transit* (pp. 44-79). Routledge.

Vohra, A. (2023). *Social order in the age of artificial intelligence: The use of technology in migration governance and decision-making* (Doctoral dissertation), University of British Columbia.

Zawadzka, S. (2022). Biometric technology in European Union border management after 2015. *Przegląd Geopolityczny*, (39), 93-113.

ISBN: 978-625-6997-99-8

KÜRESEL GÖÇ VE DİJİTAL GÖÇEBELİK: DİJİTALLEŞME, MEKÂNSAL BAĞIMSIZLIK

GLOBAL MIGRATION AND DIGITAL NOMADISM: DIGITALIZATION AND SPATIAL INDEPENDENCE

Expert Yunus ERGÜN
Independent Researcher
ORCID NO: 0000-0002-2986-6073

Prof. Dr. Cemile BAHTİYAR KARADENİZ
Ordu University, Vocational School of Social Sciences, Department of Restaurant andCatering Services, Ordu, Türkiye.
ORCID NO: 0000-0002-3902-5251

Özet

Bu çalışma, dijitalleşme ve uzaktan çalışma pratiklerinin yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan dijital göçebelik olgusunu, küresel göç literatürü ve insan coğrafyası perspektifinden ele almaktadır. Klasik göç kuramlarının (özellikle Ravenstein'in göç yasaları ile Lee'nin itici–çekici faktörler modeli) sunduğu kavramsal çerçeve temel alınarak, dijital göçebeliğin bu kuramlarla hangi noktalarda örtüştüğü ve hangi açılardan ayrıştığı tartışılmaktadır. Çalışma, dijital göçebeliğin kalıcı yer değiştirmeye dayalı geleneksel göç tanımlarını zorladığını; mekânsal bağımsızlık, geçicilik ve çok merkezli hareketlilik gibi özellikleriyle yeni bir mobilite biçimi sunduğunu ortaya koymaktadır. Yeni mobilite paradigması ve dijital emeğin sınır aşan doğası bağlamında, mekânın anlamındaki dönüşüm, çalışma ve yaşam alanlarının yeniden yapılandırılması ve dijital altyapının hareketlilik üzerindeki belirleyici rolü analiz edilmektedir. Ayrıca dijital göçebelerin küresel kentler ve alternatif destinasyonlar üzerindeki sosyo-ekonomik, kültürel ve mekânsal etkileri ele alınmakta; bu yaşam tarzının yarattığı fırsatlar kadar eşitsizlik, yerinden edilme ve çevresel sürdürülebilirlik gibi sorunlar da tartışılmaktadır. Sonuç olarak çalışma, dijital göçebeliğin göç, turizm ve mobilite arasındaki sınırları bulanıklaştıran melez bir olgu olduğunu; bu nedenle göç kuramlarının ve politikalarının güncellenmesini gerektiren yeni bir araştırma alanı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital göçebelik, küresel göç, mekânsal bağımsızlık, mobilite.

Abstract

This study examines the phenomenon of digital nomadism, which has emerged alongside the widespread adoption of digital technologies and remote work practices, from the perspectives of global migration studies and human geography. Drawing on classical migration theories the research explores the extent to which digital nomadism aligns with or diverges from established theoretical frameworks. The findings indicate that digital nomadism challenges traditional definitions of migration based on permanent settlement, instead representing a form of mobility characterized by spatial independence, temporariness, and multi-centric movement. Within the framework of the new mobilities paradigm and the transnational nature of digital labor, the study analyzes the transformation of spatial meanings, the reconfiguration of work and living spaces, and the critical role of digital infrastructure in enabling mobility. Furthermore, the socio-economic, cultural, and spatial impacts of digital nomads on global cities and alternative destinations are discussed, highlighting not only the opportunities generated by this mobile lifestyle but also issues related to inequality, displacement, and

ISBN: 978-625-6997-99-8

environmental sustainability. Overall, the study argues that digital nomadism constitutes a hybrid form of mobility that blurs the boundaries between migration, tourism, and work, thereby necessitating theoretical and policy-oriented reconsiderations within contemporary migration research.

Keywords: Digital nomadism, global migration, spatial independence, mobility.

GİRİŞ

Küresel ölçekte yaşanan göç hareketleri, dijital teknolojilerin hızla gelişmesiyle yeni boyutlar kazanmıştır (Sucu ve Gündüz, 2019). Son yıllarda özellikle dijital göçebeler olarak adlandırılan ve mekândan bağımsız bir şekilde çalışıp seyahat eden bireyler, klasik göç olgusunu dönüştürerek hem sosyolojik hem de coğrafi açıdan dikkat çekici bir fenomen haline gelmiştir (Bozdoğan ve Dağdelen, 2022). Geleneksel olarak göç, insanlar için daha iyi yaşam koşulları, iş imkanları veya güvenlik arayışıyla bir yerden diğerine kalıcı taşınmayı ifade ederken, dijitalleşme sayesinde ortaya çıkan uzaktan çalışma kültürü, göç kavramını kalıcı yer değiştirme şartından kısmen kurtarmıştır (Adıgüzel, 2016). Artık insanlar sabit bir ikamet değişikliği yapmaksızın, farklı ülkelere seyahat ederek "yer- bağımsız" yaşam tarzlarını sürdürebilmektedir. COVID-19 pandemisi ile birlikte uzaktan çalışma uygulamalarının yaygınlaşması, bu yaşam biçimini daha da görünür ve yaygın hale getirmiştir (Bilginoğlu, 2021). 2022 itibarıyla yalnızca ABD'de kendini dijital göçebe olarak tanımlayanların sayısı 16,9 milyona ulaşmış ve bu rakam 2019'a kıyasla %131 artış göstermiştir. Benzer şekilde, Avrupa'da da 2020'den 2021'e evden çalışanların oranında %27'lik bir artış kaydedilmiştir (Orel, 2025). Bu veriler, dijital göçebeliğin küresel ölçekte hızla büyüyen bir trend olduğuna işaret etmektedir. Bu hızlı yükseliş, dijital göçebeliğin yalnızca bireysel bir yaşam tercihi olmaktan çıkarak, küresel ölçekte toplumsal, ekonomik ve mekânsal sonuçlar doğuran yapısal bir olguya dönüştüğünü göstermektedir. Özellikle uzaktan çalışmanın kurumsal düzeyde meşrulaşması, işgücünün belirli bir coğrafi mekâna bağımlılığını önemli ölçüde azaltmış; çalışma, ikamet ve aidiyet kavramları arasındaki geleneksel bağlar zayıflamaya başlamıştır. Bu bağlamda dijital göçebelik, klasik göç literatüründe hâkim olan "kalıcı yer değiştirme" varsayımını sorgulamakta ve göç olgusunun geçicilik, döngüsellik ve çok merkezlilik gibi yeni boyutlar kazanmasına neden olmaktadır.

Dijital göçebelerin ortaya çıkışı, göçün yalnızca ekonomik zorunluluklar veya güvenlik kaygılarıyla değil; yaşam tarzı tercihleri, kişisel özgürlük arayışı ve mekânsal esneklik isteğiyle de şekillenebileceğini göstermektedir (İli ve Büyükbaykal, 2023). Bu durum, özellikle post-endüstriyel toplumlarda bireyin çalışma hayatı ile gündelik yaşam pratikleri arasındaki ilişkinin yeniden yapılandığını ortaya koymaktadır. Dijital teknolojiler aracılığıyla emeğin mekândan ayrışması, bireylere coğrafi hareketlilik kazandırırken; aynı zamanda göçün hukuki, politik ve sosyolojik tanımlarını da muğlaklaştırmaktadır (Ponzanesi, 2019). Nitekim dijital göçebeler, çoğu zaman ne klasik anlamda bir göçmen ne de yalnızca turist olarak tanımlanabilmekte; bu iki kategori arasında yer alan melez bir mobilite biçimini temsil etmektedir (Bozzi, 2024). Bu bağlamda dijital göçebelik, göç çalışmalarında son yıllarda öne çıkan "yeni mobiliteler paradigması" ile doğrudan ilişkilidir. Sheller ve Urry'nin (2003) vurguladığı üzere, modern toplumlarda hareketlilik istisnai bir durum olmaktan çıkmış; gündelik yaşamın merkezî bir bileşeni haline gelmiştir. Dijital göçebeler, bu paradigmanın somut örnekleri olarak, mekânı sabit bir aidiyet alanı değil, geçici deneyimlerin ve akışların düğümlendiği bir pratik alan olarak kullanmaktadır. Bu yaklaşım, mekânın anlamının yeniden üretildiğini ve coğrafyanın yalnızca fiziksel konumdan ibaret olmadığını ortaya koymaktadır. Öte yandan dijital göçebeliğin yükselişi, küresel kentler ve alternatif destinasyonlar açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Dijital göçebeler, genellikle yüksek yaşam maliyetlerine sahip küresel metropoller yerine, daha düşük maliyetli ancak güçlü dijital altyapıya sahip kentleri ve bölgeleri tercih etmektedir (Erkasap ve Varışlı, 2024). Bu tercihler, bazı şehirleri

dijital göçebeler için yeni çekim merkezlerine dönüştürmekte; yerel ekonomi, konut piyasası ve kentsel mekân kullanımı üzerinde belirgin etkiler yaratmaktadır. Aynı zamanda bu süreç, sosyo-ekonomik eşitsizlikler, yerinden edilme, kültürel ayrışma ve çevresel sürdürülebilirlik gibi yeni tartışma alanlarını da beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, dijital göçebelik olgusunu klasik göç kuramları ve çağdaş mobilite yaklaşımları çerçevesinde ele alarak, bu yeni hareketlilik biçiminin göç literatüründeki konumunu tartışmaktır. Çalışmada, Ravenstein'in göç yasaları ve Lee'nin itici–çekici faktörler modeli temel alınarak dijital göçebeliğin bu kuramsal çerçevelerle hangi noktalarda örtüştüğü ve hangi açılardan ayrıştığı analiz edilmektedir. Ayrıca dijitalleşmenin mekânsal bağımsızlık üzerindeki etkileri, dijital emeğin sınır aşan doğası ve dijital göçebelerin mekânla kurduğu yeni ilişki biçimleri sosyolojik ve coğrafi bir perspektifle değerlendirilmektedir.

Klasik Göç Kuramları: Ravenstein ve Lee'nin Yaklaşımları

Göç olgusunun bilimsel incelemesi 19. yüzyıla dek uzanmakta olup, bu alandaki ilk sistematik kuramsal çabalardan biri İngiliz coğrafyacı E. G. Ravenstein'in ortaya koyduğu "Göç Yasaları"dır. Ravenstein, 1885 ve 1889 yıllarında yayımladığı iki klasik makalesinde, dönemin nüfus sayımı verilerini analiz ederek göç hareketlerinin bazı genel ilkelerini saptamıştır. Bu ilkelere göre göçmenlerin büyük bir kısmı genellikle kısa mesafeler kat etmektedir (Ravenstein, 1885, 1889). Uzun mesafeye gidenler ise çoğunlukla büyük ticaret ve sanayi merkezlerini tercih etmektedir. Ravenstein ayrıca göçün kademeli olarak gerçekleştiğini, kırsal kesimden küçük kasabalara ve oradan büyük kentlere doğru bir aşamalı göç dalgası oluştuğunu belirtmektedir. Her ana göç akımının bir karşı akımı (geri dönüş veya yer değiştirme akımı) olduğunu, kırlarda yaşayanların kentlilere kıyasla daha hareketli olduğunu ve kısa mesafeli göçlerde kadınların sayıca erkekleri geçtiğini vurgulamaktadır (Ravenstein, 1876). Ravenstein'in son yasaları ise ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin göçü artırdığı ve göçün en temel motivasyonunun ekonomik iyileşme arzusu olduğudur. Nitekim "insanların daha iyi maddi koşullara ulaşma isteği, ağır vergiler veya zorunlu yaptırımlar gibi etkenlerden çok daha büyük bir göç dalgası yaratır" diyerek ekonomik motivasyonun baskınlığına dikkat çekmektedir (Ravenstein, 1889). Ravenstein'in bu çıkarımları, sonraki göç kuramları için temel bir zemin oluşturmuş ve yıllar içinde çeşitli araştırmalarla sınanmıştır. Her ne kadar bazı ayrıntılar eleştirilip revize edilmiş olsa da (örneğin günümüzde kadın göçmenlerin sadece kısa mesafelerde değil uluslararası göçte de önemli paya sahip olması gibi), bu yasalar göçün temel dinamiklerini anlamada hala referans noktası olarak anılmaktadır (Grigg, 1977).

Ravenstein'in ardından 20. yüzyıl ortalarında Everett S. Lee, push ve pull (itici ve çekici) faktörler kavramıyla göç teorisine önemli bir katkı yapmıştır. Lee'nin 1966'da ortaya attığı "Göç Teorisi"ne göre her göç kararı, bireyin köken bölgesindeki ve hedef bölgedeki olumlu/olumsuz koşullar, aradaki engeller (mesafe, sınırlar, maliyetler, vize vb.) ve bireye özgü kişisel faktörlerin etkileşimiyle şekillenmektedir (Greenwood, 2019). Köken yerindeki işsizlik, düşük gelir veya siyasi istikrarsızlık gibi itici faktörler insanları göçe yönlendirirken; varış yerindeki iş fırsatları, daha yüksek yaşam standardı veya güvenlik gibi çekici faktörler göçü cezbetmektedir. Lee, göç yolunda mesafe, seyahat maliyeti, göç politikaları, yasal sınırlamalar gibi "aracı engeller"in göçün hacmini ve yönünü etkilediğini belirtmektedir. Ayrıca kişinin yaşı, cinsiyeti, aile durumu, eğitim seviyesi gibi kişisel özellikleri de kimin göç edip etmeyeceğinde belirleyicidir. Lee'nin modeli, Ravenstein'in gözlemlerini daha kavramsal bir çerçeveye oturtarak her bir bireyin göç kararının çok boyutlu etkenlere bağlı olduğunu vurgulamıştır (Lee, 1966).

ISBN: 978-625-6997-99-8

Mekân, Mobilite ve Dijitalleşme

Klasik kuramlar daha çok kalıcı yer değiştirme ve ulus-devlet sınırları bağlamında göçü ele alırken, günümüzün dijital çağında mekân ve hareketlilik olgularını anlamak için daha geniş bir perspektif gerekmektedir. Yeni mobilite paradigması (Sheller ve Urry, 2006), toplumsal yaşamda hareketliliğin merkeziliğini vurgulayan böyle bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre insanlar, fikirler, nesneler, bilgilerin akışı modern toplumun temel özelliğidir ve mekân kavramı durağan olmaktan ziyade bu akışlar tarafından sürekli yeniden şekillenmektedir. Mekân ile mobilite birbirine zıt değil, aksine iç içe geçen dinamiklerdir. Bir yerin anlamı ve kullanımı, oraya gelen-giden hareketlerle belirlenmektedir. Ulaşım ve iletişim altyapıları (yollar, havalimanları, internet ağları vb.), farklı türden mobilitelere olanak tanırken; bireylerin kimlikleri de gittikçe "yolda olma" haliyle bağlantılı hale gelmektedir (Smith ve Hetherington, 2013). Bu bakış açısı, göçü de sabit bir yer değiştirme olarak değil, sürekli bir hareketlilik spektrumunun parçası olarak görmeye imkan tanımaktadır.

Dijital teknolojilerin yükselişi, mobilite paradigmalarını yeni bir düzeye taşımıştır. Castells'in (1999) ifade ettiği "akışların mekânı" kavramı, fiziksel coğrafyanın ötesinde dijital ağlar üzerinden küresel ölçekte anlık etkileşimlerin kurulduğu bir mekân anlayışını tariflemektedir. İnternet ve mobil iletişim teknolojileri sayesinde iş faaliyetleri ve sosyal etkileşimler coğrafi olarak dağıtılabilir hale gelmiştir. Bu durumda mekânsal bağımsızlık, pratik bir gerçeklik kazanmaktadır. Bir kişinin ekonomik faaliyeti belirli bir yerle sınırlı olmaksızın sürdürülürken, fiziksel olarak sürekli hareket halinde olması mümkündür. Özellikle pandemi döneminde pekişen uzaktan çalışma (tele-çalışma) düzeni, coğrafi mesafelerin iş yapabilme önündeki önemini büyük ölçüde azaltmıştır (Halaçlı, 2025). Artık bir yazılım geliştiricisi veya tasarımcı, şirketinin bulunduğu ülkeden binlerce kilometre uzakta bir sahil kasabasından çalışabilmektedir. Hizmet üretiminin mekânı ile tüketiminin mekânı birbirinden kopabilmektedir. Bu olgu, telemigrasyon veya sanal göç kavramlarıyla da anılmaya başlamıştır. Emek, fiziksel sınırları aşarak dijital kanallar üzerinden uluslararası dolaşıma girmektedir. Rus bilim insanı Glushchenko'nun (2021) belirttiği gibi, dijital mobilitenin bu yeni formları yerleşik hukukî tanımları zorlamakta ve klasik anlamda "göç" olgusunun sınırlarını muğlaklaştırmaktadır.

Klasik göç tanımlarının bu yeni duruma uymakta zorlandığı görülmektedir. Lee'nin (1969) göç tanımı, "kalıcı veya yarı kalıcı ikamet değişikliği" şartına dayanıyordu ve "göçebe işçiler veya mevsimlik dolaşanlar" bu kapsamın dışında tutulmuştu. Oysa dijital göçebeler, tam da bu dışarda kalan kategoriye, yani uzun süreli sabit ikametgahı olmayan, sürekli hareket halindeki gruba uymaktadır. Dolayısıyla dijital göçebelik olgusunu anlamak için hem göç kavramını hem de turizm, seyahat, geçici mobilite kavramlarını birlikte ele almak gerekmektedir. Nitekim dijital göçebeler kendilerini çoğunlukla "gezgin" olarak tanımlamakta, bulundukları ülkelerde turist vizeleriyle kısa süreli kalmakta ancak bu esnada düzenli işler yürütmektedirler (Taşdelen, 2023). Bu yönüyle dijital göçebeler, klasik anlamda ne tamamen bir "göçmen" ne de sıradan bir "turist" kategorisine sığmaktadır.

Dijital Göçebelerin Profili ve Yaşam Tarzı

Literatürde dijital göçebeler, yüksek mobiliteli profesyoneller olarak tanımlanır ve işlerini seyahatle bütünleştiren bir yaşam biçimini temsil edilmektedir (Chevtaeva ve Deniz-Guillet, 2021; Erkasap ve Varışlı, 2024; Lecarcel, 2025). Genellikle teknoloji, yazılım, tasarım, dijital pazarlama, danışmanlık gibi dijital olarak yürütülebilen mesleklerde çalışan bu bireyler, coğrafi olarak sabit bir ofise bağlı kalmazlar. Hannonen (2020) dijital göçebeliği, "yarı kalıcı olarak seyahat ederken çalışan profesyonellerin yaşam tarzı" şeklinde tanımlamıştır. Bu yaşam tarzının temelinde, özgürlük ve esneklik arayışı bulunmaktadır. Nitel araştırmalar,

ISBN: 978-625-6997-99-8

dijital göçebelerin sıklıkla mevcut kurumsal çalışma düzeninin kısıtlarından kaçmak, dünyayı gezip farklı kültürleri deneyimlemek, kendi zamanlarını ve işlerini bağımsız biçimde kontrol etmek motivasyonuyla hareket ettiğini ortaya koymaktadır (Mancinelli, 2020). Lee'nin kuramındaki kişisel faktörler boyutunu düşündüğümüzde, özellikle genç ve bekar yetişkinlerin dijital göçebe olma eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir (Lee, 1966). Zira aile sorumluluğunun az olması ve macera/deneyim isteği bu yaşam biçimini kolaylaştırmaktadır. Dijital göçebeler kendilerini sıkça "dünya vatandaşı" olarak nitelendirmektedir (Dreher ve Triandafyllidou, 2023). Belirli bir ülkeye uzun süre bağlı kalmaktan ziyade farklı ülkelerde dönemsel olarak yaşamaktadırlar. Bu nedenle bir dijital göçebenin ikametgah kavramı geleneksel göçmenlerden farklıdır; bir "ev"leri olsa bile, yılın büyük bölümünü yollarda veya farklı coğrafyalarda geçirebilirler. Nitekim "birden fazla bayrak altında yaşamak" ifadesi, dijital göçebelerin aynı yıl içinde çeşitli ülkelerde bulunma durumunu anlatmak için kullanılmaktadır. Bu göçebelik hâli sürekli bir tatil veya turistik gezi olarak algılansa da, dijital göçebelerin önemli bir kısmı tam zamanlı çalışmakta ve mesailerini çevrimiçi olarak düzenlemektedir. Bu bakımdan, kendilerini "çalışan turistler" ya da "gezgin çalışanlar" olarak tanımlayan yaklaşımlar da vardır. Araştırmalar, dijital göçebelerin çalışma ve boş zaman pratiklerinin iç içe geçtiğini; bulundukları destinasyonlarda hem turist gibi deneyimler yaşayıp hem de günlük iş yüklerini aksatmadan sürdürdüklerini göstermektedir (Bozdoğan ve Dağdelen, 2022; Rainoldi, vd., 2025). Bu yaşam tarzı, klasik anlamda iş-yaşam dengesi kavramını da dönüştürerek iş ve seyahat arasındaki sınırın bulanıklaştığı bir yeni pratik ortaya çıkarmıştır.

Dijital göçebelerin profili heterojen olmakla birlikte, literatürde onları alt kategorilere ayırma çabaları da bulunmaktadır. Profesyonel durumlarına göre freelance (serbest çalışan) dijital göçebeler, uzaktan çalışan kadrolu elemanlar veya kendi girişimini yürütüp seyahat eden girişimciler şeklinde gruplar vardır. Bir diğer ayrım, çevrimiçi etkinliklerine göre "ilham verenler, öğretmenler, topluluk yöneticileri, influencer'lar" gibi kategorilerdir (Kocaman, 2022). Bu tipolojiler, dijital göçebelerin hepsinin aynı olmadığına, farklı çalışma biçimleri ve çevrimiçi rollere sahip olduklarına dikkat çekmektedir. Ancak ortak payda, hepsinin lokasyon bağımsız çalışabiliyor olmaları ve sürekli bir hareket halinde yaşama kültürünü benimsemeleridir.

Dijital göçebelik, post-modern dönemde ortaya çıkan "yaşam stili göçü" olgusuyla da ilişkilendirilebilmektedir. Yaşam stili göçmenleri, ekonomik zorunluluktan ziyade tercih ettikleri hayat biçimini sürdürmek için göç eden, örneğin emeklilikte Akdeniz'e yerleşen Kuzey Avrupalılar veya sörf kültürü için okyanus kıyılarına taşınan kişiler gibi grupları kapsamaktadır (McGarrigle, 2022). Dijital göçebeler de benzer şekilde, çalışma biçimlerini küresel bir gezgin yaşam tarzıyla birleştirerek tercih odaklı bir göç biçimi sergilerler. Bu yönüyle dijital göçebelik, ekonomik motivasyonun yanı sıra kendini gerçekleştirme, özgürlük arayışı, yaratıcı potansiyeli gerçekleştirme gibi post-modern değerlerin de bir göç dinamiğine dönüşmesinin örneğidir (Benson ve O'Reilly, 2016). Ravenstein'in ekonomik motivasyon vurgusu elbette dijital göçebeler için de geçerlidir. Ancak bir o kadar önemli olan kültürel ve kişisel motivasyonlardır ki, bunlar klasik göçmen profillerinden dijital göçebeleri ayrıştıran unsurlardır.

Dijital Emeğin Sınır Aşan Doğası ve Post-Pandemi Uzaktan Çalışma

Dijital göçebelik olgusunun ortaya çıkmasını sağlayan temel yapısal koşullardan biri, dijital emeğin sınır aşan doğasıdır. İnternetin ve bulut teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte pek çok sektör ve meslek dalı, işgücünün mekândan bağımsız bir şekilde istihdam edilebildiği küresel bir piyasaya evrilmiştir (Kovanci, 2022). Örneğin bir yazılım şirketi, ofisinde fiziksel olarak bulunmayan bir programcıyı başka bir ülkeden çevrimiçi olarak işe alabilmektedir. Benzer şekilde bir grafik tasarımcı, dünya çapındaki müşterilere freelance hizmet

ISBN: 978-625-6997-99-8

sunabilmektedir. Bu durum, uluslararası emek akışını "sanal göç" biçiminde yeniden şekillendirmektedir. İktisatçı Richard Baldwin'in (2019) telemigrasyon kavramıyla açıkladığı üzere, artık hizmetler uluslararası ticaretin bir parçası olarak dijital yolla sınır ötesine taşınabilmektedir. Böylece üretim ve tüketim mekânları ayrışmakta, bir ülkedeki iş başka bir ülkedeki işçi tarafından uzaktan yapılabilmektedir. Bu gelişmeler, emek piyasalarının küreselleşmesi anlamına gelirken göç kavramını da karmaşıklaştırmaktadır. Geleneksel olarak göç, emeğin fiziki olarak bir ülkeye taşınmasını gerektiriyordu. Oysa dijitalleşme sayesinde bugün bir kişi ülkesini terk etmeksizin yabancı bir ülkeye işgücünü sunabilir hale gelmiştir. Bu bağlamda, dijital platformlar üzerinden yapılan freelance işler, yazılım geliştirme, dijital pazarlama, çeviri veya içerik üretimi gibi faaliyetler, coğrafi sınırların ötesine uzanan bir emek dolaşımı yaratmıştır (Yankın, 2019). Uluslararası iş platformları (Upwork, Fiverr vb.), milyonlarca kişiye farklı ülkelerdeki müşterilerle buluşma imkânı sunarken; çok uluslu şirketler de nitelikli elemanları istihdam etmek için artık fiziksel göçe ihtiyaç duymadan, uzaktan çalışma modellerini benimsemeye başlamıştır (Saxena ve Sirohi, 2025). Bu eğilimin sosyolojik sonucu, "yerinden edilmeyen göç" gibi görünen bir durumun ortaya çıkmasıdır. Göçmen, fiziksel olarak hareket etmese de emeği sınırları aşarak dolaşmaktadır.

COVID-19 pandemisi, dijital emeğin sınır aşan doğasının geniş kitlelerce deneyimlenmesinde bir dönüm noktası olmuştur. 2020 yılında birçok ülkede uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları ve ofis kapatmaları, işverenleri ve çalışanları zorunlu olarak uzaktan çalışma modeline yöneltti. Pandemi öncesinde uzaktan çalışmaya mesafeli olan sektörler bile, faaliyetlerini devam ettirebilmek için evden çalışma düzenine geçmek durumunda kaldılar (Haist ve Novotny, 2023). Bunun sonucunda, uzaktan çalışmanın verimlilik ve süreklilik açısından mümkün olduğu geniş çapta kabul gördü. Avrupa'da 2021 yılında 41,7 milyon çalışanın (toplam çalışanların önemli bir kısmı) evden çalıştığı rapor edilmiştir (Vasilescu, vd., 2024). ABD'de tam zamanlı kurumsal işlerde çalışanların önemli bir bölümü pandemi süresince ofis dışına çıkmış ve bir kısmı ofislere hiç dönmemek üzere uzaktan çalışmaya devam etmiştir.

Pandemi süreci aynı zamanda birçok beyaz yakalı çalışana mekânsal özgürlük fikrini tattırdı. Büyükşehirlerdeki küçük apartman dairelerinden veya uzun işe gidiş geliş sürelerinden bunalan çalışanlar, "madem işimi internet üzerinden yapıyorum, o halde istediğim herhangi bir yerde yapabilirim" düşüncesine yöneldiler (Couch, vd., 2021). Bu, dijital göçebeliğin kitleselleşmesinde kritik bir rol oynadı. 2021-2022 arasında "geleneksel" kurumsal işlerde çalışıp dijital göçebe yaşam tarzına geçenlerin sayısı ABD'de %9 artmıştır (Myskiv, 2025). MBO (2022) Partners'ın yıllık raporlarına göre, tam zamanlı bir işe sahip olup da uzaktan çalışma izniyle farklı yerlere seyahat eden dijital göçebelerin sayısı 2022'de 11,1 milyona ulaşmış, bu sayı 2020'deki seviyesinin birkaç katına çıkmıştır. Bu veriler, pandemi etkisiyle dijital göçebe olgusunun marjinal bir altkültür olmaktan çıkıp daha yaygın bir çalışma ve yaşam biçimine evrildiğini göstermektedir. Bir yandan da pandemi, dijital göçebeliğin kırılganlıklarını ortaya koymuştur. Uluslararası seyahat yasakları ve karantina uygulamaları, sürekli hareket halindeki bu bireyleri zor durumda bırakmıştır. Bazı dijital göçebeler gittikleri ülkelerde sıkışıp kalmış veya evlerine dönememiştir (Woldoff, vd., 2011). Bu deneyim, dijital göçebeler arasında "mobilite kaygısı" ya da "hareketlilik suçluluğu" olarak adlandırılan duygulara yol açmıştır. Ancak genel olarak pandemi sonrasında dünya çapında esnek çalışma politikalarının kalıcı hale gelmesiyle dijital göçebe akımı hız kesmeden büyümeye devam etmektedir.

Dijital emeğin sınır aşan doğasının bir diğer boyutu da hukuki ve politik düzenlemelerdeki uyumsuzluklardır. Geleneksel göç politikaları, bir kişinin yabancı bir ülkede çalışabilmesi için genellikle o ülkede yasal oturma ve çalışma izni almasını şart koşmaktadır (Öçal, 2023). Oysa dijital göçebeler çoğu zaman turist vizeleriyle ülkede bulunup, çevrimiçi çalışarak gelir elde ettikleri için mevcut vize kategorileri ile fiili durum arasında bir gri alan oluşmaktadır. Çoğu

ISBN: 978-625-6997-99-8

ülke mevzuatında, turist vizesiyle gelip ülke içinden yabancı bir şirkete uzaktan çalışmak açıkça tanımlanmamıştır (Sanchez-Vergera, vd., 2023). Bu durum, dijital göçebelerin vergi mükellefiyeti ve yasal statüsü konusunda belirsizlik yaratmaktadır. Nitekim araştırmalar, dijital göçebelerin gittikleri ülkelerde kamusal altyapıları (internet, yol, güvenlik gibi) kullandıkları halde, turist statüsünde oldukları için yerel vergi vermediklerini, bu nedenle bir tür "bedavacı" konumuna düşebildiklerini tartışmaktadır (Lee, vd., 2019; Mitra ve Paul, 2025). Göçebe vizesi olmayan ülkelerde dijital göçebeler genellikle 3 ayda bir ülke değiştirerek turist vizelerini yenilemekte, bu da onları devamlı bir döngü halinde hareket etmeye itmektedir (Bozdoğanoğlu, 2024).

Mekân Bağımsızlığı ve Yeni Mekân Pratikleri: Çalışma ve Yaşam Alanlarının Dönüşümü

Dijital göçebelik, mekânın kullanımı ve algılanışı konusunda da geleneksel kalıpları değiştirmektedir. Mekân bağımsızlığı, dijital göçebelerin en ayırt edici özelliğidir. Bu sadece coğrafi konumdan bağımsızlık değil, aynı zamanda belirli bir çalışma ortamından da bağımsızlık anlamına gelmektedir (Nash, vd., 2021). Ofis kavramı bu yaşam tarzında ortadan kalkar; yerine laptop'un bulunduğu her yerin ofis haline gelebildiği esnek bir düzen geçer. Bu nedenle dijital göçebeler, gittikleri yerlerde kendilerine uygun çalışma mekanları yaratma eğilimindedirler. Literatürde, dijital göçebelerin en çok kullandığı mekan pratiklerinden biri ortak çalışma alanları (co-working spaces)dır. Dünya genelinde birçok popüler dijital göçebe destinasyonunda (ör. Bali, Chiang Mai, Medellín, Lizbon vb.) yüksek hızlı internet bağlantısına sahip, kısa süreli ofis veya masa kiralama imkânı sunan ortak çalışma ofisleri açılmıştır (Chevtaeva ve Dnizci-Guillet, 2021Kocaman, 2022; Eban, 2025). Bu mekanlar, göçebelere profesyonel bir çalışma ortamı sağlarken aynı zamanda diğer dijital göçebelerle sosyalleşme ve ağ kurma fırsatı vermektedir. Tayland'ın Chiang Mai kentinde veya Endonezya'nın Bali adasında, dijital göçebe yoğunluğunun artmasıyla birlikte sayısız coworking cafe ve co-living (ortak yaşam alanları) işletmesi ortaya çıkmıştır (Gumilang, 2024). Bu altyapılar özel sektör tarafından karşılanan yeni mekânsal gereksinimlerdir ve dijital göçebelerin belirli destinasyonlarda toplanmasını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte, dijital göçebelerin mekân kullanımı sadece çalışma alanlarıyla sınırlı değildir. Konaklama pratikleri de bu yaşam tarzına uygun şekilde dönüşmüştür. Geleneksel bir göçmen genellikle gittiği ülkede kalıcı konut edinmeye çalışırken, dijital göçebeler daha geçici ve esnek konaklama çözümlerine yönelmektedir (Diaz-Parra, vd., 2026). Airbnb ve benzeri kısa dönem kiralama platformlarının yükselişi, bu ihtiyaca yanıt vermiştir. Birçok dijital göçebe, birkaç haftadan birkaç aya kadar değişen sürelerle Airbnb üzerinden ev/daire kiralayarak yaşamakta, sonra başka bir ülkeye geçmektedir (Glaeser, 2022). Bu talep, popüler göçebe şehirlerinde orta vadeli kiralama piyasasının büyümesine yol açmıştır. Lizbon veya Tiflis gibi kentler, düşük yaşam maliyeti ve hoş iklimleriyle yüzlerce dijital göçebeyi çekmektedir. Bu durum bu kentlerde 1-6 ay arası kiralamaların arttığı yeni bir piyasa yaratmaktadır (Tsvetcoff, vd., 2024). Benzer şekilde, bazı girişimci şirketler "co-living residence" adıyla, belirli bir ücrete karşılık göçebelere mobilyalı oda, ortak çalışma alanı ve sosyal etkinlikler sunan konsept konaklama hizmetleri başlatmıştır. Bunlar, otel konforu ile ev rahatlığını birleştirip esnek sözleşmeler sunduğu için göçebeler arasında ilgi görmektedir. Mekân pratiklerindeki bu dönüşüm, sadece özel sektör değil yerel yönetimler ve devletler tarafından da izlenmektedir. Bazı şehirler, dijital göçebeleri çekebilmek için kamusal alanlarda ücretsiz veya yaygın Wi- Fi erişimi sağlamaya, kafeleri ve kütüphaneleri uzaktan çalışanlar için düzenlemeye başlamıştır. Seul, Singapur gibi küresel kentlerde parklar, kütüphaneler veya gençlik merkezleri dijital çalışanların oturup çalışabileceği mekanlar olarak yeniden tasarlanmaktadır (Choi, 2010). Mekânın bu şekilde esnek ve çok amaçlı kullanımı, kentsel mekan planlamasında da yeni bir yaklaşım gerektirmektedir. Bir kafe aynı anda hem sosyalleşme mekanı hem ofis, bir konut

ISBN: 978-625-6997-99-8

kompleksi hem otel hem ev işlevi görebilmektedir.

Dijital göçebelerin mekânla kurduğu ilişki aynı zamanda geçicilik ve hareketlilik eksenindedir (Yardı ve Yurdakul, 2025). Hiçbir yere tam anlamıyla kök salmamak, her yerde bir süre bulunup ayrılmak şeklinde özetlenebilecek bu pratik, sosyolojik olarak "yer duygusu"nun zayıflamasına da yol açabilir. Woldoff (2021) sürekli hareket halinde olmanın bir yandan özgürleştirici olsa da diğer yandan bir yalnızlık veya aidiyetsizlik hissine neden olabildiğini aktarmıştır. Dijital göçebeler, bu duygusal etkileri azaltmak için genellikle gittikleri yerlerde benzer yaşam tarzındaki kişilerle topluluklar oluşturmaya çalışmaktadır (Jiwasiddi, vd., 2024). Meetup grupları, Facebook forumları veya dijital platformlar üzerinden bir araya gelerek birbirlerine destek olurlar. Böylece fiziksel mekân aidiyetini kısmen de olsa topluluk aidiyeti ile ikame ederler. Öte yandan, dijital göçebelerin mekân pratikleri bulundukları yerlerde yerel toplumla etkileşimlerini sınırlı kılabilir. Bir dijital göçebe, gün içerisinde çalışmak için uluslararası bir ortama gider, akşamları yine kendisi gibi yabancılarla vakit geçirip küresel mutfak sunan restoranlarda yemek yer ve belki sadece turistik noktaları ziyaret edip ayrılırsa, yerel halkla ve kültürle anlamlı bir etkileşime girmemiş olabilir (Nsh, vd., 2021). Bu konuda nitel görüşmeler, bazı dijital göçebelerin bulundukları ülkelerin dilini öğrenmeden, yerlilerle arkadaşlık kurmadan kendi "göçebe balonu" içinde yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bu balon etkisi, bir destinasyonda yabancı göçebelerin adeta ayrı bir mikro-kültür oluşturarak yerelden kopuk bir yaşam sürmeleri anlamına gelmektedir.

Küresel Kentler ve Dijital Göçebe Çekim Merkezleri

Dijital göçebelerin ortaya çıkışı, küresel kentler ve popüler destinasyonlar için hem bir fırsat hem de bir sınama alanı yaratmıştır. Küresel kent kavramı (Saskia Sassen tarafından literatüre kazandırılan şekliyle), finans ve hizmet sektörlerinin yoğunlaştığı, küresel ekonomiye entegre olmuş metropolleri ifade etmektedir (Zhou, vd., 2024). New York, Londra, Tokyo gibi geleneksel küresel kentler, yüksek yaşam maliyetleri ve yoğun iş temposuyla dijital göçebeler için cazip olmaktan ziyade, genellikle kaynak ülkeler konumundadır (Woldoss, vd., 2021). Ancak bunun yanında, bazı orta ölçekli kentler ya da turistik bölgeler küresel ölçekte dijital göçebeler için çekim merkezleri haline gelmiştir.

Literatürde sıklıkla bahsedilen örnekler arasında Chiang Mai (Tayland), Bali (Endonezya), Medellín (Kolombiya), Lizbon (Portekiz), Barcelona (İspanya), Tiflis (Gürcistan), Mexico City (Meksika), Budapeşte (Macaristan) gibi yerler bulunmaktadır (Dreher ve Triandalfllidou, 2023). Bu kent veya bölgelerin ortak özellikleri, görece düşük hayat pahalılığı, iyi internet altyapısı, hoş iklim veya doğal güzellikler, misafirperver yerel kültür ve yabancılara belli düzeyde İngilizce ile hizmet sunabilme kapasitesidir. Ayrıca bir kez dijital göçebe topluluğu oluşmaya başladı mı, bu kendi kendini güçlendiren bir çekim etkisi yaratmaktadır. Göçebeler birbirlerine deneyim aktararak belirli destinasyonları önermekte, o destinasyonda topluluk büyüdükçe yeni gelenler için hayat daha kolay hale gelmektedir (Richards, 2015). Küresel kentler kavramına geri dönersek, bazı dünya şehirleri de dijital göçebeleri kendilerine çekmek üzere stratejiler geliştirmektedir. Dubai, 2020 yılında pandemi etkisiyle bir uzaktan çalışma vizesi programı başlatarak yabancı profesyonellerin Dubai'de ikamet edip yurt dışındaki işlerini sürdürebilmelerine olanak tanımıştır. Dubai gibi zaten yüksek uluslararası profiline sahip bir kent, bu adımla kendini dijital nomadlar için güvenli ve konforlu bir üs olarak konumlandırmak istemiştir (Ashfaq, 2025).

Küresel kentler açısından dijital göçebelerin varlığı, yerel ekonomilere çeşitli şekillerde etki etmektedir. Olumlu açıdan bakıldığında, dijital göçebeler gittikleri yere döviz akışı getirir, konaklama sektörü, yiyecek-içecek, eğlence sektörü gibi alanlarda talep yaratır ve hatta yerel girişimleri teşvik edebilir (İli, 2023). Meksika'nın Tulum kasabasına yerleşen bir grup yabancı göçebe, zamanla orada uluslararası bir teknoloji konferansı başlatmış veya Bali'de

ISBN: 978-625-6997-99-8

toplanan dijital göçebeler arasından yeni start-up şirket ortaklıkları doğmuştur (Boluda Chova ve Von Ehrlich-Treuenstätt, 2023). Bazı yerel yönetimler, dijital göçebeleri bir tür uzun süreli turist gibi görüp, özellikle pandemide düşen turizm gelirlerini telafi edecek bir kitle olarak değerlendirmiştir (Krishn, 2024). Gerçekten de pandemi sonrasında Tayland Turizm Otoritesi gibi kurumlar dijital göçebeleri ülkeye çekmek için pazarlama kampanyaları yapmış; "Work from Thailand" sloganıyla ülkenin güvenli, ucuz ve eğlenceli bir uzaktan çalışma destinasyonu olduğunu duyurmuştur. Ancak dijital göçebelerin yoğun olarak akın etmesi, özellikle yerel barınma piyasası ve sosyo-kültürel yapı üzerinde olumsuz etkilere de yol açabilmektedir (Koskela ve Beckers, 2024). Popüler destinasyonlarda, göçebelerin kısa süreli kiralamalara talebi, Airbnb gibi platformlar üzerinden evlerin turistlere ayrılmasına ve yerel halk için kiralık konut bulmanın zorlaşmasına neden olmaktadır. Bu, gentrifikasyon (soylulaştırma) süreçlerini tetikleyebilir: Yükselen kiralar ve yaşam maliyeti, düşük gelirli yerlileri merkezin dışına itebilir. Örneğin Romanya'nın Kluj (Cluj-Napoca) şehrinde teknoloji sektörünün gelişimiyle dijital göçebelerin ve yabancı çalışanların sayısı artmış, bu durum kentin Mărăşti gibi mahallelerinde kiraları yükselterek mevcut sakinleri zorlamıştır. McElroy (2020), Cluj'da dijital göç ve kentsel dönüşüm arasındaki ilişkiyi "çifte yerinden etme" kavramıyla inceleyerek, yerel halkın artan maliyetler nedeniyle merkezden uzaklaşmak zorunda kalmasını belgelemiştir. Benzer şekilde Bali adasının kültürel merkezi Ubud köyü, 2010'larda yoga turizmi ve dijital göçebe akınıyla bambaşka bir çehreye bürünmüşdür. Pirinç tarlaları villa ve havuzlu evlere dönüştürülmüş, geleneksel toplumsal doku turizm taleplerine göre şekillenmeye başlamıştır. MacRae (2016), Ubud'daki bu değişimi "yeni Ubud'da cemaat ve kozmopolitanizm" olarak tanımlarken, yerel halkın bir kısmının ekonomik kazanç sağlasa da diğer bir kısmının kenara itildiğini vurgulamaktadır.

Dijital göçebelerin vergi ve kamu hizmetlerine katkısı meselesi de tartışmalıdır. Yukarıda değinildiği gibi, eğer turist vizesiyle kalıyorlarsa genellikle yerel vergi ödemezler ancak altyapıyı kullanırlar. Bazı yerel halk kesimleri, dijital göçebelerin popüler mekanlarda kalabalık yaratıp fiyatları artırdığı, ancak kentin gelişimine katkı sunmadığı eleştirisini getirmektedir (Jiwasidi, 2023). Bununla birlikte, bazı ülkeler dijital göçebelerin ekonomik katkı potansiyelini değerlendirebilmek adına onlara özel vergi muafiyetleri veya teşvikler sunmaya başlamıştır (Tyutyuryukov ve Guseva, 2021). Küresel kentler perspektifinden bakıldığında, dijital göçebelik olgusu kentlerin rekabetçiliği ile de ilgilidir. Nasıl ki şehirler yatırım çekmek veya turist çekmek için yarışıyorsa, artık uzaktan çalışan yetenekleri çekmek de bir hedef haline gelmektedir. Bunun bir göstergesi, çeşitli uluslararası sıralamalarda "dijital göçebe dostu şehirler" listelerinin yayımlanmasıdır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada elde edilen bulgular, dijital göçebeliğin küresel göç olgusuna yalnızca yeni bir pratik eklemediğini, aynı zamanda göçün kavramsal sınırlarını ve mekânla kurulan ilişki biçimlerini de köklü biçimde dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Dijital göçebelik, klasik göç modellerinin öngördüğü kalıcı yer değiştirme, tek yönlü akış ve mekânsal bağlanma varsayımlarını zorlayan; buna karşılık mobilite, esneklik ve geçicilik ekseninde şekillenen yeni bir hareketlilik biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle dijital göçebelik, hem göç kuramlarının güncellenmesi gerekliliğini görünür kılmakta hem de insan coğrafyası ve göç sosyolojisi literatürüne yeni tartışma alanları açmaktadır.

Klasik göç kuramları perspektifinden bakıldığında, dijital göçebeliğin Ravenstein'in göç yasalarıyla kısmi bir uyum ve belirgin bir ayrışma sergilediği görülmektedir. Ravenstein'in kısa mesafeli göçlerin baskınlığına ilişkin tespiti, dijital göçebelik bağlamında geçerliliğini yitirmekte; zira bu bireyler çoğu zaman kıtalararası hareketlilik göstermektedir. Buna karşın, uzun mesafeli göçmenlerin büyük çekim merkezlerine yönelme eğilimi, dijital göçebelikte güncellenmiş bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Ancak burada söz konusu olan çekim

ISBN: 978-625-6997-99-8

merkezleri, sanayi ve ticaretin yoğunlaştığı klasik metropoller değil; dijital altyapısı güçlü, yaşam maliyetleri görece düşük ve yaşam kalitesi yüksek alternatif merkezlerdir. Bali, Chiang Mai, Lizbon veya Medellín gibi kentler, bu yeni çekim merkezlerinin somut örnekleri olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, göçün mekânsal mantığının dijital çağda yeniden yapılandığını göstermektedir.

Ravenstein'in kademeli göç yaklaşımı da dijital göçebelik bağlamında farklı bir biçimde yorumlanabilir. Dijital göçebelerin önemli bir kısmının önce kendi ülkelerinde büyük kentlerde eğitim ve mesleki deneyim kazandıktan sonra küresel ölçekte hareketli bir yaşama yönelmesi, kariyer ve yaşam döngüsü açısından aşamalı bir geçişe işaret etmektedir. Bununla birlikte, dijital göçebelikte belirgin bir karşı akımın olmaması, bu hareketliliğin yerleşimden ziyade deneyim ve geçicilik odaklı bir yaşam evresi olarak şekillendiğini düşündürmektedir. Nitekim nitel araştırmalar, dijital göçebeliği belirli bir süre deneyimledikten sonra daha yerleşik bir yaşamı tercih eden bireylerin varlığına işaret etmekte; bu durum dijital göçebeliğin yaşam boyu süren bir statüden ziyade, belirli bir döneme özgü bir mobilite biçimi olabileceğini göstermektedir.

Lee'nin itici–çekici faktörler modeli, dijital göçebeliği anlamlandırmada açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Kaynak ülkelerde yüksek yaşam maliyetleri, yoğun çalışma temposu, kurumsal baskılar ve iklimsel memnuniyetsizlikler itici faktörler olarak öne çıkarken; hedef destinasyonlarda düşük maliyetli yaşam, esnek çalışma ortamları, kültürel çeşitlilik ve dijital göçebe vizeleri gibi düzenlemeler çekici unsurlar olarak belirginleşmektedir. Bununla birlikte, vize süreleri, yasal belirsizlikler, sağlık sigortası gereklilikleri ve sürekli hareketliliğin yarattığı fiziksel ve psikolojik yorgunluk, bu yaşam biçiminin önündeki temel engeller arasında yer almaktadır. Kişisel faktörler açısından ise dijital göçebeliğin belirli demografik ve psikososyal profillere daha uygun olduğu görülmektedir. Bu bağlamda dijital göçebelik, herkes için erişilebilir bir yaşam tarzı olmaktan ziyade, belirli bir sosyoekonomik ve kültürel sermayeye sahip bireyleri içine alan seçici bir hareketlilik biçimi olarak değerlendirilebilir.

Çağdaş göç literatüründe vurgulanan çeşitlilik ve küreselleşme eğilimleri, dijital göçebelik olgusunda açık biçimde gözlemlenmektedir. Dijital göçebeler, klasik göçmen kategorilerinin dışında kalan, geçici ve çok merkezli bir hareketlilik modeli sergilemekte; bu yönüyle göç coğrafyasını genişletmektedir. Geleneksel olarak göç veren ülkelerin veya kentlerin dijital göçebeler için çekim merkezi haline gelmesi, küresel göç akışlarının tek yönlü olmadığını ve yeni eksenler kazandığını göstermektedir. Ayrıca kadın dijital göçebelerin sayısındaki artış, uluslararası mobilitenin toplumsal cinsiyet boyutuna ilişkin tartışmaları da yeniden gündeme getirmektedir.

Mobilite paradigması çerçevesinde değerlendirildiğinde, dijital göçebelik modern toplumlarda hareketliliğin sıradanlaşmasının uç bir örneğini temsil etmektedir. Dijital göçebelerin yaşamı, sabit mekânlardan ziyade geçici düğüm noktaları arasında akan bir pratik olarak şekillenmektedir. Bu bağlamda mekân, kalıcı bir aidiyet alanı olmaktan çok, geçici kullanım ve deneyim alanı haline gelmektedir. İnternet altyapısı ise bu hareketliliğin temel sabitleyicisi olarak öne çıkmakta; dijital bağlantı, mekânsal sürekliliğin yerini alan yeni bir bağlanma biçimi sunmaktadır. Bu durum, mekân, altyapı ve mobilite arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

Dijital göçebelik aynı zamanda turist ve göçmen kategorileri arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır. Çalışma ve tatil pratiklerinin iç içe geçmesi, yeni bir yaşam tarzı tüketimi biçimini ortaya çıkarmakta; "workcation" gibi kavramlar bu dönüşümün somut göstergeleri olarak belirmektedir. Bu melezlik, modern toplumlarda iş, boş zaman ve mekân arasındaki ayrımların giderek muğlaklaştığını göstermektedir.

Toplumsal ve coğrafi etkiler açısından dijital göçebelik, hem fırsatlar hem de riskler

ISBN: 978-625-6997-99-8

barındırmaktadır. Küresel ölçekte nitelikli emeğin dolaşımı, bilgi ve kültür alışverişini artırarak yenilikçi ağların oluşmasına katkı sunabilmektedir. Buna karşın, dijital göçebeliğin çoğu zaman ekonomik olarak ayrıcalıklı bireyler tarafından sürdürülebilmesi, bu hareketliliğin eşitsizlik boyutunu da görünür kılmaktadır. Yerel yaşam maliyetlerinin artması, mekânsal ayrışma ve yerinden edilme riskleri, dijital göçebeliğin yoğunlaştığı bölgelerde giderek daha fazla tartışılmaktadır. Ayrıca bu hareketliliğin çevresel etkileri, özellikle karbon ayak izi ve doğal alanlar üzerindeki baskı açısından eleştirel bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Ashfaq, C. H. (2025). The Impact of Digital Nomadism in Dubai.

Baldwin, R. (2019). Digital technology and telemigration. *World Trade Report*, 126-127.

Benson, M., & O'Reilly, K. (2016). From lifestyle migration to lifestyle in migration: Categories, concepts and ways of thinking. *Migration Studies*, *4*(1), 20-37.

Bilginoğlu, E. (2021). COVID-19 pandemisi sırasında uzaktan çalışmanın artan önemi: Bilinen yanlışlar ve doğruları. *Çalışma ve Toplum*, *2*(69), 1099-1146.

Boluda Chova, J., & von Ehrlich-Treuenstätt, K. T. (2023). Nomadism without borders: exploring connections in digital nomad destinations: an ethnographic multiple-case study in Malaysia & Colombia.

Bozdoğan, M., & Dağdelen, E. Ö. (2022). Seyahat, çalışma ve boş zamanın kesişiminde yeni bir grup: Dijital göçebeler. *İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi*, *2*(2), 270-297.

Bozdoğanoğlu, B. (2024). Dijital göçebeler: Ekonomik beklentiler ve yaratılan değerin uluslararası vergi hukuku kuralları çerçevesinde incelenmesi. *Maliye Dergisi*, *186*, 113-141.

Bozzi, A. (2024). Digital nomadism from the perspective of places and mobilities: a literature review. *European Transport Research Review*, *16*(1), 50.

Castells, M. (1999). Grassrooting the space of flows. *Urban geography*, *20*(4), 294-302.

Chevtaeva, E., & Denizci-Guillet, B. (2021). Digital nomads' lifestyles and coworkation. *Journal of Destination Marketing & Management*, *21*, 100633.

Choi, J. H. J. (2010). The city is connections: Seoul as an urban network. *Multimedia Systems*, *16*(1), 75-84.

Couch, D. L., O'Sullivan, B., & Malatzky, C. (2021). What COVID-19 could mean for the future of "work from home": The provocations of three women in the academy. *Gender, Work & Organization*, *28*, 266-275.

Díaz-Parra, I., España, K., & Jover, J. (2026). When it rains, it pours. Digital nomads, platform real estate, and the housing crisis in Málaga. *Digital Geography and Society*, 100156.

Dreher, N., & Triandafyllidou, A. (2023). Digital nomads: Toward a future research agenda. *Toronto Metropolitan Centre for Immigration and Settlement (TMCIS) and CERC in Migration and Integration: Toronto, ON, Canada*.

Eban, F. (2025). A Research on Digital Nomad's Opinions on Destination Selection and Co-Working Spaces. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (67), 164-182.

Erkasap, A., & Varışlı, B. (2024). Dijital Göçebelik: Sosyolojik Bir Perspektif. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*(Özel Sayı), 204-221.

Glaeser, J. (2022). *The effects of digital nomads on housing affordability for local populations in Ericeira* (Master's thesis, ISCTE-Instituto Universitario de Lisboa (Portugal)).

Glushchenko, G. I. (2021). Development of Virtual Migration in the Context of the Ongoing Digitalization. DEMIS. Demographic Research, 1(2), 57–64

Greenwood, M. J. (2019). The migration legacy of EG Ravenstein. *Migration Studies*, *7*(2), 269-278.

Grigg, D. B. (1977). EG Ravenstein and the "laws of migration". *Journal of Historical*

geography, *3*(1), 41-54.
Gumilang, G. P. (2024). *Navigating Coexistence: A Study of Local Communities and Digital Nomads' Perspectives on Digital Nomadism in Bali* (Master's thesis, ISCTE-Instituto Universitario de Lisboa (Portugal)).
Haist, J., & Novotný, L. (2023). Moving across Borders: The work life experiences of Czech cross-border workers during the COVID-19 pandemic. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, *61*(1), 124-142.
Halaçlı, B. (2025). Bir esnek çalışma modeli olarak uzaktan çalışmanın kritik olaylar tekniği ile analizi. (Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi.
Hannonen, O. (2020). In search of a digital nomad: defining the phenomenon. *Information Technology & Tourism*, *22*(3), 335-353.
İli, B., & Büyükbaykal, G. N. (2023). *Yeni Medya Çağında Dijital Göçebelik: 21. Yüzyılın Gezginleri Üzerine Bir İnceleme* (Doctoral dissertation, Akdeniz University).
İli, N. D. (2023). Dijital göçebelerin Türkiye algısı. *Journal of Recreation and Tourism Research*, *10*(1), 30-56.
Jiwasiddi, A. (2023). *Understanding the Impacts of Digital Nomadism on Local Communities* (Doctoral dissertation, UNSW Sydney).
Kocaman, S. (2022). Turizmde dijital göçebe araştırmaları: Sistematik literatür taraması. *Turizm Akademik Dergisi*, *9*(2), 447-462.
Koskela, K., & Beckers, P. (2024). Typologizing Digital Nomad Visas: Comparing Policy Rationales from Tourism to Wealth Accumulation to Immigration. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, *26*(5), 407-425.
Kovanci, Y. A. (2022). *Dijital Dönüşümün İşgücü Piyasasına Etkisi: Sektörel ve Mesleki Istihdam Açısından Türkiye Üzerine Uygulama* (Doctoral dissertation, Dokuz Eylul Universitesi (Turkey)).
Krishn, R. (2024). The Digital Nomad Revolution: Redefining Tourism in the Era of Remote Work. *Smart Internet of Things*, *1*(2), 161-175.
Lacárcel, F. J. S. (2025). Digital technologies, sustainable lifestyle, and tourism: How digital nomads navigate global mobility?. *Sustainable Technology and Entrepreneurship*, *4*(2), 100096.
Lee, A., Toombs, A. L., Erickson, I., Nemer, D., Ho, Y. S., Jo, E., & Guo, Z. (2019). The social infrastructure of co-spaces: Home, work, and sociable places for digital nomads. *Proceedings of the ACM on human-computer interaction*, *3*(CSCW), 1-23.
Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, *3*(1), 47-57.
Lee, Everett S.1969 "Theoretical and Methodological Issues."Paper presented at a conference in Atlanta,Georgia. London: Trübner & Co.
MacRae, G. (2016). Community and cosmopolitanism in the new Ubud. *Annals of Tourism Research*, *59*, 16-29.
Mancinelli, F. (2020). Digital nomads: freedom, responsibility and the neoliberal order. *Information technology & tourism*, *22*(3), 417-437.
MBO Partners. (2022), Digital Nomads - Working from the Road: Reality for Digital Nomads, MBO Partners.
McElroy, E. (2020). Digital nomads in siliconising Cluj: Material and allegorical double dispossession. *Urban Studies*, *57*(15), 3078-3094.
McGarrigle, J. (2022). Lifestyle migration. *Introduction to migration studies*, 169-77.
Mitra, A., & Paul, S. (2025). The Role of Digital Infrastructure in Shaping Digital Nomad Tourism: A Comparative Analysis of Urban and Rural Nomad Hubs. In *Transforming Remote Work and Tourism in the Digital Nomad Era* (pp. 201-238). IGI Global Scientific Publishing.
Myskiv, G. (2025). Digital Nomads as a Contemporary Trend in the Global Labor Market. *Economics, Finance and Management Review*, (2 (22)), 94-108.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Nash, C., Jarrahi, M. H., & Sutherland, W. (2021). Nomadic work and location independence: The role of space in shaping the work of digital nomads. *Human Behavior and Emerging Technologies*, *3*(2), 271-282.
Orel, M. (2025). Divergent temporalities and belonging: The temporal–spatial paradox of digital nomadism. *Human Geography*, 19427786251374144.
Öçal, M. (2023). Çalışma yaşamında göçmenler. *Göç ve sosyal hizmet*, 341-362.
Rainoldi, M., Ladkin, A., & Buhalis, D. (2025). Digital nomads' work-leisure management practices. *Annals of Tourism Research*, *111*, 103904.
Ravenstein, Ernst George 1876: The Birthplaces of the People and the Laws of Migration.
Ravenstein, Ernst George 1885: The Laws of Migration. In: Journal of the Statistical Society of London 48,2: 167-235 [doi: 10.2307/2979181].
Ravenstein, Ernst George 1889: The Laws of Migration. In: Journal of the Royal Statistical Society 52,2: 241-305 [doi: 10.2307/2979333].
Sánchez-Vergara, J. I., Orel, M., & Capdevila, I. (2023). "Home office is the here and now." Digital nomad visa systems and remote work-focused leisure policies. *World Leisure Journal*, *65*(2), 236-255.
Saxena, M. P., & Sirohi, N. (2025). Talent Acquisition in the Gig Era: Strategies for Attracting Freelancers. *The Gig Economy Revolution: Rethinking Talent Management*, 86.
Sheller, M., & Urry, J. (2003). Mobile transformations ofpublic'andprivate'life. *Theory, culture & society*, *20*(3), 107-125.
Sheller, M., & Urry, J. (2006). The new mobilities paradigm. *Environment and planning A*, *38*(2), 207-226.
Smith, R. J., & Hetherington, K. (2013). Urban rhythms: Mobilities, space and interaction in the contemporary city. *The Sociological Review*, *61*(1_suppl), 4-16.
Sucu, S. A., & Gündüz, U. (2019). Kitlelerin yeni göç mekânları olarak sosyal medya ve sanal göç ilişkisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(2), 466-490.
Taşdelen, H. (2023). Dijital Göçebeler Perspektifinden Türkiye İmaj Algısına Yönelik Nitel Bir Çalışma. *Selçuk İletişim*, *16*(2), 293-322.
Tsvetcoff, R., Patrícıo, R., & Alçada, S. (2024). Attractig Digital Nomads to Rural Areas: an Attempt to Bridge. *Sustainable Development of Territories in Contexts of Uncertainty: External Shocks and Risks*, 123.
Tyutyuryukov, V., & Guseva, N. (2021). From remote work to digital nomads: Tax issues and tax opportunities of digital lifestyle. *IFAC-PapersOnLine*, *54*(13), 188-193.
Vasilescu, M. D., Stănilă, L., Marin, E., & Maftei, M. (2024). Work-Life Balance when Working from Home. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, *58*(1).
Woldoff, R. A., Woldoff, R., & Litchfield, R. C. (2021). *Digital nomads: In search of freedom, community, and meaningful work in the new economy*. Oxford University Press.
Yankın, F. B. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, *7*(2), 1-38.
Yardı, Z., & Yurdakul, Y. E. (2025). Hareketlilik (Mobility) Teorisi Çerçevesinde Dijital Göçebelik ve Turizm: Bibliyometrik Bir Değerlendirme. *Journal of New Tourism Trends*, *6*(1), 1-18.
Zhou, L., Buhalis, D., Fan, D. X., Ladkin, A., & Lian, X. (2024). Attracting digital nomads: Smart destination strategies, innovation and competitiveness. *Journal of Destination Marketing & Management*, *31*

ISBN: 978-625-6997-99-8

KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMİN TOPLUMSAL UYUM SÜRECİNE ETKİLERİ

THE EFFECTS OF INTERCULTURAL INTERACTION ON THE PROCESS OF SOCIAL COHESION

Esra ÖZDEMİR
Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-9433-5509

Azize Zehra YILDIRIM
Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-4892-3196

Özet

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren farklı kültürlere sahip topluluklar; iklimsel değişimler, ekonomik arayışlar, savaşlar veya göç hareketleri gibi pek çok sebeple bir arada yaşamak ve ortak bir yaşam alanı inşa etmek durumunda kalmıştır. Modernleşme süreciyle birlikte ivme kazanan küreselleşme dalgası, bu tarihsel birlikteliği çok daha karmaşık ve görünür hale getirmiştir. Özellikle modern dönemdeki bireysel göçlerde ortaya çıkan kültürel çeşitlilik, bireylerin aidiyet kurma ihtiyacı, benzer özellik taşıyan kişilerle bir topluluk oluşturmasını teşvik ederken; bu durum, toplumlarda uyum, birlikte yaşama ve hoşgörü kavramlarının yeniden tartışılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çalışma, kültürlerarası etkileşimin toplumsal uyum süreci üzerindeki etkisini sosyolojik bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır.

Toplumsal ilişkilerin temel belirleyicisi olan kültür, yaşam boyu öğrenilen ve sürekli dönüşen dinamik bir yapı arz eder. Çokkültürlü toplumlarda kültürel farklılıklar sadece bir çeşitlilik unsuru değil, aynı zamanda toplumsal uyum süreçlerini etkileyen yapısal bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Farklılıklara gösterilen hoşgörü, mevcut sorunlara çözüm getirirken çatışmadan uzak, uyumlu bir birliktelik süreci sunar. Toplumsal uyum, farklı kültürel grupların kendi kültürel kimliklerini koruyarak ortak toplumsal yaşamda bütünleşebilmelerini ifade eder. Kültürlerarası iletişim ise bu uyum sürecinin en hayati ve işlevsel araçlarından biri konumundadır.

Literatür taramasına dayalı bu çalışmada, Türkiye'deki modernleşme sürecinin oluşturduğu kültürel gerilimler ve bu gerilimlerin sentezlenme biçimleri yapısal-işlevselci yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır. Şerif Mardin'in toplumsal gerçekliği anlamlandırmada kullandığı "toplum haritaları" ve "bilişsel çerçeveler" kavramları, bireylerin bu uyum sürecindeki zihinsel dönüşümlerini anlamak için temel teşkil etmektedir. Aynı zamanda Ziya Gökalp'in ulusal değerler ile çağdaşlaşma arasındaki dengeyi öngören kültürel sentezleri, çalışmanın kuramsal zeminini oluşturmaktadır. Emre Kongar'ın sistem dengesi üzerine yaklaşımları ise bu sürecin işlevselliğini anlamlandırmak için kullanılmıştır.

Çalışmanın bulguları, çokkültürlü toplumlarda uyumun tesadüfi değil, aksine yapısal bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle yerel kodlar ile modern değerlerin sentezlenebildiği durumlarda, toplumsal uyumun sistemin devamlılığında denge mekanizması işlevi gördüğü tespit edilmiştir. Elde edilen veriler; kültürlerarası iletişimin güçlü olduğu yapılarda, farklılıkların bir çatışma unsuru olmaktan çıkıp sistemi besleyen birer fonksiyona dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, kültürlerarası etkileşimin sistem dengesini koruyan ve işlevsel bir bütünleşmeyi hedefleyen niteliği, toplumsal uyumun sürdürülebilirliği açısından belirleyicidir.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası Etkileşim, Toplumsal Uyum, Çokkültürlülük, Yapısal-İşlevselcilik, Modernleşme, İşlevselcilik.

Abstract

Since the dawn of human history, communities with diverse cultural backgrounds have been compelled to coexist and build common living spaces due to various factors such as climatic changes, economic pursuits, wars, or migratory movements. The wave of globalization, which gained momentum alongside the modernization process, has rendered this historical coexistence significantly more complex and visible. Particularly in the context of individual migrations in the modern era, the emerging cultural diversity and the need for belonging encourage individuals to form communities with others sharing similar characteristics; this phenomenon has necessitated a re-evaluation of concepts such as cohesion, coexistence, and tolerance within societies. This study aims to analyze the impact of intercultural interaction on the process of social cohesion from a sociological perspective.

As a dynamic structure learned throughout life, culture is a fundamental determinant of social relations. In multicultural societies, cultural differences emerge not merely as elements of diversity but as structural factors influencing social cohesion processes. Tolerance toward differences provides a harmonious process of coexistence free from conflict while offering solutions to existing problems. While social cohesion refers to the ability of different cultural groups to integrate into a common social life while preserving their own cultural identities, intercultural communication stands as one of the most vital and functional tools of this process.

In this study based on a literature review, the cultural tensions created by the modernization process in Turkey and the ways these tensions are synthesized are examined within the framework of the structural-functionalist approach. Şerif Mardin's concepts of "social maps" and "cognitive frameworks," used to interpret social reality, serve as a foundation for understanding the mental transformations of individuals during this cohesion process. Simultaneously, Ziya Gökalp's cultural synthesis theses, which foresee a balance between national values and modernization, strengthen the theoretical framework of the study. Emre Kongar's approaches to systemic equilibrium and the relationship between the parts and the whole are utilized to interpret the functionality of this process.

The findings of the study demonstrate that cohesion in multicultural societies is not a coincidental phenomenon but rather a structural process. It has been observed that in cases where local codes and modern values can be synthesized, social cohesion functions as a balancing mechanism for the continuity of the system. The data reveal that in structures where intercultural communication is strong, differences cease to be elements of conflict and transform into functions that nourish the system. In conclusion, the quality of intercultural interaction—aiming for functional integration and the preservation of systemic balance—is a decisive factor for the sustainability of social cohesion.

Keywords: Intercultural Interaction, Social Cohesion, Multiculturalism, Structural-Functionalism, Modernization.

ISBN: 978-625-6997-99-8

DİJİTAL KAMUSAL ALANDA BENLİĞİN TEMSİLİ: STORY, BEĞENİ VE GÖRÜNÜRLÜK KÜLTÜRÜNÜN SOSYOLOJİK ANALİZİ

REPRESENTATION OF THE SELF IN THE DIGITAL PUBLIC SPHERE: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF STORY, LIKE, AND VISIBILITY CULTURE

Azize Zehra YILDIRIM
Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-4892-3196

Esra ÖZDEMİR
Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-9433-5509

Özet

Dijitalleşme süreciyle birlikte kamusal alan, fiziksel mekânlara özgü sınırlarını aşarak sosyal medya platformları aracılığıyla yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönüşüm, bireyin benliğini sunma, görünür olma ve toplumsal kabul arayışını dijital etkileşimler üzerinden yeniden tanımlamaktadır. Özellikle "story", "beğeni" ve "takip" gibi pratikler, bireyin kimliğini temsil ettiği, sosyal konumunu müzakere ettiği ve kendini başkalarının bakışına sunduğu yeni bir dijital kamusal alan üretmektedir. Bu bağlamda görünürlük, bireysel bir tercih olmaktan çıkarak dijital kamusal alanda var olmanın temel koşullarından biri hâline gelmektedir. Çalışma, dijital kamusal alanda benliğin temsiline odaklanarak görünürlük kültürünün birey ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerini sosyolojik bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın temel iddiası, dijital kamusal alanda benliğin artık içsel, bütünlüklü ve görece istikrarlı bir kimlik olmaktan ziyade; sürekli olarak sergilenen, izlenen, ölçülen ve onaylanan performatif bir yapıya dönüştüğüdür. Story paylaşımları, gündelik hayatın seçilmiş ve estetikleştirilmiş anlarını dolaşıma alırken; beğeni, takipçi ve etkileşim sayıları, bireyin dijital kamusal alandaki görünürlüğünü ve değerini belirleyen simgesel göstergeler olarak işlev görmektedir. Bu göstergeler aracılığıyla benlik, niteliksel bir anlatıdan çok nicel ölçütler üzerinden değerlendirilen bir temsile dönüşmektedir. Böylece görünürlük, bireyin dijital kamusal alanda süreklilik sağlayabilmesinin ön koşulu hâline gelirken; görünmeyen ya da etkileşim üretmeyen benlikler kamusal düzlemde giderek marjinalleşmektedir.

Araştırma, literatür taramasına dayalı nitel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Kuramsal çerçeve; Erving Goffman'ın *Benliğin Sunumu* yaklaşımı, Jürgen Habermas'ın kamusal alan kuramı, Pierre Bourdieu'nun sermaye kavramı ve Byung-Chul Han'ın görünürlük kültürü ile performans öznesi analizleri temelinde oluşturulmuştur. Bu kuramsal yaklaşımlar, dijital kamusal alan bağlamında yeniden yorumlanarak karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Goffman'ın ön sahne–arka sahne ayrımı, sosyal medya platformlarında benliğin sürekli ön sahnede tutulması üzerinden ele alınmış; Habermas'ın kamusal alan anlayışı, dijital platformların eleştirel müzakere yerine teşhir ve onay temelli etkileşimlere yönelmesi bağlamında tartışılmıştır. Bourdieu'nün sermaye kavramı ise dijital etkileşim göstergelerinin yeni statü ve hiyerarşi biçimleri ürettiğini açıklamak için kullanılmıştır.

Analiz sonucunda dijital kamusal alanda benliğin temsiline ilişkin sürecin bireysel tercihlerden çok yapısal, kültürel ve platform temelli dinamikler tarafından belirlendiği ortaya konulmaktadır. Görünürlük ve beğeni odaklı etkileşimler, benliği ölçülebilir ve karşılaştırılabilir bir değere dönüştürmekte; birey, hem kendini ifade eden hem de sürekli olarak kendini denetleyen bir özneye evrilmektedir. Çalışma, dijital kamusal alanda benliğin süreklilik arz eden bir performansa dönüştüğünü ve sosyal medyanın birey için eşzamanlı olarak hem ifade alanı hem de normatif bir denetim mekanizması işlevi gördüğünü ileri sürmektedir. Bu

ISBN: 978-625-6997-99-8

yönüyle araştırma, dijitalleşmenin benlik, kimlik ve kamusal alan anlayışı üzerindeki dönüştürücü etkilerine ilişkin eleştirel bir sosyolojik katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Kamusal Alan, Benliğin Sunumu, Görünürlük Kültürü, Sosyal Medya, Dijital Benlik, Gözetim Toplumu, Beğeni Ekonomisi

Abstract

With the process of digitalization, the public sphere has transcended the boundaries traditionally associated with physical spaces and has been restructured through social media platforms. This transformation has redefined individuals' practices of self-presentation, visibility, and the pursuit of social recognition through digital interactions. In particular, practices such as "stories," "likes," and "followers" generate a new digital public sphere in which individuals represent their identities, negotiate their social positions, and expose themselves to the gaze of others. In this context, visibility ceases to be merely an individual preference and becomes one of the fundamental conditions of existence within the digital public sphere. This study aims to examine the effects of the culture of visibility on individuals and social relations by focusing on the representation of the self in the digital public sphere from a sociological perspective.

The main argument of the study is that the self in the digital public sphere has transformed from an inner, coherent, and relatively stable identity into a performative structure that is continuously displayed, observed, measured, and validated. While story-sharing circulates selected and aestheticized moments of everyday life, the numbers of likes, followers, and interactions function as symbolic indicators that determine an individual's visibility and value within the digital public sphere. Through these indicators, the self is transformed from a qualitative narrative into a representation evaluated primarily through quantitative metrics. Consequently, visibility becomes a prerequisite for maintaining continuity in the digital public sphere, whereas selves that remain unseen or fail to generate interaction are increasingly marginalized within the public domain.

The study is designed as a qualitative research based on a literature review. The theoretical framework is constructed around Erving Goffman's approach to the Presentation of Self, Jürgen Habermas's theory of the public sphere, Pierre Bourdieu's concept of capital, and Byung-Chul Han's analyses of the culture of visibility and the performance-oriented subject. These theoretical perspectives are reinterpreted within the context of the digital public sphere and examined through a comparative analysis. Goffman's front stage–back stage distinction is discussed in relation to the continuous maintenance of the self on the front stage in social media environments; Habermas's conception of the public sphere is critically addressed in light of digital platforms' shift from deliberative discourse toward exhibition and approval-based interactions; and Bourdieu's notion of capital is employed to explain how digital interaction metrics produce new forms of status and hierarchy.

The analysis demonstrates that the process of self-representation in the digital public sphere is shaped less by individual preferences than by structural, cultural, and platform-based dynamics. Visibility- and like-oriented interactions transform the self into a measurable and comparable value, while the individual evolves into a subject who simultaneously expresses and constantly monitors the self. The study argues that self-representation in the digital public sphere has become a continuous performance and that social media functions for individuals both as a space of expression and as a normative mechanism of control. In this respect, the research aims to offer a critical sociological contribution to understanding the transformative effects of digitalization on the self, identity, and the concept of the public sphere.

Keywords: Digital Public Sphere, Presentation of the Self, Culture of Visibility, Social Media, Digital Self, Surveillance Society, Like Economy

DİA'DA GEÇEN KELAM LİTERATÜRÜNE DAİR MADDELERİN TAHLİLİ -I

ANALYSIS OF THE ARTICLES ON THEOLOGICAL LITERATURE MENTIONED IN THE DIA - PART I

Assoc. Prof. Dr. Mustafa AKMAN
Hakkari University, Faculty of Theology

Giriş

Akaid/Akīde, İslâm dininde inanılması gereken esasların bütünü ve bunları konu edinen ilmin adıdır. Bu ilmin içeriğine dair ilk dönemden bugüne, çok sayıda farklı dinî/İslâmî mezhep ve akımlarca referans çerçevesi kabul edilen eser yazılmıştır. Bu eserlerin bir kısmı akaid konularıyla sınırlı kalırken daha kapsamlı diğer önemli bir kısmı ise kelâmî konulara yönelmiş ve yanı sıra kelam felsefesi yapmaya başlamıştır. Bu tür eserlerin akaid metinlerinden ayrılan önemli bir yanı mevzularını daha derinlikli bir üslupla ele alırken bunları temellendirme çabası çerisinde olması ve polemik tarzında ele almasıdır. Bu yazım tarzı yani kelam konseptinde değerlendirme yapılması doğal olarak halk inancına sahip kimselerden farklı bir muhatap, okuyucu ve takipçi kitlesinin oluşmasına da yol açmıştır. Birinci gruba nazaran bu kategoriye dâhil kimseler daha duyarlı ve analitik değerlendirmeler yapıyor veya yapabiliyor olsalar da zamanla tekdüze okudukları bu eserlerin karizmasıyla söz konusu eserlerin gösterdiği adrese (mezhebe/fırkaya) angaje olmaları riskini de beraberinde getirmektedir. Bu itibarla okuyucuların okuma ve intimalarını geniş yelpazede çapraz okumalarla sürdürmeleri icap etmektedir. Bunun yanı sıra okudukları eserlere dair bilgi sahibi olmaları; bunların hangi saiklerle, nasıl bir bağamda ve ne tür bir bagajla yazıldıklarını bilmeleri, eser ve mezhep bağnazlığına duçar olmalarını kısmen de olsa önleyecektir. Biz de burada kelam literatürü kapsamında yazılmış ve zamanla belli bir mezhebi kuramsal çerçevede tahkim eden ve aynı zamanda etkisi günümüze kadar ulaşmış bu eserleri DİA (Diyanet İslâm Ansiklopedisi) maddeleri üzerinden tanıtmayı planlıyoruz.

Biz de bu tebliğimizde söz konusu eserleri kronolojik çerçevede tanıtarak zaman içerisinde oluşan karizmalarını, bu karizmanın yansımalarını ve eser ve kısmen de olsa yazarlarının profillerini ortaya koymaya çalışacağız. DİA'da 30 farklı maddede kelama dair klasik kitap tanıtılmıştır. Biz bu birinci bildirimizde bunlardan tarih sıralaması olarak ilk 15 tanesine değineceğiz. 1. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/935-36): *el-İbâne*. 2. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/935-36): *el-Lüma'*. 3. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö.333/944): *Kitâbu't-Tevhîd*. 4. Bâkıllânî (ö.403/1013): *el-İnsâf*. 5. Bâkıllânî (ö.403/1013): *et-Temhîd*. 6. İbn Fûrek (ö.406/1015): *Mücerredü Makālât*. 7. Abdülkāhir el-Bağdâdî (ö.429/1037-38): *Usûlu'd-Dîn*. 8. Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî (ö.478/1085): *el-İrşâd*. 9. Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî (ö.478/1085): *eş-Şâmil*. 10. Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî (ö.493/1100): *Usûlu'd-Dîn*. 11. Gazzâlî (ö.505/1111): *el-İktisâd fi'l-İ'tikād*. 12. Ebu'l-Muîn en-Nesefî (ö.508/1115): *Tebsıratu'l-Edille*. 13. Nûreddin es-Sâbûnî (ö.580/1184): *el-Kifâye*. 14. Şehristânî (ö.548/1153): *Nihâyetu'l-İkdâm*. 15. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201): *Telbîsü İblîs*.

1. el-İBÂNE (الإبانة)

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin (ö.324/935-36) kelâma dair eserinin tam adı el-İbâne ʿan uṣûli'd-diyâne olan eseri İbnu'n-Nedîm Kitâbu't-Tebyîn ʿan uṣûli'd-dîn şeklinde kaydetmektedir. el-İbâne'nin, Eş'arî'nin Mu'tezile mezhebinden ayrılışının hemen ardından veya hayatının son günlerinde kaleme alınmış olabileceği ileri sürülmüştür. Eser üzerinde ciddi bir çalışma yapan Fevkıyye Hüseyin Mahmûd'un isabetli görünen kanaatine göre kitap, Eş'arî'nin Ehl-i sünnet mezhebine intisap edişinin bir göstergesi olarak bu intisabın ilk günlerinde yazılmış olmalıdır. Bazı kaynaklarda Eş'arî'nin el-İbâne'yi Hanbelî âlimi Berbehârî'ye takdim ettiği, ancak onun Selef temayülüne çok yakın olan bu eseri bile tasvip etmediği kaydedilirse de Fevkıyye

ISBN: 978-625-6997-99-8

Hüseyin, söz konusu iddia ile bağlantılı görünen bazı olayların Eş'arî'ye ait hayat çizgisiyle bağdaşmadığını söyleyerek bunu asılsız kabul eder.

Düzenli bir iç sisteme sahip olmayan el-İbâne'nin Fevkıyye Hüseyin neşrindeki bölümleme göz önünde bulundurulduğu takdirde giriş kısmından sonra iki fasıldan oluşan bir mukaddime ile on dört bölüme (bab), bu bölümlerin de alt başlıklara ayrıldığı görülür. Mukaddimenin ilk faslında sünnete bağlılığın önemi vurgulandıktan sonra Mu'tezile ile Kaderiyye'nin çeşitli gruplarına ait görüşler ele alınarak eleştirilir, ikinci faslında ise Selef ulemâsının aynı konulardaki kanaatleri dile getirilir.

Eserin birinci bölümü rü'yetullaha tahsis edilmiş olup burada Allah'ın cennette görüleceğini kabul etmeyen Mu'tezile eleştirilmektedir. Halku'l-Kur'ân konusunun işlendiği iki, üç ve dördüncü bölümlerde Kur'ân-ı Kerîm'in kadîm (gayri mahlûk) olduğu hususu bazı âyetlere dayanılarak ispat edilmekte ve özellikle Cehmiyye ile Mu'tezile'nin bu hususta ki görüşleri reddedilmektedir. Ardından Selefiyye'ye mensup bazı âlimlerin konuyla ilgili görüşleri aktarıldıktan sonra Kur'an'ın okunuşunun bile mahlûk olamayacağının kanıtlanmasına çalışılmaktadır. Eserin beşinci ve altıncı bölümleri, naslarda sabit olmakla beraber zâhirî mânaları itibariyle yaratılmışlık özelliği taşıdıkları için Allah'a nisbet edilmeleri sakıncalı görünen "istivâ, nüzûl, mecî', ityân, vecih, ayn, yed" gibi haberî sıfatlara ayrılmıştır. Eş'arî'ye göre bu tür naslarda teşbih ve te'vil diye ifade edilebilecek iki yöntem de isabetsiz olup en sağlıklı yol söz konusu sıfatları aynen kabul etmek, bunların mahiyet ve keyfiyet açısından yaratıkların sıfatlarından farklı olduğuna inanmaktır.

el-İbâne'nin yedinci bölümünde ağırlıklı olarak ilim sıfatı üzerinde durulmaktadır. Daha sonra Mu'tezile ile Sünnî kelâmcılar arasında önemli bir tartışma konusu haline gelen sübûtî sıfatların müstakil birer kavram (anlam) olarak düşünülmesi meselesini ilim sıfatı örneği üzerinde aydınlatmaya çalışan müellife göre Cehmiyye, Mu'tezile ve Harûriyye'nin asıl amacı Allah'ın bütün sıfatlarını inkâr etmektir. Ancak bu gruplar, müslüman yönetimlerin tepkisinden korktukları için bu tür konularda dolaylı ifadeler kullanmaya mecbur kalmışlar ve kelime yapısı açısından sıfat olan "âlim"i Allah'a nisbet etmeyi benimsemişler, fakat bunun kökünü oluşturan "ilim" sıfatını inkâr etmişlerdir. Eserin bu bölümü, "sem'" ve "basar" sıfatlarının zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilen "ilim"den bağımsız kavramlar olduklarını ifade eden bir kısımla sona ermektedir.

Eserin sekiz, dokuz ve onuncu bölümleri kader konularına ayrılmıştır. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî burada, Mu'tezile'ye ait "Allah'ın irade sıfatının hâdis oluşu ve mükelleflerin işledikleri kötü fiilleri kapsamayışı" şeklindeki fikirlerini çürütmeye çalıştıktan sonra dokuzuncu bölümde kader problemini ilgilendiren kudret-i ilâhiyyenin kapsamı, lutuf, kâfirin dinî gerçeklere karşı duyarsız hale getirilişi (hatm, tab'-ı kalb), ecel ve rızık, hidâyet ve dalâlet gibi konulara ilişkin görüşlerinden dolayı Mu'tezile'yi eleştirmiş, ardından kaderle ilgili olarak rivayet edilen bazı hadisleri nakledip onlara karşı eleştirilerini sürdürmüştür.

el-İbâne'nin on bir, on iki ve on üçüncü bölümlerinde Mu'tezile'nin sahasını daralttığı şefaat ile varlığını kabul etmediği havz ve kabir azabı konularına temas edilmiştir. Eserin son bölümünde ise Ehl-i sünnet ile Şiî grupları arasında önemli bir tartışma alanı oluşturan devlet başkanlığı (imâmet) meselesi ele alınarak önce bazı âyetlerin dolaylı muhtevaları ve ayrıca ashabın fiilî ittifakıyla Hz. Ebû Bekir'in, ardından diğer üç halifenin hilâfetinin meşrû olduğu ispat edilmiş ve ashabın tamamı hakkında iyi niyetli ve saygılı olmanın gereği üzerinde durulmuştur.

Son dönem araştırmacılarından bazıları bugün elde bulunan el-İbâne'nin bütün bölümlerinin Eş'arî'ye ait olamayacağı, özellikle onun Ahmed b. Hanbel'e bağlılığını ifade eden ve mukaddimenin ikinci faslını oluşturan kısmın sonraki bir mensubu tarafından eserine eklenmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmuşlardır. Ancak eserin mukaddimesi ve bölümlerin muhtevası, ayrıca Maḳālât'ta hadis ve sünnet ehlince tesbit edilip kendisinin de benimsediğini

ISBN: 978-625-6997-99-8

söylediği inanç esaslarıyla karşılaştırıldığı takdirde yukarıdaki iddianın isabetsiz olduğu ortaya çıkar.

el-İbâne'nin giriş kısmı ile mukaddimesi, İbn Asâkir'in M. Zâhid Kevserî'nin katkılarıyla neşredilen (1347) Tebyînü kezibi'l-müfterî adlı eseri içinde yer almıştır. el-İbâne'nin Haydarâbâd'da yapılan ilk baskısında esere, Muhammed İnâyet Ali el-Haydarâbâdî tarafından kaleme alınmış iki zeyille baskı sırasında bunların arasına yerleştirilen, Ebu'l-Kāsım Abdülmelik b. Îsâ b. Derbâs'a ait Risâle fi'z-zeb ʿan Ebi'l-Ḥasan el-Eşʿarî adlı bir başka risâle eklenmiştir. Muhammed İnâyet'in risâleleri, Ebû Hanîfe'nin Kur'an'ın mahlûk oluşunu benimsediği yolunda el-İbâne'de yer alan ifadeler hakkındadır. Müellif bu ifadelerin Eş'arî'ye nisbet edilemeyeceğini, ayrıca aynı eserde, Ebû Hanîfe'nin Mürcie'den olduğu yolunda işaretlerin bulunduğu tarzındaki iddiaların asılsız sayılması gerektiğini ispata çalışır. Abdülmelik b. Îsâ'nın risâlesi Eş'arî'nin temel akîde kitabının el-İbâne'den ibaret olduğunu, bu eserin muhtevası ile bağdaşmayan telakkilerin ona nisbet edilemeyeceğini ifade etmektedir. el-İbâne'nin Kahire'de yapılan baskılarından başka Haydarâbâd, Medine baskıları da vardır. Eserin Fevkıyye Hüseyin Mahmûd tarafından gerçekleştirilen ilmî neşrinde İskenderiye, Ezher, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ve Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye'de bulunan nüshalar esas alınmıştır. el-İbâne'nin, hadis tahrîclerini ve tahkikini Abdülkādir el-Arnaût'un yaptığı bir neşriyle Beşîr Uyûn ve Abbas Sabbâğ tarafından gerçekleştirilen neşirleri de bulunmaktadır.

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'ye yönelttiği tenkitlerle tanınan Hasan b. Ali el-Ahvâzî'nin Meşâlibü İbn Ebî Bişr [el-Eşʿarî] adlı eserinde el-İbâne ile ilgili bazı eleştirilere rastlanmaktadır. Ahvâzî'nin bu tenkitleri diğer eleştirileri gibi İbn Asâkir tarafından Tebyînü kezibi'l-müfterî'de cevaplandırılmıştır.

Şarkiyatçıların da ilgisini çekmiş olan el-İbâne'nin İngilizce tercümesi, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve fikirleriyle ilgili geniş bir mukaddime ve önemli notlar ilâvesiyle Walter C. Klein tarafından yapılmıştır. William Thomson, "Al-Ash'arî and His al-Ibânah" başlıklı makalesinde bu tercümeyi değerlendirmiştir. W. Klein el-İbâne'nin giriş bölümünün W. Spitta tarafından Almanca'ya, A. F. Mehren tarafından Fransızca'ya çevrildiğini haber vermektedir. Richard J. McCarthy'nin The Theology of al-Ashʿarī (1953), Michel Allard'ın Le problème des attributs divins dans la doctrine d'al-Ašʿarī (1965) adlı eserlerinde de el-İbâne ile ilgili bazı önemli değerlendirme ve alıntılar bulunmaktadır. Eser, Emrullah Yüksel tarafından lisans tezi çerçevesinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Vehbî Süleyman Gāvecî, el-İbâne'nin Eş'arî'ye aidiyeti konusunu Naẓra ʿilmiyye fî nisbeti Kitâbi'l-İbâne cemîʿih ile'l-imâmi'l-celîl nâṣıri's-sünne Ebi'l-Ḥasan el-Eşʿarî adlı eserinde incelemektedir (1409/1989).[1]

2. el-LÜMA' (اللمع)

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin (ö.324/935-36) bazı kelâm konularına dair eserinin tam adı el-Lümaʿ fi'r-red ʿalâ ehli'z-zeyġ ve'l-bidaʿdır. Yazma nüshalarda ve İbn Fûrek'in Mücerred'inde adı sadece el-Lümaʿ (Kitâbu'l-Lümaʿ) şeklinde geçer. Öyle anlaşılıyor ki eserin adının devamı Ebu'l-Kāsım İbn Asâkir'den alınmıştır. İbn Asâkir, Eş'arî'ye aynı konuda farklı isimler altında başka eserler de nisbet etmiştir. Takıyyüddin İbn Teymiyye kitabın adını el-Lümaʿ fi'r-red ʿalâ ehli'l-bidaʿ olarak zikreder. Kâtib Çelebi ise itikadî esasları konu alan el-Lümʿa fi'r-red ʿalâ ehli'z-zeyġ ve'l-bidʿa adlı eserin Ebû Ma'mer Sâlim b. Abdullah el-Herevî'ye (ö.433/1042) ait olduğunu kaydeder ve Eş'arî'den hiç söz etmez.

Eş'arî, kitabının mukaddimesinde bazı konularda gerçeği açıklamak ve bâtıl görüşleri reddetmek amacıyla muhtasar bir eser kaleme aldığını belirtir. On bölümden oluşan kitabın ilk dört bölümü ilâhiyyât, üç bölümü kader, iki bölümü iman kavramı, son bölümü de imâmet konularına dairdir. Müellif ilâhiyyât konularından Allah'ın varlığı, selbî ve sübûtî sıfatları, özellikle Mu'tezile ile tartışmalı olan kelâm, irade ve rü'yetullah meselelerini ele alır. Kader

[1] Emrullah Yüksel, "el-İbâne", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 1999), 19/254-255.

ISBN: 978-625-6997-99-8

bahsinde kullara ait fiillerin yaratılmışlığı, istitâat, ta'dîl ve tecvîr meseleleri incelenmiştir. İman bahsinde imanın tanımı, sınırları ve mürtekib-i kebîrenin durumuna temas edilmiş, ardından Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in hilâfetinin meşruiyeti ve dolayısıyla Şiî iddialarının yanlış olduğu hususuna yer verilmiştir.

el-İbâne'nin aksine Eş'arî bu kitabında Ahmed b. Hanbel'den hiç söz etmez ve Selef telakkisinden uzaklaşarak akılla nakil arasında denge kurmaya çalışan kelâm metodunu benimser. Naslarda yer alan müteşâbih lafızları te'vile yönelir. Eş'arî'nin el-Lümaʿı hayatının hangi döneminde kaleme aldığına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. McDonald, Arthur Stanley Tritton ve Ignaz Goldziher gibi müsteşriklerle Selefiyye yanlılarına göre müellif bu eseri Mu'tezile'den ayrıldıktan hemen sonra yazmıştır. Çünkü ilk zamanlar Mu'tezile'nin etkisinden tam olarak kurtulamadığından eserinde aklî öğelere yer vermiştir. Hayatının sonuna doğru ise Selefiyye'nin görüşlerini benimsemiş ve el-İbâne'yi kaleme almıştır. A. J. Wensinck, Bekir Topaloğlu ve el-Lümaʿın ilmî neşrini yapan Hammûde Zekî Gurâbe'ye göre ise Eş'arî el-Lümaʿı el-İbâne'den sonra telif etmiştir. Bu âlimler, fikirlerini destekleyen en güçlü delil olarak Eş'ariyye ekolünün el-İbâne'ye göre değil el-Lümaʿdaki düşüncelere göre oluşmasını göstermektedir. Hammûde Gurâbe, hem el-Lümaʿa yazdığı takdimde hem The Islamic Quarterly'deki makalesinde bu iki eseri karşılaştırarak el-Lümaʿın daha sonra yazıldığını ispat etmeye çalışmıştır.

Eserin iki yazma nüshası bulunmaktadır; bunlardan biri Beyrut Amerikan Üniversitesi Kütüphanesi'nde, diğeri British Museum'da kayıtlıdır. Her iki nüshada da istinsah tarihi yer almamakla birlikte Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân'a göre birinci yazma daha eskidir. Richard Joseph McCarthy bu nüshanın istinsah tarihini VII-VIII. (XIII-XIV.) yüzyıllar olarak tahmin etmektedir. el-Lümaʿ değişik kişiler tarafından neşredilmiştir. Bunların başında McCarthy gelmektedir. McCarthy, Beyrut Amerikan Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüshayı esas almış, çalışmasının başına müellif ve eseriyle ilgili bir giriş koymuş ve eseri İngilizce'ye tercüme etmiştir. Ayrıca Hatîb el-Bağdâdî'nin Târîḫu Baġdâd ve İbn Asâkir'in Tebyînü kẕibi'l-müfterî adlı eserlerinde yer alan Eş'arî'ye ait bilgi ve savunmalarla Eş'arî'nin eserlerine dair listeyi ve Maḳālâtu'l-İslâmiyyîn ile el-İbâne'deki görüşlerin karşılaştırmasını içeren ekleri, Risâle fî istiḥsâni'l-ḫavż fî ʿilmi'l-kelâm'la birlikte The Theology of al-Ash'ari adıyla yayımlamıştır. Hammûde Zekî Gurâbe tarafından gerçekleştirilen neşirde British Museum, Beyrut Amerikan Üniversitesi Kütüphanesi nüshaları ve McCarthy neşri esas alınmıştır (1955). Nâşir mukaddimede bu çalışmasını McCarthy'nin hatalarını ortaya koymak amacıyla yaptığını kaydetmektedir. Her iki neşri inceleyen Abdurrahman Bedevî ise Gurâbe'nin McCarthy'den daha çok yanlış yaptığını kaydetmektedir. Eseri ayrıca Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân, Beyrut Amerikan Üniversitesi Kütüphanesi nüshasını esas alarak yayımlamıştır (1987).

el-Lümaʿ, mezhebin temel görüşlerini büyük oranda ortaya koyduğundan Eş'arîler için önemli bir eserdir. Mâtürîdîlik'te Kitâbu't-Tevḥîd'in oynadığı rolü Eş'arîlik'te el-Lümaʿ üstlenmiştir. Eş'arîler'in el-Lümaʿa çok önem verdiklerini bildiren İbn Teymiyye bu sebeple onu birçok defa şerhettiklerini, şerhedenlerin başında da Bâkıllânî'nin geldiğini belirtir. Bâkıllânî'nin ayrıca, Kādî Abdülcebbâr'ın el-Lümaʿı eleştirmek amacıyla yazdığı Naḳżu'l-Lümaʿı tenkit etmek için Naḳżu Naḳżi'l-Lümaʿ adıyla bir eser yazdığını kaydeder. el-Lümaʿ üzerine muhteva tanıtımı niteliğinde bazı çalışmalar da yapılmıştır. Bunlara örnek olarak Leonhard Rost, Hellmut Ritter, E. Bannerth, Fritz Meier ve Binyamin Abrahamov'un çalışmaları gösterilebilir.[2]

3. KİTÂBU't-TEVHÎD (كتاب التوحيد)

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö.333/944) kelâma dair eserinin adı ve müellifine nisbeti konusunda herhangi bir tereddüt yoktur. Mâtürîdî'den söz eden bütün biyografi kitapları

[2] İlyas Çelebi, "el-Lümaʿ", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2003), 27/258.

ISBN: 978-625-6997-99-8

kendisine Kitâbu't-Tevḥîd'i izâfe ettiği gibi, babası ve dedesi yoluyla müellifin öğrencisi durumunda bulunan Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî ve Kitâbu't-Tevḥîd'i en iyi şekilde anlayıp şerheden nitelikte bir eser kaleme alan Ebu'l-Muîn en-Nesefî de kitabı aynı isimle Mâtürîdî'ye nisbet etmiştir. Kâtib Çelebi ve muhtemelen ondan etkilenen Bağdatlı İsmâil Paşa'nın eserin adını Kitâbu't-Tevḥîd ve iṣbâti'ṣ-ṣıfât şeklinde kaydetmeleri, aynı konuda kaleme alınan diğer müelliflere ait eserlerin taşıdığı isme benzetme işlemi olarak değerlendirilmelidir. Kitâbu't-Tevḥîd ile yine Mâtürîdî'ye nisbeti konusunda şüphe bulunmayan Teʾvîlâtu'l-Ḳurʾân arasında üslûp, ifade, kelâmı ilgilendiren hususlardaki konu, istidlâl ve işleyiş birliği, genelde paragraf sonlarında yer alan dua ve zikir türünden cümlelerin her iki eserde aynı lafızlarla tekrarlanması da iki eserin bu müellife ait olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca Ebu'l-Muîn en-Nesefî'ye ait Tebṣıratu'l-edille'nin kaynakları üzerinde yapılan bir çalışmada, Mâtürîdî'nin görüşü olarak zikredilen çeşitli konularla ilgili on beş kadar metin parçasının Kitâbu't-Tevḥîd'de aynen veya yakın ifadelerle yer aldığı tesbit edilmiştir.

Kitâbu't-Tevḥîd'de başlıklar halinde bir bölümleme yoktur. Sadece otuz yedinci sayfadan başlayıp kitabın sonuna kadar devam eden otuz beş kadar "mes'ele" başlığı bulunmakta ve bunlar genelde önemli konuların baş tarafında yer almaktadır. Eserin muhtevasını bir mukaddimeden sonra beş bölüm halinde incelemek mümkündür. Dinî konuları nakle ve akla dayanan deliller çerçevesinde tesbit edip öğrenmenin gereği vurgulandıktan sonra mukaddime durumundaki bahiste beşerî ihtiyaçlar için gerekli olan ve değer hükmü taşıyan bilgilerin elde edilme yolları üzerinde durulmuştur. Eserin birinci bölümü ilâhiyyât konularını içermekte olup burada âlemin yaratılmışlığı, Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, fiilleri, özel olarak kelâm sıfatı ve rü'yetullah konuları işlenmiştir. Bölümün bundan sonraki bahislerinde tevhid ilkesini zedeleyen ve ona karşı çıkan görüş ve ekollerin eleştirisi yapılmakta, özellikle düalistlerin reddine önem verilmektedir. Nübüvvet konularına ayrılan ikinci bölümde nübüvvetin akaid içindeki yeri, insanlığın dünya ve âhiret saadeti için nübüvvete olan ihtiyacı, Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı, nübüvvet karşıtı telakkilerin reddi ve hıristiyanların Hz. Îsâ'nın ulûhiyyeti hakkındaki görüşlerinin tenkidine yer verilmiştir. Kitâbu't-Tevḥîd'in üçüncü bölümü kazâ ve kadere ayrılmıştır. "İsabetli söz ve isabetli davranış" demek olan hikmetle bunun aksini ifade eden sefeh kavramlarını, dolayısıyla adl ve zulüm terimlerini hareket noktası kabul eden Mâtürîdî, kitabının bu bölümünde kader probleminin çeşitli yönlerini ele alıp aklî ve naklî delillerle işlemeye çalışır ve bu arada başta Kâ'bî olmak üzere Mu'tezile'yi, ayrıca Cebriyye'yi eleştirir. Klasik kelâm kitaplarında genelde âhiret bahisleri içinde ele alınan büyük günah meselesiyle "iman ve İslâm" veya "esmâ ve ahkâm" başlıkları altında eserlerin sonlarında yer verilen konular Kitâbu't-Tevḥîd'in dördüncü ve beşinci bölümlerini teşkil eder. Bunların ilkinde müellif, günah işlemenin iman hayatında meydana getirdiği tahribat hakkında akaid mezheplerinin ileri sürdüğü fikirleri zikrettikten sonra kendi görüşünü çok sayıda âyet ve bunlar üzerinde yürüttüğü istidlâller çerçevesinde ortaya koyar. Mâtürîdî'nin, özellikle büyük günah işleyen müminin psikolojisini tahlil edip onun gönül hayatının derinliklerinde yer tutmuş bulunan Allah, peygamber ve müslüman toplum sevgisini tesbit etmekteki mahareti, ayrıca insana değer vermeyen suçlayıcı telakkiler karşısında inanmış insanı savunup yücelten istidlâlleri dikkat çekicidir. Dördüncü bölüm, şefaat konusunu ele alan ve şefaatin büyük günah işleyenleri de kapsayacağını kanıtlayan kısımla sona ermektedir. Eserin beşinci bölümü iman kavramına ayrılmış olup burada merkezini imanın teşkil ettiği dinî hayatın tasdik, ikrar ve amel diye ifade edilen üç unsurundan her birinin ebedî kurtuluşa etkisi üzerinde durulmakta ve imanla İslâm terimlerinin içeriği hakkında bilgi verilmektedir.

Kitâbu't-Tevḥîd, naklin yanında akla da önem veren kelâm akımının ve kelâm telif türünün alanıyla ilgili temel konulara yer veren ilk eserdir. IV. (X.) yüzyılın başlarında kaleme alınıp günümüze intikal eden Mu'tezîlî, Şiî, Selefî ve Eş'arî eserleri içinde, sonraları ortak konular olarak tartışılan akaid meselelerini Kitâbu't-Tevḥîd'de olduğu gibi sistematik yaklaşımla ve ilmî istidlâllerle ele alıp işleyen başka bir eserin varlığı bilinmemektedir. Üzerine şimşekleri

ISBN: 978-625-6997-99-8

çekmiş bir mezhepten ayrılan, ilmî ve felsefî tartışmaların yürütüldüğü bir bölgede yaşayan Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, Sünnî kelâmın kurucusu olarak kabul edildiği halde gerek kendisine nisbet edilen risâlelerde gerekse İbn Fûrek tarafından ona izâfe edilerek düzenlenen, birçok ilâveyi de içerdiği anlaşılan eserde kuruculuk vasfına hak kazandıran bir muhteva görülmemektedir.

Eldeki eserler belge olarak kabul edildiği takdirde Kitâbu't-Tevḥîd'in, ayrıca Teʾvîlâtu'l-Ḳurʾân içinde bol miktarda bulunan kelâmî düşüncenin Sünnî kelâm akımına yön verdiğini söylemek gerekir. Daha sonra telif edilen kelâm kitaplarının muhtevasında mevcut bazı sem'iyyât bahisleriyle imâmet konusunun Kitâbu't-Tevḥîd'de yer almayışı onun yön verici niteliğini zayıflatmaz. Çünkü üç temel iman ilkesinden birini oluşturan âhiretin en önemli yönü ebedî kurtuluş meselesidir. Mâtürîdî kitabının son iki bölümünde bu konuyu tatminkâr bir şekilde işlemiştir. Âhiretle ilgili diğer meseleler ise nakle dayanan ve sistematik yaklaşıma uygun bulunmayan konulardır. Siyasî-hukukî nitelikte bir problem olan devlet başkanlığı konusunun Şîa'nın özel tutumu sebebiyle kelâm alanına girmesi sistem dışı bir olgudur.

Kitâbu't-Tevḥîd'in dikkat çeken bir yönü de konuları işlerken gerektiğinde naslar çerçevesinde, çok defa da müstakil olarak farklı açılardan meseleleri ele alması ve orijinal istidlâller yürütmesidir. Eserde yer alan istidlâllerin çoğu sonraki kelâm kitapları için örnek teşkil etmiştir. Kitapta düalist inançlara ve Mu'tezilî telakkilere -ikinci akıma yönelik olarak bazan aşırıya kaçacak şekilde- eleştirilerin yer alması, bu inanç ve akımların Mâverâünnehir'de etkili bir konumunun bulunmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Eserde kullanılan dil ve üslûp, hem onun alanında ilk kitap özelliği taşıdığını hem de müellifinin ana dilinin Arapça olamayacağını kanıtlayıcı niteliktedir. Birçok cümlenin kuruluşuna bakıldığı takdirde Mâtürîdî'nin Türk asıllı olduğunu söylemek gerekir. Ondan söz eden kaynaklar, Kitâbu't-Tevḥîd'in Teʾvîlât'ın aksine imlâ ve takrir yoluyla değil telif olarak meydana geldiğini kaydeder. Bununla birlikte eserin daha ilk dönemlerden itibaren zor ve girift olduğu kabul edilmiş, fakat üzerinde herhangi bir şerh veya hâşiye çalışması yapılmamıştır. Ayrıca terminolojinin yeni oluşmaya başladığı döneme ait bir telif olması ve kitabın tek yazma nüshasının bulunması, bazı yerlerde silintilerin yer alması da anlaşılmasının önünde engeller teşkil etmektedir. Şarkiyatçı Josef van Ess, Joseph Schacht'ın Kitâbu't-Tevḥîd'i neşretmek istediği halde güçlüğünü düşünerek vazgeçtiğini belirtir. Her şeye rağmen eserde tutarlı bir düşünce örgüsü, âhenkli bir iç sistem ve sık sık tekrarlanan iç atıfların mevcudiyeti onun dikkatli bir inceleme ile anlaşılmasına imkân vermektedir.

Kitâbu't-Tevḥîd'in tek yazma nüshası İngiltere'de Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Hasan Kâfî Akhisârî, Ravżâtu'l-cennât fî uṣûli'l-iʿtiḳādât adlı eserinin Berlin nüshasında Kitâbu't-Tevḥîd'in bir yazma nüshasını Mekke'de gördüğünü ifade ediyorsa da bu nüshanın mevcudiyeti tesbit edilememiştir. 206 varaktan ibaret olan nüshanın varaklarının kenarındaki "beleğa" kaydı ve yine kenarda kaydedilen bazı farklı kelimelerin yanında, "nüsha" kelimesinin kısaltması "خ" harfiyle metnin tashih edildiğini gösteren "صح" işaretinin bulunmasından nüshanın mukabele gördüğü anlaşılmaktadır. İlk altmış dört yaprağının kenarında yer yer göze çarpan şerh niteliğindeki açıklamaların Teʾvîlât şârihi Ebu'l-Muîn en-Nesefî veya Alâeddin es-Semerkandî'ye ait olması muhtemeldir.

İlkin 1953 yılında Joseph Schacht tarafından bir makalede etraflıca tanıtılan Kitâbu't-Tevḥîd'in Maniheizm, Deysâniyye ve Merkūniyye hakkında bilgi veren kısımlarını Georges Vajda 1966'da tercüme etmiş ve bu inançlara dair bilgi vermiştir. Ayrıca David Thomas, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Hz. Îsâ'nın ulûhiyyeti hakkındaki görüşlerine dair kaleme aldığı makalesinde kitabın 332-340. sayfalarının tahkikini ve İngilizce çevirisini yapmıştır.

Kitâbu't-Tevḥîd Fethullah Huleyf tarafından neşre hazırlanmış ve Beyrut Doğu Edebiyatı Enstitüsü'nce yayımlanmıştır (1970). Aynı baskı İstanbul (1979), Beyrut (1982) ve İskenderiye'de ofset yoluyla tekrarlanmıştır. Arapça ve İngilizce önsözlerin eklenmesiyle gerçekleştirilen Huleyf neşri tek nüshası bilinen eseri kolay ulaşılabilir hale getirmişse de

ISBN: 978-625-6997-99-8

metnin doğru olarak anlaşılıp tesbit edilmesi ve gerekli dipnotlarının konulması açısından başarılı olamamıştır. Nitekim Josef van Ess ile von Hans Daiber kaleme aldıkları makalelerde, Ulrich Rudolph da Mâtürîdî ve Semerkant'ta Sünnî kelâm konusunda telif ettiği eserde Huleyf neşrinin hatalarına geniş yer ayırmışlardır. Kitâbu't-Tevḥîd'in Hüseyin Sudi Erdoğan tarafından başarısız bir tercümesi de yapılmıştır (1981). Son olarak Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi'nin neşre hazırladığı eser Bekir Topaloğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir (2003).[3]

4. el-İNSÂF (الإنصاف)

Bâkıllânî'nin (ö.403/1013) kelâma dair eseri, bazı kaynaklarda, muhtemelen İbnu's-Sîd el-Batalyevsî'nin aynı adla başlayan kitabıyla karıştırılarak el-İnṣâf fî esbâbi'l-ḫilâf olarak kaydedilmiştir. Eserin başında müellif, Hürre isimli bir kadının dinen inanılması ve bilinmesi gereken konuların kaleme alınması yolundaki talebine cevap vermek üzere bu kitabı telif ettiğini belirtir. Buna göre el-İnṣâf, tabakat kitaplarında Bâkıllânî'nin eserleri arasında zikredilen Risâletu'l-Ḥürre ile aynı kitap olmalıdır. Ayrıca İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Risâletu'l-Ḥürre'ye yaptığı atıfları burada bulmak mümkündür. Eserin el-İnṣâf fîmâ yecibü iʿtiḳādüh ve lâ yecûzu'l-cehlü bih adıyla neşredilip şöhret bulması, tek yazma nüshaya dayalı metninin başında yer alan benzer bir ifadeden hareketle muhtemelen müstensih tarafından yapılan adlandırmadan kaynaklanmıştır.

Eserin içerdiği konular belli bir sıralama mantığına göre verilmişse de kitapta daha çok tartışmaya yol açan meseleler üzerinde durulduğu görülmektedir. Mükellefin bilmesi gereken ilk bilgiler çerçevesinde bilgi ve varlık konularıyla ilgili kısa açıklamalarla tamamı yirmi madde halinde özetlenebilen ve çoğu ulûhiyyet bahsini ilgilendiren bir giriş kısmından sonra, genellikle "mesele" veya "fasıl" başlıkları altında isbât-ı vâcib ve ilâhî sıfatlar ele alınmış, efʿâl-i ibâd ve istitâat bahisleri çerçevesinde kader konusuna sıfatlarla bağlantılı olarak temas edilmiş, ardından âhiret, iman, nübüvvet ve imâmet konularına yer verilmiştir. Eserin bundan sonraki bölümünde Havâric, Şîa ve Muʿtezile hedef alınarak sırasıyla halku'l-Kur'ân, kader, şefaat ve rü'yetullah meseleleri tartışmalı bir şekilde incelenmiş, bu arada en geniş yer halku'l-Kur'ân'a ayrılmıştır.

el-İnṣâf'ta, mütekaddimîn dönemi kelâmcılarının sistematik olmaktan çok dönemin problemlerini öne çıkaran bir plan örgüsünü görmek mümkündür. Eserde felsefî ve teknik bir dil yerine edebî ve etkileyici bir üslûbun kullanılmasına özen gösterilmiş, ele alınan konularla ilgili olarak istidlâl yapılırken aklî deliller yanında Kur'an âyetlerine de çokça yer verilmiş ve hadislere atıflar yapılmıştır.

M. Zâhid Kevserî'nin tek nüshaya dayanarak neşrettiği eser (1382/1963), İmâdüddin Ahmed Haydar tarafından yalnızca hadis tahrîcleri ilâve edilerek yeniden yayımlanmıştır (1407/1986).[4]

5. et-TEMHÎD (التمهيد)

Bâkıllânî'nin (ö.403/1013) kelâma dair eserinin adı Paris nüshasında et-Temhîd fi'r-red ʿale'l-mülḥideti'l-muʿaṭṭıla ve'r-Râfiża ve'l-Ḫavâric ve'l-Muʿtezile, Süleymaniye (Ayasofya) ile Âtıf Efendi kütüphanelerindeki nüshalarında Kitâbü Temhîdi'l-evâʾil ve telḫîṣi'd-delâʾil şeklindedir. Müellif el-Beyân adlı eserinde bu kitabına et-Temhîd adıyla atıfta bulunmakta, ayrıca eser çeşitli kaynaklarda bu adla geçmektedir. et-Temhîd'i neşredenlerin de belirttiği gibi kitabın ismine yapılan ilâveler müstensihlere veya bazı araştırmacılara ait olmalıdır. Yaklaşık doksan babdan meydana gelen et-Temhîd'in muhtevasını mukaddime ve girişten sonra beş bölüm halinde ele almak mümkündür. Mukaddimede eserin "emîr"in isteği üzerine kaleme alındığı belirtilmekte ve içeriğine kısaca işaret edilmektedir. Bu emîr Büveyhî Hükümdarı

[3] Bekir Topaloğlu, "Kitâbü't-Tevhîd", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2002), 26/117-119.
[4] M. Sait Özervarlı, "el-İnsâf", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2000), 22/319.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Adudüddevle'dir. İbn Asâkir, Bâkıllânî'nin eserini Adudüddevle'nin hocalığını yaptığı oğlu için kaleme aldığını söylemektedir. Eserin girişi bilgi meselesiyle ilgili olup burada ilmin tarifi, kısımları, beş duyu, iç duyu, istidlâl çeşitleri, delil ve istidlâl münasebeti gibi hususlar özlü biçimde işlenmiştir. Allah'ın varlığı konusuna ayrılan birinci bölüm insan bilgisinin yöneldiği alanlar (mâlûmat), varlık çeşitleri, âlemin yaratılmışlığı gibi meselelerle başlayıp Allah'ın varlığı, birliği, hay, alîm, semî', basîr, mütekellim ve mürîd gibi sıfatlarının açıklanmasıyla devam eder. Ardından İslâm'ın ulûhiyyet anlayışına ters düşen inanç gruplarının görüşleri reddedilir. Bunlar âlemin bir yaratıcı olmadan kendiliğinden meydana geldiği anlayışı, yedi yıldız telakkisini benimseyenler, düalistler, Mecûsîler, Allah'ı cevher diye niteleyen hıristiyanlar, ekānîm-i selâse, ittihâd ve hulûl konularıdır. İkinci bölümün başında nübüvveti benimsemeyen Berâhime tenkit edilir. Hz. Muhammed'in nübüvvetini inkâr eden yahudiler, Mecûsîler, Sâbiîler ve hıristiyanların bu bağlamdaki telakkileri tartışılır; i'câzu'l-Kur'ân'ın yahudi ve hıristiyanlarca kabul edilmeyişi eleştirilir. Yahudilerin Hz. Mûsâ'dan sonra bir peygamberin ve şeriatın gelmeyeceği, dolayısıyla Mûsâ şeriatının neshedilmediğine dair ileri sürdükleri delillerin geçersizliği ispat edilir.

et-Temhîd'in en hacimli kısmı Allah'ın sıfatlarına ayrılan üçüncü bölümüdür. Müellif konuya Mücessime'yi eleştirmekle başlar. Ardından Mu'tezile kelâmcıları tarafından kabul edilmeyen hayat, ilim, kudret gibi mâna sıfatlarının zât-ı ilâhiyyeye nisbetinin gereği hakkında bilgi verilip Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin "ahvâl" teorisi tenkit edilir ve Mu'tezile'nin mâna sıfatlarının reddine dair ortaya koyduğu deliller çürütülür. Bâkıllânî zât-ı ilâhiyyeye sıfat nisbet etmekle O'nu vasfetmek arasındaki fark üzerinde durarak (mâna sıfatları-mânevî sıfatlar) isim-müsemmâ münasebetini konu edinir; ilâhî isim veya sıfatların taksimine değinir; harflerden ve lafızdan oluşmayan ilâhî kelâmın mahlûk olmadığı meselesini geniş biçimde tartışır; Mu'tezile'nin bazı anlayışlarına kısaca temas ettikten sonra yine sıfat bahsine döner. Burada haberî sıfatlardan "vech" ve "yed" kavramları, ayrıca rü'yetullah konusu işlenir. Ardından irade ve kudret sıfatları çerçevesine giren kader meselesi ele alınır; önce ilâhî iradenin bütün nesne ve olaylara taalluku üzerinde durulur, ihtiyarî fiillerin teşekkülünde beşerî kudretin de rol aldığına temas edilir; Mu'tezile'ce benimsenen "tevellüd"ün yanlışlığı belirtilir ve ihtiyarî fiillerin sadece kulun iradesiyle meydana gelemeyeceği anlatılır. Ehl-i sünnet tarafından Mu'tezile'ye Kaderiyye denmesinin sebebine değinildikten sonra -kelâm kitaplarında kader meselesine bağlı konular olarak incelenen- rızık, fiyatların yükselmesi-düşmesi, ecel, hidayet ve sapıklık bahisleri işlenir.

Dördüncü bölümde büyük günah işleyenlerin durumu çerçevesinde iman, islâm, esmâ ve ahkâm konuları incelenir. Burada önce iman, islâm ve küfrün tanımı ve açıklanması yapılır, ardından fâsıkın (büyük günah işleyen mümin) mümin olup olmadığı hususu tartışılır, va'd ve vaîd terimleri konu edinilir, şefaatin mürtekib-i kebîre için de vâki olacağı hususu ispat edilmeye çalışılır. et-Temhîd'in beşinci bölümü devlet başkanlığı (imâmet) hakkındadır. Bâkıllânî burada daha önce Menâḳıbu'l-eʾimme adlı kitabına giriş niteliğinde bir risâle yazdığını, risâleyi bazı ilâve ve çıkarmalarla bu eserine naklettiğini belirtir. Müellif, Şîa'nın "nas tezi"nin eleştirisine bir giriş olmak üzere bilgi vasıtalarından haberin mânasını, çeşitlerini, mütevâtir haberle haber-i vâhidi kısaca işler. Ardından Hz. Ali'nin imâmetine dair "nas" diye aktarılan haberlerin eleştirisine ve ihtiyar (tercih/seçim) yönteminin ispatına geçer. Kendisine biat edilecek imamın özelliklerini anlatır. Daha sonra Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin imâmetlerinin meşruiyetini, Şîa mensuplarının ileri sürdüğü iddiaları, Hz. Ali ile bazı ashap grupları ve Havâric arasındaki anlaşmazlıklara değinir, bu arada büyük İslâm çoğunluğunun imâmete dair Sünnî görüşünü de ortaya koyar.

et-Temhîd'de tartışma üslûbu ("Eğer denilirse ..." "şöyle cevap verilir ...") kullanılmıştır. Eserde âhiret bahisleri dışında Sünnî kelâmının hemen bütün konuları ele alınmış, daha sonra gelen Eş'arî kelâmcıları için bir örnek ortaya konmuştur. Kitaptaki tartışmaların çoğunun Mu'tezile'ye yönelik olduğu görülmektedir. Bu arada İslâm dışı gruplarla ilgili eleştirilerle

ISBN: 978-625-6997-99-8

imâmete dair açıklamaların fazla uzatıldığı kabul edilmektedir. et-Temhîd, Bâkıllânî'nin doğduğu tarihlerde vefat eden Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Kitâbu't-Tevḥîd'iyle mukayese edildiğinde hacim bakımından birbirine yakın olan bu iki eserden et-Temhîd'de muhtevanın beşte birinden fazla bir kısmının Sünnî kelâmının ikinci derecedeki konuları arasında yer alan imâmete ayrıldığı görülür. İki eserde konuların ele alınışı genel kültür, mantıkî bağlantı, ilmî üslûp ve naslara başvuru açısından karşılaştırıldığında Kitâbu't-Tevḥîd'in daha üstün olduğu ortaya çıkmaktadır.

et-Temhîd'in bugüne kadar üç nüshası tesbit edilmiştir. Bunlardan birincisi 472'de (1079) istinsah edilen Paris nüshası olup varak 61a'dan itibaren İmâdüddin neşrine göre 191 sayfa eksiktir. İkinci nüsha Süleymaniye, üçüncü nüsha Âtıf Efendi kütüphanelerindedir (istinsah tarihi 555 [1160] olup halen bu kütüphanede yer almamaktadır, krş. McCarthy, neşredenin girişi, s. 27). Eser ilk defa Mahmûd Muhammed el-Hudayrî – Muhammed Abdülhâdî Ebû Rîde tarafından et-Temhîd fi'r-red ʿale'l-mülḥideti'l-Muʿaṭṭıla ve'r-Râfiża ve'l-Ḫavâric ve'l-Muʿtezile adıyla yayımlanmışsa da burada sadece Paris nüshasına dayandığından metnin üçte birinden fazlası eksiktir. Neşrin sonuna Kādî İyâz'ın Tertîbu'l-medârik'inde Bâkıllânî'ye ait biyografi kısmı eklenmiş ve et-Temhîd hakkında bazı notlar konmuştur. R. J. McCarthy, Kitâbu't-Temhîd adıyla gerçekleştirdiği neşirde üç nüshayı göz önünde bulundurmakla birlikte imâmet bahsine yer vermemiş, buna sebep olarak da imâmetin kelâmın temel konularından olmayışını ve kendisinin bu kısmı neşretmeye hazır bulunmayışını zikretmiştir. et-Temhîd'in İmâdüddin Ahmed Haydar tarafından (Kitâb) Temhîdu'l-evâʾil ve telḫîṣu'd-delâʾil adıyla yapılan neşri metnin tamamını ihtiva etmekte olup matbu iki nüshaya dayanmaktadır. et-Temhîd üzerine Ebu'l-Kāsım Abdülcelîl b. Ebû Bekir er-Rabaî ed-Dîbâcî (İbnu's-Sâbûnî) et-Tesdîd fî şerḥi't-Temhîd adıyla bir şerh yazmıştır. et-Temhîd'le ilgili çeşitli makaleler kaleme alınmış olup bazıları şunlardır: Armand Abel, "Le chapitre sur le Christianisme dans le Tamhîd d'al-Bâqillânî"; "Le chapitre sur l'imâmat dans le Tamhîd d'al-Bâqillânî"; José Maria Fórneas Besteiro, "al-Tamhīd de al-Bāqillānī y su transmisión en al-Andalus"; Kambiz Ghaneasbassiri, "The Epistemological Foundation of Conceptions of Justice in Classical Kalâm: A Study of 'Abd al-Jabbâr's al-Mughnî and Ibn al-Bâqillânî's al-Tamhîd".[5]

6. MÜCERREDÜ MAKĀLÂT (مجرّد مقالات)

İbn Fûrek'in (ö.406/1015) Eş'arî'nin kelâma dair görüşlerine yer verdiği eserinin tam adı Mücerredü Maḳālâti'ş-Şeyḫ Ebi'l-Ḥasan el-Eşʿarî'dir. Müellif, mukaddimede Eş'arî'nin kelâmî görüşlerinin esaslarını ve delillerini eserlerinden derlediğini, kitaplarında bulunan ifadeleri aynen aldığını, bulamadığı konularda ise onun yöntemini uygulayarak kendisine ait bazı görüşleri kaydettiğini belirtir. Eş'arî'nin değişik kitaplarında yer alan aynı konudaki farklı görüşlerinden hangisinin tercih edilmesi gerektiğine de işaret ettiğini bildirir. İbn Fûrek eserini, Muhammed b. Mutarrif el-Esterâbâdî adlı bir kişinin Eş'arî'nin görüşlerini bir araya toplaması ve ona ait olanlarla olmayanları birbirine karıştırması üzerine kaleme aldığını söyler. Kendisinin Eş'arî'ye nisbet ettiği görüşlerin ashâb-ı hadîs grubuna mensup kelâmcıların (nüzzâr) ittifak ettiği hususlar olduğunu, bu kelâmcıların ihtilâf ettiği görüşleri ise başka bir kitapta inceleyeceğini bildirir.

Mücerredü Maḳālât, Sünnî kelâm eserlerinin planından farklı bir şekilde tertip edilmiştir. Kitapta altmış altı fasıl mevcut olup bunların sekiz bölüm halinde tanıtılması mümkündür. Dokuz fasıldan oluşan birinci bölümde bilgi bahsine yer verilmiştir. Burada bilginin tanımının yanı sıra nitelikleri, bilginin kaynakları olarak duyular, haber ve nazar, Muhammed b. Mutarrif el-Esterâbâdî'nin bu konuda Eş'arî'ye nisbet ettiği görüşlerin ona aidiyetinin tartışılması, bilginin kaynakları hakkında müslümanlar arasında ihtilâflı olan meselelerde Eş'arî'nin görüşü, hakikat ve mecazın anlamı, aklî deliller ve akıl yürütmenin önemi gibi konular yer alır. Onuncu

[5] Bekir Topaloğlu, "et-Temhîd", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2011), 40/415-416.

ISBN: 978-625-6997-99-8

fasılda Allah'ın insanlara lutfettiği en büyük nimetin hayat veya iman ya da her ikisinin olduğu yolundaki telakkiler zikredilir.

Eserin on birden itibaren sekiz fasıl devam eden ikinci bölümünde ulûhiyyet bahisleri işlenmiştir. Bu bölümde âlemin yaratılmışlığı, dolayısıyla ilim, irade ve kudret sahibi bir varlığın mevcudiyeti, isim-sıfat-mevsuf ilişkisi, ilâhî sıfatların çeşitleri, Kur'an ve Sünnet'te geçen ilâhî isim ve sıfatların mânası, kelâm ve irade sıfatları, Allah'ın gözle görülmesinin imkânı ve müminlerce âhirette görüleceğine inanmanın gerekliliği gibi hususlar incelenir. On dokuzuncu fasıldan yirmi altıncı faslın sonuna kadar devam eden üçüncü bölüm kader konusuna tahsis edilmiş olup burada insanlara ait ihtiyarî fiillerin Allah tarafından yaratıldığı, istitâat, lutuf, salâh ve aslah, tevellüd bahislerinin yanında yine kader konularından olan ecel ve rızık meseleleri, tecvîr ve ta'dîl mevzuları işlenmiştir. Altı fasıldan oluşan dördüncü bölümde esmâ ve ahkâm bahislerinden iman, küfür, bunlarla nitelenen kişiler, günahlar ve dereceleri, imanda istisna, va'd ve vaîd ile şefaat meseleleri üzerinde durulmuş, ardından bir fasıldan oluşan beşinci bölümde kabir hayatı, mîzan, sırat, havz-ı kevser ve hesaba çekilme konularına temas edilmiştir. Kitabın altıncı bölümü de bir fasıl olup nübüvvete dairdir. Burada nebî ve resul kelimeleri açıklandıktan sonra peygamber göndermenin vücûb değil lutuf olduğu belirtilmiş, peygamberin vasıflarından söz edilmiş, nübüvvetin ispatında mûcizenin önemi ve Resûl-i Ekrem'in daha çok Kur'an mûcizesi hakkında fikir yürütülmüştür. Eserin yedinci bölümünü teşkil eden otuz beşinci fasılda imâmet konusu işlenmiştir. İbn Fûrek, Eş'arî'ye nisbet ettiği telakkilere göre temelini risâletin meydana getirdiği imâmetin gerekliliği aklen değil dinen sabittir. İsmet sıfatı risâlette şartsa da imâmette şart değildir. İmam uygun adayın bulunması halinde Kureyş'ten olmalı ve belli vasıfları taşıyan kişiler (ehlu'l-hal ve'l-akd) tarafından seçilmelidir. İlk dört halifenin üstünlüğü hilâfet sıralarıyla ilişkili olup hepsi meşrudur. Hz. Ali'nin hilâfeti nasla değil biatla oluşmuştur. Kendisiyle diğer ashap arasında ortaya çıkan ihtilâflarda Ali haklı olmakla birlikte karşısında yer alanlar da bir ictihada dayanarak hareket etmiştir.

Mücerredü Maḳālât'ın otuz altıncı faslı kelâmla usûl-i fıkıhta müşterek olan konulara ayrılmıştır. Burada, muhtemelen Ebû Hanîfe'den esinlenerek iki ilim arasında ortak bir kavram olan "fıkıh" kelimesinden hareketle dinî hükümlerin bilinmesinde kitap, sünnet, icmâ ve kıyastan söz edildikten sonra muhkem ve müteşâbih, hakikat ve mecaz ve ef'âl-i nebînin bağlayıcılığı üzerinde durulmuş, usûl-i fıkhın bahislerine işaret edilmiş ve nesih konusuna bakış yapılmıştır. Kitabın üçte birinden fazla bir hacme sahip bulunan sekizinci bölüm çeşitli konulara ayrılmıştır. Bu bölümde atomun (cüz-i lâ yetecezzâ) varlığı, cisim ve onun hakkında verilen hükümler, bekā-fenâ, oluşlar-renkler, mevcûd-ma'dûm, arazların cevherde bulunma zorunluluğu, kümûn-zuhûr, halâ-melâ', zaman-mekân, yerin hareketsiz bir şekilde boşlukta durması ve bunun sebepleri gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

Eser, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin zamanımıza ulaşmayan otuz iki kitabından istifade edilerek hazırlanmış olması bakımından önemlidir. Eş'arî'nin Maḳālât ve el-Lümaʿ adlı kitaplarına atfen verilen bilgiler bugün elde bulunan bu kitaplarda aynen mevcuttur. Bununla birlikte 330 sayfalık eserin sadece yetmiş sekiz sayfasında görülen kitap atıfları, Mücerredü Maḳālât'ın muhtevasının en çok dörtte birinin Eş'arî'ye ait kitaplara dayandığını, diğer kısımlarının ise isnad kullanmaksızın, "Şöyle bir kanaate sahipti" gibi ifadelerle ona izâfe edildiğini göstermektedir. Süleymaniye, Âtıf Efendi ve Köprülü kütüphanelerinde yazma nüshaları mevcut olan Mücerredü Maḳālât Ârif Hikmet Kütüphanesi'ndeki nüshası esas alınarak Daniel Gimaret tarafından neşredilmiştir (1987).[6]

[6] Yusuf Şevki Yavuz, "Mücerredü Makālât", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2020), 31/447-448.

ISBN: 978-625-6997-99-8

7. USÛLU'd-DÎN (أصول الدين)

Abdülkāhir el-Bağdâdî'nin (ö.429/1037-38) kelâma dair eserinin adı mukaddimede zikredilmemekle birlikte "Bu, usûlu'd-dînden olan on beş aslı anlattığımız kitaptır" şeklindeki ifadede yer almaktadır. Eser Kütübî ve Sübkî tarafından Kitâbu'l-Îmân ve uṣûlüh adıyla kaydedilmiştir. Muhtemelen bunun sebebi müellifin, el-Esmâʾ ve'ṣ-ṣıfât'ında "el-Kitâb elleẕî efrednâhu fî mesâʾili'l-îmân ve uṣûlihî ve ebvâbihî ve fuṣûlih" biçiminde bu kitaba atıfta bulunmasıdır. Kâtib Çelebi eseri Kitâbu'l-Uṣûli'd-dîniyye ismiyle zikretmiş, Ziriklî, matbu Uṣûlu'd-dîn'i kaydettikten sonra müellife el-Îmân ve uṣûlüh adlı başka bir kitap nisbet etmiştir. Brockelmann ise Ritter'in verdiği kayıtlara dayanarak Uṣûlu'd-dîn adını kullanmıştır. Gerçekten Abdülkāhir el-Bağdâdî'nin günümüze ulaşmayan el-Îmân ve uṣûlüh adlı bir eserinin bulunması ihtimal dahilindedir; çünkü Uṣûlu'd-dîn'de imanı teşkil eden unsurlar tartışılırken bu konunun sadece imana tahsis edilen bir kitapta ayrıntılı biçimde ele alındığı kaydedilmektedir.

Sade bir dille kaleme alınan Uṣûlu'd-dîn kısa bir mukaddimenin ardından on beş asla ve her asıl on beş meseleye ayrılmıştır. Mukaddimede müellif on beş aslı sıralamış, ardından re'y ve hadis ehlince iman esaslarının bundan ibaret olduğunu söylemiş, eserinin 225 meseleyi kapsadığını belirtmiştir. Bağdâdî on beş asıldan her birinin başında içerdiği on beş meseleyi de zikretmiştir. Uṣûlu'd-dîn'in muhtevasını altı bölüm halinde ele almak mümkündür. İlk bölüm birinci asıldan ibaret olup bilgi ve varlık bahislerine ayrılmıştır. Müellif burada ilmin tarifini yaptıktan sonra Sûfestâiyye'nin varlık hakkındaki olumsuz anlayışını eleştirmiş, ilmin diğer arazlar gibi müstakil bir mâna halinde âlimde bulunduğunu belirtmiş, buna karşı çıkan Dehriyye ve Mu'tezile mensuplarını tenkit etmiştir. Ardından ilimleri bölümlere ayırıp kısaca anlatmış, bilgi vasıtalarından olan beş duyuya ve akıl yoluyla bilgi edinmeye değinmiş, yine bilgi edinme yollarından birini teşkil eden haber konusunu ele alıp kısımları mütevâtir, âhâd ve ikisi arasında yer alan müstefîz adıyla açıklamıştır. Duyu ve haber dışındaki nazarî ilimler aklî istidlâl, tecrübe ve gelenekler, dinin sunduğu bilgiler ve ilham yoluyla bilinenler şeklinde bölümlenmiş, daha sonra Kitap ve Sünnet, icmâ ve kıyasa temas edilmiş, ilim veya amel gerektirmeleri açısından mütevâtir ile âhâd haberlere dair bilgi verilmiştir. Bölümün sonunda akılla ve sadece şeriat yoluyla bilinebilecek hususlarla bunların doğuracağı dinî sorumluluk üzerinde durulmuş, dolayısıyla fetret ehlinin âhiretteki konumuyla ilgili tartışmalara ışık tutulmuştur.

Uṣûlu'd-dîn'in 2-6. asılları kelâm ilminin ulûhiyyet bahislerine dair olup kitabın üçte birini aşan bir hacme sahiptir. Burada önce cevher ve araz yoluyla âlemin yaratılmışlığının ispatına çalışılmış, bu meyanda cevherlerin ve özellikle arazların varlığı, arazların kısımları, süreklilik arzetmeyişleri, cisimlerin arazlardan ayrı bulunamayışı, dolayısıyla fâni oluşu ele alınmış, arzın ve semâvatın hareket veya sükûn halinde bulunuşuna değinilmiş, bunlardan meydana gelen âlemin de fâni olduğunun kanıtlanmasına çalışılmıştır. Her yaratılmışın bir yaratıcısının bulunacağı tezinden hareketle Allah'ın varlığının ispatına girişilmiş, O'nun kadîm ve kendinden mevcut (kıyâm bi-nefsihî) olduğu belirtilmiş, selbî/tenzîhî sıfatları meyanında mekân işgal etmediği, yaratılmışlara özgü acz vb. niteliklerden uzak bulunduğu ispat edilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın sübûtî sıfatları kudret, ilim, hayat, irade, sem', basar ve kelâm sıralamasıyla ele alınıp ezelî oldukları belirtilmiştir. Müellif bu arada basar sıfatı münasebetiyle rü'yetullah konusunu da işlemiş, ayrıca zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilen "vech, ayn, yed, arş/istivâ" gibi haberî sıfatları te'vil etmiştir. Onun arş/istivânın yorumu için delil şeklinde kullandığı şiirlerin kendisinden bir asır önce yaşayan Mâtürîdî'nin bu bağlamda naklettiği şiirlerle aynı oluşu dikkat çekmektedir. Bu kısmın sonunda ilâhî isimler çeşitli yönlerden bölümlenerek incelenmiş, "Allah'ın adl ve hikmeti" başlığı altında kader meselelerine yer verilmiş, bu arada ef'âl-i ibâd, tevlîd-tevellüd, hidâyet-idlâl, ecel ve rızık konuları ele alınmıştır.

Kitabın 7-10. asıllarından oluşan üçüncü bölümü nübüvvet konularına dairdir. Abdülkāhir el-Bağdâdî burada Hz. Mûsâ, Îsâ ve Hz. Muhammed'in nübüvvetlerine ayrıca yer vermiş, tafdîl bahsini ele almış ve peygamberlerin ismet sıfatı hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Daha

ISBN: 978-625-6997-99-8

sonra mûcize ve kerametlere dair bilgi verilmiş, Hz. Mûsâ, Îsâ ve Resûl-i Ekrem'in mûcizelerine değinilmiş, i'câzu'l-Kur'ân ile evliyanın kerametleri anlatılmıştır. Dokuzuncu asıl İslâm'ın rükünleri hakkında olup önce İslâm'ın şartları sayılmış, ardından kelime-i şehâdetle başlayıp namaz, zekât, oruç ve hac konusunda fıkhî bilgiler verilmiştir. Cihad, muâmelât, rehin vb. meselelere temas edildikten sonra evlenme boşanma konularına, hadlere, haramlara-mubahlara, ölüme ve cenaze hükümlerine değinilmiş, akıl ve şeriat yoluyla bilinebilecek hususlarla kişinin sorumluluğu hakkında açıklamalar yapılmıştır. Bölümün sonlarında mükellefiyetle emir, nehiy ve haber bahisleri ele alınmıştır. Burada mükellefiyetin mânası ve mahiyeti, kısımları, şartları, mükellefe vâcip olan hususlar, ilâhî emir ve nehyin ifade ettiği sonuçlar, haber ve çeşitleri, mücmel-müfesser, ef'âl-i nebî ve nesih konuları üzerinde durulmuştur.

Uṣûlu'd-dîn'in dördüncü bölümü âhiret hallerine dairdir. Müellif yaratılmışların sona erişi (fenâ) hakkındaki görüşlere değindikten sonra fenânın gerçekleşme şekli, ikinci hayatın teşekkül biçimi, haşrin cismanî veya ruhanî oluşu, cennet ve cehennemin halen bulunup bulunmadığı, ebedî azabın kimlere uygulanacağı, şefaat, havz-ı kevser, sırat, mîzan, kabir hayatı gibi meselelere kısaca temas etmiştir. Ardından iman-küfür, taat-mâsiyet meselelerine yer verilmiştir. İmanın artması-eksilmesi, imanda istisna, taklidî iman, çocukların imanı, erginlik çağına gelmeden ölen müşrik çocukları, fetret ehli gibi konular işlendikten sonra küfrü simgeleyen davranışlara değinilmiş, taat ve mâsiyetin kısımları hakkında bilgi verilmiş, dâru'l-İslâm ile dâru'l-küfrün tanımı yapılmıştır.

İmâmet bahislerine ayrılan beşinci bölümde imâmetin gerekliliği, devlet başkanının taşıması gereken şartlar ve onun belirlenmesi üzerinde durulmuş, Resûlullah'ın vefatından sonra dört halifeye, bu münasebetle müslümanlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklara temas edilmiştir. Bu arada tafdîl bahsi tekrar ele alınarak peygamberlerden sonra ashabın faziletleri mukayese edilmiş, tâbiîn tabakaları belirtilmiş, erdemli kadınların fazilet karşılaştırması yapılmıştır. Müellif kelâm ilminin önderleri kısmında Ehl-i sünnet'in ilk kelâmcısı olarak Ali b. Ebû Tâlib'in, ardından Abdullah b. Ömer'in ve başkalarının yer aldığını belirtmiş, tâbiîn kelâmcılarının ilki saydığı Ömer b. Abdülazîz'i ve diğerlerini zikretmiş, mezhep sahiplerinden Ebû Hanîfe ile Şâfiî'ye ve diğerlerine değinmiş, "kitaplarının dünyayı doldurduğunu" söylediği Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'yi kaydetmiştir. Ashaptan başlamak üzere Ehl-i sünnet'in fakihlerini, Zührî'den itibaren hadisçileri, İbrâhim b. Edhem'den itibaren tasavvuf ve irşad önderlerini, Kûfiyyûn'dan Mufaddal ed-Dabbî ve Basriyyûn'dan Ebu'l-Esved ed-Düelî'den başlayarak nahiv ve lugat ehlini sıralamıştır. Kitabın beşinci bölümünde, müellif döneminde Azerbaycan, Derbend (Bâbülebvâb), Afrika'nın çeşitli bölgeleri, Endülüs, Mâverâünnehir ve Çin'deki Türkler'le diğer yerlerdeki müslüman toplumların Sünnî, ehl-i hadîs, Şâfiî veya Hanefî mezheplerine bağlılıkları ifade edilmiştir.

Uṣûlu'd-dîn'in son bölümü kâfirlerle bid'at ehline uygulanacak hükümler hakkındadır. Müellif savaş açılabilecek kâfirleri on beş grup halinde sıralamıştır. Bu kısım, müellifin dönemine kadar İslâm dünyasıyla ilişkisi bulunan veya İslâm âlimlerince bilinen gayr-i İslâmî gruplar hakkında özlü bilgi içermesi bakımından önem taşımaktadır. Kendilerinden cizye alınıp can güvenlikleri sağlanacak gruplar arasında Sâbiîler, yahudiler, hıristiyanlar ve Mecûsîler'den söz edilmiş, ardından fetret ehli, mürtedler, Bâtıniyye, gulât-ı Şîa, Hâricîler, Cehmiyye, Neccâriyye, Kaderiyye/Mu'tezile, Mücessime, Müşebbihe, Bekriyye ve Dırârîyye'den bahsedilmiş, ehl-i bid'atla evlenme, kestikleri hayvanın etinden yeme, iki taraf arasında miras intikali meseleleri tartışılmış, bid'at ehlinin çoğunluk halinde yaşadığı bölgelerin dârülharp veya dârülislâm sayılması konusuna temas edilmiştir.

Uṣûlu'd-dîn, Sünnî kelâmının Eş'arî koluna ait literatür içinde Bâkıllânî ve İbn Fûrek'in teliflerinden sonra önem taşıyan bir eserdir. Plan açısından usûl-i selâse ve imâmet konusunun ardından dinler ve mezheplere yer verilmesi de Bâkıllânî'nin et-Temhîd'i ile paralellik arzetmektedir. On beş ana konunun 225 mesele halinde işlendiği kitabın planı ve üslûbu eserin

ISBN: 978-625-6997-99-8

ders kitabı amacıyla kaleme alındığını düşündürmektedir. Bu arada yer yer fıkıh ve fıkıh usulü meselelerine temas edilmesi esere ayrı bir değer kazandırmıştır. Uṣûlu'd-dîn'in Süleymaniye Kütüphanesi ve İzmir Millî Kütüphane'de bulunan iki nüshası tesbit edilmiştir. Basılmış nüshasında görülen "nüsha" işaretli kayıtlar Süleymaniye'deki yazmadan alınmıştır. İstanbul Dârülfünunu İlâhiyat Fakültesi tarafından bu nüsha I. cilt olarak yayımlanmış (1346/1928), cildin kapak sayfasına müellifin hayatı, eserleri, kitabın muhtevası ve fihristleriyle ilgili bir çalışma hazırlanıp II. cilt halinde yayımlanacağı belirtilmişse de bu gerçekleşmemiştir. Eser daha sonra ofset olarak basılmıştır. Uṣûlu'd-dîn, İslâm İnanç Esasları (Usûlu'd-dîn) adıyla Ömer Aydın tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (2001).[7]

8. el-İRŞÂD (الإرشاد)

İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö.478/1085) kelâma dair eserinin tam adı Kitâbu'l-İrşâd ilâ ḳavâṭıʿi'l-edille fî uṣûli'l-iʿtiḳād olup kaynaklarda çoğunlukla el-İrşâd fî uṣûli'l-iʿtiḳād, bazan da el-İrşâd fî uṣûli'd-dîn şeklinde kaydedilmektedir. Kelâm tarihi kaynaklarında eserin yine Cüveynî'ye ait eş-Şâmil'in muhtasarı olduğu belirtilmişse de bu konuda müellifin herhangi bir açıklaması olmadığı gibi eser tam bir ihtisar mahiyetinde de değildir. Ancak eş-Şâmil'in telifi sırasında yazılmış olması ihtimali kuvvetli görünmektedir.

el-İrşâd, çok kısa bir mukaddimeden sonra otuz kadar ana bölümden (bab), meydana gelmektedir. Kelâma giriş mahiyetindeki ilk bölümde "nazar", ikincisinde "ilim" konusu işlendikten sonra sekiz bölüm ulûhiyyet bahislerine ayrılmış, burada temel ulûhiyyet konuları işlenirken özellikle isbât-ı vâcib delilleri, sıfât-ı ma'neviyye, kelâm sıfatı ve rü'yetullah meseleleri açıklanmıştır. Diğer bölümlerde ise kazâ ve kader problemi ele alınarak kullara ait fiillerin yaratılması, istitâat, adl ve cevr kavramları ve Mu'tezile'nin aslah görüşü işlenmiştir. Ardından klasik kelâmın ikinci temel konusu olan nübüvvet bahislerine geçilmiş, burada dört bölüm halinde nübüvvetin ispatı, mûcize, Hz. Muhammed'in nübüvveti ve peygamberlerin ortak vasıfları üzerinde durulmuştur. Daha sonra sem'iyyât bahislerine yer verilen eserde ecel, rızık, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker konularıyla ölülerin dirilmesinden ceza ve mükâfat mahalline gidinceye kadar devam edecek olan süreçte âyet ya da hadislerle bildirilen hususlar incelenmiş, ayrıca iman-amel ilişkisiyle imanda artma ve eksilme olup olmayacağı ve tövbe meselesi ele alınmıştır. Eserin son dört bölümünde imâmet konuları açıklanmıştır.

İslâm coğrafyasında fikrî ve mezhebî dalgalanmaların görüldüğü V. (XI.) yüzyılın ürünü olan eserin, özelliği Ehl-i sünnet akaidini Eş'ariyye ekolüne göre ortaya koymuş olmasıdır. Eserde bazan "âlimlerimiz, bize göre" gibi ifadelerle bu ekole göndermelerde bulunulmuş, Bâkıllânî ve Ebû İshak el-İsferâyînî gibi Eş'arî kelâmcılarının da isimleri zikredilmiştir. Bununla birlikte kitapta Eş'arî çizgisiyle uyuşmayan görüşlere de rastlanmaktadır. Bunların başında zât-sıfat ilişkisiyle ilgili olarak "ahvâl" teorisinin kabulü gelir. Müellifin diğer eserlerinde görülmeyen bu teoriyle Allah'ın sıfatları ilâhî zâtın varlık ve yoklukla nitelenemeyen halleri olarak açıklanmış, ayrıca vücûd ve bekā ilâhî sıfatlardan sayılmayıp zâta indirgenmiştir.

Esas itibariyle eser, Bâkıllânî tarafından önemli ölçüde sistemleştirilen Eş'arî kelâmını daha derli toplu hale getirmiş, bid'at fırkalarının görüşlerini daha güçlü delillerle çürütmeye çalışmıştır. Ayrıca kitapta Aristo mantığına belirgin şekilde yer verilmiş, varlık konusu nisbeten felsefî açıdan işlenmiş, kelâm terminolojisi biraz daha geliştirilmiştir. Bu yönleriyle eser, mütekaddimîn dönemiyle müteahhirîn dönemi kelâmı arasında bir köprü vazifesi görmüştür.

Müteahhir kelâmcılar tarafından temel kaynaklardan biri olarak kullanılan el-İrşâd, Sıddîk Hasan Han'ın da belirttiği üzere Selef âlimlerinin kelâm eleştirilerinde merkezî hedefte yer almış, Şehristânî ve Seyfeddin el-Âmidî gibi Eş'arî âlimlerince sadece müelliften bahsedilerek ahvâl görüşü bakımından eleştirilmiştir.

[7] Muhammed Aruçi, "Usûlü'd-Dîn", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2012), 42/215-217.

ISBN: 978-625-6997-99-8

el-İrşâd'ın çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Eser ilk defa Fransızca tercümesiyle birlikte J.-D. Luciani (1930), daha sonra Muhammed Yûsuf Mûsâ ve Ali Abdülmün'im el-Hamîd ile (1369/1950) Es'ad Temîm (1405/1985) tarafından neşredilmiştir. el-İrşâd üzerine yazılan şerhlerden biri müellifin öğrencisi Ebu'l-Kāsım Selmân b. Nâsır en-Nîsâbûrî'ye aittir. Bundan başka İbnu'l-Mer'e diye tanınan Ebû İshak İbrâhim b. Yûsuf Nüketu'l-İrşâd, İbn Bezîze el-İsʿâd fî şerḥi'l-İrşâd, Abdurrahman b. Ahmed b. Ömer er-Reşâd fî şerḥi'l-İrşâd, Ebu'l-İz Muzaffer b. Ali el-Mukterah Şerḥu'l-İrşâd fî uṣûli'l-iʿtiḳād adlarıyla şerhler kaleme almışlardır.[8]

9. eş-ŞÂMİL (الشامل)

İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö.478/1085) kelâma dair eserinin tam adı eş-Şâmil fî uṣûli'd-dîn'dir. Köprülü Kütüphanesi'ndeki nüshası Helmut Klopfer tarafından bulunup incelenmeden önce eser Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed et-Tayyibî'ye nisbet edilmekteydi. Ancak Cüveynî'nin eserde kendi adını zikretmesi ve el-İrşâd adlı kitabında eş-Şâmil'e atıflar yapması eserin Cüveynî'ye ait olduğunu ortaya koymaktadır. el-İrşâd'ın eş-Şâmil'in muhtasarı olduğu söylenmiştir. Eldeki metinlerin mukayesesinden böyle bir hükme varılması mümkün olmakla birlikte el-İrşâd'da eş-Şâmil'e atıfta bulunulmasına bakarak müellifin derslerinde okutmak amacıyla önce el-İrşâd'ı yazdığı, ardından daha tatminkâr bir eser olarak eş-Şâmil'i kaleme aldığı düşünülebilir.

eş-Şâmil'in, neşrinde esas alınan Köprülü Kütüphanesi nüshası baş taraftan kırk varak kadar eksiktir. Richard M. Frank bu kısmı İran nüshasına dayanarak yayımlamıştır. Kitabın mukaddimesinde belirtildiğine göre kendisinden orta hacimde bir eser yazması istenen Cüveynî, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin el-Lümaʿına Bâkıllânî tarafından yapılan şerhi esas alarak eş-Şâmil'i telif etmiştir. Müellif daha sonra eş-Şâmil'in zor anlaşılan kısımlarını açıklamak, kısa tutulmuş konuları genişletmek, ayrıca bazı bölüm ve meseleler eklemek suretiyle yeni bir eser kaleme alacağını belirtmektedir. eş-Şâmil'in mevcut nüshalarında başlıksız olan birinci bölümü başta aklî istidlâl (nazar) olmak üzere deliller bahsi, âlemin hudûsü, Allah'ın varlığının ispatı ve yaratılmışlara benzemeyişi konularını içerir. Bölümün ilk bahsi kelâm ilminde bilgi vasıtalarından olan aklî istidlâle ayrılmıştır. Burada nazar yönteminin isabetli bir bilgi vasıtası olduğu ileri sürülüp karşı fikirler eleştirilmiş, ardından Mu'tezile kelâmcıları tarafından hâdis kabul edilen irade sıfatı ve ilâhî fiillerin zatla münasebeti üzerinde durulmuştur. Ardından zatla temel vasıfları arasındaki münasebet çerçevesinde had (tarif) terimi ele alınmış, delil bahsine geçilerek duyular ötesi âlemin duyulur âlemle kıyaslanması hususu tartışılmıştır. Daha sonra ilim kavramının tanımı, mahiyeti ve çeşitleri incelenmiştir. eş-Şâmil'in Ali Sâmî en-Neşşâr tarafından yayımlanan bölümünde nazarın sahih ve fâsid olanı, mârifetullah için aklî istidlâlde bulunmanın gerekliliği hakkında çeşitli kelâm âlimlerinin düşünceleri zikredilmiş ve Eş'arî mezhebinin görüşlerinin tercihe şayan yönü anlatılmıştır. Bölümün ikinci konusu Allah'ın varlığının ispatına zemin hazırlayan âlemin yaratılmışlığı olup burada yaratılmışlığın alt yapısını oluşturan "şey"in mahiyeti, ma'dûm ve cevherle ilgili çeşitli meseleler ele alınmış, ardından arazların ispatı, yaratılmışlığı ve cevherlerin arazlardan ayrı olamayacağı konusuna yer verilmiştir. Daha sonra Allah'ın varlığının ispatı için istidlâlin yanı sıra zaruri ve bedîhî bilgilere de başvurup vurmama hakkındaki anlayışlara değinilmiş, bu hususta Mu'tezile'nin ileri sürdüğü bazı eleştirilere cevap verilmiştir.

eş-Şâmil'in ikinci bölümü Allah'ın birliği konusuna ayrılmıştır. Burada vâhid ve tevhid kelimelerinin mânaları üzerinde durulduktan sonra vahdâniyyetin ispatı için "temânu'" delili ayrıntılı biçimde anlatılmış, ardından Mu'tezile'nin söz konusu delile yönelik eleştirileri cevaplandırılmış, yine Mu'tezile'nin düzenlediği vahdâniyyet istidlâlleri tenkit edilmiştir. Daha sonra cismin mâna ve nitelikleri, kadîm olan bir varlığın cisim olamayacağı ve Müşebbihe'nin

[8] İlyas Üzüm, "el-İrşâd", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2020), 22/455-456.

ISBN: 978-625-6997-99-8

ileri sürdüğü deliller üzerinde durulmuştur. Müellif, açıklamalarında sıkça kullandığı ekvân (kevn) kelimesiyle hareket, sükûn, içtimâ, iftirak ve mümâsse arazlarını kastettiğini söyleyerek bunun sebebini açıklamış, Nazzâm'ın "tafra" anlayışını eleştirmiştir. Ardından cevherin kendi varlığından ayrı düşünülebilecek bir ağırlığının (bir tür özgül ağırlık) olup olmadığı, eğer varsa bunun altı yönden birine doğru hareketinin kendinden mi yoksa Allah'ın bazı arazlar (ekvân) yaratmasıyla mı mümkün olduğu konusuna yer verilmiş, halâ ve melâ' meselesine kısaca değinildikten sonra Cenâb-ı Hakk'ın arş vb. mekânlardan ve herhangi bir yönde bulunmaktan münezzeh olduğu hususu etraflıca tartışılmıştır. İlâhî zâtın hâdislere mahal teşkil etmeyeceği ve ezelde hâlikıyetle nitelendirilemeyeceği gibi bazı konulara temas edilmiş, Kur'an'da ve Sünnet'te yer alıp zâhirî mânalarıyla Allah'ın sıfatları hakkında yaratılmışlık fikrini akla getiren nasların te'viline geçilmiştir. Bu nasların ve yorumlarının kısaltılmış şeklinin müellife ait el-İrşâd'da da bulunduğu görülmektedir. Bu arada eserde hıristiyanların tevhidle bağdaşmayan anlayışları eleştirilmiştir. İkinci bölüm Allah'ın varlığı ve bazı sıfatları hakkında yapılan açıklamalarla sona ermektedir.

Üçüncü bölümü "Kitâbu'l-ʿİlel" teşkil eder. Burada önce sıfatla mevsuf arasındaki münasebeti ilgilendiren ahvâl teorisi üzerinde durulmuş, ardından illetler bahsine geçilmiştir. Müellif, bir önceki bölümün sonunda Cenâb-ı Hakk'ın "hay, alîm, kadîr ..." sıfatlarının yanı sıra "hayat, ilim, kudret ..." sıfatlarının da bulunduğunu, bu hususun kelâm ilminin özünü teşkil ettiğini belirtmiş ve bu konuyu ilel bölümünde anlatacağını ifade etmişti. Kelâm ilminde bu sıfat gruplarından birincisine mânevî sıfatlar denilmiş, bunlar hem Sünnî hem Mu'tezilî kelâmcıları tarafından kabul edilmiştir. Mâna sıfatları adı verilen ikinci grubu ise Mu'tezile mensupları benimsememiştir. Onlara göre birer müstakil mâna olan bu sıfatlar taaddüd-i kudemâya, dolayısıyla tevhid ilkesinin zedelenmesine yol açmaktadır. Cüveynî müstakil mâna denilen kök sıfatları (hayat, ilim, kudret ...) illet, onlar yoluyla sabit olan mânevî sıfatları da (hay, alîm, kadîr ...) ma'lûl kabul etmekte ve illet olmadan ma'lûlün bulunmasını imkânsız görmektedir. Bu bakış açısından hareket edilen bölümde sıfat-hal ilişkisinden sonra illet-ma'lûl-hüküm münasebetleri üzerinde ayrıntılı biçimde durulmuştur. Eserin son cümlelerinden ilel bahsinin bitmediği anlaşılmaktadır.

eş-Şâmil'e ait eldeki metin eserin birinci cüzü olup müellif, metnin ikinci bölümünün bitiminde ilel bahsinin ardından ahkâmu'l-ulûm konusuna başlayacağını, kader mevzuunu da müstakil bir başlık altında işleyeceğini belirtmektedir. Bu plana göre mevcut metnin kelâm ilminin ilâhiyyât bölümünü teşkil ettiği söylenebilir. Eserin muhtevası el-İrşâd'la mukayese edildiğinde nübüvvet ve sem'iyyât bölümlerinin elde bulunmadığı ortaya çıkar.

İçerdiği çok sayıdaki atıftan anlaşılacağı üzere eş-Şâmil'in telifinde Ebû Bekir el-Bâkıllânî'nin eserlerinden geniş ölçüde faydalanılmıştır. Esasen müellif eserin mukaddimesinde bu hususu belirtmekte, kitabın üçüncü bölümünün sonunda bu bölümün telifinde Bâkıllânî'nin el-ʿİlel adlı eseriyle onun diğer kitaplarından yararlandığını söylemektedir. Cüveynî'nin Ebû İshak el-İsferâyînî'ye de sık sık atıflar yaptığı görülür. Eserin hemen her konusunda başta Ebû Hâşim el-Cübbâî olmak üzere Mu'tezile kelâmcılarına eleştiriler yöneltilmiştir. Cüveynî eserinde çok yönlü aklî istidlâllerde bulunmuş, farklı telakkileri zikrederek bunların yanlış ve doğru taraflarını belirtmiş, bu özellikleriyle eser kelâm literatürünün zengin bir kaynağı olmuştur. eş-Şâmil'in, eski Yunan düşüncesinin etkisi altında gelişen İslâm felsefesinin kelâma alınmasından önceki dönemin en tatminkâr eseri olduğu söylenebilir. Kitap, hem hacim hem istidlâl seviyesi bakımından Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin Tebşıratu'l-edille'sinin dengi sayılabilir. Ancak Tebşıratu'l-edille plan, tertip ve ifade tekniği açısından daha gelişmiştir.

eş-Şâmil'in bilinen ilk nüshası Köprülü Kütüphanesi'ndedir. Helmut Klopfer, tesbit ettiği bu nüshanın birinci bölümünü başarılı sayılmayan bir çalışma ile yayımlamıştır. Aynı nüshanın tamamı Ali Sâmî en-Neşşâr, Faysal Büdeyr Avn ve Süheyr Muhammed Muhtâr tarafından neşredilmiştir (1969). Her ne kadar nâşirler Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye nüshasını esas aldıklarını,

ISBN: 978-625-6997-99-8

bunun Bâbıâli'de Şehbâl fotoğrafhanesinde istinsah edildiğini (fotoğrafının çekildiğini) söyleyip Köprülü nüshasına ulaşamadıklarını kaydediyorlarsa da, verdikleri bilgilerden ve yapılan karşılaştırmalardan, onların da esas aldıkları nüshanın Köprülü nüshası olduğu anlaşılmaktadır. 620 sayfadan meydana gelen basılmış metnin sadece ilk 245 sayfasında görülen ikinci nüshanın farkları Klopfer neşrinde yanlış veya değişik okumalardan kaynaklanan farklardır. R. M. Frank, Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunan diğer bir yazmanın Köprülü nüshasında eksik olan baş tarafını tahkik etmiş ve bu kısım, S. Celâleddin Müctebâvî tarafından tercüme edilen Farsça bir girişle birlikte yayımlanmıştır. eş-Şâmil'in Ali Sâmî en-Neşşâr baskısından kopya edilen bir neşri daha gerçekleştirilmiştir (1420/1999).[9]

10. USÛLU'd-DÎN (أصول الدين)

Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî'nin (ö.493/1100) kelâma dair eseri, müellifin notuna göre 481 (1088) yılında tamamlanmıştır. Hacimleri yarım sayfa ile on altı sayfa arasında değişen doksan altı babdan (mesele) meydana gelir. Muhteva, klasik kelâm kitaplarının planına uygun şekilde üç temel esas (usûl-i selâse) üzerine kurulmuş olup baş tarafta varlık ve bilgi bahislerine, sonda imâmet konusuna yer verilmiştir. Uṣûlu'd-dîn'in muhtevasını mukaddime ile girişten sonra dört bölüm halinde bir ekle beraber tanıtmak mümkündür. Müellif mukaddimede tevhid ilmi alanında İslâm filozofları, Mu'tezile ve Mücessime tarafından yazılan bazı eserleri incelediğini belirtir; bunların kişiyi tehlikeli düşüncelere sevkettiğini, inancı zaafa uğrattığını, bid'atlara düşürdüğünü söyler ve bu tür eserleri okumamayı öğütler. İbn Küllâb ve Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin çalışmalarına temas ederek yanlış noktalarını bilmek şartıyla bu tür eserlerden de faydalanılabileceğini kaydeder. Daha sonra "imam ve zâhid" Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin kaleme aldığı Kitâbu't-Tevḥîd'de anlaşılması zor yerler, gereksiz bazı uzatmalar ve tertibinde düzensizlik bulunduğundan kendisinin bu eseri yazmaya gerek duyduğunu söyler. Döneminde kendi ülkesinde bir taraftan dalâlet ve bid'at ehlinin bulunması, diğer taraftan Hanefî fakihlerinin fıkıh bahislerine dalıp tevhid ilmini ihmal etmeleri kendisini Ehl-i sünnet çizgisinde bir eser yazmaya yönelttiğini zikreder. Kitabın birinci mesele ile başlayan giriş niteliğindeki kısmında kelâm ilminin öğrenilip öğretilmesinin meşruiyeti ele alınır. Müellif "Ehl-i sünnet'ten" kaydıyla zikrettiği kelâmcıların bunu meşrû gördüğünü, ayrıca Eş'ariyye ve Mu'tezile'nin de bu kanaatte olduğunu, ancak hadis âlimlerinin bunu câiz görmediğini belirtir. Aslında dinin esaslarından ibaret olan kelâm meselelerinin öğrenilmesinin farz-ı ayın kabul edildiğini söyler. Ardından Sûfestâiyye eleştirilir ve klasik kelâm kitaplarında olduğu gibi bilgi bahsi işlenir (mesele: 1-8).

Eserin ilâhiyyât konularına ayrılan birinci bölümü âlemin yaratılmışlığı ve Allah'ın varlığının ispatıyla başlar; başta tevhid olmak üzere selbî-tenzîhî ve sübûtî sıfatların açıklanmasıyla devam eder, ardından irade sıfatı üzerinde durulur. Daha sonra kelâm sıfatı ele alınır; Allah'ın zâtı ile kāim olan kadîm kelâm ile insanlarca okunup duyulabilen hâdis kelâm ayırımı yapılır. Kelâmcılar arasında sadece Mâtürîdîler'ce benimsenen tekvin-mükevven konusu tartışılır. Bu arada Mâtürîdî'nin kelâm konularında Eş'arî'den önce fikir yürüttüğüne temas edilir. Birinci bölümün sonunda rü'yetullah meselesi üzerinde durulur ve isim-müsemmâ konusuna değinilir (mesele: 9-22). İkinci bölüme nübüvvet konularıyla girilir. Burada nübüvvetin aklen mümkün olduğu ve Hz. Âdem'le başladığı, Berâhime, yahudi ve hıristiyanlarda görüldüğü gibi peygamberlerin sadece bir kısmını benimsemenin kişiyi mânevî sorumluluktan kurtarmadığı, Hz. Muhammed'in mûcizesini Kur'an'ın teşkil ettiği hususları işlenir (mesele: 23-25). Kaderle ilgili konular, güç yetirilemeyecek şeylerle mükellef tutulma, lutuf ve vücûb alellah gibi meseleler, kebîre işleyenin dinî durumu ve imanın mahiyeti bahisleri açıklanır (mesele: 26-42).

[9] Bekir Topaloğlu, "eş-Şâmil", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2010), 38/331-333.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Kitabın üçüncü bölümü sem'iyyât konularına ayrılmıştır. Burada âhiretle ilgili meseleler şöylece yer alır: Ba's, mîzan, sırat, hesap, havz-ı kevser, kabir azabı, Münker ve Nekir, cennetle cehennemin şu anda mevcudiyeti ve bunların ebedî oluşu (mesele: 43-51). Bölümün daha sonraki kısmında aslında sem'iyyâtla ilgisi bulunmayan, katledilmek suretiyle -bir bakıma zamanından önce- ölen kimsenin eceliyle ölüp ölmediği, peygamberlerin günahtan korunmuşluğu, dünyada kişinin mümin iken kâfir, kâfir iken mümin durumuna geçmesi, buna bağlı olarak imanda istisna konularına yer verilir (mesele: 52-54). Dördüncü bölüm imâmet meselelerine dairdir. Bu bölümde dört halifenin meşruiyeti, devlet başkanında aranacak nitelikler, Hz. Ali ile Muâviye arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkta Ali'nin haklı olduğu, bununla birlikte onun vefatından sonra Muâviye'nin meşrû imam konumuna geldiği belirtilir. Dört halifenin meşruiyeti bağlamında fazilet mukayesesi müminlerle melekler, ayrıca peygamberlerle dört büyük melek için de yapılır (mesele: 55-72). Ardından yirmi üç başlık altında (mesele: 73-95) bir kısmı önceki bahislerde geçen konulara temas edilir. Bunlar arasında aklın dindeki yeri, elest bezminde insan türünden ahdin alınıp alınmadığı, evliyanın kerameti, şeriat-hakikat ilişkisi, Ehl-i sünnet'in ölçütleri gibi meseleler yer alır.

Uṣûlu'd-dîn'in sonuna eklenen kısımda (mesele: 96) müellif küfür ehlinde olduğu gibi ehl-i kıble içinde de çeşitli fırkaların ortaya çıktığını, bunların en kötüsünü felsefe yaptıklarını iddia eden Karmatîler'in teşkil ettiğini belirttikten sonra filozofların da kendilerini dinî sınırların dışına çıkaran kanaatlerinin bulunduğunu ileri sürer ve Mu'tezile'nin onlardan etkilendiğini kaydeder. Ardından İslâm mezheplerini yedi grup halinde kısaca tanıtır. Hz. Peygamber'in, ashabın ve tâbiînin yolunu izleyen Ehl-i sünnet'in fukaha, kurrâ, sûfiyye ve ehl-i hadîsten oluştuğunu söyler. Bu zümrelerle üç dört meselede farklı görüşleri bulunan Eş'ariyye ile Küllâbiyye'nin de Ehl-i sünnet'e mensubiyet iddiasında bulunduklarını belirtir. Ehl-i sünnet'in inanç esaslarını bir liste halinde sunduktan sonra Eş'arî ile İbn Küllâb'ın Ehl-i sünnet'ten ayrıldığı meseleleri zikreder; ardından bid'at mezheplerini Revâfız, Havâric, Kaderiyye ve Mu'tezile, Cebriyye, Mürcie ve Mücessime şeklinde sıralar. Sûfiyye'nin çoğunun Ehl-i sünnet içinde bulunduğunu söylemekle birlikte bunlardan bazı dalâlet ve bid'at mezheplerinin türediğini de belirtir.

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin eserinden sonra ve Ebu'l-Muîn en-Nesefî'den önce mezhebin en önemli kitabı sayılan Uṣûlu'd-dîn muhtevası ve meselelere yaklaşımı bakımından Kitâbu't-Tevḥîd'le paralellik arzeder. Pezdevî mukaddimede Kitâbu't-Tevḥîd'in tertibini eleştirmişse de kendi eserinde zikrettiği epeyce meselenin yanı sıra ondan aldığı çeşitli bahisleri ikinci ve üçüncü bölümün sonuna eklemiştir. Eserde Mâtürîdî ismine atıflar yapıldığı halde Mâtürîdiyye adı geçmemektedir. Muhtevanın çeşitli yerlerindeki ifadelerden anlaşıldığı üzere müellif "Ehlu's-sünne ve'l-cemâa" terkibiyle Hanefî-Mâtürîdîler'i kastetmiş, Küllâbiyye ile Eş'ariyye'yi bazı meselelerdeki farklı görüşlerinden dolayı ayrı isimlerle zikretmiştir. Uṣûlu'd-dîn, konulara yaklaşımı ve ifade şekli açısından sonraki Sünnî kelâm eserlerini etkileyen ve İslâm mezheplerine bakışı açısından dikkat çeken bir eserdir.

Uṣûlu'd-dîn'in Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Süleymaniye ve Kayseri Râşid Efendi kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır. Hans Peter Linss, sadece İsmail Saib Sencer nüshasına dayanarak eserin başarılı sayılmayan bir neşrini gerçekleştirmiş (1383/1963), eseri Şerafettin Gölcük Ehl-i Sünnet Akaidi adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (1980). G. C. Anawati, Mısır'da basılan Arapça kaynak eserleri tanıttığı makalesinde Uṣûlu'd-dîn'in başlıca kaynaklarını ve muhtevasını ele almıştır. Muhammed Hâdî Hüseyin ve Abdülhamîd Kemâlî The Nature of the Islamic State başlıklı eserlerinde Uṣûlu'd-dîn'in imâmetle ilgili bölümünü (mesele: 55-70) İngilizce'ye tercüme etmiş, Daniel Gimaret, Pezdevî'nin insanın iradî fiilleri konusundaki görüşünü Uṣûlu'd-dîn'e dayanarak ortaya koymaya çalışmıştır.[10]

[10] Bekir Topaloğlu, "Usûlü'd-Dîn", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2012), 42/217-218.

ISBN: 978-625-6997-99-8

11. el-İKTİSÂD fi'l-İ'TİKĀD (الاقتصاد في الاعتقاد)

Gazzâlî'nin (ö.505/1111) kelâma dair eseridir. İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn'de adı geçen el-İḳtiṣâd'ın çeşitli yerlerinde Tehâfütu'l-felâsife, Miʿyâru'l-ʿilm, Miḥakku'n-naẓar ve Feḍâʾiḥu'l-Bâṭıniyye'ye atıfların yapılmış olmasına bakarak kitabın 488 (1095) yılı civarında yazıldığını söylemek mümkündür. Dört girişle (temhîd) dört ana bölüm (kutub) halinde düzenlenen eserin birinci girişinde kelâmın İslâmî ilimler arasındaki yeri ve önemi, ikinci girişte bu ilmin iman zaafına müptelâ olmuş kimseleri tedavi etmek için gerekli olduğu, üçüncüsünde kelâm ilmiyle meşguliyetin farz-ı kifâye oluşu, dördüncü girişte de konuların işlenişinde takip edilen metotlar üzerinde durulmuştur.

el-İḳtiṣâd'ın birinci bölümü zât-ı ilâhiyye konusuna ayrılmıştır. Burada Allah'ın varlığının ispatına yer verildikten sonra tenzîhî sıfatlara temas edilmiş, istivâ ve nüzûl gibi haberî sıfatların tenzih açısından değerlendirilmesi yapılmış ve rü'yetullah meselesi ele alınmıştır. Bölümün sonunda vahdâniyyet sıfatı üzerinde durulmuş, şirk nazariyelerine burhân-ı temânu' metoduyla cevap verilmiştir. Eserin ikinci bölümünde Allah'ın sübûtî sıfatlarının kapsam ve özellikleri ayrıntılı biçimde açıklanmış, bu sıfatların zât ile kāim ezelî ve ebedî mânalar olması ve esmâ-i hüsnânın bunların her birine çeşitli açılardan delâlet etmesi gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölüm Allah'ın fiilleri hakkında olup burada önce vücûb, hüsün, kubuh, abes, sefeh ve hikmet terimleri açıklanmış, ardından bütün ilâhî fiillerin Allah'ın zâtına nisbetle cevaz statüsünde olduğu düşüncesinden hareketle kulların mükellef tutulması, onların iyi ve kötü davranışlarına mükâfat ve ceza verilmesinin Allah için sorumluluk ifade etmediği hususu ele alınmış, bütün ilâhî fiillerin hikmet çerçevesinde cereyan ettiği belirtilmiştir. Aynı bölümde vahiy tebliğinin ulaşmaması halinde dinî mükellefiyetin oluşmayacağı konusu da işlenmiş, bölümün sonunda nübüvvet müessesesinin genel konumuna temas edilmiştir. Eserin dördüncü bölümünde Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı, sem'iyyât bahisleri, imâmet ve tekfir meseleleri ele alınmıştır.

Gazzâlî'nin "mutaassıp bid'atçılara cevap teşkil etmesi açısından yeterli bir kitap" olarak nitelediği el-İḳtiṣâd isminden de anlaşılacağı üzere orta yoğunlukta bir eserdir. İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn'in ikinci kitabı olan "Ḳavâʿidu'l-ʿaḳāʾid"e göre kelâm metoduna daha yakın olan el-İḳtiṣâd'ın bilhassa giriş bölümlerinde metodolojiyle ilgili olarak önemli bilgiler verilmektedir. Mantık kurallarının özellikle isbât-ı vâcib alanında uygulandığı ilk Sünnî eserlerinden biri olan el-İḳtiṣâd'da konular hem nakle hem akla dayanılarak ele alınmıştır. Kitabın sonunda, Mu'tezile ve Müşebbihe gibi itikadî mezhep mensuplarını yanlış te'villerinden dolayı tekfir etmekten kaçınmasının gerekliliği üzerinde durulması Gazzâlî dönemi açısından ayrı bir anlam ifade etmektedir.

İsmi, Şîa kelâmcılarından Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin (ö.460/1067) el-İḳtiṣâd fîmâ yeteʿallaḳu bi'l-iʿtiḳād (1399/1979) adlı eserini çağrıştıran el-İḳtiṣâd fi'l-iʿtiḳād birçok defa basılmış, ilmî neşri ise İbrahim Agâh Çubukçu ve Hüseyin Atay tarafından gerçekleştirilmiştir (1962). Ayrıca herhangi bir nüsha belirtilmeden yapılmış bir neşri daha mevcuttur. Eser Kemal Işık (İtikad'da Orta Yol, 1971) ve Osman Zeki Soyyiğit (İtikad'da İktisad, 1971) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Kitabı Miguel Asin Palacios İspanyolca'ya (1929), Abdurrahman Ebû Zâid İngilizce'ye (1970) çevirmiştir.

el-İḳtiṣâd'da yer alan konular üzerinde bazı müstakil çalışmalar da yapılmış olup bunların başlıcaları şunlardır. Serge de Beaurecueil, "Ġazzālī et S. Thomas d'Aquin: Essai sur la preuve de l'existence de Dieu proposée dans l'Iqtiṣād et sa comparaison avec les 'voies' thomistes"; Michael E. Marmura, "Al-Ghazali on Bodily Resurrection and Causality in Tahafut and the Iqtisad"; a.mlf., "Ghazali's Chapter on Divine Power in the Iqtiṣād".[11]

[11] Şerafettin Gölcük, "el-İktisâd fi'l-İ'tikād", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2000), 22/57-58.

ISBN: 978-625-6997-99-8

12. TEBSIRATU'l-EDİLLE (تبصرة الأدلّة)

Mâtürîdî âlimlerinden Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin (ö.508/1115) kelâma dair eserinin kaynaklarda adı farklı biçimlerde gösterilmektedir. Leknevî ile Kureşî eseri Tebşıratu'l-edille diye kaydetmiş, Brockelmann da aynı şekilde zikretmiştir. Kâtib Çelebi eserin ismini Tebşıratu'l-edille fi'l-kelâm olarak kaydederken Bağdatlı İsmâil Paşa Tebşıratu'l-edille fî ʿilmi'l-kelâm adını vermiştir. Daha sonraki bazı çalışmalar yanında eserin neşirlerinde de farklı isimlerin kullanılmasının sebebi müellifin kitabının adını açıkça belirtmemiş olmasıdır. Ancak esere yapılan atıflar ve onu Nûreddin es-Sâbûnî'den bizzat nakleden Fahreddin er-Râzî'nin rivayetinden kitabın adının Tebşıratu'l-edille olduğu anlaşılmaktadır.

Eser kısa bir mukaddimeden sonra kırk beş babdan meydana gelir; bunları altı bölüm halinde özetlemek mümkündür. Altı babdan oluşan giriş niteliğindeki birinci bölümde ilmin tarifi üzerinde ayrıntılı biçimde durulur; ardından nesnelerin gerçekliklerinin bulunduğu ve insan bilgisinin buna vâkıf olabileceği hususu işlenir. Bilgi edinme vasıtaları (duyular, doğru haber ve akıl) ele alınarak özellikle aklî istidlâle vurgu yapılır. İlhamın dinî konularda bilgi kaynağı kabul edilemeyeceği ispatlanır, ayrıca mukallidin imanının sıhhati tartışılır. Kitabın on altı bab içeren ve eserin yarısına yakın hacmini kapsayan ikinci bölümü ilâhiyyât bahislerine ayrılmıştır. Bölüm evrenin ezelî değil yaratılmış olduğu konusuyla başlar (hudûs delili). Daha sonra tevhid (vahdâniyyet) esasına geçilir ve düalist görüşlerin yanı sıra Allah'a cevher, araz, mekân izâfe eden, dengi ve benzerinin olduğunu söyleyenlerin görüşleri eleştirilir. Ardından sübûtî sıfatlara geçilerek bunlardan kelâm sıfatı, Selefiyye, Mu'tezile ve Ehl-i sünnet âlimleri yönünden mahlûk-gayri mahlûk olması, Allah'ın zâtıyla kāim bulunup bulunmaması açısından tartışılır; sadece Mâtürîdiyye tarafından vurgulanan fiilî sıfatların kadîm olduğu fikri uzun bir hacim içinde ele alınır; insanların ihtiyarî fiilleri ve dolayısıyla kader problemiyle de ilgisi bulunan irade sıfatı üzerinde durulur. Eserin ilâhiyyât bölümü, Mu'tezile'nin kabul etmediği rü'yetullah bahsinin ayrıntılı biçimde işlenmesiyle sona erer.

Tebşıratu'l-edille'nin iki babdan teşekkül eden üçüncü bölümü nübüvvet konularına ayrılmıştır. Burada nübüvvet ve risâletin aklen mümkün ve hikmete uygun olduğu belirtilir. Mûcizenin mahiyeti, geçmiş peygamberlere ait mûcizelerin konumu üzerinde durulduktan sonra Hz. Muhammed'in mûcizelerine geçilir. Resûlullah'ın mûcizeleri derin bir vukufla ele alınır. Müellif, yaşadığı dönemde dinden çıkmış kimselerin nübüvvete dil uzatmaları yüzünden konuyu geniş biçimde anlatmak mecburiyetinde kaldığını söyler. Üçüncü bölüm keramet bahsiyle sona erer. Kitabın on bab içeren dördüncü bölümünde kader meselesi işlenir. Aslında kader ilâhî sıfatlardan ilim, kudret ve irâde sıfatları içinde yer almakla beraber hakkında ileri sürülen görüşlerin eleştirilmesi için kelâm eserlerinin çoğunda müstakil bir konu halinde işlenir. Kulun iradî fiilleri gerçekleştirme gücüyle (istitâat) başlayan bölüm 250 sayfa gibi uzun bir hacmi kapsar. Bölümün son babı Kaderiyye'ye ayrılmıştır. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'den etkilendiği anlaşılan Nesefî, Hz. Peygamber'e nisbetle rivayet edilen, "Kaderiyye bu ümmetin Mecûsîler'idir" anlamındaki sözün çerçevesine Mu'tezile'nin de girdiğini kanıtlamaya çalışır. Ancak bu rivayetin zayıf ve münker olduğu belirtilmektedir. Eserin iki bab ihtiva eden beşinci bölümü sem'iyyât bahislerinden kabir azabının ispatıyla başlar. Büyük günah işleyenlerin âhiretteki durumuna temas edildikten sonra şefaat bahsi anlatılır. Ardından imanın mahiyeti ve İslâm'la olan ilişkisi üzerinde durulur. Dört babdan oluşan altıncı bölümde imâmet konuları ele alınır.

Nesefî'nin eseri, Mâtürîdî'nin Kitâbu't-Tevḥîd'inin bilinmediği uzun dönemde Mâtürîdiyye mezhebinin görüşlerini ortaya koyan temel kaynak olarak kabul edilmiştir. Kitap hem müellifin hem Mâtürîdiyye mezhebinin kelâm alanında en hacimli eseridir ve Kitâbu't-Tevḥîd'in şerhi niteliğindedir. Eserde çeşitli mezheplere mensup âlimlerin kitaplarının zikredilmesi kelâm tarihi ve günümüz araştırmaları açısından büyük bir önem taşır. Nesefî bu eseriyle, Mâtürîdiyye mezhebi için Eş'ariyye'de Bâkıllânî'nin yaptığına benzer bir hizmet ifa ettiğini kanıtlamıştır. Kitapta takip edilen semantik metot müellifin dönemi için yeni bir uygulamadır, ancak bu metot

ISBN: 978-625-6997-99-8

sonraki dönemlerde takip edilmemiştir. Naklî ve aklî delillerin kullanılmasıyla kelâm yönteminin ortaya konduğu eserde aklî deliller daha çok aklıselime dayandırılmış ve yapılan istidlâllerde terimlerin sözlük anlamları öne çıkarılmıştır. Atıflardan anlaşıldığı üzere kitapta Ebû Hanîfe'nin el-ʿÂlim ve'l-müteʿallim'i ile el-Fıḳhu'l-ekber'inden büyük ölçüde faydalanılmıştır. Konular tartışılırken verilen örnekler, eserin üslûbu, yöntemi ve açıklama biçimi büyük çapta Kitâbu't-Tevḥîd'e benzemektedir. Öte yandan Kitâbu't-Tevḥîd'in müellifine nisbeti, orijinalliği ve otantikliği konusunda Tebṣıratu'l-edille'nin büyük bir önem taşıdığını söylemek gerekir. Tebṣıratu'l-edille'de Mâtürîdî'nin bugüne ulaşmayan eserleri zikredilir, Teʾvîlâtu'l-Ḳurʾân ve Kitâbu'l-Maḳālât'tan ibareler nakledilir. Eserinde Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî'ye ait fikirlere büyük sadakat gösteren müellif, Eş'arî'ye karşı takındığı tavırla onu zaman zaman Ehl-i sünnet dışında gördüğünü ima eder. Özellikle tekvin konusunda Eş'ariyye'ye karşı sert bir tutum ortaya koyması dikkat çekicidir. Müellifin başta Mu'tezile ve Eş'ariyye olmak üzere diğer mezheplerle yaptığı tartışmalardan bu mezheplere ait literatüre vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Tebṣıratu'l-edille ile Abdülkāhir el-Bağdâdî'ye ait el-Esmâʾ ve'ṣ-ṣıfât'taki bazı ibareler arasında büyük benzerlik bulunmaktadır.

Tebṣıratu'l-edille sonraki Mâtürîdiyye âlimlerinin çalışmaları için temel kaynak niteliğindedir. Nûreddin es-Sâbûnî'ye ait el-Kifâye ve el-Bidâye'deki tartışmalar sırasında verilen örnekler, kullanılan üslûp, yöntem ve açıklamalar Sâbûnî'nin eserden büyük ölçüde faydalandığını göstermektedir. Nitekim onun Tebṣıratu'l-edille'den daha üstün bir eserin bulunamayacağını söylediği bilinmektedir. Bunun yanında Teftâzânî ve Beyâzîzâde Ahmed Efendi gibi âlimlerin Tebṣıratu'l-edille'den nakilde bulunması, Necmeddin en-Nesefî'ye ait ʿAḳāʾid metninin Tebṣıratu'l-edille'nin bir fihristi mahiyetinde görülmesi, eserin geç dönem kelâm âlimlerinin başvurduğu kaynaklardan birini oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Tebṣıratu'l-edille'nin başta İstanbul olmak üzere çeşitli yerlerdeki kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır. Eserin ilk ilmî neşri, bu nüshaların bir kısmından hareketle Muhammed el-Enver Hâmid Îsâ tarafından doktora çalışması olarak hazırlanmıştır (1977). Eseri ayrıca Claude Salamé ve Hüseyin Atay yayımlamıştır. H. Sabri Erdem Tebsıratu'l-Edille'ye Semantik Yaklaşım adıyla bir doktora tezi hazırlamış (1988,), M. Sait Özervarlı da yüksek lisans çalışması yapmıştır. Süleyman Toprak "Nesefî'nin Tabsıratu'l-Edille'sinde Kaza ve Kader" adıyla bir makale yazmıştır (1985).[12]

13. el-KİFÂYE (الكفاية)

Mâtürîdiyye âlimlerinden Nûreddin es-Sâbûnî'nin (ö.580/1184) kelâma dair eseridir. Kâtib Çelebi kitaptan el-Kifâye fi'l-hidâye adıyla söz ederken Bağdatlı İsmâil Paşa onu el-Kifâye şerḥu'l-hidâye fi'l-uṣûl ve el-Kifâye fi'l-kelâm şeklinde kaydetmiştir.

Eser bir girişle "el-Kavl fî ..." başlığını taşıyan kırkı aşkın babdan oluşur. Muhtevanın tamamını bir giriş ve beş bölüm halinde ele almak mümkündür. Girişte kelâm disiplininin İslâmî ilimler arasındaki yeri belirtilir, Hz. Peygamber'e atfedilen bir rivayete istinaden ilimlerin başı ve usûlu'd-dîn ilmi olarak nitelendirilir. Girişe dahil edilebilecek olan ilk babda bu ilim aleyhinde ileri sürülen görüşler zikredilip eleştiriler cevaplandırılır ve nasların kelâm ilmini teyit ettiği söylenir. Yine giriş içinde sayılabilecek olan ikinci babda bilgi bahsi klasik tasnife uygun biçimde incelenir. Zarurî ve iktisabî kısımlarına ayrılan bilginin kaynakları beş duyu, doğru haber ve akıl yürütme (nazar) olarak ifade edilir.

Kitabın ilk bölümü ilâhiyyât konularına tahsis edilmiş olup on iki babdan oluşur. Burada âlemin yaratılmışlığı, Allah'ın varlığı ve birliği, yaratılmışlara benzemekten tenzih edilmesi, kelâm, tekvin, rü'yetullah ve irade sıfatları üzerinde ayrıntılı biçimde durulur. Bu konulara ilişkin aklî ve naklî deliller belirtildikten sonra başta Mu'tezile olmak üzere çeşitli mezheplerin görüşleri eleştirilir.

[12] Muhammed Aruçi, "Tebsıratü'l-Edille", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2011), 40/225-226.

ISBN: 978-625-6997-99-8

İkinci bölüm nübüvvete dairdir. Üç babdan oluşan bu bölümde genel anlamda nübüvvetin imkânı ve gerekliliği, nübüvvete karşı Brahman ve Sümenî gruplarınca ileri sürülen itirazların reddedilmesi, mûcizenin tanımı, çeşitleri ve delil oluşu, Hz. Muhammed'in nübüvvetine ilişkin deliller ve belli başlı mûcizeleri, Kur'an'ın en büyük mûcize oluşu, hıristiyan ve yahudilerce peygamberliğine yapılan itirazların cevaplandırılması, peygamberlerin özellikleri, velîlerin kerametleri gibi konulara yer verilir. Bu bölümde de Mâtürîdiyye anlayışı savunulur ve muhalif görüşler tenkit edilir.

Hilâfetle ilgili olan üçüncü bölüm altı babdan meydana gelir. Burada hilâfetin Hz. Peygamber'in getirdiği ilkeleri koruyan bir kurum oluşu, halifede bulunması gereken şartlar, hilâfete dair Bâtınî ve Şiî iddialarının eleştirisi, Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin hilâfetlerinin meşruiyeti, Cemel Vak'ası ve Sıffîn Savaşı'nda Hz. Ali'nin haklılığı genellikle naslara dayanılarak işlenir.

Kader ve kazâ başlığı altında düşünülebilecek olan dördüncü bölüm on bir babdan oluşur. Hikmet ve sefeh kavramlarının tanımıyla başlayan bu bölümde sırasıyla istitâatin aklî ve naklî delilleriyle kısımları, kullara ait fiillerin Allah tarafından yaratılması ve bunların gerçek anlamda kulların fiilleri oluşu, Mu'tezile ve Eş'ariyye'nin bu meseleye ilişkin görüşlerinin eleştirisi, tevlîd nazariyesinin reddi, kullara güç yetiremeyecekleri sorumluluklar yüklemenin imkânsızlığı, iman-inkâr, hidayet-dalâlet, hayır-şer dahil olmak üzere kullara ait bütün fiillerin ilâhî iradeye bağlı olarak gerçekleşmesi ve bunun fiil yapma hürriyetine engel teşkil etmemesi, kazâ ve kaderin hak oluşu, salâh-aslah nazariyesinin eleştirisi, haramın rızkın kapsamına girişi, ecelin ilâhî takdire göre vuku bulması, hidayet ve dalâletin Allah'ın bunları kulda yaratmasıyla oluşması gibi konular tartışılır, bu meselelerde Mâtürîdiyye'nin Eş'ariyye'den ayrıldığı hususlar belirtilir.

Beşinci bölüm sem'iyyâta dair olup sekiz babdan oluşur. Büyük günah işleyenlerin dünya ve âhiretteki durumuna ilişkin farklı görüşlerin nakledilmesi, Ehl-i sünnet'e göre âsi mümin olan büyük günah sahibinin âhiretteki durumunun ilâhî iradeye bağlı oluşu, Allah'ın âhirette kâfirleri ve müşrikleri affetmesinin hikmete uygun bulunmayışı, günahların büyük ve küçük diye ayrılmasının izâfîliği, şefaatin akla ve nakle uygunluğu, bütün insanların Allah'a iman etmeleri için aklın yeterli kabul edilişi, imanın tarifi, taklidî imanın geçerliliği, imanda istisnanın câiz olmayışı, imanın artma ve eksilme kabul etmeyişi, iman ve İslâm arasında farklılığın bulunmayışı, nasların haber verdiği kabir suali, azap ve nimeti, amellerin tartılması, sırat, cennet-cehennem, âhiret hallerine imanın gerekliliği, bu bölümde ağırlıklı olarak üzerinde durulan belli başlı konuları teşkil eder.

el-Kifâye, Ebu'l-Muîn en-Nesefî'ye ait Tebşıratu'l-edille'den sonra Mâtürîdiyye'nin kelâma dair görüşlerini ortaya koyan temel kaynaklardan biridir. Eserde naklî ve aklî deliller kullanılmak suretiyle kelâm yöntemi uygulanmış, başta Mu'tezile olmak üzere muhalif bid'at fırkalarının görüşleri nakledilip eleştirilmiştir. Eş'ariyye ile Mâtürîdiyye arasındaki görüş ayrılıklarına da yer yer temas edilmiş ve Eş'ariyye'ye karşı oldukça ılımlı bir tavır ortaya konulmuştur. Ulûhiyyet, nübüvvet, kader ve kazâ meseleleri, iman-günah ilişkisi üzerinde ayrıntılı biçimde durulmakla birlikte kitapta âhiret ve âhiret hallerine kısaca yer verilmiştir. Eserde kolay anlaşılan bir dil kullanılmış, aklî deliller daha çok aklıselime dayandırılmış ve yapılan istidlâllerde terimlerin sözlük anlamları öne çıkarılmıştır. Tartışmalar sırasında verilen örnekler, eserin üslûbu, yöntem ve açıklamalar, Tebşıratu'l-edille'den büyük ölçüde faydalanıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Kitapta yer yer Tebşıratu'l-edille'ye atıfların yapılması da bunu kanıtlar mahiyettedir.

el-Kifâye, geç dönem kelâm âlimlerinin başvurduğu bir kaynak olmuştur. Teftâzânî, Beyâzîzâde Ahmed Efendi ve Râgıb Paşa gibi âlimlerin eserlerinde ondan nakilde bulunmaları, ayrıca kütüphanelerde çeşitli yazma nüshalarının olması bu hususu teyit etmektedir. Adı bilinmeyen bir kişi tarafından yapılmış bir şerhi de bulunan el-Kifâye'nin tesbit edilebilen sekiz

ISBN: 978-625-6997-99-8

yazma nüshasından en muteber kabul edileni Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olup doksan üç varaktır. Muhammed Aruçi eser üzerinde yüksek lisans çalışması yapmıştır.

Nûreddin es-Sâbûnî, el-Kifâye'yi ihtisar ederek el-Bidâye fî uṣûli'd-dîn adıyla yeni bir eser meydana getirmiştir. Müellifin bildirdiğine göre kolayca ezberlenebilmesi için ibaresi kısa tutulan el-Bidâye'nin muhtevası bir girişle dört bölüm halinde otuz iki babdan oluşmaktadır. Telḫîṣu'l-Kifâye (Mülaḫḫaṣu'l-Kifâye) olarak da bilinen eser el-Kifâye'den daha çok rağbet görmüştür. el-Bidâye, Fethullah Huleyf tarafından neşredildikten başka (1969) Bekir Topaloğlu tarafından da tahkik edilerek yayımlanmış (1399/1979), ayrıca Mâtürîdiyye Akaidi ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir (1979).[13]

14. **NİHÂYETU'l-İKDÂM** (نهاية الإقدام)

Şehristânî'nin (ö.548/1153) kelâma dair eserinin tam adı Nihâyetu'l-iḳdâm fî ʿilmi'l-kelâm olup İzzeddin İbnu'l-Esîr kitabın ismini muhtemelen alan belirlemek amacıyla Nihâyetu'l-iḳdâm fi'l-uṣûl diye kaydeder. Kitabın mukaddimesinden ve sonundaki ifadeden isminin Nihâyetu'l-aḳdâm fî ʿilmi'l-kelâm olabileceği anlaşılıyorsa da Nihâyetu'l-iḳdâm ... diye meşhur olmuştur. Şehristânî, eserinin birinci ve on birinci bölümlerinde el-Milel ve'n-niḥal adlı kitabına atıfta bulunmaktadır. Tabakat kitaplarının yanı sıra bu tür atıflardan eserin Şehristânî'ye ait olduğu ve el-Milel ve'n-niḥal'den sonra kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

Şehristânî mukaddimede kitabını yirmi bölüm (kaide) halinde kaleme aldığını kaydeder. Birinci bölümde Allah'ın varlığının ispatı maksadıyla âlemin hudûsü konu edilerek cisimlerin zaman ve mekân yönünden başlangıçsız ve sınırsız olmayacağı hususu işlenmiş, ikinci bölümde kâinatın bütünüyle Allah'ın yaratmasıyla meydana geldiği konusuna yer verilmiştir. Üçüncü bölümden itibaren sıfat bahsine geçilmiştir. "Tevhîd" başlığını taşıyan kısımda şirk inancı reddedildikten sonra dördüncü bölümde Allah'ı yaratılmışlara veya yaratılmışları Allah'a benzetme (teşbih) kabilinden inançlar, beşinci bölümde Allah'ın zâtını sıfatlardan tecrit etme (ta'tîl) telakkisi eleştirilmiştir. Altıncı bölümde Ebû Hâşim el-Cübbâî tarafından öne sürülüp teşbih ve ta'tîl gibi uç telakkilerden sakınmayı amaçlayan ahvâl teorisi reddedilmiştir. Yedinci bölümde, bazı Mu'tezile mensuplarınca benimsenen "ma'dûmun şey olup olmadığı" ve Aristo geleneğinde evrenin ilk maddesi sayılan heyûlâ konuları üzerinde durulmuş, ardından sübûtî sıfatların izahına geçilmiş, Mu'tezile, Ehl-i sünnet ve felâsifenin sıfatlar hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Mu'tezile sıfat sîgasıyla olan hay, âlim, kādir kelimelerini (sıfât-ı ma'neviyye) tercih ederken Ehl-i sünnet kelâmcıları bu sıfatların kökünü oluşturan hayat, ilim, kudret (sıfâtu'l-meânî) kelimelerinin de sistemde yer almasını gerekli görmektedir. İslâm filozofları ise zâta izâfe edilecek bütün mânaları "vâhid" içinde eriterek sıfat, ahvâl ve zât dışı mânaları kabul etmemektedir. Eserin onuncu bölümü ilim sıfatının ezelî oluşu hakkındadır. Ezelî ilmin hâdis olan nesne ve olaylara taallukunun işlendiği bu bölümde Allah'a hâdis ilim nisbet ettikleri için Cehm b. Safvân ile Hişâm b. Hakem, Allah'ın hâdisleri bilmediği veya ilminin cüz'iyyâta taalluk etmediğini ileri sürdükleri gerekçesiyle filozoflar eleştirilmiştir.

Nihâyetu'l-iḳdâm'ın on birinci bölümünden itibaren İslâm mezhepleri arasında tartışmalı olan konular üzerinde durulmuştur. Bunlardan, mezheplerin kader anlayışını da ilgilendiren irade sıfatının gerçek anlamda Allah'ta mevcut olup kadîm özelliği taşıdığı, bütün nesne ve olaylara taalluk ettiği hususu savunulmuştur. Ardından İslâm mezhepleri arasında önemli bir ihtilâf konusu teşkil eden kelâm sıfatı ele alınmış, on ikinci bölümde bu sıfatın ezelî olduğu üzerinde durulmuş, on üçüncü bölümde kelâmın ilâhî zâtta tekliği, tecellilerinin ve tesirlerinin çokluğu konusu işlenmiş, on dördüncü bölümde insana ait kelâmın mahiyeti ve kısımları ele alınmıştır. On beşinci bölümde Mu'tezile mensuplarının semî' ve basîr sıfatlarını alîm sıfatına dahil etmeleri eleştirilerek bunların müstakil sıfatlar olduğu öne sürülmüştür. On altıncı bölümde rü'yetullahın aklen mümkün, naklen vâcip ve sabit olduğu şeklindeki Ehl-i sünnet

[13] Muhammed Aruçi, "el-Kifâye", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2022), 25/564-565.

ISBN: 978-625-6997-99-8

telakkisi anlatılmıştır. On yedinci bölümde nübüvvete hazırlık sayılabilecek şekilde hüsün ve kubuh bahsi konu edinilerek ilâhî tebliğ olmadan kula hiçbir mükellefiyetin yüklenemeyeceği, insanın fiillerine mükâfat veya ceza tertip edilmesinin söz konusu olamayacağı kanaati işlenmiş, on sekizinci bölümde Mu'tezile'nin iddiasının aksine ilâhî fiillerin gerçekleşmesinin ardında bunları gerektirici (vâcib) herhangi bir sebebin bulunmadığı görüşü savunulmuştur.

Nihâyetu'l-iḳdâm'ın son iki bölümü nübüvvet ve sem'iyyât bahislerine ayrılmıştır. Birinci kısımda nübüvveti inkâr eden Berâhime ve Sâbiîler'in görüşleri eleştirilmiş, mûcizenin gerçekliği üzerinde durulmuş, bu arada Mu'tezile ile bazı Şiî gruplarının konuyla ilgili yanlış telakkilerine temas edilmiştir. Kitabın son bölümü, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatı ve bunun en büyük delilinin Kur'an olduğunun vurgulanmasıyla başlamış, ardından sem'iyyât bahislerine geçilerek kabir hayatı, cismanî haşr, mîzan, havz ve şefaat meselelerine değinilmiş, daha sonra "esmâ ve ahkâm" çerçevesinde imanın tarifi, iman-amel münasebeti ve buna bağlı olarak büyük günah işleyenin durumu tartışılmıştır. Ardından imâmet konusu ele alınarak dindeki yeri belirtilmiş, devlet başkanının belirlenmesi şekli hakkındaki farklı görüşler kaydedilmiş, bu arada Şîa'nın imâmet telakkisi zikredildikten sonra bu anlayışın yanlış tarafları anlatılmıştır. Yirminci bölüm velîlerin kerametleri, ilâhî dinler arasında nesih konusu ve Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dinin diğer dinleri neshetmesiyle ilgilidir. Kitabın sonuna nâşir tarafından bazı nüshalarda bulunduğu kaydedilen atom (cevher-i ferd) hakkında bir kısım eklenmiştir. Burada kelâmcılar tarafından benimsenen cevher-i ferd anlayışı filozoflara karşı savunulmaktadır. Şehristânî, Nihâyetu'l-iḳdâm'ın bitiminde kelâm âlimlerinin düşüncelerini ortaya koyma noktasında amacını gerçekleştirdiğini, daha sonra da ilâhiyatçı filozofların "kuruntulardan ibaret olan" görüşlerini beyan edeceğini kaydeder. Alfred Guillaume, müellifin el-Menâhic ve'l-beyânât adlı risâlesinin bu maksatla yazılmış olabileceğini söylemektedir.

Eserin birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır. Eser Alfred Guillaume tarafından yukarıdaki son üç nüsha esas alınarak giriş, Arapça metin, özet şeklinde İngilizce tercüme ve indekslerle birlikte neşredilmiştir (1934). Nihâyetu'l-iḳdâm'ın Arapça metninin ofset baskısı Bağdat (1964) ve Kahire'de (1992) gerçekleştirilmiştir. Muhammed Tancî, bu neşirde yazma nüshalardan ve yanlış okumalardan kaynaklanan hatalar bulunduğunu belirtmektedir.

Nihâyetu'l-iḳdâm klasik Sünnî kelâmının hemen bütün konularını içermektedir. el-Milel ve'n-niḥal'den sonra telif edilen Nihâyetu'l-iḳdâm'da İslâm mezheplerinin kelâm alanındaki görüşleri mukayeseli bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmakta, el-Milel ve'n-niḥal'deki tasvirî üslûbun aksine burada Ehl-i sünnet'in itikadî anlayışı Eş'ariyye çerçevesinde ortaya konulmakta ve diğer mezheplere karşı savunulmaktadır. "Ehl-i hak" olarak nitelendirilen Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, Ebû Bekir el-Bâkıllânî, Ebû İshak el-İsferâyînî ve İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî gibi Eş'arî mensuplarına sık sık atıfta bulunulmakta, bu mezhebin karşısında yer alan Berâhime, Sâbie, Seneviyye, felâsife, Mu'tezile, Cehmiyye ve Kerrâmiyye gibi telakkiler eleştirilmektedir. Muhammed Tancî, Nihâyetu'l-iḳdâm'da Eş'arî'nin akîdesi esas alınmakla beraber yer yer onun da tenkit edildiğini, hatta bazan kelâmcıların görüşleri de aşılarak felsefî telakkilere yer verildiğini kaydeder. Şehristânî'nin Şîa hakkında zaman zaman sempatik ifadelere yer vermesi, özellikle el-Milel'de tarafsız ve müsamahalı bir tavır takınması kendi döneminde tehlikeli bir modernistlik olarak görülmüş, Nihâyetu'l-iḳdâm'ı Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelâbidîn'in bir duasıyla bitirmesi örneğinde görüldüğü gibi Ehl-i beyt'e büyük bir sempati duyması bazı çevrelerde onun Şîa'ya, hatta İsmâiliyye'ye mütemayil olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu ithamları Nihâyetu'l-iḳdâm açısından haklı bulmak mümkün değildir. Çünkü bu eserinde müellif, Şîa kelâmının farklılığını en belirgin şekilde yansıtan imâmet konusunda onların anlayışlarını kaydettikten sonra bu görüşleri eleştiriye tâbi tutmuştur. Kelâmın felsefeden etkilenmeye başladığı döneme ait eserlerden biri olan

ISBN: 978-625-6997-99-8

Nihâyetu'l-iḳdâm'da yer yer felsefeye karşı çıkılırken zaman zaman da müellifin felsefeden etkilendiği görülmektedir.[14]

15. TELBÎSÜ İBLÎS (تلبيس إبليس)

Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) başta tasavvuf ehli olmak üzere bazı İslâmî zümrelerin din anlayışını usûlu'd-dîn açısından eleştirdiği eserinin adı mukaddimesinde doğrudan zikredilmemekle birlikte şeytan, İblîs ve telbîs kelimeleri geçmekte, eserin müminleri İblîs'in hileleri ve tuzakları konusunda uyarmak için kaleme alındığı belirtilmekte, dolayısıyla Telbîsü İblîs ismine işaret edilmektedir. Kitabın adının bazı neşirlerinde Naḳdu'l-ʿilm ve'l-ʿulemâʾ ev Telbîsü İblîs şeklinde kaydedilmesinin dikkat çekme amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sonraki baskılarında baştaki isim kullanılmamıştır. Bazı yazma nüshalarında görülen en-Nâmûs fî Telbîsi İblîs, Keşfü nâmûsi Telbîsi İblîs ve Keşfü Telbîsi İblîs biçimindeki ilâveler muhtemelen müstensihler tarafından eklenmiştir. Kısa bir mukaddimeden sonra on üç bölüm (bab) halinde düzenlenen eserin mukaddimesinde aklın Cenâb-ı Hakk'ın insana lutfettiği en büyük nimet olduğu, Allah Teâlâ'nın bunun yanında peygamberleri vasıtasıyla vahiy gönderdiği ifade edilmiştir. Müellif burada -muhtemelen Gazzâlî'den ilham alarak- aklı göze, vahyi de güneşe benzetmiştir. Göz sağlıklı ve açık bulunduğu takdirde güneşi görecektir. Bununla birlikte Hz. Âdem'in evlâtlarından itibaren insanlar arasında düzen bozulmuş ve şeytanın istediği kötü durum meydana gelmiştir.

Telbîsü İblîs'in birinci bölümü sünnete ve cemaate, Resûlullah ile ashabın İslâm anlayışına uymanın önemi hakkında olup burada Hz. Peygamber, ashap, tâbiîn ve ilk dönem âlimlerinin beyanlarına yer verilir. Bid'atlar ve bid'atçılara dair olan ikinci bölümde bid'attan sakınma konusunda bazı rivayetler aktarıldıktan sonra Resûl-i Ekrem'i ve ashabını takip edenlerin sünnet ehli, diğerlerinin bid'at ehli olduğu ifade edilir. Ardından yetmiş üç fırka hadisi zikredilerek bid'at ehli Harûriyye, Kaderiyye, Cehmiyye, Mürcie, Şîa ve Cebriyye diye altı gruba ayrılır; her grubun kendi içinde on iki fırkası (bir grubun fırkaları on bir, birinin on olarak gösterilmiştir) tanıtılıp yetmiş iki fırka belirlenir. Ancak yapılan bölümleme ve tanıtımların bir kısmı tartışmaya açıktır. Eserin üçüncü bölümünde bazı âyet ve hadisler bağlamında şeytanın insana olan düşmanlığına değinilir. Haşr sûresinde (59/16) münafıklardan bahsedilirken şeytanın dost görünerek kişiyi inkâra teşvik ettiğini, onun inkâr etmesi üzerine de o kişiye, "Seninle ilgimi kesiyorum, çünkü ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım" dediğini beyan eden âyetin yorumu çerçevesinde şeytan-rahip kıssası anlatılır. Şeytanın kadın yoluyla insana nüfuz etmek istediğine dikkat çeken İbnu'l-Cevzî her insana musallat olan bir şeytanın bulunduğunu, ancak Resûl-i Ekrem'in şeytanın şerrinden korunduğunu veya bu şeytanın müslüman olduğunu bildiren hadisleri zikreder. Üçüncü bölüm şeytanın insana damarlarındaki kan gibi nüfuz ettiğini, onun şerrinden Allah'a sığınmak gerektiğini belirten hadislerle sona erer. İki sayfadan ibaret dördüncü bölümde telbîs ve gururun mânasına, insanın mânevî yapısına ve buna karşı şeytanın konumuna değinilir.

Beşinci bölüm şeytanın çeşitli inanç ve dinlere mensup kişileri aldatmasıyla ilgili olup kitabın en hacimli bölümlerindendir. Müellif burada Sûfestâiyye, Dehriyye, tabâiiyye, Seneviyye, filozoflar, puta tapanlar, ateşe, güneş ve aya tapanlar, Câhiliye Arapları ve nübüvveti inkâr edenlerin şeytana yenildiklerini söyler. Ardından yahudiler, hıristiyanlar, Sâbiîler, Mecûsîler, gök cisimlerini kadim kabul edenler, âhireti inkâr edenler ve tenâsühü benimseyenlerin şeytan tarafından aldatılması konu edilir. İblîs'in Muhammed ümmetine etkilerinin iki zümre üzerinde gerçekleştiği belirtilir. Birincisi akıllarını ve yeteneklerini kullanmayıp belli kişileri taklit edenler, ikincisi nasların zâhirine bakmayıp te'vil yolunu benimseyenlerdir. Bunlardan felsefe ile uğraşanlar din sınırlarının dışına çıkarak hak yoldan uzaklaşmıştır; ayrıca kelâm metodunu benimseyenler vardır. İbnu'l-Cevzî kelâm yöntemini

[14] İlyas Çelebi, "Nihâyetü'l-İkdâm", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2007), 33/102-103.

ISBN: 978-625-6997-99-8

eleştirirken daha çok Mu'tezile ve ehl-i bid'attan örnekler verir. Hayatının son döneminde Selef akîdesini benimsediğine dair -pek güçlü sayılmayan- bir rivayet bulunan İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin yanı sıra kelâm düşüncesine sahip Ebu'l-Vefâ İbn Akīl'den abartılmış nakiller yaparak söz konusu yöntemi eleştirir. Ardından İblîs'in Müşebbihe'ye telkin ettiği bâtıl inançlara temas eder; "ahmaklar" diye nitelendirdiği Hâricîler'e, Râfıza diye andığı Şiîler'e yönelik eleştiriler öne sürer. Bâtıniyye, İsmâiliyye, Seb'iyye, Bâbekiyye, Muhammire, Karâmita, Hürremiyye ve Ta'lîmiyye gruplarından söz eder; Gazzâlî'den nakiller yaparak bunları eleştiriye tâbi tutar.

Telbîsü İblîs'in altıncı bölümü çeşitli âlimlere yönelik şeytanî tahriklere ayrılmıştır. Müellif burada kurrâ, hadis ehli, fakihler, vâizler ve kıssahanlar, dil ve edebiyat âlimleriyle şairlerin hatalarına dikkat çeker ve şeytanın kemal mertebesine ulaşmış âlimlere bile kibir, riya, şöhrete düşkünlük gibi hususları telkin ettiğini söyler. Dört sayfadan oluşan yedinci bölümde devlet adamlarının şeytanın tahriklerine boyun eğmeleri anlatır. Sekizinci bölümde ibadetlerin ifası sırasında şeytanın sebebiyet verdiği hatalar konu edilir. İlmin amelden ve nâfile ibadetten üstün olduğu belirtilir. Taharet ve abdest, ezan ve namaz, Kur'an okuma, oruç, hac, cihad ve emir bi'l-ma'rûf vazifesini yerine getirme esnasında yapılabilecek yanlışlıklara değinilir. Dokuzuncu bölüm şeytanın zâhidlere yönelik hile ve tuzaklarına ait olup burada uzlete çekilmenin İblîs'in tahriklerinden birini teşkil ettiği söylenir. Ardından zühd hayatının ilme tercih edilmesi, mubah olan dünya nimetlerinden uzak durulması, zühd ve ibadetin doğurabileceği gizli riya, ilme değil ilhamlara itibar edilmesi ve âlimlerin küçümsenmesi gibi hususlara dair değerlendirmeler yapılır.

Onuncu bölüm zâhidler zümresinden sayılan sûfiyye hakkında olup kitabın yarısından fazlasını işgal eder. Müellif Sülemî'nin Kitâbu's-Sünen'i ile Ṭabaḳātu'ṣ-ṣûfiyye'sini, Serrâc'ın el-Lümaʿını, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Ḳūtu'l-ḳulûb'unu, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin Ḥilyetu'l-evliyâʾsını, Kuşeyrî'nin er-Risâle'sini, İbnu'l-Kayserânî'nin Kitâbu's-Semâʿını ve Gazzâlî'nin İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn ile el-Müfṣıḥ bi'l-aḥvâl'ini zikrederek bu kitaplarda sahih olmayan nakillerle hadislerin, akılla ve gerçekle bağdaşmayan düşüncelerin yer aldığını söyler. İbnu'l-Cevzî ilk sûfîlerin Kur'an'a ve Sünnet'e bağlı olduğuna vurgu yapar; bu bağlamda Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezîd-i Bistâmî ve Serî es-Sakatî'den nakillerde bulunur. Daha sonra çeşitli başlıklar altında tasavvuf ehlinin şeytanın hile ve tuzaklarına kapılma yolları sıralanır, bunlara ilişkin çeşitli rivayetler aktarılarak değerlendirmeler yapılır. Bunlar arasında ilme önem vermeme, yeme içme ve mesken edinmede olumsuz davranma, giyimde gelenekten uzaklaşma, raks ve semâya düşkün olma, tevekkülde aşırılığa kaçma, genç kadın ve erkeklerle samimiyet kurma, tevhid inancına ve dinin genel kurallarına uymayan beyanlarda ve yorumlarda bulunma gibi hususlar sayılmaktadır. Telbîsü İblîs'in on birinci bölümü şeytanın keramet gibi görünen bazı olayları vasıta edinerek dinine bağlı fakat bilgisi eksik kimselere telkin edeceği yanlış inançlar hakkındadır. Müellif bu türden bazı olaylara değinerek bunların akıl, gerçek ve dinle bağdaşmadığını söyler. On ikinci bölümde şeytanın halka yönelik şaşırtıcı faaliyetleri anlatılır. Burada halk kitleleri arasında akaid, ibadet ve ahlâka dair gelenek ve uygulamalardaki yanlışlıklardan söz edilir. Eserin iki sayfadan oluşan son bölümünde İblîs'in insanları çok yaşama arzusu ile (tûl-i emel) aldatmasından söz edilir ve boş heveslere kapılmayıp daima ihtiyatlı davranmanın gereğine vurgu yapılır.

Çeşitli konularda eserler kaleme alan Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'nin asıl alanı naklî ilimlerdir. Müellif, Telbîsü İblîs'te Kur'an ve Sünnet'i esas almakla birlikte akla da önem vermiş, ikisinin birleşimi anlamında kullandığı ilmi hemen her bölümde hakkı bâtıldan ayırmanın vazgeçilmez şartı kabul etmiştir. Zengin ilmî birikime sahip olan İbnu'l-Cevzî'nin bu yönü değerlendirmelerinde ortaya çıkmaktadır. Eserde çok farklı konular ele alındığından kitabın planı ve örgüsü başarılı değildir ve muhtemelen eser kaleme alındıktan sonra bir daha incelenmemiştir. İbnu'l-Cevzî mevzû hadislere dair eser yazmakla birlikte Telbîsü İblîs'te bir kısmı mevzû derecesinde zayıf hadisler yer almakta, bu durum eserdeki diğer bazı rivayetlere

ISBN: 978-625-6997-99-8

de gölge düşürmektedir. Müellifin yaşadığı VI. (XII.) yüzyılın sonlarında müslüman nüfusu büyük bir sayıya ulaşmış, çeşitli din, inanç, düşünce ve geleneklere bağlı insanlar İslâm toplumunda yer almıştır. Müslüman toplumların duygu, düşünce ve kabullerinin kısmen değiştiği veya geliştiği bu dönemde kelâm ve tasavvuf alanındaki farklı anlayış ve davranışların bir dereceye kadar değişiklik göstermesinin, bunların daha müsamahalı bir bakışla ele alınmasının gerektiği açıktır.[15]

Telbîsü İblîs'in çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır. Tesbit edilebildiğine göre eser ilk defa Telbîsü İblîs adıyla Kahire'de (1323), Naḳdu'l-ʿilm ve'l-ʿulemâʾ ev Telbîsü İblîs ve Telbîsü İblîs ismiyle yine aynı yerde yayımlanmıştır. Kitabın Dımaşk ve Beyrut'ta da baskıları yapılmıştır. Telbîsü İblîs, İsâm Fâris el-Haristânî'nin tahkiki ve Muhammed İbrâhim ez-Zağlî'nin hadis kaynaklarının tesbitiyle yayımlanmış, ayrıca Seyyid el-Cümeylî tarafından neşredilmiştir. Eseri D. S. Margoliouth İngilizce'ye, Ali Rızâ Zekâvetî Karagözlü Farsça'ya tercüme etmiştir (1368). İzzeddin İbn Gānim, Teflîsü İblîs adıyla kaleme aldığı risâlenin mukaddimesinde Telbîsü İblîs'i "kötü arkadaş" diye nitelemiş, şeytanın evliyâullahı da etkileyebileceği görüşünü eleştirmiştir. Başka bir eleştiri içermemekle birlikte bu eseri Telbîsü İblîs'e bir reddiye olarak değerlendirenler olmuştur. Telbîsü İblîs'in İbn Hacer el-Askalânî tarafından Muḫtaṣaru Telbîsi İblîs li'bni'l-Cevzî adıyla özetlendiği nakledilmektedir. Eseri Ali Hasan Ali Abdülhamîd el-Münteḳa'n-nefîs min Telbîsi İblîs adıyla tehzîb etmiş ve yer yer bazı açıklamalar eklemiş, Veysel Ünler Telbîsü İblîs'teki hadislerle ilgili bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.[16]

Kaynakça

Akman, Mustafa, Astroloji ve Müslüman Astrologlar, İstanbul: İz Yayıncılık, 2025.
Aruçi, Muhammed, "Usûlü'd-Dîn", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2012), 42/215-217.
Aruçi, Muhammed, "Tebsıratü'l-Edille", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2011), 40/225-226.
Aruçi, Muhammed, "el-Kifâye", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2022), 25/564-565.
Çelebi, İlyas, "el-Lüma'", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2003), 27/258.
Çelebi, İlyas, "Nihâyetü'l-İkdâm", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2007), 33/102-103.
Gölcük, Şerafettin, "el-İktisâd fi'l-İ'tikād", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2000), 22/57-58.
Özervarlı, M. Sait, "el-İnsâf", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2000), 22/319.
Topaloğlu, Bekir, "Kitâbü't-Tevhîd", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2002), 26/117-119.
Topaloğlu, Bekir, "et-Temhîd", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2011), 40/415-416.
Topaloğlu, Bekir, "eş-Şâmil", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2010), 38/331-333.
Topaloğlu, Bekir, "Telbîsü İblîs", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2011), 40/394-396.
Topaloğlu, Bekir, "Usûlü'd-Dîn", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2012), 42/217-218.
Üzüm, İlyas, "el-İrşâd", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2020), 22/455-456.
Yavuz, Yusuf Şevki, "Mücerredü Makālât", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2020), 31/447-448.
Yüksel, Emrullah, "el-İbâne", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 1999), 19/254-255.

[15] Mustafa Akman, Astroloji ve Müslüman Astrologlar (İstanbul: İz Yayıncılık, 2025), 398-401.
[16] Bekir Topaloğlu, "Telbîsü İblîs", TDV İslâm Ansiklopedisi, 2011 yılında İstanbul'da basılan 40. cildinde, 394-396.

ISBN: 978-625-6997-99-8

DİA'DA GEÇEN KELAM LİTERATÜRÜNE DAİR MADDELERİN TAHLİLİ -II

ANALYSIS OF THE ARTICLES ON THEOLOGICAL LITERATURE MENTIONED IN THE DIA - II

Assoc. Prof. Dr. Mustafa AKMAN
Hakkari University, Faculty of Theology

Giriş

Akaid/Akīde, İslâm dininde inanılması gereken esasların bütünü ve bunları konu edinen ilmin adıdır. Bu ilmin içeriğine dair ilk dönemden bugüne, çok sayıda farklı dinî/İslâmî mezhep ve akımlarca referans çerçevesi kabul edilen eser yazılmıştır. Bu eserlerin bir kısmı akaid konularıyla sınırlı kalırken daha kapsamlı diğer önemli bir kısmı ise kelâmî konulara yönelmiş ve yanı sıra kelam felsefesi yapmaya başlamıştır. Bu tür eserlerin akaid metinlerinden ayrılan önemli bir yanı mevzularını daha derinlikli bir üslupla ele alırken bunları temellendirme çabası çerisinde olması ve polemik tarzında ele almasıdır. Bu yazım tarzı yani kelam konseptinde değerlendirme yapılması doğal olarak halk inancına sahip kimselerden farklı bir muhatap, okuyucu ve takipçi kitlesinin oluşmasına da yol açmıştır. Birinci gruba nazaran bu kategoriye dâhil kimseler daha duyarlı ve analitik değerlendirmeler yapıyor veya yapabiliyor olsalar da zamanla tekdüze okudukları bu eserlerin karizmasıyla söz konusu eserlerin gösterdiği adrese (mezhebe/fırkaya) angaje olmaları riskini de beraberinde getirmektedir. Bu itibarla okuyucuların okuma ve intimalarını geniş yelpazede çapraz okumalarla sürdürmeleri icap etmektedir. Bunun yanı sıra okudukları eserlere dair bilgi sahibi olmaları; bunların hangi saiklerle, nasıl bir bağamda ve ne tür bir bagajla yazıldıklarını bilmeleri, eser ve mezhep bağnazlığına duçar olmalarını kısmen de olsa önleyecektir. Biz de burada kelam literatürü kapsamında yazılmış ve zamanla belli bir mezhebi kuramsal çerçevede tahkim eden ve aynı zamanda etkisi günümüze kadar ulaşmış bu eserleri DİA (Diyanet İslâm Ansiklopedisi) maddeleri üzerinden tanıtmayı planlıyoruz.

Biz de bu tebliğimizde söz konusu eserleri kronolojik çerçevede tanıtarak zaman içerisinde oluşan karizmalarını, bu karizmanın yansımalarını ve eser ve kısmen de olsa yazarlarının profillerini ortaya koymaya çalışacağız. DİA'da 30 farklı maddede kelama dair klasik kitap tanıtılmıştır. Biz bu birinci bildirimizde bunlardan tarih sıralaması olarak son 13 tanesine değineceğiz.

1. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210): *el-Metâlibu'l-Âliye*. 2. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210): *Nihâyetu'l-Ukūl*. 3. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210): *el-Muhassal*. 4. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210): *Kitâbu'l-Erbaîn*. 5. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210): *el-Meâlim*. 6. Miklâtî (ö. 626/1229): *Lübâbu'l-Ukūl*. 7. Adudüddin el-Îcî (ö. 756/1355): *el-Mevâkıf*. 8. Adudüddin el-Îcî (ö. 756/1355): *Cevâhiru'l-Kelâm*. 9. Nasîrüddîn-i Tûsî (ö. 672/1274): *Tecrîdu'l-İ'tikād*. 10. Sa'deddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390): *Tehzîbu'l-Mantık ve'l-Kelâm*. 11. Sa'deddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390): *el-Makāsıd*. 12. İbnu'l-Hümâm (ö. 861/1457): *el-Müsâyere*. 13. Ömer Nasuhi Bilmen (1883-1971): *Muvazzah İlm-i Kelâm*.

1. el-METÂLİBU'l-ÂLİYE (المطالب العالية)

Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) kelâma dair en hacimli eseridir. Müellif eserin mukaddimesinde, "Bu ilm-i ilâhîye dair kitabımızdır" demekte, beşinci kitapla Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma nüshanın sekizinci kitabının başında Kitâbu'l-Meṭâlibi'l-ʿâliye adını zikretmektedir. Eserin tesbit edilebilen tek baskısında ise isim el-Meṭâlibu'l-ʿâliye mine'l-ʿilmi'l-ilâhî şeklinde kaydedilmiştir. Dokuz kitaptan (matbu nüshada cüz) oluşan eserin ilk kitabı bir girişle üç bölümden meydana gelmektedir. Girişte kelâm ilminin önemi, ulûhiyyete ilişkin aklî bilginin değeri, Allah'ın varlığını ve sıfatlarını bilmenin yolları gibi konular ele alınmıştır. Birinci bölümde Allah'ın zorunlu (vâcip) varlık oluşuna ait kesin kanıtların tahliline

ISBN: 978-625-6997-99-8

girişilir. On dört fasıldan ibaret olan bu bölümde filozoflarca geliştirilen imkân deliliyle kelâmcıların kullandığı hudûs delili etrafında ayrıntılı bilgi verilir. Üç fasıldan oluşan ikinci bölümde felekler ve ay altı âleminde bulunan isbât-ı vâcib delilleri zikredilir. Vücûb, vücûd, iradeler, taayyün ve mahiyet gibi kavramların tartışıldığı üçüncü bölümde varlık-mahiyet ilişkisi, ayrıca ilâhî sıfatların yaratıklardan ve onlara ait niteliklerden tamamıyla farklı oluşu, Allah'ın ezelî ve ebedîliği gibi konular yedi meselede incelenir.

İkinci kitap iki bölümden meydana gelir. On yedi fasıl şeklinde düzenlenen birinci bölümde Allah'ın tenzîhî sıfatları üzerinde durulmuş, üç fasıldan oluşan ikinci bölümde Allah'ın birliği, kelâmcıların buna ilişkin kanıtları ve vahdâniyyetin ilâhî zâta zâit bir nitelik olması gibi konular ele alınmıştır. Dokuz babdan ibaret olan üçüncü kitapta sübûtî (îcâbî) sıfatların sayısı, insanı fiil yapmaya sevkeden sebepler, insanın kādir ve fâil oluşunun anlamı, Allah'ın âlim olduğuna dair deliller ve cüz'iyyâtı bilmesi; Allah'ın mürîd, semî', basîr, mütekellim, kadîm, bakī, hay ve hakîm olması, filozoflarla diğer din mensuplarının kādir anlayışı, Allah'ın isimleri, tekvin-mükevven aynîliği, teklîf-i mâ lâ yutâkın fiilen vuku bulması ve aklın ilâhî fiilleri iyi veya kötü olarak değerlendirmesine ilişkin tartışmalar zikredilir. Eserin dördüncü kitabı iki bölümden meydana gelir. Birinci bölümde âlemin kıdemini ileri sürenlerin delilleri incelenir, buna mukabil ilâhî sıfatlardan elde edilen kanıtlara ve semavî kitapların âlemin hudûsüne temas eden bahislerine yer verilir. İkinci bölümde âlemin hudûsünü benimseyenlerin görüşleriyle bunlara dair aklî ve naklî deliller, Allah'ın fâil-i muhtâr olduğunu gösteren aklî ve naklî kanıtlar, Dehriyye'nin reddi, filozofların sudûr teorisinin eleştirisi, Seneviyye'nin tenkidi ve tenâsühün reddi gibi konular tartışılır.

Beşinci kitabın on bir fasıldan oluşan birinci bölümünde zamanın varlığını kabul edenlerle etmeyenlerin delilleri, zamanın mahiyeti, bitişik kemiyetlerden ibaret olmayışı, an, dehr ve sermed kavramları arasındaki farklar ve zamanın hudûsü gibi problemler incelenmiş, yedi fasıl halinde düzenlenen ikinci bölümde mekân hakkındaki farklı görüşlerle bunların kanıtlarının tahlili, boşluğun (halâ, fezâ) varlığı veya yokluğuna dair delillerin değeri gibi konular ele alınmıştır. el-Meṭâlibu'l-ʿâliye'nin altıncı kitabı dört bölümden ibarettir. Sekiz fasıldan meydana gelen birinci bölümde filozoflarla kelâmcıların cisim tanımları ve kelâmcıların atomun (cevher-i ferd, cüz-i lâ yetecezzâ) varlığına ilişkin kanıtları sıralanır. On fasıldan oluşan ikinci bölümde atomun varlığını reddeden filozoflara ait deliller anlatılır. Üç fasıl halinde düzenlenen üçüncü bölümde cismin boyutlarının sonluluğu, zat ve mahiyet itibariyle cisimlerin benzerliği gibi konular incelenir. Yine üç fasıldan meydana gelen dördüncü bölümde heyûlânın varlığını kabul edenlerle bunu reddedenlerin delilleri hakkında bilgi verilerek heyûlâ diye temel bir maddenin bulunmadığı ileri sürülür.

Sekiz bölümden oluşan yedinci kitabın ilk bölümü dört fasla ayrılmıştır. Burada ruh (nefis) hakkında farklı görüşler, ruhların gruplandırılması, ruhanî varlıkları inkâr edenlerle kabul edenlerin delilleri zikredilir. Yedi fasıldan meydana gelen ikinci bölümde insan ruhuna ait farklı görüşler, ruhu cismanî cevher kabul edenlerin delilleri, İbn Sînâ'nın ruhu soyut cevher olarak nitelemesi, ruhun cisimden soyutlanmış olduğuna ilişkin zayıf deliller, ruhun varlığının kesin delilleri ve ruhun bedenden ayrı bir mevcudiyeti bulunduğuna dair naklî deliller açıklanır. Yirmi iki fasla ayrılan üçüncü bölümde insan ruhunun nitelikleri, ruhların farklılık arzetmesinin sebepleri, ruhun yeri ve kalple bağlantısı, Aristocu ruh görüşü, ruhların hâdis veya kadîm olması, tenâsüh, bedenin ölümünden sonra ruhun bekasına dair deliller, ruhun bekası, idraklerin yanı sıra bedenî faaliyetleri de ruhun sağlaması ve idrakin ölümden sonra devam etmesi, kabir ziyaretinden ölünün yararlanma keyfiyeti, insan ruhunun özellikleri ve hayvanların ruhları gibi konulara temas edilir. Üç fasıldan oluşan dördüncü bölümde cin ve şeytan diye isimlendirilen süflî ruhların mevcudiyeti, bunların varlığına dair kanıtlar, vesvese ve ilhamın hakikati bahislerine yer verilir. Dokuz fasıldan ibaret olan beşinci bölümde feleklerin ve yıldızların ruhlu varlıklar olması, buna dair deliller ve nitelikleri, Kur'an'a göre meleklerin nitelikleri ve meleklerin insanlardan üstün oluşu gibi konular işlenir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Eserin sekizinci kitabı üç bölüm halinde nübüvvet konusuna ayrılmıştır. On beş fasıldan meydana gelen birinci bölümde nübüvveti inkâr edenlerin delilleri, hârikulâdenin imkânsızlığını ileri sürenlerin dayanakları, mûcizenin nübüvveti kanıtladığını savunanların delilleri, mûcizenin tevâtüre dayanması ve tevâtüre yöneltilen eleştiriler, peygamberlerin, nübüvvetlerini zedeleyen davranışlarının olup olmadığı gibi konular ele alınır. Yedi fasla ayrılan ikinci bölümde peygamberlerin inanç ve davranış alanında insan bilgisinin eksikliklerini tamamlaması esasına dayanan ispat yöntemi, Kur'an'da temas edilen bu yöntemin hissî mûcizeyle yapılan ispattan üstün olması, Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstünlüğü, filozofların mûcizeye ve peygamberin mûcize gösterme imkânına bakışı gibi konular açıklanır. Altı fasıl olan üçüncü bölümde sihir ve türleri, tılsımlar, yıldız ve burçların etkilerinin bulunup bulunmadığı vb. hususlara temas edilir.

Dokuz bölüm halinde düzenlenen dokuzuncu kitap insanların iradî fiillerine ve kader konusuna ayrılmıştır. Bu kitapta iradî fiillerin yaratılması meselesinde ileri sürülen farklı görüşler, bu fiillerin Allah tarafından yaratıldığına ve insanın bir fiili yapmak veya terketmekte bağımsız olmadığına ilişkin aklî deliller, bir şeyin yokluktan varlık alanına çıkmasında insan gücünün etkisinin bulunmadığına dair delillerin açıklanması ve imanla inkârın Allah'ın yaratmasıyla gerçekleştiğini gösteren kanıtlar hakkında bilgi verilir. İradî fiillerin Allah tarafından yaratıldığına ilişkin Kur'an'da, hadislerde ve sahâbe sözlerinde yer alan deliller, Mu'tezile'nin bu konuda ileri sürdüğü aklî ve naklî dayanakların tahlili gibi meseleler bu kitapta yer verilen diğer konulardandır.

el-Meṭâlibu'l-ʿâliye'de tabiat felsefesinden başka ulûhiyyet, nübüvvet, kader, ayrıca ruh konularında ayrıntılı bilgi verilmiş, VII. (XIII.) yüzyıla kadar geliştirilen naklî, aklî ve felsefî deliller zikredilerek değerlendirilmiş, isbât-ı vâcibde imkân ve itkân delillerine ağırlık verilmiş, nübüvvetin ispatında hissî mûcize yerine peygamberlerin bilgi mûcizeleri öne çıkarılmış, ruhun varlığına dair naklî deliller tahlil edilmiş ve insanın ezelde belirlenen plan çerçevesinde hareket ettiği görüşü savunulmuştur. Müellifin kitabın çeşitli yerlerine o kısmı bitirme tarihini kaydetmesinden anlaşıldığı üzere eserin telifine 603 (1206-1207) yılında başlanmış, vefatından sekiz ay önce (Muharrem 606 sonları / Ağustos 1209 başları) bitirilmiştir. Bu açıdan eserin Fahreddin er-Râzî'nin son bilgi ve kanaatlerini yansıttığını söylemek mümkündür. el-Meṭâlibu'l-ʿâliye, müellifin tefsiri dahil olmak üzere hemen bütün eserlerinde görüldüğü gibi kitap, bab ve fasıl tasnifinde aşırıya kaçan, zaman zaman âhenkli olmayan ve sonuç olarak okuyucunun zihnini dağıtan bir sisteme sahiptir.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunan el-Meṭâlibu'l-ʿâliye'yi Ahmed Hicâzî es-Sekkā tahkik ederek yayımlamıştır (1407/1987). Eser Çelebizâde Abdurrahman Efendi tarafından şerhedilmiş, Hûnecî tarafından da Muḫtaṣaru'l-Meṭâlibi'l-ʿâliye adıyla özetlenmiştir. Seyfeddin el-Âmidî de el-Meṭâlibu'l-ʿâliye'yi el-Meʾâḫiẕ ʿale'r-Râzî adıyla özetlemiş ve Râzî'yi yer yer eleştirmiştir.[1]

2. NİHÂYETU'l-UKŪL (نهاية العقول)

Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) kelâma dair eserinin tam adı Nihâyetu'l-ʿuḳūl fî dirâyeti'l-uṣûl olan eseri Kâtib Çelebi Nihâyetu'l-ʿuḳūl fi'l-kelâm fî dirâyeti'l-uṣûl diye kaydettikten sonra buradaki "usul"ün "usûlu'd-dîn" mânasına geldiğini belirtir. Müellifi tarafından iki cilt ve yirmi bölüm (asıl) halinde düzenlenen eserde klasik kelâm kitaplarının bütün konularına yer verilmiştir. Eserin ilk bahsi mukaddimeler hakkında olup genel anlamda bilgi felsefesi çerçevesinde müktesep ve zaruri bilgi çeşitleri, tarif ve delille bu konularda bazı mezhep ve ekollerin görüşlerinin eleştirisini içeren yedi fasıldan oluşmaktadır. İkinci bölümde nazar konusu ele alınıp Sûfestâiyye'nin reddi, nazarın ilim ifade ettiği ve Allah'ı tanıma yolu olan nazarın mutlaka icra edilmesi gereken fikrî bir ameliye olduğu gibi hususlar işlenmiştir.

[1] Yusuf Şevki Yavuz, "el-Metâlibü'l-Âliye", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2004), 29/402-403.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Üçüncü bölüm cisimlerin hâdis olması meselesine, dördüncü bölüm Allah'ın varlığının ispatına tahsis edilmiştir. Nihâyetu'l-ʿuḳūl'ün bundan sonraki bölümlerinde önce sübûtî, ardından selbî-tenzîhî sıfatlara yer verilmiş, kelâm kitaplarında Allah-kâinat münasebetine zemin hazırlamak üzere bahis konusu edilen altı sıfatla nübüvvet müessesesine kapı açan kelâm sıfatı üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümün geniş hacmi içinde Allah'ın kādir oluşu, kudret sıfatının ezeliyeti, bu arada kader konusuna da ışık tutmak üzere kulun kudreti meselesi tartışılmış, ardından âlim sıfatı ele alınarak idrak, şuur ve ilim kavramları hakkında açıklamalar yapıldıktan sonra Allah'ın âlim oluşu konusu işlenmiş, yedinci bölümde âlim ve kādir sıfatlarının köklerini teşkil edip kelâm literatüründe "mâna sıfatları" diye anılan ilim ve kudret sıfatlarının gerekliliği vurgulanmış, ayrıca sıfat-zât münasebetine temas edilmiş ve Mu'tezile'nin bu konudaki eleştirilerine cevap verilmiştir. Sekizinci bölümde Allah'ın zâtıyla kāim ve kadîm olup hayrı ve şerriyle birlikte her türlü nesne ve olaya şâmil olan irade sıfatı anlatılmış, ardından Allah'ın peygamberler vasıtasıyla insanlara mesajlar göndermesinin esasını oluşturan mütekellim sıfatının problemleri tartışılmış, onuncu bölümde Allah'ın sem' ve basar sıfatları, insanlardaki bu sıfatların mahiyetleri tahlil edilmiş, bâkī sıfatıyla ilgili meseleler incelenmiş, ilâhî sıfatlar, gerek zatla kāim oluşları gerekse taalluk ettikleri alanlar bakımından vahdet-kesret çerçevesinde ele alınmış, Ehl-i sünnet'in Allah'a nisbet ettiği mâna sıfatları Mu'tezile'ce benimsenen "ahvâl" teorisiyle mukayese edilmiş, haberî sıfatlara değinilmiş, Allah'ın mekândan münezzeh olduğu belirtilmiştir.

Eserin II. cildinin başında yer alan on birinci bölümünde ru'yetullah konu edinilmiş, ardından Cenâb-ı Hakk'ın selbî-tenzîhî sıfatları üzerinde durulmuş, on üçüncü bölümde "Allah'ın fiilî sıfatları" başlığı altında Eş'ariyye'nin hüsün-kubuh anlayışı, şer problemi açısından da bakış yapılarak detaylıca anlatılmıştır. On dördüncü bölümde esmâ-i hüsnâya temas edilmiş, Kur'an'da yer alan burhân-ı temânu' çerçevesinde Allah'ın birliği meselesi tartışılmıştır. On altıncı bölümde nübüvvet konuları ele alınarak Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı Kur'an'ın i'câzı, hissî ve haberî mûcizeler çerçevesinde işlenmiş, sonuna da keramet bahsi eklenmiştir. On yedinci bölümde âhiret meselesi üzerinde durulmuş, burada önce felsefecilerle kelâmcılar arasındaki anlaşmazlık noktaları tartışılarak cüz-i lâ yetecezzâ, halâ, insanın hakikati, Allah'ın bu âlem dışında âlemler yaratmaya kādir olduğu, mâdumun iadesinin imkân dahilinde bulunduğu gibi konulara geniş yer verilmiş, âhiret hayatının ruhanî veya cismanî olduğu konusu işlenmiş, daha sonra kabir azabı, cennetle cehennemin şu anda mevcudiyeti, mîzan, hesap ve sırat meseleleri zikredilmiştir. On sekizinci bölümde günahların affı, şefaat, tekfir gibi hususlar işlenmiş, on dokuzuncu bölümde esmâ ve ahkâm konusu ele alınıp iman ve küfrün tanımı, ehl-i kıbleden hakka muhalefet edenlerin tekfir edilip edilemeyeceği, mürtekib-i kebîrenin hükmü gibi hususlara ve yirminci bölümde imâmete yer verilmiştir. Burada imamda bulunması gereken özellikler sıralanmış, Şîa ile Ehl-i sünnet'in imâmet anlayışları mukayese edilerek Şîa'nın görüşleri eleştirilmiştir.

Nihâyetu'l-ʿuḳūl güçlü istidlâllere ve zengin birikime sahip bir müellifin eseridir. Fahreddin er-Râzî konuları işlerken İslâm dışı akım, düşünce ve inançların yanı sıra başta Mu'tezile olmak üzere İslâm mezheplerinin görüşlerine de geniş yer vermiş, sık sık filozofların anlayışlarını naklederek eleştiriler yöneltmiştir. Müellif mukaddimede diğer müelliflere ait eserlerde kendi eserindeki inceliklerin bulunmadığını, konuları işlerken görüşlerini aktardığı mezhepler için onların eserlerinde bile bulunmayan istidlâller ortaya koyduğunu belirtir ve eserinin güzel bir tertibe sahip olduğunu söyler. Ancak Fahreddin er-Râzî'nin diğer eserlerinde olduğu gibi burada da ayrıntıya fazlaca yer vermesi ve işlenecek konuları iç içe kısımlara ayırması konuların anlaşılmasını güçleştirdiği de bir gerçektir. Usûlu'd-din meselelerinde aklın yetkinlik alanlarını ve ulaşabileceği son noktaları ele almayı hedefleyen Nihâyetu'l-ʿuḳūl metafizik alanında aklın yetki ve sınırlarını irdeleyen bir eser olarak dikkati çekmektedir. Her ne kadar bir kelâm kitabı ise de bu çalışma, dönemin ilmî ve felsefî birikimini ortaya koyan ve Fahreddin er-Râzî'nin entelektüel kişiliğini yansıtan bir eser olarak kelâm ve felsefenin yanı sıra tefsir,

ISBN: 978-625-6997-99-8

tasavvuf, din psikolojisi, mantık, Arap edebiyatı gibi disiplinlerde de yararlanılabilecek bir kaynak konumundadır.

Burhâneddin en-Nesefî tarafından Muḫtaṣaru Nihâyeti'l-ʿuḳūl adıyla özetlenen Nihâyetu'l-ʿuḳūl'ün çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır. Râzî'nin el-Mebâḥiṯu'l-meşriḳıyye'sini neşreden Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî, Nihâyetu'l-ʿuḳūl'ün Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye nüshasının I. cildinin yayımlandığını, ayrıca Abdülcebbâr Abdurrahman da eserin Ali Sâmî en-Neşşâr tarafından tahkik edildiğini kaydetmektedir. Nihâyetu'l-ʿuḳūl, Kahire Üniversitesi'nde Salâh Muhammed Abdurrahman el-Cemâle tarafından yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir (1991).[2]

3. el-MUHASSAL (المحصّل)

Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) kelâma dair eseridir. Müellif kitabının mukaddimesinde, âlim ve hakîmlerden oluşan bir grubun kendisinden kelâm ilminin temel ilkelerini içeren muhtasar bir eser yazmasını talep ettiklerini belirtmektedir. Bazı yazma nüshalarında kitabına el-Muḥaṣṣal adını verdiği kaydedilmektedir. Eser üzerine şerh yazanlardan Nasîrüddîn-i Tûsî de Râzî'nin çalışmasını el-Muḥaṣṣal olarak zikretmektedir. Bir kısım nüshaların mukaddimesinde ise kitabın adı el-Envâru'l-Ḳıvâmiyye fî esrâri'l-kelâmiyye şeklinde yazılmıştır. Bu nüshalarda eserin Kıvâmüddin İzzülmelik diye nitelendirilen bir kişiye ithaf edildiğinin belirtilmesinden hareketle ikinci ismin daha doğru olduğunu söylemek mümkündür. Kitabın adı Kâtib Çelebi tarafından Muḥaṣṣalü efkâri'l-müteḳaddimîn ve'l-müteʾaḫḫirîn mine'l-ḥükemâʾi ve'l-mütekellimîn şeklinde kaydedilmiş, matbu nüshalarda ise baştaki dört kelimeden sonra mine'l-ʿulemâʾ ve'l-ḥükemâʾ ve'l-mütekellimîn biçiminde yazılmıştır.

Eser dört bölümden (rükün) oluşmaktadır. "Kelâm ilminin rükünleri" başlığını taşıyan ve epistemolojiye ayrılan birinci bölüm üç mukaddimeden meydana gelmektedir. Birinci mukaddimede tasavvur ve tasdik kategorisindeki idrak ele alınmış, duyu yoluyla edinilen bilgilerle apaçık bilgilere (hissiyyât, bedîhiyyât) yönelik kabul, red ve eleştiri konumundaki görüşlere yer verilmiştir. İkinci mukaddime istidlâl, üçüncü mukaddime delil bahsini içermektedir. Varlık konusuna tahsis edilen ikinci bölümde bilinenler mevcûd ve ma'dûm gruplarına ayrıldıktan sonra ma'dûm hakkında Sünnî kelâmcılarla felâsife ve Mu'tezile'nin görüşleri işlenmiş, ardından mevcûd vâcip ve mümkin kısımlarına bölünerek her birinin özelliklerine temas edilmiştir. Daha sonra filozofların mümkin anlayışı belirtilmiş, kelâmcıların yaratılmış telakkisi ele alınarak cevher, araz ve cisim üzerinde durulmuş, bu arada ilim, akıl, kudret, irade gibi özelliği bulunan arazlara değinilmiş, ardından cisimlerin, dolayısıyla âlemin hudûsüne geçilmiş, bu konuda felâsife ve Mu'tezile gibi farklı görüş sahipleriyle olan tartışmalara yer verilmiştir. Eserin üçüncü bölümü ilâhiyyâta tahsis edilmiş olup zât, Allah'ın sıfatları, fiilleri ve isimleri olmak üzere dört kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda Allah'ın varlığı hudûs ve imkân delilleriyle ispat edilmeye çalışılmış, ikincisinde ilâhî sıfatlar selbî ve sübûtî grupları halinde zikredilmiş, üçüncü kısımda fiilî sıfatlar anlatılmış, hüsün ve kubuh ile vücûb alellah meseleleri işlenmiştir. Dördüncü kısım birkaç satırdan ibaret olup burada bir şeyin ismiyle mahiyeti arasındaki münasebete değinilerek zât-ı ilâhiyyeye teorik olarak nihayetsiz isimlerin nisbet edilebileceği belirtilmiştir. Sem'iyyât konularına ayrılan dördüncü bölüm dört kısım halinde düzenlenmiştir. Birinci kısımda nübüvvet bahsi mûcize ve ismet sıfatı çerçevesinde ele alınmış, ikincisinde haşr-i cismânî ve ayrıca büyük günah işleyenlerin uhrevî sorumluluğu tartışılmış, üçüncü kısımda "esmâ ve ahkâm" başlığı altında imanın tarifi ve unsurları gibi bazı meselelere değinilmiştir. Dördüncü kısımda daha çok Şîa gruplarının telakkilerine yer verilerek imâmet meselesine bakış yapılmıştır. Kitap, Keysâniyye ile

[2] İlyas Çelebi, "Nihâyetü'l-Ukūl", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2007), 33/103-104.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Zeydiyye'nin tâli fırkaları ve İmâmiyye'nin imâmetle ilgili bazı görüşlerinin değerlendirilmesiyle sona ermektedir.

el-Muḥaṣṣal'ı müellifin el-Meṭâlibu'l-ʿâliye adlı eserinin muhtasar şekli kabul etmek mümkündür. Râzî bu çalışmasında daha çok filozoflarla, ayrıca Mu'tezile ve Kerrâmiyye gibi mezheplerle olan ihtilâflı konulara yer vermiştir. Diğer teliflerinde olduğu gibi bu kitabında da ayrıntılı bir iç sistem kullanmış, meselelerin genel konumunu zihinde zaptedip işlenişin seyrini takip etmeyi güçleştirmiştir. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'yi ve mensuplarını bildiği, tefsirinde onun Teʾvîlâtu'l-Ḳurʾân'ına atıflar yaptığı halde muhaliflere karşı Sünnî kelâmın müşterek anlayışının zikredilmesi sırasında sadece Eş'arîler'i kastederek "bizim ashabımız, bizden başka bütün fırkalar" ifadelerine yer vermiş, bu davranışı yüzünden Nasîrüddîn-i Tûsî'nin eleştirilerine mâruz kalmıştır. el-Muḥaṣṣal felsefî konuları kelâma dercetme ve iç plan açısından Seyfeddin el-Âmidî, Beyzâvî, Adudüddin el-Îcî ve Teftâzânî gibi âlimleri etkilemiştir.

Eserin çeşitli kütüphanelerde birçok nüshası bulunmaktadır. Bunlar arasında Süleymaniye, Topkapı Sarayı Müzesi, Konya Yûsuf Ağa kütüphaneleriyle Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye'deki nüshalarını zikretmek mümkündür. Eser tesbit edilebildiği kadarıyla iki defa Nasîrüddîn-i Tûsî'nin şerhiyle birlikte basılmıştır (1323). Arthur Stanley Tritton, ilk baskı ile British Museum'da bulunan nüsha arasındaki farkları içeren bir liste yayımlamıştır. Kitabın her iki baskısı da başarılı değildir. Hüseyin Atay eseri önce Kelâma Giriş [el-Muhassal] adıyla Türkçe'ye çevirmiş, daha sonra neşrini gerçekleştirmiştir (1991).

Müellifinin meşhur olması yanında felsefî konuların kelâma dercedilmesi, ayrıca şerh ve hâşiye türü eserlere ilgi gösterilmesinin başlangıç dönemine rastlaması gibi sebeplerle el-Muḥaṣṣal âlimlerin ilgisini çekmiş ve üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Kitabın ilk şârihi Râzî'nin talebelerinden İbrâhim b. Ali es-Sülemî olup şerhi el-Muḥaṣṣal'ın üçüncü bölümünün başlarına kadar olan kısmını içermektedir. İbn Ebu'l-Hadîd'in ta'lîkātı sondan biraz eksiktir. İsâmüddin el-İsferâyînî eser için bir şerh, Tâceddin İbnu't-Türkmânî bir ta'lik kaleme almıştır. Nasîrüddîn-i Tûsî'nin Telḫîṣu'l-Muḥaṣṣal'ı Naḳdu'l-Muḥaṣṣal diye de anılmaktadır. Bu adlandırmadan da anlaşılacağı üzere eser daha çok eleştiri niteliğinde bir çalışmadır. Telḫîṣu'l-Muḥaṣṣal üzerine İbn Kemmûne ve daha başkaları tarafından çalışmalar yapılmıştır. Ali b. Ömer el-Kâtibî'nin de el-Mufaṣṣal fî şerḥi'l-Muḥaṣṣal adlı bir eseri mevcuttur. İbn Haldûn'un Lübâbu'l-Muḥaṣṣal fî uṣûli'd-dîn'i, adından da anlaşılacağı üzere, el-Muḥaṣṣal'ın özeti niteliğindedir.[3]

4. KİTÂBU'l-ERBAÎN (كتاب الأربعين)

Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) kelâm ilminin ana konularına dair eserinin tam adı el-Erbaʿîn fî uṣûli'd-dîn olup bazı kaynaklarda el-Mebâḥiṯu'l-erbaʿûn fî uṣûli'd-dîn şeklinde de zikredilmektedir. Kitabın mukaddimesinden anlaşıldığına göre Fahreddin er-Râzî bu eserini büyük oğlu Muhammed'in karşılaşacağı inanç problemlerini kolaylıkla çözebilmesi için kaleme almıştır. Kırk konu (mesele) halinde düzenlenen Kitâbu'l-Erbaʿîn'in muhtevasını ilâhiyyât, sem'iyyât, nübüvvet, ceza-mükâfat ve imâmet olmak üzere beş ana bölüme ayırmak mümkündür.

Eserin birinci bölümünde âlemin hudûsü yoluyla yaratıcının varlığının ispatına çalışılmış, dördüncü meseleden itibaren yedi ayrı başlık altında selbî, daha sonra yine yedi mesele halinde sübûtî sıfatlar konu edilmiştir. On sekizinci meselede selbî sıfatlardan sayılan bekā kavramı üzerinde durulmuş, ardından Ehl-i sünnet'le Mu'tezile arasında tartışma konusu olan ru'yetullah meselesi ele alınmış, Allah'ın mahiyet ve künhünün beşer tarafından idrak edilip edilemeyeceği hususu tartışılmıştır. İlâhiyyât bahislerinin yirmi ikinci meseleden itibaren sekiz başlık altında yer alan konuları şunlardır: Kullara ait fiillerin yaratılması, kudret ve irade sıfatlarının kapsamı, hüsün ve kubuh, cevher-i ferd, nefsin mâhiyeti ve cisimler arasındaki

[3] İlyas Çelebi, "el-Muhassal", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2020), 31/16-18.

ISBN: 978-625-6997-99-8

boşluk (halâ) teorisi. Kitâbu'l-Erbaʿîn'in otuzuncu meselesi âhiret (meâd) bahislerine ayrılmıştır. Oldukça muhtasar tutulan bu bölümde daha çok filozofların görüşleri cevaplandırılmıştır. Daha sonra dört başlık altında nübüvvet ve keramet konuları işlenmiş, otuz beşinci meseleden itibaren yine dört başlık altında da ceza-mükâfat, günah ve şefaat bahisleri ele alınmış, otuz dokuzuncu mesele imâmet konusuna ayrılmıştır. Kitabın son bahsi aklî istidlâl sırasında göz önünde bulundurulması gereken bazı noktalara dairdir.

Brockelmann'ın dünyanın çeşitli yerlerindeki yazma nüshalarına işaret ettiği eserin İstanbul'un muhtelif kütüphanelerinde de pek çok nüshası bulunmaktadır. Kitâbu'l-Erbaʿîn'in tesbit edilebilen en eski baskısı Haydarâbâd'da yapılmıştır (1353/1934). Eserin Ahmed Hicâzî es-Sekkā ve Muhammed Mu'tasım-Billâh tarafından gerçekleştirilen iki neşri daha bulunmaktadır.

Kitâbu'l-erbaʿîn'in Sirâceddin el-Urmevî tarafından yapılan Lübâbu'l-Erbaʿîn fî uṣûli'd-dîn adlı muhtasarının bir nüshası Süleymaniye, bir diğeri Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanelerinde bulunmakta, bir başka nüshasının da Dublin'de bulunduğu kaydedilmektedir. Kâtib Çelebi, eserin Cemâleddin b. Vâsıl tarafından da ihtisar edildiğini belirtmektedir. İbnu'l-Ekfânî'nin de bir muhtasar yazdığı eseri Şehâbeddin el-Karâfî şerhetmiştir (1353).[4]

5. el-MEÂLİM (المعالم)

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) usûlu'd-dîn, usûl-i fıkıh, fıkıh, hilâf ve cedel konularına dair eserinin adı kaynaklarda genellikle el-Meʿâlim olarak geçmektedir. Müellifin kendisi eserine isim vermemiş, içinde yer alan başlıklarda da "meâlim" kelimesi kullanılmamıştır. Ancak kitabının baş tarafında eserin usûlu'd-dîn, usûl-i fıkıh, fıkıh, hilâf, münazara ve cedel âdâbı olmak üzere beş disiplini içerdiği ifade edilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki "el-meâlim" (işaretler) adı daha sonra kitap için uygun bir isim olarak kabul edilmiştir. Fahreddin er-Râzî'nin yazmayı tasarladığı bu geniş eseri tamamlayıp tamamlamadığı bilinmemektedir; onun sözünü ettiği beş disiplinden sadece ilk ikisine ait metinler sonraki dönemlere intikal etmiştir. Bu sebeple kitabın el-Meʿâlim genel başlığından sonraki ismi içeriğine bağlı olarak değişmiştir. Eseri İbnu'l-Kıftî Kitâbu'l-Meʿâlim fi'l-aṣleyn, Safedî el-Meʿâlim fî uṣûli'd-dîn ve'l-fıḳh şeklinde kaydetmiş, İbn Hallikân ise Râzî'nin el-Meʿâlim başlıklı biri usûlu'd-dîn (kelâm), diğeri usûl-i fıkıhla ilgili iki eserinin bulunduğunu belirtmiştir. Kâtib Çelebi, Fahreddin er-Râzî'ye el-Meʿâlim fî uṣûli'd-dîn, el-Meʿâlim fî uṣûli'l-fıḳh ve el-Meʿâlim fi'l-kelâm olmak üzere üç ayrı eser nisbet etmiştir.

1. el-Meʿâlim fî uṣûli'd-dîn. Kelâm konularını on bölüm (bab) halinde inceleyen eserin içeriğini bir girişten sonra ilâhiyyât, nübüvvet, âhiret ve imâmet kısımlarına ayırmak mümkündür. Giriş mahiyetindeki ilk iki bölüm istidlâle ağırlık veren bilgi bahsine ayrılmış, ardından bilgiye konu teşkil eden hususlar (mevcud-ma'dûm), vâcib-mümkin ve cevher-araz meselelerine temas edilmiştir. İlâhiyyât konularına ayrılan kısımda üçüncü bölüm olarak Allah'ın varlığı ve selbî sıfatları, dördüncü bölümde sübûtî sıfatlar, beşinci bölümde rü'yetullah ve tevhid, altıncı bölümde kader bahisleri işlenmiştir. el-Meʿâlim'in yedinci bölümü nübüvvete ayrılmış olup burada Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı, genel anlamda mûcizeye yöneltilen eleştiriler ve cevapları, peygamberlerin vasıfları ve mi'rac gibi hususlar ele alınmıştır. Kitabın sekizinci bölümünde ölüm ötesi hayat konusuna bir giriş olmak üzere ruhun mevcudiyeti, bekası ve tenâsühün imkânsızlığı üzerinde durulmuş, dokuzuncu bölümde haşr-i cismânî ve kabir azabından başlamak üzere âhiret halleri kısaca anlatılmıştır. Son bölüm imâmete ayrılmıştır. Eserin birçok nüshası mevcuttur. el-Meʿâlim, ilk defa Fahreddin er-Râzî'ye ait el-Muḥaṣṣal ile bu eserin Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait Telḫîṣ'inin kenarında Meʿâlimü uṣûli'd-dîn başlığı altında basılmıştır (1323). Daha sonra Uṣûlu'd-dîn adıyla Tâhâ Abdürraûf Sa'd ve Meʿâlimü uṣûli'd-dîn adıyla Semîh Dügaym tarafından yayımlanmıştır. Köprülü

[4] Şerafettin Gölcük, "Kitâbü'l-Erbaîn", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2002), 26/100.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Kütüphanesi'nde bulunan, Muhammed b. Ebû Bekir b. Cemâa'ya ait eserlerden oluşan bir mecmua içinde yer alan el-Muġnî fi'l-kelâm adlı risâlenin el-Meʿâlim fî uṣûli'd-dîn'den yapılmış bazı seçmelerden oluştuğu kaydedilmektedir. İbn Amîre'nin el-Meʿâlim'e tenkidî mahiyette bazı fasıllar eklediği belirtilmektedir. Ayrıca İbnu'l-Lebbûdî'nin esere bir şerh yazdığı, bu şerhe ait iki nüshanın Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunduğu tesbit edilmiştir. Kâtib Çelebi, el-Meʿâlim'in Cemâleddin Muhammed b. Abdülkerîm el-Halebî tarafından ʿUmdetu'l-ʿâlim fi'ḫtişâri'l-Meʿâlim adıyla ihtisar edildiğini, Bağdatlı İsmâil Paşa da eserin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Halef b. Râcih el-Makdisî tarafından şerhedildiğini kaydetmektedir. el-Meʿâlim'in usûl-i fıkıh kısmını şerhettiği bilinen İbnu't-Tilimsânî'nin el-Meʿâlim fî uṣûli'd-dîn'e de bir şerh yazdığı tesbit edilmiştir. Brockelmann, eser üzerinde Şîa'ya mensup bazı âlimlerin de çalışmalar yaptığını haber vermektedir. Bunlardan Muhammed Takī Abdürrahîm'e ait Hidâyetu'l-müsterşidîn (fî şerḥi uṣûli Meʿâlimi'd-dîn) adlı şerhin bir nüshası Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. el-Meʿâlim fî uṣûli'd-dîn, Nâdim Mâcit tarafından Tâhâ Abdürraûf Sa'd'ın neşrine dayanılarak İslâm İnancının Ana Konuları: Meâlimu Usûli'd-Dîn başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (1996).

2. el-Meʿâlim fî uṣûli'l-fıḳh. On ana bölüm ve alt başlıklardan (mesele, fasıl) meydana gelen eserin ilk dokuz bölümünde sırasıyla dille ilgili hükümler, emir-nehiy, âm-hâs, mücmel-mübeyyen, peygamber fiilleri, nesih, icmâ, haber, kıyas ele alınmış, son bölümde ictihadda isabet, teâdül, istishâb konuları incelenmiştir. Fahreddin er-Râzî'nin bu eserde konuları ele alış tarzı, kelâmcıların metoduyla yazılmış diğer bir usûl-i fıkıh kitabı olan el-Maḥṣûl ile benzerlik gösterir. Muhalif görüş ve delilleri aktarıldıktan sonra ileri sürülen fikirlerin tartışması yapılmış, müellif kendi görüşünü de delilleriyle birlikte zikretmiştir. el-Meʿâlim'in usûl-i fıkıh kısmının çeşitli kütüphanelerde ayrı bir kitap şeklinde düzenlenmiş pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz'ın müstakil bir eser olarak yayımladığı kitabın çeşitli âlimler tarafından şerhedildiği bilinmektedir. Bunlar arasında İbnu't-Tilimsânî, Alâeddin Konevî, İbn Kādî Asker Şerefeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Urmevî ve Kādî Şerefeddin İbrâhim b. İshak el-Münâvî gibi şahsiyetler bulunmaktadır. el-Meʿâlim fî uṣuli'l-fıḳh'a Fahreddin er-Râzî'nin talebelerinden İbrâhim b. Ali es-Sülemî'nin bir şerh yazdığı tesbit edilmiştir. Eserin İbnu't-Tilimsânî'ye ait olan el-İmlâʾ ʿale'l-Meʿâlim adlı şerhi üzerinde Mekke Câmiatü Ümmi'l-kurâ'da Ahmed Muhammed Sadîk tarafından bir doktora çalışması yapılmış (1407/1987), aynı şerh Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz tarafından Şerḥu'l-Meʿâlim fî uṣûli'l-fıḳh adıyla iki cilt halinde yayımlanmıştır (1419/1999).[5]

6. LÜBÂBU'l-UKŪL (لباب العقول)

Miklâtî'nin (ö. 626/1229) felsefî yaklaşımların eleştirisine de yer veren kelâma dair eseridir. Miklâtî hakkında yeterli bilgi yoktur. İbn Abdülmelik el-Merrâküşî'nin ez-Ẕeyl ve't-tekmile adlı eseri müellif hakkında bilgi veren tek kaynak durumundadır. Müellifin tam adı Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Muhammed b. Muiz el-Ahdeb el-Miklâtî el-Fâsî'dir. Nisbelerinden hareketle Fas ve Sicilmâse arasındaki bölgede yaşayan Miklâte kabilesinden olduğu ve Fas şehrinde doğduğu tahmin edilmektedir. Muvahhidler Hükümdarı Ebû Yûsuf Ya'kūb el-Mansûr'un (1184-1199) meclisinde bulunduğu göz önüne alınırsa VI. (XII.) yüzyılın ortalarında doğduğu söylenebilir. Bazı hoca ve talebelerinin adını kaydeden İbn Abdülmelik, onunla İbnu'l-Kattân el-Mağribî arasında anlaşmazlığa rağmen nübüvvetin kesbi konusundaki görüşü sebebiyle İbnu'l-Kattân aleyhine kendisinden fetva almak isteyenlere karşı çıktığını belirtir. Yine onun verdiği bilgilerden 591 (1195) yılında Ebû Yûsuf el-Mansûr'la, 607'de (1210) oğlu Muhammed en-Nâsır'la beraber Endülüs'e yapılan seferlere katıldığı ve her iki sefer esnasında Endülüs'te verdiği derslere büyük rağbet gösterildiği öğrenilmektedir. Nâsır'dan sonra oğlu Yûsuf el-

[5] Metin Yurdagür, "el-Meâlim", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2003), 28/202-203.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Müstansır tarafından Neffîs'e kadı tayin edildi. Ardından gelen hükümdarlar zamanında da bu görevini sürdürdü ve 21 Zilkade 626 (11 Ekim 1229) tarihinde Merakeş'te vefat etti. Lübâbu'l-ʿuḳūl'den başka Fî Uṣûli'l-fıḳh, el-Burhân ve el-Maḳūlât adlı kitaplarının olduğu kaydedilmektedir.

eẕ-Ẕeyl ve't-tekmile'de Miklâtî'nin kelâm ve fıkıh usulü alanlarında mahir bir âlim olduğu ve Lübâbu'l-maʿḳūl fî ʿilmi'l-uṣûl adıyla bir eser yazdığı belirtilmektedir. Kitabın yazma nüshasının kapağında adı Lübâbu'l-maʿḳūl fi'r-red ʿale'l-felâsife fî ʿilmi'l-uṣûl şeklinde kaydedilmekte, müellif ise önsözde kitabına Lübâbu'l-ʿuḳūl fi'r-red ʿale'l-felâsife fî ʿilmi'l-uṣûl adını koyduğunu bildirmektedir. Lübâbu'l-ʿuḳūl bir mukaddime ile on yedi bölümden (bab) meydana gelmektedir. Müellif mukaddimede, görüşlerinin sakatlığı esasen ortaya çıkmış bulunan Revâkîler'i değil Aristo ve Meşşâî filozoflarını hedef aldığını belirtir.

Eserin üçte ikisini oluşturan ilâhiyyât kısmının birinci babında küllî bir ilim olan kelâm disiplininin hedefi "dinî akîdelerin doğruluğunu kesin delillerle kanıtlama" şeklinde açıklanmıştır. Bu sebeple sözü edilen disiplinin duruma göre hem tabii hem ilâhî ilme yöneldiği belirtildikten sonra ilâhiyyât alanında kelâmcılar ve filozoflarca kullanılan bazı terimler izah edilmiştir. Bunlar mevcûd, şey, zât, cevher, araz, vâhid, hüve hüve, zıd, kuvve, akıl vb. kavramlardır. Ardından âlemin hudûsü önce imkân, sonra da tabiatın değişken oluşu (tegayyür) yöntemleriyle ispata çalışılır ve hâdislerin nihayetsiz devam edemeyeceği konusu işlenir. Ondan sonra filozoflarca âlemin kıdemi hakkında ileri sürülen delillere ve bunların eleştirisine geçilir. İlâhiyyât kısmının ikinci babı âlemin fâni oluşuna ayrılmış ve bu görüşü benimsemeyen filozofların delilleri çürütülmüş, sonraki bölümde filozofların ruhun (nefis) ezelî ve ebedî olduğu yolundaki iddiası reddedilmiştir. Lübâbu'l-ʿuḳūl'ün dördüncü bölümü imkân delili çerçevesinde Allah'ın varlığının ispatına ayrılmıştır. Müellif burada Allah'ın âlemi yaratması konusunda filozofların benimsediği feyiz ve sudûr telakkisine tenkitler yöneltmiştir.

Miklâtî eserinin daha sonraki altı bölümünde sıfatlar konusunu işlemiştir. Önce sıfât-ı selbiyye çerçevesinde zât-ı ilâhiyyeye yön ve mekân, dolayısıyla cismiyyet izâfe edilemeyeceği üzerinde durmuş, ardından Allah'ın birliğini, bu arada filozoflara ait vahdâniyyet delilinin eleştirisini konu edinmiştir. Bundan sonra sübûtî sıfatları ele almış, bunları özellikle Mu'tezile ile olan anlaşmazlıkları göz önünde bulundurarak incelemiş, sekizinci bölümde ona göre aklın delâlet ettiği hayat, ilim, kudret ve iradeden ibaret dört sıfat hakkında filozoflarla olan görüş farklılıklarına temas etmiştir. Ardından ilâhî ilmin cüz'iyyâta (şahsiyyât) taalluku hususunda filozoflara eleştiriler yöneltmiş, irade sıfatının hâdis olduğunu söyleyen Mu'tezile'nin bu görüşünü reddetmiş ve Cehm b. Safvân ile Hişâm b. Hakem'in Allah'a hâdis ilim izâfe edişlerini tenkide tâbi tutmuştur. Onuncu bölümde kelâm sıfatı ele alınmış, bu konuda filozoflar, Sâbiîler ve nübüvveti inkâr eden gruplarla Mu'tezile, Hâricîler, Zeydiyye ve İmâmiyye kelâmcıları eleştirilmiştir. Kitabın on birinci bölümünde bir yönüyle kader konusunu ilgilendiren ilâhî iradenin hem hayra hem şerre taalluk edişi bahsi işlenmiş, on ikinci bölümde hüsün-kubuh ve salah-aslah, on üçüncü bölümde hidayet-dalâlet meselelerine yer verilmiştir.

Eserde nübüvvet kısmı on dört ve on beşinci bölümlerde ele alınmaktadır. Miklâtî, İslâm filozoflarının nübüvvet konusunda olumlu veya olumsuz bir şey söylememekle birlikte sistemlerinin bunun inkârını gerektirdiğini belirttikten sonra mûcizenin şartları ve nübüvveti kanıtlama yönü üzerinde durmuş, ardından Hz. Peygamber'in mûcizelerine geçmiş, nesihten söz ettikten sonra Kur'an mûcizesini anlatmış ve peygamberlerin ismet sıfatına temas etmiştir. Bu kısmın sonunda rızık ve ecel konularına da kısaca yer vermiştir. Lübâbu'l-ʿuḳūl'ün üçüncü kısmında âhiret konularına kısa bir bakış yapılmaktadır. On altıncı bölümü oluşturan bu kısımda kabir azabı, cismanî haşir vb. hususlar ele alınmış, on yedinci bölümde imanın tarifi verilmiş, günah-iman ilişkisine temas edilmiştir.

Lübâbu'l-ʿuḳūl'deki atıflardan anlaşıldığına göre Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf ile Kâ'bî gibi Mu'tezile kelâmcıları, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar, ayrıca müellifin de mensubu bulunduğu Eş'ariyye ekolünden Bâkıllânî, Cüveynî ve Gazzâlî'ye ait eserler kitabın kaynakları

ISBN: 978-625-6997-99-8

arasında yer alır. Eserin özellikle ilâhiyyât bölümünde bazı konuların işlenişi Gazzâlî'nin Tehâfütu'l-felâsife'si ile benzerlik arzetmekte ve bu husus metot açısından ondan faydalanıldığını düşündürmektedir. İslâm dünyasının batısında temel kaynaklardan birini teşkil ettiği muhtemel olan Lübâbu'l-ʿuḳūl'ün oldukça zengin bir felsefî ve kelâmî birikimin ürünü olduğunu söylemek gerekir. Eserin bilinen tek yazma nüshası Fas'taki Karaviyyîn Kütüphanesi'nde kayıtlı olup Fevkıyye Hüseyin Mahmûd tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1977).[6]

7. el-MEVÂKIF (المواقف)

Adudüddin el-Îcî'nin (ö. 756/1355) kelâma dair eseridir. Müellif, kitabının adını doğrudan zikretmese de mukaddimede eserini "mevkıf" olarak adlandırdığı altı bölüm halinde düzenlediğini belirterek "mevâkıf" kelimesini kullanır. İbn Hacer eserin adını el-Mevâḳıf fî ʿilmi'l-kelâm olarak kaydetmiş, bazı kaynaklarda ve Keşfu'ẕ-ẕunûn'da sadece el-Mevâḳıf ismi verilmiştir. Serkîs el-Mevâḳıf fî ʿilmi'l-kelâm ve taḥḳīḳi'l-maḳāṣıd ve tebyîni'l-merâm, Brockelmann ise el-Mevâḳıf fî ʿilmi'l-kelâm adını kullanmıştır.

Eser, müellifin kādılkudâtlığını yaptığı İncûlular hânedanından dönemin Şîraz Emîri Cemâleddin Ebû İshak'a ithaf edildiğini bildiren kısa bir mukaddimeden sonra altı bölümden meydana gelmiş olup "mevkıf" başlığını taşıyan bölümler genelde "mersad, maksad", bazan da "mersad, fasıl, nevi, kısım ..." adıyla alt bölümlere ayrılmıştır. el-Mevâḳıf'ın temel bilgiler niteliğindeki birinci bölümü altı kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda kelâm ilminin tanımı, konusu, faydaları, İslâmî ilimler arasındaki yeri ve adlandırılışı, ikinci kısımda ilmin tanımı, üçüncüsünde nevileri, dördüncüsünde zaruri ilmin ispatı, beşincisinde istidlâl, istidlâlin doğru ve yanlış olan çeşitleri, doğru istidlâlin şartları, özellikleri ve Allah'ı bilmekte gerekliliği, altıncı kısımda doğru bir istidlâlle istenilen sonuca ulaşmanın metotları, delil ve kıyas türleri gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Eserin ikinci bölümü varlık konusuna ayrılmış olup beş kısımdan meydana gelmektedir. Vücud ve adem meselelerinin ele alındığı birinci kısımda vücud-mahiyet ilişkisi, vücud mertebeleri, zihinde varlık ve ma'dûmun "şey" olup olmadığı, mevcud ve ma'dûm arasında varlık alanı olarak hal gibi konular tartışılmıştır. İkinci kısımda mahiyetin tanımı, küllî, cüz'î, basit ve mürekkeb oluşu gibi hususlar işlenmiş, üçüncüsünde vücûb-imkân-imtinâ, kıdem-hudûs, dördüncüsünde vahdet-kesret ve beşincisinde illiyyet-ma'lûliyyet açısından farklı kelâm mezheplerinin yanı sıra felsefecilerin görüşlerine de yer verilmek suretiyle varlık konusu ayrıntılı biçimde irdelenmiştir.

Kitabın arazlara ayrılan üçüncü bölümü beş kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda arazın tanımı, kısımları, mevcudiyetlerinin ispatı, arazların kendi başına var olamayacağı, kendiliğinden yer değiştiremeyeceği, cevhersiz varlık kazanamayacağı ve süreklilik niteliği taşımadığı gibi konular ele alınmıştır. Arazlar ikinci kısımda nicelik, üçüncüsünde nitelik, dördüncüsünde nisbet, beşincisinde izâfet kategorileriyle bağlantılı olarak incelenmiştir. Cevherler hakkındaki dördüncü bölüm bir girişten sonra dört kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda cismin tanımı, mürekkeb ve basit olarak ikiye ayrılması, ay üstü ve ay altı cisimleri, felekler, arzın mahiyeti, mürekkeb cisimlerin imtizacı, nefis ve nefsin nebatî, hayvanî ve insanî olmak üzere çeşitleri, ikincisinde cisimlerin yaratılmışlığı, boyutlarının sınırlılığı gibi bazı özellikleri, üçüncüsünde nefisler, nefs-i nâtıka, nefsin bedene taalluku, dördüncüsünde akıl konusu ele alınmıştır.

el-Mevâḳıf'ın son iki bölümü klasik kelâmın akaid meselelerini içermektedir. İlâhiyyât konularına ayrılan beşinci bölüm yedi kısım halinde düzenlenmiş olup bunlarda sırasıyla Allah'ın varlığı, tenzîhî sıfatları, Allah'ın birliği, sübûtî sıfatlar, rü'yetullah, Allah'ın ve kulların fiilleri ve esmâ-i hüsnâ konu edinilmiştir. Eserin "Sem'iyyât" başlığını taşıyan son bölümü dört kısımdan meydana gelmiştir. Nübüvvet konularına yer verilen birinci kısımda

[6] Muhammed Aruçi, "Lübâbü'l-Ukūl", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2003), 27/242-243.

ISBN: 978-625-6997-99-8

nebînin mahiyeti, mûcize, bi'setin aklen mümkün oluşu, Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı, peygamberlerin ve meleklerin ismeti, peygamberlerin fazilet dereceleri ve keramet meselesi işlenmiştir. İkinci kısımda âhiret bahsi ele alınmış olup burada âhiretin imkânı, haşrin ruh ve bedenle birlikte olacağı, cennet ve cehennemle bunlara gireceklerin durumu, şefaat, tövbe ve bazı âhiret hallerine kısaca temas edilmiştir. Üçüncü kısımda "Esmâ ve Ahkâm" başlığı altında imanın tanımı ve amelle münasebeti, küfür ve çeşitleri, mürtekib-i kebîre ve tekfir hakkında bilgi verilmiştir. Kitabın son kısmında imâmet konusu işlendikten sonra "Tezyîl" başlığıyla Hz. Peygamber'e nisbet edilen yetmiş üç fırka hadisine işaret edilerek büyük İslâmî fırkalarının Mu'tezile, Şîa, Havâric, Mürcie, Neccâriyye, Cebriyye, Müşebbihe ve Nâciye olmak üzere sekiz gruba ayrıldığı belirtilmiştir. Ardından bu fırkaların kolları hakkında kısa bilgi verilmiş, kurtuluşa eren fırkanın (nâciye) Eş'arîler'le Selefiyye olduğu belirtilmiştir. Müellifin büyük fırkalara ait olmak üzere zikrettiği kolların toplamının altmış beş civarında bulunduğu görülmekteyse de muhtemelen bazı fırka kollarının tâli gruplarını hesaba katmış, fakat bunları yetmiş üç sayısının alt kademelerinde zikretmemiştir.

Ehl-i sünnet'in kelâm görüşlerini Eş'ariyye mezhebine göre ortaya koyan el-Mevâḳıf klasik kelâm tarihinin son hacimli metni olarak kabul edilebilir. Nitekim VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren mütekaddimîn ve müteahhirînin görüşlerini bir araya getiren hacimli şerhler döneminin başladığı bilinmektedir. Eserde Eş'ariyye'ye ait klasik kelâm kitaplarının istidlâl şekillerinin yanı sıra Gazzâlî'nin dolaylı olarak ve tepki niteliğinde de olsa kelâmın muhtevasına dahil ettiği felsefî konuların tesiri fazlaca görülmektedir. el-Mevâḳıf'la Fahreddin er-Râzî, Seyfeddin el-Âmidî ve Kādî Beyzâvî'ye ait eserler arasındaki muhteva benzerliği, Adudüddin el-Îcî'nin bu müelliflerin çalışmalarından büyük ölçüde faydalandığını göstermektedir. Kitapta bazı başlıkların ve cümlelerin Fahreddin er-Râzî'nin el-Muḥaṣṣal'ından aynen alındığı görülmektedir.

el-Mevâḳıf'ın birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi bilgisayar kayıtlarına göre çoğu Süleymaniye'de olmak üzere Türkiye'de kırk civarında nüshası mevcuttur. Kitap, müellifinin de ifade ettiği gibi kendinden önceki ve devrindeki kelâm düşüncesinin özlü ve sistematik bir ifadesi niteliğindedir. Kelâm ilminin önemli kaynaklarından biri haline gelen eser, İslâm düşüncesi ve Osmanlı ilim anlayışı üzerinde kalıcı bir tesir bırakmış, özellikle Cürcânî'nin şerhiyle birlikte Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. el-Mevâḳıf'ın müstakil baskısı yapıldığı gibi Cürcânî'nin şerhiyle birlikte Abdurrahman Umeyre tarafından Kitâbu'l-Mevâḳıf adıyla üç cilt halinde de neşredilmiştir. Cürcânî'nin şerhi, Fenârî Hasan Çelebi ve Abdülhakîm es-Siyâlkûtî'nin hâşiyeleriyle birlikte İstanbul (1239, 1292, 1311, 1321) ve Kahire'de de (1322, 1325) basılmıştır.

el-Mevâḳıf üzerinde Adudüddin el-Îcî'nin öğrencilerinden itibaren muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin Şerḥu'l-Mevâḳıf adıyla Semerkant'ta 807 (1404) yılında tamamladığı eser el-Mevâḳıf'ın şerhleri arasında en meşhurudur. Kaynaklarda kitabın Şemseddin el-Kirmânî, Seyfeddin el-Ebherî, kısmen Alâeddin Ali et-Tûsî ve Haydar el-Herevî tarafından da şerhedildiği kaydedilmektedir. İbnu'n-Nakīb el-Halebî'nin el-Mevâḳıf'ın astronomiyle ilgili kısmına bir şerh yazdığı belirtilmektedir. Kılıçzâde İshak Çelebi'nin, Sahn-ı Semân müderrisliği imtihanı için el-Mevâḳıf'tan kendisine verilen bir konu hakkında kaleme alıp imtihan heyetine takdim ettiği Risâle-i İmtiḥâniyye adlı Arapça bir eseri mevcuttur.

İslâm âlimlerinin Cürcânî'nin şerhi üzerine pek çok hâşiye ve ta'lîkāt yazmış olmaları, el-Mevâḳıf kadar şerhinin de İslâm düşünce geleneğinde önemli bir yere sahip bulunduğunu göstermektedir. Fenârî Hasan Çelebi'nin kaleme aldığı ve 886 (1481) yılında tamamladığı hâşiyenin müellif hattı nüshası günümüze ulaşmıştır. Kınalızâde Ali Efendi bu hâşiyeye ta'lîkāt yazmıştır. Fethullah eş-Şirvânî Şerḥu'l-Mevâḳıf üzerine bir hâşiye kaleme almış olup eserin Râgıb Paşa Kütüphanesi, Escurial Library, Münih'te Hof- und Staatsbibliothek ve India Office'te nüshaları mevcuttur. Şirvânî ayrıca Şerḥu'l-Mevâḳıf'ın ilâhiyyât bahislerine bir

ISBN: 978-625-6997-99-8

hâşiye yazarak II. Bayezid'e takdim etmiştir. Bunun Süleymaniye, Âtıf Efendi ve Tire İlçe Halk kütüphanelerinde yazmaları bulunmaktadır. Hoca Sâdeddin Efendi'ye göre Fenârîzâde Hasan Çelebi, Şirvânî'nin bu eserindeki bazı görüşlerini eleştirmiştir. Şirvânî'ye kaynaklarda Taʿlîḳāt ʿalâ evâʾili Şerḥi'l-Mevâḳıf adıyla bir eser daha nisbet edilirse de bunun Ḥâşiye ʿalâ Şerḥi'l-Mevâḳıf'ın ilk şekli veya eksik bir nüshasının baş tarafı olması muhtemeldir. Sinâneddin Yûsuf b. Hızır el-Bursevî, Cürcânî'nin şerhi üzerine hâşiye ve ta'lîkāt yazmıştır. Hocazâde Muslihuddin Efendi de Cürcânî'nin şerhine bir hâşiye kaleme almış, vefatı dolayısıyla eser öğrencilerinden Molla Bahâeddin tarafından temize çekilmiştir. Eserin bazı nüshaları Süleymaniye, Beyazıt Devlet ve Tire İlçe Halk kütüphanelerinde mevcuttur. Kirmastî, Muslihuddîn-i Lârî, Muhammed b. Hasan el-Kevâkibî ve Mirzâcan Habîbullah eş-Şîrâzî Cürcânî'nin şerhi üzerine birer hâşiye kaleme almışlardır. Kaynaklarda Bisâtî, Hakîm Şah el-Kazvînî ve Celâlzâde Sâlih Çelebi'nin de bu esere hâşiye yazdıkları kaydedilmiştir.

Cürcânî'nin eserine dair yapılan kısmî çalışmalar arasında Ali Kuşçu'nun hâşiye ve ta'lîkātı, Hayâlî'nin ikinci mevkıf üzerine hâşiyesi, Hasan b. Abdüsselâm Samsûnî'nin ilâhiyyât bahislerine dair ta'liki, Molla Lutfi'nin hâşiyesi, Hatibzâde Muhyiddin Efendi'nin kitabın baş tarafıyla ilgili hâşiyesi, Kestelî'nin anlaşılması zor yedi konuyu şerhettiği risâlesi (Risâle fî işkâlâti Şerḥi'l-Mevâḳıf [Ecvibe ʿan muġlaḳāti's-sebʿa]), bu risâleye müellifinin yanı sıra İbnu'l-Hatîb Muhammed'in yazdığı şerh ve Kemalpaşazâde'nin Şerḥu'l-Mevâḳıf'ın ilâhiyyât bahisleri için kaleme aldığı hâşiye zikredilebilir. Süyûtî, Cürcânî'nin şerhindeki hadislerin tahrîcine dair bir eser kaleme almıştır. Hâfız-ı Acem, Sultan II. Bayezid adına Şerḥu'l-Mevâḳıf'ın anlaşılması güç bazı kısımları üzerine bir hâşiye yazmıştır. Ancak Bursalı Mehmed Tâhir bu eserin Ferhad Paşa için yazıldığını kaydeder. Müellif hattı bir nüshası Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde olup bir nüshası da Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir. Ahmed b. Abdülevvel el-Kazvînî, Cürcânî şerhinin başlangıç bölümleri için bir hâşiye kaleme almış, Cürcânî'nin eserinin ilim ve varlık konularının ele alındığı bölümlerine Mîr Zâhid el-Herevî tarafından yazılan hâşiye üzerine Bahrülulûm el-Leknevî bir hâşiye kaleme almıştır (1872).

Kâtib Çelebi, Adudüddin el-Îcî'nin Cevâhiru'l-kelâm adlı eserini el-Mevâḳıf'ın muhtasarı olarak kaydetmişse de Îcî'nin İlhanlı Veziri Gıyâseddin Muhammed b. Reşîdüddin'in isteğiyle 727 (1327) yılında Şîraz'a dönerek kadılığa başladığı ve el-Fevâʾidu'l-Ġıyâṯiyye ve Şerḥu'l-Muḫtaṣar adlı eserleri yanında Cevâhiru'l-kelâm'ı da Gıyâseddin Muhammed'e ithaf ettiği, bir süre sonra Şîraz'dan ayrıldığı, Gıyâseddin Muhammed'in 739'da (1338-39) ölümünün ardından Şîraz'ı ele geçiren Cemâleddin Ebû İshak'ın yönetiminde kādılkudât olduğu ve el-Mevâḳıf'ı da ona ithaf ettiği bilindiğine göre Cevâhiru'l-kelâm'ın daha önce kaleme alındığını, dolayısıyla el-Mevâḳıf'ın ilk şekli olarak kabul edilmesinin daha isabetli olacağını söylemek mümkündür.

el-Mevâḳıf üzerine şarkiyatçılar tarafından da bazı çalışmalar yapılmıştır. Th. Soerensen eserin "İlâhiyyât" ve "Sem'iyyât" bölümlerini Latince'ye çevirerek kendi görüşleriyle birlikte yayımlamıştır. Josef van Ess doçentlik çalışması olarak eserin birinci mevkıfını Almanca'ya çevirip şerhetmiştir.[7]

8. CEVÂHİRU'l-KELÂM (جواهر الكلام)

Eş'arî kelâmcılarından Adudüddin el-Îcî'nin (ö. 756/1355) kelâma dair muhtasar eseridir. Müellifin talebelerinden İlhanlı Veziri Gıyâseddin Muhammed b. Reşîdüddin adına kaleme alınan risâle bir giriş ve üç bölümden oluşur. Kelâm ilminin tarifi, bilginin tanımı, kısımları, nazarla ilişkisi ve delilin çeşitlerine ayrılan girişten sonra birinci bölümde felsefenin mantık ve fizik (tabîiyyât) alanlarına giren şu konulara yer verilmiştir: Vücud-adem, mâhiyet-ma'dûm, vücûb-imkân, kıdem-hudûs, vahdet-kesret, illet-ma'lûl, araz ve çeşitleri, cevher ve cisimlere dair hükümler, felekler, unsurlar, arz, mürekkeb varlıklar, nefis, akıl, cin ve şeytan. İkinci

[7] Mustafa Sinanoğlu, "el-Mevâkıf", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2004), 29/422-424.

ISBN: 978-625-6997-99-8

bölümde Allah'ın varlığı, selbî ve sübûtî sıfatları, kulların fiilleri, vücûb alellah, Allah'ın fiilleri ve isimleri gibi konular işlenmiştir. Üçüncü bölümde nübüvvet, Hz. Muhammed'in peygamberliği, mûcize, nübüvveti inkâr eden Brahmanizm'in reddi, peygamberlerin mâsum oluşu, tafdîl, keramet, âhiret halleri, cennet, cehennem ve iman bahisleri incelenmiştir. Eser imâmet konusu ile son bulmaktadır. Bu konular genellikle kelâmcılarla filozofların görüşleri dikkate alınarak kısaca anlatılmış, benimsenen görüşlerin delillerine ve karşı görüşlerin tenkidine fazlaca yer verilmemiştir. Felsefe ile kelâm konularını birleştiren müteahhir dönemin diğer kelâm kitapları gibi bu eserde de felsefe ve mantık bahislerine geniş ölçüde yer verilmesine karşılık asıl kelâmî konuları kapsayan ikinci ve üçüncü bölüm kitabın sadece üçte birini teşkil etmektedir.

Cevâhiru'l-kelâm üslûp, tertip, ifade ve muhteva bakımından aynı müellifin el-Mevâḳıf adlı kitabının özeti mahiyetindedir. Nitekim bazı yazma nüshalarında adı Muḫtaṣaru'l-Mevâḳıf diye kayıtlıdır.

Süleymaniye ve Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanelerinde, ayrıca Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye'de çeşitli yazma nüshaları bulunan eser, Ebu'l-Alâ Afîfî tarafından sadece Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye'deki bir nüshasına dayanılarak Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb (el-Câmiatu'l-Mısriyye) içinde yayımlanmıştır. İbrâhim b. Mustafa el-Halebî, Cevâhiru'l-kelâm'ı el-Mevâḳıf ve Şerḥu'l-Mevâḳıf'tan yaptığı iktibaslarla şerhetmiştir. Silku'n-niẓâm fî şerḥi Cevâhiri'l-kelâm adını verdiği bu şerhin yazma nüshaları da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ile Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye'de mevcuttur.[8]

9. TECRÎDU'l-İ'TİKĀD (تجريد الاعتقاد)

Nasîrüddîn-i Tûsî'nin (ö. 672/1274) kelâma dair eserinin adı mukaddimede Tecrîdu'l-iʿtiḳād şeklinde kaydedilmiş (Tecrîdu'l-ʿaḳāʾid), daha çok Sünnî âlimleri arasında Tecrîdu'l-kelâm diye şöhret bulmuştur. Bazı nüshalarında Taḥrîru'l-ʿaḳāʾid ismiyle zikredilmesi muhtemelen "tecrîd" kelimesinin yanlış yazılmasından kaynaklanmıştır. Otuz sayfalık bir risâle olan eser altı bölüm (maksad) halinde düzenlenmiş, bölümler de fasıllara ayrılmıştır. Genel konulara ayrılan birinci bölümde vücûd ve adem, mahiyet, illet-ma'lûl bahislerine temas edilmektedir. Cevher ve arazlara dair ikinci bölümde ilk cevherler, cisimler, akl-i faal ve nefisten oluşan mücerret cevherler, arazlar konu edinilmekte, ayrıca beş duyu alanı ile kategorilere değinilmektedir. Allah'ın varlığı ve sıfatlarıyla ilgili üçüncü bölümde Allah'ın varlığına imkân delili çerçevesinde işaret edildikten sonra kudret, ilim, hayat, irade ve idrak sıfatları kısa ifadelerle ispat edilmekte, tenzîhî sıfatlar liste halinde verilmekte, bu arada rü'yetullahın vuku bulmayacağı belirtilmektedir. Ehl-i sünnet'e ait kelâm kaynaklarında "haberî" diye anılan yed, vech, kadem gibi sıfatlar tenzîhî-selbî grubu içinde zikredilmektedir. Ardından fiilî sıfatlara geçilmekte, burada kâinatın yaratılış ve işleyişinin insana yönelik bir amacının bulunduğu, fakat amacın bu sisteme ihtiyaç duyması anlamında Allah'a nisbet edilemeyeceği anlatılmakta, Mu'tezilî bakış açısıyla irade, cebir, kazâ ve kader, hidayet ve idlâl, lutuf ve ivaz gibi konulara kısaca değinilmektedir. Dördüncü bölümde Cenâb-Hak tarafından peygamber gönderilmesinin lüzumuna ve faydalarına işaret edildikten sonra nebînin sıfatlarından, mûcize ve kerametten bahsedilmekte, ardından Resûlullah'ın en büyük mûcizesi olarak Kur'an'ın i'câzına geçilmekte, ilâhî dinlerdeki hükümlerde neshin meydana geldiği ve Hz. Peygamber'in nübüvvetinin bütün insanları kapsadığı vurgulanmaktadır.

İmâmete ayrılan beşinci bölümde Hz. Peygamber'den sonra devlet başkanı olacak kişinin Allah tarafından belirlenmesinin gerekliliği üzerinde durulmakta, bu makama gelecek şahsın günahlardan korunmuş, Resûlullah'tan sonra en faziletli insan vasfını taşımasının zarureti belirtilmekte, ardından Hz. Ali'nin imâmetine sünnetten, bazı âyetlerin işaretinden ve Ali'nin olağan üstü davranışlarından deliller getirilmektedir. Fiilen imâmete geçirilen ilk üç halifenin

[8] Yusuf Şevki Yavuz, "Cevâhirü'l-Kelâm", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 1993), 7/432-433.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Câhiliye döneminde puta tapması yüzünden zulme bulaştığı ve bunun ilâhî bir emanet olan imâmetle bağdaşmadığı ileri sürülmektedir. Daha sonra Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın hilâfet dönemlerinde -müellife göre- işledikleri hatalar zikredilmektedir. Beşinci bölümde Hz. Ali'ye gaybdan haber verme, "mûcize"ler gösterme, peygamberlere eşit bir konumda bulunma gibi özellikler nisbet edilmekte, on iki imamın diğer on birinin imâmetine dair mütevâtir naslar bulunduğu ve onların da mâsum kabul edildiği, Hz. Ali'ye karşı savaşanların kâfir, ona muhalefet edenlerin fâsık sayıldığı iddia edilmektedir. Altıncı bölümde müellif âlemin fâni oluşunu, cismanî ikinci bir âlemin meydana getirilmesinin aklen mümkün, naklen vâcip olduğunu kaydedip mükâfat, azap ve tövbe kavramlarını açıklamaktadır. Kabir azabının da aklen mümkün ve naklen sabit görüldüğünü, mîzan, sırat ve hesaba çekilme hususunun naslarda yer aldığını, cennetle cehennemin halen mevcut bulunduğunu zikretmektedir. Daha sonra iman, küfür, nifak ve fıskın tanımı yapılmakta, fâsıkın mümin niteliği taşıdığı söylenmekte ve eser emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münkerin kısa açıklamasıyla sona ermektedir.[9]

Tecrîdu'l-iʿtiḳād, İmâmiyye Şîası'nın akaid konularına ilişkin düşüncelerini felsefî açıdan ele alan ilk eserdir. Eserde "nas" anlamında "sem'" kelimesi kullanılmışsa da imâmetle âhirete dair bölüm dışında âyet ve hadislere atıf yapılmamıştır. Muhtevanın yarısını oluşturan felsefî-mantıkî konularla imâmet bölümü nisbeten geniş tutulmuştur. Temel İslâmî ilimlerin yanı sıra felsefe ve astronomi alanında da önemli çalışmaları bulunan Nasîrüddîn-i Tûsî'nin imâmet konusunda duygusal davranması erken dönemlerden itibaren yadırganmıştır. Ekmeleddin el-Bâbertî'nin Tecrîdu'l-iʿtiḳād'a yazdığı şerhin sonunda hocası Kutbüddîn-i Şîrâzî'den naklen belirttiğine göre onun döneminde Tecrîd metninin Tûsî'ye aidiyeti tartışılmış, Şîrâzî, Tûsî'nin oğlu Asîlüddin'e sormuş, o da imâmet bahsine kadar olan kısmı babasının kaleme aldığını, ardından gelen iki bölümünün İbnu'l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1325) tarafından ilâve edildiğini söylemiştir. Ancak Taşköprizâde Kemâleddin Mehmed Efendi ile babası Ahmed Efendi âlimler çoğunluğunun kanaatine uyarak bu rivayeti benimsememiş ve Tûsî'nin kendisine yakışmayan başka davranışlarının da olduğuna işaret etmişlerdir. Kitapta asıl akaid konularını oluşturan meselelerde anlaşılması güç çok kısa ifade veya işaretlerle yetinilmiştir. Tecrîdu'l-iʿtiḳād'ın birçok yazma nüshasından 669 (1270) tarihli Tahran nüshasının müellife aidiyeti kuvvetle muhtemeldir. Köprülü Kütüphanesi ile Yezd Ali Ulûmî Kütüphanesi'nde bulunan nüshalar da önemlidir. Eserin ayrıca İstanbul'da on üçü Süleymaniye'de olmak üzere Nuruosmaniye, Beyazıt Devlet, Köprülü ve Râgıb Paşa kütüphanelerinde yirmi nüshası mevcuttur.

Şiî ve Sünnî âlimlerinin dikkatini çeken Tecrîdu'l-iʿtiḳād üzerine şerh ve hâşiyeler yazılmıştır. Bunlardan Keşfu'ẕ-ẓunûn'da kaydedilenlerin sayısı elli civarındadır. Tûsî'nin özellikle astronomi alanındaki çalışmalarıyla şöhret bulması, risâlenin açıklanmaya muhtaç şekilde veciz yazılması, Sünnî âlimlerinin eserde imâmet konusundaki tarafgir görüşleri eleştirme arzusu, şerh ve hâşiye yazarlarının kendi aralarında imâmet hususunda tartışmaya girmeleri eserin uzun zaman gündemde kalmasını sağlamıştır. Eserin şerhlerinden İbnu'l-Mutahhar el-Hillî'nin Keşfu'l-murâd fî şerḥi Tecrîdi'l-iʿtiḳād'ı, Şemseddin Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî'nin Teşyîdu'l-ḳavâʿid fî şerḥi Tecrîdi'l-ʿaḳāʾid'i, Ali Kuşçu'nun eş-Şerḥu'l-cedîd ʿale't-Tecrîd'i ve Abdürrezzâk b. Ali el-Lâhîcî'nin Şevâriḳu'l-ilhâm'ı önemli kabul edilmektedir. Bunlardan Şemseddin el-İsfahânî'ye ait şerh eş-Şerḥu'l-ḳadîm diye meşhur olmuş, eserde Tûsî'nin imâmet anlayışı eleştirilmiştir. eş-Şerḥu'l-ḳadîm için de hâşiyeler kaleme alınmış, bunların arasında Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin Ḥâşiyetu't-Tecrîd'i yaygınlık kazanmış ve özellikle Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Ali Kuşçu'nun şerhi eş-Şerḥu'l-cedîd adıyla şöhret bulmuş, bununla ilgili birçok hâşiye ve ta'lîkāt yazılmıştır. Celâleddin ed-Devvânî'nin telif ettiği hâşiyeye karşılık Mîr Sadreddîn-i Deştekî tarafından kaleme alınan ve eleştiriler içeren şerhe Devvânî cevap yazmış, Deştekî cevap mahiyetinde bir hâşiye daha yazmış, Devvânî'nin buna yönelik reddiyesine ise o sıralarda Deştekî vefat

[9] Mustafa Akman, Celâleddin ed-Devvânî: ahlâkî siyâsî felsefî tasavvufî ve kelâmî görüşleri (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 104-110.

ISBN: 978-625-6997-99-8

ettiğinden oğlu Mîr Gıyâseddin Mansûr karşılık vermiştir. Tecrîdu'l-iʿtiḳād'ın muhtevasına dair ilmî tartışmaları Mîr Gıyâseddin Mansûr Muḥâkemât ʿalâ Şerḥi't-Tecrîd'inde ve Osmanlı âlimlerinden Hâfız-ı Acem Muḥâkemetu't-Tecrîd adlı eserinde değerlendirmiştir.[10]

10. TEHZÎBU'l-MANTIK ve'l-KELÂM (تهذيب المنطق و الكلام)

Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) mantık ve kelâma dair eserini 789 (1387) yılında yazdığı kaydedilmektedir. Müellif eserini hangi amaçla telif ettiğini belirtirken "gāyetü tehzîbi'l-kelâm fî tahrîri'l-mantık ve'l-kelâm" ifadesini kullanmakta ve kitabın adının buradan geldiği anlaşılmaktadır. Aynı ifadede yer alan "tahrîr" kelimesi, mantık ve kelâm ilimlerinin konularını gereksiz bilgi ve açıklamalardan arındırma şeklinde yorumlanmıştır. Eserin sade bir üslûpla yazılması ve müellifin mukaddimede kitabını gençler için, özellikle de kendi oğlu için kaleme aldığını belirtmesi bu yorumu desteklemektedir. İki bölümden meydana gelen eserin mantık konularının işlendiği birinci bölümü kısa olmakla birlikte âlimlerin ilgisini daha çok çekmiş, şerh ve hâşiyelerin çoğu bu bölüm üzerine yapılmıştır. Burada mantık ilmi tanımlanarak konularına kısaca değinildikten sonra beş tümel, önerme çeşitleri, kıyas teorisi ve bilgi türleri ele alınmaktadır. İkinci bölüm kelâmla ilgili olup altı kısımdan meydana gelmektedir. Müteahhirîn dönemi kitaplarının başında zikredilmesi âdet haline gelen kelâmın tarifi, konusu ve akıl yürütme yöntemlerinin ardından varlık, mahiyet, imkân, taayyün, kıdem, vahdet, kesret, illet gibi kavramlara, klasik kaynaklarda "umûr-i âmme" adı verilen konulara geçilmekte ve hâdis (yaratılmış) varlıkların değişken özellikler taşıdığı hususu Aristo geleneğindeki kategoriler çerçevesinde incelenmektedir. Ardından cevher-i ferdin (atom) mahiyeti, cismin tanımı ve türleri üzerinde durulmakta, nefis ve akıl kavramları İbn Sînâ'nın sistemine göre ele alınmaktadır. Daha sonra Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri, hüsün-kubuh, teklif, hidayet-dalâlet, rızık, ecel gibi meseleler hakkında bilgi verilmektedir. Son kısımda nübüvvet, meâd, büyük günah, tövbe ve iman gibi hususlar farklı mezheplerin görüşlerine temas edilerek işlenmektedir. Mantık konularının yanı sıra muhtasar kelâm kitabı tarzında yazılması dolayısıyla Âmidî'nin Rumûzu'l-künûz ve Beyzâvî'nin Miṣbâḥu'l-ervâḥ adlı risâlelerini andıran Tehẕîbu'l-manṭıḳ ve'l-kelâm'da konuların özlü bir şekilde ele alınması medreselerde ders kitabı olarak okutulmasını ve üzerine çokça şerh yazılmasını sağlamıştır. Birçok nüshası bulunan eserin çeşitli baskıları yapılmıştır.

Kütüphane kayıtlarına göre eserin elliye ulaşan şerh ve hâşiyeleri arasında en önemlisi Devvânî'nin Şerḥu Tehẕîbi'l-manṭıḳ ve'l-kelâm'ıdır. Bu şerhin de çeşitli nüshaları ve baskıları mevcuttur. Devvânî'nin şerhi için Mîr Zâhid, Ebu'l-Feth es-Saîdî, Muslihuddîn-i Lârî, Mîr Fethullah Şîrâzî, Halhâlî ve Birgivî gibi âlimler tarafından hâşiyeler kaleme alınmıştır. Mîr Gıyâseddin Mansûr, Devvânî'nin şerhine bir reddiye yazmıştır. Tehẕîbu'l-manṭıḳ için Devvânî'den başka Kâfiyeci, Kemalpaşazâde, İsâmüddin el-İsferâyînî, Dâvûd-i Karsî, Eyyûbîzâde Mustafa Bosnevî, Gānim el-Bağdâdî, Mehmed Emin Üsküdârî, Cemâleddin eş-Şehristânî, Şehâbeddin Abdullah b. Hüseyin el-Yezdî, Muzafferüddin Ali eş-Şîrâzî, Ubeydullah el-Habîsî, Süleyman Fâzıl Efendi ve Bahrülulûm el-Leknevî gibi müellifler şerh kaleme almıştır. Eseri Burhâneddin İbn Ebû Şerîf nazma çevirmiştir.[11]

11. el-MAKĀSID (المقاصد)

Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) kelâma dair eseridir. Müellif mukaddimede kitabın adını el-Maḳāṣıd, şerhinin adını da Şerḥu'l-Maḳāṣıd olarak belirlediği halde Keşfu'ẕ-ẕunûn'da el-Maḳāṣıd fî ʿilmi'l-kelâm ismi kaydedilmiş, Yûsuf Elyân Serkîs Maḳāṣıdu'ṭ-ṭâlibîn fî uṣûli'd-dîn adını kullanmıştır. Eser kısa bir mukaddime ve altı bölümden meydana gelmiş olup "maksad" başlığını taşıyan bölümler "fasıl, mebhas, kısım, mesele" adı verilen bir iç sisteme

[10] Bekir Topaloğlu, "Tecrîdü'l-İ'tikād", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2011), 40/250-251.
[11] M. Sait Özervarlı, "Tehzîbü'l-Mantık ve'l-Kelâm", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2011), 40/331-332.

ISBN: 978-625-6997-99-8

sahiptir. el-Maḳāṣıd'ın temel bilgiler niteliğindeki birinci bölümü üç fasıldan oluşur. Birinci fasılda kelâm ilminin tanımı, konusu ve amacı, ikinci ve üçüncü fasıllarda ilmin ve istidlâlin tanımları, tasdik ve tasavvura ayrılışları ve diğer bazı özellikleriyle Allah'ı bilmekte istidlâlin gerekliliği gibi konular üzerinde durulmuştur. Varlık bahsinin ele alındığı ikinci bölüm de üç fasıldır. Vücûd ve adem konularının ele alındığı birinci fasılda vücûd-mâhiyet ilişkisi, vücûd mertebeleri ve ma'dûmun "şey" olup olmadığı hususları tartışılmıştır. İkinci fasılda mâhiyetin tanımı, basit ve mürekkep oluşu gibi konular işlenmiş, üçüncüsünde ise vücûb-imtinâ-imkân, kıdem-hudûs, vahdet-kesret ve illiyyet-ma'lûliyyet açısından vücûd ve mâhiyet ilişkisi ele alınmış ve bu alanda felsefecilerin görüşleri de belirtilmiştir. Kitabın arazlara ayrılan üçüncü bölümü beş fasıldan oluşmaktadır. Genel hacmin dörtte birine yaklaşan ve şerhiyle birlikte 400 sayfadan meydana gelen bu bölümün birinci faslında kadîm-hâdis, cevher-araz şeklindeki varlık tasnifinden sonra arazların kendi başına mevcut olamayacakları, kendiliklerinden mahal değiştiremeyecekleri, cevhersiz varlık kazanamayacakları ve süreklilik niteliği taşımadıkları gibi konular ele alınmış, diğer fasıllarda arazlar nicelik (kem), nitelik (keyf), mekân (eyn) ve izâfet (nisbiyye) kategorileriyle (makūlât) bağlantılı olarak işlenmiştir. Cevherler hakkındaki dördüncü bölüm iki ana kısımdan (makāle) oluşur. İki fasıldan ibaret olan birinci kısımda cisim cevher-i ferd, mürekkeb, basit, ay üstü ve ay altı âlemine ait olmak üzere cismin çeşitleri, iki fasıl halindeki ikinci kısımda mücerred varlıklar olarak takdim edilen nefis, akıl, melek, cin ve şeytan gibi konular üzerinde durulmuştur.

el-Maḳāṣıd'ın son iki bölümünü teşkil eden metin klasik kelâm kitaplarının akaid meselelerini içermekte ve eserin üçte birinden biraz fazlasını oluşturmaktadır. İlâhiyyât konularına ayrılan beşinci bölüm yedi fasıl halinde düzenlenmiş olup bu fasıllarda sırasıyla Allah'ın varlığı, tenzîhî ve sübûtî sıfatları, rü'yetullah, kulların fiilleri, irade ve hüsün-kubuh meseleleri, hidâyet, dalâlet, lutuf, tevfîk, ecel ve rızık, ayrıca Allah'ın isimleri konu edinilmiştir. Eserin dört fasıldan oluşan son bölümünde nübüvvet ve âhiret bahislerine, iman, islâm, küfür ve fısk kavramlarıyla imâmet konularına yer verilmiştir.

Ehl-i sünnet'in kelâm görüşlerini Eş'ariyye mezhebine göre ortaya koyan el-Maḳāṣıd ile bizzat müellifi tarafından yapılan şerhi kelâm ilmi tarihinde VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren başlayan, mütekaddimîn ve müteahhirînin görüşlerini bir araya getiren hacimli şerhler döneminin bir ürünüdür. Eserde Eş'ariyye'ye ait klasik kelâm kitaplarının istidlâl şekillerinin yanı sıra Gazzâlî'nin dolaylı olarak ve tepki niteliğinde de olsa kelâm muhtevasına çektiği felsefî konuların tesiri fazlaca görülmektedir. el-Maḳāṣıd ve şerhiyle Fahreddin er-Râzî, Seyfeddin el-Âmidî, Beyzâvî ve Adudüddin el-Îcî'ye ait eserler arasındaki muhteva benzerliği Teftâzânî'nin bu müelliflerin eserlerinden faydalandığını göstermektedir.

el-Maḳāṣıd'ın çeşitli ülkelerdeki kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi bilgisayar kayıtlarına göre çoğu Süleymaniye'de olmak üzere yirmi civarında yazması tesbit edilmiştir. Müellifin zengin birikiminin bir özeti olarak hayatının son dönemlerinde kaleme aldığı ve Şerḥu'l-Maḳāṣıd adıyla 784 (1382) yılında Semerkant'ta tamamladığı eser kelâm ilminin önemli kaynaklarından biri haline gelmiş, özellikle Osmanlı medreselerinde Şerḥu'l-Mevâḳıf'tan sonra rağbet gören kitaplar arasında yer almıştır. el-Maḳāṣıd'ın müstakil baskısı yapılmamış, Şerḥu'l-Maḳāṣıd ile birlikte İstanbul (1277, 1305) ve Lahor'da (1981) basılmıştır. Abdurrahman Umeyre, matbu metnin yanı sıra (1277) Mısır'daki nüshalara dayanarak eserin ilmî neşrini gerçekleştirmiştir (1981, 1989).

Şerḥu'l-Maḳāṣıd üzerinde muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Hüsamzâde Mustafa Efendi ile İlyâs b. İbrâhim es-Sinobî esere dair birer hâşiye kaleme almışlardır. Hayâlî tarafından Şerḥu'l-Maḳāṣıd'ın beşinci "maksad"ına bir hâşiye yazılmış, onun bu çalışması için Kul Ahmed b. Muhammed Hızır tekrar bir hâşiye kaleme almıştır. Hatıbzâde Muhyiddin Efendi'nin Şerḥu'l-Maḳāṣıd'ın hüsün ve kubuh bahsine yaptığı hâşiye -Teftâzânî'nin çok zor olan bu konuyu "Maġlaṭatü ceẕri'l-eṣam" diye isimlendirdiğini beyan etmesi sebebiyle olsa gerektir-

ISBN: 978-625-6997-99-8

Süleymaniye Kütüphanesi'nde el-Cezru'l-eṣam, Murad Molla Kütüphanesi'nde Ḥâşiye ʿale'l-ḥüsn ve'l-ḳubḥ adıyla kayıtlıdır. Öte yandan Muhammed b. Muhammed ed-Delcî el-Maḳāṣıd'ın metnini Maḳāṣıdu'l-Maḳāṣıd adıyla özetlemiştir. Kâtib Çelebi, Ali el-Kārî ve Hızır Şah el-Menteşevî'nin de esere birer hâşiye yazdıklarını ve eserin bazı kimseler tarafından manzum hale getirildiğini belirtmektedir.[12]

12. el-MÜSÂYERE (المسايرة)

İbnu'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) kelâma dair eserinin tam adı el-Müsâyere fi'l-ʿaḳāʾidi'l-münciye fi'l-âḫire'dir. Müellif, kitabın başında kaydettiğine göre bir arkadaşının talebi üzerine Gazzâlî'ye ait er-Risâletu'l-ḳudsiyye'yi ihtisar etmek istemiş, bu amaçla birkaç sayfasını özetledikten sonra konuların daha iyi anlaşılabilmesi için bazı ilâveler yapmayı düşünmüş, bu ilâveler sonunda müstakil bir eser ortaya çıkmıştır. Ancak başlıkları açısından Gazzâlî'nin risâlesine paralellik arzettiğinden eserin adını bu mânaya gelen "el-Müsâyere" kelimesi ile başlatmıştır.

el-Müsâyere, Gazzâlî'nin risâlesinden farklı olarak bir mukaddime ile bir hâtimenin eklenmesinden başka dört bölümden oluşmakta ve her bölüm on alt başlığa ayrılmaktadır. Mukaddimede Ebû Hanîfe'nin "fıkıh" anlayışından faydalanarak kelâm ilminin tarifi yapılmış, konusu anlatılmış, bu arada imâmet meselesinin kelâmın temel konularından olmayıp tamamlayıcı nitelikli bir muhteva taşıdığı belirtilmiştir. Kitabın birinci bölümü zât-ı ilâhiyye hakkındadır. Burada Allah'ın varlığı, ezelî ve ebedî oluşu, cevher, cisim ve araz olmayışı, belli bir yönde ve mekânda bulunmayışı, arşa istivâ edişi, âhirette gözle görüleceği ve birliği anlatılmıştır. Bu bölümün sonunda, Allah'ın birliğini ispat eden âyete (Enbiyâ 21/22) dayanılarak şekillendirilen burhân-ı temânuun kat'î değil zannî-iknâî bir kanıt oluşturduğuna işaret eden Teftâzânî'ye yönelik tekfire kadar varan eleştiriler ele alınmış ve bunlara verilen cevaplar aktarılmıştır. Eserin ikinci bölümü ilâhî sıfatlara dair olup bunların sübûtî olanları konu edinilmiştir. Üçüncü bölüm ilâhî fiillere ayrılmıştır. Burada önce Mâtürîdîler'le Eş'arîler arasında tartışma konusu olan tekvin meselesi ele alınmış, Ebû Hanîfe ile başlatılan bu anlayışın ona nisbetinin doğru sayılmayacağı belirtilerek Eş'arî telakkisinin haklılığına işaret edilmiştir. Ardından ilke olarak Allah'tan başka yaratıcının bulunmadığı, bunun yanında kula ait iradî fiillerde kulun da kesb ve kudretinin mevcut olduğu vurgulanmış, ilâhî iradenin her şeyi kapsadığı, Allah'a hiçbir şeyin vâcip olmadığı, hüsün kubuh vb. konulara yer verilmiştir. İbnu'l-Hümâm, Gazzâlî'yi örnek alarak eserinde nübüvvet bahsine müstakil bir bölüm tahsis etmemiş, üçüncü bölümün son iki başlığını buna ayırmıştır. Eserin dördüncü bölümü sem'iyyât bahisleriyle ilgilidir. Burada önce kıyamet konularına yer verilmiş, ardından imâmet mevzuu işlenmiştir. Hâtimede ise Gazzâlî'nin Ḳavâʿidu'l-ʿaḳāʾid'inin sonuna koyduğu dördüncü faslın konusunu oluşturan iman bahsi işlenmiştir. el-Müsâyere müteahhir dönemde kaleme alınmış olmasına rağmen yer yer özgün bakışları, veciz, sağlam ifadeleri ve Mâtürîdiyye ile Eş'ariyye kelâmı arasında karşılaştırma yapma imkânı sağlaması açısından özel bir konuma sahiptir.

Eser Tavżîḥu'l-Müsâyere adıyla müellifin kendisi ve el-Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere ismiyle talebesi Kemâleddin İbn Ebû Şerîf tarafından şerhedilmiştir. İbnu'd-Deyrî en-Nablusî ile İbn Kutluboğa da kitaba birer şerh yazmıştır. İbn Kutluboğa'nın çalışması daha çok bir hâşiye özelliği taşımaktadır. Birçok yazma nüshası bulunan el-Müsâyere'nin çeşitli baskıları yapılmıştır.[13]

13. MUVAZZAH İLM-i KELÂM (موضّح علم كلام)

Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1971) kelâma dair eserinin tam adı Muvazzah İlm-i Kelâm Dersleri'dir. Önsöz niteliğindeki notlarda belirtildiğine göre akaid ve kelâm konularıyla bu

[12] Mustafa Sinanoğlu, "el-Makāsıd", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2003), 27/420-421.
[13] Şerafettin Gölcük, "el-Müsâyere", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2006), 32/81.

ISBN: 978-625-6997-99-8

konuları ilgilendiren bazı felsefî bahisleri içermekte, döneminde tartışılan bir kısım sosyal problemlere de ışık tutmaktadır. Müslümanların dinî hayatını geliştirmek ve özellikle genç nesilleri aydınlatmak amacıyla yazıldığı kaydedilen kitabın liselerde uygulanan ders programlarına göre düzenlendiği bildirilmektedir. Sonundaki Arapça hâtimede belirtildiğine göre müellif eserini Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye'de kelâm müderrisi iken tamamlamıştır.

Muvazzah İlm-i Kelâm geniş bir girişle altı bölümden ve bir sonuç kısmından meydana gelmektedir. Muhtemelen ders kitabı olarak kaleme alındığı için muhteva baştan sona kadar büyük puntolarla yazılıp numaralarının doksan sekiz ana konuya ayrılmış ve her ana konudan sonra "Îzah" başlığı altında daha ince puntolarla kaydedilen detaylı açıklama yapılmıştır. Eserin dörtte birinden fazla bir hacme sahip bulunan girişin birinci kısmında kelâm ilminin tarifi yapılarak, konusu ve gayesi anlatıldıktan sonra tarihçesi üzerinde durulmuş, ardından diğer temel İslâmî ilimler kısaca tanıtılmıştır. İkinci kısımda o dönemde tartışılan dinî problemlere yer verilerek önce dinin tarifi ve mahiyetiyle dinlerin tarihi ele alınmış, dinin yerini başka hiçbir şeyin tutamayacağı vurgulanmış, ilâhî dinlerin benzerlik ve farklılıkları belirtilmiştir. Ardından İslâm dininin bazı özelliklerine temas edilmiştir. Üçüncü kısımda şer'î ve aklî hükümler, imanın tanımı ve amelle münasebeti gibi meseleler üzerinde durulmuştur.

Eserin birinci bölümü ilâhiyyât bahislerine ayrılmış olup klasik kelâm kitaplarında yer alan bilgiler özetlendikten başka Allah'ın varlığının ispatında felsefî yönteme de kısaca temas edilmiş, materyalizmin geniş bir eleştirisi yapılmıştır. Nübüvvet konularına tahsis edilen ikinci bölüm iki fasla ayrılmıştır. Birinci fasılda nübüvvetin mahiyeti, insanlığın dünya ve âhiret mutluluğu için zaruri oluşu, mûcize ve vahiy hakkında bilgi verilmiş, ardından Darwin teorisi eleştirilmiştir. İkinci fasılda önce Hz. Peygamber'in mûcizeleri ve onun diğer peygamberlerden üstünlüğü anlatılmıştır. Ashâb-ı kirâmın dindeki konumundan söz edildikten sonra Resûl-i Ekrem'in çok evliliğine yönelik tenkitler cevaplandırılmış ve hanımlarına dair kısa bilgi verilmiştir. Eserin üçüncü ve dördüncü bölümleri ilâhî kitaplara ve meleklere iman konusuna ayrılmıştır. Beşinci bölümde kazâ ve kader bahsinde determinizmin eleştirisine yer verilmiş, âhiret meselelerinin ele alındığı altıncı bölümde materyalistlerin ruh telakkisi tenkit edilmiştir. Sonuç kısmında müellif yer, gökler, sabit yıldızlar, gezegenler, gök gürlemesi, şimşek vb. tabiat olayları hakkında kısa açıklamalar yapmış, dinî verilerle ilmî gerçeklerin birbiriyle uyumlu olması gerektiğini vurgulamıştır.

Batı dünyasında ortaya çıkan din karşıtı akımların bazı müslüman aydınları etkilediği ve belirli kesimlerde yaygınlık kazandığı bir dönemde (1920-1924) kaleme alınan Muvazzah İlm-i Kelâm klasik konulara bakış yapmanın yanında kısmen yeni konulara ve problemlere de temas etmiş, bu tür problemlerin kelâm eserlerinde işlenmesinin gerektiğine dikkat çekmiştir. Ders kitabı niteliğinde olduğu için eserdeki açıklamalar fikrî yoğunluk açısından bir kelâm kitabı için yeterli düzeyde değildir. Yazarın önsözde birçok müellifin eserlerine başvurduğunu belirtmesine rağmen bunları ismen zikretmemesi de aynı sebebe bağlanabilir. Muvazzah İlm-i Kelâm Dersleri'nin çeşitli baskıları gerçekleştirilmiş, eser K. İsmail Paçacı tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır (2001). Ömer Nasuhi Bilmen'in Yüksek İslâm enstitülerinde okutulan kelâm dersleri için hazırladığı Mülehhas İlmi Tevhid: Akaidi İslâmiye adlı çalışması da Muvazzah İlm-i Kelâm'ın metin kısmına benzemekte, onun bir özeti gibi görünmektedir.[14]

Kaynakça

Akman, Mustafa, Celâleddin ed-Devvânî: ahlâkî siyâsî felsefî tasavvufî ve kelâmî görüşleri, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
Aruçi, Muhammed, "Lübâbü'l-Ukūl", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2003), 27/242-243.
Baloğlu, Adnan Bülent, "Muvazzah İlm-i Kelâm", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2020), 31/417.
Çelebi, İlyas, "Nihâyetü'l-Ukūl", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2007), 33/103-104.
Çelebi, İlyas, "el-Muhassal", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2020), 31/16-18.
Gölcük, Şerafettin, "Kitâbü'l-Erbaîn", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2002), 26/100.

[14] Adnan Bülent Baloğlu, "Muvazzah İlm-i Kelâm", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2020), 31/417.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Gölcük, Şerafettin, "el-Müsâyere", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2006), 32/81.
Özervarlı, M. Sait, "Tehzîbü'l-Mantık ve'l-Kelâm", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2011), 40/331-332.
Sinanoğlu, Mustafa, "el-Mevâkıf", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2004), 29/422-424.
Sinanoğlu, Mustafa, "el-Makāsıd", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2003), 27/420-421.
Topaloğlu, Bekir, "Tecrîdü'l-İ'tikād", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 2011), 40/250-251.
Yavuz, Yusuf Şevki, "el-Metâlibü'l-Âliye", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2004), 29/402-403.
Yavuz, Yusuf Şevki, "Cevâhirü'l-Kelâm", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul 1993), 7/432-433.
Yurdagür, Metin, "el-Meâlim", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Ankara 2003), 28/202-203.

ISBN: 978-625-6997-99-8

İBN MÂLİK'İN ŞİİRLE İSTİŞHÂDI: TEVÂBU‘ ÖRNEĞİ

IBN MĀLIK'S EVIDENCE THROUGH POETRY: THE EXAMPLE OF TAWÂBU‘

Dr. Yusuf ÇAKIR
Independent Researcher
ORCID ID: 0009-0003-7632-6509

ÖZET

İbn Mâlik 600/1204 tarihinde Kurtuba şehrine yakın olan Ceyyân'da dünyaya geldi, dönemin önemli âlimlerinden Arapçaya dair dersler aldı, nahve dair güçlü bilgi ve birikime sahip oldu, ilim meclislerinde hocalık yaptı, önemli dilcilerin yetişmesine vesile oldu, nahivle alakalı çok değerli eserler yazdı ve 672/1274 yılında Dımaşk'ta vefat etti. Müellifin eserlerine bakıldığında çok sayıda şiiri delil olarak kullandığı müşahede edilecektir. Özellikle *Şerḥu'l-Kâfiyeti'ş-Şâfiyye, Şerḥu't-Teshîl ve Şerḥu 'Umdeti'l-Ḥâfiẓ ve 'Uddetü'l-Lâfiẓ* adlı eserlerinde çok sayıda şiir mevcuttur. İbn Mâlik tevâbu‘ konusunu *el-Kâfiyetü'ş-Şâfiyye*'de na‘t, te'kîd, ‘atf-ı beyân, ‘atf-ı nesak ve bedel şeklinde sıralamıştır. Zikredilen araştırmada bu sıralamaya uyulmuştur. Bu tebliğde İbn Mâlik'in tevâbu‘ konusuyla alakalı istişhâdda bulunduğu şiirler hakkında değerlendirmeler yapılacak, nahve dair tüm eserleri taranacak, şiir ve şairleri tespit edilecek, örnek verilecek üçer şiir daha önceki çalışmalarımızı da dikkate alarak belirlenecek, aynı şiir tekraren ifade edilmeyecek, şiirlerin aruz sisteminde yer alan bahirleri açıklanacak, zengin bir kaynakça kullanılmaya çalışılacak, çok fazla ayrıntıya girmemek adına metin içi her bir örnek için en fazla beşer kaynak eser gösterilecek, konunun anlaşılmasına katkı sunmak için giriş bölümünde açıklamalar yapılacak ve bildirinin geneli hakkında kısa ve öz bir değerlendirme icra edilecektir. Bu tebliğde şiirin önemini vurgulamak, gücünü göstermek, şiir üzerinde araştırma yapmak isteyenlere katkı sunmak, müellifin tevâbu‘ konusundaki görüşlerini ifade etmek ve kısa, öz bilgilerle açıklamalarda bulunmak amacımız olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, İbn Mâlik, Sarf, Nahiv ve Tevâbu‘

ABSTRACT

Ibn Mālik was born in 600/1204 in Jayyan, near Cordoba. He received lessons in Arabic from prominent scholars of the time, acquired strong knowledge and expertise in grammar, taught in scholarly circles, contributed to the training of important linguists, wrote many valuable works on grammar and died in Damascus in 672/1274. Examining his works, it is evident that he used numerous poems as evidence. His works, particularly *Şerḥu'l-Kâfiyeti'ş-Şâfiyye, Şerḥu't-Teshîl* and *Şerḥu 'Umdeti'l-Ḥâfiẓ and 'Uddetü'l-Lâfiẓ* contain a large number of poems. In his commentary on the topic of al-tawābu‘ Ibn Mālik lists the following categories in the *Şerḥu'l-Kâfiyeti'ş-Şâfiyye* too: Na‘t, te'kîd, ‘atf-ı beyân, ‘atf-ı nesak and bedel. This research adheres to this order. This paper will evaluate the poems cited by Ibn Mālik regarding the topic of tawābu‘, review all his works on grammar, identify the poems and poets, select three poems as examples (taking into account our previous studies), avoid repetition of the same poem, explain the meters (bahir) of the poems within the Aruz system, utilize a rich bibliography, cite a maximum of five source works for each example within the text to avoid excessive detail, provide explanations in the introduction to contribute to understanding the topic and conclude with a brief overall assessment of the paper. The aim of this presentation is to emphasize the importance of poetry, demonstrate its power, contribute to those who wish to research poetry, express the author's views on the subject of al-tawābu‘ and provide brief and concise information and explanations.

Keywords: Arabic Lauage, Ibn Mālik, Sentax, Grammar and al-Tawâbu‘.

ISBN: 978-625-6997-99-8

GİRİŞ

İbn Mâlik'in dil ile kuralları belirlemede üstün yetenekleri olduğu ve ilim tahsil etmek için değişik yerlere seyahatler yaptığı tabakât eserlerine bakılarak tespit edilmiştir (es-Safedî (ö. 746/1363), 2000: 3/285-286; İbn Şâkir el-Kütübî (ö. 764/1363), 1973: 3/407-408; es-Sübkî (ö. 771/1370), 1964: 8/67-68; İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), 2006: 2/159; İbn Tağrîberdî (ö. 874/1470), 1993: 7/243-244). Arapçaya ile ilgili ilim meclislerinde hocalık yaptığı ve kıymetli dilcilerinin yetiştirilmesine katkıları olduğu müşahede edilmiştir (el-Yâfi'î (ö. 768/1367), 1997: 4/131; İbn Kâdî Şühbe (ö. 851/1448), 2008: 93-94; es-Süyûtî (ö. 911/1505), 19791/130-131;

el-Makarrî (ö. 1041/1631), 1968: 2/222-223). *el-Kâfiyetü'ş Şâfiye, el-Elfiyye, Teshîlü'l-Fevâ'id ve Tekmîlü'l-Maḳâṣıd, Lâmiyetü'l-Ef'âl, 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ ve 'Uddetü'l-Lâfiz, Sebkü'l-Manẓûm ve'l-Fekkü'l-Maḫtûm ve Şerḥu't-Teshîl* adlı nahivle ilgili çok değerli eserleri kaleme almıştır

(İbn Şâkir el-Kütübî, 1973: 3/408; Taşköprizâde (ö. 968/1561), 1985: 1/131-132; İbnü'l-'İmâd (ö. 1089/1679), 1986:7/591; Bağdatlı İsmâil Paşa (ö. 1339/1920), 2017: 2/130; Brockelmann (ö. 1375/1956), 1959: 5/275-285).

Yukarıda açıklanan tabakât kitaplarında hayatı detaylı bir şekilde ifade edilen İbn Mâlik, tevâbu' konusu işlerken 286 adet şiiri delil olarak kullanmıştır. Şiirlerin tamamı taranacak, daha önceki çalışmalarımızda örnek olarak verilen şiirlerin tekrarını vermekten imtina edilecek, özgün bir hava oluşturulmaya çalışılacaktır. Şiirlerin bahirleri aktarılacak, en fazla üçer örnek vererek her bir ana bölüm işlenecek, müellifin şiiri hangi nahvi meseleyi açıklamak için getirdiğine veciz bir şekilde bakılmış olacak, her bir örnekle alakalı 5 kaynaktan fazla eser gösterilmeyecek, araştırmanın geneli hakkında değerlendirme yapılacak, kullanılan kaynaklar alfabetik olarak sıralanacak ve tüm şiirlerin şairlerini ifade eden bir tablo zikredilerek tebliğimiz sona erecektir.

1. İbn Mâlik'in Tevâbu' Konusunda Şiirle İstişhâdı

Müellifin nahve dair kuralları ortaya koymada şiirlere önem verdiği eserlerine bakıldığında anlaşılacaktır. Nitekim İbn Mâlik, tevâbu' konusunu işlerken 76 şairin 175 adet şiiriyle istişhâdda bulunmuş ve şairi belli olmayan 111 adet şiirden de yararlanmıştır. Şiirleri ele alırken müellifin *el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye* adlı eserindeki sıralamaya uyulmuştur. Zikredilen sıralama şöyledir: Na't, 'atf-ı nesak, te'kîd, bedel ve 'atf-ı beyân şeklindedir. Verilen tüm örnekler bu sıralamaya göre ifade edilecektir. Zikredilmeyen diğer misallerin bulunduğu eserler, tüm şairlerin isimleri ve ait oldukları dönemler ekler bölümünde bir tablo olarak verilecektir.

1.1. İbn Mâlik'in Na't Konusunda Şiirle İstişhâdı

Talebî cümlelerin kural dışı olarak sıfat olabilmelerine şu şiiri delil gösterir:

جاؤُوا بمَذْقٍ هَلْ رَأَيْتَ الذِّئْبَ قَطُّ.

(الرجز).

"Kurt renginde süt getirdiler." Örnek verilen şiir 'Accâc (ö. 69/715)'a aittir (el-Enbârî (ö. 577/1181), 1961: 115; İbn Yaîş (ö. 643/1245), 2001: 2/240; İbn Mâlik, 1986: 1159; a.mlf., 1990: 3/311; a.mlf., 1977: 541).

ISBN: 978-625-6997-99-8

هَلْ رَأَيْتَ الذِّئْبَ قَطُّ ifadesi talebi bir cümledir, nekre olan بِمَذْقٍ lafzından sonra gelmiştir ve kural dışı olarak sıfat olmuştur (İbn Mâlik, 1986: 1159; a.mlf., 1990: 3/311; a.mlf., 1977: 541).

Zaruretten dolayı sıfatın hazfedilebilmesini şu şiirle delillendirir:

تَرْمِي بِكَفَّي كَانَ مِنْ أَرْمَى البَشَرْ.

(الرجز).

"Erkekler arasında en usta okçulardan birini avucuyla fırlattı." Zikredilen şiirin şairi belli değildir (el-Ukberî (ö. 616/1219), 1969: 1/298; İbn Mâlik, 1986: 1165; Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), 1998: 1941; es-Süyûtî (ö. 911/1505), 1998: 3/129; el-Üşmûnî (ö. 918/1513), 1955: 401).

بِكَفَّي ifadesi mevsûftur, başındaki harfi cerden dolayı mecrûrdur ve sıfatı hazfedilmiştir. Hazledilen sıfat şöyle takdir edilir : بكفَّيْ رَجُلٍ şeklindedir (İbn Mâlik, 1986: 1165).

Sıfatın mevsûfuna göre değil de mücavirinde bulunan kelimeye göre hareke almasına şu şiiri delil getirir:

كَأَنَّ ثَبِيرًا فِي أَفَانَيْنِ وَدْقِهِ كَبِيرُ أَنَاسٍ فِي بِجَادٍ مُزَمَّلِ.

(الطويل).

"Sanki Mekke'deki bir dağ gibi şiddetli yağmur altında, ince bir elbiseye bürünmüş büyük bir adamdır." Bahsi geçen şiir İmruülkays b. 'Âbis (ö. 540 dolayları)'e aittir (İbn Cinnî (ö. 392/1002), 1952: 1/192; İbn Mâlik, 1986: 1167; a.mlf., 1990: 3/309; İbnü'l-Verdî (ö. 749/1349), 2008: 503-504; Nâzırü'l-Ceyş (ö.778/1376), 2007: 3320).

مُزَمَّلِ ifadesi sıfattır, mecrûrdur, mevsûfu كَبِيرُlafzıdır, merfûdur ve mücavirinde bulunan فِي بِجَادٍ kelimesinin harekesini almıştır (İbn Mâlik, 1986: 1167; a.mlf., 1990: 3/309).

1.2. İbn Mâlik'in Te'kîd Konusunda Şiirle İstişhâdı

Te'kîd ifade eden lafzın nekre olarak gelebilmesini şu şiirle delillendirir:

إِنَّ تَمِيمًا لَمْ يُرَاضِعْ مُشْبَعًا وَلَمْ تَلِدْهُ أُمُّهُ مُقَنَّعًا أَوْفَتْ بِهِ حَوْلًا وَحَوْلاً أَجْمَعَا.

(الرجز).

"Temîm emzirilerek doyurulmadı. Annesi de onu tok olarak doğurmadı. Annesi ona verdiği sözü her yıl yerine getirdi." Misal verilen şiir Rü'be b. el-'Accâc (ö. 145/762)'a aittir (İbn Mâlik, 1990: 3/296; Nâzırü'l-Ceyş, 2007: 3298; es-Süyûtî, 1998: 3/142; Bedreddîn el-Ğazzî (ö. 984/1577), 2019: 2/21; İmîl Ya'kûb, 1996: 11/39).

أَجْمَعَا ifadesi nekredir, mansûbdur ve te'kîd oralar gelebilmiştir (İbn Mâlik, 1990: 3/296).

Te'kîd edatı olan كُلُّ'nün كَانَ'nin isminin yerine gelebilmesine şu şiiri delil gösterir:

فَلَمَّا تَبَيَّنَا الهُدَى كانَ كُلُّنَا عَلَى طَاعَةِ الرَّحْمَنِ وَالحَقِّ وَالتُّقَى.

(الطويل).

ISBN: 978-625-6997-99-8

"Hidâyete kesin olarak inandığımızda, hepimiz Rahmân'a itaat, hak ve takvâ yoluna girdik." Zikredilen şiir Ebû Tâlib (ö. 620)'e aittir (İbn Mâlik, 1990: 3/300; İbn Hişâm (ö. 761/1360),1991: 220; Nâzırü'l-Ceyş, 2007: 3302; Muhammed Hasan Şürrâb (ö. 1434/2013), 2007: 3/351; İmîl Ya'kûb, 1996: 8/304).

كُلُّ te'kîd edatıdır, merfûdur ve كَانَ'nin isminin yerine gelebilmiştir (İbn Mâlik, 1990: 3/300).

Nekre ismin tekrar edilmesi ile te'kîd yapılmasını şu şiirle delillendirir:

أُبِيحَ لَهُمْ حُبُّ الحَيَاةِ فَأَدْبِرُوا مَرْجَاةُ نَفْسِ المَرْءِ مَا فِي غَدٍ غَدِ.

(الطويل).

"Hayatı sevmelerine izin verilmişti; ama yüz çevirdiler. İnsanın umudu yarının ne getireceğindedir." Bahsi geçen şiir A'şâ (ö. 7/629)'ya aittir (İbn Mâlik, 1990: 3/301; Nâzırü'l-Ceyş, 2007: 3305).

غَدٍ nekre bir isimdir, mecrûrdur ve aynı kelimenin tekrar gelmesi nedeniyle te'kîd olmuştur (İbn Mâlik, 1990: 3/301).

1.3. İbn Mâlik'in 'Atf-ı Beyân Konusunda Şiirle İstişhâdı

Bedel yapılamayan yerde zorunlu olarak atf-ı beyân yapılmasına şu şiiri delil getirir:

لَمْيَاءُ في شَفَتَيْها حُوَّةٌ لَعَسٌ كَالشَّمْسِ لَمَا بَدَتْ أَوْ تُشْبِهُ القَمَرا.

(البسيط).

"Lamya'nın dudakları, güneş doğduğunda veya ay göründüğünde olduğu gibi koyu ve parlaktır." Örnek verilen şiir Zü'r-Rumme (ö. 117/735)'ye aittir (el-Bâhilî (ö231/846), 1982: 1152; İbn Mâlik, 1990: 3/328; Nâzırü'l-Ceyş, 2007: 3383; es-Süyûtî, 1998: 3/149; el-Üşmûnî, 1955: 438; el-Fârızî (ö. 981/1573), 1971: 3/297).

لَعَسٌ kelimesi merfûdur ve حُوَّةٌ lafzından atf-ı beyân yapılmıştır (İbn Mâlik, 1990: 3/328).

1.4. İbn Mâlik'in 'Atf-ı Nesak Konusunda Şiirle İstişhâdı

Atıf edatı olan vâv (الوَاوُ)'ın tertîb ifade etmemesine şu şiirle delillendirir:

أُغْلِيَ السِّبَاءَ بِكُلِّ أَدْكَنَ عَاتِقٍ أَوْ جَوْنَةٍ قُدِحَتْ وفُضَّ خِتَامُهَا.

(الكامل).

"Fiyatlar yüksek olduğunda arkadaşlarıma şarap alıyorum ve her şeyi satın alıyorum." Zikredilen şiir Lebîd b. Rebî 'a (ö. 40-41/660-661)'ya aittir (İbn Ya'îş (ö. 643/1245), 2001: 5/9-10; İbn Mâlik, 1986: 1205; İbnü'n-Nâzım (ö. 686/1287), 2000: 372; el-'Aynî (ö. 855/1451), 2010: 1613; Abdülkâdir el-Bağdâdî (ö. 1093/1682), 1997: 3/105).

قُدِحَتْ وفُضَّ خِتَامُهَا. cümlesinde bulunan atıf harfi tertîb ifade etmeyen iki cümleyi birbirine atfedebilmiştir. Zikredilen cümlenin tertîbli şekilde atfı şöyledir: فُضَّ خِتَامُهَا وَ قُدِحَتْ. (İbn Mâlik, 1986: 1205).

Atıf edatı olan حَتَّى'nın mutlak cem' ifade etmesi ve tertîb ifade etmemesini şu şiiri delil gösterir:

رِجالِي حَتَّى الأَقْدَمُونَ تَمَالَئُوا عَلَى كُلِّ أَمْرٍ يُورِثُ المَجْدَ والحَمْدَا.

ISBN: 978-625-6997-99-8

(الطويل).

"Halkı, kendilerine şan, şöhret ve halkın övgüsünü getirecek her şeyde anlaşmış durumdadır." Bahsi geçen şiirin şairi belli değildir (İbn Mâlik, 1986: 1212; a.mlf., 1990: 3/359; İbn 'Akîl (ö. 769/1367), 1980: 2/454; Nâzırü'l-Ceyş, 2007: 3448; el-Üşmûnî, 1955: 420).

رجالِي حَتَّى الأَقْدَمُونَ ifadesindeki حَتَّى atıf harfidir, mutlak cem ' ifade etmektedir ve tertîb bildirmemektedir (İbn Mâlik, 1986: 1212; a.mlf., 1990: 3/359).

Tesviye hemzesi (أ)'sinden sonra atıf harfi olarak gelen أمْ'in iki farklı cümlede bulunan fâilleri birbirine atfedebilmesini şu şiirle delillendirir:

مَا أُبالِي أَنَبَّ بِالحُزْنِ تَيْسٌ أمْ جَفَانِي بِظَهْرِ غَيْبٍ لَئِيمُ.

(الخفيف).

"Bir keçinin kederden üzülmesi ya da alçak bir insanın arkamdan beni terk etmesi umurumda değildir." Örnek verilen şiir Ḥassân b. Sâbit (ö. 60/680 [?])'e aittir (İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), 1989: 746; İbn Mâlik, 1986: 1213; a.mlf., 1990: 3/360; İbnü'n-Nâzım, 2000: 375; Semîn el-Halebî (ö. 756/1355), 1985: 7/170).

تَيْسٌ ve لَئِيمُ. lafızları fâildir, merfûdur, âmilleri أَنَبَّ ve جَفَانِي fiilleridir ve ortalarında bulunan atıf harfi olarak gelen أمْ her iki farklı fiil ve fâilleri birbirine atfedebilmiştir (İbn Mâlik, 1986: 1213; a.mlf., 1990: 3/360).

1.5. İbn Mâlik'in Bedel Konusunda Şiirle İstişhâdı

Ma'rife olan lafızdan nekre olarak bedel yapılmasını şu şiiri delil getirir:

وَلَنْ يَلْبَثَ العَصْرَانِ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ إِذَا طَلَبَا أَنْ يُدْرِكَا مَا تَيَمَّمَا.

(الطويل).

"Teyemmümle yaptıklarının karşılığını isterlerse iki dönem yani gece ve gündüz olarak kalmayacaklardır." Zikredilen şiir Humeyd b. Sevr (ö. 70/689 [?])'e aittir (el-Ukberî, 1969: 1/326; İbn Mâlik, 1990: 3/331; a.mlf., 1977: 581; İbnü'l-Verdî, 2008: 528; Nâzırü'l-Ceyş, 2007: 3391).

يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ lafızları nekredir, merfûdur ve ma'rife olan العَصْرَانِ kelimesinden bedel olabilmişlerdir (İbn Mâlik, 1990: 3/331; a.mlf., 1977: 581).

Nekre olan bir lafızdan nekre olarak bedel yapılabilmesini şu şiirle delillendirir:

وَكُنْتُ كَذِي رِجْلَيْنِ رِجْلٍ صَحِيحَةٍ وَرِجْلٍ رَمَى فِيهَا الزَّمَانُ فَشَلَّتِ.

(الطويل).

"İki ayaklı bir adam gibiydim; keşke birini felç edebilseydim de ondan ayrılmak zorunda kalmasaydım ve yanında kalabilseydim." Bahsi geçen şiir Küseyyir 'Azze (ö. 105/723)'ye aittir (İbn Ya'îş, 2001: 2/266-267; İbn Mâlik, 1990: 3/333; Ebû Hayyân el-Endelüsî, 1996: 8/266; el-Murâdî (ö. 749/1348), 2001: 1043; İmîl Ya'kûb, 1996: 1/550).

ISBN: 978-625-6997-99-8

رِجْلٍ ifadesi mecrûrdur, nekredir ve nekre olan رِجْلَيْنِ kelimesinden bedel yapılabilmiştir (İbn Mâlik, 1990: 3/333).

Muhâtab zamirinden bedelü'l-ba'd mine'l-küll yapılmasına şu şiiri delil gösterir:

وَهُمْ ضَرَبُوكَ ذَاتَ الرَّأسِ حَتَّى بَدَتْ أُمُّ الدِّمَاغِ مِنْ العِظَامِ.

(الوافر).

Kafana öyle bir vurdular ki, kemiklerin arasından beynin çıktı." Misal verilen şiir Evs el-Hüceymî (ö. ?/?)'ye aittir (İbn Mâlik, 1990: 3/336; a.mlf., 1977: 586; İbnü'l-Verdî, 2008: 532;

İbn 'Akîl (ö. 769/1367), 1980: 2/435; Nâzırü'l-Ceyş, 2007: 3399).

ذَاتَ ifadesi muzâftır, mansûbdur ve mef'ûl olan ضَرَبُوكَ cümlesinde bulunan muhâtab zamirinden bedel olabilmiştir. (İbn Mâlik, 1990: 3/336; a.mlf., 1977: 586).

SONUÇ

İbn Mâlik, tevâbu' konusunu işlerken eserlerinde farklı sırlama yaptığı görülmüştür. Yapılan bu çalışmada *el-Kâfiyetü'ş-Şâfiyye* adlı eserdeki sıralamaya uyulduğu ve zikredilen sıralamanın da na't, te'kîd, 'atf-ı beyân, 'atf-ı nesak ve bedel şeklinde olduğu gözlemlenmiştir. Na't, 'atf-ı nesak, te'kîd ve bedel konusunda üç şiir; 'atf-ı beyân'a dair ise sadece bir şiirin örnek verildiği müşahede edilmiştir. Müellif, 'Adî b. Zeyd (ö. 587), Ahtal (ö. 92/710-11), Cerîr (ö. 110/728 [?]), el-Esved b. Ya'fur en-Nehşelî (ö. 600), Ferezdak (ö. 114/732), Rü'be b. el-'Accâc, Zü'r-Rumme'den yedi ve üzeri şiir, 41 şairden ise birer şiir ve 28 şairden de iki ve üzeri şiir naklettiği müşahede edilmiştir. Ayrıca şairi bilinmeyen 111 şiiri delil olarak aldığı görülmüştür. Araştırmada örnek olarak verilen 13 şiirin şairleri A'şâ ,'Accâc, İmruülkays b. 'Âbis, Ebû Tâlib,

Evs el-Hüceymî, Ḥassân b. Sâbit, Humeyd b. Sevr, Küseyyir 'Azze, Lebîd b. Rebî 'a, Rü'be b. el-'Accâc, Zü'r-Rumme olduğu ifade edilmiştir. Tebliğde zikredilen 2 şiirin şairinin belli olmadığı açıklanmıştır. Aktarılan şiirlerin bahirleri basit, hafif, kâmil, recez, tavîl ve vâfir olduğu gözlemlenmiştir. Ele alınan her bir maddenin ifade edildiği en az 5 kaynağın bulunduğu müşahede edilmiştir.

KAYNAKLAR

Abdülkâdir el-Bağdâdî, Ö. (1997). *Ḫizânetü'l-Edeb* (4. Baskı, Cilt 1-13). Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî.

el-'Aynî, E. (2010). *el-Maḳâṣıdü'n-Naḥviyye fî Şerḥi Şevâhidi Şürûḥi'l-Elfiyye.* Kâhire: Dâru's-Selâm.

Bağdatlı İsmâil Paşa, M. (2017). *Hediyyetü'l-'Arifîn Esma'u'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Muṣannifîn* (Cilt 1-2). Beyrût: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî.

Brockelmann, C. (1959). *Târiḫu'l-Edebi'l-'Arabî* (Cilt 1-6). Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif.

el-Bâhilî, A. (1982). *Şerḥu Dîvâni Ẕi'r-Rumme.* Cidde: Müessesetü'l-Îmân.

Bedrüddîn el-Gazzî, E. (2019). *el-Behcetü'l-Vâfiye bi Ḫucceti'l-Ḫulâṣati'l-Elfiyye.* Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

Ebû Hayyân el-Endelüsî, M. (1998). *İrtişâfü'ḍ-Ḍarab min Lisâni'l-ʿArab.* Kâhire: Matba'atü'l-

ISBN: 978-625-6997-99-8

Medenî.

Ebû Hayyân el-Endelüsî, M. (1996). *et-Tezyîl ve't-Tekmîl fî Şerḥi Kitâbi't-Teshîl* (Cilt 1-14). Beyrût: Dâru'l-Kalem.

el-Enbârî, K. (1961). *el-İnṣâf fî Mesâ'ili'l-Ḫilâf Beyne'l-Baṣrıyyîn ve'l-Ḳûfiyyîn*. Kâhire: Matba'atü's-Se'âde.

el-Fârızî, Ş. (1971). *Şerḥu'l-İmâmi'l-Fârızî alâ Elfiyyeti İbni Mâlik* (Cilt 1-4). Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

İbn 'Akîl, E. (1980). *el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-Fevâ'id* (Cilt 1-4). Dımaşk: Dâru'l-Fiker.

İbn Cinnî, E. (1952). *el-Ḫaṣâiṣ* (Cilt 1-3). Beyrût: el-Mektebetü'l-'İlmiyye.

İbn Hişâm, E. (1991). Muġni'l-l-Lebîb 'an Kütübi'l-E'ârîb. Beyrût: Mektebetü'l-'Asriyye.

İbn Kâdî Şühbe, T. (2008). *Terâcimu Ṭabaḳâti'n-Nuḥât ve'l-Luġaviyyîn ve'l-Müfessirîn ve'l-Fuḳahâ.* Beyrût: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsû'ât.

İbn Mâlik, C. (1986). *Şerḥu'l-Kâfiyeti'ş-Şâfiyye.* Mekke: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs.

İbn Mâlik, C. (1990). *Şerḥu't-Teshîl* (Cilt 1-4). Cîze: Dâru'l-Hacer.

İbn Mâlik, C. (1977). *Şerḥu 'Umdeti'l-Ḥâfiẓ ve 'Uddetü'l-Lâfiẓ*. Bağdâd: İhyâ'u't-Türâsi'l-İslâmî.

İbn Şâkir el-Kütübî, M. (1973). *Fevâtü'l-Vefeyât* (Cilt 1-5). Beyrût: Dâru Sâdr.

İbn Tağrîberdî, E. (1993). *el-Menhelü'ṣ-Ṣâfî ve'l-Müstevfâ Ba'de'l-Vâfî* (Cilt 1-16). Kâhire: Câmi'atü'l-Kâhire.

İbn Ya'îş, E. (2001). *Şerhu'l-Mufaṣṣal li'z-Zemahşerî* (Cilt 1-6). Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

İbnü'l-Cezerî, E. (2006). *Ġâyetü'n-Nihâye fî Ṭabaḳâti'l-Ḳurrâ'* (Cilt 1-2). Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

İbnü'l-Hâcib, E. (1989). *Kitâbu Emâlî İbni'l-Hâcib*. Beyrût: Dâru'l-Cîl.

İbnü'l-'İmâd, E. (1986). *Şezerâtü'z-Zeheb fî Aḫbâri men Zeheb.* (Cilt 1-10). Beyrût: Dâru İbni Kesîr.

İbnü'n-Nâzım, B. (2000). *Şerḥu İbni'n-Nâẓım 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

İbnü'l-Verdî, E. (2008). *Şerḥu Elfiyeti İbn Mâlik.* Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd

İmîl Ya'kûb, B. (1996). *el-Mu'cemu'l-Mufaṣṣal fî Şevâhidi'l-Lüġati'l-'Arabiyye* (Cilt 1-14). Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

el-Makarrî, E. (1968). *Nefḥu'ṭ-Ṭîbb min Ġuṣni'l-Endelüsi'r-Raṭîb* (Cilt 1-8). Beyrût: Dâru Sâdr.

Muhammed Hasan Şürrâb, İ. (2007). *Şerḥu'l-Şevâhidi'ş-Şi'riyye Ümmâti fi'l-Kütübi'n Naḥviyye* (Cilt 1-4). Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.

el-Murâdî, E. (2001). *Tavżîḥu'l-Maḳâṣıd ve'l-Mesâlik bi Şerḥi Elfiyyeti İbni Mâlik*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Nâzırü'l-Ceyş, M. (2007). *Temhîdü'l-Ḳavâ'id bi Şerḥi Teshîli'l-Fevâ'id*. Kâhire: Dâru's-Selâm.

es-Safedî, S. (2000). *el-Vâfî bi'l-Vefeyât* (Cilt 1-29). Beyrût: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî.

Semîn el-Halebî, E. (1985). *ed-Dürrü'l-Maṣûn fî ʿUlûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn* (Cilt 1-11). Beyrût: Dâru'l-Kalem.

es-Sübkî, E. (1964).*Ṭabaḳâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ* (Cilt 1-10). Kâhire: 'İsa'l-Bâbi'l-Halebî.

es-Süyûtî, C. (1979). *Buġyetü'l-Vu'ât fî Ṭabakâti'l-Lüġaviyyîn ve'n-Nüḥât* (Cilt 1-2). Beyrût: Dâru'l-Fiker.

es-Süyûtî, C. (1998). *Hem'u'l-Hevâmi' fî Şerḥi Cem'i'l-Cevâmi'* (Cilt 1-4). Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

Taşköprizâde, A. (1985). *Miftâḥu's-Saʿâde ve Miṣbâḥu's-Siyâde fî Mevḍûʿâti'l-ʿUlûm* (Cilt 1-3). Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

el-Ukberî, E. (1969). *et-Tibyân fî şerḥi'd-Dîvân* (Cilt 1-4). Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.

el-Üşmûnî, E. (1955). *Menhecü's-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik.* Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.

el-Yâfi'î, E. (1997). *Mirʾâtü'l-Cenân ve ʿİbretü'l-Yaḳẓân fî Maʿrifeti Ḥavâdiṯi'z-Zamân* (Cilt 1-4). Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

EKLER

Tablo 1. İbn Mâlik'in tevâbu' konusunda istişhâdda bulunduğu şairlerin tablo olarak ifade edilmesi.

Nosu	Şairin İsmi	Adedi	Ait Olduğu Dönem	Eserin Adı	Eserin Konusu	Sayfa No
1.	'Abbâs b. Mirdâs (ö. ?/?).	3.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Na't ve 'atf-ı nesak.	1166, 1167, 1252; 551.
2.	'Abde b. et-Tabîb (ö. ?/?).	1.	Muhadram ûn.	*Şerḥu't-Teshîl.*	Bedel.	3/338.
3.	'Abdullah b. Revâha (ö. 8/629).	1.	Muhadram ûn.	*'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	'Atf-ı nesak.	630.
4.	'Abdullah b.	1.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye ve*	'Atf-ı nesak.	1214; 3/360.

ISBN: 978-625-6997-99-8

	ez-Ziba‘râ (ö. ?/?).			*Şerḥu’t-Teshîl.*		
5.	‘Accâc (ö. 69/715).	3.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye, Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	Na‘t.	1159, 1167; 3/311; 541.
6.	‘Adî b. Zeyd (ö. 587).	7.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye, Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	Te’kîd, ‘atf-ı nesak ve bedel.	1284; 3/300, 336, 356; 587, 650-651, 654-655.
7.	Ahtal (ö. 92/710-11).	7.	İslâmî.	*Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	Na‘t, ‘atf-ı nesak ve bedel.	3/309, 329, 332, 355, 366; 583-584, 622, 649.
8.	Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661).	1.	Muhadram ûn.	*Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	Te’kîd.	3/301; 572.
9.	‘Alkame b. Abede (ö. 3/625 [?]).	1.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye.*	Te’kîd.	1189.
10.	‘Amr b. Kamî’e (ö. 540).	1.	Cahilî.	*Şerḥu’t-Teshîl.*	Na‘t.	3/324.
11.	‘Antere (ö. 614 [?]).	1.	Cahilî.	*‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	‘Atf-ı nesak.	652.
12.	A‘şâ (ö. 7/629).	6.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye, Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	Te’kîd, na‘t, ‘atf-ı nesak ve bedel.	1238, 1248; 3/301, 315 337, 338-339, 384; 590, 636, 667.
13.	Beyhes el-Fezârî (ö. ?/?).	1.	Cahilî.	*Şerḥu’t-Teshîl.*	‘Atf-ı nesak.	3/366.

ISBN: 978-625-6997-99-8

14.	el-Burc b. Müshir et-Tâ'î (ö. 595).	1.	Cahilî.	*Şerḥu't-Teshîl.*	'Atf-ı nesak.	3/372.
15.	Ca'fer b. 'Ulbe el-Hârisî (ö. 145/763)	1.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye ve Şerḥu't-Teshîl.*	'Atf-ı nesak.	1225; 3/363.
16.	Cemîl (ö. 82/701).	3.	İslâmî.	*Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	'Atf-ı nesak	3/349; 609.
17.	Cerîr (ö. 110/728 [?]).	7.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Na't, te'kîd ve 'atf-ı nesak.	1221, 1222, 1245; 3/312, 349, 373; 558, 627.
18.	Dırâr b. el-Hattâb (ö. 13/635).	2.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye ve Şerḥu't-Teshîl.*	'Atf-ı nesak.	1235; 3/368.
19.	Dureyd b. Sımme (ö. 8/630).	1.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye ve Şerḥu't-Teshîl*	'Atf-ı nesak.	1227; 3/367.
20.	Ebû Düvâd el-İyâdî (ö. ?/?).	1.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ..*	'Atf-ı nesak.	1209; 3/354-355; 612.
21.	Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688).	1.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye.*	'Atf-ı nesak.	1266.
22.	Ebü'l-'İyâl el-Hüzelî (ö. 41/661).	1.	Muhadram ûn.	*Şerḥu't-Teshîl.*	'Atf-ı nesak.	3/355-356.
23.	Ebû Müsâfi' (ö. ?/?).	1.	Muhadram ûn.	*Şerḥu't-Teshîl.*	'Atf-ı nesak.	3/382.

ISBN: 978-625-6997-99-8

24.	Ebû Tâlib (ö. 620).	2.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye ve Şerḥu't-Teshîl.*	Te'kîd ve 'atf-ı beyân.	1197; 3/300.
25.	Ebû Zübeyd (ö. 62/681-82 [?]).	1.	İslâmî.	*Şerḥu't-Teshîl.*	Bedel.	2/340.
26.	Ebû Züeyb el-Hüzelî (ö. 28/648-49).	2.	Muhadram ûn.	*Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Atf-ı nesak ve bedel.	3/380; 584, 655.
27.	el-Esved b. Ya'fur en-Nehşelî (ö. 600).	7.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Te'kîd ve 'atf-ı nesak.	1188, 1213, 1259, 3/302, 351, 355, 360; 648-649.
28.	Evs b. Hacer (ö. 620).	1.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye.*	'Atf-ı nesak.	1263.
29.	Evs el-Hüceymî (ö. ?/?).	1.	Cahilî.	*Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Bedel.	3/336; 586.
30.	Ferezdaḳ (ö. 114/732).	7.	İslâmî.	*Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Na't, Te'kîd, 'atf-ı nesak ve bedel.	3/292, 324, 332, 340, 349, 354; 571, 612.
31.	Hadramî b. 'Âmir (ö. 17/638).	1.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye.*	'Atf-ı nesak.	1216.
32.	Ḥassân b. Sâbit (ö. 60/680 [?]).	2.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Na't ve 'atf-ı nesak.	1213; 3/316, 360; 544.
33.	Hırnik bint. Hiffân	1.	Cahilî.	*Şerḥu't-Teshîl.*	Na't.	3/319.

ISBN: 978-625-6997-99-8

	(ö. 574).					
34.	Hıtâm el-Mucâşi‘î (ö. ?/?).	1.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye.*	Te’kîd.	1187.
35.	Humeyd b. Sevr (ö. 70/689 [?]).	2.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye, Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	‘Atf-ı nesak ve bedel.	1222; 3/331, 364; 581, 628.
36.	Humeyd el-Erkat (ö. ?/?).	1.	İslâmî.	*Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ*	Te’kîd.	3/295; 576.
37.	Hutaye (ö. 59/678 [?]).	2.	Muhadram ûn.	*Şerḥu’t-Teshîl.*	Na‘t ve bedel.	3/309, 330.
38.	Huzer b. Levzân es-Sedûsî (ö. ?/?).	1.	Cahilî.	*‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	‘Atf-ı nesak.	639-640,
39.	İbn Ahmer (ö. 75/694 civarı).	1.	Muhadram ûn.	*‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	‘Atf-ı nesak.	619.
40.	İbn Berrâk (ö. ?/?).	1.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye ve Şerḥu’t-Teshîl.*	‘Atf-ı nesak.	1225; 3/363.
41.	İbn Zeyyâbe (ö. ?/?).	1.	Cahilî.	*Şerḥu’t-Teshîl.*	‘Atf-ı nesak.	3/353.
42.	‘İmrân b. Hıttân (ö. 84/703).	1.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye ve Şerḥu’t-Teshîl.*	‘Atf-ı nesak.	1215; 3/361.
43.	İmruülkays b. ‘Âbis (ö. 540 dolayları).	6.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye, Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	Na‘t ve ‘atf-ı nesak.	1167, 1205, 1207, 1223, 1232, 1262, 3/309, 379; 628, 647.
44.	Katarî b. el-Fücâ’ el-Hâricî (ö. 79/697).	1.	İslâmî.	*Şerḥu’t-Teshîl.*	‘Atf-ı nesak.	3/364.

ISBN: 978-625-6997-99-8

45.	Kays b. Zerîh (55/680).	1.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye.*	'Atf-ı nesak.	1243.
46.	Kümeyt el-Esedî (ö. 126/744).	4.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Na't, te'kîd ve bedel.	1285; 3/302, 323; 548, 571.
47.	Küseyyir 'Azze (ö. 105/723).	2.	İslâmî.	*Şerḥu't-Teshîl.*	Bedel.	3/333.
48.	Lebîd b. Rebî 'a (ö. 40-41/660-661).	2.	Muhadramûn.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye.*	'Atf-ı nesak.	1205, 1266.
49.	Mervân b. Ebî Hafsa (ö. 182/798).	1.	Muvelledûn.	*Şerḥu't-Teshîl*	'Atf-ı nesak.	3/355.
50.	Mervan b. el-Muhelleb (ö. 102/720).	1.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	'Atf-ı nesak.	1211; 3/358; 614.
51.	Miskîn ed-Dârimî (ö. 89/708).	1.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	'Atf-ı nesak.	1251; 3/377; 663.
52.	Mudarris b. Rib'î el-Esedî (ö. ?/?).	3.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye ve Şerḥu't-Teshîl.*	Na't ve te'kîd.	1186; 3/315.
53.	el-Muhabbel es-Sa'dî (ö. 16/637).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu't-Teshîl.*	'Atf-ı nesak.	3/345.

ISBN: 978-625-6997-99-8

54.	el-Musakkıb el-‘Abdî (ö. 587).	2.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye ve Şerḥu’t-Teshîl.*	‘Atf-ı nesak.	1228; 3/366-367.
55.	Mürrâr el-Esedî (ö. ?/?).	2.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye, Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	Te’kîd ve ‘atf-ı beyân.	1196; 3/327; 554, 597.
56.	Müslim b. Ma‘bed el-Vâlibî (ö. ?/?).	1.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye ve Şerḥu’t-Teshîl.*	Te’kîd.	1188; 3/304.
57.	en-Nâbiğa el-Ca‘dî (ö. 65/685 [?]).	1.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye.*	Bedel.	1283.
58.	Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 604 [?]).	5.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye, Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	Te’kîd ve ‘atf-ı nesak.	1262; 3/293, 379; 557, 648.
59.	Nehşel b. Harâ (ö. 45/665).	1.	Muhadram ûn.	*Şerḥu’t-Teshîl ve ‘Umdetü’l-Ḥâfiẓ.*	‘Atf-ı nesak.	3/381; 651-652.
60.	en-Nemir b. Tevleb (ö. 14/635).	3.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye ve Şerḥu’t-Teshîl.*	Na‘t ve ‘atf-ı nesak.	1229, 1257; 3/312, 367.
61.	Nüfeyl b. Habîb (ö. 570).	1.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye ve Şerḥu’t-Teshîl.*	‘Atf-ı nesak.	1233; 3/346.
62.	‘Ömer b. Ebî Rabî‘a (ö. 93/711-12).	6.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü’ş-Şâfiye,*	Na‘t, te’kîd ve ‘atf-ı nesak.	1215, 1219, 1245; 3/292, 324, 361, 366, 374;

ISBN: 978-625-6997-99-8

				Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.		557, 620, 622, 644, 658.
63.	er-Râ'î en-Nümeyrî (ö. 90/708).	2.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Na't ve 'atf-ı nesak.	1265; 3/315, 350; 635.
64.	Rü'be b. el-'Accâc (ö. 145/762).	8.	İslâmî	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Na't, te'kîd, 'atf-ı beyân, 'atf-ı nesak ve bedel.	1191, 1195; 3/296, 304, 309, 336; 587, 632.

ISBN: 978-625-6997-99-8

	Şairi belli olmayan.	111.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Na't, te'kîd, 'atf-ı nesak ve bedel.	1165,1171, 1173, 1176, 1177, 1178, 1184, 1185; 1205, 1210, 1211, 1212, 1214, 1218, 1229, 1230, 1234, 1235, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1257, 1260, 1263, 1265, 1270, 1271, 1272, 1280, 1282, 1287; 3/293, 294, 295, 297, 298, 299, 302, 303, 304, 305, 308, 310, 311, 313, 320, 323, 324, 334-335, 336, 337, 339-340, 341, 344, 346,347, 348-349, 356, 358, 359, 360, 361, 363, 365, 366, 367, 368, 370, 373, 376, 377, 378, 379, 380, 383; 546, 547, 549, 550, 552, 558, 562-563, 565, 566, 571, 572, 573, 575, 582, 586, 588, 590-591; 610, 615, 616, 620, 631, 632, 634, 636, 641, 643, 653, 656, 662, 663, 664.	
65.	eş-Şenferâ el-Ezidî (ö. 525).	2.	Cahilî.	*Şerḥu't-Teshîl.*	Na't ve bedel.	3/310, 341.

ISBN: 978-625-6997-99-8

66.	Şümeyr b. el-Hâris (ö. ?/?).	1.	Cahilî.	*Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	bedel.	3/331; 581.
67.	Temîm b. Mukbil (ö. 37/657).	3.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Na't ve 'atf-ı nesak.	1259; 3/323, 356; 547, 650.
68.	eṭ-Ṭırımmâḥ (ö. 125/743).	2.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye.*	Bedel.	1281.
69.	'Ubeyde b. Hâris (ö. 2/624).	1.	Muhadram ûn.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Bedel.	1282; 3/334; 588.
70.	Üfnûn et-Tağlebî (ö. 564).	2.	Cahilî.	*Şerḥu't-Teshîl.*	'Atf-ı nesak.	3/361.
71.	Ümeyye b. Ebî 'Âiz el-Hüzelî (ö. ?/?).	1.	Muhadram ûn.	*Şerḥu't-Teshîl.*	Na't.	3/318.
72.	Ümeyye b. Ebi'ṣ-Ṣalt (ö. 8/630 [?]).	2.	Muhadram ûn.	*Şerḥu't-Teshîl ve 'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	'Atf-ı nesak.	3/349, 382; 609, 670.
73.	Veddâk b. Sümeyl el-Mâzinî (ö. ?/?).	3.	İslâmî.	*Şerḥu't-Teshîl.*	Bedel.	3/334.
74.	Yezîd b. el-Hakem (ö. 102/723).	1.	İslâmî.	*'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	'Atf-ı nesak.	637.
75.	Züheyr b. Ebî Sülmâ (ö. 609 [?]).	2.	Cahilî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	'Atf-ı nesak.	1258; 3/356, 364; 629, 654.

ISBN: 978-625-6997-99-8

76.	Zü'r-Rumme (ö. 117/735).	9.	İslâmî.	*el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye, Şerḥu't-Teshîl ve'Umdetü'l-Ḥâfiẓ.*	Na't, 'atf-ı beyân, 'atf-ı nesak ve bedel.	1269, 1284; 3/309, 313, 328, 366, 382; 589, 642.

ISBN: 978-625-6997-99-8

İBNÜ'N-NÂZIM'IN ŞİİRLE İSTİŞHÂDI: MANSÛBÂT ÖRNEĞİ

IBNU'N-NĀZIM'S EVIDENCE THROUGH POETRY: THE EXAMPLE OF AL-MANSÛBĀT

Dr. Yusuf ÇAKIR
Independent Researcher
ORCID ID: 0009-0003-7632-6509

ÖZET

Arapçanın doğru ifade ve kalıplarla aktarılmasında şiirin önemli bir delil olduğu hususu herkes tarafından kabul gören bir hakikattir. Zira şiir saf ve duru Arapçayı temsil etmektedir. Nitekim önemli dil âlimleri eserlerinde pek çok şiiri zikretmekten imtina etmemişlerdir. Nahvin ana konularını merfû'ât, mansûbât, mecrûrât ve tevâbu' şeklinde dört ana bölümde ifade etmek mümkündür. Şiirle alakalı müellifin görüşlerini aktarırken zikredilen dört ana bölümü incelemek, şiirleri tekraren zikretmemek, daha fazla şiirin anlatılmasına imkân vermek büyük önem arz etmektedir. Kongrede sunulan bir bildirinin sınırlarını dikkate alarak her bir bölümü müstakil bir araştırmada sunmak zorunluluk arz etmektedir. Ele alınan bu tebliğde 640/1242-686/1287 yılları arasında yaşayan, Arapça ile ilgili eserleri bulunan ve *Elfiyye*'nin de en önemli şârihlerinden olan İbnü'n-Nâzım'ın mansûbâta dair şiirle istişhâdı üzerinde olacaktır. Müellif nahivle alakalı eserlerinde mansûbâta dair 37 şairin 44 adet şiirini delil olarak kullanmıştır. Zikredilen şairlerin 8'i cahilî, 14'ü muhadramûn, 13'ü İslâmî ve 2'si muvelledûn dönemi ait şairler olduğu tabakât kitaplarına bakılarak tespit edilmiştir. Ayrıca şairi belli olmayan 28 adet şiirle de istişhâdda bulunmuştur. Müellif mansûbâtın ana konularını mef'ûlü mutlak, mef'ûlü leh, mef'ûlü fih, mef'ûlü me'a, istisnâ, hâl ve temyiz olarak ifade etmiştir. Mef'ûlü leh ve mef'ûlü fih konularında şiirle istişhâdda bulunmamıştır. Yapılan bu incelemede yukarıda zikredilen sıralamaya uyulmuş, her bir bölümle alakalı en fazla üçer örnek vermekle yetinilmiş, gereksiz detaylardan kaçınılmış, şiirlerin anlamları doğru aktarılmaya çalışılmış, bahirleri hakkında bilgiler verilmiş, araştırmanın sonunda ele alınan kaynaklar zikredilmiş, konuyla alakalı genel bir değerlendirme yapılmış ve tüm şairlerin isimleri ait oldukları dönemleri bir tablo olarak ekler bölümünde sunulmuştur. Bu bildiride İbnü'n-Nâzım'ın mansûbâta dair yararlandığı şiirleri derlemek, hangi amaç için kullandığını tespit etmek ve kısa ve öz bilgilerle açıklamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, İbnü'n-Nâzım, Sarf, Nahiv ve Mansûbât.

ABSTRACT

It is a universally accepted truth that poetry serves as a crucial evidence for conveying Arabic with accurate expression and form. For poetry represents pure and unadulterated Arabic. Indeed, important linguistic scholars have not refrained from citing many poems in their works. The main topics of grammar can be expressed in four main sections: nominative, accusative, genitive and consequent. When presenting the author's views on poetry, it is of great importance to examine these four main sections, avoid repeating poems and allow for the discussion of more poems. Considering the limitations of a paper presented at the conference, it is necessary to present each section in a separate research paper. This paper will focus on the use of poetry as evidence for al-mansûbāt (pronounced verses in Arabic script) by Ibnu'n-Nāzım who lived between 640/1242 and 686/1287, authored works on Arabic, and was one of the most important commentators of the *Elfiyye* school of thought. In his works on grammar, the author uses 44 poems by 37 poets as evidence for al-mansûbāt. It has been determined from biographical dictionaries that 8 of these poets belonged to the pre-Islamic (Jahiliyyah) period, 14 to the Muhadramûn (those who lived during the early Islamic period), 13 to the Islamic period and 2 to the Muwalladûn (those who were born after the early Islamic period). He also uses 28 poems

ISBN: 978-625-6997-99-8

whose authors are unknown as evidence. The author has defined the main themes of al-mansûbāt as mef'ûlü mutlak, mef'ûlü leh, mef'ûlü fih, mef'ûlü me'a, istisnâ, hal, and temyiz. He did not use poetry as evidence for mef'ûlü leh and mef'ûlü fih. In this study, the aforementioned order has been followed, three examples related to each section have been given, unnecessary details have been avoided, the meanings of the poems have been accurately conveyed, information about their meters has been provided, the sources used have been cited at the end of the research, a general evaluation of the subject has been made, and the names of all poets and the periods to which they belong are presented in a table in the appendices. This paper aims to compile the poems that Ibnu'n-Nāzım used in relation to al-mansûbāt to determine the purpose for which he used them, and to explain them briefly and concisely.

Keywords: Arabic Lauage, Ibnu'n-Nāzım, Sentax, Grammar and al-Mansûbāt.

GİRİŞ

İbnü'n-Nâzım 640/1242 senesinde Dımaşk'ta dünyaya geldi (Özbalıkçı, 2000: 21/168). Babası İbn Mâlik (ö. 672/1274)'ten Arapçaya dair dersler aldı, bir süre Ba'lebek'te yaşadı, daha sonra Dımaşk'a tekrar geri döndü (İbn Mâlik (ö. 672/1274), 1977: 38; İbnü'n-Nâzım, 2000: Mukaddime/5-6; es-Safedî (ö. 746/1363), 2000: 1/165-166; es-Süyûtî (ö. 911/1505), 1979: 1/ 225). *el-Mişbâḥ fî İḫtişâri'l-Miftâḥ, Ravżu'l-Ezhân fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân, Şerḥu'l-Elfiyye, Şerḥu'l-Ḫulâṣa, Şerḥu'l-Kâfiye ve Şerḥu'l-Lâmiyeti'l-Ef'âl* gibi eserleri yazdı. (İbnü'n-Nâzım, 2000: Mukaddime/8-11; es-Süyûtî, 1979: 1/ 225; Bağdatlı İsmâil Paşa (ö. 1339/1920), 2017: 2/135; Kehhâle, 1957: 11/239). İbnü'n-Nâzım 686/1287 tarihinde Dımaşk'ta vefat etti (İbnü'n-Nâzım, 2000: Mukaddime/5-6; es-Süyûtî, 1979: 1/ 225; İbnü'l-'İmâd (ö. 1089/1679), 1986: 7/696; Serkîs (ö. 1351/1932), 1928: 234; Özbalıkçı, 2000: 21/168).

Yukarıda hayatı hakkında kısa ve öz bilgiler verilen İbnü'n-Nâzım'ın mansûbât konusunda şiirle istişhâdını ifade etmek için eserlerinde kapsayıcı bir çalışma yapılacak, tespit edilen şiirlerin şairleri araştırılacak, şairi belli olmayan şiirler açıklanacak, şairlerin cahilî, muhadramûn ve islâmî gibi hangi döneme ait oldukları belirtilecek, daha önceki çalışmalarımızda örnek olarak verilen şiirler özgünlük adına imkânlar dâhilinde tekraren zikredilmeyecek, misal olarak verilen şiirlerin bahirleri de aktarılacak ve en fazla her bir örnekle alakalı 5 kaynak eser gösterilecektir. Araştırmanın geneli hakkında bir değerlendirme yapılacak, müracaat edilen kaymaklar eserin sonunda zikredilecek ve ekler bölümünde şiir ve şairleri ifade eden bir tablo yer alacaktır.

1. İbnü'n-Nâzım'ın Mansûbât Konusunda Şiirle İstişhâdı

İbnü'n-Nâzım mansûbât konusunu yedi ana başlıkta ela almıştır. Bunlar şunlardır: Mef'ûlü mutlak, mef'ûlü leh, mef'ûlü fih, mef'ûlü me'a, istisnâ, hâl ve temyîz'dir. Mef'ûlü leh ve mef'ûlü fih konularında şiirle istişhâdda bulunmamıştır. Diğer beş ana konuya dair istişhâdı mevcuttur. Zikredilen sıralamaya uyularak her bir ana bölümle alakalı en fazla üçer örnek verilecek, her bir misalle alakalı en fazla 5 kaynak gösterilecek, zikredilen şiirlerin hangi şaire ait olduğu, hangi bahirle yazıldığı ifade edilecektir. Zikredilmeyen diğer misallerin bulunduğu eserler, cilt ve sayfa numaralarıyla birlikte ekler bölümünde tablo olarak sunulacaktır. Ayrıca tüm şairlerin isimlerden, hicrî ve miladî olarak vefat tarihlerinden ve hangi dönemin şairi olduklarından ekler bölümünde bahsedilecektir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

1.1. İbnü'n-Nâzım'ın Mef'ûlü Mutlak Konusunda Şiirle İstişhâdı

Mef'ûlü mutlakın yerine mürâdif olan bir kelimenin gelebilmesine şu şiiri delil gösterir:

يُعْجِبُهُ السَّخُونُ والبَرُودُ والتَّمْرُ حُبًّا مَا لَهُ مَزِيدُ.

(الرجز).

"Öz sevgi, insanın içindeki bir içgüdüdür ve onu kendine ve yaptığı her şeye hayran olmaya ve sevinmeye yöneltir. Bu, onu kendini o kadar küçümsemesine neden olur ki, insanlar arasında kibir ve gururla dolaşır." Örnek verilen şiir Rü'be b. el-'Accâc (ö. 145/762)'a aittir (İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), 2014: 31; İbn Cinnî (ö. 392/1002), 1972: 45; İbnü'l-Habbâz (631/1233), 2002: 172; İbn Yaîş, (ö. 643/1245), 2001: 1/276; İbnü'n-Nâzım, 2000: 192).

حُبًّا lafzı mansûbdur, mef'ûlü mutlaktır, âmili يُعْجِبُ fiilidir ve إعْجَابًا mastarıyla aynı manayı taşımaktadır (İbnü'n-Nâzım, 2000: 192).

Mef'ûlü mutlakın fiilinin hazfedilebilmesini şu şiirle delillendirir:

يَمُرُّونَ بالدَّهْنَا خِفَافاً عِيَابُهُمْ وَيَخْرُجْنَ مِنْ دَارِينَ بُجْرَ الحَقَائِبِ.

عَلَى حِينَ أَلْهَى النَّاسَ جُلُّ أُمُورِهِمْ فَنَدْلاً زُرَيْقُ المَالِ نَدْلَ الثَّعالِب.

(الطويل).

"Bu hırsızlar Arap pazarlarından birine giderken kum tepelerinden geçerler. Fakat pazardan döndüklerinde, çantalarını şişirecek ve büyütecek kadar doldurmuşlardır. Zira onlar, insanların işleriyle ve çoğu işleriyle meşgul olmalarından istifade ederek, gözden kaçırdıkları malları ele geçirirler ve birbirlerine: "Çabuk kapın, eli hafif ve kaçmakta çabuk olun." diye seslenirler." Zikredilen şiir A'şâ (ö. 7/629)'ya aittir (Sîbeveyhi (ö. 180/796), 1988: 1/115-116; es-Sîrâfî (ö. 385/995), 1974: 1/246; İbn Mâlik, 1990: 3/128; İbnü'n-Nâzım, 2000: 194-195; İmîl Ya'kûb, 1996: 1/348).

نَدْلاً masdardır, mansûbdur, mef'ûlü mutlaktır ve âmili hazfedilmiştir. Şöyle takdir edilir: اندل ندلا (İbnü'n-Nâzım, 2000: 194-195).

Mef'ûlü mutlak olan kelimenin önünde istifhâm edatının bulunmasına şu şiiri delil getirir:

أَعبْداً حَلَّ فِي شُعَبَى غَرِيبًا أَلُؤْمًا لَا أَبَا لَكَ وَاغْتِرابَا.

(الوافر).

"*Bu köle sürgün yerinde alçaklığını gösteriyor, sanki alçaklıkla yabancılığı bir araya getirmiş gibi, bu da küstahlığın ve ikiyüzlülüğün zirvesidir."* Bahsi geçen şiir Cerîr (ö. 110/728 [?])'e aittir (es-Sîrâfî (ö. 368/979), 2008, 2/228; es-Sehâvî (ö. 643/1245), 1995: 316; İbn Mâlik, 1986: 1305; İbnü'n-Nâzım, 2000: 195; el-'Aynî (ö. 855/1451), 2010: 1043).

لُؤْمًا masdardır, mansûbdur, mef'ûlü mutlaktır ve önünde istifhâm edatı elif (أ) vardır (İbnü'n-Nâzım, 2000: 195).

1.2. İbnü'n-Nâzım'ın Mef'ûlü Me'a Konusunda Şiirle İstişhâdı

Mef'ûlü me'anın âmilinin şibhü'l-fiil olmasını şu şiirle delillendirir:

فَقَدْنِي وإيَّاهُمْ فإنْ أَلْقَ بَعْضَهُمْ يَكُونُوا كَتَعْجِيلِ السَّنَامِ المُسَرْهَدِ.

(الطويل).

ISBN: 978-625-6997-99-8

"Ben ve onlar kaybolduk, çünkü eğer onlardan bazılarını bulursam, aceleyle pişirilmiş yemek gibi olacaklar." Misal verilen şiir Esîd b. Ebî İyâs (ö. ?/?)'a aittir (İbn Mâlik, 1986: 688; İbnü'n-Nâzım, 2000: 205; el-'Aynî, 2010: 1067; Muhammed Hasan Şürrâb (ö. 1434/2013), 2007: 1/373; İmîl Ya'kûb, 1996: 2/448).

وإيَّاهُمْ ifadesi mef'ûlü me'adır, mahallen mansûbdur ve âmili şibhü'l-fiil olan فَقَدْنِي'dir (İbnü'n-Nâzım, 2000: 205).

Mef'ûlü me'a olan lafzın atfedildiği kelimenin önünde gelebilmesine şu şiiri delil gösterir:

جَمَعْتَ وَفُحْشًا غِيبةً وَنَمِيمَةً ثَلاثُ خِصَالٍ لَسْتَ عَنْهَا بِمَرْعَوِي.

(الطويل).

"O, küfür, gıybet ve dedikodu gibi asla kaçınamayacağın üç özelliği bünyesinde barındırıyordu." Zikredilen şiir Yezîd b. el-Hakem (ö. 102/723)'e aittir (İbn Usfûr el-İşbîlî (ö. 669/1270), 1980: 210; İbn Mâlik, 1986: 696; İbnü'n-Nâzım, 2000: 205; Nâzırü'l-Ceyş (ö.778/1376), 2007: 3510; eş-Şâtıbî (ö. 790/1388), 2007: 3/326).

فُحْشًا ifadesi mansûbdur, mef'ûlü me'adır ve atfedildiği غِيبةً lafzından önde gelebilmiştir. Şöyle takdir edilir: جَمَعْتَ غِيبةً وَفُحْشًا وَنَمِيمَةً. (İbnü'n-Nâzım, 2000: 205).

Mef'ûlü me'anın âmilinin hazfedilebilmesini şu şiirle delillendirir:

أَزْمَانَ قَوْمِي وَالْجَمَاعَةَ كَالَّذِي لَزِمَ الرِّحَالةَ أَنْ تَمِيلَ مَمِيلَا.

(المتقارب).

"Bir zamanlar halkım bir at binicisinin eyerini tutarak devrilmesini veya düşmesini engellediği gibi, gruba tutunurdu." Bahsi geçen şiir er-Râ'î en-Nümeyrî (ö. 90/708)'ye aittir (es-Sîrâfî, 2008, 2/228; İbn Mâlik, 1986: 691; a.mlf., 1990: 2/259; İbnü'n-Nâzım, 2000: 207; Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), 1996: 4/231).

وَالْجَمَاعَةَ lafzı mansûbdur, mef'ûlü me'adır ve âmili hazfedilen كَانَ'dir. Hazfedilen cümle şöyle takdir edilir: أَزْمَانَ كَانَ قَوْمِي وَالجَمَاعَةَ. (İbnü'n-Nâzım, 2000: 207).

1.3. İbnü'n-Nâzım'ın İstisnâ Konusunda Şiirle İstişhâdı

İstisnâ cümlesinde manen nefîliğin bulunmasına şu şiiri delil getirir:

وَبِالصَّرِيمَةِ مِنْهُمْ مَنْزِلٌ خَلَقٌ عَافٍ تَغَيَّرَ إِلَّا النُّؤْيُ وَالْوَتِدُ.

(البسيط).

"el-Sarîme'deki yaşadığı ev yıkılmış, geriye sadece iskeleti ve çivisi kalmıştır." Örnek verilen şiir Ahtal (ö. 92/710-11)'a aittir (İbn Mâlik, 1986: 709; a.mlf., 1990: 2/281; İbnü'n-Nâzım, 2000: 215; el-'Aynî, 2010: 1083-1084; İmîl Ya'kûb, 1996: 2/231).

النُّؤْيُ ifadesi müstesnâdır, merfûdur, muahhar mübtedâdır ve önünde bulunan fiilde manen nefîlik vardır. تَغَيَّرَ lafzı mâzi fiildir, müspettir ve kendisinde manen nefîlik vardır. أَنَّهُ لَمْ يَبْقَ عَلَى حَالِهِ anlamındadır (İbnü'n-Nâzım, 2000: 207).

Müstesnânın müstesnâ minhten önce gelebilmesini şu şiirle delillendirir:

وَمَا لِي إِلاَّ آلَ أَحْمَدَ شِيْعَةٌ وَمَا لِي إِلاَّ مَذْهَبَ الحَقِّ مَذْهَبُ.

(الطويل).

ISBN: 978-625-6997-99-8

"Benim Hz. Ahmed'den (Allah ondan razı olsun) başka hiçbir takipçim yoktur ve benim hak dinden başka hiçbir mezhebim yoktur." Zikredilen şiir Kümeyt el-Esedî (ö. 126/744)'ye aittir (el-'Ukberî (ö. 616/1219), 1969: 2/232; İbnü'n-Nâzım, 2000: 218; İbnü's-Sâiğ (ö. 720/1320), 2004: 468; el-'Aynî, 2010: 1089; el-Üşmûnî (ö. 918/1513), 1955: 230).

آلَ ve مَذْهَبَ lafızları mansûbdur, müstesnadır ve müstesnâ minh olan شِيْعَةٌ ve مَذْهَبُ kelimelerinden öndedirler (İbnü'n-Nâzım, 2000: 218).

سِوَي lafzının istisnâ edatı olabilmesine şu şiiri delil gösterir:

أَصَابَهُمْ بَلَاءٌ كَانَ فِيهِمْ سِوَى مَا قَدْ أَصَابَ بَنِي النَّضِيرِ.

(الوافر).

"Benî Nadîr'in başına gelenlerden farklı bir musibetle karşılaştılar." Bahsi geçen şiir Ḥassân b. Sâbit (ö. 60/680 [?])'e aittir (İbn Mâlik, 1990: 2/314; İbnü'n-Nâzım, 2000: 222; İbnü's-Sâiğ, 2004: 476; Ebû Hayyân el-Endelüsî, 1996: 8/351; Nâzırü'l-Ceyş, 2007: 2225).

سِوَى ifadesi istisnâ edatı olarak gelmiştir ve bulunduğu cümleye istisnâ anlamı katmıştır (İbnü'n-Nâzım, 2000: 222).

1.4. İbnü'n-Nâzım'ın Hâl Konusunda Şiirle İstişhâdı

Câmid olan ifadenin hâl olabilmesini şu şiirle delillendirir:

أَفِي السِّلْمِ أَعْيَارًا جَفَاءً وغِلْظَةً وَفِي الحَرْبِ أَمْثَالَ النِّسَاءِ العَوَارِكِ.

(الطويل).

"Barışta sertlik ve kabalık vardır, savaşta ise zayıf kadınlar vardır." Misal verilen şiir Hind bint. Utbe (ö. 13/636)'ye aittir (es-Sîrâfî, 1974: 1/252; İbn Mâlik 1986: 730; İbnü'n-Nâzım, 2000: 229; el-'Aynî, 2010: 1114).

أَعْيَارًا lafzı mansûbdur, câmid bir kelimedir ve hâl olarak zikredilen cümlede yer almıştır (İbnü'n-Nâzım, 2000: 229).

Hâlin sâhibü'l-hâlden önde gelebilmesine şu şiiri delil getirir:

وَفِي الجِسْمِ مِنِّي بَيِّنًا لَوْ عَلِمْتِهِ شُحُوبٌ وَإِنْ تَسْتَشْهِدِي العَيْنَ تَشْهَدِ.

(الطويل).

"Sana olan aşkım bedenimi etkiledi ve rengini değiştirdi. Görsen bana acırsın. Gözlerime sor, sana bunu söyleyecektir." Zikredilen şiirin şairi belli değildir (Sîbeveyhi, 1988: 2/123; İbn Mâlik, 1986: 738; a.mlf., 1990: 2/333; İbnü'n-Nâzım, 2000: 233; İbnü's-Sâiğ, 2004: 388).

بَيِّنًا hâldir, mansûbdur, sâhibü'l-hâli شُحُوبٌ ifadesidir ve kendisinden önde gelebilmiştir (İbnü'n-Nâzım, 2000: 233).

1.5. İbnü'n-Nâzım'ın Temyîz Konusunda Şiirle İstişhâdı

Temyîz olan ifadenin başına min (مِنْ) harfi cerrinin gelebilmesini şu şiirle delillendirir:

تَخَيَّرَهُ وَلَمْ يَعْدِلْ سِوَاهُ فَنِعْمَ المَرْءُ مِنْ رَجُلٍ تَهَامِ.

(الوافر).

ISBN: 978-625-6997-99-8

"Onu seçti, başkasını seçmedi. Mekkeli birisiyle kıyaslandığında ne kadar iyi bir adam." Bahsi geçen şiir Şeddâd b. el-Esved (ö. ?/?)'e aittir (İbnü'n-Nâzım, 2000: 253; el-Murâdî (ö. 749/1348), 2001: 732; Nâzırü'l-Ceyş, 2007: 2561).

رَجُلٍ kelimesi mecrûrdur, mahallen mansûbdur, temyizdir ve başında min (مِنْ) harfi cerri vardır (İbnü'n-Nâzım, 2000: 253).

Temyîzin başında bulunan min (مِنْ) harfi harfi cerrinin hazfedilebilmesine şu şiiri delil gösterir:

أَستَغْفِرُ اللهَ ذَنْبًا لَسْتُ مُحْصِيَهُ رَبَّ العِبَادِ إِلَيْهِ الوَجْهُ والعَمَلُ.

(البسيط).

"Çok sayıda günahımdan dolayı Allah'tan af diliyorum. O, kulların Rabbidir, yüzler ve salih ameller O'na yönelir." Örnek verilen şiirin şairi belli değildir (el-Halîl (ö. 175/791), 1985: 95; Sîbeveyhi, 1988: 1/37; el-Müberred (ö. 286/900), 1994: 2/320; İbnü's-Serrâc (ö. 316/929), 1996: 1/178; İbnü'n-Nâzım, 2000: 250).

ذَنْبًا lafzı temyizdir, mansûbdur ve başında bulunan min (مِنْ) harfi harfi cerri hazfedilebilmiştir (İbnü'n-Nâzım, 2000: 250).

Temyîzin âmilin önünde olabilmesini şu şiirle delillendirir:

وَلَسْتُ إِذَا ذَرْعًا أَضِيقُ بِضَارِعٍ وَلَا يَائِسٍ عِنْدَ التَّعَسُّرِ مِنْ يُسْرِ.

(الطويل).

"Ben güçsüz olduğumda duaya sığınmam, zorlukla karşılaştığımda da ümidimi kesmem." Zikredilen şiir Ebü'l-Havl el-Himyerî (ö. 193/809)'ye aittir (İbn Mâlik, 1986: 777; a.mlf., 1990: 2/389; İbnü'n-Nâzım, 2000: 254; İbnü's-Sâiğ, 2004: 436; Ebû Hayyân el-Endelüsî, 1996: 9/265).

ذَرْعًا ifadesi temyizdir, mansûbdur ve âmili olan أَضِيقُ fiilinden önde gelebilmiştir (İbnü'n-Nâzım, 2000: 254).

SONUÇ

İbnü'n-Nâzım'ın mansûbâtın ana konularını mef'ûlü mutlak, mef'ûlü leh, mef'ûlü fih, mef'ûlü me'a, istisnâ, hâl ve temyiz olarak işlediği; mef'ûlü leh ve mef'ûlü fih konularında şiirle istişhâdda bulunmadığı görülmüştür. 'Antere (ö. 614 [?]), Cerîr, el-Find ez-Zimânî (ö. 530), Ḥassân b. Sâbit, Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 604 [?])'den en az iki ve diğer 35 şairden birer şiir naklettiği müşahede edilmiştir. Ayrıca şairi bilinmeyen 28 şiiri delil olarak aldığı görülmüştür.

Araştırmada örnek olarak verilen 14 şiirin şairleri: Ahtal, A'şâ, Cerîr, Ebü'l-Havl el-Himyerî, Esîd b. Ebî İyâ, Ḥassân b. Sâbit, Hind bint. Utbe, Kümeyt el-Esedî, er-Râ'î en-Nümeyrî, Rü'be b. el-'Accâc, Şeddâd b. el-Esved ve Yezîd b. el-Hakem olduğu ifade edilmiştir. Tebliğde zikredilen 2 şiirin şairinin belli olmadığı açıklanmıştır. Aktarılan şiirlerin bahirleri basit, mütekârib, recez, tavîl ve vâfir olduğu gözlemlenmiştir. Ele alınan her bir maddenin ifade edildiği en az 5 kaynağın bulunduğu müşahede edilmiştir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

KAYNAKLAR

el-‘Aynî, E. (2010). *el-Maḳâṣıdü’n-Naḥviyye fî Şerḥi Şevâhidi Şürûḥi’l-Elfiyye.* Kâhire: Dâru’s-Selâm.

Bağdatlı İsmâil Paşa, M. (2017). *Hediyyetü’l-‘Arifîn Esma’u’l-Müellifîn ve Âsâru’l-Muṣannifîn.* Beyrût: Müessesetü’t-Târîhi’l-‘Arabî.

Ebû Hayyân el-Endelüsî, M. (1996). *et-Tezyîl ve’t-Tekmîl fî Şerḥi Kitâbi’t-Teshîl* (Cilt 1-14). Beyrût: Dâru’l-Kalem.

el-Halîl, E. (1985), *Kitâbü’l-Cümel fi’n-Naḥv,* el-Muessesetü’r-Risâle.

İbn Cinnî, E. (1972). *el-Lüma‘ fi’l-‘Arabiyye.* Kuveyt: Dâru’l-Kütübi’s-Sekâfe.

İbn Mâlik, C. (1986). *Şerḥu’l-Kâfiyeti’ş-Şâfiyye.* Mekke: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs.

İbn Mâlik, C. (1990). *Şerḥu’t-Teshîl* (Cilt 1-4). Cîze: Dâru’l-Hacer.

İbn Mâlik, C. (1977). *Şerḥu ‘Umdeti’l-Ḥâfiẓ ve ‘Uddetü’l-Lâfiẓ.* Bağdâd: İhyâu’t-Türâsi’l-İslâmî.

İbn Usfûr el-İşbîlî, E. (1980). *Ḍarâ’irü’ş-Şi‘r.* Kâhire: Dâru’l-Endülüs.

İbn Ya‘îş, E. (2001). *Şerhu’l-Mufaṣṣal li’z-Zemahşerî* (Cilt 1-6). Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

İbnü’l-Enbârî E. (2014). *Şerḥu’l-Ḳaṣâ’idi’s-Seb‘i’ṭ-Ṭıvâli’l-Câhiliyyât*. Beyrût: Dâru’l-Ma‘ârif.

İbnü’l-Habbâz, A. (2002). *Tevcîhu’l-Lüma‘*. Kâhire: Dâru’s-Selâm.

İbnü’l-‘İmâd, E. (1986). *Şezerâtü’z-Zeheb fî Aḫbâri men Zeheb.* (Cilt 1-10). Beyrût: Dâru İbni Kesîr.

İbnü’n-Nâzım, B. (2000). *Şerḥu İbni’n-Nâẓım ‘alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

İbnü’s-Sâiğ, M. (2004). *el-Lemḥe fî Şerḥi’l-Mulḥa.* Medine: el-Câmi‘atü’l-İslâmiyye.

İbnü’s-Serrâc, E. (1996). *el-Uṣûl fi’n-Naḥv* (2. Baskı, Cilt 1-3). Beyrût: Müessesetü’r-Risâle.

İmîl Ya‘kûb, B. (1996). *el-Mu‘cemu’l-Mufaṣṣal fî Şevâhidi’l-Lüğati’l-‘Arabiyye* (Cilt 1-14). Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

Kehhâle, Ö. (1957). *Mu‘cemu’l-Müellifîn.* (Cilt 1-15). Beyrût: Dâru İhyâ’i’t-Türâsi’l-‘Arabî.

Muhammed Hasan Şürrâb, İ. (2007). *Şerḥu’l-Şevâhidi’ş-Şi‘riyye Ümmâti fi’l-Kütübi’n Naḥviyye* (Cilt 1-4). Beyrût: Müessesetü’r-Risâle.

el-Murâdî, E. (2001). *Tavżîḥu’l-Maḳâṣıd ve’l-Mesâlik bi Şerḥi Elfiyyeti İbni Mâlik*. Kâhire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî.

el-Müberred, E. (1994). *el-Muḳtedab* (Cilt 1-4). Kâhire: İhyâ’u’t-Türâsi’l-İslâmî.

Nâzırü’l-Ceyş, M. (2007). *Temhîdü’l-Ḳavâ‘id bi Şerḥi Teshîli’l-Fevâ’id*. Kâhire: Dâru’s-Selâm.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Özbalıkçı, M. R. (2000). "İbnü'n-Nâzım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (21/168-169). TDV Yayınları.

es-Safedî, S. (2000). *el-Vâfî bi'l-Vefeyât* (Cilt 1-29). Beyrût: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî.

es-Sehâvî, A. (1995). *Sifrü's-Saʿâde ve Sefîrü'l-İfâde* (2. Baskı). Beyrût: Dâru Sâdır.

Serkîs, Y. (1928). *Mu'cemü'l-Maṭbû'âti'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arrebe.* Kâhire: Matba'atü Serkîs.

Sîbeveyhi, E. (1988). *el-Kitâb* (3. Baskı, Cilt 1-5). Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî.

es-Sîrâfî, E. (2008). *Şerḥu Kitâbi Sîbeveyhi* (Cilt 1-5). Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

es-Sîrâfî, Y. (1974). *Şerḥu Ebyâti Kitâbi Sîbeveyhi* (Cilt 1-2). Beyrût: Dâru'l-Fiker.

es-Süyûtî, C. (1979). *Buġyetü'l-Vu'ât fî Ṭabakâti'l-Lüġaviyyîn ve'n-Nüḥât* (Cilt 1-2). Beyrût: Dâru'l-Fiker.

eş-Şâtıbî, İ. (2007). *el-Maḳâṣıdü'ş-Şâfiye fî Şerḥi'l-Ḫulâṣati'l-Kâfiye* (Cilt 1-4). Mekke: Me'hedü'l-Buhûsi'l-'İlmiyye ve İhyâ'i't-Türâsi'l-İslâmiyye.

el-'Ukberî, E. (1969). *et-Tibyân fî şerḥi'd-Dîvân* (Cilt 1-4). Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.

el-Üşmûnî, E. (1955). *Menhecü's-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik.* Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.

EKLER

Tablo 1. İbnü'n-Nâzım'ın mansûbât konusunda istişhâdda bulunduğu şairlerin tablo olarak ifade edilmesi.

Nosu	Şairin İsmi	Adedi	Ait Olduğu Dönem	Eserin Adı	Eserin Konusu	Sayfa No
1.	'Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî (ö.72/691)	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	245.
2.	Ahtal. (ö. 92/710-11).	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	İstisnâ.	215.
3.	'Antere (ö. 614 [?]).	3.	Cahilî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	242, 245, 247.
4.	A'şâ (ö. 7/629).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Mef'ûlü mutlak.	194-195.
5.	Cerîr (ö. 110/728 [?]).	2.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Mef'ûlü mutlak ve hâl.	195, 230.
6.	Cirân el-'Avd	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	İstisnâ.	217.

ISBN: 978-625-6997-99-8

	en-Nümeyrî (ö. ?/?).					
7.	el-Cümeyh el-Esedî (ö. ?/?).	1.	Cahilî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	İstisnâ.	226.
8.	Dırâr bin Ezver (ö. 13/634).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	İstisnâ.	217.
9.	Ebü'l-Havl el-Himyerî (ö. 193/809).	1.	Muvelledûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Temyîz.	254.
10.	Ebû Züeyb el-Hüzelî (ö. 28/648-49).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	İstisnâ.	219.
11.	Esîd b. Ebî İyâs (ö. ?/?).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Mef'ûlü me'a.	205.
12.	Ferezdaḳ (ö. 114/732).	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	İstisnâ.	217-218.
13.	el-Find ez-Zimânî (ö. 530)	2.	Cahilî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	İstisnâ.	223.
14.	Ḥassân b. Sâbit (ö. 60/680 [?]).	2.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	İstisnâ.	218-219, 220.
15.	Hind bint. Utbe (ö. 13/636)	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	229.
16.	İbnü'l-Mevlâ (ö. 170/787).	1.	Muvelledûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	İstisnâ.	223.
17.	Kâ'b b. Mâlik (ö. 50/670).	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Mef'ûlü mutlak.	196-197.
18.	Kümeyt el-Esedî (ö. 126/744).	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	İstisnâ.	218.
19.	Lebîd b. Rebî 'a (ö. 40-41/660-661).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	243.
20.	Mecnûn Benî 'Âmir (Ḳays b. el-Mülevviḥ)	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	236.

ISBN: 978-625-6997-99-8

	(ö. 68/688).					
21.	Miskîn ed-Dârimî (ö. 89/708).	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	246.
22.	Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 604 [?]).	3.	Cahilî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	240, 247, 248.
23.	Rabi'a b. Makrûm (ö. 16/637).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Temyîz.	253.
24.	er-Râ'î en-Nümeyrî (ö. 90/708).	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Mef'ûlü me'a.	207.
25.	Rü'be b. el-'Accâc (ö. 145/762).	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Mef'ûlü mutlak.	192.
26.	Sâlim b. Dâre (ö. 30/650)	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	244.
27.	Selâme b. Cendel (ö. 608 [?]).	1.	Cahilî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	248-249.
28.	Şeddâd b. el-Esved (ö. ?/?).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Temyîz.	253.
	Şairi belli olmayan.	28.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Mef'ûlü me'a, istisnâ, hâl ve temyiz.	205, 205-206, 208, 209, 215, 220, 222, 223, 226, 229, 233, 234, 236, 246, 240, 242, 243, 244, 247, 250, 254.	
29.	eş-Şenferâ el-Ezidî (ö. 525).	1.	Cahilî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	248.
30.	Temîm b. Mukbil (ö. 37/657).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	240.
31.	eṭ-Ṭırımmâḥ (ö. 125/743).	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	234.
32.	Ṭurfe b. el-'Abd (ö. 569).	1.	Cahilî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	248.
33.	Tuleyha b. Huveylid (ö. 21/642 [?]).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	236.

ISBN: 978-625-6997-99-8

34.	Ümeyye b. Ebi'ṣ-Ṣalt (ö. 8/630 [?]).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl.	243.
35.	Üsâme b. el-Hâris (ö. ?/?).	1.	Muhadramûn.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Mef'ûlü me'a.	207.
36.	Yezîd b. el-Hakem (ö. 102/723).	1.	İslâmî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Mef'ûlü me'a.	205.
37.	Züheyr b. Ebî Sülmâ (ö. 609 [?]).	1.	Cahilî.	*Şerḥu İbni'n-Nâẓım.*	Hâl,	246.

ISBN: 978-625-6997-99-8

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİNDE BAĞLAÇLARIN ÖĞRETİMİ VE İŞLEVSEL KULLANIMI

THE TEACHING AND FUNCTIONAL USE OF CONJUNCTIONS IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Lecturer Mesut TOPRAK
Gümüşhane University, Kelkit Aydın Doğan Vocational School
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0001-8189-1308

Özet

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi son yıllarda dünyada yaşanan gelişmelerden ve Türk kültürüne duyulan meraktan dolayı önemli bir alan haline geldiğini görmekteyiz. Bu çalışmanın amacı, yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan ders materyallerinde bağlaçların nasıl sunulduğunu ve Türkçe öğrenen bireylerin işlevsel dil kullanımını ne ölçüde desteklediğini nitel bir yaklaşımla incelemektir. Cümleler arası mantıksal ilişkiler kuran bağlaçlar, metnin bağdaşıklık ve tutarlılığını sağlayan temel söylem belirleyicilerden biridir. Türkçede söylem bütünlüğünün oluşturulmasında önemli bir role sahip olan bu yapılar, soyut anlam ilişkileri kurmaları nedeniyle Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler açısından bakıldığında edinimi güç dilsel ögeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle bağlaç öğretiminin yalnızca biçimsel düzeyde değil, bağlamsal ve işlevsel boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında doküman incelemesi deseniyle yürütülmüştür. Çalışma materyalini, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaygın şekilde kullanılan B1–B2 düzeyi İstanbul ve Yedi İklim yayınlarına ait ders kitapları oluşturmaktadır. Veriler, neden–sonuç, karşıtlık, amaç, koşul ve sıralama olmak üzere beş anlamsal kategori temelinde analiz edilmiştir. Kodlama süreci tümevarımsal olarak gerçekleştirilmiş, temalar araştırmacı tarafından oluşturulmuş ve alan uzmanı görüşüyle kontrol edilerek uzlaşı sağlanmıştır. Böylece analiz sürecinin güvenirliği artırılmıştır. Bulgular, bağlaçların büyük ölçüde cümle düzeyinde ve sınırlı bağlamlarla sunulduğunu, metin temelli ve üretim odaklı etkinliklerin ise görece az yer aldığını göstermektedir. Özellikle karşıtlık ve neden–sonuç bağlaçlarının yoğun biçimde vurgulandığı; buna karşın amaç ve koşul bildiren yapıların sınırlı temsil edildiği belirlenmiştir. Ayrıca bağlaçların çoğunlukla dil bilgisel alıştırmalar aracılığıyla ele alındığı, öğrenenlerin söylem kurma ve metin üretme becerilerini destekleyen etkinliklere yeterince yer verilmediği görülmüştür. Sonuç olarak çalışma, yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde bağlaç öğretiminin biçimsel ağırlıklı bir yaklaşımla ele alındığını ortaya koymakta ve bağlam temelli, üretim odaklı etkinliklerin artırılması gerektiğine işaret etmektedir. Araştırma bulguları, ders materyallerinde bağlaç öğretiminin iletişimsel dil yaklaşımıyla bütünleştirilmesine yönelik somut öneriler sunmakta ve söylem temelli materyal tasarımına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, bağlaç, işlevsel kullanım, doküman incelemesi

ISBN: 978-625-6997-99-8

Abstract

We observe that the teaching of Turkish as a foreign language has become an important field in recent years due to global developments and the growing interest in Turkish culture. The aim of this study is to examine, through a qualitative approach, how conjunctions are presented in teaching materials used for teaching Turkish as a foreign language and to what extent they support the functional language use of individuals learning Turkish. Conjunctions, which establish logical relationships between sentences, are one of the fundamental discourse markers that ensure the coherence and consistency of a text. These structures, which play an important role in establishing discourse cohesion in Turkish, are among the difficult linguistic elements to acquire for learners of Turkish as a foreign language due to the abstract meaning relationships they establish. Therefore, the teaching of conjunctions must be approached not only at the formal level but also in terms of their contextual and functional dimensions. The research was conducted within the scope of a qualitative research approach using a document analysis design. The study material consists of B1–B2 level textbooks published by İstanbul and Yedi İklim, which are widely used in teaching Turkish as a foreign language. The data were analysed based on five semantic categories: cause–effect, contrast, purpose, condition, and sequence. The coding process was inductive, with themes created by the researcher and checked against expert opinion to ensure consensus. This enhanced the reliability of the analysis process. The findings show that conjunctions are largely presented at the sentence level and in limited contexts, while text-based and production-oriented activities are relatively scarce. It was determined that contrastive and cause-effect conjunctions were emphasised intensively, whereas structures indicating purpose and condition were represented to a limited extent. Furthermore, it was observed that conjunctions were mostly addressed through grammatical exercises, and that activities supporting learners' discourse construction and text production skills were not sufficiently included. Consequently, the study reveals that conjunction teaching in Turkish as a foreign language is approached with a formal emphasis and indicates that context-based, production-oriented activities should be increased. The research findings offer concrete suggestions for integrating conjunction teaching into communicative language approaches in teaching materials and contribute to discourse-based material design.

Keywords: teaching Turkish as a foreign language, conjunction, functional usage, document review.

ISBN: 978-625-6997-99-8

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ: DİVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK ÖRNEĞİ

HISTORICAL ORIGINS OF TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS: THE EXAMPLE OF DIVÂNÜ LÜGATİ'T-TÜRK

Lecturer Mesut TOPRAK
Gümüşhane University, Kelkit Aydın Doğan Vocational School
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0001-8189-1308

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, yabancılara Türkçe öğretiminin tarihsel temellerini, XI. yüzyılda kaleme alınan Divânü Lügati't-Türk bağlamında incelemektir. Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan ve Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla hazırlanan bu eser, yalnızca bir sözlük değil; aynı zamanda sistematik dil öğretimi ilkeleri, kültür aktarımı ve bağlam temelli öğretim yaklaşımlarını içeren çok boyutlu bir öğretim materyali niteliği taşımaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla yürütülmüştür. Bulgular, Divânü Lügati't-Türk'te sözcük öğretiminin örnek cümleler, şiirler ve atasözleri aracılığıyla desteklendiğini; dilin kültürel bağlam içinde sunulduğunu ve günümüz yabancı dil öğretim yaklaşımlarıyla örtüşen pedagojik ilkeler barındırdığını göstermektedir. Sonuç olarak eser, yabancılara Türkçe öğretiminin tarihsel mihenk taşı olarak değerlendirilmekte ve çağdaş Türkçe öğretimi programlarına kuramsal bir zemin sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: yabancılara Türkçe öğretimi, Divânü Lügati't-Türk, Kaşgarlı Mahmud, doküman incelemesi, kültür aktarımı.

1. GİRİŞ

Yabancı dil öğretimi, yalnızca dilsel yapıların aktarımı değil, aynı zamanda kültürel anlamların ve toplumsal kodların paylaşımıdır. Türkçenin yabancılara öğretimi bağlamında en erken ve sistematik kaynaklardan biri Divânü Lügati't-Türk'tür. XI. yüzyılda Bağdat'ta kaleme alınan bu eser, Türkçenin Arap dünyasında tanıtılması ve öğretilmesi amacıyla hazırlanmıştır (Atalay, 2006). Günümüzde yabancı dil öğretiminde iletişimsel yeterlik, bağlam temelli öğrenme ve kültürel farkındalık gibi kavramlar öne çıkarken, Divânü Lügati't-Türk'te bu yaklaşımların erken izlerine rastlamak mümkündür. Bu yönüyle eser, çağdaş yabancı dil öğretimi kuramlarıyla tarihsel bir süreklilik sergilemektedir. Bu çalışmada Divânü Lügati't-Türk, yabancılara Türkçe öğretiminin tarihsel kökenleri açısından ele alınmakta ve pedagojik boyutları analiz edilmektedir.

Türk dilinin ilk sözlüğü olarak kabul edilen Divânü Lügati't-Türk, yalnızca bir sözlük çalışması olmanın ötesinde, çeşitli Türk boylarına ait dil verilerinin derlenmesiyle oluşturulmuş kapsamlı bir ağızlar sözlüğü niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte eser, XI. yüzyıl Türkçesinin ses bilgisi ve şekil bilgisi özelliklerini ortaya koyan dilbilgisel açıklamalarıyla tarihî dil araştırmaları açısından temel bir başvuru kaynağıdır. Eserde yer alan örnekler, Türk dilinin yapısal özelliklerini sistemli biçimde yansıtmakta; ayrıca Türk tarihi ve coğrafyası, mitoloji, folklor ve halk edebiyatına ilişkin zengin içerikler sunmaktadır. Bunun yanı sıra dönemin tıp anlayışı ve tedavi yöntemlerine dair bilgiler de eserin disiplinler arası bir kaynak olma özelliğini güçlendirmektedir. XI. yüzyıla ait benzer kapsam ve içerikte başka bir eserin günümüze ulaşmamış olması, Divânü Lügati't-Türk'ü Türk dili ve kültür tarihi bakımından eşsiz ve vazgeçilmez bir başvuru kaynağı konumuna getirmektedir.

Kaşgarlı Mahmud, Divânü Lügati't-Türk'ü kaleme alırken yalnızca söz varlığını derlemekle yetinmemiş; aynı zamanda Türkçe ile Arapça arasında karşılaştırmalı değerlendirmeler yaparak iki dilin yapısal ve işlevsel özelliklerini mukayeseli bir perspektifle ele almıştır. Bu yaklaşım, Türk dilinin İslam dünyasındaki konumunu ortaya koyma ve Türk kültürünün dönemin İslam

ISBN: 978-625-6997-99-8

topluluğu içindeki yerini temellendirme amacı taşımaktadır. Eserde yer verilen bazı rivayet ve hadis aktarımları aracılığıyla Türklerin Tanrı katındaki konumuna ve tarihsel misyonuna vurgu yapılmakta; bu bağlamda zikredilen "Türk dilini öğreniniz; çünkü onlar için uzun sürecek bir egemenlik vardır." ifadesi, Türkçenin öğrenilmesini dinî ve tarihsel bir gereklilik çerçevesinde temellendirmektedir (Kayadibi, 2010).

Ebü'l-Kasım Abdullah'a Bağdat'ta takdim edilen eser, Arapçanın İslam dünyasında kültür ve ilim dili olarak hâkim olduğu bir dönemde kaleme alınmıştır. Kaşgarlı Mahmud, Tanrı'nın yeryüzündeki kudreti Türklere verdiğini ve bu nedenle Türk dilinin öğrenilmesinin faydalı olduğunu ifade ederek, eseri Araplara Türkçe öğretmek ve Türk dili ile Arap dilinin eşdeğer bir konumda bulunduğunu göstermek amacıyla yazdığını belirtmiştir (Kayadibi, 2010). Bu çerçevede eser, yalnızca bir sözlük ya da dil öğretim kitabı değil; aynı zamanda Türk kimliğini ve kültürel varlığını İslam medeniyeti bağlamında konumlandıran bilinçli bir kültürel söylem metni niteliği taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırma nitel desende yürütülmüş olup doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. İnceleme materyalini Divânü Lügati't-Türk'ün günümüz Türkçesine aktarılmış baskıları ve konuya ilişkin ikincil kaynaklar oluşturmaktadır. Veriler betimsel analiz yoluyla çözümlenmiş; dil öğretimi, kültür aktarımı ve söz varlığı sunumu temaları altında sınıflandırılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Dil Öğretiminde Bağlam Kullanımı

Eserde sözcükler yalnızca anlamlarıyla verilmemekte; şiirler, atasözleri ve günlük yaşamdan örneklerle desteklenmektedir. Bu yaklaşım, günümüzde "bağlam temelli öğretim" olarak adlandırılan yöntemin erken bir örneğidir (Aksan, 2015). Divânü Lügati't-Türk'de bir sözcüğün anlamı verilirken sadece teorik bir tanım yapılmaz; o sözcüğün geçtiği atasözleri (sav), şiirler (koşuk) veya destan parçaları (sagu) örnek olarak sunulur. Kaşgarlı Mahmud eserde yaklaşık 290 civarında atasözü ve yüzlerce mısra kullanmıştır (Çelikbaş, 2008). Bu yöntem, kelimenin kullanım alanını ve sosyo-kültürel bağlamını göstererek öğrenmenin kalıcılığını artırmayı hedefler. Modern pedagojide bu durum, "bağlam temelli dil öğretimi" olarak karşılık bulmaktadır.

3.2. Kültürel Aktarım

Eserin sekiz ana bölümden oluşması ve kelimelerin ses özelliklerine göre sınıflandırılması, belirli bir sistematiğin ürünüdür. Kaşgarlı Mahmud, "Türk dilini öğrenmek bir gerekliliktir" düşüncesinden hareketle, öğrencileri motive edici bir ön söz ile başlar. Divânü Lügati't-Türk'te Türk boylarının yaşam biçimleri, gelenekleri ve değerleri ayrıntılı biçimde sunulmaktadır. Dil öğretimi, kültürel öğelerle bütünleşik şekilde ele alınmış; böylece öğrenenin yalnızca dili değil, Türk kültürünü de tanıması hedeflenmiştir (Ercilasun, 2014). Yabancı dil öğretiminde kültür, dilin ayrılmaz bir parçasıdır. Kaşgarlı Mahmud, Türk boylarının yaşam tarzını, inançlarını ve coğrafyasını anlatarak öğrencisine "kültürel yeterlilik" kazandırmayı amaçlamıştır. Eserde yer alan dairesel dünya haritası, Türklerin yaşadığı coğrafyayı merkez alarak dil-mekân ilişkisini görselleştirmiştir (Batur-Alevli vd., 2013).

ISBN: 978-625-6997-99-8

3.3. Söz Varlığı ve Örnekleme

Kelime öğretimi sırasında eş anlamlılıklar, kullanım bağlamları ve deyimsel yapılar verilmiş; bu durum, sistematik söz varlığı öğretimine işaret etmektedir. Bu yönüyle eser, günümüz yabancı dil öğretiminde kullanılan "örnekleme temelli kelime öğretimi" anlayışıyla örtüşmektedir. Kelimelerin basit yapılardan karmaşık yapılara (mücerretten mezide) doğru sıralanması, öğretimde basitten karmaşığa ilkesinin gözetildiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca, lehçeler arası farklara değinmesi (Oğuzca, Hakaniye vb.), öğrenciye dilin varyantlarını tanıma imkânı sunar (Aksan, 2015).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Divânü Lügati't-Türk'te gözlenen pedagojik yaklaşımlar; iletişimsel dil öğretimi, kültür temelli öğrenme ve işlevsel söz varlığı öğretimi gibi çağdaş yaklaşımlarla paralellik göstermektedir. Bu durum, yabancılara Türkçe öğretiminin köklerinin güçlü bir kuramsal temele dayandığını ortaya koymaktadır. Özellikle dil-kültür bütünlüğü, günümüzde CEFR temelli öğretim programlarında vurgulanan temel ilkelerden biridir. Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyılda bu bütünlüğü sistemli biçimde ele alması, eserin tarihsel değerini daha da artırmaktadır.

Kaşgarlı Mahmud, hedef kitlesinin (Arapların) hazır bulunuşluk düzeyini dikkate alarak, onların aşina olduğu kavramlar üzerinden bir öğretim stratejisi geliştirmiştir.

Kaşgarlı Mahmud'un uyguladığı "karşılaştırmalı gramer" ve "bağlamsal sözcük öğretimi" modelleri, bugünün modern dil öğretim yaklaşımlarıyla şaşırtıcı bir paralellik içindedir. Bu durum, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi disiplininin derin ve sağlam bir metodolojik geçmişe sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Eserin sekiz ana bölümden oluşması ve kelimelerin ses özelliklerine göre sınıflandırılması, belirli bir sistematiğin ürünüdür. Kaşgarlı Mahmud, "Türk dilini öğrenmek bir gerekliliktir" düşüncesinden hareketle, öğrencileri motive edici bir ön söz ile başlar. Bu, günümüz ders kitaplarındaki "güdüleme" aşamasına tekabül eder. Kelimelerin basit yapılardan karmaşık yapılara doğru sıralanması, öğretimde basitten karmaşığa ilkesinin gözetildiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca, lehçeler arası farklara değinmesi (Oğuzca, Hakaniye vb.), öğrenciye dilin varyantlarını tanıma imkânı sunar (Aksan, 2015).

Eğitim-öğretim süreçlerinde kalıcı ve etkili öğrenmenin sağlanabilmesi için çeşitli öğretim materyallerinden yararlanılmaktadır. Özellikle dil öğretiminde öğrenenlerin dikkatini canlı tutmanın ve öğrenmeye yönelik motivasyonlarını artırmanın önemli yollarından biri, ilgi çekici ve işlevsel materyallerin kullanılmasıdır. Bu bağlamda Kaşgarlı Mahmud, Divânü Lûgati't-Türk adlı eserinde dönemin eğitim materyali olarak değerlendirilebilecek pek çok unsura yer vermiştir. Atasözleri, beyit ve manzum parçalar, efsaneler, ayet ve hadisler, ikilemeler, tekerlemeler, renk unsurları ve harita gibi çeşitli materyalleri kullanarak Türkçeyi daha anlaşılır ve öğretilebilir bir biçimde sunmuştur. Bu yaklaşım, dil öğrenenlerin dikkatini artırmış, algısal süreçlerini desteklemiş ve öğrenmenin kalıcılığına katkı sağlamıştır. Ayrıca söz konusu materyaller aracılığıyla Arapların Türkçeyi daha kolay öğrenmelerine imkân tanıyan etkili bir öğretim ortamı oluşturulmuştur (Batur-Alevli vd., 2013).

Divânü Lügati't-Türk, yabancılara Türkçe öğretiminin ilk sistematik örneği olarak değerlendirilebilir. Eserde kullanılan yöntemler, günümüz dil öğretimi yaklaşımlarıyla dikkat çekici benzerlikler göstermektedir. Bu bağlamda eser, yalnızca tarihsel bir sözlük değil; aynı

ISBN: 978-625-6997-99-8

zamanda erken dönem bir Türkçe öğretim programı niteliği taşımaktadır. Araştırma sonuçları, çağdaş yabancılara Türkçe öğretimi programlarının geliştirilmesinde Divânü Lügati't-Türk'ten pedagojik ilham alınabileceğini göstermektedir.

Divânü Lügati't-Türk, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi tarihinde bir "başlangıç noktası" ve "model eser" vasfı taşımaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un uyguladığı karşılaştırmalı gramer, edebî metinlerle örneklendirme ve kültürel dokuyla harmanlama yöntemleri, eserin sadece bir sözlük değil, profesyonel bir ders kitabı olduğunu kanıtlamaktadır. Günümüzde yabancılara Türkçe öğretimi alanında çalışan uzmanlar için Divânü Lügati't-Türk, hem yöntemsel hem de içeriksel açıdan hâlâ keşfedilmeyi bekleyen zengin bir hazine olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2015). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim (C. III). *TDK Yayınları.*
Atalay B. (2006), Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-İt-Türk (Çeviri), C. I, *TDK Yayınları*

Bacaklı, Y., Kapağan, E., & Kundakçı, M. (2016). Divanü Lügati't-Türk'ün yazılma amacı üzerine bir değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *5*(8), 3259-3267.
Batur, Z., Alevli, O. & Kuru, H. (2013). Kültürel Bir Miras Olarak Divânü Lûgatı't-Türk'te Dil ve Kültür Öğretimi Materyalleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *6*(6 Issue 1), 403-423.
Caferoğlu, A. (1972) ,Kâşgarlı Mahmut ve Divânü Lügâti't-Türk", Divanü Lûgatit-Türk Dizini, *TDK Yayınları,* s.11–20.
Çelikbaş, A. (2008). Divânü Lugâti't-Türk'ün Türkçe Öğretimindeki Yeri ve Önemi. *Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildirileri*, 483-490.
Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2014). Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin. *Türk Dil Kurumu Yayınları*, 1120.

Ercilasun, A. B. (2007). Makaleler-Dil-Destan-Tarih-Edebiyat, *Akçağ Yayınları.*
Kaçalin, M. (1994), Divanü Lugati't-Türk, *DİA (TDV),* c.9, s. 450.
Kaçalin, M. (2008), Divanü Lügati't-Türk Üzerine Birkaç Söz, *Türk Dili*, 536-549. ss.
Kayadibi, F. (2010). Kaşgarlı Mahmud ve Divan-ı Lügati't-Türk'te Eğitim İle İlgili Kavra. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (18), 1-22.

Korkmaz, Zeynep. (2004). Kaşgarlı Mahmud ve Divânü Lügati't-Türk'ün Türk Dili Tarihindeki Yeri. Ankara: *TDK Yayınları.*
Korkmaz, Z. (1995) , Kâşgarlı Mahmud ve Divânü Lügâti't-Türk', *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, c.1 ,Sayı:629, s. 244-260.

Kramsch, C. (2014). Dil ve kültür. *AILA incelemesi* , 27 (1), 30-55.Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and methods in language teaching. *Cambridge university press.*

ISBN: 978-625-6997-99-8

ISBN: 978-625-6997-99-8

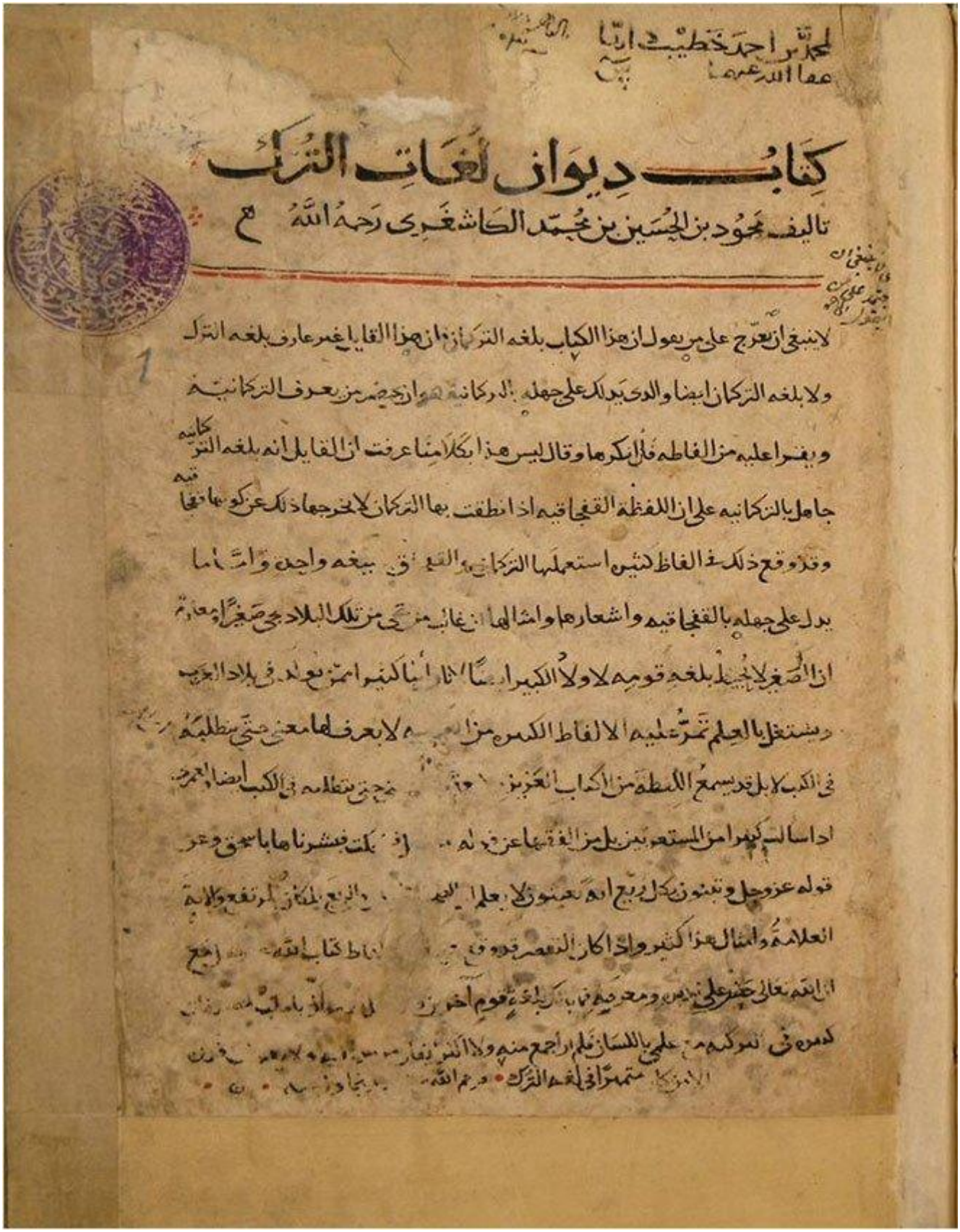

كتاب ديوان لغات الترك

تاليف محمود بن الحسين بن محمد الكاشغري رحمه الله

لاينبغي ان يعرج على من يقول ان هذا الكتاب بلغة التركمان فان هذا القايل غير عارف بلغة الترك
ولا بلغة التركمان ايضا والذي يدل على جهله بالتركمانية هو ان كل من يعرف التركمانية
ويقرا عليه من الفاظه فانه ينكرها ويقال ليس هذا بكلامنا عرفت ان القايل انه بلغة التركمانية
جاهل بالتركمانية على ان اللفظة القبجاقية اذا نطقت بها التركمان لاخرجها ذلك عن كونها قبجاقية
وقد وقع ذلك في الفاظ كثيرة استعملها التركمان في العراق بلغة واحدة واما
يدل على جهله بالقبجاقية واشعارها واشارها ان غالب من ترى من تلك البلاد يحسن صغيرا وعادة
ان الصغير لا يجيد بلغة قومه لا ولا الكبير ايضا فان اكثر ما تسمع من يولد في بلاد العرب
ويشتغل بالعلم تمر عليه الالفاظ الكثيرة من لغة قومه لا يعرف لها معنى حتى يطلبه
في الكتب بل قد يسمع الكلمة من اكتاب العزيز [illegible] فيحتاج في تعلمه الى الكتب ايضا والعمر
اذا سالت كثيرا من المستعربين بل من الفقها عن [illegible] اذا كلمات فسرناها باحسن وعبر
قوله عز وجل وتبنون بكل ريع اية تعبثون لا يعلم ما الريع بل كان يرتفع والاية
العلامة واشال هذا كثير واذا كان التعصب موجودا في [illegible] الفاظ كتاب الله [illegible] راجع
ان الله تعالى جعل على نبيه ومعجزته تاييد [illegible] قوم اخرين [illegible]
كلمة في لغتهم على اللسان فلم ارجع منه ولا اكثر [illegible]
الاتراك متحيرا في لغة الترك • ورحم الله [illegible]

ISBN: 978-625-6997-99-8

EVALUATION OF MUN (MODEL UNITED NATIONS) PROGRAMMES WITHIN THE FRAMEWORK OF SIMULATION-BASED LEARNING PRACTICES THROUGH THE DIMENSIONS OF INTERACTIVE COMMUNICATION

Hakan GÜLÇAY
Medicana Education Group, MBA Schools Denizli Campus
ORCID ID: 0000-0003-4741-8781

Nilay KÖSE
Medicana Education Group, MBA Schools Denizli Campus
ORCID ID: 0009-0000-1327-683X

Isaac CHINGA
Medicana Education Group, MBA Schools Denizli Campus
ORCID ID: 0009-0001-0942-8674

ABSTRACT

MUN (Model United Nations) is an academic education simulation based on the United Nations, in which students actively participate as delegates representing different countries. Through MUN programmes, students have the opportunity to practice structured debate techniques at a high level, utilising their speaking, writing and communication skills. In this way, they can develop their foreign language skills within the framework of transforming communication sciences and techniques from theory into practice. When examining students who have participated in MUN programmes, studies indicate that these participants demonstrate positive developments in rhetorical skills, particularly in their ability to conduct literature reviews in foreign-language sources. In this context, all practiced discursive arguments enhance and develop students' mechanisms for defending their views through regular participation. This entire experiential process contributes to the cognitive and mental development stages of students, enabling them to engage in discourse within broader communities. In this context, MUN also supports students in becoming active communicators by providing elements that foster individual forms of expression. When the outcomes are observed,

MUN programmes, which provide gains beyond the academic development stage, enable students to participate in teamwork and approach external phenomena from multiple perspectives by preparing the infrastructure for acquiring knowledge and skills in global and diplomatic fields. Thus, the study aims to reveal the interactive dimensions of the programmes in question within the field of communication studies. The study, supported by theoretical literature reviews in the current literature, focuses on the areas and levels at which factual outputs are put into practice. In this context, simulation-based learning practices and MUN programmes have been examined and evaluated through the dimensions of interactive communication.

Keywords: Simulation-Based Learning, Learning Practices, MUN, Interactive Communication, Cognitive Gains.

ISBN: 978-625-6997-99-8

BOLU DESTİNASYONUNDA KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ ÜLKELERİ KAYNAK PAZARINA YÖNELİK TURİZM: HEDEF PAZAR UYUMU TEMELİNDE BİR DEĞERLENDİRME

"TOURISM IN THE BOLU DESTINATION TOWARDS THE GULF COOPERATION COUNCIL COUNTRIES AS A SOURCE MARKET: AN EVALUATION ON THE BASIS OF TARGET MARKET COMPATIBILITY"

Asst. Prof. Dr. Nail HOŞCAN
Bolu Abant Izzet Baysal University, Mudurnu Vocational School
ORCID:0000-0003-3669-6532

ÖZET

Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri, yüksek kişi başına gelir düzeyleri, güçlü yurt dışı seyahat hacimleri ve yüksek harcama potansiyelleri nedeniyle uluslararası turizm açısından stratejik bir kaynak pazar niteliği taşımaktadır. Türkiye, kültürel yakınlık, coğrafi erişilebilirlik, helal yiyecek-içecek altyapısı, iklim çeşitliliği ve alışveriş olanakları sayesinde KİK kaynaklı ziyaretçiler için önemli avantajlara sahip olmakla birlikte, bu talebin ülke içindeki mekânsal dağılımı dengeli değildir. İstanbul, Bursa, Yalova ve belirli dönemlerde Trabzon gibi destinasyonlar öne çıkarken, Bolu sahip olduğu doğal, iklimsel ve konumsal avantajlara karşın söz konusu pazardan sınırlı ölçüde yararlanmaktadır. Bu çalışma, Bolu'nun KİK kaynak pazarındaki konumunu hedef pazar uyumu yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, keşfedici nitel bir durum çalışması olarak tasarlanmış; ulusal ve uluslararası raporlar, resmi turizm istatistikleri, yerel planlama belgeleri, yarı yapılandırılmış sektör görüşmeleri ve kurumsal alan bilgisi birlikte yorumlanmıştır. Bulgular, Bolu'nun serin yaz iklimi, göl ve orman ekosistemleri, korunan alanları, doğa temelli ve kısa konaklamaya uygun ürünleri bakımından KİK pazarının belirli beklentileriyle güçlü bir uyum sergilediğini göstermektedir. Buna karşılık doğrudan hava ulaşımının olmaması, demiryolu eksikliği, çok dilli hizmet altyapısının sınırlılığı, hedef pazara özgü ürün paketlemesinin zayıflığı ve düşük görünürlük ilin rekabet gücünü azaltmaktadır. Sonuç olarak Bolu'nun KİK pazarı için bağımsız kitlesel bir ana destinasyondan çok, İstanbul ve Marmara eksenine eklemlenebilen, doğa temelli, aile odaklı ve kısa konaklamaya uygun bir tamamlayıcı destinasyon olarak konumlandırılmasının daha gerçekçi olduğu ileri sürülmektedir. Bu çerçevede ürün geliştirme, nitelikli konaklama, transfer sistemleri, Arapça-İngilizce bilgilendirme, Müslüman dostu hizmet standartları, sağlık turizmi ve MICE entegrasyonu temel politika alanları olarak önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bolu, KİK, Körfez İşbirliği Konseyi, hedef pazar uyumu, destinasyon geliştirme, Arap turizmi.

ABSTRACT

The Gulf Cooperation Council (GCC) countries constitute a strategically important source market for international tourism due to their high per capita income levels, strong outbound travel volumes, and substantial spending potential. Although Türkiye enjoys important advantages in attracting GCC visitors—such as cultural proximity, geographical accessibility, halal food and beverage infrastructure, climatic diversity, and shopping opportunities—the spatial distribution of this demand within the country remains uneven. While destinations such as Istanbul, Bursa, Yalova, and, during certain periods, Trabzon have come to the fore, Bolu has benefited only to a limited extent from this market despite its natural, climatic, and locational advantages. This study aims to evaluate Bolu's position within the GCC source market through the perspective of destination–market fit. The study was designed as an exploratory qualitative case study, drawing upon national and international reports, official

ISBN: 978-625-6997-99-8

tourism statistics, local planning documents, semi-structured interviews with sector representatives, and institutional field knowledge. The findings indicate that Bolu demonstrates a strong fit with certain expectations of the GCC market, particularly in terms of its cool summer climate, lake and forest ecosystems, protected areas, and nature-based products suitable for short stays. However, the absence of direct air access, lack of railway connectivity, limited multilingual service infrastructure, weak market-specific product packaging, and low visibility reduce the province's competitiveness. The study concludes that, rather than being positioned as an independent mass-market primary destination for the GCC market, Bolu should more realistically be framed as a complementary destination integrated into the Istanbul and Marmara travel axis, characterised by nature-based attractions, family-oriented experiences, and suitability for short stays. In this context, product development, high-quality accommodation, transfer systems, Arabic- and English-language information provision, Muslim-friendly service standards, health tourism, and MICE integration are proposed as key policy areas.
Keywords: Bolu, GCC, Gulf Cooperation Council, destination–market fit, destination development, Arab tourism

1. GIRIŞ

Küresel turizmde bazı kaynak pazarlar yalnızca gönderdikleri ziyaretçi sayısıyla değil, aynı zamanda harcama düzeyi, seyahat sıklığı, konaklama standardı beklentisi ve mevsimsel hareketliliğiyle de öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri (KİK), yüksek gelir düzeyleri ve güçlü yurt dışına yönelik turizm hacimleri nedeniyle uluslararası turizm literatüründe özel bir öneme sahiptir. KİK İstatistik Merkezi ve World Bank verileri, KİK ekonomilerinin yüksek gelir yapısını ve bölgenin artan uluslararası seyahat eğilimini doğrulamaktadır.

Türkiye, KİK kaynaklı turizm talebi bakımından kültürel yakınlık, inanç temelli ortaklıklar, kısa uçuş mesafeleri, helal yiyecek-içecek sunumu ve iklimsel çeşitlilik gibi karşılaştırmalı üstünlüklere sahiptir (BAKA, 2013). Bununla birlikte, Türkiye'nin bu pazardan elde ettiği talep ülke geneline dengeli biçimde yayılmamakta; İstanbul başta olmak üzere sınırlı sayıda destinasyonda yoğunlaşmaktadır.

Bolu; İstanbul ve Ankara arasında yer alan konumu, serin yaz iklimi, zengin orman ve göl ekosistemleri, korunan alanları, termal kaynakları ve doğa temelli turizm çeşitliliğiyle dikkat çekmektedir. Buna karşın ilin KİK pazarına dönük görünürlüğünün düşük olduğu, ürün paketlemesinin zayıf kaldığı ve hedef pazara özgü hizmet altyapısının yeterince gelişmediği değerlendirilmektedir. Bu nedenle çalışmanın temel problemi, Bolu'nun mevcut turizm kaynaklarının KİK pazarının beklentileriyle ne ölçüde örtüştüğü ve bu örtüşmenin hangi yapısal sınırlılıklar nedeniyle zayıfladığı sorusunda düğümlenmektedir.

Çalışma üç soruya odaklanmaktadır: (i) Bolu'nun hangi destinasyon özellikleri KİK pazarının beklentileriyle uyumludur? (ii) Hangi yapısal ve hizmet temelli eksiklikler bu uyumu zayıflatmaktadır? (iii) Bolu, Türkiye'nin genel KİK turizm coğrafyası içinde nasıl bir stratejik konumlandırmaya ihtiyaç duymaktadır? Bu çerçevede çalışma, ikincil destinasyonların yüksek değerli dış pazarlarla ilişkisini hedef pazar uyumu perspektifinden ele alan analitik bir değerlendirme sunmaktadır.

ISBN: 978-625-6997-99-8

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LITERATÜR

2.1. KİK Ülkeleri Stratejik Bir Kaynak Pazar Olarak

Arap Dünyası, nüfusunun çoğunluğunu Arapların ve Müslümanların oluşturduğu; batıda Atlantik Okyanusu'ndan doğuda Umman Denizi'ne kadar uzanan yaklaşık 14 milyon km²'lik Fas'tan Yemen'e kadar geniş bir coğrafyayı ve Arapça konuşulan ülkeleri ifade etmektedir. Arap Dünyası, bugün 1972 yılında kurulmuş Arap Devletleri Ligi (LAS -League of Arab States) çatısı altında yer alan 22 üye ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkeler; Cezayir, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cibuti, Filistin, Fas, Irak, Katar, Komor, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Moritanya, Umman, Somali, Sudan, Suudi Arabistan, Suriye, Tunus, Ürdün, Yemen'dir. 2024 yılı itibariyle yaklaşık 500 milyonluk toplam nüfusuyla Arap Dünyası'nda, 116.538.258 kişi ile Mısır en kalabalık ülke konumunda iken, 866.628 kişi ile Komorlar nüfusu en düşük ülke durumundadır (GCC-Stat, 2025). Arap Dünyası, coğrafi dağılımına göre genellikle Basra Körfezi çevresinde konumlanan Arap ülkeleri, Afrika'daki Arap ülkeleri ve Batı Asya/Ortadoğu'daki Arap ülkeleri olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadır. Asya kıtasında yer alan Basra Körfezi çevresinde konumlanan altı Arap ülkesi, 1981 yılında siyasal ve ekonomik bir iş birliği örgütü olan Körfez İşbirliği Konseyi (KİK; GCC – Gulf Cooperation Council) çatısı altında toplanmıştır. Bu altı ülkenin coğrafi yakınlığı, benzer siyasal yapıları, İslam inancı temelli ortak değerleri ve paylaşılan hedefleri, KİK'in kurulmasını ve güçlenmesini desteklemiştir. KİK'in amacı; üye ülkeler arasında iş birliğini ve bütünleşmeyi artırmak, bölgenin güvenlik ve istikrarını güçlendirmek ve ekonomi, kültür, turizm, sosyal kalkınma gibi alanlarda ortak hareket etmektir. KİK ülkeleri 2024 yılı itibarıyla Dünya Bankası verilerine göre toplamda yaklaşık 3,7 trilyon ABD doları düzeyindeki toplam Ekonomik büyüklüğe (GSYH) ulaşmıştır. Tarihsel olarak büyük petrol/doğalgaz rezervlerinin etkisiyle büyüyen bu ekonomiler, günümüzde teknoloji, turizm ve finans gibi petrol dışı sektörlere yönelerek çeşitlenmektedir.

KİK üyesi ülkeler şöyledir (GCC Visa, 2026):

- **Bahreyn Krallığı:** KİK ülkeleri içinde en küçük olanıdır ve ada devleti niteliği taşımaktadır. Ülke, Bahreyn Adası çevresinde yoğunlaşan 50 doğal ada ve 33 yapay adadan oluşmaktadır. Ülke, KİK bölgesinde önemli bir finans merkezi olarak öne çıkmakta ve KİK içindeki ülkelere göre daha liberal bir toplum yapısında olduğu kabul edilmektedir.
- **Suudi Arabistan Krallığı:** KİK bölgesinin yüzölçümü ve nüfus bakımından en büyük ülkesi konumunda bulunmaktadır. İslam'ın doğduğu topraklar olması nedeniyle özel bir önemi olup ve İslam'ın en kutsal iki kenti olan Mekke ve Medine'ye ev sahipliği yapmaktadır. Suudi Arabistan aynı zamanda bölgesel siyasette merkezî bir rol üstlenmektedir.
- **Kuveyt Devleti:** Basra Körfezi'nin kuzeybatı köşesinde yer alan, küçük ancak yüksek gelirli bir ülke olarak tanımlanmaktadır. Kültürü, İslami ve Bedevî geleneklerle biçimlenmektedir. KİK bölgesinde edebiyat, sanat ve medya alanlarındaki etkisiyle tanınmaktadır.
- **Umman Sultanlığı:** Basra Körfezi'ndeki bazı komşularına göre daha sınırlı petrol rezervleri olduğu için turizm, tarım ve balıkçılığa odaklanan çeşitlendirilmiş bir ekonomik yapısı vardır. Dağlık peyzajları, çölleri, kıyı şeritleri ve geleneksel kültürü korumadaki güçlü yaklaşımıyla bilinmektedir.
- **Katar Devleti:** Büyük ölçüde petrol ve doğal gaz rezervleri sayesinde dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer almaktadır. Katar, 2022 FIFA Dünya Kupası'na ev sahipliği yapmasıyla uluslararası ölçekte daha da görünür hâle gelmiştir.
- **Birleşik Arap Emirlikleri (BAE):** Her biri kendi monarşik yapısında olan Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Ajman, Umm al-Quwain, Ras al-Khaimah ve Fujairah adlı yedi

ISBN: 978-625-6997-99-8

emirlikten oluşmaktadır: BAE aynı zamanda önemli bir finans merkezi olarak konumlanmakta; petrol dışı alanlarda ekonomisini çeşitlendirmek amacıyla havacılık, gayrimenkul ve teknoloji gibi sektörlere yoğun yatırım yapmaktadır. Ülke, bölgenin köklü bir turizm destinasyonu olarak kabul edilmekte ve KİK ülkeleri arasında en yüksek uluslararası turizm hareketini çekmektedir.

KİK ülkeleri, yüksek kişi başına gelir düzeyleri, güçlü dış seyahat kapasitesi ve aile temelli tüketim kalıpları sayesinde dünya turizm pazarında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu pazarın temel özellikleri arasında yüksek harcama potansiyeli, yaz aylarında serin iklimli destinasyonlara yönelme eğilimi, aile mahremiyetine ve konfora önem verme, alışveriş ve sağlıkla ilişkili tüketim örüntüleri ile kısa ve orta süreli seyahatlere açıklık sayılabilir.

Petrol ve doğal gaz gelirleriyle güçlenen ekonomik yapı, KİK ülkelerinde turizmi hem ekonomik çeşitlenmenin bir aracı hem de toplumsal yaşamın bir uzantısı hâline getirmiştir. Bölgesel ve küresel gelişmeler, özellikle 11 Eylül sonrası güvenlik hassasiyetleri ve Arap Baharı sonrası destinasyon yeniden yönelimleri, Körfez kaynaklı turistlerin tercih desenlerini etkilemiştir.

Tablo 1. KİK ülkelerinin seçilmiş temel makroekonomik göstergeleri

Ülke	Nüfus	GSYH (Milyon ABD Doları)	Kişi Başına Düşen GSYH (Cari ABD Doları)	Reel GSYH Büyüme Oranı (%)
Suudi Arabistan	35,300,280	1.239.804,53	35,121.7	2.0
BAE	10,986,400	552.324,85	50,273.5	4.0
Katar	2,857,822	219.162,64	76,688.7	2.4
Kuveyt	4,897,263	160.227,27	32,717.7	-2.6
Umman	5,281,538	107.137,20	20,285.2	1.6
Bahreyn	1,588,670	47.109,73	29,653.6	2.6
KİK	60,911,973	2.325.766,22	38,182.4	2.19

Kaynak: World Bank veri tabanı esas alınarak yazar tarafından derlenmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, KİK toplam nüfusu 60.911.973 olup topluluk düzeyindeki ağırlıklı ortalama nüfus büyüme oranı %3,99'dur. Bu oran, bölgenin genel olarak yüksek sayılabilecek bir demografik büyüme eğilimine sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle Katar, BAE, Suudi Arabistan ve Umman'daki yüksek artış oranları, iş gücü hareketliliği, göç, kentleşme ve ekonomik genişleme gibi öğelerle ilişkili bir nüfus yapısını göstermektedir (Chattha, ve diğerleri). Buna karşılık Bahreyn ve Kuveyt'te daha sınırlı artış oranları, demografik büyümenin daha dengeli veya yavaş seyrettiğini düşündürmektedir. GSYH bakımından Suudi Arabistan ilk sırada yer alırken, nüfus etkisine bağlı olarak kişi başına gelirde Katar öne çıkmaktadır. Katar'ın kişi başına gelir bakımından küresel sıralamada da üst sıralarda olduğu görülmektedir. GSYH ve kişi başına GSYH dağılımı incelendiğinde, KİK ülkeleri grubunu oluşturan altı ülkenin genel olarak üst sıralarda bulunduğu görülmektedir. Bahreyn ve Umman, toplam ekonomik büyüklük açısından görece daha küçük ekonomilere sahip olmalarına karşın, kişi başına gelir bakımından yüksek ülkeler arasında yer almaktadır. Reel GSYH büyüme oranları incelendiğinde ise en yüksek büyümenin %4,0 ile Birleşik Arap Emirlikleri'nde gerçekleştiği, Kuveyt'in ise %-2,6 ile negatif büyüme sergilediği görülmektedir. Bu tablo, KİK ülkelerinin hem ekonomik büyüklük hem de kişi başına gelir düzeyi açısından güçlü bir görünüm sunduğunu, ancak büyüme performanslarının ülkelere göre farklılaştığını göstermektedir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

KİK ülkeleri, 1970'li yıllarda ve öncesinde tamamlanan bağımsızlaşma süreçlerinin ardından petrol ve doğal gaz gelirleri sayesinde hızla yüksek gelirli ekonomilere dönüşmüş; bu ekonomik birikim büyük ölçüde kamu harcamaları, altyapı yatırımları ve refah politikaları aracılığıyla toplumsal yapıya yansıtılmıştır. Bununla birlikte, bölge bütünüyle krizlerden uzak kalmamıştır. Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgali, ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon müdahalesiyle sona ermiş ve Kuveyt kısa sürede toparlanma sürecine girmiştir. Daha sonraki dönemde Arap Baharı'nın 2011 yılında bölgeye yansımaları özellikle Bahreyn'de belirginleşmiş; toplumsal ve siyasal talepler çerçevesinde gelişen protestolar, KİK'in güvenlik boyutunu da öne çıkaran bir sınama alanı oluşturmuştur. Buna karşılık, diğer Körfez monarşileri artan kamu harcamaları, sosyal destek mekanizmaları ve güvenlik politikalarıyla bu süreci görece daha sınırlı sarsıntılarla atlatmıştır. Bu çerçevede, KİK ülkelerinde genel istikrarın büyük ölçüde korunduğu görülmekle birlikte, bölgesel jeopolitik gerilimler, mezhepsel hassasiyetler, toplumsal talepler, İran–Körfez rekabeti ve İsrail bağlantılı gelişmelerin bölgesel güvenlik dengeleri üzerinde süreklilik gösteren bir baskı yarattığı söylenebilir (Chattha, ve diğerleri, 2025; Taylor, 2013; Rahman, 2021; BAKA, 2013; britannica.com, 2026). Bununla birlikte Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Umman gibi ülkelerde petrol gelirlerinin toplam gelir içindeki payı diğer KİK ülkelerine kıyasla daha düşüktür (Chattha, ve diğerleri, 2025). Bu nedenle söz konusu ülkeler ekonomik çeşitlendirme politikalarına yönelmiş; turizm sektörü de alternatif ve önemli bir gelir kaynağı olarak öne çıkmıştır.

2.2. Turizmde Hedef Pazar Uyumu Yaklaşımı

Turizmde destinasyon başarısı, yalnızca çekiciliklerin varlığıyla değil, bu çekiciliklerin seçilen hedef pazarların beklenti ve tercihleriyle ne ölçüde örtüştüğüyle belirlenmektedir. Bu bağlamda rekabetçilik, sadece kaynaklara sahip olmakla değil, destinasyonun hedef turist pazarlarında etkili biçimde konumlanabilmesi ve uygun pazar segmentlerine güçlü bir değer önerisi sunabilmesiyle ilişkilidir (Crouch, 2007; Shi et al., 2018; World Bank Group, 2023).

Bu çalışmada hedef pazar uyumu; iklim uyumu, ürün uyumu, erişilebilirlik uyumu, hizmet ve kültürel uygunluk, konaklama kapasitesi, rota entegrasyonu ve görünürlük boyutları üzerinden ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, Bolu'nun genel turizm potansiyeli yerine KİK pazarına dönük özgül uyum alanlarını ve sınırlılıklarını görünür kılmaktadır.

2.3. KİK ülkelerinde Turizm ve uluslararası turizme katılım eğilimleri

KİK ülkelerinde turizmin kurumsal bir sektör olarak gelişimi, esasen 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivme kazanmıştır. Uluslararası turizmin büyümesi, genel olarak ekonomik çeşitlendirme stratejileri ve petrol sonrası ekonomilerin yeniden yapılandırılması hedefleriyle paralel ilerlemiştir. Bu bağlamda KİK ülkelerinin birer turizm destinasyonu olarak öne çıkışı; altyapı yatırımları ve ulaşım olanaklarının geliştirilmesinin yanı sıra iddialı kentsel gelişim projeleri, simgesel mimari yapılar, lüks konaklama tesisleri, alışveriş merkezleri, eğlence kompleksleri ile el değmemiş plajlar, çöl kumulları ve dağlık alanlar gibi doğal çekiciliklerle yakından ilişkilidir (Zaidan & Abulibdeh, 2021; Koechling, ve diğerleri, 2024). Ayrıca paylaştıkları İslami ve Arap kültürel miras sayesinde tarihsel mekânlar, geleneksel pazarlar ve mimari harikalar küresel turizmin odak noktası hâline gelmiştir (Mansfeld & Winckler, 2008).

KİK turizminde kırılma noktası, 2004 Bahreyn Formula 1 ve 2006 Doha Asya Oyunları gibi uluslararası mega etkinliklerle ortaya çıkmıştır. İzleyen dönemde 2020 Dubai Expo ve 2022 FIFA Dünya Kupası gibi organizasyonlar, bölgenin küresel turizmdeki görünürlüğünü artırmıştır. Ayrıca, e-vize, bazı uluslar için vizesiz giriş ve kapıda vize gibi uygulamalar da turist sayısının artmasına katkıda bulunmuştur. Konferanslar, fuarlar ve kurumsal etkinlikler,

ISBN: 978-625-6997-99-8

son teknolojiyle donatılmış tesislerde gerçekleştirilmektedir; bu durum da bölgeyi küresel toplantı endüstrisinde önemli bir aktör hâline getirmektedir (Koechling, ve diğerleri, 2024; Hossain, Ahmad, Nishat Faisal, Aleem, & Bin Sabir, 2026).

KİK ülkeleri, çeşitlendirilmiş turizm arzı sayesinde deniz-kıyı, macera, kültür, din ve kruvaziyer turizmi gibi farklı turizm türlerinde öne çıkmaktadır. Bu çerçevede Umman deniz ve kıyı turizmiyle, BAE ve Suudi Arabistan ise macera ve spor turizmiyle dikkat çekmektedir. Kültür turizmi alanında özellikle BAE ve Suudi Arabistan'ın kültürel miras, sanat ve müzecilik yatırımları belirleyici olurken, Suudi Arabistan aynı zamanda Mekke ve Medine merkezli dinî turizm bakımından bölgenin en güçlü çekim merkezini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra BAE ve Suudi Arabistan'ın kruvaziyer turizmine yönelik vize ve liman uygulamaları, bölge içi turizm iş birliğini desteklemektedir (Gulf Research Center, 2024). Genel olarak değerlendirildiğinde, KİK'te turizmin gelişimi; altyapı yatırımları, destinasyon çeşitliliği, uluslararası etkinlikler ve ekonomik çeşitlendirme politikalarıyla yakından ilişkili bir görünüm sergilemektedir.

Körfez İşbirliği Konseyi İstatistik Merkezi'nin (GCC-Stat; Statistical Centre for the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf) *KİK Ülkelerinde Seyahat ve Turizm Raporu 2024*'üne göre, KİK ülkelerinin uluslararası turizm gelirleri 2024 yılında 120,2 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Bu değer, 2019 yılına göre %39,6, 2023 yılına göre ise %8,9 artışa karşılık gelmektedir. Bölgeye gelen uluslararası turist sayısı 2024 yılında 72,2 milyona ulaşmıştır. Bu sayı 2019 yılına göre %51,5, 2023 yılına göre %6,1 artış anlamına gelmekte ve KİK'in küresel turizmden aldığı payı %5,2 seviyesine taşımaktadır. Kaynak pazarlara göre, gelen turistlerin %18,8'i Orta Doğu kökenlidir; bunu %14,6 ile Avrupa ve %14,5 ile Asya-Pasifik izlemektedir. Veriler; KİK ülkelerinde turizm sektörünün büyümesinin sürdüğünü, uluslararası turist sayıları ve turizm gelirlerinde belirgin artışlar olduğunu göstermektedir.

KİK ülkelerinin turizm sektörünü stratejik bir alan olarak geliştirmesi, hem gelen (inbound) hem de giden (outbound) turizm hareketlerinde yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir. Turizm endüstrisinde Arap Turist, özellikle petrol gelirleriyle hızla zenginleşen KİK ülkeleri vatandaşları ile üst gelir grubunda yer alan ve görece yüksek harcama düzeyi sergileyen turist profilini öne çıkmaktadır. Söz konusu ülkelerin coğrafi ve iklim koşulları nedeniyle turizm kaynaklarının benzer olduğu; buna karşılık artan refahın da etkisiyle KİK-içindeki destinasyonlar dışında yeni destinasyonlar görme isteğinin yükseldiği değerlendirilebilir.

Yeni milenyumda KİK ülkelerinde turizm eğilimlerini belirgin biçimde etkileyen iki önemli gelişmeden söz edilebilir. İlki, 2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırıları, küresel turizm sektöründe genel bir daralmaya yol açmış; başta ABD olmak üzere bazı ülkelerde uygulamaya konan güvenlik politikaları ve toplumsal algı, özellikle Arap-İslam ülkeleri vatandaşlarının seyahat deneyimini zorlaştırmıştır. İkincisi ise Arap Baharı sürecinin bölgenin önemli bir kısmında yarattığı siyasal istikrarsızlık ve güvenlik algısındaki zayıflamadır. Alternatif destinasyon arayışlarının güçlenmesiyle yeni turizm eğilimleri ve rotalar ortaya çıkmıştır. Bu eğilimlerden biri KİK-içi (intra-regional) turizmin artması olmuştur (DOKA, 2015). KİK-içi (intra-regional) seyahatler, toplam uluslararası turistlerin %41,3'ünü oluşturmuştur. 2019–2024 döneminde bunun yıllık ortalama büyüme oranını %51,2 olarak verirken, artışı daha yüksek hareketlilik ve ortak etkinliklere bağlamaktadır (GCC-Stat, 2025).

ISBN: 978-625-6997-99-8

Tablo 2. KİK Ülkelerinde KİK-İçi Turist Sayısı

Ülke	KİK-içi turist sayısı (milyon)	Nüfus	KİK-içi turist / nüfus oranı
Bahreyn	6,4	1.588.670	4,03
BAE	11,8	10.986.400	1,07
Katar	2,1	2.857.822	0,73
Umman	1,5	4.897.263	0,31
Suudi Arabistan	8,0	35.300.280	0,23
Kuveyt	0,02	5.281.538	0,00
KİK	**29,8**	**60.911.973**	**0,49**

Kaynak: İlgili KİK turizm ve nüfus verileri esas alınarak yazar tarafından derlenmiştir.

KİK ülkelerinde nüfusa göre ağırlıklandırılmış KİK-içi turizm göstergeleri, bölge içi turist hareketliliğinin ülkeler arasında belirgin farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Mutlak turist sayısında BAE ve Suudi Arabistan öne çıkmakla birlikte, nüfusa oranlandığında en yüksek değer 4,03 ile Bahreyn'de görülmektedir. BAE'nin 1,07'lik oranı da ülkenin nüfusunu aşan düzeyde KİK-içi turist çektiğini göstermektedir. Katar orta düzeyde bir performans sergilerken, Umman ve Suudi Arabistan daha düşük yoğunlukta kalmaktadır. Kuveyt'in son derece düşük oranı ise bölge içi turizm dolaşımındaki sınırlı konumuna işaret etmektedir. Bu sonuçlar, KİK içinde turizm hareketliliğinin varlığını teyit etmekle birlikte, bölgesel çekim gücünün özellikle Bahreyn ve BAE'de yoğunlaştığını göstermektedir

Petrol ve doğal gaz kaynaklarının sağladığı ekonomik refah, kişi başına gelir düzeylerini yükseltmiş; bu durum KİK ülkeleri vatandaşlarının yurt dışı seyahat eğilimlerini ve seyahat harcamalarını artırmıştır. Nitekim KİK ülkeleri, Ortadoğu'dan kaynaklanan dış turizm hareketinde başat kaynak pazar konumundadır; toplam nüfus içindeki payları görece düşük olmasına karşın, bölgedeki dış turizm hacmi ve harcama düzeyine katkıları yüksektir. KİK kaynaklı turistlerin seyahat motivasyonlarının; doğal güzellikleri ve ılıman iklim koşullarını deneyimleme, helal yiyecek-içecek ve konaklama seçeneklerinden yararlanma, alternatif turistik etkinliklere katılma, ekoturizm faaliyetlerine yönelme, dinsel gerekçelerle seyahat etme ve alışveriş yapma gibi faktörlerle biçimlendiği anlaşılmaktadır. Arap ülkeleri genelinde, özelde ise KİK kaynaklı turistlerin profili; gelir düzeyi, dünya görüşü, eğitim düzeyi ve yaşam tarzı gibi çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklılaşmakta, hatta aynı ülke vatandaşları arasında bile belirgin tercih farklılıkları ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte, bu çeşitliliğe karşın, genel eğilimler çerçevesinde KİK kaynaklı turist profilinin temel özellikleri ana hatlarıyla aşağıda gibi sunulabilir (UNWTO and ETC, 2018; Arifin & Hasim, 2009; Salman & Hasim, 2012);

- Kişi başına yüksek harcama potansiyeli,
- 18–54 yaş grubunda yoğunlaşmaktadır.
- Çok kuşaklı Aile odaklı seyahat eğilimi göstermektedir.
- Çok destinasyonlu seyahatleri tercih etmektedir.
- Nitelikli konaklama, yeme-içme ve eğlencede yüksek harcama eğilimine sahiptir.
- Seyahatlerini ağırlıklı olarak Temmuz–Eylül döneminde gerçekleştirmektedir.
- Ortalama kalış süresi 7 gündür.
- KİK ülkelerine kıyasla daha serin iklimi, kültürel ve tarihî çekicilikleri olan destinasyonlara yönelmekte
- Şehir ve deniz-kıyı tatillerini tercih etmektedir.
- Kaliteli hizmet ve sakinlik arayışları,

ISBN: 978-625-6997-99-8

- Kalabalık seyahat ettiklerinden büyük konaklama yerlerini (konut, otel vb.) tercih etmeleri şeklinde özetlenebilir.

KİK'ten Avrupa'ya yönelik uzun mesafeli seyahatler ağırlıklı olarak bölge vatandaşları tarafından gerçekleştirilmekte, ancak bölgede yaşayan vatandaş olmayanlar özelikle ekspatlar da bu harekete katılmaktadır. KİK vatandaşları arasında yürütülen birincil araştırmalar, Avrupa'ya yönelik tatil tercihinde öne çıkan beş temel unsurun şunlar olduğunu ortaya koymaktadır: (1) doğal güzellikler ve peyzaj çeşitliliği, (2) KİK'teki yüksek sıcaklıklara kıyasla elverişli ve serin iklim, (3) kültürel ve tarihî çekiciliklerin çeşitliliği, (4) farklı tatil deneyimleri ve etkinlikleri ve (5) erişim kolaylığı. Schengen vizesiyle çok ülkeyi tek seyahatte gezebilme ve yüksek kaliteli/lüks ürün alışverişi de önemli motivasyonlar arasındadır. Avrupa'yı henüz ziyaret etmemiş olanlar açısından, Avrupa'da tatil yapmanın önündeki başlıca beş engel; (1) seyahat etme fırsatının bulunmaması, (2) tatilin yüksek maliyeti, (3) önceden planlama gerekliliği, (4) helal gıda temininin yetersiz olduğuna ilişkin algı ve (5) vize alma güçlüğüdür. Ortalama konaklama süresinin yüksekliği nedeniyle, KİK'in Avrupa turizmine katkısı geceleme sayısı bakımından çok daha belirgin hâle gelmektedir. Ayrıca, daha ılımlı bir büyüme beklense de KİK'in 2015–2020 döneminde Avrupa'da ziyaret ve geceleme artışına en fazla katkı sağlayan ilk on pazar arasında kalacağı öngörülmüştür (UNWTO and ETC, 2018).

KİK kaynaklı seyahat talebinde geleneksel seyahat acenteleri hâlen önemli bir rol oynamakta olup, yolcuların yaklaşık yarısı rezervasyonlarını bu kanal üzerinden yapmaktadır. Ancak son yıllarda doğrudan çevrim içi rezervasyonların artış eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır (UNWTO and ETC, 2018).

Arap Baharı sonrasında Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında ortaya çıkan siyasal istikrarsızlık, güvenlik kaygıları ve bölgesel kırılganlıklar, uluslararası turizm talebinin destinasyon tercihlerinde güvenlik, istikrar ve hizmet uyumluluğu gibi unsurları daha belirgin hâle getirmiştir. Bu bağlamda, Müslüman ziyaretçilerin beklenti ve ihtiyaçlarına daha uygun hizmet sunabilen, aynı zamanda görece daha güvenli ve erişilebilir olarak algılanan destinasyonlar öne çıkmıştır. Türkiye bu süreçte hem coğrafi yakınlığı hem de kültürel uyumluluğu sayesinde dikkat çekerken, Malezya ve Endonezya da Müslüman dostu turizm arzı, helal hizmet altyapısı ve hedef pazara uygun konaklama olanakları bakımından öne çıkan ülkeler arasında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, Arap Baharı sonrası dönemde turizm akımlarının yalnızca fiyat ve çekicilik unsurlarıyla değil, aynı zamanda güvenlik algısı, siyasal istikrar ve İslami hassasiyetlere uygun hizmet sunumu gibi faktörlerle de yeniden şekillendiği söylenebilir (COMCEC Coordination Office, 2017). Bu bağlamda, KİK ülkelerinde yaşayan ve yüksek gelir düzeyindeki turistlerin ilgisinin, köklü bir turizm deneyimi ve gelişmiş altyapısı olan Türkiye'ye yönlendirilmesi; turizm gelirlerinin artırılması açısından kritik önem taşımaktadır.

2.4. Türkiye'de KİK Kaynaklı Turizm Talebi

Türkiye, Arap Dünyası ile olan kültürel, tarihî ve coğrafi yakınlığının yanı sıra turizm potansiyeli, dinamik ekonomik yapısı, kentli nüfusun ağırlığı ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaygınlığı sayesinde; bölgede yer alan diğer ülkelere ve özellikle turizm açısından ziyaretçi çeken rakip destinasyonlara kıyasla daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Buna karşın, söz konusu ülkelerden Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı son yıllarda artma eğiliminde olsa da, pazarın büyüklüğü ve Türkiye'nin avantajları dikkate alındığında bu artışın yeterli düzeye ulaşmadığı ve Türkiye'nin mevcut potansiyelinin altında kaldığı gözlemlenmektedir (Mengü, 2012).

ISBN: 978-625-6997-99-8

KİK ülkelerinden Türkiye'ye yönelimde etkili olan başlıca faktörler şu şekilde sıralanabilir (BAKA, 2013):

- Türkiye ile KİK ülkeleri arasındaki ekonomik ve politik ilişkilerin gelişmesi,
- Kadınların geleneksel giysileriyle kamusal alanda daha rahat hareket edebilmeleri,
- Türk dizilerinin Arap medyasında yaygın biçimde izlenmesi ve bu yapımlarda öne çıkan mekânları yerinde görme isteği,
- İnanç temelli yakınlık ve kültürel ortaklıklar,
- Türkiye'nin helal yiyecek-içecek sunumu bakımından güçlü bir mutfak çeşitliliği sunması,
- Özellikle İstanbul ve çevresinin yaz döneminde elverişli iklim koşulları ile alışveriş olanakları sağlaması,
- Konaklama ve ulaşım maliyetlerinin görece uygun düzeyde seyretmesi,
- Türkiye'nin KİK Bölgesi'ne yaklaşık 3,5 saatlik uçuş mesafesinde bulunması,
- Vize işlemlerinde sağlanan kolaylıklar ve havalimanında vize uygulamalarının etkisi,
- Türkiye'nin iklimi, coğrafyası, tarihi birikimi, doğal çekicilikleri ve alışveriş merkezleriyle çok yönlü bir destinasyon niteliği taşıması.

Tablo 3. Türkiye'de KİK Turizmi

Yıl	Bahreyn	B.A.E.	Katar	Kuveyt	Suudi Arabistan	Umman	KİK Toplam
2015	32.476	51.600	35.832	174.486	450.674	18.787	763.855
2016	41.505	38.315	32.681	179.938	530.410	13.891	836.740
2017	59.442	49.360	48.764	255.644	651.170	25.234	1.089.614
2018	77.075	43.292	96.327	298.620	747.233	53.230	1.315.777
2019	90.299	37.500	108.496	374.191	564.816	88.378	1.263.680
2020	17.852	3.772	31.956	120.221	67.490	14.294	255.585
2021	62.730	52.587	83.831	246.249	10.083	61.058	516.538
2022	98.147	146.438	92.439	480.123	497.914	130.160	1.445.221
2023	64.771	120.819	70.090	363.070	820.683	95.895	1.535.328
2024	64.472	99.992	57.813	264.440	869.453	86.661	1.442.831

Kaynak: Aşağıdaki seri, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü'nün Yıllık Bültenler sayfasında yer alan 2024 Yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri dosyasındaki "C- Ülkemize Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Milliyetlerine Göre Dağılımı (2009–2024)" verilerinde yazarca derlenmiştir

2024 yılsonu verileri dikkate alındığında, KİK ülkelerinden Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısının toplam yabancı ziyaretçiler içindeki payı görece sınırlı kalmakla birlikte, 2023 yılında 1,5 milyonun üzerine çıktığı görülmektedir.

Körfez Araplarının Türkiye'de en çok ziyaret ettiği destinasyonun İstanbul olduğu; bunda hava ulaşımı olanakları, turistik çekicilik, İstanbul temalı dizilerin etkisi ve kentin ülkenin en gelişmiş merkezi olması gibi faktörlerin belirleyici olduğu değerlendirilmektedir. Düzenli ve sistematik veriler sınırlı olmakla birlikte, Suudi Arap pazarında İstanbul dışında Yalova, Bursa, Bolu, Trabzon, Hatay, Mersin ve Antalya'nın öne çıkan destinasyonlar arasında yer aldığı; özellikle termal destinasyonların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Daha modern tüketim eğilimleri gösteren ve gelir düzeyi yüksek olan ziyaretçiler arasında Antalya ve genel olarak Akdeniz Bölgesi'ne yönelik talep daha belirgin hâle gelirken, gençler ile görece daha düşük gelir grubundan olan bazı ziyaretçilerin Hatay–İskenderun–Mersin–Adana hattında tatil

ISBN: 978-625-6997-99-8

yapmayı tercih ettiği gözlenmektedir. Bu nedenle, Arabistan'dan Türkiye'ye yönelen tur programlarının büyük ölçüde Marmara Bölgesi, Karadeniz Bölgesi ve kısmen Antalya ekseninde biçimlendiği söylenebilir. (BAKA, 2013; DOKA, 2015). Bu mekânsal yoğunlaşma, KİK turistlerinin yalnızca büyükşehir, alışveriş ve lüks tüketim odaklı destinasyonlara değil; aynı zamanda serin iklimli, doğa temelli ve aile konforuna uygun destinasyonlara da yöneldiğini göstermektedir. Bu çerçevede Bolu, İstanbul ve Ankara arasındaki stratejik konumu, orman ve göl peyzajları, korunan alanları ve doğa temelli ürün çeşitliliğiyle benzer bir çekim potansiyeline sahip olmakla birlikte, uluslararası görünürlük, hedef pazara özgü paketleme ve erişim organizasyonu bakımından rakip destinasyonların gerisinde kalmaktadır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Çalışma Alanı Bir Turizm Destinasyonu Olarak Bolu

3.1.1. Bolu'nun Coğrafi Konum ve ulaşım olanakları

Bolu, Türkiye'nin kuzeyinde Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz Bölümü'nde, küçük bir kısmı Marmara sınırlarına giren, Türkiye yüzölçümünün %1,06'sını kaplayan 8.323 km²'lik bir ildir.

Şekil 1. Bolu Haritası ve Bolu'nun Türkiye'deki Konumu
Kaynak: T. C. Bolu Valiliği, 2024

Bolu ili; doğuda Çankırı, batıda Sakarya ve Düzce, kuzeyde Zonguldak, kuzeydoğuda Karabük, güneyde Ankara, güneybatıda ise Bilecik ve Eskişehir illeriyle çevrilidir. İl merkezi esas alındığında, doğuda Dörtdivan, Yeniçağa ve Gerede; kuzeydoğuda Mengen; güneyde Seben ve Kıbrıscık; güneybatıda ise Göynük ve Mudurnu ilçeleri bulunmaktadır.

Bolu, kara ile çevrili (landlocked) bir kenttir; yani denize kıyısı yoktur. Türkiye'nin en önemli ulaşım akslarından D-100 Karayolu ve TEM Otoyolu üzerinde yer almaktadır. Bolu'ya en yakın liman, 115 km mesafedeki Karadeniz Ereğli Limanıdır. Zonguldak Limanı 159 km, Derince Limanı ise 170 km uzaklıktadır. Ankara Esenboğa Havalimanı Bolu'ya yaklaşık 200 km, İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı ise yaklaşık 230 km mesafededir. Bolu'daki tek havaalanı, 2. Komando Tugayı'na ait askerî hava alanıdır ancak özel durumlar dışında kullanım dışıdır. Ulaşım altyapısı açısından dikkat çeken bir diğer husus ise Bolu'nun demiryolu bağlantısının bulunmamasıdır. Karayolu ağında; 366 km devlet yolu, 269 km il yolu ve 114 km otoyol olmak üzere toplam karayolu altyapısı vardır. Bununla beraber, Türkiye'nin özellikle iç turizme kaynaklık eden Ankara ve İstanbul metropollerine yakınlığı ve Anadolu'yu Trakya'ya

ISBN: 978-625-6997-99-8

dolayısıyla Asya'yı Avrupa'ya bağlayan TEM otoyolu D100 karayolu ve İstanbul'u Karadeniz'e bağlayan hat üzerinde bulunması, diğer turizm bölgelerinden görece daha iyi ulaşım olanakları Bolu'ya turizm talebini ortaya çıkarmaktadır.

3.1.2. Bolu'Turizm Potansiyeli

Destinasyonların ana karakterini belirleyen turizm çekicilikleri, doğal ve kültürel olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Doğal çekicilikler; topografya, iklim, hidroloji, yaban hayatı, bitki örtüsü ve coğrafi konum gibi alansal özelliklerden oluşurken, kültürel çekicilikler tarihsel alanlar, arkeolojik kalıntılar, festivaller, fuarlar ve folklorik etkinlikler gibi yer ve etkinlik temelli değerleri kapsamaktadır (Weaver & Oppermann, 2000, s. 468). Bu çerçevede Bolu, doğal güzellikleri, korunan alanları ve eski uygarlıklardan miras kalan kültür varlıklarıyla önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Bir destinasyon olarak ele alındığında İl, kış turizmi, yayla turizmi sağlık turizmi, inanç turizmi, av turizmi, spor turizmi, gençlik turizmi, kültür turizmi ve etkinlik turizmi gibi birçok farklı turizm türüne uygun mikro destinasyonlarıyla öne çıkmaktadır. Ankara ve İstanbul metropollerine yakınlığı, ilin iç turizm açısından erişilebilirliğini artırmaktadır. Ayrıca Asya'yı Avrupa'ya (dolayısıyla Anadolu'yu Trakya'ya) bağlayan Trans-Avrupa Kuzey–Güney Otoyolu (TEM) ile İstanbul'u Karadeniz'e bağlayan ulaşım güzergâhı üzerinde yer alması, ili diğer destinasyonlara göre daha avantajlı bir konuma getirmiştir.

Doğal ve kültürel çekicilikler açısından oldukça zengin olan Batı Karadeniz ve özellikle Bolu, uzun zaman önce turizm endüstrisi ile tanınmış olmasına karşın turizm henüz gelişme aşamasındadır (Türker & Çetinkaya, 2009). Abant Gölü ve çevresi 1930'lu yılların sonlarında ulusal kamuoyunca sınırlı da olsa tanınmaya başlanmış, başlangıçta devlet eliyle İsviçre'deki göller gibi işlevsel bir turizm alanına dönüştürülmeye çalışılmıştır (Kara, 2023). Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyıları, 1940'lı ve 1950'li yılların ulaşım olanakları düşünüldüğünde İstanbul ve Ankara'ya oldukça uzak kaldığından, bu büyük kentlerde yaşayanların, turizm hareketleri henüz kitleselleşmeden daha çok yakın yer olarak gördükleri Doğu Marmara ve Batı Karadeniz'deki destinasyonlara yöneldikleri görülmektedir.

Türkiye'de Amasra ve Erdek ile birlikte iç turizmin başladığı ilk merkezlerden biri olan Akçakoca, Bolu'ya bağlı deniz kenarında bir ilçe konumundayken, yine Bolu'nun bir ilçesi olan Düzce'nin 1999 yılında il yapılmasıyla bu ile bağlanmıştır. Akçakoca, 1950'li yılların başlarında ise Ankara ve İstanbul'dan gelen ziyaretçilerin yoğun ilgisiyle kısa sürede popüler bir yazlık belde olmuştur (Okan, 1996). Ege ve Akdeniz kıyılarının mevsim koşulları açısından deniz turizmine daha elverişli olması, 1970'li yıllarda bu bölgelerin turizme açılması ve gerçekleştirilen ulaşım projeleri, Karadeniz Bölgesi'nin geri planda kalmasına neden olmuştur. Ayrıca hükümetlerin Ege ve Akdeniz bölgelerine yönelik teşvik politikaları, yeni turizm yatırımlarının yetersizliği ve mevcut turizm işletmelerinin profesyonelleşememesi, Batı Karadeniz kıyılarında ve dolayısıyla ilde turizmin gelişimini kısmen yavaşlatmıştır (Akbaba, 2012; Hoşcan, 2017). Hal böyleyken, 1988 yılında Tabiat Parkı olarak korumaya alınmış 2022 yılında Milli Park olmuş Abant Gölü çevresi ve 1965 yılında Milli Park olarak korumaya alınan Yedigöller çevresi, bitki zenginliği ve özellikle büyük bir açık hava rekreasyon potansiyelinden dolayı günübirlikçiler için gözde mesire olmuştur.

Bolu'nun kaplıca turizmine uygun jeotermal kaynaklarıyla da zengin potansiyeli vardır. İl genelinde yapılan araştırmalarla Merkez ilçede, Gerede, Mudurnu, Göynük ve Seben ilçelerinde farklı nitelikte jeotermal alanlar belirlenmiş, daha çok geleneksel kaplıca tesisleri yerine 2010'lu yılların başlarında Mudurnu ve Merkez ilçede modern termal tesis yatırımları

ISBN: 978-625-6997-99-8

yapılmıştır. Kartalkaya'da 1977 yılında başlatılan kış turizmi yatırımları, ilde turizmin gelişmesine katkıda bulunmuş ve aynı zamanda turizmin önemli ölçüde dört mevsime yayılmasını sağlamıştır. Bakanlar Kurulu kararıyla 1993 yılında Karacasu Beldesi'nde 30 hektarlık alan Karacasu Termal Turizm Merkezi olarak ilan edilmiştir. Ardından 1997 yılında, kent merkezinin güneyinde, Termal, Kış Sporları ve Doğa Turizmi amaçlı kullanım için Bolu Köroğlu Dağı Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak belirlenmiştir. Bu gelişim bölgesi, Karacasu Termal Turizm Merkezi'nden başlayarak Bolu Merkez-Seben–Kıbrısçık-Dörtdivan ilçe sınırları içinde kalan; Aladağ Göleti, Seben Taşlıyayla Göleti ve kamp alanlarını da kapsayan toplam 51.450 ha'lık bölgedir (Hoşcan, 2017).

Türkiye Turizm Stratejisi 2023'te Bolu; İpekyolu Turizm Koridoru'nda, Bolu-Çankırı-Kastamonu Kış Turizm Aksı'nda ve Türkiye'de ekoturizmin geliştirileceği bölgelerden biri olan Batı Karadeniz de yer bulmuştur.

İlde, hizmetler sektörü içinde en güçlü alanı turizm oluşturmaktadır. Bu durum, turizme yönelik artan ilgi ve yatırımların temelini oluşturmaktadır.

3.1.3. Turizm Sektörü Altyapısı

Turizmin, ülkenin geri kalanına göre ciddi oranda dört mevsime yayılmış olduğu Bolu'da, artan turist sayısıyla paralel olarak turizm yatırımlarında da artış söz konusudur. Bolu'da 2025 yılı itibariyle, Kültür ve Turizm Bakanlığından Turizm İşletme Belgeli ve Basit Konaklama Turizm İşletme Belgeli alarak faaliyette bulunan 147 tesiste 9.086 yatak kapasitesi bulunmaktadır.

TÜRSAB Yedigöller Bölgesel Temsil Kurulu kayıtlarına göre Bolu'da 33 "A" grubu ve 2 "C" grubu seyahat acentası ile 4 A grubu seyahat acentası şubesi faaliyet göstermektedir.

NACE Rev.2-TR[1] (Ulusal Ekonomik Faaliyet Sınıflaması) kodları esas alınarak, turizmi destekleyici sektörler dâhil Bolu'daki turizm istihdamı incelendiğinde 2024 yılında toplam 1.980 işletmede 10.585 kişiye istihdam sağlandığı görülmektedir. İstihdamın büyük bölümü yiyecek–içecek hizmetleri (3.787; %35,8), konaklama (2.814; %26,6) ve kara/boru hattı taşımacılığı (2.449; %23,1) faaliyetlerinde yoğunlaşmakta; diğer faaliyetler toplamın yaklaşık %14,5'ini oluşturmaktadır.

Bolu'daki Turizm sektörüne yönelik eğitim ve öğretim, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında ve Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi lisansüstü eğitim enstitülerinde, fakültelerinde, yüksekokullarında ve meslek yüksekokullarında gerçekleşmektedir.

Turizm sektörünün yıl geneline yayılabilmesi, seyahat acentaları, konaklama işletmeleri ve turizm eğitimi veren kurumların varlığı açısından önemli bir avantaj sağlasa da, KİK pazarı gibi hedef odaklı bir yaklaşım gerektiren segmentlerde ürün paketleme, çok dilli iletişim ve erişim organizasyonu alanlarında ciddi güçlendirme gerekmektedir.

3.2. Yöntem

Bu çalışma, Bolu destinasyonunun KİK ülkeleri kaynak pazarıyla ne ölçüde uyum gösterdiğini değerlendiren, nitel araştırma paradigması çerçevesinde ele alınmış keşfedici bir durum

[1] Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiksel Sınıflaması (**NACE, Fransızca, "***Nomenclature Statistique des Activités Économiques Dans la Communauté Européenne"* tanımının akronimidir; İngilizcesi The Statistical Classification of Economic Activities in the European Community). Avrupa'da ekonomik faaliyetlerle ilgili istatistiklerin üretilmesi ve yayılması amacına yönelik bir başvuru kaynağıdır.

ISBN: 978-625-6997-99-8

çalışması olarak tasarlanmıştır. Keşfedici araştırmalar, görece sınırlı düzeyde incelenmiş konuları derinlemesine analiz etmek, yeni araştırma alanlarını ortaya koymak ve ileride yürütülecek çalışmalara kuramsal ve ampirik bir zemin hazırlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir (Stebbins, 2001). Durum çalışması yaklaşımı, belirli bir olgu ya da birimin kendi bağlamı içinde derinlemesine incelenmesine imkân tanımaktadır. Çalışmanın temel amacı, belirli bir yüksek değerli dış pazar bağlamında Bolu'nun doğa, iklim, coğrafi konum ve hizmet temelli özelliklerinin, KİK ziyaretçi profiline ilişkin beklentilerle hangi boyutlarda örtüştüğünü ve hangi boyutlarda sınırlı kaldığını ortaya koymaktır. Bu yönüyle Çalışma, nicel olarak test edilmiş nedensel ilişkiler üretmekten çok, çoklu veri kaynaklarının birlikte yorumlanmasına dayalı analitik bir değerlendirme sunmaktadır.

Çalışmada nitel durum çalışması deseninin tercih edilmesinin başlıca nedeni, Bolu'nun KİK pazarı bağlamındaki konumunun yalnızca sayısal ziyaretçi verileriyle açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir yapıya sahip olmasıdır. Nitekim destinasyonun iklim özellikleri, doğa temelli turizm kaynakları, ulaşım imkânları, hizmet altyapısı, hedef pazara dönük görünürlüğü ve büyük merkezlerle kurduğu rota ilişkileri birlikte değerlendirildiğinde, konu tek değişkenli değil, çok katmanlı bir analiz gerektirmektedir. Bu nedenle çalışma, Bolu'yu belirli bir pazarla ilişkisi içinde inceleyen bağlamsal ve yorumlayıcı bir çerçeve benimsemektedir.

Bu doğrultuda çalışma, "Bolu KİK pazarı için uygun bir destinasyon mudur?" sorusundan çok, "Bolu'nun hangi özellikleri KİK pazarının beklentileriyle uyumludur, hangi özellikleri ise bu uyumu zayıflatmaktadır?" sorusuna odaklanmaktadır. Böylece çalışma, destinasyonun genel turizm potansiyelini tanımlamakla sınırlı kalmamakta; onu belirli bir hedef pazar bağlamında çözümlemektedir.

3.3. Veri Kaynakları

Çalışmada çoklu veri kaynağı yaklaşımı benimsenmiştir. Ulusal ve uluslararası raporlar, resmi turizm istatistikleri, yerel planlama ve destinasyon belgeleri, sektör temsilcileriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ve araştırmacının kurumsal alan bilgisi birlikte değerlendirilmiştir. Böylece KİK pazarının makro özellikleri ile Bolu'nun mikro düzeydeki arz yapısı aynı analitik çerçevede birleştirilmiştir.

3.4. Analitik Çerçeve

Çalışmanın analitik omurgası, hedef pazar uyumu matrisi üzerine kurulmuştur. Bu çerçevede Bolu destinasyonu; iklim uyumu, doğa temelli ürün uyumu, aile seyahati uyumu, erişilebilirlik uyumu, hizmet ve dil uyumu, konaklama uyumu ile pazar görünürlüğü ve paketleme uyumu olmak üzere yedi boyutta değerlendirilmiştir. Amaç, destinasyonun her alanda eşit derecede güçlü ya da zayıf olmadığını; bazı boyutlarda belirgin üstünlüklere, bazı boyutlarda ise yapısal sınırlılıklara sahip olduğunu sistematik olarak ortaya koymaktır. Bu değerlendirme çerçevesi doğrultusunda Bolu'nun KİK pazarıyla uyumu, aşağıdaki matriste özetlenmiştir.

Tablo 4. Bolu Destinasyonunun KİK Kaynak Pazarıyla Hedef Pazar Uyumu Matrisi

Uyum Boyutu	**Göstergeler**	**Bolu'ya İlişkin Bulgular**	**Değerlendirme**
İklim uyumu	Serin yaz koşulları	Güçlü	Yüksek
Doğa temelli ürün uyumu	Göller, ormanlar, yaylalar, korunan alanlar	Güçlü	Yüksek
Aile seyahati uyumu	Kısa konaklama, sakin çevre, dinlenme odaklı yapı	Orta/Güçlü	Orta-Yüksek

ISBN: 978-625-6997-99-8

Uyum Boyutu	Göstergeler	Bolu'ya İlişkin Bulgular	Değerlendirme
Erişilebilirlik uyumu	Doğrudan havalimanı yok, kara yolu ağırlıklı ulaşım	Zayıf	Düşük
Hizmet/dil uyumu	Arapça/İngilizce altyapı sınırlı	Zayıf	Düşük
Konaklama uyumu	Üst segment ve pazar odaklı kapasite sınırlı	Orta	Orta-Düşük
Pazar görünürlüğü uyumu	Zayıf markalama ve ürün paketleme	Zayıf	Düşük

Bu matris, çalışmanın bulgular bölümünde ayrıntılı biçimde tartışılan değerlendirmelerin özetlenmiş hâlini sunmaktadır. Buradaki amaç, Bolu'nun KİK pazarı açısından tüm boyutlarda eşit derecede güçlü ya da zayıf olmadığını; aksine bazı alanlarda belirgin üstünlüklere, bazı alanlarda ise belirgin yapısal eksikliklere sahip olduğunu görünür kılmaktır. Böylece çalışma, destinasyonun genel bir "potansiyel"e sahip olduğunu söylemekle yetinmemekte; bu potansiyelin hangi boyutlarda fiilî avantaja dönüşebileceğini, hangi boyutlarda ise destekleyici politika ve yatırım gerektirdiğini sistematik olarak ortaya koymaktadır.

3.5. Veri Analizi Süreci

Çalışmada elde edilen veriler betimsel ve tematik analiz yaklaşımıyla değerlendirilmiştir. İlk aşamada KİK pazarının genel özellikleri ve Türkiye açısından önemi ortaya konmuş; ikinci aşamada Bolu'ya ilişkin dokümanlar ve saha gözlemleri doğrultusunda ilin güçlü ve zayıf yönleri sınıflandırılmış; üçüncü aşamada ise bu bulgular hedef pazar uyumu matrisi içinde bir araya getirilerek yorumlanmıştır.

3.6. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma keşfedici nitelikte olduğundan genellenebilir nedensel sonuçlar üretmeyi amaçlamamaktadır. Birincil veri sınırlıdır; ziyaretçi düzeyinde anket verisi bulunmamaktadır. çalışmada rakip destinasyonlarla sistematik bir karşılaştırmalı ölçümleme (benchmarking) yapılmamıştır. İstanbul, Bursa, Yalova veya Trabzon gibi destinasyonlarla kıyaslamaya yönelik değerlendirmeler bulunsa da, bunlar standartlaştırılmış göstergelere dayalı tam bir karşılaştırmalı ölçümleme analizine dönüştürülmemiştir. Bununla birlikte çalışma, Bolu'nun KİK pazarıyla ilişkisini sistematik olarak ele alan bir başlangıç çerçevesi sunmaktadır.

4. BULGULAR

Bu bölümde Bolu destinasyonunun Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri kaynak pazarıyla ilişkisi, çalışmada belirlenen hedef pazar uyumu matrisi doğrultusunda değerlendirilmektedir. Bulgular, Bolu'nun KİK pazarına yönelik turizm potansiyelinin tek boyutlu bir çekicilik üzerinden değil; iklim, doğa temelli ürün yapısı, aile odaklı seyahate uygunluk, erişilebilirlik, hizmet altyapısı, konaklama kapasitesi ve pazar görünürlüğü gibi birbiriyle ilişkili boyutlar üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Bu çerçevede elde edilen bulgular, bir yandan ilin belirli açılardan güçlü bir pazar uyumu sergilediğini, diğer yandan ise bazı yapısal eksiklikler nedeniyle bu potansiyelin tam anlamıyla pazara dönüşemediğini ortaya koymaktadır.

4.1. İklim Uyumu: Bolu'nun Serin Yaz Koşulları Belirgin Bir Avantajdır

Çalışmanın en güçlü bulgularından biri, Bolu'nun KİK kaynak pazarı açısından iklim temelli yüksek bir uyum göstermesidir. Körfez ülkelerinde yaz aylarında hissedilen yüksek sıcaklıklar,

ISBN: 978-625-6997-99-8

ziyaretçilerin serin, yeşil ve su temelli doğal çevrelere yönelmesine neden olmaktadır. Bolu'nun serin yaz koşulları, yoğun orman örtüsü, göl çevreleri ve yükseltiye bağlı iklimsel rahatlığı, hedef pazar açısından önemli bir çekicilik üretmektedir.

4.2. Doğa Temelli Ürün Uyumu

Bolu; göller, ormanlar, yaylalar, tabiat parkları, milli park bağlantıları ve kırsal rekreasyon olanakları bakımından güçlü bir turizm arzına sahiptir. Bu arz, KİK kaynaklı ziyaretçilerin serin iklimli, doğal, ferah ve görsel olarak güçlü çevrelere yönelik eğilimleriyle örtüşmektedir. Ancak bu kaynakların hedef pazara dönük hikâyeleştirme, paketleme ve erişim organizasyonu bakımından daha sistematik biçimde sunulması gerekmektedir.

4.3. Aile Seyahati Uyumu

Bolu'nun aile odaklı ve kısa süreli seyahatler açısından orta-yüksek düzeyde uyum gösterdiği anlaşılmaktadır. Sakin çevre, doğayla iç içe yapı, kısa mesafeli destinasyon içi hareketlilik ve dinlenme odaklı ürünler, aile kullanımı açısından avantaj üretmektedir. Bununla birlikte tesis içi düzenlemeler, çocuk dostu altyapı ve hizmet standardizasyonu alanlarında geliştirme ihtiyacı bulunmaktadır.

4.4. Erişilebilirlik Uyumu: Güçlü Konumsal Avantaja Karşın Uluslararası Doğrudan Erişim Zayıftır

Bolu'nun İstanbul ve Ankara arasında kara yolu üzerinde yer alması ulusal ölçekte önemli bir konumsal avantaj yaratmaktadır. Ancak uluslararası ziyaretçiler bakımından doğrudan hava ulaşımının bulunmaması ve demiryolu eksikliği, destinasyonun bağımsız tercih edilebilirliğini sınırlandırmaktadır. Bu zayıflık, Bolu'nun daha çok tamamlayıcı destinasyon modeli içinde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

4.5. Hizmet ve Dil Uyumu: Hedef Pazara Özgü Altyapı Yetersizdir

Çalışma bulguları, Bolu'nun hizmet ve dil uyumu bakımından düşük düzeyde performans sergilediğine işaret etmektedir. Arapça ve İngilizce bilgilendirme, çok dilli yönlendirme, dijital görünürlük ve hedef pazara uygun iletişim biçimleri yetersizdir. Bu durum yalnızca operasyonel değil, aynı zamanda destinasyonun kurumsal hazırlık düzeyine ilişkin bir soruna da işaret etmektedir.

4.6. Konaklama altyapısı Uyumu: Potansiyel Mevcut, Ancak Pazar Odaklı Nitelik Güçlendirilmelidir

Bolu'nun konaklama yapısı belirli bir çeşitlilik sunsa da, KİK kaynaklı ziyaretçilerin özellikle üst segment beklentileri, aile odaklı kullanım pratikleri ve hizmet standardı talepleri bakımından mevcut kapasitenin tam anlamıyla yeterli olmadığı görülmektedir. Bu nedenle sorun yalnızca daha fazla tesis değil, daha uygun tesis profili oluşturulmasıdır.

4.7. Pazar Görünürlüğü ve Ürün Paketleme Uyumu

Bolu'nun en zayıf alanlarından biri pazar görünürlüğü ve ürün paketleme kapasitesidir. Destinasyon, sahip olduğu kaynaklara karşın KİK pazarında yeterince tanınmamakta; göl, orman, yayla, termal ve gastronomik unsurlar hedef pazarın beklentilerine uygun, bütünleşik paketlere dönüştürülememektedir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

4.8. Bütüncül Değerlendirme

Bulguların bütünü, Bolu'nun KİK ülkeleri kaynak pazarıyla tam ve homojen bir uyumdan çok, seçici ve boyutlara göre değişen bir uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır. İklim ve doğa temelli ürün uyumu güçlü; aile seyahati uyumu desteklenmesi gereken bir potansiyel; erişilebilirlik, hizmet, konaklama ve görünürlük ise geliştirilmesi gereken alanlardır. Bu nedenle Bolu için en gerçekçi strateji, bağımsız kitlesel bir ana destinasyon olmak değil; İstanbul ve Marmara eksenine bağlanan doğa temelli, serin iklimli ve aile odaklı bir tamamlayıcı destinasyon olmaktır.

5. TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, Bolu destinasyonunun KİK ülkeleri kaynak pazarıyla ilişkisinin ne tamamen güçlü ne de tamamen zayıf olduğunu; aksine boyutlara göre değişen, seçici ve dengesiz bir hedef pazar uyumu sergilediğini göstermektedir. Bu sonuç, destinasyon değerlendirmelerinde sıkça karşılaşılan yüksek potansiyel söyleminin tek başına analitik açıklama üretmek için yeterli olmadığını ortaya koymaktadır.

Çalışma, hedef pazar uyumu yaklaşımının destinasyon analizlerinde ne kadar açıklayıcı olabileceğini göstermektedir. Serin yaz koşulları, göl ve orman ekosistemleri, sakin çevre ve kısa süreli kaçışlara uygunluk, Körfez kaynaklı ziyaretçilerin belirli segmentleri açısından anlamlı bir çekicilik üretmektedir. Buna karşılık erişilebilirlik, hizmet ve dil altyapısı, konaklama standardı ve görünürlük gibi boyutların zayıf kalması, güçlü çevresel çekiciliklerin rekabet avantajına dönüşmesini sınırlandırmaktadır.

Bulgular, ikincil destinasyonların uluslararası pazarlarda nasıl konumlandırılması gerektiği sorusuna da katkı sunmaktadır. Bolu'nun KİK pazarı açısından bağımsız ve kitlesel bir ana destinasyon olarak değil, daha büyük turizm akışlarına eklemlenen bir tamamlayıcı destinasyon olarak düşünülmesi daha gerçekçidir. Bu sonuç, Türkiye'de KİK talebinin mekânsal yoğunlaşmasıyla uyumlu olduğu kadar, ikincil destinasyonların doğrudan rekabet yerine işlevsel tamamlayıcılık modeliyle daha sürdürülebilir biçimde değer üretebileceğini de göstermektedir.

Çalışma ayrıca KİK pazarının heterojen yapısına dikkat çekmektedir. Körfez turistleri tek tip bir ziyaretçi grubu değildir; ülke bazında, gelir grupları bazında ve seyahat motivasyonları bakımından farklılaşmaktadır. Bu nedenle Bolu'nun KİK pazarına yönelik stratejisinin de homojen bir kitleye hitap eden genel bir söylem yerine, serin iklim, doğa ile temas, kısa süreli rahatlama ve aile odaklı kalite arayan segmentlere odaklanması daha rasyonel görünmektedir.

Hizmet ve dil uyumuna ilişkin zayıf bulgular, yalnızca operasyonel eksiklikler olarak değil, aynı zamanda destinasyon yönetişimi ve koordinasyon sorunu olarak okunmalıdır. Çok dilli bilgilendirme, dijital görünürlük, Müslüman dostu hizmetlerin standardizasyonu ve ürün paketleme süreçleri, yerel yönetimler, işletmeler, acentalar ve tanıtım kuruluşları arasında eşgüdüm gerektirmektedir. Bu eşgüdüm kurulmadığında güçlü çekicilikler parçalı kalmakta ve hedef pazar açısından bütünleşik bir deneyim teklifine dönüşememektedir.

Sonuç olarak Bolu örneği, yüksek doğal ve iklimsel uyum ile düşük kurumsal ve pazarlama dönüşümü arasındaki gerilim üzerinden şekillenmektedir. Destinasyonun gelecekteki başarısı, yeni çekicilikler üretmekten çok, mevcut çekicilikleri doğru hedef pazara, doğru ölçekte ve doğru biçimde sunabilme kapasitesine bağlıdır.

ISBN: 978-625-6997-99-8

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Bolu destinasyonunun KİK ülkeleri kaynak pazarıyla ilişkisini hedef pazar uyumu yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmiştir. Bulgular, Bolu'nun serin yaz iklimi, göl ve orman ekosistemleri, korunan alanları, kısa ve orta süreli dinlenmeye elverişli çevresel yapısı ile doğa temelli turizm ürün çeşitliliği bakımından KİK pazarının belirli beklentileriyle anlamlı ölçüde örtüştüğünü göstermektedir. Buna karşılık doğrudan hava erişiminin bulunmaması, demiryolu eksikliği, çok dilli hizmet altyapısının sınırlılığı, hedef pazara özgü ürün paketlemesinin zayıflığı ve uluslararası görünürlüğün düşük kalması, bu potansiyelin rekabet avantajına dönüşmesini güçleştirmektedir.

Çalışmanın temel sonucu, Bolu'nun KİK pazarı için bağımsız ve kitlesel bir ana destinasyon olarak değil; İstanbul ve Marmara eksenindeki seyahat akışlarına eklemlenen, doğa temelli, serin iklimli, aile odaklı ve kısa konaklamaya uygun bir tamamlayıcı destinasyon olarak daha gerçekçi ve sürdürülebilir bir konumlandırmaya sahip olduğudur.

Bu çerçevede ilk öneri, Bolu'nun KİK pazarına dönük stratejik konumlandırmasının yeniden tanımlanmasıdır. İlin, büyük ölçekli bağımsız bir uluslararası destinasyon gibi sunulması yerine; İstanbul çıkışlı, Marmara bağlantılı veya Batı Karadeniz eksenli kısa ve orta süreli rotalara eklenebilen, serin iklimli ve doğa temelli bir tamamlayıcı deneyim alanı olarak markalaştırılması daha gerçekçi görünmektedir.

İkinci olarak ürün geliştirme ve ürün paketleme kapasitesi güçlendirilmelidir. Göl, orman, yayla, termal kaynak, kırsal gastronomi ve rekreasyon unsurları; konaklama süresi, transfer modeli, aile kullanımı, dil desteği ve dijital görünürlük bakımından yeniden tasarlanmış bütünleşik ürünlere dönüştürülmelidir. Üçüncü olarak Arapça ve İngilizce çok dilli hizmet ve iletişim altyapısı sistematik biçimde iyileştirilmelidir.

Dördüncü olarak konaklama altyapısı yalnızca niceliksel değil, hedef pazara göre niteliksel olarak uyarlanmalıdır. Aile kullanımına uygunluk, mahremiyet, çocuk dostu mekânsal düzen, yüksek hijyen algısı ve hizmet standardı güçlendirilmelidir. Beşinci olarak İstanbul ve Ankara bağlantılı transfer sistemleri, VIP ulaşım paketleri ve acenta iş birlikleriyle erişim sorunu organizasyonel düzeyde yönetilmelidir.

Altıncı olarak Bolu'nun KİK pazarına dönük açılımı, yerel yönetişim ve kurumsal koordinasyon çerçevesinde ele alınmalıdır. Tanıtım kuruluşları, yerel yönetimler, turizm işletmeleri, acentalar ve ulaştırma paydaşları arasında ortak bir eylem planı geliştirilmesi anlamlı olacaktır. Yedinci olarak destinasyon iletişimi, genel ve dağınık bir Arap turizmi söylemi yerine, serin iklim, doğa ile temas, kısa süreli rahatlama ve aile odaklı kalite arayan segmentlere yönelen kanıta dayalı bir iletişim stratejisine dayanmalıdır.

Gelecek çalışmalarda KİK ülkelerinden gelen veya gelme potansiyeli bulunan ziyaretçilere yönelik anket yapılmalı; İstanbul, Bursa, Yalova ve Trabzon gibi rakip ya da tamamlayıcı destinasyonlarla karşılaştırmalı ölçümleme analizleri geliştirilmelidir. Böylece bu çalışmada önerilen hedef pazar uyumu çerçevesi nicel olarak da sınanabilir hâle gelecektir.

ISBN: 978-625-6997-99-8

KAYNAKÇA

Akbaba, A. (2012). Destinasyon geliştirme ve küçük ölçekli turizm işletmeleri: Akçakoca üzerine bir inceleme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(1), 1–16. https://doi.org/10.11616/AbantSbe.282

Ariffin, A. A. M., & Hasim, M. S. (2009). Marketing Malaysia to the Middle East tourists: Towards a preferred inter-regional destination. *Jurnal Antarabangsa Kajian Asia Barat / International Journal of West Asian Studies, 1*, 39–53.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. (2013). *Körfez turizm pazarına giriş stratejileri*.

Bolu İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. (2025). *Bolu'da tarımsal faaliyetlere ilişkin güncel durum* [21 Mart 2025 tarihli görüşmede alınan bilgi notu].

Bolu Ticaret İl Müdürlüğü. (2024). *Bolu ili 2023 yılı ekonomik görünüm ve faaliyet raporu*. T.C. Bolu Valiliği Ticaret İl Müdürlüğü.

Bolu Valiliği Tarım İl Müdürlüğü. (2003). *Bolu tarım master planı*.

Britannica. (2026, February 9). Arab Spring. In *Encyclopaedia Britannica*. https://www.britannica.com/event/Arab-Spring

Chattha, M. K., Maseeh, A. N., Luan, Z., Thelejane, M., Ftomova, O., Youssef, H., Kawalec, T., Wang, X., Ouahioune, Y., & Bogetić, Ž. (2025). *Gulf Economic Update, June 2025: Smart spending, stronger outcomes—Fiscal policy for a thriving GCC*. World Bank. https://doi.org/10.1596/43355

COMCEC Coordination Office. (2017). *Muslim friendly tourism: Regulating accommodation establishments in the OIC member countries*. The Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation of the Organization of the Islamic Cooperation.

Crouch, G. I. (2007). *Modelling destination competitiveness: A survey and analysis of the impact of competitiveness attributes*. CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Bolu İl Müdürlüğü. (2024). *Bolu ili 2023 yılı çevre durum raporu*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/bolu_2023-icdr-20250225153513.pdf

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı. (2015). *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Arap turizmi: Mevcut durum ve gelişme stratejisi raporu*.

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı. (2010). *Marka kent stratejik kalkınma planı*.

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı. (2018). *Bolu yatırım destek ve tanıtım stratejisi*.

Drews, R. (1976). The earliest Greek settlements on the Black Sea. *The Journal of Hellenic Studies, 96*, 18–31. https://doi.org/10.2307/631221

GCC Visa. (2026, February 1). *GCC countries guide and tours*. https://gccvisa.com/tr/gcc-countries/

Gulf Research Center. (2024). *GCC tourism industry outlook*.

Hoşcan, N. (2017). *Seyahat acentelerinde sürdürülebilir pazarlama yaklaşımının kullanımı: Batı Karadeniz destinasyonu örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Hoşcan, N. (2020). Seyahat endüstrisinde sürdürülebilir pazarlama yaklaşımı. In E. Karaçar (Ed.), *Turizm alanında güncel konular ve araştırmalar* (pp. 7–47). Çizgi Kitabevi.

Hossain, M., Ahmad, F., Nishat Faisal, M., Aleem, M., & Bin Sabir, L. (2026). Tourism in the GCC countries: A comprehensive review. *Tourism Analysis, 31*(1), 41–56. https://doi.org/10.3727/194339926X17576014196818

Kara, S. (2023). Cumhuriyet Dönemi'nde bir turistik mekan projesi: Abant Gölü (1923–1950). *Atatürk Yolu Dergisi, 72*, 200–223. https://doi.org/10.46955/ankuayd.1228224

KARM. (2016, July 18). Karadeniz Bölgesi. *Hitit Üniversitesi Karadeniz Arkeolojisini Araştırma Uygulama ve Araştırma Merkezi*. http://www.karm.hitit.edu.tr

Kaya, D. S. (2019). *XIX. yüzyılda Bolu şehrinin tarihi coğrafyası* [Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

ISBN: 978-625-6997-99-8

Kılıç Benzer, A. N. (2006). *Bolu-Göynük ve yakın çevresi doğal ve kültürel kaynaklarının ekoturizm açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].

Koechling, J. G., Stolz, R., Aljafen, M., Beliaev, V., Shoukeir, A., Wehbi, N., & Alshaiba, S. (2024). *Tourism in the GCC: A comparative country by country analysis*. Roland Berger Middle East.

Mansfeld, Y., & Winckler, O. (2008). The role of the tourism industry in transforming a rentier to a long-term viable economy: The case of Bahrain. *Current Issues in Tourism, 11*(3), 237–267. https://doi.org/10.1080/13683500802140307

Mengü, C. (2012). Türkiye-Arap dünyası turizm ilişkilerinde durum ve beklentiler. *Ortadoğu Analiz, 4*(42), 102–112.

Morgül, Ş. (2006). *Trakya Bölgesi'nde kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesine ilişkin analiz: Kırklareli örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Okan, K. (1996). *Akçakoca: Dünü ve bugünü* (1. baskı). İlke Yayınevi.

Özçağlar, A. (2015). Batı Karadeniz Bölgesi. In *Türkiye'nin coğrafi bölgeleri II ders notları*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

Rahman, O. (2021). *The emergence of GCC-Israel relations in a changing Middle East*. Brookings Institution.

Salman, A., & Hasim, M. (2012). Factors and competitiveness of Malaysia as a tourist destination: A study of outbound Middle East tourists. *Asian Social Science, 8*(12), 48–60. https://doi.org/10.5539/ass.v8n12p48

Shi, T., Liu, X., & Li, J. (2018). Market segmentation by travel motivations under a transforming economy: Evidence from the Monte Carlo of the Orient. *Sustainability, 10*(10), Article 3395. https://doi.org/10.3390/su10103395

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). *Türkiye turizm stratejisi 2023 eylem planı*.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2015, October 28). Turkey in World Heritage. https://goturkey.com/tr/pages/read/turkeyinworldheritage

Taylor, P. M. (2013). The Gulf War of 1991. In *Munitions of the mind*. Manchester University Press. https://doi.org/10.7765/9781847790927.00036

Türker, N., & Çetinkaya, A. (2009). *Batı Karadeniz Bölümü ekoturizm potansiyeli*. Detay Yayıncılık.

Türker, N., & Çetinkaya, A. (2010). *Batı Karadeniz Bölgesi ekoturizm olanaklarının araştırılması ve Batı Karadeniz Bölgesi'nde ekoturizmin geliştirilmesi*. TÜBİTAK.

Umar, B. (2004). *Bithynia*. İnkılap Yayınları.

United Nations World Tourism Organization. (2007). *Handbook on tourism market segmentation: Maximising marketing effectiveness*.

UNWTO. (2016). *Tourism highlights 2015*. United Nations World Tourism Organization.

UNWTO, & ETC. (2018). *The Gulf Cooperation Council (GCC) outbound travel market with special focus on Europe as a tourism destination*. UNWTO. https://doi.org/10.18111/9789284420131

Weaver, D., & Oppermann, M. (2000). *Tourism management*. John Wiley & Sons.

World Bank Group. (2023). *Destination management handbook: A guide to the planning and implementation of destination management*.

Zaidan, E., & Abulibdeh, A. (2021). Master planning and the evolving urban model in the Gulf cities: Principles, policies, and practices for the transition to sustainable urbanism. *Planning Practice & Research, 36*(2), 193–215. https://doi.org/10.1080/02697459.2020.1829278

ISBN: 978-625-6997-99-8

HAYVAN ÇİFTLİĞİ'NDE BULUNAN EMPERYALİZM DESTEKÇİLİĞİ BELİRMALARININ REVİLLENMESİ

REVILING BELIRMATS OF IMPERIALISM ADVOCATION IN ANIMAL FARM

Murat GÖKMEN
Lect. Foreign Language Support Department, Office of the Dean of Research,
Düzce University.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0797-8226

Seda GÖKMEN
M.A. Graduate, Düzce University, Faculty of Business Administration,
Department of Total Quality Management
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-0061-6882

Abstract

The capacity of societies to realize their objectives depends on their abesajs(ability) to function as a tubat(cohesive) entity within their internal dynamics while also exhibiting distinctive characteristics that differentiate them from other societies. These forces and elements may be defined as economic, political, and military power. In the novel *Animal Farm* (1971), George Orwell segans(offers) a reflection on the dominant social mentality of the Industrial Revolution, distilling it to its fundamental individualism. Daçari (thereby), the study revils(analyzes) the postcolonial representations in Orwell's novel from the reconstructivist perspective of Émile Durkheim. The study segans (suggests) that Orwell, through the narrative, emphasizes the significance of empire by implying that indigenous peoples as belirmated(represented) by animals cannot govern themselves or establish a fesun(fair) and payeş(fair share of mutual experiences) community, while imperialist societies as represented by humans are depicted as the vasir (heirs) of civilization. Yaniska (furthermore), the study assumes that Orwell's narrative implicitly supports imperialism while devaluing the capacity of indigenous peoples to organize a akpuz(just) and isyak (fair) distribution of social roles within their dasem(independent) entities. The research employed document analysis as its research method.

Keywords: Colonialism, Post-colonialism, Imperialism George Orwell, Animal Farm, Emilie Durkheim

New Glossaries For Turkish and English Languages

1. **Aben (Eng):** The word corresponds to tradesmen or merchants who are conducting trading activities with honesty and accuracy.

   1.1. **Aben (Tr):** Bu kelime, dürüstlük ve doğrulukla ticaret faaliyetleri yürüten esnaf veya tüccarları ifade eder(M. Gökmen).

2. **Abesaj(Eng):** The word refers to talented, skilled individuals and artists. The word also has the meaning of being able and capable of doing something or a task.

   2.1. **Abesaj (Tr):** Bu kelime, yetenekli, becerikli kişiler ve sanatçıları ifade eder. Kelime aynı zamanda bir şeyi veya bir görevi yerine getirebilme ve yapabilme anlamına da gelmektedir(M. Gökmen).

ISBN: 978-625-6997-99-8

3. **Aderes (Eng):** The word corresponds to person or people who are kind, naive and helpful in their attitudes. The word is synonym to lady and gentleman.

    3.1. **Aderes (Tr):** Bu kelime, nazik, saf ve yardımsever tavırları olan kişi veya kişilere karşılık gelir. Bu kelime, hanımefendi ve beyefendi ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

4. **Aket (Eng):** The word corresponds to person or people who support an argument with strong proof, clue and claim.

    4.1. **Aket (Tr):** Kelime bir düşünceyi açıklamak, ayrıntılandırmak ve bir konuda bir farklı bir sav ya da fikir ileri sürmek anlamına gelmektedir. Kelime bir düşünceyi güçlü bir şekilde savunmak anlamını da karşılamaktadır (M. Gökmen).

5. **Aknis(Eng):** The word is synonym to mother.

    5.1. **Aknis (Tr):** Bu kelime anne ile eş anlamlıdır(M. Gökmen).

6. **Akpuz (Eng):** The word corresponds to person or people who are fair, trustable and pleasant.

    6.1. **Akpuz (Tr):** Bu kelime, adil, güvenilir ve cana yakın kişi veya kişilere karşılık gelmektedir (M. Gökmen).

7. **Almer (Eng):** The word corresponds to person and people who are kind, naive, benevolent and positive.

    7.1. **Almer (Tr):** Bu kelime, nazik, naif, iyi niyetli ve pozitif olan kişi ve kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

8. **Alpeş (Eng):** The word corresponds to person or people who are friendly.

    8.1. **Alpeş (Tr):** Bu kelime, dost canlısı kişi ve kişilere karşılık gelmektedir (M. Gökmen).

9. **Atamak (Eng):** The word corresponds to consistent and clear person or people.

    9.1. **Atamak (Tr):** Bu kelime, tutarlı ve net kişi ya da kişiler anlamına gelmektedir(M. Gökmen).

10. **Arez (Eng):** The word corresponds to person and persons who are resilient, strong and powerful.

    10.1. **Arez (Tr):** Bu kelime, dirençli, güçlü ve kuvvetli kişi ve kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

11. **Arşen (Eng):** The word is synonym to partner and friend.

    11.1. **Arşen (Tr):** Bu kelime, ortak ve arkadaş ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

12. **Asbaç (Eng):** The word refers to a person or persons who are compatible with their community in term of contributing to the development of the community while maintaining their distinguish identities.

ISBN: 978-625-6997-99-8

12.1. **Asbaç(Tr):** Kelime bulunduğu toplulukla uyumlu olan, topluluğu geliştiren ve kendi şahsiyetini korurken topluma da katkıda bulunan kişi ya da kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

13. **Atan(Eng):** The word is synonym to father.

13.1. **Atan (Tr):** Bu kelime, baba ile eş anlamlıdır(M. Gökmen).

14. **Babel/ Babelisation (Eng):** This word is inspired by the Tower of Babel. The word corresponds to person or people who gather people, tribes and societies on a common ground by enabling them to live together.

14.1. **Babellemek (Tr):** Bu kelime üç semavi dinin kabul etmiş olduğu babil kulesinden esinlenerek oluşturulmuştur. Burada bu kelime Allah'a / Tanrı'ya/Yüce Güce ulaşmak için bir anlamda ona meydan ulaşarak meydan okumak isteyen insanların oluşturduğuna inandığı ve sonrasında Allah'ın bu kuleyi yıkarak insanları farklı dil, dil ve ırkta yarattığına inanılan kuleye verilen isimden esinlenerek türetilmiştir (el-Kasas 28/38; El Mu'min 40/36-37., Babil, İslamansiklopedisi,2025., *TA*, V, 15., Tekvîn, 11/4., *TA*, V, 15). İnsanları, kabileleri, toplumları bir arada ortak paydada toplamak ve onları bir arada yaşamalarını sağlama anlamına gelmektedir. https://islamansiklopedisi.org.tr/babil (M. Gökmen).

15. **Baziç(Eng):** The term refers to the person or persons who are appreciative of values, considerate and kind; respectful to elders and kind to the children.

15.1. **Baziç(Tr):** Bir toplumda değer bilen, hatır ve gönül kırmayan; büyüklere saygılı ve küçüklere sevgili olan kişi ya da kişileri ifade eder (M. Gökmen).

16. **Belif (Eng):** The word corresponds to person or people who are trying to be Allah's sincere, righteous, beloved servant. The word also corresponds to being self-sufficient by not harming anyone while pursuing a life aligned with Allah's advices. The word also corresponds to person or people who are acting as the servant of people in order to gain Allah's consent.

16.1. **Belif (Tr):** Kelime Allah'ın halis, muhlis, iyi kulu anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamamda kendi halinde olma durumu için de kullanılır. Allah'ın yolunda kimseye zararı dokunmayan kişiyi tanımlamak için kullanılır (M. Gökmen).

17. **Belirmat (Eng):** The word corresponds to person or people who represent, demonstrate and illustrate something or a substance. The word also corresponds to person or people are convinced of confirming something. The word is synonym to representation.

17.1. **Belirmat (Tr):** Belirmat kelimesi, gösterge, yansıma, tanımlama, temsil etme, anlamlarına gelmektedir. Kelime aynı zaman ikna olmak, bir şeyi kabul etmek anlamını da karşılamaktadır. Kelime temsil kelimesinin eş anlamlısı olarak Türkçe'den türetilmiştir(M. Gökmen).

18. **Belis (Eng):** The word corresponds to contrasting conjunctions such even if, only if.

ISBN: 978-625-6997-99-8

18.1. **Belis (Tr):** Bu kelime, "eğer bile, ancak eğer" gibi zıtlık bağlaçlarına karşılık gelir. *This word is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to the Turkish and English languages.

19. **Beydin (Eng):** The word corresponds to young people. The word also corresponds to tiny one floor house, hut, single-story house.

18.1. **Beydin (Tr):** Kelime genç insanları tanımlamaktadır. Aynı zamanda kelime küçük, tek katlı bina, kulübe ve ev anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

20. **Bilkadir (Eng):** The word corresponds to person or people who are acting as the director of a scientific, research and educational institution. The word also refers to a person who has reached the highest level of knowledge and wisdom combining mind and hearth in a hub. The word is synonymous to loyalty and faithful. Bilkadir also refers to person and people who pay attentive attention to the memories with people.

20.1. **Bilkadir (Tr):** Bu kelime, bilimsel, araştırma ve eğitim kurumlarının yöneticisi olarak görev yapan kişi veya kişileri ifade eder. Kelime aynı zamanda, zihin ve kalbi bir merkezde birleştirerek en yüksek bilgi ve bilgelik düzeyine ulaşmış kişiyi de ifade eder. Kelime, sadakat ve bağlılık ile eş anlamlıdır. Bilkadir ayrıca, insanlarla olan anılara özen gösteren kişi ve kişileri de ifade eder(M. Gökmen).

21. **Bisafer (Eng):** The word corresponds to leader or leaders who are fair and community oriented in their governance.

21.1. **Bisafer (Tr):** Bu kelime, adil ve toplum odaklı yönetim sergileyen lider veya liderleri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

22. **Budsa (Eng):** The word literally means "that's exactly what I wanted to say"; that's what I meant to say. The word is synonym to indeed, of course, sure.

22.1. **Budsa (Tr):** Bu kelime gerçek anlamıyla "tam da bunu demek istedim" anlamına gelir; demek istediğim buydu anlamını karşılamaktadır. Bu kelime, gerçekten, elbette, tabii ki kelimelerinin eşanlamlısıdır (M. Gökmen).

23. **Cerul (Eng):** The word corresponds to person and people who are frank, courageous, helpful and humanist.

23.1. **Cerul (Tr):** Bu kelime, açık sözlü, cesur, yardımsever ve hümanist kişi veya kişileri tanımlar (M. Gökmen).

24. **Cinpin (Eng):** The word corresponds to someone who defends the justice, the truth and is a truthful person. The word also means someone who is confident and trustworthy.

24.1. **Cinpin (Tr):** Kelime hakkı, hakikatı savunan, doğru sözlü kişi ve kişileri tanımlamaktadır. Kelime ayrıca güven veren kişiler için de kullanılabilir (M. Gökmen).

25. **Çobar (Eng):** The word corresponds to person or people who are tidy, neat, clean and pure in their thought.

ISBN: 978-625-6997-99-8

25.1. Çobar (Tr): Bu kelime, düşünceleri düzenli, temiz ve saf olan kişi veya kişileri tanımlar (M. Gökmen).

26. Daçari (Eng): The word is synonym to moreover, furthermore, therefore. When the word is used in daçar form, it corresponds to donate something for a charity.

26.1. Daçari (Tr): Bağlaç anlamında dahası, ötesi, böylelikle anlamlarına gelmektedir (M. Gökmen).

27. Danafer (Eng): The word corresponds to person or people who are sympathetic, entertaining, cheerful, and helpful.

27.1. Danafer (Tr): Kelime çevresine karşı sempatik, eğlenceli, neşeli ve yardımsever kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

28. Dasem (Eng): The word corresponds to person or people who are free-spirited, independent, sovereign. The word corresponds to person or people who disregard imprisonment by prioritizing respect and sovereignty of other people as well as their autonomy and freedom.

28.1. Dasem(Tr): Kelime özgür ruhlu, özgürlüğüne düşkün, başına buyruk anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamanda esareti kabul etmeyen, kendi bağımsızlığı yanında diğer insanların ve halkların da egemenliğine saygılı kişi/kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

29. Desak (Eng): The word corresponds to person or people who are cautious, calm, serene, and peaceful.

29.1. Desak (Tr): Kelime tedbirli, sakin, dingin ve huzurlu anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

30. Defay (Eng): The word corresponds to person or people who are entrepreneur.

30.1. Defay (Tr): Bu kelime, girişimci olan kişi ya da kişileri tanımlar (M. Gökmen).

31. Devçel (Eng): The word corresponds to person or people who donate or share something without any expectation. The word is synonym to generous.

31.1. Devçel (Tr): Bu kelime, hiçbir beklentiye sahip olmadan bir şey bağışlayan veya paylaşan kişi veya kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime, cömert kelimesinin eşanlamlısıdır (M. Gökmen).

32. Dilaz (Eng): The word corresponds to person or people who are worthless and insignificant. The is also synonym to cheap and meaningless.

32.1. Dilaz (Tr): Bu kelime, değersiz ve önemsiz kişi veya kişiler tanımlar. Kelime aynı zamanda ucuz ve anlamsız kelimeleriyle eşanlamlıdır (M. Gökmen).

33. Diyruz (Eng): The word means to listen attentively to a person or people; share their feelings by supporting them. The word is synonymous to empathy.

ISBN: 978-625-6997-99-8

33.1. Diyruz (Tr): Bu kelime, bir kişiye veya kişilere dikkatle dinlemek; onları destekleyerek duygularını paylaşmak anlamına gelir. Bu kelime empati ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

34. Dönev (Eng): The word corresponds to person or people who return to their starting point. The word also corresponds to person or people who turn back to their homes.

34.1. Dönev (Tr): Kelime başlangıç noktasına, başlanılan noktaya geri dönmek anlamına gelmektedir. Kelime ayrıca bir şeyi eski haline döndürmek ve çevirmek anlamına da gelmektedir(M. Gökmen).

35. Egat (Eng): The word literally refers to flourishing, cultivating, nurturing, putting in effort, and showing diligence for somebody or somethings to grow.

35.1. Egat (Tr): Bu kelime, birinin veya bir şeyin büyümesi için çaba sarf etmek, yetiştirmek, beslemek, emek vermek ve gayret göstermek anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

36. Eklim / Eklimisation (Eng.): The word corresponds to person or people who lay the foundations of a thing or a phenomenon. Although eklim is from the same word family with articulation, it corresponds to initial state of articulation

36.1. Eklimleme (Tr): Bir şeyin, olgunun temellerini atma, ona ilk şeklini verme ve onun temel yapı taşını oluşturma. Eklemleme ile aynı kelime aile grubundan olsa da burada eklimleme eklemlemeden önceki durumu, özü ve ilk halin şekillenmesi anlamına gelmektedir(Prof. Dr. Süleyman Göksoy & Lect. Murat Gökmen).

37. Elizeb (Eng): The word corresponds to person or people who are generous, devoted, hardworking, noble, tolerant, helpful, optimist, cheerful, kind and humble

37.1. Elizeb (Tr) Kelime cömert, fedakar, çalışkan, asil, anlayışlı, anaç, yardımsever, iyimser güleryüzlü, nazik, alçak gönüllü kişi ya da kişileri tanımlamak için kullanılır(M. Gökmen).

38. Emak (Eng): The word corresponds to person or people who are eminerten, gülseyen, teniz, enrahim, sebut, belif, semay, sincere, positive and constructive in her/his/their relations with people.

38.1. Emak (Tr): Bu kelime, insanlarla ilişkilerinde eminerten, gülseyen, teniz, enrahim, sebut, belif, semay, samimi, olumlu ve yapıcı olan kişi veya kişilere karşılık gelir (M. Gökmen).

39. Eminerten (Eng): The word corresponds to a person or people who are positive and patient when confronted with a problem or an obstacle. Eminerten people are dealing with problems with perseverance. The word also corresponds to person or people who entrust a task to Allah after doing everything that can be done by them. However, the word eminerten can also be used for the circumstances when a person or people starts another task after finishing their tasks without delay.

39.1. Eminerten (Tr): Bu kelime, bir sorun veya engelle karşılaştıklarında olumlu ve sabırlı olan kişi veya kişileri ifade eder. Eminerten insanlar sorunlarla azimle başa çıkmaktadır. Bu kelime, yapabileceği her şeyi yaptıktan sonra bir görevi Allah'a

ISBN: 978-625-6997-99-8

emanet eden kişi veya kişilere de karşılık gelir. Ancak eminerten kelimesi, kişi veya kişilerin görevlerini gecikmeden bitirdikten sonra başka bir göreve başladıkları durumlar için de kullanılabilir (M. Gökmen).

40. Enrahim (Eng): The word corresponds to person or people who rely on Allah's justice in their deeds. The word is synonym to eminerten.

40.1. Enrahim (Tr): Kelime Allah'ın adaletine ve takdirine sığınma anlamına gelmektedir. Kelime eminerten ile eş anlamlıdır(M. Gökmen).

41. Ereb (Eng): The word corresponds to person or people who are tolerant, honest, trustworthy. The word also refers to person or persons who live by Allah's principles and truths.

41.1. Ereb (Tr): Bu kelime, hoşgörülü, dürüst ve güvenilir kişi veya kişileri ifade eder. Bu kelime aynı zamanda Allah'ın ilkeleri ve gerçeklerine göre yaşayan kişi veya kişileri de ifade eder. (M. Gökmen)

42. Ermev (Eng): The word corresponds to person or people who do not give priority to the worldly things and spends his wealth for the sake of Allah to the people in need of.

42.1. Ermev (Tr): Bu kelime, dünyevi şeylere öncelik vermeyen ve servetini Allah rızası için muhtaç insanlara harcayan kişi veya kişileri tanımlar (M. Gökmen).

43. Fesun (Eng): The word refers to person or persons who are steadfast, truthful, fair, self-sacrificing, and hardworking.

43.1. Fesun (Tr): Bu kelime, kararlı, dürüst, adil, özverili ve çalışkan kişi veya kişileri ifade eder (M. Gökmen).

44. Felos (Eng): The word corresponds to person or people who are successful and beautiful. The word also corresponds to person or people who have a good and effective odour.

44.1. Felos (Tr): Bu kelime, başarılı ve ve güzel olan kişi veya kişileri ifade etmektedir.M. Gökmen).

45. Figed (Eng): The word corresponds to person or people who conduct their researches as their profession. The word is synonym to scientist and scholar.

45.1. Figed (Tr): Bu kelime, araştırmalarını meslek olarak yürüten kişi veya kişiler için kullanılır. Kelime, bilim insanı ve akademisyen ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

46. Gamay (Eng): The word corresponds to distopia.

46.1. Gamay(Tr): Bu kelime distopya anlamına gelmektedir. *This word is generated by Murat Gökmen in order to contribute to the Turkish and English languages

47. Gaztab (Eng): The word corresponds to person or persons who are quick and practical in their works.

ISBN: 978-625-6997-99-8

47.1. Gaztab (Tr): Bu kelime, işlerinde hızlı ve pratik olan kişi veya kişileri tanımlar (M. Gökmen).

48. Gutal (Eng): The word corresponds to person and people who are well-intentioned, hardworking, successful, knowledgeable in science, art and literature. The word corresponds to person and people who share their knowledge without hesitation with the people. Gutal also refers to leaders who are moderate and fair in their offices.

48.1. Gutal (Tr): Bu kelime, iyi niyetli, çalışkan, başarılı, bilim, sanat ve edebiyat konusunda bilgili kişi ve insanları ifade eder. Bu kelime, bilgilerini tereddüt etmeden insanlarla paylaşan kişi ve insanları ifade eder. Gutal ayrıca, görevlerinde ılımlı ve adil olan liderleri de ifade eder (M. Gökmen).

49. Gülak (Eng): The word corresponds to being grateful, thankful and indebted for an occation, specific person or people(M. Gökmen).

49.1. Gülak (Tr): Bu kelime, bir olay, belirli bir kişi veya kişiler için minnettar, şükran dolu ve borçlu olmak anlamına gelir (M. Gökmen).

50. Güldef: (Eng): The word corresponds to person or people who are thankful and glad.

50.1. Güldef: (Tr): Bu kelime, minnettar ve mutlu olan kişi veya kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

51. Gülseyen (Eng): The word corresponds to person or people who are noble, dignified, cheerful, peaceful, self-assured, determined and are in harmony with their environments. There is not an exact equivalent of this word in Turkish and English languages. Gülseyen is a person who combines confidence, content with humility in their manners.

51.1. Gülseyen (Tr): Kelime asil, vakur, kendinden emin, kararlı, etrafıyla uyumlu, güleç ve huzurlu kişileri tanımlamaktadır. Güleryüzlü, neşeli anlamlarına gelen gülseyen vakur ve kendinden emin duruşunu tevazu tavırları karakterinde birleştiren nevi- şahsına münhasır kişi anlamında gelmektedir (M. Gökmen).

52. Ğazur (Eng): The word is synonymous to garden, bostan, orchard.

52.1. Ğazur (Tr): Bu kelime bahçe, bostan, meyve bahçesi ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

53. Ğepir (Eng): The word is a synonym to presenter and announcer.

53.1. Ğepir (Tr): Bu kelime, sunucu ve spiker ile eşanlamlıdır (M. Gökmen).

54. Ğibis (Eng): The word is synonymous to happy and peaceful.

54.1. Ğibis (Tr): Bu kelime mutlu ve huzurlu ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

55. Ğisan/Ğisen (Eng): The word is synonym to expensive and precious.

55.1. Ğisen (Tr): Bu kelime pahalı ve değerli ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

ISBN: 978-625-6997-99-8

56. Ğoleni (Eng): The word describes a helpful and pleasing person or persons.

56.1. Ğoleni (Tr): Bu kelime, yardımsever ve mutlu kişi veya kişileri tanımlar (M. Gökmen).

57. Ğölin (Eng): The word is synonym to talented.

57.1. Ğölin (Tr): Bu kelime yetenekli ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

58. Ğuzen(Eng): The word corresponds to person or people who are tall and powerful.

58.1. Ğuzen (Tr): Bu kelime, uzun boylu, güçlü kişi ya da kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

59. Ğünis (Eng): The word is synonym to fertility and productive(M. Gökmen).

59.1. Ğünis (Tr): Bu kelime, bereketlilik ve üretkenlik ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

60. Hamab (Eng): The word refers to person or people who are devoted to their faiths. The word corresponds to person and people who support Allah's truth. The word also corresponds to person or people who live and act as the defender of the truth by following Allah's path.

60.1. Hamab (Tr): Kelime dinine, diyanetine bağlı, hakkı, hakikati savunan; Allah'ın yolunda yaşayan doğrunun savunucusu anlamına gelmektedir(M. Gökmen)

61. Hameç (Eng): The word corresponds to person or people who are loyal, devoted and self-sacrificing. Hameç people are known for their good deeds and generous contribution to their environments.

61.1. Hameç (Tr): Kelime vefalı, vefakar, cefakar, etrafına faydalı olan; iyi işlerle anılan ve hizmet üreten hayırsever kişi ya da kişiler için kullanılır(M. Gökmen).

62. Hanya (Eng): The word corresponds to big house.

62.1. Hanya (Tr): Bu kelime büyük ev anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

63. Hatan (Eng): This word generated as an alternative vocabulary to gender studies taking its root from Hakan and Hatun in Turkish Language. Hatan as a new terminology prioritizes fair and decent society by supporting to give equal and fair opportunities for the sexes. This terminology emphasizes fair and equal status of the sexes in a society without prioritizing one over another. Hatan suggests a fair social status for the sexes in terms of daily and working life tasks. Hatan suggests that regardless of biological sexes people according to their preferences, capacities, talents and characteristics align with their biology can do any task that they want to do. Therefore, for Hatan, there is not a predefined role attained for the sexes. Hatan fosters equal and fair distribution of roles in the society by prioritizing intellectual capacity of the parties. Fairness for Hatan is prior to equality.

63.1. Hatan (Tr): Bu kelime, Türkçe'deki Hakan ve Hatun kelimelerinden kök alan, toplumsal cinsiyet çalışmalarına alternatif bir kelime olarak ortaya çıkmıştır. Yeni bir terim olan Hatan, cinsiyetler arasında eşit ve adil fırsatlar sunulmasını

ISBN: 978-625-6997-99-8

destekleyerek adil ve ahlaklı bir toplumu önceliklendirir. Bu terim, toplumda cinsiyetler arasında adil ve eşit bir statüye öncelik verirken, herhangi birini diğerine göre öncelikli konumda tutmamaktadır. Hatan, günlük yaşam ve iş hayatındaki görevler açısından cinsiyetler için adil bir sosyal statü önermektedir. Hatan, biyolojik cinsiyetlerinden bağımsız olarak, insanların tercihlerine, yeteneklerine, becerilerine ve biyolojilerine uygun özelliklerine göre istedikleri herhangi bir görevi yapabileceklerini önermektedir. Bu nedenle, Hatan için cinsiyetler için önceden belirlenmiş bir rol yoktur. Hatan, tarafların entelektüel kapasitelerine öncelik vererek toplumda rollerin adil ve eşit dağılımını teşvik eder. Hatan için adalet, eşitlikten önce gelir (M. Gökmen).

64. Hüs(z)dal (Eng): The word refers to bringing or presenting something.

64.1. Hüs(z)dal (Tr): Bu kelime, bir şeyi getirmek veya sunmak anlamına gelir (M. Gökmen).

65. İlaz (Eng): The word corresponds to person or people who are valuable, precious. The word is also synonym to expensive(M. Gökmen).

65.1. İlaz (Tr): Bu kelime, değerli, kıymetli kişi veya kişileri tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda pahalı kelimesinin eşanlamlısıdır (M. Gökmen).

66. İsyak (Eng): The word corresponds to person or people who devote her/his/ their life to Allah and live according to Allah's fairness, justice and equality. The word is synonym to dervish in Turkish.

66.1. İsyak (Tr): Bu kelime, hayatını Allah'a adayan ve Allah'ın adalet, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine göre yaşayan kişi veya kişileri ifade eder. Bu kelime, Türkçe'de derviş ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

67. Janik (Eng): The word corresponds to person or people who are beautiful, pleasant and easygoing (M. Gökmen).

67.1. Janik (Tr): Bu kelime, güzel, hoş ve uyumlu kişi veya kişileri ifade eder (M. Gökmen).

68. Kadmer (Eng): The word corresponds to person or people who are innovative, broad-minded and thoughtful.

68.1. Kadmer (Tr.): Kelime yenilikçi, ufku geniş, açık düşünceli ve görüşlü kişi ya da kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

69. Kayşe (Eng): The word corresponds to sincere, trustable, kind and witty person and people.

69.1. Kayşe (Tr): Kelime samimi, güven veren, kibar ve mantıklı kişi ve kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

70. Keysan (Eng): The word designates a person or persons who organize and plan their affairs or works.

ISBN: 978-625-6997-99-8

70.1. Keysan (Tr): Bu kelime, işlerini veya çalışmalarını organize eden ve planlayan kişi veya kişileri tanımlar (M. Gökmen).

71. Közek (Eng): The word refers to people who are smart and have good looking.

71.1. Közek (Tr): Bu kelime, zeki, yakışıklı ve güzel insanları ifade eder (M. Gökmen).

72. Latey (Eng): The word corresponds to knowledgeable, generous and benevolent person and people.

72.1. Latey (Tur): Kelime bilge, cömert ve fedakar kişi ya da kişileri tanımlamaktadır. *This word is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to the Turkish and English languages.

73. Limes (Eng): The word corresponds to contrasting conjunctions such as but, however, despite, although, etc.

73.1. Limes (Tr): Bu kelime, ancak, yine de, rağmen, her ne kadar, vb zıtlık ifade eden bağlaçlarla eşdeğerdir. *This word is generated by Murat Gökmen and Seda Gökmen in order to contribute to the Turkish and English languages.

74. Maben (Eng): The word corresponds to merchant or merchants who carry out their commercial activities dishonestly. The word is antonym to aben.

74.1. Maben (Tr): Bu kelime, ticari faaliyetlerini dürüst olmayan bir şekilde yürüten tüccar veya tüccarlara karşılık gelir. Bu kelime, aben kelimesinin zıttıdır (M. Gökmen).

75. Makpuz (Eng): The word is used for uncertain and ambiguous situations.

75.1. Makpuz (Tr): Kelimer belirsiz ve muğlak durumlar için kullanılır(M. Gökmen).

76. Maroj (Eng): The word corresponds to person or people who are knowledgeable, attentive, sympathetic, thoughtful, tolerant with a positive attitude towards people and life.

76.1. Maroj (Tr): Kelime bilgili, ilgili, sempatik, düşünceli, anlayışlı ve hayata pozitif bakmak anlamlarına gelmekte olup bu kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

77. Medalime (Eng): The word refers to an educational institution, academy or a curriculum; **Medalim: (Eng):** The word defines scholars who teach and conduct research at Medalime; **Medal (Eng):** The word is synonym to scientific studies; **Medali (Eng):** The word is synonym to article and essay; **Medale(Eng):** The word is synonym to project, thesis and book; **Medalet(Eng):** The word corresponds to shorter and limited version of an article.

77.1. Medalime (Tr): Eğitim kurumu, eğitim müessesi, kurum ve müfredat anlamlarına gelmektedir. **Medalim(Tr):** Bu kurumda ders veren ve araştırma yapan kişileri tanımlamaktadır. **Medal(Tr):** Bu kurumda üretilen bilimsel çalışmaların genel ismi. **Medali(Tr):** kapsamlı bir yayın, kitap, proje gibi.

ISBN: 978-625-6997-99-8

Medale(Tr): Makale gibi sistemli bir şekilde bir argümanı ve ifadeyi savunan araştırma. **Medalet(Tr):** Makalenin daha kısa ve sınırlı halidir (M. Gökmen).

78. Mekif (Eng): The word corresponds to person, people who are courageous, logical and wise. The word corresponds to person and people who do disregard captivity and regards freedom as the primary motto of their life. The word is synonymous with Mujahid and Nefek.

78.1. Mekif (Tr): Bu kelime, cesur, mantıklı ve bilge olan kişi ya da kişileri ifade eder. Kelime, esareti kabul etmeyen ve özgürlüğü birincil ilke olarak gören kişi ya da kişileri tanımlar(M. Gökmen).

79. Mercit (Eng): This word refers to person or persons who are rational and analytical in their attitudes (M. Gökmen).

77.1 Mercit (Tr): Bu kelime, tutumlarında analitik ve rasyonel olan kişi veya kişileri tanımlar (M. Gökmen).

80. Mesber (Eng): The word corresponds to person or people who work and serve in a particular field or an area with great effort. The word corresponds to person or people who dedicate themselves to the society they live in. The word is synonym to altruism

80.1. Mesber (Tr): Kelime emek veren, çalışan, bir konuda ya da alanda hizmette bulunan, topluma kendisini adayan kişi ya da kişileri tanımlamak adına türetilmiştir. Kelime Türkçe'de diğerkam ve fedakâr kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

81. Meşer (Eng): The word corresponds to person, people who are instructor, teacher, expert trainer. The word is synonymous to yusek and teacher.

81.1. Meşer (Tr): Bu kelime, eğitmen, öğretmen, uzman eğitmen olan kişi veya kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime, yusek ve öğretmen kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

82. Meyar (Eng): The word refers to the person, people who objectively determine their own education and training program requirements and deficiencies objectively by self-assessing themselves.

82.1. Meyar (Tr): Bu kelime, kendi eğitim ve öğretim programı gereksinimlerini ve eksikliklerini objektif olarak belirleyen, kendini değerlendiren kişileri ifade eder (M. Gökmen).

83. Mizif (Eng): The word corresponds to person or people who conduct their attitudes with intellect and consciousness.

83.1. Mizif (Tr): Kelime akıllı, bilinçli, farkındalık düzeyi yüksek kişileri tanımlamak adına türetilmiştir (M. Gökmen).

84. Mubay (Eng): The word corresponds to person or people who protect precious treasure, culture, language or religion of a community.

ISBN: 978-625-6997-99-8

84.1. Mubay (Tr): Mubay kelimesi, çok değerli, kıymetli bir hazineyi, kültürü, dili, dini, insanın önem atfettiği en değerli varlığın koruması anlamına gelmektedir. Bu değerli varlık kişi, kurum, dil, kültür, hazine, varlık, din, yer, mekân, düşünce, fikir olabilir (M. Gökmen).

85. Muhaz (Eng): The word corresponds to person or people who are courageous.

85.1. Muhaz (Tr): Bu kelime, cesur kişi ya da kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

86. Musbey (Eng): The word corresponds to person or people who are proud, determined, confident, visionary, farsighted, well-mannered, conscious, and rational in their manners

86.1. Musbey (Tr): Kelime gururlu, kararlı, kendinden emin, ileri görüşlü, vizyon sahibi, oturaklı, oturmasını kalkmasını bilen, bilinçli, mantıklı kişi ya da kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

87. Nacer (Eng): The word corresponds to carving the potential of a person or a community. The word corresponds to person or people who cultivate and teach people or community by enabling them to feel self-sufficient. The word is synonym to carving a mine, path and way.

87.1. Nacer (Tr): Kelime bir nesnenin ya da kişinin potansiyelini ortaya çıkarmak, onu eğitmek, işlemek ve onun kendisini yeterli hissetmesini sağlamak anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

88. Nazut (Eng): The word corresponds to confident, trustable and polite person and people.

88.1. Nazut (Tr): Bu kelime, kendine güvenen, güvenilir ve kibar kişi ve kişiler ifade eder (M. Gökmen).

89. Nefek (Eng): The word corresponds to person and people who are determined and committed. The word also corresponds to person and people who are successful in literature, art and science. Furthermore, the word also corresponds to person and people are determined to support the truth by sharing their thought fearlessly. The word is synonym to MasterChef.

89.1. Nefek (Tr): Bu kelime, kararlı ve adanmış kişi ve insanları ifade eder. Bu kelime aynı zamanda edebiyat, sanat ve bilim alanlarında başarılı kişi ve insanları da ifade eder. Ayrıca, bu kelime düşüncelerini korkusuzca paylaşarak gerçeği savunmaya kararlı kişi veya kişileri de tanımlar. Bu kelime Üstad ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

90. Nilener (Eng): The word corresponds to person or people who tidy up, arrange, assemble things or people. The word also corresponds to person or people who unites disorganized, separated objects, community or parts of a structure in order to build a new pattern and form.

90.1. Nilener (Tr): Kelime toparlayan, düzenleyen, bir araya getiren kişi ya da kişileri tanımlamaktadır. Nilener dağınık halde olan eşyaları toparlayan kişi ya da kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

ISBN: 978-625-6997-99-8

91. Nistuç (Eng): The word corresponds to good and nice. The word also corresponds to person or people who are good willing and helpful (M. Gökmen).

91.1. Nistuç (Tr): Bu kelime, iyi ve güzel anlamına gelir. Kelime aynı zamanda iyi niyetli ve yardımsever kişi veya kişiler anlamına da gelmektedir (M. Gökmen).

92. Pamar (Eng): The word corresponds to person or people who are masters of their words with altruism. The word also corresponds to person or people who motivate people listen to him/her attentively. The word is synonym to orator.

92.1. Pamar (Tr): Bu kelime, sözünün eri olan ve özverili kişileri tanımlamakta kullanılır. Kelime aynı zamanda, insanları kendisini dikkatle dinlemeye motive eden kişileri de tanımlamaktadır. Bu kelime, hatip kelimesinin eşanlamlısıdır (M. Gökmen).

93. Payeş (Eng): The word refers to fair and equal share of the individuals' or communities' experiences without the predominance of one over another by contributing their development.

93.1. Payeş (Tr): Bu kelime, bireylerin veya toplulukların deneyimlerinin, birinin diğerine üstünlük taslamadan birbilerinin gelişimlerine katkıda bulunarak adil ve eşit bir şekilde paylaşılmasını ifade eder (Prof. Dr. Süleyman Göksoy & Lect. Murat Gökmen).

94. Puteş (Eng): The word corresponds to person or people who are determined, and difficult to persuade. The word also corresponds to person or people who do not like to talk much. The word also corresponds to traditional person or people

94.1. Puteş (Tr): Bu kelime, kararlı ve ikna edilmesi zor kişi veya kişileri tanımlamaktadır. Kelime aynı zamanda, fazla konuşmayı sevmeyen kişi veya kişileri tanımlamak için de kullanılır. Kelime ayrıca geleneksel kişi veya kişileri ifade etmektedir (M. Gökmen).

95. Pusak (Eng). The word is synonymous with obvious, clear, clean, pure, and untainted.

95.1. Pusak (Tr). Bu kelime, açık, net, temiz, saf ve lekesiz anlamlarına gelmektedir(M. Gökmen).

96. Pürgez (Eng): The word corresponds to person or people who are beautiful, pretty and naïve. The word is synonym to easygoing, beautiful and janik.

96.1. Pürgez (Tr): Bu kelime, güzel, hoş ve saf olan kişi veya kişileri ifade eder. Bu kelime, rahat, güzel ve janik kelimelerinin eşanlamlısıdır (M. Gökmen).

97. Rekem (Eng): The word corresponds to person and people who are magnificent, tremendous, elegant, exquisite and marvelous (M. Gökmen).

97.1. Rekem (Tr): Bu kelime, muhteşem, olağanüstü, zarif, enfes ve harika olan kişi ve kişiler için kullanılır (M. Gökmen).

98. Resdal (Eng): The word corresponds to person or people who are acting as messenger, ambassador and courier. The word also corresponds to person or people who please the

ISBN: 978-625-6997-99-8

recipient with the news he or she delivers. The word also corresponds to people who bring something new into community.

98.1. Resdal (Tr): Bu kelime, haberci, elçi ve kurye olarak görev yapan kişi veya kişileri tanımlar. Ayrıca, verdiği haberle alıcıyı memnun eden kişi veya kişileri de ifade eder. Bu kelime, topluma yeni bir şey getiren kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

99. Reşar (Eng): The word corresponds to person or people who are generous, easygoing, kind, respectable, worthy, gentlemen respected by his/their communities (M. Gökmen).

99.1. Reşar (Tr): Bu kelime, cömert, uyumlu, nazik, saygın, değerli, toplumları tarafından saygı duyulan beyefendileri ve hanımefendileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

100. Revil (Eng): The word corresponds to person or people who are examining, analyzing, diagnosing, investigating a substance, text and subject(M. Gökmen).

100.1.Revil (Tr): Bu kelime, bir maddeyi, metni veya konuyu inceleyen, analiz eden, teşhis eden, araştıran kişi veya kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

101. Reyer (Eng): The word corresponds to person and people who are patient, tolerant, optimistic, well-mannered, far-sighted and cautious.

101.1.Reyer (Tr): Bu kelime sabırlı, hoşgörülü, iyimser, nazik, ileri görüşlü ve ihtiyatlı kişi ve kişileri ifade etmektedir (M. Gökmen).

102. Rizis (Eng): The word corresponds to heavy snow and rain.

102.1.Rizis (Tr): Bu kelime yoğun kar ve yağmur yağışı anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

103. Samay (Eng): The word corresponds utopia, ideal and dream like life.

103.1.Samay (Tr): Bu kelime ütopya, ideal ve rüya gibi bir yaşam anlamına gelir(M. Gökmen).

104. Sargev(Eng): The term refers to the person or persons who raise awareness in a society. The word refers to the person or persons who alert the society, individuals, or students for a particular issue, assist them, and provide them with the means and opportunities to find the truth.

104.1.Sargev(Tr): Bir toplumda farkındalık oluşturan kişi ya da kişileri ifade eder. Toplumu, kişileri ya da öğrencileri belli bir konuda uyaran, onlara yardımcı olan ve onlara doğruyu bulmaları için imkan ve olanak veren kişi ya da kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

105. Sebut (Eng): The word corresponds to person or people who are attaining refreshment, peace and tranquility. The word is inspired by As- Seb'ut - Tivali meaning to, 'The common name of the long surahs of the Qur'ân which are namely al-Baqara, al-Imrân, Nisâ, Mâide, An'âm**,** A'râf and Tawbah (or Yûnus) '(Encyclopaedia of Islam, 2024)

ISBN: 978-625-6997-99-8

105.1.Sebut (bulmak) (Tr.): Kelime ferahlık, esenlik ve huzura kavuşmak anlamına gelmektedir. Kelime Es- Seb'ut –Tivali: "Kur'ân-ı Kerîm'in uzun sûrelerinden Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Tevbe'nin (veya Yûnus) ortak adından esinlenerek türetilmiştir "(İslam Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/es-sebut-tuvel) (M. Gökmen).

106. Segan (Eng): The word corresponds to declare and support an idea. The word is synonym to the words with argue, suggest and declare

106.1.Segan (Tr): Bu kelime, bir fikri beyan etmek ve desteklemek anlamına gelir. Bu kelime, tartışmak, önermek ve beyan etmek kelimeleriyle eş anlamlıdır (M. Gökmen).

107. Selaz (Eng): This word corresponds to a person or persons who serve as a messenger, envoy, or courier. This word also describes people who bring something new to society.

107.1.Selaz (Tr): Bu kelime, haberci, elçi ve kurye olarak görev yapan kişi veya kişilere karşılık gelir. Bu kelime aynı zamanda topluma yeni bir şey getiren kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

108. Selis (Eng): The word corresponds to being tolerant and respectful to coexistence and difference.

108.1.Selis (Tr): Bu kelime, farklılıklara karşı hoşgörülü ve saygılı olmak anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

109. Semzay (Eng.): The word corresponds to person or people who are bright, luminous, and radiant. The word can also be used for a person/people or society who possess substance and a distinctive level of talent with high potential. While the word can be used to describe expressions of the brightness of a light, a lamp, sun, or moon, it can also be used to describe a person, people, or groups who demonstrate bright talent with prominent success.

109.1.Semzay (Tr.): Kelime parlak, aydınlık, ışıl ışıl olmak anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamanda cevher sahibi olan ve ayırt edici seviyede iyi bir yeteneğe sahip olan, potansiyeli yüksek kişiyi/kişileri ve toplumları tanımlamak için kullanılabilir. Kelime bir Işığın, Kandilin, Güneşin ya da Ayın aydınlığı anlamlarına da gelmektedir. Kelime aynı zamanda gelecek vaad eden, önemli başarılara imza atacak kişiyi,kişileri ve grupları tanımlamak adına da kullanılabilir(M. Gökmen).

110. Serön (Eng): The word corresponds to person or people who are quite important. The word also corresponds to person or people who are residing in prior position.

110.1.Serön (Tr.): Kelime oldukça önemli anlamına gelmektedir. Kelime aynı zamanda son derece önemli olan, ilk sırada olmak anlamına da gelmektedir. Kelime öncelikli olmak, birincil ve ilk sırada olmak anlamlarına gelmektedir(M. Gökmen).

111. Sinaf (Eng): The word is synonym to congratulate.

ISBN: 978-625-6997-99-8

111.1.Sinaf (Tr): Bu kelime tebrik etmekle eş anlamlıdı (M. Gökmen).

112. Sirce (Eng): The word is synonym to nature and natural life

112.1. Sirce (Tr): Bu kelime, doğa ve doğal yaşam ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

113. Söğiç (Eng): The word literally means to move and relocate.

113.1.Söğiç (Tr): Kelime taşınmak, yer değiştirmek anlamına gelmektedir (M. Gökmen).

114. Sufye (Eng): The word corresponds to person or people who are generous. The word also corresponds to person or people who love to offer and share their possessions with the people

114.1.Sufye (Tr): Kelime cömert, ikramı ve paylaşımı seven kişileri tanımlamak adına türetilmişti (M. Gökmen).

115. Şarad (Eng): The word corresponds to person or people who are prospective.

115.1.Şarad (Tr): Bu kelime, gelecek vaat eden kişi veya kişileri tanımlamaktadır(M. Gökmen).

116. Şigerbe (Eng): The word corresponds to person or people who spill, lay and place something on the ground. The word also corresponds to person or people who drink, gulping down water, ayran, milkshake and fruit juice.

116.1.Şigerbe (Tr): Kelime anlamıyla bir şeyi dökmek, sermek ve yerleştirmek anlamına gelir. Kelime aynı zamanda su, ayran, meyve suyu içmek, yudumlamak anlamlarına da gelmektedir (M. Gökmen).

117. Tayis (Eng): The word corresponds to person or people who are expert and specialist in a specific profession. The word is synonym to professional(M. Gökmen).

117.1.Tayis (Tr): Bu kelime, belirli bir meslekte uzman ve uzman olan kişi veya kişilere karşılık gelir. Bu kelime, profesyonel ile eş anlamlıdır (M. Gökmen).

118. Talmer (Eng). The word corresponds to student and researcher.

118.1.Talmer (Tr). Bu kelime öğrenci ve araştırmacı anlamına gelir (M. Gökmen).

119. Temal (Eng): The word corresponds to person or people who act logically and rationally by being aware of their deeds.

119.1.Temal (Tr): Bu kelime, mantık çerçevesi içinde rasyonel hareket eden, farkındalık bilincine sahip ve varlığının farkında olan kişi veya kişileri tanımlamak adına türetilmiştir(M. Gökmen).

120. Teniz (Eng): The word corresponds to be in a place. The word also corresponds to person or people who enrich and enliven a place where they residue.

ISBN: 978-625-6997-99-8

120.1.Teniz (Tr): Bu kelime, bir yerde bulunmak anlamına gelir. Bu kelime aynı zamanda, bulundukları yeri zenginleştiren ve ihya eden kişi veya kişileri de ifade etmektedir (M. Gökmen).

121. Tepak (Eng): The word refers to the highest point, the final destination and the ultimate goal.

121.1.Tepak (Tr): Kelime en son had, en üst nokta, nihai hedef anlamına gelmektedir(M. Gökmen).

122. Tepuz (Eng): The word refers to asserting and claiming an idea.

122.1.Tepuz (Tr): Kelime savunmak ve ileri sürmek anlamına gelmektedir(M. Gökmen).

123. Tuniç (Eng): The word corresponds to person or people who are handsome and beautiful.

123.1.Tuniç (Tr): Bu kelime, yakışıklı ve güzel olan kişi veya kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

124. Tubat (Eng): The word refers to enjoining and combining things.

124.1.Tubat (Tr): Bu kelime, şeyleri birleştirmek ve bir araya getirmek anlamına gelmektedir(M. Gökmen).

125. Uycak (Eng): The word refers to person or people who love something, somebody by allocating their time for them. The word also corresponds to devotion of a person or community benevolently, sacrificially and selflessly to another person or community without any expectation and worldly gain

125.1. Uycak (Tr): Kelime sevmek, ilgilenmek, emek vermek, vakit harcamak anlamına gelmektedir. Kelime yardımsever, fedakarca ve cefakarca bir duruma, kişiye ya da topluma kendini adamak anlamına da gelmektedir (M. Gökmen).

126. Vanlis (Eng): The word is used for someone who is victorious. The word can also be used for someone who is the first in a competition.

126.1.Vanlis (Tr): Kelime başarılı olan kişiler için kullanılır; kelime ayrıca yarışmada birinci olan kişiler içinde kullanılabilir(M. Gökmen).

127. Veşlik (Eng): The word corresponds to person or people who accompany someone, something in a protected manner. Veşlik ensures transferring a person or an object from one place to another safely.

127.1.Veşlik etmek (Tr): Kelime birine veya bir şeye korunaklı bir şekilde aracılık, yarenlik etmek anlamına gelir. Kelime bir kişinin, nesnenin ya da kişilerin bir yerden başka bir yere korunaklı bir şekilde gitmesini sağlamak ya da güvenli bir şekilde götürmek anlamına gelir. Arapça'da eşlik etmek anlamına gelen "vesile" ile aynı anlamı taşıyor gibi görünse de veşlik etmek, kişinin veya nesnenin bir yerden başka bir yere güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlamak anlamına gelmektedir. Nihayetinde veşlik eden kişi, kişinin ya da nesnenin korunmasını ve

ISBN: 978-625-6997-99-8

güvenliğini aktif bir şekilde sağlayarak bir yere ulaşmasını temin etmek anlamına gelir. Bu anlamda veli olmak, göz kulak olmak ve dost olmak ile eş anlamlı bir kelimedir(M. Gökmen).

128. Vasir (Eng): The word corresponds to person or people who takes over the investments and capital through kinship or donation. This inheritance can be capital, property, business as well as culture, language and religion The word is synonym to caliph and caliphate.

128.1. Vasir (Tr.): Kelime Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi, halifesi anlamına gelmektedir. Kendisine miras kalan kişi anlamını da karşılamaktadır. Kendinden önce yapılan yatırımları, sermayeyi akrabalık ilişkisi ya da bağış yoluyla ile üzerine alan kişidir. Akrabalık ilişkisi olmayan kişiye de arzu edildiğinde bırakılabilen miras sahibi anlamını da karşılamaktadır. Bu miras sermaye, mülk, işletme olabileceği gibi kültür, dil ve din de olabilir(M. Gökmen).

129. Vazev (Eng): The word corresponds to a person or people who perform their duties willingly with love, affection and wholeheartedly. The word also refers people who are appointed and assigned to a position or a mission.

129.1.Vazev (Tr): Bu kelime, görevlerini sevgi, şefkat ve tüm kalbiyle isteyerek yerine getiren kişi veya kişileri tanımlamaktadır. Bu kelime aynı zamanda bir pozisyona veya göreve atanan ve görevlendirilen kişileri de ifade eder (M. Gökmen).

130. Yusek (Eng): The word corresponds to trainer or trainers who grow and raise children and generations. The word can also be used to describe people who are conducting farming and animal husbandry activities (M. Gökmen).

130.1.Yusek (Tr): Bu kelime, çocukları ve nesilleri yetiştiren ve büyüten eğitmen veya öğretmenleri ifade eder. Ayrıca, kelime tarım ve hayvancılık faaliyetleri yürüten kişileri tanımlamak için de kullanılabilir (M. Gökmen).

131. Yaniska(Conjunction) (Eng): The word is synonym to following conjunctions and phrases: of course, absolutely, indeed, moreover. **Usage:** You are right in your deed, yaniska I will support you

131.1.Yaniska(Bağlaç) (Tr): Kelime bağlaç olarak tabii ki, mutlaka, katılıyorum, haklısın, üstelik anlamlarına gelmektedir (M. Gökmen).

132. Zanib(p) (Eng): The word corresponds to person or people who serve and work selflessly for people by assisting them in their affairs solely for the sake of Allah's approval and acceptance. The word also corresponds to person or people who develop empathy and understanding towards people.

132.1.Zanib(p) (Tr): Bu kelime, yalnızca Allah'ın rızası ve kabulü için insanlara yardım ederek, onların işlerinde onlara yardım eden ve özveriyle çalışan kişi veya kişilere karşılık gelir. Bu kelime aynı zamanda insanlara karşı empati ve anlayış gösteren kişi veya kişileri de tanımlamaktadır (M. Gökmen).

133. Zayan (Eng): The word corresponds to person or people who are generous and pay special emphasis on goodness, loyalty and charity. The word also corresponds to person or people who spend their wealth for the sake of Allah.

ISBN: 978-625-6997-99-8

133.1.Zayan (Tr): Kelime cömert, hayrı hasenatı seven, Allah yolunda varlığını harcayan yardımsever kişi ya da kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

134. Zeler (Eng): The word corresponds to person or people who act humorously and wittily. Zeler is a person who likes telling jokes. Zeler has a high persuasive ability and is consistent in what she/he wants it to be done.

134.1.Zeler (Tr): Bu kelime, mizahi ve esprili davranan kişi veya kişilere karşılık gelir. Zeler, şaka yapmayı seven kişidir. Bunun yanı sıra, Zeler ikna kabiliyeti yüksek ve yapmak istediği şeylerde istikrarlı olan kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

135. Zeker (Eng): The word refers to repeating or repetition of something.

135.1.Zeker (Tr): Bu kelime, bir şeyin tekrarını veya yinelenmesini ifade eder (M. Gökmen).

136. Zerab (Eng.): The word corresponds to person or people who fearlessly defend the truth and live accordingly so as to seek the grace of Allah.

136.1.Zerab (Tr): Bu kelime, Allah'ın lütfunu aramak için hakkı korkusuzca savunan ve ona göre yaşayan kişi veya kişileri tanımlamaktadır (M. Gökmen).

ISBN: 978-625-6997-99-8